

Cilt 13 Sayı 25

Volume 13 Number 25

ISSN:2645-8837

HUMANITAS

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume: 13

Sayı / Number: 25

Bahar / Spring 2025

ISSN: 2645-8837

Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Spring and Autumn.

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ (Dekan / Dean)
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Adına
On Behalf of Faculty of Arts and Sciences of Tekirdağ Namık Kemal University

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Namık Kemal Mahallesi, Kampüs Caddesi, No: 1 59030 Tekirdağ / TÜRKİYE
Tel: +(90) 282 250 2601 Belgeç / Fax: +(90) 282 250 9925
Elmek / Email: humanitas@nku.edu.tr
Genel Ağ / Web: <http://dergipark.gov.tr/humanitas>

İNDEKSLER / INDEXES

ULAKBİM TR Dizin, MLA (Modern Language Association) International Bibliography, CEEOL (Central and European Online Library), EBSCO Publishing, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), Index Copernicus, Sobiad Atıf Dizini, ERIH PLUS, ProQuest

©Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

©Tekirdağ Namık Kemal University Faculty of Arts and Sciences

TEKİRDAĞ

BAŞ EDİTÖR/ EDITOR IN CHIEF

Doç. Dr. Mehmet Güven AVCI, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, mgavci@nku.edu.tr

EDİTÖR/ EDITOR

Doç. Dr. Harun GÖÇERLER, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, hgocerler@nku.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI / EDITORIAL ASSISTANTS

Dr. Öğr. Üyesi Yeşim ÇAĞLAR, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, ycaclar@nku.edu.tr
Arş. Gör. Dr. Fatma KAHRAMANOĞLU, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, fatmaer@nku.edu.tr
Arş. Gör. Dr. Ulaş ÖZGÜN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, uozgun@nku.edu.tr
Öğr. Gör. Nuriye AKKAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Yabancı Diller Yüksekokulu, Tekirdağ, Türkiye, nakkas@nku.edu.tr
Arş. Gör. Ayşe ÖZKAN AKDAĞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, aakdag@nku.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Özlem DENİZ YILMAZ, Marmara Üniversitesi,
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, ozlem.yilmaz@marmara.edu.tr
Prof. Dr. Petru GOLBAN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, pgorban@nku.edu.tr
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK, Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, aozturk@erbakan.edu.tr
Prof. Dr. Özlem TEKİN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, ozlemtekin@nku.edu.tr
Prof. Dr. Georgios SALAKIDIS, Democritus University of Thrace, Karadeniz
Ülkeleri Edebiyatı ve Kültürü, Komotini, Yunanistan, gsalakid@bscc.duth.gr
Prof. Dr. Ayşen SİNA, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Tarih Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, asina@nku.edu.tr
Prof. Dr. Abdullah THABIT, York Üniversitesi,
Tarih Bölümü, Toronto, Kanada, athabit@yorku.ca
Prof. Dr. Hayrettin PINAR, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
Tarih Bölümü, Eskişehir, Türkiye, hapinar@ogu.edu.tr
Prof. Dr. Sedat BİNGÖL, Anadolu Üniversitesi,
Tarih Bölümü, Eskişehir, Türkiye, sbingol@anadolu.edu.tr
Doç. Dr. Ayşegül ATAY, Erciyes Üniversitesi,
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Kayseri, Türkiye, ataysegul@gmail.com
Doç. Dr. Mehmet KUYURTAR, Ege Üniversitesi,
Felsefe Bölümü, İzmir, Türkiye, mehmet.kuyurtar@ege.edu.tr
Doç. Dr. Tolga ÖZŞEN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Japon Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale, Türkiye, ozsen@comu.edu.tr
Doç. Dr. Saniye VATANDAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, svatandas@nku.edu.tr
Doç. Dr. Fedora ARNAUT, Oxford Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İngiltere, Londra, meydanazeri2018@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Ligia FERRO, Porto Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü, Porto, İspanya, ferro@letras.up.pt
Dr. Öğr. Üyesi Csilla BALOGH, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye, csilla.balogh@medeniyet.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Duygu DALBUDAK HÜNERLİ, Kırklareli Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırklareli, Türkiye, duygu.dalbudak@klu.edu.tr
Asst. Prof. Nikolaos LIAZOS, Makedonya Üniversitesi, Balkan, Slav ve Doğu
Araştırmaları Bölümü, Selanik, Yunanistan, nliazos@gmail.com

ALAN YAYIN YÖNETMENİ / FIELD EDITOR

- Prof. Dr. Tatiana GOLBAN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, tgolban@nku.edu.tr
Prof. Dr. İrfan ATALAY, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, iatalay@nku.edu.tr
Doç. Dr. Hasan DEMİRHAN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Tarih Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, hdemirhan@nku.edu.tr
Doç. Dr. Elif KIRAN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, ekiran@nku.edu.tr
Doç. Dr. Oya ONAT KOCABIYIK, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Psikoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, okocabiyik@nku.edu.tr
Doç. Dr. Selda UYGUR GÜRBÜZ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, suygur@nku.edu.tr
Doç. Dr. Oktay ATİK, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, oatik@nku.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi İlker EROĞLU, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Coğrafya Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, ieroglu@nku.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Serhat FOÇA, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Arkeoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, sfoca@nku.edu.tr

YABANCI DİL YAYIN YÖNETMENİ / FOREIGN LANGUAGE EDITORIAL BOARD

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

- Doç. Dr. C. Özge ÖZMEN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, cozmen@nku.edu.tr

Almanca Dil Editörü / German Language Editor

- Doç. Dr. Harun GÖÇERLER, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, hgocerler@nku.edu.tr

Fransızca Dil Editörü / French Language Editor

- Arş. Gör. Dr. Fatma KAHRAMANOĞLU, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, fatmaer@nku.edu.tr

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

- Doç. Dr. Harun GÖÇERLER, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, hgocerler@nku.edu.tr
Doç. Dr. Mehmet Güven AVCI, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, mgavci@nku.edu.tr

SEKRETERYA / EDITORIAL SECRETARY

- Dr. Öğr. Üyesi Yeşim ÇAĞLAR, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, ycaglar@nku.edu.tr
Arş. Gör. Dr. Fatma KAHRAMANOĞLU, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, fatmaer@nku.edu.tr
Arş. Gör. Dr. Ulaş ÖZGÜN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, uozgun@nku.edu.tr
Öğr. Gör. Nuriye AKKAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Yabancı Diller Yüksekokulu, Tekirdağ, Türkiye, nakkas@nku.edu.tr
Arş. Gör. Mustafa Ammar KILIÇ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, makilic@nku.edu.tr
Arş. Gör. Ayşe ÖZKAN AKDAĞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, aakdag@nku.edu.tr

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Kubilay AKTULUM, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Gülbadi ALAN, Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hasan ASLAN, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Elçin İBRAHİMOV, Karabağ Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. İbrahim ATALAY, Karabük Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. H. Veli AYDIN, Atina Kültür ve Tanıtma Müşaviri, Yunanistan
Prof. Dr. Evangelia BALTA, N. H. Research Foundation, Yunanistan
Prof. Dr. Nicoleta CINPOES, University of Worcester, İngiltere
Prof. Dr. Mukadder SEYHAN YÜCEL, Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Özlem ERCAN, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Adina CIUGUREANU, Universitatea Ovidiud din Constanta, Romanya
Prof. Dr. Muhammet KOÇAK, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kerima FİLAN, Saraybosna Üniversitesi, Bosna-Hersek

Prof. Dr. İsmail COŞKUN, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatma Öztürk DAĞABAKAN, Atatürk Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Türkan OLCAY, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cemil HASANLI, Bakı Devlet University, Azerbaycan
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali MEYDAN, Nevşehir Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hatice ORUÇ, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mukadder SEYHAN, Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Eduard VLAD, O. Constanta University, Romanya
Prof. Dr. Ozan YILMAZ, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Bülent HÜNERLİ, Kırklareli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Adem BAŞPINAR, Kırklareli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Fedora ARNAUT, Oxford Üniversitesi, İngiltere
Doç. Dr. Hayrettin PINAR, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Hakan AYDEMİR, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Csilla BALOGH, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye

OKUR YORUMLARI / LETTERS

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi Yayın Yönetmenine gönderiniz.

Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the

editor:

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Harun GÖÇERLER, hgocerler@nku.edu.tr

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Mehmet Güven AVCI, mgavci@nku.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- Gözde Begüm AKÜZÜM**.....1-24
Translating Poe in Different Centuries: A Critical Approach to Two Turkish Translations of Annabel Lee
(Poe'yu Farklı Yüzyıllarda Çevirmek: Annabel Lee Şiirinin İki Türkçe Çevirisine Eleştirel Bir Yaklaşım)
- Beyza AKYÜZLÜ – Şahinde YAVUZ** 25-49
Oflu Olmak: Kimlik ve Kimliğin Medyada Temsili
(To be from Of: The Identity and Its Representation in The Media)
- Gülfidan AYTAŞ**.....50-71
Übersetzung der archäologischen Terminologie: Schwierigkeiten und Lösungsvorschläge
(Arkeolojik Terminolojinin Çevirisi: Zorluklar ve Çözüm Önerileri)
- Miray Enez BAYAR**.....72-92
Das Bedeutungsgeflecht in E.T.A. Hoffmanns „Der Sandmann“: Eine semiotische Analyse nach Greimas' Quadrat
(Hoffmann'ın “Kum Adam” Eserinde Anlam Örüntüsü: Greimas'ın Karesine Göre Gösterebilimsel Bir Analiz)
- Nagihan BAYSAL YURDAKUL- Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ** 93-106
Mitik Düşüncenin Klasik Türk Şiirine Yansıması: Köpek
(Reflection of Mythical Thought in Classical Turkish Poetry: The Dog)
- Eren BOLAT**.....107-119
Nature under Siege: The Environmental Toll of Industrialisation in Gaskell's North and South and Zola's Germinal
(Doğa Kuşatma Altında: Gaskell'in Kuzey ve Güney ve Zola'nın Germinal Romanlarında Sanayileşmenin Çevresel Bedeli)
- Faruk DÜNDAR**.....120-139
Bir Öz-Oryantalizm Eleştirisi: Fon Sadriştayn'ın Karısı
[A Critique of Self-Orientalism: Fon Sadriştayn'ın Karısı (Fon Sadriştayn's Wife)]
- Cem DÜZEN**.....140-156
Rumeli'de Asi Bir Voyvoda: Macar Ali Ağa (1792-1798)
[A Rebellious Voivode in Rumelia: Macar Ali Ağa (1792-1798)]
- Sedat EKİNCİ- Münür BİLGİLİ** 157-174
Eleştirel Beşerî Coğrafya ve Etik İlişkisi
(The Relationship Between Critical Human Geography and Ethics)
- Nazım GÖKEL**.....175-199
Türkçe Felsefenin Önündeki Bir Engel Olarak Çeviri Sorunu: “Intentionality” Terimi Örneği
(The Problem of Translation as an Obstacle Against Philosophy in Turkish: Case Study of the Term “Intentionality”)
- Faruk GÜN**.....200-214
Geleneksel Türk Oyunları: İran Şahseven Türkleri Örneği
(Traditional Turkic games: The example of Iranian Shahseven Turks)

Dilara KALKAN – Mukadder ERKAN	215-230
<i>The Freudian Structural Model of The Mind in “An Occurrence at Owl Creek Bridge”</i> “An Occurrence at Owl Creek Bridge” Hikayesindeki Freudyen Yapısal Zihin Modeli	
Hilal KARABULUT – Duygu AKYÜZ – Telat GÜL ŞENDİL – Sümeysra ALTAN KARLI	231-255
<i>Doğum Öncesi Babalık Beklentileri Ölçeği (DÖBBÖ): Geçerlik ve Güvenirlik çalışması</i> (Prenatal Paternal Expectations Scale (PPES): Validity and Reliability Study)	
Aylin Nadine KUL	256-272
<i>Von den narrativen Strukturen in Literatur und Film zu einem integrativen Konzept für den Unterricht: Medienproduktionen im Literaturunterricht am Beispiel der filmischen Adaption eines deutschen Adoleszenzromans</i> (Edebiyat Derslerinde Medya Entegrasyonu: Bir Alman Gençlik Romanı Örneğiyle Edebiyat Öğretimi İçin Bütüncül Bir Yaklaşım)	
Gökhan OĞUZ – Cengiz KARAGÖZ	273-287
<i>Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara Romanı: Postkolonyal Bir Okuma</i> (Ankara by Yakup Kadri Karaosmanoğlu: A Postcolonial Reading)	
Gülden PAMUKÇU	288-305
<i>Un Parricide: Une Analyse À La Lumière de L'esthétique de La Réception</i> (Bir Ana-Baba Katili: Alımlama Estetiği Işığında Bir İnceleme)	
Hakan TAN	306-333
<i>Yapay Zekâ ile İnsan Yakınsamasını Felsefe Düşünürlerinin Yaklaşımları Üzerinden Eleştirel Bir Değerlendirme</i> (A Critical Evaluation on the Convergence of Artificial Intelligence and Human)	
Kıvanç UZUN – Muhammet TORTUMLU	334-352
<i>Akademisyenlerde İçsel Motivasyon ve Çalışma Azmi: Psikolojik Sağlamlığın Aracı Rolü</i> (Intrinsic Motivation and Work Grit in Academicians: The Mediating Role of Resilience)	
Fatma ÜÇYILDIZ	353-371
<i>Aventure d'écriture d'un Roman Américain : La Disparition de Jim Sullivan de Tanguy Viel</i> (Bir Amerikan Romanı Yazma Serüveni: Tanguy Viel'in Jim Sullivan'ın Kayboluşu Adlı Romanı)	
Kübra VURAL ÖZBEY	372-390
<i>The Heterotopic Pub in Conor Mcpherson's The Weir</i> (Conor Mcpherson'ın The Weir Adlı Oyununda Heterotopik Bar)	
Hatice Selin IRMAK YAŞAR	391-410
<i>Gerontoloji Bölümü Öğrencilerinin Huzurevi Kavramına İlişkin Algıları: Bir Metafor Çalışması</i> (Gerontology Department Students' Perceptions of the Concept of Nursing Home: A Metaphor Study)	
Tolga YILDIZ	411-429
<i>From Constructivism to Cultural Cognition: A Comparative Analysis of Piaget, Vygotsky, And Tomasello's Theories of Cognitive Development</i> (Yapılandırmacılıktan Kültürel Biliş: Piaget, Vygotsky ve Tomasello'nun Bilişsel Gelişim Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi)	

- Özlem YILMAZ HALICI – Selma ARIKAN**.....430-454
Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ile Bilinçli Farkındalık, Duygu Düzenleme ve Sıkıntıya Dayanma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi
(Examining the Relationships Between Psychological Resilience, Mindfulness, Emotion Regulation and Distress Tolerance Among Adults)
- Dilber ZEYTİNKAYA**.....455-480
Criminal Dizisindeki Hukuk Terimlerinin Seslendirme ve Alt Yazı Çevirilerine Yönelik Terimbilim Odaklı Sorgulamalar
(Terminology-Oriented Interrogations on Dubbing and Subtitling Translations of Legal Terms in Criminal Series)

Date Received : 24.11.2024
Date Accepted : 07.03.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1590578>

Aküzüm, G. B. (2025). Translating Poe in different centuries: A critical approach to two Turkish translations of *Annabel Lee*. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 1-24. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1590578>

TRANSLATING POE IN DIFFERENT CENTURIES: A CRITICAL APPROACH TO TWO TURKISH TRANSLATIONS OF *ANNABEL LEE*

Gözde Begüm AKÜZÜM¹

ABSTRACT

This study analyses two Turkish translations of the famous poem *Annabel Lee* by Edgar Allan Poe, using Raymond van den Broeck's translation criticism approach. The translations selected for the corpus of the study are the first Turkish translation of *Annabel Lee* by Melih Cevdet Anday and a more recent one by Osman Tuğlu. Within the framework of the analysis, the study aims to determine the translational decisions taken by both translators from a comparative and descriptive point of view according to the model in question. Bearing in mind the analytic functions of the translations, it also aims to provide an objective translation criticism. The article is divided into three parts. The first part introduces the translation criticism model suggested by van den Broeck as the method of the current study. The model bases itself on a systemic description of translational shifts, as suggested by Anton Popovič, to reveal the norms of the target culture in translating poetry. The second part provides background information on both the source and the target texts. First, it introduces the source text and its poet along with his style. Secondly, it provides information about the translators of both target texts along with their sense of poetry and translating poetry. The third part analyses the examples selected for the corpus of the study in their respective categories. By doing so, this part aims to reveal recurrent translational decisions taken along with their reasons. The results of the analysis suggest that the translators' approaches differ from one another in line with their understanding of translating poetry in terms of source and target-orientedness, proving that translation traditions have changed considerably in the target culture.

Keywords: Translation criticism, *Annabel Lee*, Shift of expression, Retranslation, Descriptive approach

¹ Asst. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, gbakuzum@gmail.com, gozde.akuzum@marmara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0281-8565>

Geliş Tarihi : 24.11.2024
Kabul Tarihi : 07.03.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1590578>

Aküzüm, G. B. (2025). Poe'yu farklı yüzyıllarda çevirmek: *Annabel Lee* şiirinin iki Türkçe çevirisine eleştirel bir yaklaşım. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 1-24. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1590578>

POE'YU FARKLI YÜZYILLARDA ÇEVİRMEK: ANNABEL LEE ŞİİRİNİN İKİ TÜRKÇE ÇEVİRİSİNE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Gözde Begüm AKÜZÜM²

ÖZ

Bu çalışmada, Edgar Allan Poe'nun *Annabel Lee* adlı ünlü şiirinin iki Türkçe çevirisi, Raymond van den Broeck'in çeviri eleştirisi yaklaşımı kullanılarak incelenmektedir. Çalışmanın bütüncesi için seçilen çeviriler, Melih Cevdet Anday tarafından yapılan ilk *Annabel Lee* çevirisi ile Osman Tuğlu'nun yakın zamanda yayımladığı çevirisidir. Bu inceleme çerçevesinde çalışmanın amacı, söz konusu modele göre her iki çevirmenin aldığı çeviri kararlarını karşılaştırmalı ve betimleyici bir bakış açısıyla tespit etmektir. Çalışma ayrıca, çevirilerin analitik işlevlerini göz önünde bulundurarak nesnel bir çeviri eleştirisi yapmayı da amaçlamaktadır. Makale üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, mevcut çalışmanın da yöntemi olan, van den Broeck'in önerdiği çeviri eleştirisi modeli tanıtılmaktadır. Söz konusu model, Anton Popovič'in kaydırma tanımını temel alarak, çevirideki kaydırmaları sistematik bir şekilde betimlerken şiir çevirisi açısından erek kültürün normlarını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. İkinci bölümde, kaynak ve erek metinler hakkında arka plan bilgisi verilmektedir. Burada ilk olarak kaynak metin, şairi ve üslubu tanıtılmaktadır. İkinci olarak, her iki erek metnin çevirmenleri ile çevirmenlerin şiir ve şiir çevirisi üzerine görüşleriyle ilgili bilgi verilmektedir. Üçüncü bölüm, çalışmanın bütüncesi için seçilen örneklerin sınıflandırılarak incelendiği bölümdür. İncelemede, tekrar arz eden çeviri kararlarının gerekçeleriyle birlikte ortaya konulması amaçlanmaktadır. İncelemenin sonuçları, kaynak ve erek odaklılık açısından çevirmenlerin yaklaşımlarının şiir çevirisi anlayışlarıyla da koşut olarak farklılaştığını ve erek kültürdeki çeviri geleneklerinin önemli ölçüde değiştiğini göz önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri eleştirisi, *Annabel Lee*, Değiş kaydırma, Yeniden çeviri, Betimleyici yaklaşım

² Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, gbakuzum@gmail.com, gozde.akuzum@marmara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0281-8565>

Introduction

Translation as an activity, a process, and a product had long been approached and studied by scholars from other fields before James S. Holmes, in his phenomenal paper in 1972,³ declared Translation Studies as an autonomous field of study. Although there were many fields dealing with translation, one of them was closely concerned with the product in their comparative studies; namely, Linguistics.⁴ It also made contributions to Translation Studies in forming and shaping its terminology. Although the contributions made by other fields should not be underestimated, as a result of the inadequate solutions or answers to the questions related to translation, a new field was born, the scientific study of which is translation.

In his paper, James S. Holmes divides the field into two: “pure” and “applied”. Under pure translation studies, there are “theoretical” and “descriptive” branches. Along with the applied branch, theoretical and descriptive branches have reciprocal relations. In other words, they both benefit from and contribute to one another (Holmes, 1972, pp. 175, 181, 182). The same applies to the subfields as well. Since translation criticism is classified under the applied branch, it constitutes a solid connection between translation theory and its practice (cf. Newmark, 1988). It is also important to note that views on how to evaluate translations and how these views can be scientifically presented or proven depend on the dominant theoretical approaches of the time (Yaman, 2018, pp. 431-432). However, descriptive approaches in research can provide scholars with insightful data to a considerable extent (cf. Holmes, 1972; Toury, 1995). Moreover, even today, these studies still prove their effectiveness on the way to scientific research (Uyanık, 2022, p. 226). That is why this paper makes use of a descriptive translation criticism model.

The study is divided into three sections. In the first section, the methodology will be introduced. Translation scholar Raymond van den Broeck’s model for translation criticism, which focuses on the analytic function of translations, has been chosen for the present study. The rationale for selecting this model is twofold: 1) it is a comparative as well as a descriptive model, 2) it is useful in and applicable to the criticisms of translated poetry. Moreover, Broeck’s model does not disregard the norms and the system of the texts produced within the target culture, as the model’s emphasis lies on its analytic function. While translational shifts may be regarded as linguistic constructs, Broeck’s application of these shifts as instruments to highlight the analytic perspective of the textemes holds considerable significance in this sense. That is why, Broeck’s model will be presented in conjunction with Anton Popovič’s *shift of expression* approach, which is employed by Broeck in his framework. However, translation critics may fall into the trap of “error-hunting” when employing this model, as they might encounter shifts that are merely linguistic phenomena. This could stem from the critic's prevailing linguistic perspective and/or the inherent nature of the model, as it is essentially comparative.⁵ Consequently, the conclusions drawn or how the corpus is analysed may vary, even when the

---

³ Holmes, J. S. (1972): The name and nature of translation studies. Lawrence Venuti (Ed.), *The translation studies reader* (2000), (pp. 172-185). Routledge.

⁴ See. Kurultay, 2005 for a detailed discussion on the linguistic point of view on translation.

⁵ The nature of translation necessitates changes in a target text. These changes may be interpreted as “faults” or “errors” by critics; however, this is unfair to the translator (İnce, 2019 p. 66). Since comparative models are essentially source-oriented and seek differences between the two texts, criticism can easily become error-hunting if the critic does not consider the dynamics and realities of the target culture.

same corpus is examined. This study seeks to examine the often-neglected aspect –the analytic function– of the shifts and their underlying reasons.

In the second section, background information on the source text and the target texts selected as the corpus of the study will be given. Two Turkish translations of Edgar Allan Poe’s famous poem *Annabel Lee* are selected as the corpus of the study. Having first met Turkish readers in the late 19th century,⁶ Poe is one of the remarkable writers of gothic-grotesque literature and the American Renaissance movement. The first target text selected for this paper is the first *Annabel Lee* translation by Melih Cevdet Anday published in *Tercüme* Journal, one of whose objectives was contributing to the construction of the Turkish language within the scope of the language reform. This translation dates back to 1946 and is “deemed to be a ‘legendary poem’ with its influential lyric voice” (Üster, 2002, as cited in Demir-Atay, 2014, p. 140). The second target text is a relatively recent one by Osman Tuğlu, and dates back to 2017; in other words, seven decades later. Although there have been several *Annabel Lee* translations by different poems in the Turkish literary polysystem, the reason for the selection of this translation is twofold: 1) it is one of the recent translations; thus, it is believed that it will shed light on the current translational norms in Türkiye along with the current understanding of poetry of Turkish readers, 2) this translation is in a book comprising of Poe’s complete works in poetry, with commentaries on the works and their translations by a translation studies scholar;⁷ thus, it differs from other translations in this sense. The study also claims that translational approaches in the target culture differ significantly due to changes in the readership profile. Translators’ views on poetry will also be provided in the study, in the sense that these views may have effects on their translations; thus, they would be helpful in pursuing translational decisions within the Turkish context.

The third section is translation criticism, where the basis of the study is presented under several categories. The examples selected for analysis will be interpreted in this section. A comparative and descriptive analysis will be conducted in accordance with the model selected for the study. Thus, the presence or the non-presence of recurrent translational decisions taken by both translators will be specified. Data obtained in this section will help trace the translation processes and show the patterns along with the reasons. Finally, the findings will be presented, and conclusions will be drawn in the conclusion. All in all, the paper seeks to achieve an objective translation criticism and tries to reveal the understanding of translating poetry in different periods.

Methodology

Scholars from different fields had dealt with translation and the translation process using their methods and models, and they looked for answers to their questions for a long time before the birth of Translation Studies. When these methods and models no longer worked or provided the necessary answers, this led to a search for new ones as well as new channels for communication among scholars. As is well-known, James S. Holmes, in his phenomenal paper in 1972, emphasized that Translation Studies had reached a point where it separated from other fields; thus, creating its own models, methods and communication channels in academia

---

⁶ See. Demir-Atay, 2014 for a detailed information on the first Poe translations written in three alphabets since Ottoman Empire.

⁷ Professor Emerita Mine Yazıcı, İstanbul University, Department of Translation Studies, Division of English Translation and Interpreting.

(Holmes, 1972). Finally, he named the field after discussing other scholars' approaches on this matter.

In the development of the field, the contributions of scholars from Linguistics should not be underestimated. Even today, one can benefit from the approaches stemming from Linguistics with a translational approach. Additionally, Translation Studies made use of linguistic terms in creating its terminology. One linguistic approach used in a translation criticism model is the *shift of expression*. Suggested by Anton Popovič in 1970, this approach concerns determining translational shifts, intrinsic to the nature of translation, in a target text or target texts. Popovič is aware of the fact that the differences in translation stem from differences between two languages, two writers and two literary situations. Since the differences in languages are unavoidable, he does not consider such differences as errors. Being aware of the different developmental stages of linguistic traditions, he defines translational shifts as “[a]ll that appears as new with respect to the original, or fails to appear where it might have been expected” (Popovič, 1970, p. 79). He claims that translators resort to translational shifts because they try to convey the semantic substance of the original and preserve the norm of the original despite these differences. He is aware that both the writers of the original texts and the translators are governed by differing social and literary situations –norms– (Popovič, 1970, pp. 79-80), and he allows the translators the freedom to be independent as long as they endeavour to produce a faithful living work. According to Anton Popovič, the unavoidable shifts in translation are twofold: “obligatory” and “optional”. *Obligatory shifts* are bound to the norms of the source culture, while *optional shifts* are bound to those of the target culture and the translator.

Translation scholar Raymond van den Broeck (1985) suggests a model of translation criticism by taking into consideration its analytic function. He takes Popovič's definition of *shift of expression* in his model as a means of achieving an objective translation criticism. He believes that “translation criticism, despite the subjective element inherent in value judgements, can be an objective account if it is based, at least implicitly, on systematic description” (van den Broeck, 1985, p. 56). The description in this model primarily involves a comparative analysis of the source and the target texts. He takes this analysis as the basis for the model's descriptive phase:

Furthermore, a thorough description demands that not only text structures but also systems of texts be involved in the comparison. [...] [Then, the critic's] evaluation should take account not only of the translator's poetics but also of the translational method adopted by the translator in view of the specific target audience envisaged, and of the options and policies followed in order to attain his purpose. The final outcome of this confrontation will be the reviewer's critical account. (van den Broeck, 1985, p. 56)

The critic's judgement shall bear with the norms, which are the decisive elements in the translational process, within the target culture. The comparison in Broeck's model is also a source-oriented one, for target texts derive from source texts. He views adequate translation as invariant and hypothetical in nature, for adequate translation serves as a *tertium comparationis*, not an actual text. It is “a hypothetical reconstruction of the textual relations and functions of the source text” and can be regarded as “the optimum (or maximum) reconstruction of all the ST elements possessing textual functions” (van den Broeck, 1985, p. 57); i.e. “textemes” (cf. Even-Zohar, 1978). Raymond van den Broeck, in his model, attaches importance to both the

occurrence and the non-occurrence of the shifts, for they can serve as an indication of translational norms (cf. Toury, 1978/1995). The comparison of a target text with its source involves three stages: 1) a textemic analysis of the source text i.e. specification of the ST in terms of textemes, 2) a comparison of the target text elements corresponding to these textemes by taking into account the various shifts or deviations with respect to the source text, 3) a generalizing description of the differences between the *tertium comparationis* (adequate translation) and the actual TT/ST⁸ equivalence. Finally, these three stages will provide data on the factual degree or the type of equivalence between the source and the target texts (van den Broeck, 1985, pp. 57-58). This translation description is not primarily interested in whether a translation is “adequate” or “acceptable”. Rather, it seeks to deal with and provide answers to the questions of “hows” and “whys”. In the end, it aims to detect the translational norms under which the translator works.

Raymond van den Broeck’s model has been chosen as the methodology for the present paper, for it still holds sound grounds in translation criticism. Descriptive approaches seek objectivity in their very nature, and so does Broeck’s model. The starting point of the translational research involves translated texts as observable facts, for the translational process is not open to direct observation (Bengi Öner, 1999, pp. 117-118). Although it is a source-oriented one, Broeck’s model inherently takes into account the norms and the systems of the texts created in the target culture and foregrounds the realities of translation therein. That is why, it remains a prevailing model in the Turkish context of Translation Studies. In the following sections, after providing background information about the corpus, all three stages of Broeck’s model will be touched upon and the examples chosen will be presented accordingly.

Background Information on the Source Text and the Target Texts

In this section of the study, after providing background information on Edgar Allan Poe and *Annabel Lee*, information on both translators, along with their sense of poetry and translating poetry, will be provided. Since translation “is not merely about transferring content from one language to another but involves a process of rebirth, where the translated material transcends its origins” (Sağlam, 2024, p. 1207), the translators’ views on poetry and translating poetry are believed to offer significant insights on their translational decisions.

Source Text: Edgar Allan Poe and *Annabel Lee*

Edgar Allan Poe (1809-1849), also known as Edgar A. Perry, is a renowned American short-story writer, poet, critic and editor, who is regarded as one of the pioneers and writers of gothic-grotesque literature and the American Renaissance movement. *The Murders in the Rue Morgue* (1841), considered the first modern detective story, and *The Raven* (1845), which is one of the best-known poems in American literature, are among the most well-known works of Poe. The atmosphere Poe creates in his tales of horror is seen as “unrivaled in American fiction” (Barzun et al., 2024, para. 1). In many anthologies, Poe is mentioned as the *architect* of the modern short story. He is also regarded as “a forerunner to the ‘art for art’s sake’ movement”, for he especially focuses on the importance of style and structure in a literary work (Academy of American Poets, 2022, para. 4). Due to his multifaceted role in literature, it will not be wrong

---

⁸ Target Text / Source Text

to say that Poe has significant influence on American literature. His works have been translated into many languages; thus, they exceed beyond the limits and influence other literatures as well. In Turkish polysystem, *The Raven* (Kuzgun), *A Dream Within a Dream* (Düş İçinde Düş) and *Annabel Lee* (Annabel Lee) are the most well-known works of this poet.

Annabel Lee is a lyric and the last complete poem written by Edgar Allan Poe. It was published in 1849 in the *New York Tribune* two days after Poe died. This lyric poem is about the death of a beautiful young woman, which is a theme used recurrently in Poe's poems. Although there has been debate over the inspiration for *Annabel Lee*, it is believed to be written in the loving memory of his deceased wife Virginia Clemm (Encyclopaedia Britannica, 2017, para. 1), whom he married at a very young age, and who passed away in 1847. The narrator in the poem stresses a love that extends beyond the death of *Annabel Lee*, and he also speaks of the reason for the death of this maiden as an illness striking her. All these leads make Virginia Clemm the most probable candidate for the inspiration of the persona in the poem. Although it is not technically a ballad to our current understanding and definition, Poe himself referred to it as one (Quinn, 1941: 604). However, this poem has some characteristics of a ballad, in that, a mournful effect is created by the repetition of words and phrases and the use of enjambment. The poem comprises six stanzas and forty-one lines. Each stanza has a different number of lines. The first, second and fourth stanzas are comprised of six lines. The fifth stanza is a seven-line stanza, while the third and sixth stanzas have eight lines. The poem does not adhere to a regular meter. It can be described as a rhyming poem rather than free verse, for the lines throughout the poem rhyme one another; thus, creating lyrical poetry. Rhymes are provided mostly with the /e/ sound at the end of the lines in the poem so as to create this harmony. The use of literary devices in *Annabel Lee* helps establish a mystical atmosphere through the poem. It is interesting to mention that "The Edgar Allan Poe Society of Baltimore, Maryland has identified 11 versions of *Annabel Lee* that were published between 1849 and 1850." (Wikimedia Foundation, n.d., para. 6). The presence of such unauthorized editorial changes could be rationalized as Poe's passing away before the publication of his poem. In addition to the individual translations of *Annabel Lee* or his other poems, Poe's complete poetry has been translated into Turkish several times.⁹

Target Texts

Two target texts have been selected for the analysis of the present study: the first *Annabel Lee* translation by Melih Cevdet Anday, published in *Tercüme* Journal, and one of the most recent translations by Osman Tuğlu, featured in a complete poetry book.

Melih Cevdet Anday and His Sense of Poetry and Translating Poetry

Melih Cevdet Anday (1915-2002) is a writer, poet, translator and journalist whose fame as a poet comes from the *Garip Movement* (1941), which is based on challenging the structures intrinsic to the sense of poetry at the time in the Turkish literary system. Since he is regarded as one of the significant figures in changing the face of poetry at his time with Orhan Veli and Oktay Rifat, it is important to mention his style and sense of poetry before dealing with his views on translating poetry. Anday's sense of poetry; thus, his poetic style has changed over

---

⁹ See. Akbulut, 2014 for more information.

the years. Although he is well-known for being a prominent poet in the *Garip Movement*, it would be wrong to define him only by his works under the influence of this movement. His first poem *Ukde*, which was published in 1936 in *Varlık* Journal, is regarded as being in compliance with the poetry tradition of the time along with his other poems published between 1936-1938 in the same journal (Yıldırım, 2004, p. 131). 1938 marks the year when Anday's style started to change, in that, he was no longer conforming to the pre-settled poetic structures. 1941 is a milestone in Anday's literary life when *Garip Movement* was introduced through a joint manifesto by Orhan Veli, Melih Cevdet Anday and Oktay Rifat together with their poems. Some novelties this movement brings about the poetry are as follows: 1) They desire to naturalize poetry. 2) They object to the rhyme and meter in poetry, alleging that rhythm in poetry could be achieved despite rhyme and meter. 3) They object to rhetorics and similes, and they assert that this kind of sense of poetry has deviations in itself. 4) They object to poetry's getting intertwined with other arts. 5) They aim to compose poems for lay people through daily language. This new taste in poetry is achieved by new means. 6) Therefore, they object to the traditions of the time (Veli, 1941/2023, pp. 9-20).¹⁰

Before *Garip Movement*, a specific form, language and theme were used. Poems at the time having different forms, languages and themes were not considered poems. This movement marks a shift in poetic style, as it is nonconformist and disruptive. Although the three poets share common approaches to poetry, "it is seen that they are not in consensus with one another all the time." (Armağan, 2016, p. 14). Hence, they part ways in 1945 with respect to the topics they deal with. Anday turns towards socialist poetry, while the others deal with folk poetry. Anday and Oktay Rifat regard *Garip Movement* as a step in their poetic development, unlike Orhan Veli (Armağan, 2016, p. 19). As a matter of fact, in an interview conducted in *Hürriyet Gösteri* Journal in 1984, stating that "Poetry is a testing field, it does not bear repetition, change is needed." (Fuat, 1984/2016, p. 73), Melih Cevdet Anday shows his poetry has always been bound to change in its journey. Hence, with his poem *Tohum* dated 1948, Anday proves moving away from *Garip Movement* for it involves rhyme and meter intensively.

Melih Cevdet Anday's *Annabel Lee* translation dates back to 1946,¹¹ the time frame of which coincides with *Garip* influence. Moreover, the fact that its topic is "love" and that it does not have a syllabic meter bears resemblance to *Garip* poems. However, it has a mystical side enriched by means of metaphors and rhymes. Therefore, Anday's views of translating poetry matter at this point to determine whether the poet drives forward his style that of the original work or not. In his article, Ali Algül (2018) compiles and scrutinizes Anday's views on translating poetry. Notable points include as follows: 1) Translation of a poem is only possible if it is universal. 2) If a [translated] poem is felt like a poem, only then it is regarded as a good translation and even a good poem. In this case, a translator wipes oneself out to some extent. 3) A translated poem should not be heavily felt like a translation; however, readers should be aware of its foreignness. 4) Translating poetry should be done by poets. Therefore, they would find a chance to think over their native language and to move away from their own traditions.

---

¹⁰ *Garip Movement* manifest was first published in 1941 by Resimli Ay Matbaası. The book used in this article is not a facsimile of the first edition in question. However, it is indexed by YKY and adopted in accordance with their page layout. Moreover, only misspellings have been fixed. (See. Preface of the 9th edition, referenced at the end of the article)

¹¹ *Annabel Lee* was first introduced to Turkish readers with Melih Cevdet Anday's translation of 1946. This poem was published along with the original text in *Tercüme* Journal Special Issue on Poetry (1946, pp. 314-317).

5) The form of a poem should be preserved in the translation as well. 6) Original [source] texts should be provided to the reader along with their translations. This is important especially if they belong to a language family other than the translated language. Therefore, bilingual readers would have the chance to make their own comments,¹² and the problem of faithfulness to the original text would disappear (Algül, 2018, pp. 1-17). Moreover, Anday undertakes a cultural mission, in that, thanks to the language-purification movements of the time initiated by Translation Bureau by means of *Tercüme* Journal, the re-creation of translations especially in the target language is considered for the first time. Therefore, translators working for *Tercüme* Journal would serve to construct the Turkish language.

Osman Tuğlu and His Sense of Poetry and Translating Poetry

Osman Tuğlu (1960-) is a physician, poet and translator whose sense of poetry is defined as the “meaning of life” by those around him (Kabalcı Yayınları, 2024, para. 1). He is a long-term reader of poetry who believes “everything about poetry is acquired through reading and studying poems.” (Unutmaz, 2019, para. 4). Tuğlu’s sense of translating poetry is mentioned in an interview by Hakan Unutmaz in December 2019. Translating poetry according to Osman Tuğlu is as follows:

On the one hand, there are poems on which the translators add nothing. These are the most beneficial ones for understanding the poems. On the other hand, there are poems where [translators] try to imitate [the original] stylistically and use a lot of fillers to do so. These poems move away from the meaning for the sake of style. I think the most ideal way is to achieve the absolute meaning and create almost the same style as the original. (Unutmaz, 2019, para. 4)

He also states that achieving this kind of translation in poetry means achieving the “golden ratio” which is impossible to do. Yet, he defines success as getting as close as possible to this golden ratio (Unutmaz, 2019, para. 4). Tuğlu’s view on translating poetry is prescriptive in the sense that he explains what a good translation is and should be. His view on this matter could also be interpreted as although the translator has an intermediary approach to translating poetry, his position may be a little closer to the source-oriented one.

Osman Tuğlu has been engaging in reading poetry ever since his childhood, and he is a poet himself having three poetry books along with five translations¹³ in the field, apart from the *Edgar Allan Poe: Şiirler ve Anılar* (Edgar Allan Poe: Verses and Memories), a compilation of Poe’s poems where a translation scholar Prof. Dr. Mine Yazıcı also makes commentary after each poem. In the epigraph of this book, it is clearly stated that the book aims to introduce Poe’s poems, as being one of the prominent poets of American literature, to Turkish readers and to bring his sense of poetry to the Turkish literary system (Yazıcı & Tuğlu, 2017, p. 5). Since the book has translations along with the original poems, readers have a chance to read Poe in two languages. Therefore, they can enjoy both English and Turkish versions. Tuğlu enounces that he has been acquainted with Poe since childhood, and he has found courage in translating those poems due to the fact that he has done immense readings and got to know Poe profoundly (Yazıcı & Tuğlu, 2017, p. 15).

---

¹² 35% of the translations were published in the Journal along with their originals. Translations from the English language have 70% rate of having been published with the original texts. (See: Sauer, 1997 for more information)

¹³ See: Çelik, n.d. for Osman Tuğlu’s list of books and translations.

Translating Poe's *Annabel Lee* in Türkiye: Translational Decisions

In this section, literary devices used in *Annabel Lee* and their purpose of use will be shown and comparatively discussed along with their absence, presence or intended uses in the target texts. In a target-oriented descriptive criticism, which favours moving away from the target text and looking for traces of the translational decision taken by the translator, target text (TT) examples are presented first, followed by those of the source text (ST). In the examples, TT1 refers to Anday's translation while TT2 refers to that of Tuğlu's. However, since the model selected for this study is a comparative as well as a descriptive one and primarily deals with source text analysis first, source text examples will be provided before target text examples in the study. It is believed that this will make it easier for the reader to follow the examples presented because of the presence of two target texts.

Rhyme Scheme

Annabel Lee has an irregular rhyme scheme, which does not follow a regular rhyming pattern. It has a distinctive rhyme pattern, aiming to create a mournful feeling in the reader, sounding like a ballad. However, the /e/ sound is repeated throughout the poem, either by repeating "Annabel Lee" at the end of a line or by using words rhyming with it.

Example 1:

ST: ababcb/ dbebfb/ abgbhbib/ fbabcb/ ebbabjb/ kbkbddbb

TT1: abcada/ caeaba/ abdabaab/ dafada/ daagada/ gagahhaa

TT2: abcadb/ ebebfb/ abgbhbib/ gbhbgb/ dbbhgb/ gbgaabb

Poe uses a distinctive rhyme pattern in an attempt to create a mournful feeling in the reader. As there is an irregular rhyme scheme in the source text, creating a regular one in the target text would be an optional shift. Neither of the translators has attempted such a challenge. Both translators used a quite similar approach in creating a rhythmic, musical (ballad-like) effect by keeping the source text pattern in the target texts. As mentioned above, the /e/ sound is repeated throughout the poem, as is the case in both target texts. Moreover, the exact rhyme pattern could be seen in the target texts when each stanza is observed separately; namely, the /e/ sound and other sounds rhyming with /e/ in the stanzas. Furthermore, four stanzas in TT1 (2nd, 4th, 5th and 6th stanzas) and five stanzas in TT2 (2nd, 3rd, 4th, 5th and 6th stanzas) have the exact rhyme schemes of the source text. Differences are caused by changing the line(s) of the /e/ sound, managing to keep the rhythmic effect after all. All in all, both translations have followed a source-oriented approach, and the shifts in question are obligatory.

Use of Inner Rhymes

Inner rhyme means using sounds rhyming with one another within the same line in a poem. The source text resorts to the use of inner rhymes to create the rhythmic effect and musicality.

Example 2:

ST: *I* was a child and *she* was a child,

In this kingdom by the sea: (Poe, 1849, lines 1-2)

TT1: O çocuk ben çocuk, memleketimiz

O deniz ülkesiydi, (Poe, 1849/1946, lines 1-2)

TT2: Ben çocuktum o çocuk,

bu krallıkta deniz kıyısındaki (Poe, 1849/2017, lines 1-2)

In this example, the rhythmic effect is created on the reader by repeating the word “child” in the line in question. The reader unconsciously pauses and stresses the word “child” although there is no comma. The same effect has been created in TT2. However, TT1 loses this effect. The word at the end of the line would be in the following line if creating the same effect was aimed. However, this translational decision has led to enjambment. As a result, it can be said that TT1 translator has made an optional shift to create a different effect on the target readers, while TT2 has no shift in this example.

Example 3:

ST: Can ever dissever my soul from the soul

Of the beautiful Annabel Lee: (Poe, 1849, lines 32-33)

TT1: Hiçbiri ayıramaz beni senden

Güzelim Annabel Lee. (Poe, 1849/1946, lines 32-33)

TT2: güzel Annabel Lee'nin ruhundan

ayırabilirler beni. (Poe, 1849/2017, lines 32-33)

In this example, the rhythmic effect is created on the reader by repeating the word “soul”. Neither TT1 nor TT2 has preserved the inner rhyme. In TT1, we see the use of “me” and “you” instead of “my soul” and “soul of [...] Annabel Lee”. On the other hand, TT2 uses “me” and “soul of Annabel Lee”. Neither of the TTs preserves this repetition. Translators should have made different choices since there is no syllabic meter in the poem; thus, they are not bound to use words with a specific number of syllables. There is no other poetic device used either for the sake of creating an inner rhyme or rhythmic effect. Therefore, the use of optional shifts in both TTs is seen in the example.

Example 4:

ST: For the moon never beams, without bringing me dreams

Of the beautiful Annabel Lee; (Poe, 1849, lines 34-35)

TT1: Ay gelip ışıır, hayalin iriştir

Güzelim Annabel Lee; (Poe, 1849/1946, lines 34-35)

TT2: Asla çünkü ışımaz ay getirmeden

güzel Annabel Lee'nin hayalini; (Poe, 1849/2017, lines 34-35)

In this example, the rhythmic effect is created on the reader with the /s/ sounds of “beams” and “dreams”. TT1 uses inner rhyme with /r/ sounds of “ışıır” and “iriştir”. However, we can detect the use of negation in the source text is met by the use of affirmation. This might be seen as an attempt to create the same rhythmic effect in the translation, but the result is losing the emphasis of discourse. Although there seem to be no shifts at first glance, a semantic shift in

the tone and a different type of stylistic shift –use of affirmation instead of negation– are seen in TT1. Therefore, it can be said that the translator of TT1 has made an optional shift. In TT2, on the other hand, there is no inner rhyme but the use of a different poetic device. The translator of TT2 has created enjambment through using an inverted sentence. Thus, this translational decision taken in TT2 can be interpreted as an optional shift as well.

Example 5:

ST: And the stars never rise, but I feel the bright eyes (Poe, 1849, line 36)

TT1: Bu yıldızlar gözlerin gibi parlak (Poe, 1849/1946, line 36)

TT2: ve asla doğmaz yıldızlar anımsatmadan

ışığıyla gözleriyle güzel Annabel Lee'yi; (Poe, 1849/2017, lines 36-37)

In this example, the rhythmic effect is created on the reader with the /z/ sounds of “rise” and “eyes”. TT1 uses inner rhyme with /r/ sounds of “yıldızlar” and “parlak”. However, we can detect the use of negation in the source text is met by the use of affirmation; thus, changing the meaning. The translator of TT1 adopts an approach similar to that of the previous example, resulting in an optional shift. The same holds true for TT2. The use of inner rhyme is met with the use of enjambment. Therefore, optional shifts are present in the translational decisions taken in both TTs.

Use of Enjambments

Enjambment is the continuation of a sentence or phrase from one line to the next without any pause. This poetic device carries the reader to the next line of the poem –without any interruption– smoothly and swiftly. Since the poem is a lyric one, enjambment is seen from the beginning to the end.

Example 6:

ST: And this maiden she lived with no other thought

Than to love and be loved by me. (Poe, 1849, lines 5-6)

TT1: Hiçbir şey düşünmezdi sevmekten

Sevmekten başka beni. (Poe, 1849/1946, lines 5-6)

TT2: bir düşüncesi yoktu sevmemizden başka

benim onu onun beni. (Poe, 1849/2017, lines 5-6)

Example 7:

ST: With a love that the winged seraphs of heaven

Coveted her and me. (Poe, 1849, lines 11-12)

TT1: Göklerde uçan melekler bile

Kıskanırdı bizi. (Poe, 1849/1946, lines 11-12)

TT2: fakat aşktan üstün bir aşkla sevdik

ben ve Annabel Lee;

bir aşkla meleklerin bile kıskandığı

onu ve beni. (Poe, 1849/2017, lines 9-12)

Example 8:

ST: A wind blew out of a cloud, chilling

My beautiful Annabel Lee; (Poe, 1849, lines 15-16)

TT1: Üşüdü rüzgârından bir bulutun

Güzelim Annabel Lee; (Poe, 1849/1946, lines 15-16)

TT2: bir rüzgar esti bir buluttan

üşüttü güzel Annabel Lee'mi; (Poe, 1849/2017, lines 15-16)

Example 9:

ST: Can ever dissever my soul from the soul

Of the beautiful Annabel Lee: (Poe, 1849, lines 32-33)

TT1: Hiçbiri ayıramaz beni senden

Güzelim Annabel Lee. (Poe, 1849/1946, lines 32-33)

TT2: güzel Annabel Lee'nin ruhundan

ayırabilirler beni. (Poe, 1849/2017, lines 32-33)

In all the examples above, both TTs preserve the rhythmic essence of the ST by corresponding enjambments. Both TT translators mostly have made use of inverted sentence orders so as to achieve the continuation of the discourse to the following line. Only in TT1 in *Example 7* and in TT2 in *Example 9*, we see the use of natural sentence order. Moreover, in TT2 in *Example 8*, the translator has achieved enjambment through liaison and kept the rhythm. Both translational approaches are source-oriented and keep the rhythm in their respective target texts by using the same poetic device. All in all, one cannot talk about any shifts in these examples.

Use of Alliterations and Assonances

Alliteration is a poetic device which means the occurrence of consonant sounds in two or more neighbouring words or syllables within a line. Assonance, on the other hand, is the repetition of the same vowel sounds between syllables of nearby or consecutive words. Both figures of speech could be created through repetitions as well. Poe uses both alliterations and assonances to a high degree in *Annabel Lee*; thus, creating the musicality in its entirety.

Example 10:

ST: It was many and many a year ago, (Poe, 1849, line 1)

/y/, /a/ sounds

TT1: Senelerce, senelerce evveldi; (Poe, 1849/1946, line 1)

/a/ sound

TT2: Yıllar yıllar önce, (Poe, 1849/2017, line 1)

n/a

Example 11:

ST: Nor the demons down under the sea, (Poe, 1849, line 31)

/d/ sound

TT1: Ne deniz dibi cinleri, (Poe, 1849/1946, line 31)

/d/, /e/ sounds

TT2: ne de cinler deniz dibindeki, (Poe, 1849/2017, line 31)

/d/, /e/ sounds

Example 12:

ST: And the stars never rise, but I feel the bright eyes (Poe, 1849, line 36)

/r/, /i/ sounds

TT1: Bu yıldızlar gözlerin gibi parlar (Poe, 1849/1946, line 36)

/r/, /l/, /e/ sounds

TT2: ve asla doğmaz yıldızlar anımsatmadan (Poe, 1849/2017, line 36)

n/a

Example 13:

ST: Of my darling-my darling-my life and my bride, (Poe, 1849, line 39)

/r/, /l/ sounds

TT1: Sevgilim, sevgilim, hayatım, gelinim (Poe, 1849/1946, line 39)

/e/, /l/, /m/ sounds

TT2: sevgilim, hayatım, gelinim öylece, (Poe, 1849/2017, line 39)

/e/, /m/ sounds

In all the examples above, TT1 preserves a similar musicality of the ST as the result of using words in a line having the same sounds. Since languages differ and the repetition of the exact same sound is almost impossible, alliterations and assonances have corresponded with different sounds in TT1. The same holds for the type of correspondences as well; in other words, where there is alliteration in a line in ST, TT1 has either alliteration or assonance or both and where there is an assonance in a line in ST, TT1 has either assonance or alliteration or both. TT2 has also a similar approach. However, it differentiates as to the non-correspondence of alliterations and/or assonances at times (*Examples 10 and 12*). The occurrence and non-occurrence of these poetic devices are closely related to the differences between source and target languages, and they are almost unavoidable. Furthermore, differences in the corresponding sounds in TTs are shaped by both linguistic systems. Therefore, it can be said that both TTs have source-oriented approaches and such shifts in both texts are the indicators of obligatory shifts.

Use of Allusions

Allusion is a literary device to mean an implied or indirect reference to a person, event, or literary work outside the poem. It is an expression used to call something to mean another

without mentioning it explicitly. In poetry, rather than using direct references, allusions are mostly seen.

Example 14:

ST: With a love that the winged seraphs of heaven

Coveted her and me. (Poe, 1849, lines 11-12)

TT1: Göklerde uçan melekler bile

Kıskanırdı bizi. (Poe, 1849/1946, lines 11-12)

TT2: bir aşkla meleklerin bile kıskandığı

onu ve beni. (Poe, 1849/2017, lines 11-12)

This example contains an allusion to Christianity. “In Christian angelology the seraphim are the highest-ranking celestial beings in the hierarchy of angels.” (Encyclopaedia Britannica, 2024, para. 1). Often referred to the burning ones¹⁴, they are the highest-ranking six-winged angels standing in the presence of God. They are also regarded as the most powerful ones, even more powerful than the archangels. In the source text, a kind of holiness is attributed to the love the narrator and Annabel Lee have, which is regarded as the highest love one can ever experience, so much so that even the highest-ranking creatures cannot ever have this kind of love. In both target texts, with the use of “melekler” (angels), the meaning has been diminished as if seraphs are ordinary angels, and the allusion to Christianity has disappeared. In the first target text, we also see that the envy of the seraphs has also shifted from “love” to the “narrator and Annabel Lee”. Since the utterance loses its emphasis in both target texts in addition to the shift in the signified in TT1, one can conclude the presence of optional shifts in both target texts.

Example 15:

ST: To shut her up in a sepulchre

In this kingdom by the sea. (Poe, 1849, lines 19-20)

TT1: Mezarı ordadır şimdi,

O deniz ülkesinde. (Poe, 1849/1946, lines 19-20)

TT2: götürdüler gömmek için bir mezara

bu krallıkta deniz kıyısındaki. (Poe, 1849/2017, lines 19-20)

Example 16:

ST: In her sepulchre there by the sea,

In her tomb by the sounding sea. (Poe, 1849, lines 40-41)

TT1: O azgın sahildeki,

Yattığın yerde seni... (Poe, 1849/1946, lines 40-41)

TT2: kabrinde deniz kıyısındaki, mezar odasında uğuldayan denizin kıyısındaki.

(Poe, 1849/2017, lines 40-41)

---

¹⁴ The word *saraph* means burning in Hebrew.

A sepulchre is a burial vault or tomb. In spiritual meaning, the word signifies life or heaven in the sense of resurrection or regeneration. It may also signify death or hell for the evil since the evil does not rise again into life. In the poem, Annabel Lee dies but the narrator lies by her side in her sepulchre, for he thinks she is not dead so as to mean their love is eternal. Moreover, The Church of the Holy Sepulchre is where Jesus was crucified and where he is believed to have been buried and resurrected. These biblical allusions in the 3rd and 6th stanzas (lines 19-20 and 40-41 respectively) in ST have not been transferred to the target reader. In other words, the allusions to Christianity have disappeared in those shifts. However, in the 6th stanza, TT2 translator refers to these allusions although the spiritual meaning of sepulchre is still lost. All in all, TT1 loses the foreignness of the original in both stanzas while TT2 tries to keep the meaning in one of them. Although whether this meaning has been transferred to the target culture is questionable, TT2 readers can sense foreignness to a degree. Thus, one can speak of optional shifts for TT1, and optional and obligatory shifts for TT2 in terms of transferring biblical allusions.

Shifts in the Tone

Example 17:

ST: That the wind came out of the cloud by night,

Chilling and killing my Annabel Lee. (Poe, 1849, lines 25-26)

TT1: Bir gece bulutun rüzgârından

Üşüdü gitti Annabel Lee. (Poe, 1849/1946, lines 25-26)

TT2: geceleyin bir rüzgar esti bir buluttan,

üşütüp öldürdü Annabel Lee'mi. (Poe, 1849/2017, lines 25-26)

In the example above, the meaning in TT1 is shifted because of the use of euphemism although there is none in ST. In this example, “gitmek” is used to mean “to die” and the strength of the meaning is diminished. TT2 has no shifts in this example. Therefore, it can be said that TT1 has an optional shift in the tone though TT2 has none.

Example 18:

ST: For the moon never beams, without bringing me dreams

Of the beautiful Annabel Lee; (Poe, 1849, lines 34-35)

TT1: Ay gelip ışıır, hayalin irişir

Güzelim Annabel Lee; (Poe, 1849/1946, lines 34-35)

TT2: Asla çünkü ışımaz ay getirmeden

güzel Annabel Lee'nin hayalini; (Poe, 1849/2017, lines 34-35)

In the example above, the use of negation is observed in ST. However, TT1 transfers the meaning to the target culture by using affirmation. TT2 uses negation as ST does to transfer the meaning of the original. Therefore, it can be said that TT1 has an optional shift in the tone though TT2 has none.

Example 19:

ST: And neither the angels in heaven above,
Nor the demons down under the sea,
Can ever dissever my soul from the soul
Of the beautiful Annabel Lee: (Poe, 1849, lines 30-33)

TT1: Ne yedi kat göklerdeki melekler,
Ne deniz dibi cinleri,
Hiçbiri ayıramaz beni senden
Güzelim Annabel Lee. (Poe, 1849/1946, lines 30-33)

TT2: ne göklerdeki melekler,
ne de cinler deniz dibindeki,
güzel Annabel Lee'nin ruhundan
ayırabilirler beni. (Poe, 1849/2017, lines 30-33)

Example 20:

ST: For the moon never beams, without bringing me dreams
Of the beautiful Annabel Lee;
And the stars never rise, but I feel the bright eyes
Of the beautiful Annabel Lee; (Poe, 1849, lines 34-37)

TT1: Ay gelip ışıır, hayalin irişir
Güzelim Annabel Lee;
Bu yıldızlar gözlerin gibi parlar
Güzelim Annabel Lee; (Poe, 1849/1946, lines 34-37)

TT2: Asla çünkü ışımaz ay getirmeden
güzel Annabel Lee'nin hayalini;
ve asla doğmaz yıldızlar anımsatmadan
ışıyan gözleriyle güzel Annabel Lee'yi; (Poe, 1849/2017, lines 34-37)

In the examples above, TT1 presents a shift in the narrator's point of view. While ST uses the third-person singular when talking about Annabel Lee, TT1 uses the second-person singular, resulting in the narrator's talking to Annabel Lee. This may be the most significant deviation throughout the poem; in that, Annabel Lee is referred to in a spiritual sense in the source text. However, TT1 loses this spirituality in meaning, and Annabel Lee is presented as a flesh-and-blood human being to whom the narrator speaks. Therefore, this shift is considered an optional one. TT2 has no shift in this example.

Conclusion

Edgar Allan Poe, who first encountered Turkish readers in the late 19th century, is regarded as a remarkable Western writer and poet in the Turkish literary polysystem. His introduction to Turkish readers is no coincidence. As Ayşe Nihal Akbulut states, “The Turkish Enlightenment, or the Turkish Renaissance, which the Republic has established as its first and foremost project, entails the formation of the cultural repertoire.” (Akbulut, 2014, p. 300). In this context, the first translations of Poe’s poetry at that time served this purpose. Thus, the translation of *Annabel Lee* in 1946 was the first time Poe’s poetry entered into the Republican Turkish polysystem when translation –in general– was regarded as a prestigious means of culture formation and modernization movement, which was the real aim of the revolution. Although *Annabel Lee* –Poe’s last poem– was introduced to Turkish readers nearly a century later, it immediately gained widespread fame. As a matter of fact, this poem entered the official curricula of the national education system. Thus, when the perception of Poe in the Turkish literary system –and the prestigious position this poem holds– is considered in the target translated literary system, it will not be surprising to say that retranslations “risk less criticism by adopting a literal translation strategy” (Akbulut, 2014, p. 303). Therefore, this study presupposed that there would be different translational approaches as a result of different objectives in terms of source and target-orientedness between the two translations selected seven decades apart.

This study has dealt with the criticism of the two translations of *Annabel Lee* in the Turkish context by Melih Cevdet Anday and Osman Tuğlu. It has employed a comparative as well as a descriptive model which focuses on the analytic function of the shifts of expression to trace the translational decisions taken by different translators of different times. The study has aimed to shed light on the dominant social, cultural and historical translational norms, for retranslations are expected to reflect the linguistic, cultural and literary norms of the period (Karavin Yüce, 2020, p. 992) as one can speak of the norms of the previous translation(s) when there are differences from retranslation(s). Due to the fact that Western works were distant from the target literary polysystem at the time of the first translation and that the first translator was an eminent poet in Türkiye, the adoption of a target-oriented approach in Anday’s translation was expected. In other words, the shifts in question were presupposed to be tending towards optional ones. On the other hand, since this translation holds a prestigious position and still has a positive perception in the target literary polysystem, the shifts prevalent in Tuğlu’s translation were presupposed to be tending towards obligatory ones. Moreover, “the fact that Turkish readers have integrated with the foreign elements [inherent] in the source culture plays an essential role in disappearing borders and temporal distances thanks to the developments in information technologies.” (Yazıcı, 2017, p. 26). Thus, translating poetry in the 21st century is inclined toward a source-oriented one. This view may be supported and strengthened also by the findings in Telliöğlü’s master’s thesis where she uses Toury’s descriptive model and Vermeer’s skopos theory –with the aim of its applicability in translation criticism– where she finds out the translational decisions of Oğuz Cebeci’s *Annabel Lee* retranslation (1992) are source-oriented (Telliöğlü, 1998, p. 81), which may be interpreted as another indicator of the changing translational approaches of the target culture in time. Since 20th-century literary translations have been highly exercised by prominent writers and poets of the time to introduce

new genres, works, and literary names to the target culture polysystem, writer-translators and/or poet-translators have had the freedom to translate by their understanding of that specific genre which resulted in translated works with a mixture of two styles, namely, that of the writer's/poet's. Furthermore, some of them went a step further resulting in a degree of adaptation or re-writing. 21st-century translators, on the other hand, have grown up immersed in those works. Therefore, they tend to risk less criticism by adopting faithfulness. This study has followed the traces of this hypothesis in the analysis.

In order to determine the translational approaches of the two translators, the first step of the analysis was determining the recurrent patterns. Therefore, selected examples showing source text poet's style and having significant semantic values –namely, textemes– were categorized and presented accordingly. The second step was making comparisons between the target text elements corresponding to these textemes of the source text and the two target texts. In this step, the shifts or deviations with respect to the source text were determined and objectively presented. The results obtained from this analysis of the two translations are as follows:

Both translators have tried to keep the rhyme scheme of the source text. Since the rhyming effect produced was mostly based on the repetition of “Annabel Lee” and the use of words rhyming with “Annabel Lee”, both translators have been observed to use the same pattern in their TTs. The rhyme schemes of TTs have not been fully transferred to the target culture because of the linguistic differences. Since the shifts in question are obligatory, a source-oriented approach could be observed here. Translational approaches employed by both translators here are consistent with their views on translating poetry; namely, preserving the form of the original and reflecting the poet's style to the target readers for Anday and Tuğlu respectively. Inner rhymes created in the source text were either employing the repetitions of the same words or the words rhyming with one another. When analysed, it has been understood that TT1 translator has used optional shifts either by using a different poetic device or by not using any repeating words. On the other hand, TT2 translator holds a position in the middle by neither resorting to shifts nor using any repeating words. Therefore, it can be concluded that TT1 translator holds a target-oriented approach while TT2 has a stance in between. However, when using rhyming words, both translators have created different effects on their target text readers by resorting to optional shifts either by changing the meaning and emphasis (TT1) or the sentence structure (TT2). Overall, both translators have adopted optional shifts in their TTs by considering their respective target readers. Poe uses enjambment throughout the poem to create a musicality, for the corpus in question is a lyric one. Since both translators have managed to keep and transfer this poetic device in their TTs and since there are no shifts in both TTs, the approaches adopted by translators can be concluded as source-oriented. The use of enjambments is also favourable –which coincides with the aim of reflecting ST's musicality– in Anday's poems, for he believes an utterance is only poetic with its previous and subsequent utterances (Anday et al., 1949, pp. 55-56). In his poem, Poe makes abundant use of alliterations and assonances; thus, creating a rhythmic effect and musicality. Since the repetition of the same sounds is almost impossible due to the differences in languages, and since it is rather difficult to convey the same poetic device with its exact correspondence, the alliterations have been transferred as either alliterations and/or assonances, and the assonances have been transferred

as either assonances and/or alliterations. In so doing, both translators have kept the equivalent rhythmic effect in their TTs. However, there have been instances where TT2 has used neither assonances nor alliterations in its corresponding lines but only conveys the meaning. This may be interpreted as the natural consequence of the differences between languages. All in all, these obligatory shifts in both TTs indicate source-orientedness. In the poem, Poe also uses biblical allusions. In TT1, the emphasis on and the meanings of these biblical allusions have been lost or diminished. Moreover, those allusions have been transferred as allusions common to all Abrahamic religions. Therefore, the reader cannot sense either the biblical spiritual meaning of the original or the foreignness of the poem. The same applies to TT2, although the translator's word choice makes the reader sense the foreignness of the text in one of the examples. Anday prefers to use notions and allusions the target readers are familiar with in his word choices, as he always does in his poems (Kuşlu, 1950, p.63), and wipes out the foreignness throughout the poem except for the poetic persona; on the other hand, Tuğlu's choices towards foreignness in this sense coincide with 21st-century poetry translations and retranslations. To summarize, optional shifts have been observed in TT1, while TT2 has both optional shifts and no shifts at times. Finally, one can talk about the presence of visible shifts in TT1 in terms of transferring the tone of the original poem. In one example, the use of euphemism has been seen although there was none in the source text; thus, resulting in a loss of effect in the meaning. Moreover, the use of negation has been observed to be transferred as affirmation. These translational choices have probably been made by the translator to create the rhythm, musicality and lyric tone in the poem within the target culture polysystem. Last but not least, the most radical translational decision in TT1 has been the shift in the point of view of the narrator. This shift has led to a loss in the spirituality prevailing in the poem as well as that of Annabel Lee as the poetic persona. Those shifts have all been regarded as optional and may be the result of Anday's being a poet-translator in the sense that he addresses the TT readership by creating a poem foreign to the TT reader to a degree and not making the reader feel like they are reading a translation, which coincides with Anday's views of translating poetry.

To conclude, being the first translation, TT1 employs a prestigious position in the translated Turkish literary polysystem due to its reception. Traces of Anday's views on translating poetry can be seen, as the translation is not felt like a translation. There are times when faithfulness to the source text is out of the question and Anday's style as a poet gets on the stage. Since the translation was published alongside the original work, the poet-translator may have found a degree of freedom to act in this manner, which also coincides with Anday's views on translating poetry. In terms of the shifts analysed, although he takes a stance between the polars of adequacy and acceptability, his target-oriented shifts and deviations are major decisions; thus, positioning the text closer to acceptability. As a prominent poet in the Turkish literary system, this outcome is understandable as well as foreseeable, for he introduces Poe as a poet to the taste of the Turkish readers. As for Tuğlu's translation, TT2 is a recent retranslation done by a poet-translator whose view on translating poetry is finding the "golden ratio" between the meaning and style of the original. When the shifts are analysed, the translator has been concluded to have a tendency towards source-orientedness, focusing on the meaning more than the style. Therefore, TT2 can be regarded as adequate in meaning wise. From a holistic point of view, poetry translations were exercised in the Turkish literary polysystem with a target-

oriented approach as they were first introduced in the 20th century. This was due to the foreignness of cultures to one another and the degree of the distances between the two literary traditions. Thanks to the developments in information technology, resulting in the disappearance of the distances between cultures, Turkish readers have integrated themselves into the foreign elements of the source culture in the 21st century which has led to the adoption of a source-oriented approach. All in all, the dominant translational approaches of the two centuries are concluded to be different, and the analysis conducted in the study also proves this hypothesis.

References

- Academy of American Poets. (2022, October 6). *Edgar allan poe*. Poets.org. <https://poets.org/poet/edgar-allan-poe>
- Akbulut, A. N. (2014). The reception of poe's poetry in the turkish cultural and literary system. Emron Esplin & Margarida Vale de Gato (Eds.), *Translated poe* (pp. 299-309). Lehigh University Press.
- Algül, A. (2018). Melih cevdet anday'ın çeviri anlayışı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 1-17.
- Anday, M. C., Eyüboğlu, S., Kanık, O. V. & Rifat, O. (1949). Aramızda bir konuşma: Şiirde aydınlık. *Kalabalığın şiiri: Garip ve orhan veli üstüne yazılar (2016)* (pp. 55-58), Everest Yayınları.
- Armağan, Y. (2016). Melih cevdet anday'ın garip'i. *Kalabalığın şiiri: Garip ve orhan veli üstüne yazılar (2016)* (pp. 9-19), Everest Yayınları.
- Barzun, J., Cestre, C. & Mabbott, T. O. (2024, July 30). *Edgar allan poe*. Encyclopedia britannica. <https://www.britannica.com/biography/Edgar-Allan-Poe>
- Bengi-Öner, I. (1999). Çeviri eleştirisi bağlamında eleştirel bilincin oluşması ve eleştirisi, üst-eleştiri, çeviribilim ilişkileri. *Çeviri bir süreçtir... ya çeviribilim?* (pp. 111-154). Sel Yayıncılık.
- Çelik, Y. (n.d.). *Osman tuğlu*. Türk edebiyatı isimler sözlüğü. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/osman-tuglu>
- Demir-Atay, H. (2014). Edgar allan poe in turkish: Translations in three alphabets. Emron Esplin & Margarida Vale de Gato (Eds.), *Translated poe* (pp. 131-140). Lehigh University Press.
- Even-Zohar, I. (1978/1990). The position of translated literature within the literary polysystem. Lawrence Venuti (Ed.), *The translation studies reader (2000)* (pp. 192-197). Routledge.
- Fuat, M. (1984). Melih cevdet anday konuşuyor. *Kalabalığın şiiri: Garip ve orhan veli üstüne yazılar (2016)* (pp. 68-73), Everest Yayınları.
- Holmes, J. S. (1972). The name and nature of translation studies, Lawrence Venuti (Ed.), *The translation studies reader (2000)* (pp. 172-185). Routledge.
- İnce, Ü. (2019). Çeviri eleştirisi üzerine bazı düşünceler. *Çeviri bilinci: Çevirenler, çeviremeyenler, çeviriverenler* (pp.64-74). Tekin Yayınevi. Kabalcı Yayınları. (2024, January 5). *Şiirler*. Kabalcı yayınevi. <https://kabalckitap.com/kitap/siirler/>
- Karavin, H. (2020). Henry james'in beast in the jungle adlı kısa romanının türkçeye yapılan çevirilerinin karşılaştırılması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 991-1004. <https://doi.org/10.29000/rumelide.843471>
- Kurultay, T. (2005). Çeviribilim uygulamalı dilbilim midir?. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dilbilim Dergisi* (2012) (13), 199-209.
- Kuşlu, N. (1950). Orhan veli, oktay rifat ve melih cevdet anday ile sanat üzerine konuştuk. *Kalabalığın şiiri: Garip ve orhan veli üstüne yazılar (2016)* (pp. 59-64), Everest Yayınları.
- Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Prentice-Hall.
- Poe, E. A. (1849). Academy of American Poets. (2020, May 20). *Annabel lee*. Poets.org. <https://poets.org/node/702061>

- Poe, E. A. (1849). *Annabel lee* (M. C. Anday, Trans.). *Tercüme dergisi: Şiir özel sayısı* (1946), 6(34-36), 315-317.
- Poe, E. A. (1849). *Annabel lee* (O. Tuğlu, Trans.). *Edgar allan poe: Şiirler ve anılar* (2017) (pp. 71-73). Kabcacı Yayıncılık.
- Popovič, A. (1970). The concept “shift of expression” in translation analysis. James S. Holmes (Ed.), *The nature of translation: Essays on the theory and practice of literary translation* (pp. 78-87). Publishing House of the Slovak Academy of Sciences.
- Quinn, A. H. (1941). *Edgar allan poe: A critical biography*. D.Appleton-Century Company. <https://www.eapoe.org/papers/misc1921/quinn00c.htm>
- Sağlam, N. (2024). Integrating multimodal adaptation into translator training: A theoretical rationale. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(3), 1205-1214. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1503623>
- Sauer, J. (1997). Türkiye'de ilk çeviri dergisi: Tercüme, Mustafa Çıkar (Trans.), *Kebikeç*, (5), 35-49.
- Telliöğlu, B. (1998). Reflections of gideon toury's target-oriented theory and hans j. vermeer's skopos theory on translation criticism: A meta-critique [Master's Thesis]. Boğaziçi University.
- Tercüme dergisi: Şiir özel sayısı* (1946), 6(34-36).
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2017, August 4). *Annabel lee*. Encyclopedia britannica. <https://www.britannica.com/topic/Annabel-Lee>
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2024, August 12). *Seraph*. Encyclopedia britannica. <https://www.britannica.com/topic/seraph>
- Toury, G. (1978/1995). The nature and role of norms in translation. Lawrence Venuti (Ed.), *The translation studies reader* (2000) (pp. 198-211). Routledge.
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies—and beyond*. John Benjamins Publishing Company.
- Unutmaz, H. (2019, December 6). *Osman tuğlu: 'Bence en ideali içerik olarak bire bir kadar sade, biçimsel olarak tıpkısına yakın benzerlikte bir çeviri elde etmek'*. Edebiyat haber. <https://www.edebiyathaber.net/osman-tuglu-bence-en-ideali-icerik-olarak-bire-bir-kadar-sade-bicimsel-olarak-tipkisina-yakin-benzerlikte-bir-ceviri-elde-etmek/>
- Uyanık, G. B. (2022). Polisiye kurmaca ve çeviri: The act of roger murgatroyd'un türkçe çevirisinide çevirmen kararlarına bakış. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (13), 224-250. <https://doi.org/10.46250/kulturder.1087452>
- van den Broeck, R. (1985/2014). Second thoughts on translation criticism, A model of its analytic function. Theo Hermans (Ed.), *The manipulation of literature: Studies in literary translation* (pp. 54-62). Routledge.
- Veli, O. (2023). *Garip: Şiir hakkında düşünceler ve melih cevdet, oktay rifat, orhan veli'den seçilmiş şiirler* (9th ed.). Yapı Kredi Yayınları.
- Wikimedia Foundation. (n.d.). *Annabel lee*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Annabel_Lee
- Yaman, B. (2018). Antoine berman'ın çeviri eleştirisi modelinin 'A turkish woman's european impressions' başlıklı kitabın türkçe çevirisine uygulanması. *Mediterranean Journal of Humanities*, 8(1), 431-446. <https://doi.org/10.13114/MJH.2018.406>

Yazıcı, M. (2017). Türk yazın dizgesinde edgar allan poe'nun öykü ve şiirlerinin yeri. *Edgar allan poe: Şiirler ve anılar*. Kabalcı Yayıncılık.

Yazıcı, M., & Tuğlu, O. (2017). *Edgar allan poe: Şiirler ve anılar*. Kabalcı Yayıncılık.

Yıldırım, Y. (2004). *Orhan veli kanık ve garipçiler*. Toker Yayınları.

Geliş Tarihi : 08.11.2024
Kabul Tarihi : 06.03.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1581644>

Akyüzlü, B. & Yavuz, Ş. (2025). Ofllu olmak: kimlik ve kimliğin medyada temsili. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 25-49. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1581644>

OFLU OLMAK: KİMLİK VE KİMLİĞİN MEDYADA TEMSİLİ

Beyza AKYÜZLÜ¹, Şahinde YAVUZ²

ÖZ

Kimlik, sosyal bilimciler, siyasetçiler tarafından, kültürel çalışmalar, din, hukuk gibi alanlarda tartışılan, kesin tanımı olmayacak kadar akışkan ve ilişkiel kapsamı hızla değişen kavramlardan biridir. Özellikle 1980 sonrasında sosyoloji, iletişim, sosyal psikoloji, felsefe ve siyaset bilimi alanlarında artan kimlik üzerine çalışmaların gösterdiği gibi kavram, hem çok yeni bir tartışma alanı sunmakta, hem de farklı ve çok boyutlu tartışmaların ana teması olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Trabzon'un ilçelerinden biri olan Of'ta yaşayan Oflluların kimliklerini nasıl kurdukları, kendilerini diğer kimliklerden nasıl farklılaştırarak bir anlam inşa ettikleri, Ofllu olmayan diğer Trabzonlular tarafından nasıl algılandıkları ve Trabzon/Of kimliğinin medya temsillerinin katılımcılar nezdinde nasıl değerlendirildiğini araştırmaktır. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımının kullanılması uygun bulunarak derinlemesine görüşme metodu seçilmiştir. Bu kapsamında 11 Ofllu ve dokuz Trabzonlu olmak üzere toplamda 20 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları MAXQDA 2020 ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Oflluların, Ofllu olmanın kendine has bir ayrıcalık ve avantaj sağladığı görüşünde oldukları anlaşılmıştır. Bu ayrıcalık hissi Ofllu erkeklere çocukluklarından itibaren benimsetilmekte ve çevresel faktörlerce pekiştirilmektedir. Kimlik perspektifinden incelendiğinde; Ofllu kimliğinin Sosyal Kimlik Kuramı'nın iç grup aidiyetini olumlama süreçlerine bağlı olarak işlediği, Oflluların sosyal grup içerisinde olumlu bir benlik geliştirme potansiyeline sahip olduğu görülmüştür. Trabzonlu / Ofllu kimliğinin medyadaki temsili, katılımcılar tarafından abartılı ve gerçeğe aykırı olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Sosyal Kimlik Kuramı, Medya, Temsil, Ofllu Kimliği

¹ Doktora Öğrencisi, Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, beyza_kaya22@trabzon.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0006-7707-6419>

² Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi, İletişim Fakültesi, sahinde.yavuz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8592-3327>

Date Received : 08.11.2024
Date Accepted : 06.03.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1581644>

Akyüzlü, B. & Yavuz, Ş. (2025). To be from Of: the identity and its representation in the media. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 25-49. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1581644>

TO BE FROM OF: THE IDENTITY AND ITS REPRESENTATION IN THE MEDIA

Beyza AKYÜZLÜ³, Şahinde YAVUZ⁴

ABSTRACT

Identity is a concept extensively debated by social scientists, politicians, and scholars across fields such as cultural studies, religion, and law. Its definition is fluid, and its relational boundaries continue to evolve rapidly. Since the 1980s, studies on identity within disciplines like sociology, communication, social psychology, philosophy, and political science have not only introduced new perspectives but also made identity a central theme in complex, multidimensional discussions. This study aims to explore how residents of Of, a district in Trabzon, construct and express their identity, differentiate themselves from other identities, and are perceived by non-Of Trabzonians. It also examines how media representations of the Trabzon/Of identity are evaluated by the participants. A qualitative research approach was employed, using in-depth interviews as the primary method. Interviews were conducted with twenty participants—eleven from Of and nine from Trabzon. The research findings were analyzed using MAXQDA 2020. The study reveals that individuals from Of believe their identity confers a unique sense of privilege and advantage. This perception of privilege, instilled in Of men from childhood and reinforced by environmental influences, plays a significant role in shaping their self-awareness. From a social identity perspective, the Of identity aligns with Social Identity Theory, where individuals affirm their in-group affiliation and foster positive self-consciousness within their social group. Participants also expressed that media representations of the Trabzon/Of identity are exaggerated and often unrealistic.

Keywords: Identity, Social Identity Theory, Media, Representation, Of Identity

³ PhD Student, Trabzon University, Institute of Graduate Studies, beyza_kaya22@trabzon.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0006-7707-6419>

⁴ Prof. Dr., Trabzon University, Faculty of Communication, sahinde.yavuz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8592-3327>

Giriş

Farklı olmak, ayrıksı hissetmek modern bir olgudur. Cemaat halinde yaşayan bireyler kimliklerini topluluk içinde eritip “biz” oldukları için, diğerlerinden farklı olduklarını vurgulamaya daha az ihtiyaç duyarlar. Çünkü herkes doğduğu yerde tüm hayatını geçirdiğinden bu topluluk içinde ayrıksı olmaktan çok, topluluğa benzemek arzu edilir. Modernite ile başlayan kentleşme, sanayileşme ve iletişim araçlarının gelişimi gibi olgular bireyleri cemaatinden koparıp, anonim bir topluluğun parçası yapmıştır. Birey modern çağda kimliğini kurmak için hem topluluğa uymak hem de farklı olduğunu ispatlamak zorundadır. Modern bir unsur olan kimlik, topluluğa bağlılık kadar ondan farklılaşmayı da gerektirir. Farklı olmak, ayrıcalıklı hissetmek kişinin hem bireysel kimliğine hem de grubuna, ırkına, rengine, etnisitesine, bazen tuttuğu takıma göre değişen bir durumdur. Trabzon’un 18 ilçesinden biri olan Of’ta yaşayanlar kendilerini bir Ofllu olarak hem Trabzon’un Of dışında kalan kesiminden, hem de Türkiye yurttaşlarının tümünden farklı hissetmektedirler. Ofllu olmanın bir ayrıcalık olduğuna inanan ve bunu çevresine yansıtan pek çok Ofllu vardır. Öyle ki “Ofllu olmak bir ayrıcalıktır” başlıklı çok takipçili bir Facebook sayfası bile bulunmaktadır.

Kimlikler, içinde bulunulan topluma, kültüre göre şekillenir. Kişiler bir toplum içerisinde yaşadıkları için içinde buldukları çevre ve sosyal gruplardan etkilenirler. Aynı zamanda kişisel kimliklerini de kendi benlikleri içerisinde kurma çabasıındalardır. Kimliklerin inşa sürecinde en önemli faktör ötekinin bulunmasıdır. Bireyler ‘öteki’ olandan nasıl farklılaştıkları veya onunla ortak hangi özelliklere sahip olduklarına bakarak kimliklerini kurarlar. Ofllular kendilerini diğer Trabzonlulardan ayrı tutmakta ve “Ofllu” olarak kendilerine özgü bir kimlik inşa etmektedirler. Bu kimlik duygusu, Ofllu olmaktan kaynaklı ayrıcalıklı hissetmek, bundan gurur duymakla ilgilidir. Bu çalışmanın iki boyutu bulunmaktadır: Çalışmanın birinci boyutundaki amaç, kendilerini Trabzon’dan ayırmak için plakalarının bile 61,5 olduklarını ifade eden Ofllu kimliğinin kurucu unsurlarını araştırmak, Oflluların kimliklerini nasıl inşa ettikleri, Ofllu olmanın onlar için ne anlam taşıdığı, Ofllu olmayan Trabzonluların gözünde Oflluların nasıl konumlandırıldıkları sorularına yanıt bulmaktır.

Kimliklerin inşa sürecinde temsiller de etkilidir. Temsil, bireylerin dünyayı anlamlandırma ve öğrenme sürecinde büyük ölçüde rol oynayan faktörlerden birisidir. Günümüzde kimliği etkileyen temsillerin en yoğun bulunduğu alan medyadır. Medya, gerçek dünyadaki nesnelere/kişileri bir temsil süzgecinden geçirerek, onu arzulanan bir biçime dönüştürerek kurgulamakta, bu kurgu sonucunda yeniden biçimlenen gerçek, medyanın sunduğu biçimde izleyiciye sunulmaktadır. Çeşitli çalışmalar (Boztepe, 2017; Güneş & Yıldırım, 2019; Özmen & Vural, 2023; Yel, 2018; Yiğitbaşı & Sarıçam, 2020; Yoğurtçu, 2019) medyada temsil kavramı üzerine yaptıkları araştırmalarla, farklı sınıf, yaş, cinsiyet, meslek grupları, coğrafya ve kültürlerin izleyicilere nasıl sunulduğu ve izleyici tarafından nasıl algılandığını incelemişlerdir. Batı medyasının nasıl olup da Batılı olmayanları öteki olarak konumlandığını inceledikleri çalışmalarında Morley ve Robins (1997, s. 183), kullanılan dilin “biz” ve “onlar” ayrımını keskinleştirdiğini, medyadaki temsillerin, kimliklerimizi tanımlamamıza ve "öteki" ile aramızdaki sınırları çizmemize yardımcı olduğunu belirtir. Bu anlamda ekranın işlevi çift yönlüdür. Ekran, sadece görüntüleri yansıtan bir araç değil, aynı zamanda kimliklerimizi inşa ettiğimiz, korkularımızı, düşlerimizi ve arzularımızı “öteki”ne yansıttığımız bir aynadır. Bu nedenle, medya temsilleri sadece “öteki”ni değil, aynı zamanda “biz”i de şekillendirmektedir. Medyada temsiller, insanları, olayları ve görüşleri sınıflandırmakta, sürekli tekrar etmek suretiyle izleyiciye izlenen konuya dair yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın ikinci sorusu, “medyada Trabzon-Ofllu kimliği nasıl temsil edilmektedir ve bu temsil ile gerçeklik birbiriyle uyuşmakta mıdır?” olarak belirlenmiştir. Bu sorunun yanıtı aranırken medyada Trabzon-Ofllu kimliğinin nasıl temsil edildiği ve bu temsillerin gerçekte ilişkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Trabzon’a ilişkin

son yıllarda artan bir yayın söz konusudur. *Trabzon'u Anlamak* (Bakırezer & Demirer, 2017) Trabzon'un sosyolojik ve kültürel yapısını anlatan makalelerden oluşmaktadır. Bunun gibi *Karardı Karadeniz* (Biryol, 2012) başlıklı eserde Karadeniz bölgesi ve özelde Trabzon'u anlatan yazılara yer vermiş, Sevinç (2014) Trabzon kimliğini farklı yönleriyle anlamaya ilişkin bir çalışma yürütmüş, Trabzonspor üzerine derlenen kitaplarda da spor özelinde şehrin kimliğini anlatan yazılar (Doğanay, 2022; Saltık, 2022) yer almıştır. Trabzon'un farklı sosyolojik ve kültürel yönlerini anlatan çalışmalar da yapılmıştır. Buna mukabil, Trabzon ve Karadenizlilik üzerine son yıllarda artan dizi ve sinema filmi üretimi vardır.⁵ Bu dizi ve filmlerin ortak noktaları Karadeniz kültürü (mekân kullanımı, gündelik yaşam, aile yapısı, şive, kimlik, yeme ve giyim tarzı) üzerine şekilleniyor olmasıdır (Özmen, 2022, s. 59-60). Ayrıca medya temsili bağlamında Doğu Karadeniz toplumuna ilişkin çalışmalar (Balcı, 2020; Özmen, 2022; Sözkese, 2021; Subaşı, 2018; Taş, vd., 2017) yapılarak diziler ve filmler aracılığı ile kentin, kent destinasyonlarının ve yöresel kadın ve erkek kimlikleri üzerine araştırmalar yapılmıştır. Ancak incelenen literatürde, Trabzon ve Oflu kimliği özelinde bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma mikro kimlik araştırması ve medya çalışmalarının bir araya getirmesiyle literatürde bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Çalışmada ilk olarak kimlik kavramı açıklandıktan sonra sosyal kimlik ve Trabzon kimliği anlatılacak, sonrasında medya temsili ve kimlik ilişkisine yönelik açıklamalarda bulunulacaktır. Kavramsal çerçeveyi oluşturan bu bölümlerin sonunda, araştırmanın yöntem ve bulgularına geçilecektir.

Kimlik ve Kimliğin Oluşumu

Kimlik, sosyal bilimler, siyaset ve kültürel çalışmalar, din ve hukuk gibi alanlarda tartışılan, kesin tanımı olmayacak kadar akışkan ve ilişkisel kapsamı hızla değişen kavramlardan biridir. Özellikle 1980 sonrasında sosyoloji, iletişim, sosyal psikoloji, felsefe ve siyaset bilimi alanlarında artan kimlik üzerine çalışmaların gösterdiği gibi kavram, hem çok yeni bir tartışma alanı sunmakta, hem de farklı ve çok boyutlu tartışmaların ana teması olmaktadır. Kimlik konusunun hemen her bilim alanında kabul görmesinin temel nedeni Berger ve Luckman'a (2015) göre modern devlet biçimi olan ulus devletin ortaya çıkmış olması, ulus devletin sosyal devlet rolünü üstlenmesi ancak bu işlevinde başarısız oluşu, güvenceli istihdam kaynaklarının giderek yok olması, egemen birikim rejiminin toplumsal formasyonu düzenlemek için kimliklere başvurması, modern tahakküm mekanizmalarının kimlikler aracılığı ile kişi ve gruplar üzerinde toplumsal eşitsizlik ve ayrımcı mekanizmaları meşrulaştırıcı bir etken kimlikleri kullanması, kimliklerin bireyleri üretim ilişkilerine, sosyal ilişkilere ve mekânsal ayrışmalara dahil etme ya da hariç tutmak üzere kullanılması, karmaşık sorunlardan gündelik hayat deneyimlerine değin tüm toplumsal alanlarda kimliklere mübadele değeri atfedilmesi ve son olarak da modernliğin iddiası olan siyasal, hukuki ve ekonomik politikaların ve kurumlarının çöküşü sayılabilir (Akt. Alpman, 2023, s. 3). Kimlik konusunun gündeme gelerek farklı boyutlara eklenmesi modernliğin başarısızlığı olarak görülmekte, çöken, yok olan, işlemeyen modern mekanizmalar farklı kimlik ya da kimlik tasavvurlarının oluşumuna yol açan zemini hazırlamaktadır. Ancak kimlik müzakereleri her toplumda benzer yolları izleyerek kurulmamaktadır. Ahıska (1996, s. 13) hem ulusal hem de toplumsal gruplar düzeyinde kimlik kavramının farklı tarihsel coğrafyalara göre değişen ve birbirinin de içine geçen bir tarihi olduğunu belirtir. Sadece fikir tarihi değil, pratik tarihin içinde de kimlik kavramı güncel hayatın içinde farklı anlamlar kazanır: Bir varoluş biçiminden kaçış olarak kimlik, savunma olarak kimlik, idare ve tasnif aracı olarak kimlik, yeni toplumsal sınırları

⁵ Karadeniz yöresine ait dizi ve filmlerin özellikle 2000 yılı sonrasında ön plana çıktığı görülmektedir. Bu diziler; Gülbeyaz (2002), Fırtına (2006), Sevdaluk (2013), Benim İçin Üzülme (2012), Aşk Yeniden (2015), Ege'nin Hamsisi (2018), Sen Anlat Karadeniz (2018) ve Kuzey Yıldızı İlk Aşk (2019) adlı dizilerdir. Beyazperdede yer alan özellikle Trabzon, Rize, Artvin gibi Doğu Karadeniz bölgesini konu alan filmler ise, Amerikalılar Karadeniz'de 2 (2007), Off Karadeniz (2010), Sümela'nın Şifresi: Temel (2011), Tepenin Uşakları (2013), Öyle Sevdim Ki Seni (2013), Bizum Hoca (2014), Oflu Hoca'nın Şifresi (2014), Yağmur: Kıyamet Çiçeği (2014), Kalandar Soğuğu (2015), Seni Seven Ölsün (2016), Emicem Hospital (2016) şeklinde sıralanabilmektedir.

belirleyen olarak kimlik, eşitlik çağrısı olarak kimlik vb. Kimliğin girdiği kabın biçimini alan su gibi akışkan bir tarafının olduğunu söylemek, farklı araştırma alanlarında kimlik çalışmalarına bakarak anlaşılabilir. Çünkü kavram farklı alanlarda kendine tartışma alanı açmaktadır.

Kimliğin tanımına dair ortak bir görüş bulunmamakla birlikte bu kavramın ne olduğuna ilişkin çeşitli açıklamalar yapılmaktadır. Bozkurt Güvenç (1993, s. 3) kimliği, genel olarak, çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların “kimsiniz, kimlersiniz?” sorusuna verdikleri cevaplar olarak tanımlamaktadır. Kişinin kendinin kim olduğunu araştırmaya başlamasında kendisini neye dayanak alarak tanımladığı ya da kendisini diğerlerinden ayırt edici vasıflarının neler olduğu sorularının yanıtlanması gerekir. Kimlik kavramı bu açıdan bireysellik içerirken, bireyler yalnız bir ortamda bymediklerinden sosyal bir özellik de gösterir. Connolly’ye (1995, s. 92) ifade ettiği gibi kimlikten söz edebilmek için bir farklılık/öteki gereklidir ve kimlik bu farklılık veya öteki karşısında ne olduğumuzu ve nasıl tanındığımızla ilişkilidir. Bu nedenle kimliğin kişisellik ve sosyallik boyutu önem kazanır. Jenkins (2008, s.18) ise, kimliği, ilk önce bizim kim olduğumuza (ben kimim / biz kimiz?) ve sonra ötekilerin kim olduğuna dair algılayışımızla olduğunu, kimlik sürecinde aynı zamanda ötekilerin kendilerini ve bizi nasıl algıladıkları ve anlamlandırdığının önemli olduğunu syer. Çeşitli kimlik tanımlamalarının ortak noktası sosyo psikolojik bağlamdan izler taşır. Bu açıdan bakıldığında kişilerin ya da grupların tek aidiyetleri ya da kimliklerinden çok çeşitli bağlamalarda kullandıkları, kendilerinin bu kimlikle tanınıp, kendilerini bu kimlikle tanıtmakta oldukları çeşitli kimlikleri vardır (Güvenç 1993, s. 4-5). Kimlik, bireyin kendini tanımlama ve konumlandırma çabasıyla ortaya çıkan, çok boyutlu bir kavramdır. Bu süreçte birey, “Ben kimim?” ve “Beni diğerlerinden farklı kılan özellikler neler?” gibi temel sorulara yanıt arar. Bu soruların temelinde ise ait olma ihtiyaı yatar. Aitlik, bireyin özsaygısını glendiren temel bir gereksinimdir. Bir gruba ait olmak, bireye kimlik ve anlam kazandırır, sosyal bağları glendirir ve bütünleşme duygusunu artırır. Bu bağlamda, kimlik, sosyal ilişkilerin sürdürülebilirliği için insanları bir arada tutan bir “sosyal imento” işlevi görür (Sığın-Karaduman, 2009, s. 98). Nuri Bilgin, (1999) kimlik sorununu iki temel tarihsel düşünce akımıyla ilişkilendirir: evrenselcilik ve farkılık. Evrenselcilik, homojen bir toplum yapısını ve “evrenin tektipleştirilmesi” idealini savunur. Temel hedefleri arasında serbest piyasa ekonomisi ve Batı tipi demokrasi yer alır. Bu süreç, bir anlamda "batılılaşma" olarak da adlandırılabilir. Farkılık, daha heterojen ve kk grupları merkeze alan bir toplum idealini benimser. Milliyetçilik, bölgecilik, kültür çeşitliliği, etnosantrizm, radikal dinci akımlar ve cemaatçilik gibi kavramlar bu akımın önemli unsurlarıdır Aydınlanma idealine göndermede bulunan evrenselcilik ve yerel grupların varlığını anlatan “farkılık” modern dönem siyasetinin belirgin özelliklerindedir. Her nerede farklı olmaya vurguda bulunuluyorsa -bu milliyetçilik/cemaatçilik/bölgecilik olabilir- orada evrenselcilik ideallerine karşı bir duruş, bir itiraz vardır. Aydınlanmacı ve modern kimlikler postmodern olana evrildiğinde, evrenselcilik yerini farkılığa bırakmıştır. 1980’lerden önce kimlik tanımlamalarında ulusal kimlik n plandayken, bu dönemden sonra kimlik referansları değişmiş, artık kimlik, cemaatler, halklar, dil grupları, tarihi hatıra ortaklıkları ve hatta kurgusal veya somut kk gruplar üzerinden tanımlanmaya başlanmıştır. Bu değişim, modernleşmenin ulusal kültürlere dayanan uluslaşma çabalarından, postmodern toplumun farklı kimliklerin bir arada yaşamasına geçişiyle açıklanmaktadır, tek bir kapsayıcı kültür ve kimlik anlayışı yerine, çok kültürlülük ve farklı kimliklerin varlığı kabul edilmektedir (Akça, 2005, s. 15). Ofllu kimliğinin kk/yerel farklılığı ne çıkarma arzusu postmodern bir oluşum olarak kabul edilmesi olasıdır. Onlar hem ulusal kimlikten hem de Trabzon kimliğinden ayrıksı bir tavırla kendilerini yeniden konumlamaktadırlar.

Kimliğin oluşumunda ‘öteki’ kavramı olmazsa olmaz bir unsurdur. Çünkü bir bireyin veya toplumun “ben” veya “biz” kimliğini oluşturabilmesi için “bana benzemeyen” veya “bize benzemeyen”lere ihtiyacı vardır. Birey ancak kendisinden farklı bireyler ya da toplumlara arasındaki farka bakarak, sınıflamalar yaparak kendi kimliğini kurmaktadır. Dolayısıyla, öteki, öznenin sahip olduğu özelliklere sahip olmayan ve bu farklılığından dolayı öznenin istikrarlı dünyasına bir tehdit niteliği oluşturmaktadır (Yeğenoğlu, 2003, s. 15). Ötekinin temel karakteri olumsuz olanı bağrında barındırmasıdır zaten bu nedenle öteki bu ünvanı kazanmıştır. Kearney’e (2012, s. 5) göre; öteki daima yabancı / canavar konumundadır. Yabancı kavramı genel olarak “kendilerini başkalarının üzerinden ve başkalarıyla karşıtlıklarına göre tanımlamaya çalışan insanlar için bir sınır deneyimi olarak iş görür.” Yabancılar kendi pencerelerinden daima bir ötekidir. Bireyler kendilerine yakıştırmadıkları tüm olumsuz özellikleri ötekine yükleyerek onu “canavar” konumuna yerleştirmektedir. Ötekileştirme, ırksal, etnik köken, dini veya azınlık olma durumu gibi çeşitli faktörlerden kaynaklı gelişebilmektedir. “Öteki”, kişinin kendi iç dünyasına ait olan, ancak dışarıda algıladığı bir varlıktır. Kişi, kendi sınırlarını ve kimliğini, ancak “öteki”nin bakışıyla anlayabilir. “Ben”, “öteki”nin algısında şekillenir. Bu anlayış, iç ve dış, ait olan ve olmayan, bilinen ve bilinmeyen arasındaki geleneksel sınırları yıkar. Söylemin bu ikiliği, “öteki”nin “ben” için bir gereklilik olduğunu ortaya koyar. Kimlik, “öteki”nin bakışında yazılıdır ve bu yazılım, kendi ifadesini büyük ölçüde önceden belirlenmiş bir metin içinde bulur (Hall, 1998, s. 71). Birey ya da topluluk/toplumların aynası kendileri gibi olmayanlardır. Bu ayna olmasa kendilerini yüceltecek ya da aşağıda olduklarını düşünecek bir karşılaştırma olanağı bulunmayacaktır. Modern toplum “öteki” kimlikler açısından zengin bir çeşitlilik sunar, bu çeşitlilikte her birey ya da topluluk içinde yaşadığı koşullara uygun buldukları “öteki” olanı seçebilmektedir.

İnsan kimliğinin oluşturmasında ve şekillenmesinde bireysel iç dinamiklerinin yanında sosyal yaşamın da belirleyici bir işlevi bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, kimlik bireysel bir olgu olarak düşünülse de kimliğe etki eden sosyal bir organizma bulunmaktadır. Dolayısıyla, kimliğin oluşmasında ve şekillenmesinde toplumun ulusal, kültürel, ekonomik değer ve davranış kalıpları, kolektif semboller gibi faktörler yer alır (Aşkın, 2010, s. 217). Kimlik sosyal ve kişisel kimlik olarak iki boyutta ele alınmaktadır. Kültürel, ulusal, etnik veya yöresel kimlikler de sosyal kimlik sınıfındadır. Sosyal kimlik ise, kimliğimizin hangi sosyal gruba ait olduğu hakkındaki bilgi veya bilince dayanan kısmıdır. Dolayısıyla sosyal bir gruba ait olmak, içinde bulunduğumuz gruba ilişkin birtakım duygular ve değerler beslememize neden olmaktadır. Bu bağlamda kimliğe ilişkin sosyal bilimciler tarafından geliştirilmiş olan yaygın kuramların başında Sosyal Kimlik Kuramı gelmektedir. Henri Tajfel (1981) ve John Turner ve arkadaşları (1979) tarafından geliştirilen Sosyal Kimlik Kuramı’nın temel savı, sosyal bir varlık olan bireyin duygu, düşünce ve davranış biçimlerinin oluşmasında ve sosyal bir kimlik geliştirmesinde içinde bulunduğu sosyal grupların etkisinin büyük olduğudur. Bireyler bir grup içindeyken veya bir grubun dışındayken benlik algıları birbirinden farklılaşmaktadır. Bu anlamda, bireyin grup dışındaki kişisel kimliği grup içindeyken yerini sosyal kimliğe bırakmaktadır (akt. Dalbay ve Avcı, 2018, s. 31). Tajfel’e (1981) göre sosyal kimlik, kimliğin kişilerarası ilişkiler düzeyindeki bir ifadesidir. Sosyal kimlik, kimliğimizin belirli bir sosyal gruba ait olduğumuz hakkındaki bilgi veya bilincimize dayanan kısmıdır (akt. Dalbay ve Avcı, 2018). Dolayısıyla sosyal bir gruba ait olmak içinde bulunduğumuz gruba ilişkin birtakım duygular ve değerler beslememize neden olmaktadır. Farklı boyutlardaki kimlik tanımlarının oluşumunda sosyal kimlik ve sosyal kimlik inşasında içinde bulunan sosyal gruplar önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda çalışmada mikro milliyetçi ve kendine has bir kimliğe sahip olan Trabzon kimliğinin sosyal olarak nasıl inşa edildiği bir sonraki başlıkta tartışılmaktadır.

Sosyal Kimlik Kuramı ve Trabzon Kimliği

Sosyal Kimlik Kuramı, genel anlamda, insanların benliklerini ve kimliklerini kendisini ait hissettiği grubun üyesi içerisinde yükledikleri anlamlardan ve duygulardan yola çıkarak oluşturduğu varsayımına dayanmaktadır (Mummendey & Schreiber, 1983, s.390). Diğer bir deyişle, bu kurama göre, insanlar ‘bireysel’ hareket etmekten ziyade aslında belirli bir sosyal grubun üyesi olarak düşüncelerini ve davranışlarını şekillendirir bu bağlamda kimliklerini inşa ederler. Sosyal kimlik kuramının temel varsayımları şunlardır (Turner, 1987): Bireyler ait oldukları sosyal grubu dikkate alarak kendilerini sınıflandırır ve bu sınıflandırma neticesinde kendi gruplarıyla özdeşleşirler. Bireyin çevresindeki diğer gruplar bireye kendi grubunun konumunu kurabilmek için bir temel sağlar ve birey bu durumda belli davranış ve niteliklere bakarak iç grup/dış grup karşılaştırması yapar. Bireyler olumlu bir sosyal kimlik edinmek için iç/dış grup karşılaştırmasında kendi gruplarını kayırarak diğer grupları küçümseme eğilimine girerler (akt. Demirtaş, 2003, s. 130). Sosyal karşılaştırma, bireyin kendi içerisinde bulunduğu grubu yüceltmesine, abartmasına, diğer gruplar ile arasında farklıların var olan gerçeklikten fazla olduğuna inanmaktadır. Hogg ve Abrams’a (1988) göre, sosyal kimliğe dair sahip olunan tüm bilgiler sosyal karşılaştırma yoluyla edinilmiştir. Bireyin görüşlerinin doğruluğuna duyduğu inanç toplumsal görüş birliğinin sonucunda oluşmaktadır. İlgili görüş birliğine dayanan algılarla ilişkili olarak, bireyin kendi grup algısının diğer olası algılardan daha doğru ve iyi olduğuna inanma eğilimi vardır (akt. Demirtaş, 2003, s. 139). Oflular kendilerine ilişkin algılarında, diğer Trabzonlulardan daha olumlu bir tavır alarak iç grup kayırmacılığı yapmaktadır. Sosyal Kimlik Kuramı’na göre sosyal grup kimlikleri bireyin aidiyet duyduğu din, kültür, milliyet, etnisite, ırk gibi sosyal kategorilere bakarak farklılaştıran öğelere dayandırılarak oluşturulur. Böylece sosyal kimlik, bireyin kendi grubunun diğer gruplardan farklı olduğuna ilişkin farkındalığa dayanır (Tajfel, 1981 akt. Mete, 2023, s. 473). Aralarında adetler, yemekler, ritüeller açısından hemen hiçbir farklılık olmamasına rağmen birçok Ofllu kendi sosyal kimliklerinin diğer Trabzonlulardan ayrıcalıklı olduklarına dair inanca sahiptir. Kendilerinin il olarak Trabzon’a bağlılıklarından ziyade, şakayla karışık da olsa “direkt Allah’a” bağlı olduklarını söyleyerek farklı zaman ve zeminlerde bu ayrıcalıklı konumlarını vurgulamaktadırlar.

Bu araştırma için Oflluluğun anlamlarının araştırılması amaçlanmıştır ancak bu kimliğin Trabzonlu kimliğiyle aralarında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. O nedenle Trabzonlu kimliğinin de özelliklerinin ortaya konması gerekir. Trabzon, ilk çağlardan itibaren çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapmış, coğrafyası itibariyle zorlu bir yapıya sahiptir. Trabzon, Doğu Karadeniz coğrafyasının benzersiz yapısıyla şekillenmiş, tarihi derinliği ve günümüzün getirdiği çelişkileri bir arada yaşayan bir şehirdir. Bu şehir, sadece Türkiye sınırları içinde değil, tüm Doğu Karadeniz bölgesinin coğrafi, denizsel ve doğal özelliklerinin etkisiyle gelişmiştir. Coğrafyanın sunduğu imkânlar ve kısıtlamalar, Trabzon’un tarihsel zenginliklerini beslerken, aynı zamanda onu modern zamanların toplumsal çelişkilerinin merkezi haline getirmiştir. Coğrafya, bir şehrin üzerinde yükseldiği, yaşam veren unsurları barındıran bir mekândır. Bir yere yerleşmek, o coğrafyanın dağlarını, nehirlerini, havasını, denizini ve tüm doğal unsurlarını kullanmak ve toplumun bu imkânlarla bir şehir inşa etmesiyle ortaya çıkan bir yaşam biçimini ifade eder (Sevinç, 2014, s. 296).

Trabzon, sanayisi gelişmemiş bir şehirdir ve bu durum, kırsal nüfusun yoğun olmasına neden olmuştur. Şehrin coğrafi yapısı, tarım arazilerinin engebeli olması nedeniyle modern tarım araçlarının kullanımını zorlaştırmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi genelinde olduğ gibi, Trabzon da tarım arazilerinin yetersizliği ve nüfus yoğunluğu nedeniyle uzun yıllardır diğer şehirlere ve özellikle Almanya gibi ülkelere göç vermektedir. 1950’li yıllardan itibaren Trabzon, çevre illerden ve köylerden göç alarak büyümüştür. Ancak, şehrin ekonomik yapısının sınırlı olması nedeniyle işsizlik yaygın bir sorundur. İşsizliğin temel nedeni, sanayinin yeterince

gelişmemiş olmasıdır (Emiroğlu, 2017). Trabzon zorlu bir coğrafyaya sahiptir. Bundan dolayı bu coğrafyanın insanları doğayla sürekli bir mücadele içerisinde. Bu mücadele kimliklerine de yansımıştır. Kimi zaman Trabzon insanı, hırçın, asabi, sivri zekâ, çılgın şeklinde tanımlanırken, kimi zamanda eğlenceli, esprili ve komik gibi kalıplarla nitelendirilmiştir (Aksoylu, 2012, s. 44; Arslan 2022, s. 129). Kudret Emiroğlu'na (2017) göre, Trabzon yerel kültürü güçlü, çevresi tarafından çekim merkezi kabul edilen “iddia sahibi” bir şehirdir. Bu iddia tüm Trabzonluların da kimliklerini kurarken şehirlerini ısrarla vurgulamaları ya da şehir milliyetçiliğine yakın olmalarını beraberinde getirmektedir. Trabzonlu kimliği milliyetçi ve muhafazakâr sınıflandırmanın içine girmektedir. Bunun sebebi, “Trabzonluluk” kimliğinin modernleşme ve Cumhuriyetle beraber kabul gören tek kimlikli homojen toplum tarzının bir yansıması olarak Türklük anlayışının etkisinde kurulmuş olmasına dayandırılır (Arslan, 2021; Dönmez, 2019; Yıldırım, 2004). Trabzonlular dine, milliyete, aileye bağlılıkta kendilerini diğer şehirlerden daha ayrıcalıklı ve üstün olarak konumlamaktadır (Yavuz, 2015, s. 118). Trabzonluların kendilerini ayrıksı kılan sosyal kimliklerinin içinde yeni bir sosyal bir kimlik çeşidi olarak “Matruşkalar” içinde bir matruşka olarak Ofluluğun yaratılması ilginçtir. Arslan (2021, s.132) Trabzon kimliğiyle ilgili yürüttüğü çalışmada, Trabzonluların geçmişten gelen etnik çeşitliliğe dayalı yapısından güç aldıklarını ve kentin zengin tarihsel dokusunun kendilerini ayrıcalıklı ve değerli gören bir his oluşturduğu vurgusu ile karşılaşmıştır. Bununla beraber Trabzonluların ayrıcalıklarını vurgularken “İmparatorluk şehri” söylemleriyle kenti yüceltiklerini, böylece Trabzonlu kimliğine yüce bir merteye atfedildiğini aktarmaktadır. Sosyal Kimlik Kuramı'na göre biz ve onlar arasında yapılan ayırma daima iç grup kayırmacılığı ortaya çıkmakta Trabzonlular da kendilerini ülkenin diğer kesimlerinden daha ayrıcalıklı hissetmekte, Oflular bu ayrıcalıkla yetinmeyerek kendileri için yepyeni bir sosyal kimlik üretmektedirler. Leyla Neyzi, Türkiye’de kimliğin bireyin devraldığı bir aidiyet kadar kendi seçimiyle kurduğu bir benlik parçası olarak da görülmesi gerektiğini söylemektedir. “Bu açıdan hem farklı tarihsel kimlikleri hem ulusal kimliği, belirli sınırları olan bütünler olarak görmekten ziyade, zaman ve mekân bağlamında değişen bir kurgu, bir sunum, bir performans olarak görmek gerekmektedir” (Neyzi, 2018, s. 191). Bu açıdan değerlendirildiğinde Türk Trabzonlu/Oflu kimliği gerçek ve tarihi olduğu kadar, kurgu ürünüdür. Nasıl ki Trabzonlu kimliği hem tarihi hem de kurgusal bir yapıya sahipse Oflu kimliği de benzer niteliklere sahiptir. Koç (2020, s. 104) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Trabzon halkının siyasete ilgisinin farklı yoğunluklarda olduğu, devletin yönetim kademelerinde Trabzonluların bulunmasının onlar onur verici bir durum olarak kabul edilip ilgili halin Trabzonlu kimliğini yüceltmenin bir aracı olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla Trabzonlular, kendi grupları içerisinde güce, prestije sahip kişilerin varlıklarıyla kendi benliklerini olumlu yönde geliştirmekte ve sosyal bir kimlik inşa etmektedir. Sosyal kimliğin inşasında ben ve ötekilerin varlığı sürecinde kendilerinin siyasi açıdan güçlü, milliyetçi, tarihsel açıdan uzun geçmişe sahip olarak konumlayıp, iç grubunu yücelten Trabzonlular gibi Oflular da benzer argümanlara sahiptir. Trabzonlu gençlerin aidiyet mekânı olarak Trabzon’u nasıl algıladıkları ve kenti yaşama biçimlerini araştıran Doğanay’ın (2019) görüşme yaptığı gençlerden birinin ifadesi de şehre ilişkin Trabzonluların bakışını yansıtmaktadır:

Bence Trabzon herkesin yaşaması gereken bir yer. Mutlaka yani ben Trabzonsuz bir hayat düşünmüyorum hani. Türkiye’nin neresi olursa olsun bu kadar özgüvenli bir şehir zaten yok. Herkesin mi bir özgüveni olur, herkeste görüyorum ben onu. Ben Trabzonluyum deyince çok farklı oluyor, sanki dünyanın merkezinde yaşıyormuşsun gibi... (Doğanay, 2019, s. 217).

İnsanların yaşadıkları yerle kurdukları bağ, onların bireysel, toplumsal ve kültürel deneyimlerinin bir yansımasıdır. Mekân, sadece fiziksel bir alan olmanın ötesinde, kişinin kimliğini, duygularını ve toplumla olan ilişkisini şekillendiren önemli bir unsurdur. Bir yere aidiyet duygusu, o yerin fiziksel özelliklerinin yanı sıra, orada kurulan iletişim ve günlük yaşam etkileşimlerinden de beslenir. İnsanlar, mekânda yaşadıkları deneyimleri aktarırken hem kendi

maddi koşullarını hem de o yerle kurdukları duygusal bağı, aidiyet duygusunu, kök salma arzusunu ve sevgiyi ifade ederler. Bu anlatılar, insanların mekânla doğrudan veya dolaylı etkileşimlerini yansıtır (Öztürk, 2023, s. 48). Trabzonlular şehir kimliği o denli özdeşleşmişlerdir ki bir spor sloganı olarak doğan “bize her yer Trabzon” sloganını gündelik söylemlerine katarak, gittikleri her yere Trabzon’u götürme hayallerini kurabilmektedirler. Türkiye’de hiçbir şehir kendinin üzerine bu denli bir aşk, gurur duymamıştır denilebilir. Kimlik duygusunun oluşumu için en önemli öğelerden birisi bir değere ya da simgeye duyulan bağlılık ve grup aidiyetidir. Trabzonlular ve özelde Oflular için şehrin bizzat kendisi, ona bağlanmak için simgesel bir anlam taşımaktadır. İşte bu anlam bize Trabzonlu/Ofluların “ayrıcalıklık” hissini dayanaklarını göstermektedir. Trabzonluluk ve Ofluluk özelinde iddialı bir kimlik ve şehir milliyetçiliğinden bahsettiğimizde şehre ve Of’a ilişkin yapılan dizilerden ve filmleri de araştırma konusuna dâhil etmek gerekir. Çünkü medyada şehrin ve ilçeye dair medyada yer alan temsillerin şehre dair hangi gerçekliğe dayandığını ve bu gerçekliğin yaşanan hayatta ne oranda karşılık bulunduğunu görmek için medyada Trabzonlu ve Ofllu kimliğinin nasıl temsil edildiği de önem kazanmaktadır.

Medyada Temsil ve Kimlik

Temsil kavramı tarihsel süreç içerisinde çeşitli anlamlarla anılmaktaydı. Günümüzde Türk Dil Kurumu (2023) temsil kavramını “birinin veya bir topluluğun adına davranma” şeklinde tanımlarken, Oxford English Dictionary (2023), temsil (representation) kavramı için “Sembolik olarak ifade etme veya belirtme eylemi veya olgusu; (aynı zamanda bazen) bunun bir örneği, sembolik bir eylem” şeklinde açıklamaktadır. Stuart Hall (1997, s. 17) temsili insanlar, olgular ve nesnelere ile ilgili zihnimizde yer edinen kavramlar bütünü olarak tanımlamaktadır. Hall’e (1997, s. 15-17) göre temsil dil vasıtası ile yaşadığımız dünyayı ve çevreyi anlamlı bir şekilde betimleme ve tasvir etme yoludur. Şey’in (nesnenin) gerçekten mevcut olup olmadığı, şey (nesne) hakkında konuşulması veya düşünülmesi bir koşul veya gereklilik teşkil etmemektedir. Zihnimizdeki şey’e (nesneye) ilişkin yer alan kavram, şey’in (nesnenin) o anki gerçekliğinden bağımsız bir biçimde onun hakkında düşünmeye olanak sağlamaktadır. Temsil kavramı farklı dönemlerde çeşitli anlamlara gelebilen bir kavramdır. Platon temsil kavramını mimesis kelimesiyle ifade ederek, taklit, kopyalama, canlandırma gibi manalara getirmektedir. Aristoteles ise gerçek hakkında bilgi veren simgeler bütünü, göndergeler olarak tanımlamaktadır. Orta çağda ise temsil dini ve ilahi amaçlar için kullanılmış, soyut olan şey’in somut bir şey’de yansımaları, cisimleştirme, simgeleştirme anlamlarına gelmektedir. Endüstriyel çağ da dönüşen ve değişen toplumsal, politik ve ekonomik pratiklerin etkisiyle kendi dışında bir şeyi/nesneyi temsil eden ve dolayısıyla temsil ettiği şey/nesnenin yerini alan her tür biçim veya simge olarak anılmaktadır (Varol, 2016). Günümüze gelindiğinde ise iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle temsil, ikame etme, yer alma aynı zaman da bir çarpıtma biçimi olarak açıklanmaktadır.

Neredeyse insanlık tarihi kadar eskiye dayanan temsil kavramının üzerinde çeşitli tanımlar ortaya atılsa da kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve bu araçların toplum üzerindeki etkisi ile başka bir boyuta evrildiği söylenmektedir. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarında değişen temsil pratikleri hem medyada hem de kimlik üzerinde etkisi oldukça önem kazanmaktadır. Yaşadığımız dünyayı anlama, algılama ve öğrenme sürecinde etkin faktörlerden birisi temsildir. Medya, insanları çeşitli yollarla temsil etmektedir. Bu temsil edilme aynı zamanda insanların belirli bir sosyal gruba dahil olduğu düşüncesi yaratmaktadır. Medya insanların hangi kategorilerin içerisinde olduğunu zihnimizde kurmaktadır. Dolayısıyla bu düşünce günlük yaşantımızın bir parçası haline gelmektedir. Oluşturulan bu kategorilere “algısal kümeler” adı verilmektedir. İnsanların medyadaki temsilini “algısal kümeler” inşa etmekte ve sürdürmektedir (Burton, 2010, s. 111). Medya, gerçek dünyadaki nesnelere bir temsil süzgecinden geçirerek, onu istediği biçime kurgular, bu kurgu sonucunda alımlayıcı

gerçeği medyanın sunduğu biçimde zihnine kurar ve yerleştirmektedir. Medyanın gelişiminden önce bireyler kimliklerini inşa ederken sembolik materyaller ile yüz yüze etkileşim kurmaktaydı. Dolayısıyla kimliğin oluşumu, bireyin yaşadığı sınırlı çevrede gerçekleşmektedir. İletişim araçlarının gelişmesiyle bu süreç değişikliğe uğramıştır. Kimliğin inşa sürecinde yavaş yavaş dolayimli formlara erişme imkânı bulmaktadır. Dolayım, gündelik yaşamın ve gerçek dünyanın medyanın penceresinden sunulduğu biçimdeki halidir. Bir nevi yorumlama sürecidir (Thompson, 2019, s. 260). Dolayımın temsil, “toplumda taklit edilebilecek davranış kalıpları, rol modeller, değer yargıları ve yaşam tarzı” önerileri sunmaktadır. Bireyler medya içeriklerini alımlarken aynı zamanda medya temsiliyle aktarılan davranış kalıplarının ve yaşam tarzlarını öğrenmekte, taklit etmekte, içselleştirmekte ve hayata geçirmektedir (Varol, 2016, s.179). Böylelikle, zamanla medyada yer alan temsiller ile kimlik özelliklerimiz benzeşmeye başlamaktadır. 2000 yılı sonrası artan, Trabzon ve Of’u da kapsayacak şekilde Doğu Karadeniz üzerine yapılan filmler ve dizilerde yöreye yaşamlar, kişiler, söylemler, adet ve törelere dair temsiller yer almaktadır. Temaları komediden drama kadar uzanan bu medya ürünlerinde, Karadenizlilik kimliği kurgusal olarak yer almaktadır. Bu kurgunun gerçeklikle birebir ilgisinin bulunması beklenmeyen bir durum olsa da Karadenizli izleyicilerin gözünde, kendilerine ait kimliklerin/yaşantıların abartılmış düzeyde temsil edildiğine ilişkin bir inanış söz konusudur. Bu araştırma ile yöreye ait temsillerin izleyicilerin kendi yaşam süreçleri ile bir karşılaştırması yapılarak genel olarak temsilleri nasıl gördükleri de araştırılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Creswell (2021), nitel araştırmanın karmaşık bir konu ya da problemin ayrıntılı bir bakış açısı geliştirme amacıyla keşif sürecinde kullanılacağını belirtmiştir. Nitel araştırma, toplumdaki bireylerin yaşam tarzlarını, hikâyelerini, davranışlarını, inançlarını, ritüellerini, örgütsel yapılarını ve toplumsal değişimini anlamaya ve kavramaya yönelik bilgi üretme sürecini (Strauss ve Corbin, 1990) kapsayan bir araştırma yöntemidir. Buradan hareketle Oflu kimliğini ve medyada Oflu ve Karadenizlilerin temsilini inceleyen bu çalışmada bu amaca ulaşmak için verileri çözümleme yöntemi olarak, tümevarımsal bir yaklaşım olan ‘Gömülü Teori’ (Grounded Theory) yaklaşımı benimsenmiştir. Tümevarımsal bir teori oluşturma sürecinde araştırmacılar verili bir kurama değil, katılımcılarından elde ettikleri verilere dayalı bir teori üretmeyi amaçlarlar (Strauss ve Corbin, 1998). Çalışmada öncelikle ana konular olan kimlik, ayrıcalık hissi, öteki, medya ve temsil temaları kavramsal olarak incelendikten sonra bu teorik temelden yola çıkılarak araştırma soruları geliştirilmiştir. Çalışma sonucunda ortaya çıkarılmak istenen sorular şu şekilde belirlenmiştir: a) Trabzon Oflular kimliklerini nasıl inşa etmektedir? b) Oflu olmak onlar için ne anlam taşımaktadır? c) Oflu olmayan diğer Trabzonlu kişilerin gözünde Oflular nasıl konumlanmaktadır? d) Medyada Trabzon-Oflu temsili nasıl sunulmaktadır? Bu temsil ile gerçeklik birbiriyle uyuşmakta mıdır?

Araştırma sorularının derinlikli veriye ulaşmayı gerekli kılması dolayısıyla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği tercih edilmiştir. Derinlemesine görüşme tekniği; az sayıda kişiden detaylı olarak görüş, fikir ve deneyimlerine dayanılarak bilgi almaya yarayan, özgül verilere ulaşmak, sosyal gerçekliğin anlaşılmasında anlam ve yorumun önceleyen verilere ihtiyaç duyulduğunda ve hassas konularda veri toplanmak istendiğinde kullanılması uygun olan veri toplama yöntemidir (Kümbetoğlu, 2021, s. 75). Nitel araştırmalar tüm evreni temsil edebilecek bir örneklem seçerek genelleme yapmayı amaç olarak görülmez bunun yerine sınırlı örneklemden anlamlı ve yoğun veri elde etmeye odaklanır, bundan dolayı araştırma konusuna en uygun deneyim, fikir ve koşulları sağlayan küçük örneklemden derinlikli veri elde etmek, gözetilen bir tavidir. Bu çalışmada da amaçsal örneklem yoluyla örneklem grubu oluşturulmuştur ve 11 Oflu ve 9 Trabzonlu olmak üzere 20 kişi ile görüşme yapılmıştır. Görüşme sırasında veriler, katılımcılardan izin alınarak ses kaydına kaydedilmiş olup hem yüz

yüze hem de yüz yüze gelinemeyecek durumlarda (hastalık, mesafe vb.) online görüşme biçiminde toplanmıştır. Yüz yüze kurulan görüşmelerde gözlem yapılarak, katılımcılar ile samimi bir ortam yaratılmasına özen gösterilmiştir. Görüşmeler yaklaşık 45-55 dakika sürmüştür. Çalışmada katılımcıların görüşleri metin içerisinde “K1, K2, K3” şeklinde ifade edilirken, doğrudan alıntılarda “Katılımcı Numarası; Cinsiyet ve Yaş” şeklinde belirtilmiştir. Veriler E-81614018-050.04-2400045703 sayılı etik kurul iznine tabi tutularak toplanmıştır. Çalışmaya katılan katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1.’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri

Katılımcı no	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Medeni hali	Kimlik tanımı
Katılımcı 1	30	Erkek	İnsan kaynakları uzmanı	Evli	Oflu
Katılımcı 2	29	Erkek	Ön muhasebe uzmanı	Evli	Oflu
Katılımcı 3	25	Erkek	Öğretmen	Bekar	Oflu
Katılımcı 4	42	Kadın	Ev hanımı	Evli	Oflu
Katılımcı 5	29	Erkek	Öğretmen	Bekar	Oflu
Katılımcı 6	24	Erkek	Öğrenci	Bekar	Oflu
Katılımcı 7	26	Erkek	Belediye şoförü	Evli	Oflu
Katılımcı 8	22	Kadın	Ev hanımı	Evli	Oflu
Katılımcı 9	27	Erkek	Polis	Bekar	Oflu
Katılımcı 10	55	Kadın	Ev hanımı	Bekar	Oflu
Katılımcı 11	61	Kadın	Ev hanımı	Bekar	Oflu
Katılımcı 12	23	Kadın	Öğretmen	Bekar	Trabzonlu
Katılımcı 13	27	Kadın	Akademisyen	Bekar	Trabzonlu
Katılımcı 14	27	Kadın	Öğretmen	Bekar	Trabzonlu
Katılımcı 15	36	Erkek	Şube başkanı	Evli	Trabzonlu
Katılımcı 16	30	Erkek	İşçi	Bekar	Trabzonlu
Katılımcı 17	23	Kadın	Öğrenci	Bekar	Trabzonlu
Katılımcı 18	34	Erkek	Tekniker	Evli	Trabzonlu
Katılımcı 19	35	Kadın	Akademisyen	Bekar	Trabzonlu
Katılımcı 20	32	Erkek	Pazarlamacı	Evli	Trabzonlu

Görüşmeye katılan katılımcılara ilk olarak kendilerinden bahsetmeleri istenerek demografik bilgileri öğrenilmiştir. Katılımcıların 9’u kadın, 11’i erkektir. Katılımcıların 8’i evli, 12’si ise bekadır. Erkek katılımcılar minimum 25-34 yaş aralığına sahipken, kadın katılımcıların yaş aralığı 22-61 arasında değişmektedir. Kadın katılımcıların büyük çoğunluğu ev hanımı olmakla beraber, katılımcılar arasında akademisyen ve öğretmen gibi meslek sahibi olanları da mevcuttur. Erkek katılımcıların insan kaynakları uzmanı, ön muhasebe uzmanı, öğretmen, polis, belediye şoförü, şube başkanı, işçi, tekniker ve pazarlamacı gibi meslekleri icra etmektedirler. Katılımcılardan 11 tanesi Oflu, 9 tanesi ise Trabzonludur.

Araştırmada verilerin kodlanması sırasında Strauss ve Corbin’in (1998) betimsel kodlama süreci kullanılarak, Saldana’nın (2019) kodlama metodu takip edilmiştir. Strauss ve Corbin’in (1998) açık kodlama, eksen kodlama ve seçici kodlamadan oluşur. Açık kodlamada verinin tamamı birçok kez okunur ve ayrıntılı olmayan bir kodlama yapılır, kategoriler ve temalar için temel oluşturulur, eksen kodlama parçalanmış verilerin birleştirilmesi sürecini kapsar ve eksiksiz açıklamalar yapabilmek için kategoriler alt kategoriler ile ilişkilendirilerek kurulur. Son aşamada seçici kodlama yapılarak nihai kodlar belirlenir ve ikinci aşamada belirlenen kategoriler temalara bölünür ve temalara ait kodlar belirlenir. Bu araştırmanın ilk kodlama aşaması olan açık kodlamada yaklaşık 75 kod bulunmuşken son aşama olan seçici kodlama sürecinde yapılan tasniflerle 3 tema, 5 kategori ve 38 kod belirlenmiştir. Verilerin işleme ve analiz sürecinde MAXQDA 2020 programı kullanılmıştır. MAXQDA, nitel araştırma yapan araştırmacılara verilerini çözümlenerek görselleştirme imkânı da sunan bir yazılımdır (Woolf & Silver, 2018). Çalışmada bulgular, MAXQDA programının sunduğu görselleştirmeler, model ve tablolarla beraber betimsel analiz tekniğiyle de açıklanmıştır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre

özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz tekniğidir. Bu analiz tekniğinde, araştırmanın yürütücüsü görüşmecilerin çarpıcı bir biçimde yansıtılabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir. Burada temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2008). Çalışmanın nitel bir yaklaşım benimsemesi aynı zamanda katılımcıların sayısının sınırlılığı sebebiyle bulguların tüm Trabzonlu ve Of lu kişilere genelleymeyeceğini belirtmek gerekmektedir. Bu çalışmanın verilerinin en çok başka çalışmalara yol göstermesi, gelecekteki benzer çalışmalar için bir ufuk sağlaması hayal edilmektedir.

Bulgular

Çalışmada katılımcılardan demografik bilgilerinin sorulmasının ardından Oflulara Of lu olmanın ne anlama geldiği, kendilerini diğer kimliklerden farklı ve ayrıcalıklı görüp görmedikleri, bu ayrıcalığın neyden kaynaklandığı, medyada kendilerinin nasıl sunulduğuna ilişkin sorularak Of lu kimliğine yönelik bilgi edinilmiştir. Çalışmanın ikinci grubunu Of lu olmayan Trabzonlular oluşturduğu için bu gruptaki katılımcıların Oflulara dair algıları ve düşüncelerini öğrenmek için bu doğrultuda hazırlanmış sorular sorulmuştur. Ardından yine bu katılımcılardan hem Trabzon genelinde hem de Of özelinde medyada Trabzonlu ve Of lu kimliğinin temsiline ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın ilk temasını Of lu olmanın anlamları, ikinci temasını öteki pencereden Of lu kimliğinin görünümü ve son temasını medyada Trabzon Of lu kimliğinin temsili oluşturmuştur. Elde edilen veriler betimsel bulgular biçiminde yer verilmiştir. Aşağıdaki Tablo 2’de kodlama sürecinin tümünün (kodların, kategorilerin ve temaların) gösterildiği kodlama verileri yer almaktadır.

Tablo 2. Kodlama verileri

Temalar	Kategoriler	Kodlar
Of lu olmanın anlamları	1. Of lu olmanın hissiyatı	1.1. Ayrıcalıklı ve farklı 1.2. Güven duygusu aşılama 1.3. Herkes tarafından bilinen 1.4. Diğer yerlerden farksız 1.5. Artı getirisi olmama 1.6. Mikro milliyetçi hissetmeme
	2. Of lu olmanın ayrıcalığı	2.1. İtibar sağlama 2.2. Akılda kalıcılık 2.3. Of’un tanınırlığı 2.4. Öğretilmiş kültürel miras 2.5. Farklı hissetmeme 2.6. Toplumsal cinsiyet
	3. “Allah'a bağlıyız” mitinin Of lu kimliğiyle ilişkisi	3.1. Dindar görüşün etkisi 3.2. Eski zamanlarda ilim irfan sahibi hocaların oluşu 3.3. Alimler kenti 3.4. Mekke ve Of’un aynı meridyen üzerinde olması 3.5. Kimseye ihtiyacımız yok algısı 3.6. Of’un popüler oluşu
Ötekinin penceresinden Of lu kimliğinin görünümü	4. Diğer Trabzonluların gözünde Of lu olmak	4.1. Üstünlük taslama 4.2. Aşırı özgüvenli 4.3. Tanınmış ilçe 4.4. Mikro milliyetçiler 4.5. Muhafazakâr 4.6. Komik kişilik

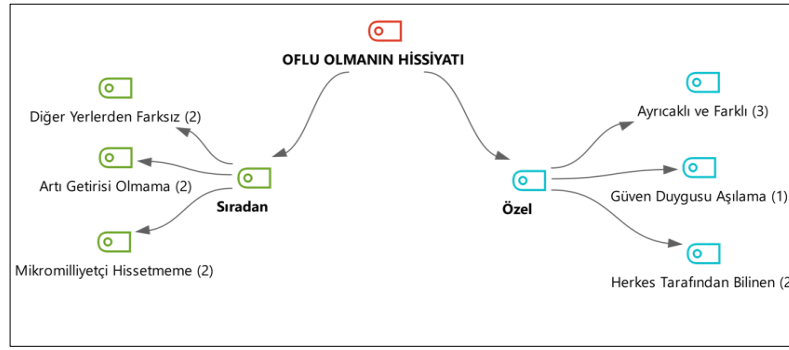
Medya temsili

5. Medyada Trabzon-Oflu kimliğinin temsili

- 5.1. Şive
- 5.2. Laz olarak sunulma
- 5.3. Gelenek ve adetler
- 5.4. Gerçeklikten uzak
- 5.5. Toplum profilinin bir yansıması
- 5.6. Absürt
- 5.7. Sürekli şiveli konuşma
- 5.8. Büyük burunlu
- 5.9. Aşırı milliyetçi
- 5.10. Silahlı
- 5.11. Küfürbaz
- 5.12. Agresif
- 5.13. Tehlikeli
- 5.14. Kötü karakterli

Oflu Olmanın Anlamları

Bu tema altında üç kategori belirlenmiştir. İlk kategori, Oflu olmanın Ofllara nasıl bir his verdiğini inceleyen kategoridir. Burada Oflu katılımcılara “Oflu olmanın onlar için nasıl bir his olduğu” sorularak duygu ve düşünceleri öğrenilmek istenmiştir. Verilen yanıtlara göre katılımcıların Oflu olmanın taşıdığı hissiyatı gösteren kod dağılım modeli aşağıda Şekil 1.’de sunulmuştur.

Şekil 1. Katılımcıların Oflu olmanın hissiyatına ilişkin duygularını gösteren kod dağılım modeli

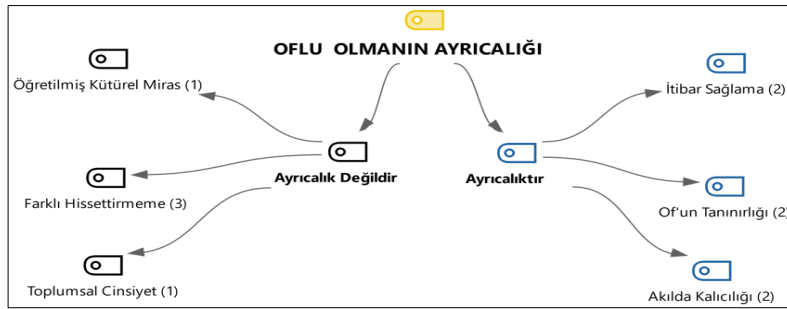
Şekil 1’de yer alan resimde Oflu katılımcıların yarısı Oflu olmanın özel bir hissiyat verdiği görüşündedir. Ofllüğün getirdiği tanınırlığı, gurur ve güveni benliklerinde hisseden kişiler için Oflu olmak sıradan bir şey değildir. Katılımcı 1 Oflu olmayı “Kendimi özel hissettirebiliyor. Türkiye’de bugün nereye gidersen Of deyince mutlaka herkes bilir. Bu zamana kadar Oflyum dediğimde bugün herkes Of’un nerede olduğunu bilir” şeklinde açıklayarak özel bir his olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcı 1’e göre, özellikle Of’un küçük bir ilçe olmasına rağmen tüm Türkiye tarafından biliniyor olması ve Ofllara bazı durum ve yerlerde bir ayrıcalıklı davranılması bu kategori ile uyumludur. Oflu olmanın onlar için ne anlama geldiğini Katılımcı 9 şu sözleriyle açıklamaktadır:

Bu algı (Oflu olmak) biz Ofllara aklımızın kestiği ilk andan itibaren hem aile hem dış etkenlerle dayatılmaya başlanır. Düşünün ki Trabzon’un ilçelerinden kalkan ulaşım araçlarında ön cama asılmış küçük bir tabela üzerinde gittiği yer yazar. Örneğin; “Yomra-Trabzon”, “Akçaabat-Trabzon” gibi. Ama Of’a baktığımız zaman dolmuşun tam alnında büyük Puntolarla yazılmış OFLULAR yazısını görürsünüz. Çok basit bir durum gibi gözükse de Of’ta yaşayan kitlenin birbirini ve yaşadığı yeri nasıl benimsediğini, kendini nasıl ön planda tuttuğunu anlatan Trabzon içinde herkese gösteren bir argüman. Elbette her birey kendi doğduğu yerle iftihar eder oralıyım buralıyım der ama Oflyum demenin verdiği güveni hiçbir ilçe veremez. Bir topluluğun içerisinde nerelisin sorusuna Oflyum demek en büyük ayrıcalık (Katılımcı 9; Erkek, 27).

Katılımcı 9’un ifadeleri bize, Oflu kimliğine dair öğretilerin önce aileden başlayarak verildiğini ve bu öğrenme sürecinin birincil ve ikincil akran çevresi ile devam ettiğini ve

çevresel unsurlarla desteklendiğine ilişkin önemli veriler sunar. Oflu olmaya özel bir anlam yükleyenlerin aksine bu durumu sıradan ve normal bir duygu olarak yorumlayan katılımcılar da mevcuttur. Oflu olmak, bu katılımcılar özelinde artı getirisi olmayan, Türkiye’deki ve Trabzon’daki diğer ilçelerden farklı olmayan bir haldir. Bu konuda Katılımcı 8 (Kadın, 22) görüşünü “Bence Oflu olmanın diğer yerlerde doğan kişilerden bir farkı, ayrıcalığı yok. Benim için özel bir duygu hissettirmiyor. Of’ta yaşamak uzun süre bazen sıkıcı gelebiliyor hatta” sözleriyle açıklamıştır.

Tema içerisindeki ikinci kategori, Oflu olmaktan duyulan ayrıcalığı göstermektedir. Oflu katılımcılara “Of lu olmanın kendilerine bir ayrıcalık getirip getirmediği” sorulduğunda, Oflu olmanın çeşitli konularda ayrıcalık getirdiği görüşü, herhangi bir ayrıcalık getirmediği görüşünden fazla olduğu görülmüştür. Verilen yanıtlara göre katılımcıların Oflu olmanın ayrıcalığını gösteren kod dağıtım modeli aşağıda Şekil 2.’de sunulmuştur.

Şekil 2. Katılımcıların Oflu olmaktan duydukları ayrıcalığı gösteren kod dağıtım modeli

Şekil 2 de yer alan modele göre; Oflu olmanın ayrıcalığını katılımcılar, insanların aklında “Of lu” olmasından kaynaklı daha kalıcı yer elde ettikleri, Of’un popülaritesi, kişinin adı yerine Oflu kimliğiyle hitap edilmesi, Of’tan çıkmış olan bürokratik kişiler ve iş insanları kaynaklı olarak Ofluluğun itibar sağlanması olarak görmektedir. Aynı zamanda görüşülen Oflular edindikleri çevre, irtibat kurdukları kişiler açısından kendilerinin avantajlı olduklarını düşünmektedirler. Bu bağlamda kendilerini İzmir-Karşıyaka benzetmesinden yola çıkarak; Katılımcı 3 (Erkek, 25) “Trabzon 61 ise Oflular kendilerini 61,5” şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır. Oflu olmanın getirdiği ayrıcalığını Katılımcı 7 (Erkek, 26) “Of lu olmanın ayrıcalıkları var tabii. Mesela askerde herkese adıyla seslenirken seni ‘Of lu oraya, Of lu buraya’ diye çağırırlar. Arkadaş çevren olsun, rütbedeki üstten biri olsun seni yanında tutmaya çalışır, arkadaş olmaya çalışırlar” söylemiyle; Katılımcı 9 (Erkek, 27) ise “Of lu olmak her Of lu için ayrıcalıktır. Dışardan nasıl gözükmürse gözüksün bu hiçbir Of lu için değişmez. Olaya şöyle de bakmak lazım, Türkiye’de Of kadar bilinmeyen iller varken neden kendimizi arka planda tutalım” diyerek Of lu olmaktan gurur duymaktadır.

Of lu olmanın ayrıcalığının bir ayağını hemşerilik oluşturmaktadır. Hemşerilik kavramı ve ilişkileri, bir aidiyet ve kimlik duygusunu ifade eder. Ancak bu kimlik, kişinin doğduğu ve “memleket” olarak adlandırdığı yerlerde değil, genellikle yaşadığı yerin dışında anlam kazanır. Türkiye, 1945’ten itibaren teknoloji odaklı bir değişim süreci yaşamıştır. Bu süreç, toplumsal yaşamda önemli değişikliklere yol açmıştır. Çok partili hayata geçiş ve Batı toplumlarıyla artan ilişkiler, kentleşme, kentlere göç bu değişimi hızlandırmıştır. Hemşerilik ilişkileri de bu hızlı değişimin bir sonucu olarak gelişmiştir. Çünkü hemşerilik hızlı dönüşüm sürecinde toplumsal yapının unsurları arasında devamlılık sağladığı gibi, toplumsal yapı içindeki gruplara destek sağlar ve grupların bu ilişkilerden beklentilerini karşılar (Akaslan, 2003, s. 27-28). Ofluların Of lu olmaktan duydukları ayrıcalık, politik/bürokratik çevrelerle kurdukları hemşeriliğe dayalı ilişkiden beslenmektedir. Hemşeriliğin kentlerde gelişen bir süreç olması nedeniyle şehre göçen ve şehirde tutunmak isteyen Oflular, daha önce bu süreci deneyimleyen “güçlü” bağlantılarını

kullanarak sorunlarını çözmeye alışkınlardır. Kurtoğlu'na (1989, s. 35) göre hemşerilik, göçmenlerin kent yaşamına uyum sağlamasında, dayanışma içinde olmasında ve kimliklerini korumasında önemli bir rol oynamaktadır. Kent yaşamı göçmenler için homojen olmayan, daha karmaşık kültürlerin olduğu bir yaşam anlamına gelmektedir. Bu nedenle, daha küçük yerleşim alanlarından göç edenler karmaşık kent ortamında kendilerini sınıflandırıp bir kategoriye yerleştirmek için kırsal kimliklerini koruma ihtiyacı duyarlar. Gelişmekte olan ülkelerde, seçkinler ve geleneksel kitleler arasındaki büyük toplumsal mesafeler nedeniyle bu topluluklar daha da önem kazanır. Örgütlü kesim ile kitleler arasındaki kopukluk nedeniyle halk arasında sorunları çözmeye en etkili yolun "torpil" olduğu yolunda bir kanı vardır. Bu nedenle kırdaki ayrımların yok olduğu hemşerilikte kente yerleşenler arasında kentle daha büyük bir bütünleşme yerine, topluluk içi veya yakın topluluklar arasında bütünleşme ve iş birliğini söz konusudur. Oflu olmaktan hemşeri dayanışmasını çıkardığımızda geride çok bir ayrıcalık kalmayacağı düşünülebilir. Çünkü bir Ofulun iş yapma/yaptırma/bulma süreçlerinde kendi hemşerilik ağının kollayıcı doğasının varlığı, kişi üzerinde hayali de olsa bir azamet yaratmakta, bu durum Ofulların ayrıcalık duygusunu besliyor görünmektedir. Ayça Kurtoğlu'nun hemşerilik ve kollamacılığı incelediği makalesinde belirttiği gibi, "kollamacılık" ya da "adamı olmak" kavramı, bireyler arasındaki çıkar odaklı, hiyerarşik bir ilişkiyi tanımlar. Bu ilişki iki yönlüdür: Kollanan kişi, kendi çıkarlarını koruyacak ve onun adına hareket edecek bir "hamiye" sahip olur. Kollayan kişi, sahip olduğu konumu, ilişkide olduğu kişilerin çıkarları doğrultusunda kullanarak onları "kollar". Bu ilişki, toplumun genel çıkarlarından ziyade, belirli bir çıkar grubuna dahil olanların çıkarlarını korumayı hedefler. Yani, "kamusal yarar" yerine, "özel çıkar" ön plandadır. Kollayan ve kollanan arasındaki ilişki, dikey bir güç dengesi üzerine kuruludur. Kollayan, bu eşitsiz ilişkiden güç, prestij ve konumunu sürdürme gibi faydalar elde eder. Kollanan ise, destekçisi sayesinde anlık veya dönemsel ihtiyaçlarını karşılar ve koruma altına alınmış hisseder (2012, s. 144). Kendilerinin kollama ağı içinde hisseden Oflu (erkekler) bundan ayrıcalık duymaktadır. Bu ayrıcalıklı hissetmede adaletsizliğin varlığı, toplumsal kaynakların eşit dağıtılmıyor oluşu, Ofullular'a ait sorunların çözülürmesinde yaşanan kolaylığın liyakati değil, kişisel ilişkileri ön plana çıkaran bir düzeni teşvik ettiği ise hiç tartışılmamaktadır. Oflu olmanın ayrıcalıklı olduğunu öğretilerek büyüyen, bu ayrıcalığı farklı kamusal alanlarda deneyimleyerek pekiştiren 'Oflu erkekler', sahip oldukları ayrıcalığı avantajlı olarak düşünüp, bununla gurur duyarken, onlara avantaj sağlayan tanıdıklık/bürokratik seçkin yardımı gibi süreçlerin adaletsiz olup, başkalarına dezavantaj olarak işleyen bir süreç olduğunu tamamen/bütünüyle göz ardı etmektedirler. Birçok Ofulun kendilerinin bizzat edinmediği, doğumla elde ettikleri Oflu kimliklerine bu kadar sahip çıkmaları, tam da bu ayrıcalıklık silsilesine bakarak anlaşılabilir. Oflu olmaktan duyulan ayrıcalık Sosyal Kimlik Kuramı'nın varsayımlarını da doğrulamakta Ofullar iç gruplarını yüceltmektedirler.

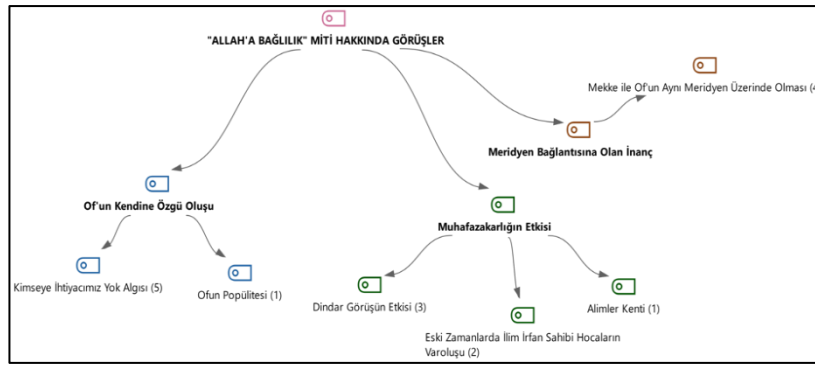
Oflu olmanın ayrıcalık taşımadığını düşünen katılımcılar kendilerini Trabzonlu veya diğer kişilerden farksız olmadıklarını düşünmektedir. Kadın katılımcılarından Katılımcı 4'ün (42) ifadesine göre Oflu olmanın bir ayrıcalık olmasının erkeklere özel bir durum olduğu kadınlar için böyle bir ayrıcalık olmadığıdır. Oflu olmanın bir ayrıcalık taşımadığı görüşünü savunan katılımcılar ve Oflu olmanın avantajının aslında küçük yaşta öğretilen bir kültürel bir unsur olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Katılımcı 3 (Erkek, 25) bunu "Bence hiçbir ayrıcalığı yok... Biri nerelisin diye sorunca küçüklüğünden beri Oflyum diye yanıt veriyorum. Bu birazda öğretilmiş bir şey. Kültürel olarak kalmış bizde. Artık genetikleşmiş" diyerek açıklamıştır. Bu bağlamda katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

Oflu olmak benim için bir ayrıcalık değil ve bence Oflu olmanın bir ayrıcalık olduğu kadınlardan ziyade erkeklerde daha çok. Çünkü birazda Of'un geçmişinden bugüne kadar da buranın erkeği nasıl söylesem vurdu kırdıyı seven, mafya tipi de denilebilir, hatta ağalıktan gelen bu sonradan mafyacılığa kadar varmış. Silahı sever buranın erkeği, dediğim dedik olduğu için bu yönden farklı görüyorlar (Katılımcı 4; Kadın, 42).

Araştırmanın bulgularına göre, Oflu olmak ve bunu ayrıcalıklı bir durum olarak addetmek erkeklerin deneyimi olarak görülmektedir. Her ne kadar bu araştırma Oflu olmanın ayrıcalığını toplumsal cinsiyet açısından araştırmayı hedeflememiş olsa da Oflu olmak bir kadın ayrıcalığı gibi gözükmemektedir. Trabzon erkekliği güçlü bir şehirdir. Bozok'a (2012, s.413) göre, Türkiye'de güçlü bir ataerkillikle şekillenen "erkeklik" söz konusu olduğunda, son yıllarda ilk akla gelen şehirlerden biri olan Trabzon, ekmeği kadar ünlü "erkekliği"yle de anılmaktadır. Trabzonlular, "Trabzonlu olmanın" ve "Trabzonspor'un" ardından en çok "Trabzon erkeği"yle gurur duymaktadır". Kendilerini Trabzonluluktan bir nebze ayrı/yukarıda konumlasalar da Oflular da Trabzon erkekliği ile benzer görünümeler sunmaktadır. Şehrin/ilçenin kamusal alanlarının çoğunu dolduran erkekler, şehre ilişkin ayrıcalığı, kadınların tersine daha yoğun olarak hissetmektedir.

Tema içerisindeki son kategori ise "Allah'a Bağlıyız"⁶ mitinin Oflu kimliğiyle ilişkisidir. Oflu katılımcılara bu mitem bahsedilmiş ve neden Allah'a bağlı olduklarına dair görüşleri sorulmuştur. Bu anlatıdan yola çıkarak, Ofluların kimliği ilişkisi ve kimliğin temelinde yatan figürler öğrenilmeye çalışılmıştır. Verilen yanıtlara göre, katılımcıların "Allah'a Bağlıyız" mitemiyle ilgili görüşlerini gösteren kod dağıtım modeli aşağıda Şekil 3.'de sunulmuştur.

Şekil 3. Katılımcıların Allah'a Bağlıyız" mitemiyle ilgili görüşlerini gösteren kod dağıtım modeli

Oflu katılımcılar Allah'a bağlı oluşlarını, Ofluların muhafazakâr yapısından kaynaklandığı görüşündedir. Onlara göre Oflular diğer yerlere daha tutucu, daha muhafazakâr bir topluluk yapısına sahiptir. Bunun sebebini ise Of'un geçmişinde yatmaktadır. Çok büyük âlim ve hocalar geçmişte Of'ta yaşamış ve yetişmişlerdir. İnsanlar Of'a "âlimler şehri" sıfatını vermişlerdir. Bununla beraber yaygın diğer görüş/mit "Of ile Mekke'nin aynı boylam üzerinde" yer aldığı inanışdır. Bu bilginin doğruluğu kesin değildir fakat Oflular bu bilgiyi büyükleri ve çeşitli eğitimciler tarafından öğrenmişlerdir. Katılımcı 2 (Erkek, 29) bu durumu "Tam emin değilim ama lisede Coğrafya öğretmenim şey demişti Of ve Mekke aynı meridyen üzerinde olduğundan namazı aynı anda kılıyormuşuz. Belki bununla ilgili olarak gelişmiştir" diyerek açıklamıştır. Dolayısıyla; Allah'a bağlılıkları bu bilgi üzerinden şekillenmiştir. Katılımcı 9 ise Allah'a Bağlılık mitemiyle ilgili görüşünü şu şekilde açıklamıştır:

Gelelim direkt Allah'a (cc) bağlı konusuna tarih boyunca yüksek mertebede alimler, hocalar yetiştirmesinden Of ilçemiz alimler kenti olarak da anılmaktadır. Ama sadece bundan kaynaklı olduğunu da düşünmüyorum ufak bir coğrafi bilgiyle Mekke ve Of 40 boylamları üzerinde bulunur. Buna karşılık Of ve Mekke'nin aynı anda ezan okunup aynı anda namaz kılması, aynı anda güneşin doğup batması gibi tatlı bir tesadüf de var (Katılımcı 9; Erkek, 27).

Katılımcıların verdikleri yanıtlardan hareketle, Of'ta tutuculuk seviyesi o denli yüksektir ki bu düzey kadınların yaşam alanlarını/özgürlüklerini kısıtlamasını Katılımcı 11 (Kadın, 61)

⁶ "Allaha Bağlıyız" mitemi Oflularla ilgili efsaneleşmiş çeşitli anlatılardan biridir. Anlatıyı kısaca özetleyeceksek, "Ofunun birine sormuşlar; Trabzon'a mı bağlısınız yoksa Rize'ye mi? Oflu 'Biz ne ona bağlıyız ne de buna, biz sadece Allah'a bağlıyız' diyerek yanıt vermiş".

“Kadınlar sokağa çıktıklarında özellikle başı açık kadınlar yadırganırlardı, bir değişik bakarlardı. Eskiden bu durum daha kötüydü. Şimdi daha iyi. Eskiden hacı veya hocaya rastladığında mesela ‘kapansana, niye böyle geziyorsun’ diyen çok olmuştur” şeklinde açıklarken erkekler için de zorlu deneyimler yarattığını Katılımcı 5 şu şekilde açıklamaktadır:

Of diğer ilçelere göre çok daha muhafazakâr. Hatta muhafazakârlığın ötesinde “tutucudur” da diyebiliriz. Bunun avantajı olmaz, dezavantajı olur. Dezavantajı da şu; diğer ilçelerdeki arkadaşlarımla kendimi kıyasladığımda birçok öğrenmeyi onların benden önce yaşadığını gördüm. Yani, benim 20 yaşına kadar anormal gördüğüm bir durum meğerse normal bir durummuş veya benim normal gördüğüm bir durum aslında anormalmiş (...) Of’un muhafazakârlığından kaynaklı normallik ve anormallik durumları bize dezavantaj sağlıyor (Katılımcı 5; Erkek, 29).

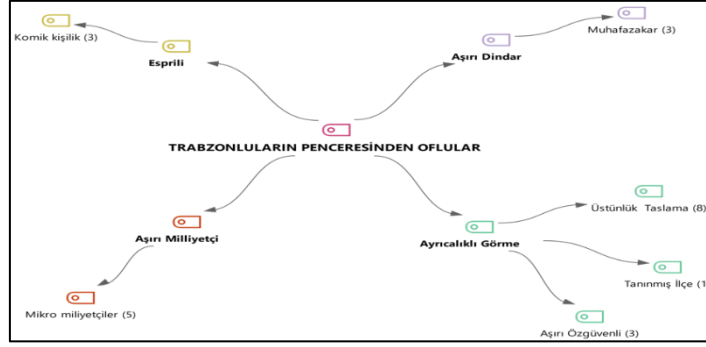
Ofluların aynı zamanda kendilerini kendilerinden olmayanlardan farklılaştıran, sadece kendilerine özgü olduğuna inandıkları söylemlerle (ayakta dimdik, tek başına duran, kimseye ihtiyaç duymayan vb.) büyütüldükleri için, bu niteliklerini Oflu olmanın ayrıcalıklarına dayanak olarak göstermişlerdir. Bu konuda Katılımcı 5 şu şekilde yorumunu getirmektedir:

Of, Trabzon’un diğer ilçelerine göre popüler olan, bir şekilde kendi ayaklarının üzerinde durmayı başarmış bir ilçe. Bu da bizi “Trabzon’a çok da ihtiyacımız yok” noktasına getirmiş. Bunun temelinde yatan şey şu: Of’ta çok fazla güçlü insan yetişmiş. Bu güç ticaretinde güçlü olmasından gelen bir durum. Çok fazla durumu normalin altında olan bir insan yok. Bu da hep beraberinde güçlü insanlar, güçlü tüccarlar getirmiş. Hal böyle olunca, Of daha ön plana çıkmış. Ekonomik güçle birlikte dışarı çıkıldığında (...) Of’ta insanlara baktığımda İstanbul’a, Ankara’ya, Bursa’ya, Kocaeli’ye, Samsun’a zaten hayatını kazanmış ve ciddi bir birikimiyle oraya giden insanlar görüyoruz. Şimdi o şehirlere geçmiş yıllarda özellikle Cumhuriyetin ikinci çeyreğinde oralara gidildiğinde yüklü paralarla ticarete çok açık alanlar. Bütün sektörler bütünüyle bakır... Paranızı katlayabiliyorsunuz. Bu yüzden Of’taki büyüklerimiz İstanbul’a Samsun’a gittiklerinde elindeki parayı çok iyi kullanmış, servetine servet katmış, beraberinde çok zengin bir kitle getirmiş. Dolayısıyla Of’un popülaritesi, ayakta kalması, “hiç kimseye” ihtiyacı olmaması Allaha bağlı oluşu bu görüşle desteklenebilir (Katılımcı 5; Erkek, 29).

Güçlü bürokratik kesim haricinde, müteahhitlik gibi işler yapmak suretiyle büyük kentlere göçen Ofluların günümüzün zenginleri arasına katılmış olduğu varsayımı, bu güce sahip olmayan Oflulara gurur duygusu yaşatmaktadır. Ofluların girişimci yapısı, fırsatları değerlendirme kapasitesi, çalışkanlıklarına eklenince bu kişilerin kendilerine olan güvenleri artmış, böylelikle Ofluların kendilerini diğer Trabzonlulardan ve dahi Türklerden farklı olarak konumlandırımlarının ve ayrıcalıklı hissetmelerinin yolu açılmıştır.

‘Öteki’nin Penceresinden Oflu Kimliğinin Görünümü

Bu tema altında tek bir kategori oluşturulmuştur. Bu kategoride diğer Trabzonluların gözünde Oflu olmanın ne anlama geldiği ve onların gözünde Ofluların nasıl bir imaja sahip oldukları araştırılmıştır. Oflu olmayan Trabzonlu katılımcılara Oflular hakkında düşünceleri sorularak verdikleri yanıtlara göre kod dağılım modeli oluşturulmuş ve aşağıda Şekil 4.’de gösterilmiştir.

Şekil 4. Oflu olmayan Trabzonlu katılımcıların Oflular hakkındaki düşüncelerini gösteren kod dağılım modeli

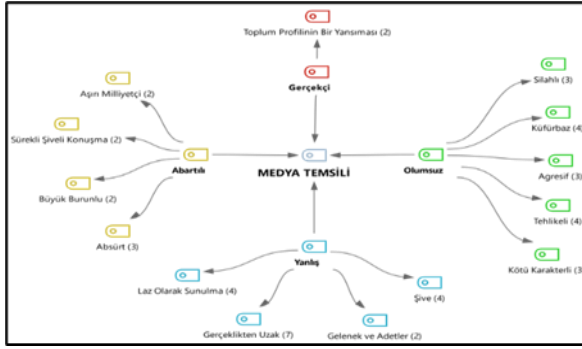
Trabzonlu katılımcıların büyük çoğunluğuna göre, Oflular “kendilerini ayrıcalıklı ve üstün görme, mikro milliyetçi olma, muhafazakâr olma, komik karakter-kişilik” gibi faktörler ile Oflu kimliğini kurmaktadır. Bu durumu, Katılımcı 12 (Kadın, 23) “Hayatımın çoğu Trabzon’da geçtiği için fazlasıyla Oflu insan tanıdım. İlk tipik Oflu özelliği bence memleketleriyle övünmeleri. Oflu olmanın onlara ayrıcalık kazandırdığını düşünmeleri”, Katılımcı 14 (Kadın, 27) “Etrafımdaki Oflu insanlara baktığımda evet onlardan bir kısmının “tipik bir Oflu” yani kendini üstün gören, mikro milliyetçi, fazla özgüvenli insanlar olduğunu düşünüyorum” ve Katılımcı 15 (Erkek, 26) “Evet çok arkadaşım var, genelde aşırı milliyetçi, fazlasıyla memleket aşığı, (OF) birazda dini perspektiften olaylara yaklaşma yorumlama gibi durumları olduğunu fazlaca gözlemledim” diyerek açıklamıştır. Trabzonlu katılımcılar, Ofluların kendilerini üstün ve ayrıcalıklı görmenin verdiği etkiyle diğerlerinden farklılaşarak sosyal kimliklerini oluşturduklarını düşünmektedirler. Buna göre iç grupları olan Oflulara dair kimlikte her unsuru olumlu olarak kurgulayan Oflular, Trabzonluları ve diğer Türkleri dış grup olarak düşünmektedirler. Ofluların kendilerini ayrıcalıklı görme eğilimlerini Katılımcı 13 puzzle örneğini vererek şu şekilde açıklamıştır:

Hani yapboz parçası gibi düşünelim. Puzzle’ın bir parçası sonuçta Of. “Ben sevmiyorum ortaya çıkan resmi”. Böyle bir şey var mı? Ortaya bir resim çıkacak, örneğin, bir ağaç resmi çıkacak, sen (Oflular) diyorsun ben olmayacağım, ben tek başıma bir tane yaprak gözükmek istiyorum gibi bir şey bu durum. Kendilerine ait bir kimlik belirlemeye çalışıyorlar ama kimliklerini belirlerken aynı kabın içindesin (Katılımcı 13; Kadın, 27).

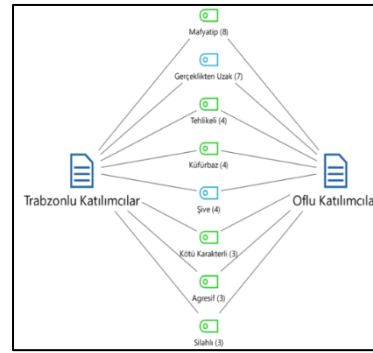
Trabzonlu katılımcılar ile yapılan görüşmede aynı zamanda, Ofluların “nerelisin?” sorusuna verdikleri “Ofluyum” yanıtı tepki ile karşılanmaktadır. Sonuçta Oflular da Trabzonludur. Ofluların, Trabzon kimliğinden bağımsız ve kendilerini ayrıcalıklı görmesi Trabzonlu katılımcılar için onların mikro milliyetçi özellikleriyle (K12, K15, K18) ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda Trabzonlular, Ofluları *aşırı muhafazakâr, özgüvenli, titiz, samimi, komik ve ukala* gibi (K12, K16, K17, K20) sıfatlarla nitelendirmişlerdir.

Medyada Trabzon-Oflu Kimliğinin Temsili

Kimlikler inşa edilirken, medyadaki temsillerden etkilenirler. Aynı zamanda kimliklerin medyada temsili, o kimliklere yönelik zihnimizde oluşan basmakalıp yargılara neden olur. Bu bağlamda, “Trabzonluların ve Ofluların kimlikleri medyada nasıl temsil ediliyor ya da medyada temsil edilen Oflu ve Trabzon kimliklerinin ne kadarı gerçek yaşamdaki insanların kimlikleriyle uyuyor” sorusu hem Trabzonlu hem de Oflu katılımcılara yöneltilmiştir. Medya alanına sadece görsel-işitsel yapıtlar değil, popüler kültür ürünleri, gazeteler, sosyal medya içerikleri de dahil edilmiştir. Verilen yanıtlara göre katılımcıların medyadaki Oflu ve Trabzon kimliğinin temsili gösteren kod dağılım modeli aşağıda Şekil 5.’de sunulmuştur. Ayrıca her iki grubun en fazla ortaklaşa kullandıkları kodlar İki Vaka Modeli ile Şekil 6.’da gösterilmiştir.

Şekil 5. Oflu olmayan Trabzonlu katılımcıların Ofllular hakkındaki düşüncelerini gösteren kod dağılım modeli

Şekil 6. Medyada Oflu ve Trabzon kimliğinin temsilinin iki vaka modeli

Her iki model incelendiğinde, Oflu ve Trabzonlu katılımcıların büyük çoğunluğu medyada yayımlanan kendilerine ait kimliklerinin temsilini yanlış, abartılı, olumsuz yönde sunulduğu kanaatinindedir. Katılımcılar özellikle şivelerinin, gelenek ve göreneklerinin doğru şekilde gösterilmediği, Oflu ve Trabzonlu medya karakterlerinin mafya tipli, küfürbaz, sinirli, silah kullanan, çatışmacı ve uyumsuz bir kimlikle gerçeklikten uzak yansıtıldığı görüşündedir. Bu duruma ilişkin Katılımcı 15 (Erkek, 36) “fazlasıyla milliyetçi bir parça yobaz, mafyatik, vatanperver vb... yani genellikle olumsuz tasvir edildiği kanaatindeyim” şeklinde açıklamıştır. Gerek Trabzonlular gerekse Oflluların kendilerini anlatırken kullandıkları milliyetçi, vatanperver, bazı durumlarda mafyatik özelliklerinin televizyondan ve sinema filminden yansıtılmasından rahatsızlık duymaktadır. Televizyon ve sinema doğası gereği kurgusaldır ve gerçeği yansıtmakla yükümlü ürünler üretmezler, bunun yerine stereotiplerle kurgularını oluştururlar. Elbette kurgu ürünlerinde ilgili kimliklerin birebir doğrulukla yansıtılması beklenemezse de bu kurguların Trabzonlu ve Ofllular tarafından son derece gerçekten uzak olarak değerlendirilmeleri de dikkatlerden kaçmamalıdır. “Gerçeklikten uzak” koduyla ilgili katılımcılar, TV dizileri ve sinema filmlerinde Karadeniz kadını ve erkeğinin sunumu da yanlış olduğunu düşünmektedirler. Trabzon erkeğinin kadınına değer verdiğini, kadınlarının çok çalışkan olduğunu, sadece ev işleriyle uğraşmadığı, dizilerdeki kötü muamelenin nadir olarak var olduğu ifade edilmektedir. Bu görüşü Katılımcı 10 şu şekilde açıklamıştır:

Karadeniz’e genelleince, dizilerde rastladığım kadarıyla abartılı gösteriliyor. Hatta gerçeği yansıtmayan durumlar da var. Mesela, kadın evde, adam kadını dövüyor bir sahnede. Trabzon’daki kadınlar çok çalışır, çalışkandır, ekmeğini taştan çıkarır ve erkeği daha rahattır, boş olduğunda oturur bir kahve köşesinde. Aslında Karadeniz erkeğimiz kadının çok çalışkan, birkaç işi birlikte yürüttüğünü bildiği için çok hor görmez, daha çok el üstünde tutar (Katılımcı 10; Kadın, 55).

Katılımcılar Trabzon ve Oflu temsilini medyada belli başlı basmakalıp yargılar içinde sunulduğu görüşünü savunmuşlardır. Bunlar; fiziksel görünüm olarak mavi gözlü, uzun burunlu, sarışın biçimde, sorunlu, ağzı bozuk, “Laz Kafası” olarak belirttikleri geç algılayan, salak, saf, komik vb. şeklindedir. Trabzonlular medyada kendilerinin Laz olarak tanıtılmasına doğru bulmamaktadır. Çünkü Trabzonlular kendilerinin Laz olmadıklarını, Lazca bilmediklerini ve asıl Lazların Rize ve Artvin tarafına ait olduklarını (K13, K14) ifade etmektedirler. Aynı zamanda medyadaki Karadeniz dizilerinde ya da filmlerinde yemek kültürüne ilişkin katılımcılar sürekli olarak Karadeniz mutfağından başka yemekler tüketmedikleri şeklinde gösterilmelerini eleştirmişlerdir. Bu konuya ilişkin Katılımcı 17 görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Dizi veya filmlerde Trabzonlular Laz olmak zorunda, ya da burnu büyük. Şive olmazsa olmaz. Agresif. Temel fıkraları yine olmazsa olmaz. Sanki Trabzon’da sadece Karadeniz yemekleri pişiyormuş ve Trabzonluların başka yemek yemediği algısı çok itici geliyor. Ya da Laz akli belli saatten sonra çalışmaz algısı. Bence gerçekliği kısmi yansıtıyor. Çünkü her kesimde olduğu gibi

Trabzon'da da kendini geliştirmiş ve çok güzel kariyer sahibi olmuş insanlar bulunuyor. Bu insanların da göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünüyorum. (Katılımcı 17; Kadın, 23).

Medyada Trabzon ve Of'ların sürekli bir aksiyon içerisinde maceralı bir yaşamlarının var olduğu gösterilmektedir. Fakat katılımcılar gündelik yaşamlarının dizilerde yansıtıldığı gibi geçmediğini, sakin bir yaşam tarzlarının olduğunu söylemektedir. Bu konuyu Katılımcı 7 (Erkek, 26) "Sen Anlat Karadeniz dizisi vardı. Orada kötü karakterli adam, 20 arabayla geliyor İstanbul'dan Trabzon'a bir evi basmaya. Ama yemez burada öyle bir şey. Burada öyle bir şeyler olmaz. Anca dizilerde olur işte gerçekte burada öyle aksiyonlar yok" şeklinde ifade etmektedir. Of'lu katılımcılar, medyadaki Of'lu kimliğinin temsilini "Of'lu Hocanın Şifresi" filminden örnek vererek; filmde Of'lu bir hocanın son derece agresif, ağzı bozuk bir karakter olmasını eleştirmektedirler. Muhafazakâr bir toplumda hocaların bu şekilde medyada yansıtılmasını yanlış bulmuşlardır. Bu durumu Katılımcı 8 (Kadın, 22) "Of'lu Hocanın Şifresini diye bir film vardı, onu izledim. İzledikten sonra saçma gelmişti. Biz böyle bir millet değil dedim. Bizde bir hocanın öyle bazı yerlerde küfürlü konuşması doğru değil, konuşmazlar" şeklinde ifade etmiştir. Dolayısıyla, medyanın sunduğu olumsuz, yanlış ve abartılı temsiller nedeniyle bazı katılımcılar (K18, K19, K20) Karadenizli olmayanların zihninde olumsuz imaj ile yerleştiklerini dolayısıyla gerçek yaşamda kendilerine de sanki kurgusal temsillerle aynı özelliklere sahipmiş gibi negatif davrandıklarını belirtmişlerdir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, Trabzon'un Of ilçesinde yaşayan bireylerin kimliklerini nasıl inşa ettiklerini, kendilerini diğer kimliklerden nasıl farklılaştırdıklarını ve bu kimliğin medya temsili ile olan ilişkisini incelemiştir. Araştırmada, Of'lu bireylerin kendilerini diğer Trabzonlular ve genel olarak Türkiye yurttaşlarından farklı gördükleri, bu farklılığı bir ayrıcalık olarak algıladıkları ve bu algının çocukluktan itibaren toplumsal ve ailevi öğelerle pekiştirildiği belirlenmiştir.

Sosyal Kimlik Kuramı çerçevesinde yapılan analizler, Of'lu kimliğinin iç grup aidiyetini güçlendirdiğini ve Of'lu bireylerin olumlu bir benlik algısı geliştirdiğini ortaya koymuştur. Ancak bu kimliğin, özellikle Of'lu erkekler için daha belirgin bir avantaj sağladığı, buna karşın kadın katılımcıların bu ayrıcalıktan daha az faydalandıkları görülmüştür. Of'lu olmanın sağladığı itibar ve sosyal sermaye, hemşerilik ilişkileri ve toplumsal dayanışma pratikleri üzerinden değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Of'ular kendilerini ötekenden daha farklı/üstün ve ayrıcalıklı olduklarını düşünmektedirler. Bu ayrıcalıklılıklarını ilçenin dinsel geçmişi/din alimleri yetiştirmesi, başarılı iş adamları ve etkin bürokratlar yetiştirmesine ve kendilerinin kimseye ihtiyaç duymadan ayakta kalabilmelerine borçlu olmaya dayandırmaktadırlar. Of'ular kendilerinin tüm Türkiye'de bilindikleri, akılda kalıcı olduklarını düşünmektedirler. Sosyal kimliklerinin inşa sürecinde son derece yoğun bir iç grup kayırmacılığı yapan Of'ular mikro milliyetçi, muhafazakâr yapılarının onları diğer tüm kimliklerden üstün kıldıklarına inanmaktadır. Mikro milliyetçilik, belirli bir bölge, ilçe veya kasaba düzeyinde gelişen güçlü bir aidiyet hissiyle ortaya çıkan kimlik inşasıdır. Of'uların kendilerini diğer Trabzonlular ve Türkiye'nin geri kalanından farklı ve üstün görme eğilimi, mikro milliyetçilik bağlamında ele alınabilir. Mikro milliyetçilik, genellikle yerel değerlerin, kültürel öğelerin ve tarihsel aidiyetin abartılması ile şekillenir. Of özelinde bu durum, Of'uların kendilerini sadece Trabzon'dan değil, Türkiye'nin diğer bölgelerinden de ayırtılmalarıyla gözlemlenmiştir. Of'ular hem kendi iç topluluklarını güçlendirmek hem de dışarıya karşı bir kimlik inşası oluşturmak için sosyal ilişkiler, hemşerilik bağları ve dayanışma ağlarını kullanmaktadır. Bu bağlamda, Of'lu olmanın sadece coğrafi bir aidiyet değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir üstünlük hissi taşıyan bir kimlik olduğu görülmüştür.

Bu çalışmanın bulguları, yerel kimliklerin ulusal kimlikler içinde nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır. Of'ular, hemşerilik ağları, ortak değerler ve tarihsel kimlikleri ile güçlü bir

topluluk bilinci oluşturmuşlardır. Ancak bu aidiyet hissi, diğer gruplarla aralarındaki sınırları keskinleştirerek bir tőr dışlayıcı kimlik anlayışına da yol amaktadırdır. Tıpkı Ofluların kendilerini 61,5 plaka ile adlandırdıkları gibi İzmir/Karşıyakalılar da kendilerini 35,5 plaka ile tanımlamaktadırlar. “İzmir’de 35 ½ Olmanın Kentsel Orta Sınıf Dinamikleri” başlıklı makalesinde Karşıyakalı kimliğinin nasıl oluştuğunu, sosyal sınıf, mekân ve kùltürel unsurlar arasındaki etkileşimle birlikte değerlendiren Selin Önen’in (2017) araştırması, İzmir’in Karşıyaka ilçesinde yaşayan orta sınıfın kimlik inşasında yaşam tarzı, sosyal ilişkiler ve mekânsal aidiyetin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar bu araştırma, Ofllu kimliğini sınıfsal dinamikler bağlamında ele almamış olsa da Karşıyakalılar ve Ofluların kendilerini kent ölçeğinden ziyade ilçe ölçeğinde tanımlama eğilimleri benzerlik göstermektedir. Her iki grup da kendilerini İzmirli ya da Trabzonlu yerine, doğrudan Karşıyakalı ve Ofllu olarak tanımlamakta ve bu aidiyet, kent kimliğinden daha yerel bir ölçeğe dayanmaktadır. Mekân, her iki kimlikte de aidiyetin temel unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu iki kimlik arasında belirgin farklar da bulunmaktadır. Karşıyakalı kimliği, Bourdieu’nun (2015) “yaşam tarzına bağlı pratikleri” kavramı çerçevesinde şekillenirken, Ofllu kimliği daha çok mikro milliyetçi bir yapı sergilemektedir. Karşıyaka kimliği seküler ve sosyal demokrat bir çerçevede tanımlanırken, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların kamusal alandaki görünürlüğü ve özgürlüğü burada önemli sosyal dinamikler arasında yer almaktadır. Buna karşın, Ofllu kimliği daha geleneksel ve ataerkil bir yapıya sahiptir ve aidiyet hissi özellikle erkekler için daha belirgin bir ayrıcalık sağlamaktadır. Bu karşılaştırma, her iki çalışma farklı dinamikleri ele aldığı için doğrudan aynı sonuçları içermese de temel kimliksel eğilimleri karşılaştırmak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Ofluların siyasal yönelimleri ve aidiyet algılarının daha çok erkekleri kapsaması, Karşıyakalı kimliğiyle belirgin bir ayrışma noktasını ortaya koymaktadır.

Medyadaki Trabzon/Ofllu temsilleri ise katılımcılar tarafından genellikle abartılı ve gerçek dışı olarak nitelendirilmiştir. Medyada Ofllu kimliğinin çoğu zaman mizahi öğelerle ve stereotiplerle sunulduğu, Ofluların gerçek kimliklerini tam anlamıyla yansıtmadığı belirtilmiştir. Bu durum, Ofllu bireylerin medyada nasıl temsil edildikleriyle gerçek kimlik algıları arasında bir kopukluk olduğunu göstermektedir. Medyada sıkça kullanılan aşırı milliyetçi, inatçı, agresif ve mizahi karakter özellikleri, Oflular tarafından gerçeği yansıtmayan ve onları tek bir kalıba sokan bir bakış açısı olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma kimlik inşasının sosyal, kùltürel ve tarihsel bağamlarla şekillendiğini göstermektedir. Ofllu kimliğinin hem toplumsal hem de bireysel boyutta ele alınması, yerel kimliklerin ve mikro milliyetçiliğin nasıl oluştuğunu anlamaya dair önemli veriler sunmaktadır.

Kaynakça

- Ahıska, M. (1996). “Kimlik” kavramı üstüne fragmanlar. *Defter Dergisi*, 27, 11-36.
- Akaslan, M. E. (2003). *Küreselleşme sürecinde hemşehri dernekleri* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Akça, G. (2005). Modernden postmoderne kültür ve kimlik. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (15), 1-24.
- Aksoylu, K. (2012). Karadeniz deyince. U. Biryol (Ed.), *Karardı Karadeniz* içinde (s. 43-73). İletişim Yayınları.
- Akyiğit, H. (2021). Eşyaların mekân aidiyeti ve sosyo-mekânsal davranışlarla ilişkisi: Sakarya’da Suriyeli girişimciler. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 55-65.
- Alptekin, M. Y., & Koç, Ö. (2016). Siyasal ve kültürel yönleriyle Trabzon’da muhafazakârlık. *KAREN Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 95-119.
- Arslan, M. (2021, Kasım 3-6). *Sosyal medya aracılığıyla kimliğin yeniden inşası ve sürdürülmesi: Yerel bir kimlik olarak Trabzonluluk örneği* [Sözlü bildiri]. 10. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi V, Konya, Türkiye.
- Aşkın, M. (2010). Kimlik ve giydirilmiş kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 213-220.
- Bakırezer, G., & Demirer, Y. (2017). *Trabzon’u anlamak* (3.baskı). İletişim Yayınları.
- Balcı, A. U. (2022). Türk dizilerinin kent markalaşmasına katkısı. İ. Sarıtaş & A. Özsoy (Eds.), *Kültürel değişim ve endüstrileşme sürecinde Türk dizileri 2010-2020* içinde (s. 197-209). İTO Yayınları.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (2015). *Modernite, çoğulculuk ve anlam krizi modern insanın yönelimi* (Çev. M. D. Dereli, 1. baskı). Heretik Yayınları. (Orijinal çalışma 1995 yılında yayımlandı.)
- Bilgin, N. (1999). *Kolektif kimlik* (1.baskı). Sistem Yayıncılık.
- Biryol U. (2012). *Karardı karadeniz* (1.baskı). İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. (Çev. D. Fırat ve G. Berkurt). Heretik Yayınları.
- Bozok, M. (2012). Yoksullaşma, sağcılık, Trabzonspor taraftarlığı ve nataşaların gölgesinde Trabzon erkekliği. Uğur Biryol (Ed.), *Karardı karadeniz* içinde (s. 413-414). İletişim Yayınları.
- Boztepe, V. (2017). Televizyon haberlerinde Suriyeli mültecilerin temsili. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 4(1), 91-122. <https://doi.org/10.24955/ilef.312831>
- Burton, G. (2010). *Görünenden fazlası* (Çev. N. Dinç, 1.baskı). Alan Yayıncılık. (Orijinal çalışma 1990 yılında yayımlandı.)
- Connoly, E. W. (1995). *Kimlik ve farklılık* (Çev. F. Lekesizalın, 1.baskı). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma 1991 yılında yayımlandı.)
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni* (Çev. S. B. Demir, 3. baskı). Pegem Akademi. (Orijinal çalışma 2017 yılında yayımlandı.)

- Dalbay, R. S. (2018). “Kimlik” ve “toplumsal kimlik” kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 161-176.
- Dalbay, R., & Avcı, N. (2018). Kimlik inşasına ilişkin temel yaklaşımlar ve bu yaklaşımların Türkiye’ye yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 17-39.
- Demirtaş, H. A. (2003). Sosyal kimlik kuramı, temel kavram ve varsayımlar. *İletişim Araştırmaları*, 1(1), 123-144.
- Doğanay, G. (2019). Gençlerin bir kentin aidiyet mekanı olarak inşasına katılımı: Trabzon hakkındaki mitselleştirilmiş anlatılar ve trabzonspor hatırası. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 28(2), 207-235. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2019.28.2.0021>
- Doğanay, G. (2022). Trabzonspor tribünlerinde taraftarlık pratikleri. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 162, 102-123.
- Dönmez, Y. (2019). *Ulus-devlet, milliyetçilik ve etnik kimlik: Bir çaykara etnografisi* [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Emiroğlu, K. (2017). “Trabzon ne yetiştirirsin”. G. Bakırezer & Y. Demirer (Eds). *Trabzon’u Anlamak* içinde (s. 97-126). İletişim Yayınları.
- Erekmeççi, M. (2022). Mikro milliyetçilik; modernist bir inşa mı, geçmişin hayaleti mi; modernist ve etno sembolcü milliyetçi kuramlar bağlamında bir değerlendirme. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(89), 2231-2243.
- Güneş, G., & Yıldırım, B. (2019). Cinsiyet temelli bir savaş: Kadın cinayetlerinin medyada temsili üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 30(3), 936-964. <https://doi.org/10.33417/tsh.622587>
- Güvenç, B. (1993). *Türk kimliği: Kültür tarihinin kaynakları* (1. baskı). Remzi Kitabevi Yayınları.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Sage Pub.
- Hall, S. (1998). “Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler”, A. D. King (Ed.), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi* içinde (s. 71). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hogg, M. A., & Abrams, D. (1988). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. Routledge Pub.
- Jenkins, R. (2004). *Social identity*. Routledge Pub.
- Kearney, R. (2012), *Yabancılar, tanrılar, canavarlar, ötekiliği yorumlamak* (Çev. B. Özkul, 1.baskı). Metis Yayınları. (Orijinal çalışma 2002 yılında yayımlandı.)
- Koç, Ö. (2020). *Demokrasi algısı üzerine uygulamalı bir çalışma: Trabzon ili örneği* [Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Kurtoğlu, A. (1989). *Kentleşme sürecinde hemşehri dernekleri*, [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Kurtoğlu, A. (2012), Siyasal örgütler ve sivil toplum örgütleri bağlamında hemşerilik ve kollamacılık. *A.Ü. SBF Dergisi*, 67(1), 141-169.
- Kümbetoğlu, B. (2021). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma* (7. baskı). Bağlam Yayıncılık.

- Mete, M. (2023). Sosyal kimlik teorisi ve göçmen kimliğinin ötekileştirilmesi süreci: Stereotipleştirmeye yönelik psikopolitik bir analiz. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 18(2), 470-489. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1323189>
- Morley, D., & Kevin R. (1997). *Kimlik mekânları: küresel medya elektronik ortamlar, kültürel sınırlar* (Çev. E. Zeybekoğlu). Ayrıntı Yayınları.
- Mummendey, A., & Schreiber, H. J. (1983). Better or just different? Positive social identity by discrimination against, or by differentiation from outgroups. *European Journal of Social Psychology*, 13, 389-397.
- Neyzi, L. (2018). *Ben kimim: Türkiye’de sözlü tarih, kimlik ve öznelik* (6. Baskı). İletişim Yayınları.
- Öksüz, H. (2014). *20. yüzyıl başlarında Trabzon: toplumsal tarih yazıları*. Serander Yayınları.
- Önen, S. (2017). İzmir’de 35 ½ olmanın kentsel orta sınıf dinamikler. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 39, 138-159.
- Özmen, Ş. Y. (2022). Trabzon’un sinemada sunumu: Komedi filmlerine yönelik bir analiz. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 29-63. <https://doi.org/10.53495/e-kiad.1126683>
- Özmen, S., & Vural, A. M. (2023). Medya profesyonellerinin medyada kadın temsili algısı. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20, 1-30. <https://doi.org/10.58793/marusad.1393716>
- Ragin, C. C., Nagel, J., White, P., & National Science Foundation. (2004). Sociology program. *Workshop on Scientific Foundations of Qualitative Research*. National Science Foundation.
- Saldana, J. (2019). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı* (Çev. A. Tüfekçi Akcan & S. N. Şad, 3.baskı). Pegem Akademi. (Orijinal çalışma 2009 yılında yayımlandı.)
- Saltık, Y. (2022). *Öteki Trabzonspor* (1. baskı). Alfa Yayınları.
- Sevinç, B. (2014) *Trabzonluluk kimliği: Bir şehrin ruhu* (1.baskı). Serander Yayınları.
- Sığın Karaduman, S. (2009). *Televizyon haberlerinde egemen ideoloji ve farklı kimliklerin temsili* [Doktora Tezi, Ege Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Sözkesen, M. (2021). Sen anlat Karadeniz dizisinin kadın izleyiciler tarafından alınılanması. *Sosyal Mucit Academic Review*, 2(2), 72-91. <https://doi.org/10.54733/smar.987241>
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques*. Sage Pub.
- Subaşı, S. T. (2018). Dizilerde hegemonik temsiller: “Tipik karadeniz kadını”. Ö. Şendeniz & E. Yıldırım (Eds.). *Sırtında sepeti: Bafra’dan Hopa’ya Karadeniz’de kadınlık halleri içinde* (s. 317-347). Phoenix Yayınları.
- Taş, S. & Kamber T., & Başkan, K. (2017). Turistik destinasyon tercihlerinde filmlerin ve TV dizilerinin etkisi: Doğu Karadeniz bölgesi örneği. *Journal of International Social Research*, 10, 1134-1145.
- Thompson. J. B. (2019). *Medya ve modernite* (Çev. S. Öztürk, 2.baskı). Kırmızı Yayınları. (Orijinal çalışma 1995 yılında yayımlandı.)
- Turner, J. (1987). *Rediscovering the social group: A self categorization theory*. Basil Blackwell.
- Varol, S. F. (2016). *Temsil, ideoloji ve kimlik* (1. baskı). Varlık Yayınları.

- Weeks, J. (1998). *Farklılığın değeri, kimlik: topluluk, kültür, farklılık* (Çev. İ. Sağlamer, 1.baskı). Sarmal Yayınevi. (Orijinal çalışma 1996 yılında yayımlandı.)
- Woolf, N.H. & Silver, C. (2018). *Qualitative Analysis Using MAXQDA*. Routledge.
- Yavuz, Ş. (2015). Ataerkil egemen erkeklik değerlerinin üretiminde kadınların rolü: Trabzon örneği. *Fe Dergisi*, 7(1), 117-130.
- Yeğenoğlu, M. (2003). *Sömürgeci fanteziler, oryantalist söylemde kültürel ve cinsel fark*. Metis Yayınları.
- Yel, A. M. (2018). Medya ve sinemada temsil edilme biçimleriyle İslam karşıtlığı. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 5-16.
- Yıldırım, Ö. (2004). *Trabzon'da dini hayat* [Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yiğitbaşı, K., & Sarıçam, S. (2020). Toplumsal cinsiyet rollerinin temsili ve medya: Trt çocuk dergisi örneği. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 33, 22.
- Yoğurtçu, G. (2019). Yaşlılık olgusu ve yaşlılığın medyada temsili: Türkiye, Rusya ve Kırgızistan gazeteleri örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1049-1066.

Geliş Tarihi : 04.12.2024
Kabul Tarihi : 06.03.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1596301>

Aytaş, G. (2025). Übersetzung der archäologischen Terminologie: Schwierigkeiten und Lösungsvorschläge. *HUMANITAS Journal of Social Sciences*, 13(25) 50-71. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1596301>

ÜBERSETZUNG DER ACHÄOLOGISCHEN TERMINOLOGIE: SCHWIERIGKEITEN UND LÖSUNGSVORSCHLÄGE

Gülfidan AYTAŞ¹

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Studie untersucht die theoretischen und praktischen Aspekte der archäologischen Übersetzung, wobei die Auswirkungen von kulturellen, sprachlichen und historischen Kontexten auf den Übersetzungsprozess im Mittelpunkt stehen. Es werden die zentralen Herausforderungen wie Äquivalenz, Kontextualisierung, Lokalisierung und kulturelle Sensibilität analysiert, die bei der Übersetzung archäologischer Texte und Begriffe in verschiedene Sprachen auftreten. Die Arbeit betont die Notwendigkeit, dass Übersetzer auf historische und soziokulturelle Kontexte achten, und schlägt Strategien wie kontextbezogene Übersetzung, dynamische Übersetzung, terminologische Standardisierung und den Einsatz visueller Unterstützung vor. Beispiele und Vergleiche veranschaulichen die Methoden der Übertragung antiker Texte in moderne Sprachen. Abschließend wird hervorgehoben, dass die archäologische Übersetzung nicht nur sprachliches, sondern auch kulturelles und historisches Wissen erfordert, um das Erbe der Vergangenheit in die Gegenwart zu übertragen. Diese Studie zielt darauf ab, der archäologischen Übersetzung eine interdisziplinäre Perspektive zu verleihen und ihre Bedeutung und Vielfalt aufzuzeigen.

Schlüsselwörter: Archäologische Übersetzung, archäologische Texte, Übersetzungsstrategien, kulturelle Sensibilität, Terminologie.

¹ Dr. Giresun Universität, Hochschule für Fremdsprachen, gulfidan.aytas@giresun.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1566-1592>

Date Received : 04.12.2024

Date Accepted : 06.03.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1596301>

Aytaş, G. (2025). Arkeolojik terminolojinin çevirisi: Zorluklar ve çözüm önerileri. *HUMANITAS, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25) 50-71. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1596301>

ARKEOLOJİK TERMİNOLOJİNİN ÇEVİRİSİ: ZORLUKLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Gülfidan AYTAŞ²

ÖZ

Bu çalışma, arkeolojik çevirinin teorik ve pratik boyutlarını inceleyerek, kültürel, dilsel ve tarihsel bağlamların çeviri sürecine etkilerini ele almıştır. Arkeolojik metinlerin ve terimlerin farklı dillerdeki çevirilerinde karşılaşılan eşdeğerlik, bağlam, yerelleştirme ve kültürel hassasiyet gibi temel zorluklar analiz edilmiştir. Çalışma, çevirmenlerin tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamlara dikkat etmesi gerektiğini vurgulamakta ve bağlamlı çeviri, dinamik çeviri, terminolojik standartlar ve görsel destek gibi stratejiler önermektedir. Ayrıca, örnekler ve karşılaştırmalarla antik metinlerin modern dillere aktarımındaki yöntemler detaylandırılmıştır. Sonuç olarak, arkeolojik çeviri, geçmişin mirasını günümüze taşırken yalnızca dilsel değil, aynı zamanda kültürel ve tarihsel bilgiyi de kapsayan bir uzmanlık gerektirmektedir. Bu çalışma, arkeolojik çeviriye disiplinler arası bir perspektif kazandırarak, alanın önemini ve zenginliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arkeolojik çeviri, arkeolojik metinler, çeviri stratejileri, kültürel duyarlılık, terminoloji.

² Dr, Giresun Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, gulfidan.aytas@giresun.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1566-1592>

Einführung

Die archäologische Terminologie als grundlegendes Instrument für das Verständnis der antiken Welt stellt in einem historischen und kulturellen Kontext eine einzigartige Herausforderung dar. Da viele der bei archäologischen Funden verwendeten Sprachen nicht mehr gesprochen werden, kann die Übersetzung dieser Begriffe in moderne Sprachen zu verschiedenen terminologischen, semantischen und kulturellen Verlusten führen. Solche Herausforderungen im Übersetzungsprozess erfordern, dass die Übersetzer nicht nur mit sprachlichen Kenntnissen, sondern auch mit Disziplinen wie Archäologie, Geschichte und Kulturanthropologie vertraut sind. In diesem Zusammenhang bilden die Probleme, die bei der Übertragung von Begriffen aus dem Lateinischen, Altgriechischen oder anderen toten Sprachen in moderne Sprachen auftreten, einen der Schwerpunkte der Übersetzungswissenschaft.

Harm Pinkster (2015) argumentiert beispielsweise, dass bei der Übersetzung eines lateinischen Begriffs in moderne Sprachen sowohl der etymologische Ursprung des Begriffs als auch sein kontextueller Gebrauch berücksichtigt werden sollten. In ähnlicher Weise sollte die Übersetzung von altgriechischen Begriffen nicht nur die sprachliche Genauigkeit, sondern auch die Begriffswelten der antiken Kulturen widerspiegeln. Snell (1953) argumentiert in diesem Zusammenhang, dass griechische Begriffe die grundlegenden Bausteine sind, die das westliche Denken geprägt haben, und dass Fehler bei der Übersetzung dieser Begriffe die historische Wahrnehmung negativ beeinflussen können. Das Fehlen von terminologischen Standards ist ebenfalls ein wichtiges Problem bei der archäologischen Übersetzung. Renfrew und Bahn (2020) argumentieren, dass der nicht standardisierte Sprachgebrauch bei der Interpretation archäologischer Funde in verschiedenen Disziplinen den Austausch von Informationen einschränkt und zu Missverständnissen führt.

Neben diesen Herausforderungen im Übersetzungsprozess müssen auch die historischen und kulturellen Kontexte der Begriffe genau wiedergegeben werden. Bei der Übersetzung in verschiedene Sprachen werden einige Begriffe direkt übersetzt, während andere mit einem lokalisierten Kontext angepasst werden. Zum Beispiel wird "sanctuary" (Tempel oder Heiligtum) im Englischen mit "Heiligtum" im Deutschen und "sanctuaire" im Französischen übersetzt. Je nach Kontext kann die Verwendung im Deutschen mit historischen und religiösen Bezügen jedoch unterschiedlich sein. In ähnlicher Weise wird der Begriff "Nekropole" (alter Friedhof) in allen drei Sprachen ähnlich verwendet, aber in der französischen Literatur wird er eher im Kontext der städtischen Struktur behandelt, während in der deutschen Literatur der religiöse und rituelle Kontext stärker betont wird.

In der heutigen Zeit, in der die technologische Entwicklung in einem schwindelerregenden Tempo voranschreitet, ist es unvermeidlich, dass Sozialwissenschaften wie die Archäologie im Einklang mit diesem Wandel innovative Perspektiven entwickeln. Diese Situation trägt zur Entwicklung der Disziplin bei, indem sie das Aufkommen neuer Theorien und Konzepte ermöglicht (Özbilen, 2020, s. 50). In Anbetracht der Tatsache, dass auch der Übersetzungsprozess eine ständig erneuerte Perspektive benötigt, kann eine starke interdisziplinäre Verbindung zwischen der archäologischen Wissenschaft und der Übersetzung hergestellt werden.

In diesem Zusammenhang wird hervorgehoben, dass die im Übersetzungsprozess eingesetzten Methoden nicht nur den Experten die Analyse archäologischen Wissens erleichtern, sondern auch das Potenzial haben, dieses Wissen einer breiteren Öffentlichkeit zugänglich zu machen. Insbesondere die genaue und verständliche Übersetzung archäologischer Texte trägt sowohl zum Erhalt des historischen Wissens als auch zur Sensibilisierung der Gesellschaft bei.

Das Ziel der Forschung

In dieser Studie werden die wichtigsten Probleme analysiert, die bei der Übersetzung archäologischer Terminologie in moderne Sprachen auftreten, und Lösungsvorschläge unterbreitet. Insbesondere wird die Bedeutung der Wahrung des historischen Kontextes, der sprachlichen Genauigkeit und der interdisziplinären Zusammenarbeit hervorgehoben.

Die Bedeutung der Forschung

In der heutigen Zeit, in der die technologische Entwicklung in einem schwindelerregenden Tempo voranschreitet, ist es unvermeidlich, dass Sozialwissenschaften wie die Archäologie im Einklang mit diesem Wandel innovative Perspektiven entwickeln. Diese Situation trägt zur Entwicklung der Disziplin bei, indem sie das Aufkommen neuer Theorien und Konzepte ermöglicht (Özbilen, 2020, s. 50). In Anbetracht der Tatsache, dass auch der Übersetzungsprozess eine ständig erneuerte Perspektive benötigt, kann eine starke interdisziplinäre Verbindung zwischen der archäologischen Wissenschaft und der Übersetzung hergestellt werden.

In diesem Zusammenhang wird hervorgehoben, dass die im Übersetzungsprozess eingesetzten Methoden nicht nur den Experten die Analyse archäologischen Wissens erleichtern, sondern auch das Potenzial haben, dieses Wissen einer breiteren Öffentlichkeit zugänglich zu machen. Insbesondere die genaue und verständliche Übersetzung archäologischer Texte trägt sowohl zum Erhalt des historischen Wissens als auch zur Sensibilisierung der Gesellschaft bei.

Merkmale der archäologischen Terminologie

Die archäologische Terminologie ermöglicht es uns zwar, die sprachliche und intellektuelle Welt der antiken Kulturen zu verstehen, doch bei der Übersetzung dieser Terminologie in moderne Sprachen treten verschiedene Schwierigkeiten auf. Diese Schwierigkeiten ergeben sich aus der Notwendigkeit, sowohl den sprachlichen als auch den kulturellen Kontext genau zu bewahren. Archäologische Begriffe haben in antiken Texten oft eine besondere Bedeutung und erfordern eine sorgfältige sprachliche Strategie, um sicherzustellen, dass diese Bedeutungen bei der Übersetzung nicht verloren gehen.

So haben beispielsweise Begriffe aus dem antiken Griechenland die Grundbausteine des westlichen Denkens gebildet, und die Übersetzung dieser Begriffe erfordert nicht nur sprachliche Genauigkeit, sondern auch die Bewahrung des kulturellen Kontextes. Snell (1953) argumentiert, dass altgriechische Begriffe eine wichtige Rolle bei der Entwicklung des westlichen Denkens spielten und dass eine falsche Übersetzung dieser Begriffe die historische Wahrnehmung verzerren kann. In diesem Zusammenhang ist die Übersetzung antiker Begriffe

nicht nur auf sprachliche Kenntnisse beschränkt, sondern trägt auch eine historische und kulturelle Verantwortung.

Außerdem ist bei der Übersetzung lateinischer Begriffe in moderne Sprachen die kontextuelle Verwendung des Begriffs ebenso wichtig wie sein etymologischer Ursprung. Pinkster (2015) erklärt, dass bei der Übersetzung lateinischer Begriffe nicht nur die Bedeutung, sondern auch die historische Verwendung des Begriffs berücksichtigt werden sollte. Dies ist für eine genaue Übertragung der geistigen Welt der alten Kulturen notwendig.

Eine weitere Herausforderung bei der archäologischen Terminologie ist die Entwicklung der Begriffe im Laufe der Zeit. Viele archäologische Begriffe können im Laufe der Zeit unterschiedliche Bedeutungen annehmen, und diese Bedeutungsveränderungen sollten im Übersetzungsprozess sorgfältig berücksichtigt werden. Renfrew und Bahn (2020) stellen fest, dass der nicht standardisierte Sprachgebrauch bei der Interpretation archäologischer Funde in verschiedenen Disziplinen den Informationsaustausch erschwert. Diese Situation zeigt die Notwendigkeit, einen terminologischen Standard für das korrekte Verständnis von Begriffen zu schaffen.

Das richtige Verständnis von Begriffen in archäologischen Texten erfordert nicht nur die Bedeutung des Wortes im Wörterbuch, sondern auch seinen historischen und kulturellen Kontext. Die in Tabelle 1 dargestellten "Archäologischen Begriffe in Latein und Altgriechisch und ihre modernen Übersetzungen" verdeutlichen diese Notwendigkeit. So kann beispielsweise der Begriff "**res publica**" im modernen Sinne mit "Republik" übersetzt werden; wird dieser Kontext jedoch außer Acht gelassen, kann es für den Leser schwierig sein, den Text richtig zu verstehen, da er im antiken Kontext eine umfassendere Bedeutung hat.

Wie Bulut und Abdal (2018, s. 115) betonen, haben Texte, die sich nur auf die historischen und geografischen Merkmale von Artefakten konzentrieren, unabhängig von persönlichen Interpretationen, historischen Informationen oder geografischem Kontext, Schwierigkeiten bei der Kontextualisierung der Terminologie. Dies kann zu Missverständnissen oder einer unvollständigen Interpretation von archäologischen Begriffen führen. Daher müssen bei der Übersetzung archäologischer Texte sprachliche, historische und kulturelle Kontexte gemeinsam berücksichtigt werden. Tabelle 1 zeigt eine der Möglichkeiten, diesen Kontext zu schaffen, um die Beziehung zwischen den Ursprüngen der Begriffe und ihren modernen Übersetzungsäquivalenten besser zu verstehen.

Tabelle 1:

Lateinische und altgriechische archäologische Begriffe und ihre modernen Übersetzungen

Ursprünglicher Begriff	Sprache	Wortbedeutung	Modernes Gegenstück	Beschreibung
<i>Res publica</i>	Lateinisch	Öffentliche Angelegenheiten	Republik	Im modernen Sprachgebrauch bezieht sich der Begriff auf eine politische Struktur, aber seine alte Bedeutung ist weiter gefasst.
<i>Polizei</i>	Altgriechisch	Stadt, Gesellschaft	Stadt-Staat	Er bezieht sich sowohl auf eine Siedlung als auch auf eine

				politische und soziale Organisation.
<i>Amphoren</i>	Lateinisch/Griechisch	Transportbehälter	Töpferei	Der Transport oder die Lagerung von Handelsgütern ist im Zusammenhang mit einer Tür sinnvoll.
<i>Naos</i>	Altgriechisch	Tempel	Heiliger Raum	In einem architektonischen Kontext bezieht er sich auf das Innere eines Tempels.
<i>Insulae</i>	Lateinisch	Inseln	Wohnung	Er bezieht sich auf die gemeinsamen Wohnräume in der Römerzeit.
<i>Agora</i>	Altgriechisch	Versammlungsraum	Marktgebiet	Ein Ort, an dem im antiken Griechenland Handel und öffentliche Versammlungen abgehalten wurden.
<i>Domus</i>	Lateinisch	Startseite	Gehäuse	Einstöckige Privathäuser der Reichen in Rom.
<i>Fiscus</i>	Lateinisch	Schatzamt	Öffentliche Finanzierung	Über die finanziellen Angelegenheiten und Steuereinnahmen des römischen Staates.
<i>Civitas</i>	Lateinisch	Staatsbürgerschaft, Stadt	Stadt Staat	Stadtstaaten oder Gemeinden in der Römerzeit.
<i>Palaestra</i>	Altgriechisch	Sportplatz, Kampfarena	Gymnasium	Ein Gebiet, in dem im antiken Griechenland Sport und Kampfraining stattfanden.

Die in Tabelle 1 aufgeführten Beispiele für die Übersetzung antiker Begriffe in moderne Sprachen verdeutlichen die Bedeutung des terminologischen Kontexts im archäologischen Übersetzungsprozess. In diesem Zusammenhang ist es für eine erfolgreiche Übersetzung nicht nur erforderlich, die Bedeutung von Begriffen genau wiederzugeben, sondern auch ihre historischen und kulturellen Ursprünge zu berücksichtigen. Nach Fertigstellung der Tabelle wird es sinnvoll sein, sich mit den sprachlichen Quellen in diesem Zusammenhang zu befassen:

Linguistische Ressourcen

Sprachliche Quellen bilden die Grundlage der archäologischen Terminologie und spielen eine Schlüsselrolle für unser Verständnis der antiken Welt. Bei der Übersetzung aus diesen Sprachen in moderne Sprachen treten jedoch viele Schwierigkeiten auf. Insbesondere die Kontextualisierung von Begriffen und die Berücksichtigung der kulturellen Struktur der antiken Welt sind wichtige Elemente, die im Übersetzungsprozess berücksichtigt werden müssen. An dieser Stelle kann eine detaillierte Analyse der linguistischen Quellen einen wertvollen Beitrag zum Übersetzungsprozess leisten.

Die Begriffe aus toten Sprachen wie Latein, Altgriechisch, Hieroglyphen und Sumerisch, die in moderne Sprachen übertragen wurden, verlieren oft ihre Bedeutung. Für viele Begriffe dieser Sprachen gibt es keine vollständige Entsprechung in modernen Sprachen. Diese Situation stellt ein großes Hindernis für die Genauigkeit der Übersetzung und die Integrität der Bedeutung dar.

Latein, die Amtssprache des alten Roms, bietet eine breite Palette von Begriffen, die in historischen und kulturellen Kontexten verwendet werden. Die Übersetzung dieser Begriffe in moderne Sprachen birgt jedoch die Gefahr, dass ihre grammatikalische Struktur und Bedeutung verloren geht. Pinkster (2015) betont, dass die komplexen grammatikalischen Strukturen und terminologischen Feinheiten des Lateinischen in modernen Sprachen verloren gehen, was eine große Herausforderung für den Übersetzungsprozess darstellt. Einer der Hauptgründe für den Bedeutungsverlust bei der Übersetzung der lateinischen Bedeutungswelt in moderne Sprachen ist die tiefe kulturelle Bindung, die sich aus den etymologischen Ursprüngen der Begriffe ergibt.

Auch das Altgriechische ist eine wichtige Quelle, wenn es um die Schwierigkeiten bei der Übersetzung geht. Das Griechische ist voll von Begriffen, die die Grundbausteine des westlichen Denkens darstellen. Snell (1953) stellt fest, dass griechische Begriffe die antike Welt und ihre intellektuelle Infrastruktur genau widerspiegeln. Er warnt jedoch davor, dass bei der Übersetzung dieser Begriffe in moderne Sprachen oft der historische und kulturelle Kontext des Begriffs verloren geht. Eine ungenaue Übersetzung von Begriffen aus dem Altgriechischen kann zu einem Missverständnis des antiken Kontextes führen, was sich wiederum negativ auf die historische Wahrnehmung auswirken kann.

Andere alte Sprachen, wie Hieroglyphen und Sumerisch, stellen ähnliche Herausforderungen an die Übersetzung. Die symbolische und bildhafte Natur dieser Sprachen erfordert vom Übersetzer linguistische und kulturelle Kenntnisse. Obwohl viele antike Begriffe heute in moderne Sprachen übersetzt wurden, gibt es Fälle, in denen die kulturellen Spuren ihrer Ursprünge nicht vollständig übertragen worden sind.

Bewahrung des historischen Kontextes

Der historische Kontext ist ein entscheidendes Element für das richtige Verständnis archäologischer Begriffe. Diese Begriffe erhalten ihre Bedeutung nicht nur durch ihre sprachliche Bedeutung, sondern auch durch die historischen, sozialen und kulturellen Kontexte, in denen sie entstanden sind. Werden diese Kontexte bei der Übersetzung in moderne Sprachen ignoriert, kann dies zu Missverständnissen oder unvollständigem Verständnis der Begriffe führen. Renfrew und Bahn (2020) machen auf dieses Problem aufmerksam und weisen darauf hin, dass es unangemessen wäre, einen Begriff wie "Polis" lediglich mit "Stadt" zu übersetzen, da dieser Begriff eine Einheit der Verwaltung, der sozialen Struktur und der sozialen Organisation im antiken Griechenland bezeichnet. Solche Begriffe spiegeln nicht nur ein Wohngebiet, sondern auch eine kulturelle und politische Struktur wider.

Um die Begriffe in ägyptischen Hieroglyphen korrekt zu übersetzen, ist es wichtig, die ägyptische Mythologie und den religiösen Glauben zu verstehen und zu wissen, wie diese Begriffe im sozialen Kontext verwendet werden. In diesem Zusammenhang betont Allen (2014), dass religiöse und mythologische Begriffe in der ägyptischen Kultur wichtige Elemente sind, die bei der Übersetzung berücksichtigt werden müssen. So erfordert beispielsweise der Name einer Gottheit oder die Beschreibung eines Rituals nicht nur eine sprachliche Übersetzung, sondern auch die genaue Übertragung kultureller und religiöser Überzeugungen.

Die Beibehaltung des historischen Kontextes ist eine grundlegende Voraussetzung für das richtige Verständnis der archäologischen Terminologie und die Bewahrung des kulturellen

Erbes der antiken Welt. Die Übersetzung von Begriffen in moderne Sprachen durch Übersetzer, die diesen Kontext berücksichtigen, gewährleistet ihre korrekte Verwendung sowohl in der akademischen als auch in der populären Literatur.

Entwicklung von Konzepten

Die Entwicklung der Begriffe ist ein entscheidender Faktor für das Verständnis der dynamischen Natur der archäologischen Terminologie. Im Laufe der Zeit haben viele Begriffe unterschiedliche Bedeutungen erhalten, und diese Bedeutungsverschiebungen erschweren die Übersetzung von Begriffen. Die ursprüngliche Bedeutung eines Begriffs kann sich mit dem kulturellen und historischen Kontext ändern, in dem er später erworben wurde. Diese Entwicklung führt zu erheblichen Herausforderungen bei der Übersetzung von Begriffen in moderne Sprachen.

So bedeutete beispielsweise der lateinische Begriff *imperium* ursprünglich "Befehlsgewalt" oder "Macht". Im Laufe der Zeit wurde er jedoch zur Beschreibung der politischen Macht des Römischen Reiches verwendet, wodurch sich die Bedeutung des Begriffs erheblich erweiterte. Lendon (1997) erklärt diese Entwicklung als einen Prozess, der die Verwaltungsstruktur des Römischen Reiches widerspiegelt. Bei der Übersetzung dieses Begriffs sollten die ursprüngliche Bedeutung des Begriffs und der historische Kontext des Römischen Reiches berücksichtigt werden.

Auch das altgriechische Konzept der *areté* hat einen bedeutenden Wandel durchlaufen. Während in homerischer Zeit *areté* für Heldentum und kriegerische Tugend verwendet wurde, bedeutete *areté* in der Philosophie des Aristoteles persönliche Tugend und moralische Überlegenheit (Heath, 2014). Diese Bedeutungsverschiebung zeigt, wie sich der Begriff sowohl im sprachlichen als auch im philosophischen Kontext differenziert hat.

Die Entwicklung solcher Begriffe ist nicht nur ein sprachlicher Wandel, sondern auch ein kultureller und philosophischer Transformationsprozess. Da archäologische Begriffe diese Entwicklung im historischen und kulturellen Kontext widerspiegeln, ist es notwendig, die alten Bedeutungen der Begriffe sowie die Veränderungen, die sie im Übersetzungsprozess erfahren haben, zu berücksichtigen.

Die Entwicklung von Konzepten ist entscheidend für das Verständnis der dynamischen Natur der archäologischen Terminologie. Im Laufe der Zeit haben viele Begriffe ihre ursprüngliche Bedeutung verloren und wurden in unterschiedlichen Kontexten umgestaltet, was die Übersetzungsprozesse komplexer macht. Dieser Abschnitt enthält weitere Beispiele für die historische und kulturelle Entwicklung von Begriffen.

Das Konzept des *Lugal* in Mesopotamien: In der sumerischen Sprache wurde der Begriff *lugal* zunächst im Sinne von "großer Mann" oder "Häuptling" verwendet. Mit der Entwicklung der politischen Struktur der sumerischen Stadtstaaten wurde der Begriff *lugal* jedoch zur Bezeichnung von Königen verwendet (Jacobsen, 1943, s. 163). Bei der Übersetzung ist zu berücksichtigen, dass sich dieser Begriff nicht nur auf eine einfache Führungsposition, sondern auch auf die soziale Hierarchie und politische Autorität in der sumerischen Gesellschaft bezieht.

Das Konzept von *per-aa* im alten Ägypten: Im alten Ägypten bedeutete der Begriff *per-aa* ursprünglich "großes Haus" und wurde für den königlichen Palast verwendet. Im Laufe der Zeit entwickelte sich der Begriff *per-aa* jedoch zu "Pharao" und bezog sich auf den Herrscher von Ägypten (Redford, 2000). Diese Änderung des Kontextes bedeutet, dass der Begriff nicht nur eine physische Struktur, sondern auch eine politische und religiöse Figur beschreibt.

Das Konzept der *Res Publica* in Rom: Während der lateinische Begriff *res publica* ursprünglich "öffentliche Angelegenheiten" oder "Angelegenheiten des Volkes" bedeutete, entwickelte er sich im Laufe der Zeit zu einem Konzept, das die Regierungsform der römischen Republik definierte. In der Übersetzung kann die Reduzierung dieses Begriffs auf die allgemeine Bedeutung von "Republik" zu einem unvollständigen Verständnis der politischen und sozialen Struktur Roms führen (Flower, 2010, s. 311-315).

***Demos* und *Polis* im Altgriechischen:** Während der altgriechische Begriff *demos* ursprünglich "das Volk" bedeutete, wurde er mit der Entwicklung der athenischen Demokratie zu einem politischen Konzept, das das Recht und die Macht des Volkes zur Regierung bezeichnete. In ähnlicher Weise bezeichnete der Begriff *Polis* nicht nur einen Stadtstaat, sondern auch die politische und soziale Organisation im antiken Griechenland (Hansen, 2006, s. 36).

Das Konzept der *Zikkurat* in Mesopotamien: Zikkurat ist ein Begriff, der die von den Sumerern errichteten Tempelanlagen beschreibt. Zikkurate waren jedoch nicht nur religiöse Bauwerke, sondern fungierten auch als Zentren der sozialen Organisation. Bei der Übersetzung des Begriffs muss sowohl die rituelle als auch die soziale Funktion dieser architektonischen Struktur betont werden (Glassman, 2019).

Diese Beispiele zeigen deutlich, wie diese Transformationen bei der Übersetzung archäologischer Begriffe in moderne Sprachen berücksichtigt werden sollten. Bei der Übersetzung sollten sowohl die ursprüngliche Bedeutung des Begriffs als auch die neuen Bedeutungen, die er im historischen Prozess erhalten hat, analysiert werden. Die genaue Wiedergabe der Funktionen von Begriffen, insbesondere in einem historischen Kontext, kann das Verständnis des Lesers für den Begriff tiefgreifend beeinflussen.

Theoretische und praktische Aspekte der archäologischen Textübersetzung

Die Übersetzung archäologischer Texte ist ein Bereich, in dem terminologische Genauigkeit sowie sprachliche und kulturelle Aspekte von großer Bedeutung sind. So erfordert beispielsweise die Übersetzung antiker Begriffe eine sorgfältige Analyse, um die Bedeutung in der Zielsprache genau wiederzugeben und den Kontext zu erhalten. Bei solchen Ansätzen werden häufig homomorphe oder heteromorphe Übersetzungsmethoden angewandt. In einer Studie wurde die formale und semantische Entsprechung von Begriffen in archäologischen Begriffsübersetzungen aus dem Chinesischen ins Englische untersucht. So wurde beispielsweise "金饼" (alte chinesische Goldwährung) direkt als "Teller" übersetzt, aber die Bedeutung dieses Begriffs wurde im Kontext herausgearbeitet und mit dem Original in Einklang gebracht (Squire, 2020, s. 110).

Die Übersetzung archäologischer Texte erfordert nicht nur sprachliche, kulturelle und terminologische Genauigkeit, sondern auch eine genaue Wiedergabe ihres historischen und

sozialen Kontextes. In diesem Zusammenhang ist es für Übersetzer von großer Bedeutung, Metaphern, Redewendungen und kulturelle Bezüge in den alten Sprachen richtig zu verstehen und wiederzugeben. Da zum Beispiel der altgriechische Begriff "Polis" nicht nur im Sinne von "Stadt", sondern auch im Sinne von "Gesellschaft" und "Staat" verwendet wird, können spezielle Übersetzungsmethoden angewandt werden, um diese vielschichtigen Bedeutungen in der Zielsprache wiederzugeben. Darüber hinaus wurden bei der Übersetzung antiker Texte arabischen Ursprungs ins Lateinische die Unterschiede im Wortschatz und die Bedeutungsverschiebungen hervorgehoben. So wurde beispielsweise das Wort "فلك" mit "Himmel" oder "Raum" übersetzt, während seine astronomische Bedeutung im Arabischen ebenfalls berücksichtigt wurde (Thomann & Bsees, 2021, s. 558).

Die Übersetzungen in Ländern wie dem Vereinigten Königreich, China und der Türkei unterscheiden sich sowohl bei wissenschaftlichen als auch bei populären Texten. In China zum Beispiel wurden alte archäologische Berichte ins Englische übersetzt, um das archäologische Erbe Chinas in einem internationalen Kontext zu fördern. Bei diesen Studien wurde sowohl auf die Harmonie der sprachlichen Strukturen als auch auf die Lokalisierung der Texte geachtet, um ein leichtes Verständnis für den Leser zu gewährleisten (Squire, 2020, s. 111).

Kontextfreie Übersetzungen sind wichtig, um Missverständnisse und kulturelle Fehler zu vermeiden. Bei den Übersetzungen archäologischer Texte in China wurde die Übersetzung altchinesischer Inschriften nicht nach der Struktur der modernen Sprache vorgenommen, sondern unter Beibehaltung der ursprünglichen Funktionen der alten Sprache. In solchen Übersetzungen wurde versucht, dem Leser die Bedeutung des Textes klar zu vermitteln, indem Hinweise auf die Lesart der Inschriften und ihren historischen Hintergrund gegeben wurden. Darüber hinaus wurden bei der Übersetzung archäologischer Texte in England vermehrt populärsprachliche Übersetzungen bevorzugt, die darauf abzielen, das Bewusstsein der lokalen Bevölkerung für das historische Erbe zu schärfen. Bei Übersetzungen über die historische Struktur von "Stonehenge" ist es beispielsweise wichtig geworden, dem Zielpublikum Texte über die Glaubenssysteme der alten britischen Völker in einer leicht verständlichen und eindrucksvollen Sprache zu präsentieren (British Archaeology, 2018).

In der Türkei ist die Übersetzung von Texten über die alten anatolischen Zivilisationen ins Türkische und in andere Sprachen ein weit verbreitetes wissenschaftliches Gebiet. Bei der Übersetzung von Texten über die hethitischen und lydischen Zivilisationen wurden beispielsweise umfangreiche linguistische Analysen durchgeführt, insbesondere für die korrekte Übersetzung von historischen Begriffen.

Die Studien in der Türkei konzentrieren sich insbesondere auf die anatolischen Zivilisationen. Die Übersetzung hethitischer und lydischer Inschriften hebt sich als ein Bereich hervor, in dem die Tiefe der historischen und sprachlichen Bedeutungen bewahrt werden sollte. In hethitischen Texten erfolgt die Übersetzung von Eigennamen wie "Kamuş" nicht nur auf phonetischer Ebene, sondern wird auch von Erklärungen begleitet, die den kulturellen Kontext widerspiegeln. In ähnlicher Weise werden in den Übersetzungen von Inschriften aus dem Königreich Lydien symbolische Ausdrücke und wirtschaftliche Begriffe in der lydischen Sprache analysiert, um Informationen über das Handelsverständnis und die soziale Struktur der damaligen Zeit zu liefern. Darüber hinaus werden bei der Übersetzung der Maßeinheiten und

des Kalendersystems des alten Anatoliens ins moderne Türkisch Erklärungen gegeben, die dem Leser helfen, die Unterschiede zwischen diesen Systemen zu verstehen (Anadolu Research Institute, 2022).

Methode

Forschungsmodell

Im Abschnitt über die Methodik wird durch terminologische Vergleiche untersucht, wie archäologische Begriffe in verschiedenen Sprachen verwendet werden und wie die Übersetzung angegangen wird. In diesem Zusammenhang veranschaulicht die Analyse der Übersetzung und Anpassung von archäologischen Begriffen im Englischen, Deutschen und Französischen die Auswirkungen kultureller und sprachlicher Unterschiede auf die Genauigkeit des Textes. Darüber hinaus wird analysiert, wie diese Texte in der akademischen und populären Literatur erscheinen und welche Strategien in den Übersetzungsprozessen verwendet werden.

Forschungsuniversum

Das Forschungsuniversum umfasst archäologische Texte, die auf Englisch, Deutsch und Französisch verfasst wurden. Bereits übersetzte Texte wurden analysiert, um Beispiele für archäologische Übersetzungen zu identifizieren. Da einige dieser Beispiele anonym sind, wurden an bestimmten Stellen keine Quellenangaben gemacht. Außerdem wurden einige Vorschläge zur Übersetzung des Epos "Ilias" unterbreitet.

Datenerhebungsinstrument und Prozess

Für diese Studie wurden qualitative und quantitative Datenerhebungsmethoden verwendet. Der Schwerpunkt lag auf der Analyse bereits übersetzter archäologischer Texte in Englisch, Deutsch und Französisch. Die Daten wurden durch eine eingehende Textanalyse gesammelt, bei der Aspekte wie Terminologie, kulturelle Sensibilität und Übersetzungsstrategien untersucht wurden.

Der Erhebungsprozess umfasste die Auswahl repräsentativer Beispiele aus veröffentlichten Übersetzungen, die Bewertung ihrer Äquivalenz und kulturellen Kontexte sowie den Vergleich verschiedener Übersetzungsansätze. Einige dieser Beispiele wurden anonym verwendet, weshalb an bestimmten Stellen keine Quellen angegeben wurden. Als Ergänzung wurden Vorschläge zur Übersetzung des Epos „Ilias“ entwickelt, um die Herausforderungen und Möglichkeiten in der archäologischen Übersetzung zu illustrieren.

Terminologischer Vergleich

Englisch: Verwendung von Begriffen lateinischen und griechischen Ursprungs

In englischen archäologischen Texten werden häufig Begriffe lateinischen und altgriechischen Ursprungs verwendet. Diese Begriffe werden in der Regel in ihrer ursprünglichen Form beibehalten, sowohl um terminologische Genauigkeit zu gewährleisten als auch um eine Standardsprache in der wissenschaftlichen Literatur zu etablieren. Es werden jedoch zusätzliche Erklärungen gegeben, um die Bedeutung der Begriffe zu verdeutlichen und das richtige Verständnis des Lesers zu gewährleisten. So kann beispielsweise der Begriff Amphore als "eine Art von antiker Keramik" erklärt werden, was klare Informationen über die Funktion und Verwendung eines antiken Objekts liefert.

Deutsch: Phonetische Ähnlichkeit und historischer Kontext

Im Deutschen, wie auch im Englischen und Französischen, werden Begriffe lateinischen und griechischen Ursprungs oft phonetisch angepasst. Die Begriffe "Amphore", "Agora" und "Forum" werden im Deutschen in ähnlicher Weise verwendet, aber es werden ausführliche historische und kulturelle Erklärungen zu jedem Begriff hinzugefügt. So wird beispielsweise Amphore als "eine in der griechischen und römischen Antike verwendete Art von Keramik" erklärt, was gut zum informationsorientierten Charakter deutscher archäologischer Texte passt. Die Betonung der Verwendung von Begriffen in historischen Kontexten vermittelt dem Leser ein tieferes Verständnis des Themas.

Französisch: Betonung der sozialen und kulturellen Funktion

In den französischen archäologischen Texten sind Begriffe lateinischen und griechischen Ursprungs im Allgemeinen erhalten geblieben. Die französischen archäologischen Texte verfolgen jedoch einen Ansatz, bei dem diese Begriffe zusammen mit ihren sozialen Funktionen in der Gesellschaft betrachtet werden. So wird zum Beispiel der Begriff Amphore nicht nur als eine Art von Töpferware definiert, sondern auch im Hinblick auf seine Rolle im Handel und in der Agrargesellschaft. In ähnlicher Weise werden die Begriffe Agora und Forum nicht nur als physische Räume, sondern auch als Zentren sozialer und kultureller Aktivitäten erklärt. Dieser Ansatz legt die sprachliche Struktur der französischen archäologischen Literatur offen, um den sozialen Kontext zu verstehen.

Solche vergleichenden Analysen vermitteln ein Verständnis für die Bedeutung mehrsprachiger Studien und für die Ähnlichkeiten und Unterschiede in den Übersetzungsansätzen verschiedener Sprachen. Indem sie analysieren, wie Begriffe sowohl im sprachlichen als auch im kulturellen Kontext umgewandelt werden, zeigen Studien, dass Übersetzung ein kultureller Prozess ist. Die Untersuchung kultureller Bezüge ist Teil dieses Prozesses, und durch eine stärkere Konzentration auf soziale Funktionen und den historischen Kontext können kulturübergreifende Unterschiede eingehender untersucht werden. Dies hilft uns, die Herausforderungen, denen sich der Übersetzer gegenüber sieht, und die verwendeten Methoden besser zu verstehen (Squire, 2020).

Indem man die Verwendung solcher Begriffe in den drei Sprachen detailliert untersucht, lassen sich sowohl terminologische als auch kulturelle Unterschiede aufzeigen.

Kulturelle und sprachliche Anpassung

Bei der Übersetzung in verschiedene Sprachen werden einige Begriffe direkt übersetzt, während andere mit einem lokalisierten Kontext angepasst werden. Zum Beispiel:

Es wird im Englischen mit "sanctuary" (Tempel oder Heiligtum), im Deutschen mit "Heiligtum" und im Französischen mit "sanctuaire" übersetzt. Je nach Kontext kann die Verwendung im Deutschen mit historischen und religiösen Bezügen jedoch variieren.

Der Begriff "Nekropole" (alter Friedhof) wird in allen drei Sprachen ähnlich verwendet, aber in der französischen Literatur wird er häufiger im Zusammenhang mit der städtischen Struktur diskutiert, während in der deutschen Literatur eher religiöse und rituelle Zusammenhänge betont werden.

Tempel und Heiligtümer:

Englisch: *Sanctuary* (Tempel oder Zufluchtsort) wird häufig sowohl in historischen als auch in metaphorischen Kontexten verwendet. Es kann zum Beispiel auch für ein Gebiet verwendet werden, in dem Tiere geschützt werden.

Deutsch: *Heiligtum*, meist in historischen und religiösen Kontexten verwendet. Es bedeutet einen alten Tempel oder ein heiliges Objekt. Zum Beispiel kann ein bestimmter Tempel auf Deutsch als *Heiligtum der Apollon* bezeichnet werden.

Französisch: *Sanctuaire* wird im Sinne von Heiligtum verwendet und wird meist mit Orten in Verbindung gebracht, die ein Gefühl von Schutz oder Heiligkeit vermitteln, und nicht mit einem Tempel.

Antike Friedhöfe:

Englisch: *Nekropole* (alter Friedhof), aus architektonischer und historischer Sicht. Er bezieht sich oft auf den Friedhofsbezirk einer Stadt.

Deutsch: *Die Nekropole* ist mit Ritualen und religiösen Zeremonien verbunden. Die Bauweise von Friedhöfen und ihre Bedeutung im sozialen Gefüge werden näher beleuchtet.

Französisch: *Die Nécropole* wird im Kontext der städtischen Struktur betrachtet, und ihre Beziehung zur sozialen Hierarchie kann hervorgehoben werden.

Stadtzentren und öffentliche Räume:

Englisch: *Agora* bezieht sich auf eine Art öffentlichen Raum in griechischen Städten. Sie wird meist für Handel und gesellschaftliche Zusammenkünfte genutzt.

Deutsch: *Agora* wird im Sinne von öffentlichem Raum oder Marktplatz beibehalten, kann aber im Zusammenhang mit politischen Aktivitäten ausgearbeitet werden.

Französisch: *Die Agora* wird als Zentrum des gesellschaftlichen Lebens beschrieben, aber ihr Zusammenhang mit der Demokratie und der Beteiligung der Öffentlichkeit in der griechischen Gesellschaft wird oft diskutiert.

Kulturelle Feste und Rituale:

Englisch: *Panathenaia*, ein im antiken Griechenland im Namen der Athene veranstaltetes Fest. Die historische und kulturelle Bedeutung des Festes wird oft hervorgehoben.

Deutsch: *Panathenäen* wird in einem eher rituellen Kontext behandelt. Die religiöse Bedeutung von Festen wird in deutschen Texten expliziter erörtert.

Französisch: *Panathénées* legt den Schwerpunkt auf die sozialen Funktionen des Festes. So wird beispielsweise untersucht, wie sich die Teilnahme am Fest auf den sozialen Status innerhalb der Gemeinschaft auswirkt.

Militärische Strukturen:

Englisch: *Akropolis* ist bekannt als ein Verteidigungsbauwerk. Dieser Begriff wird als ein militärisches oder politisches Zentrum erklärt.

Deutsch: *Die Akropolis* wird als Festung oder Verteidigungspunkt beschrieben. In der deutschen Literatur wird auch ihre geografische Lage und strategische Bedeutung erwähnt.

Französisch: *Die Akropole* wird als Wahrzeichen oder kulturelles Gebäude und nicht als Verteidigungsmechanismus beschrieben.

Heilige Ritualgegenstände:

Englisch: *Thymiaterion* (Räuchergefäß) ist definiert als ein Objekt, das gewöhnlich in religiösen Ritualen verwendet wird.

Deutsch: *Thymiaterion* konzentriert sich auf den Verwendungszweck und rituelle Zusammenhänge.

Französisch: *Das Thymiaterion* konzentriert sich auf die symbolische Bedeutung des Objekts und seine Rolle bei sozialen Aktivitäten.

Zeremoniebereiche:

Englisch: *Amphitheater*, bekannt als Theater oder öffentlicher Veranstaltungsraum.

Deutsch: *Amphitheater* konzentriert sich mehr auf die architektonischen Merkmale der Gebäude.

Französisch: *Amphithéâtre*, verbunden mit der sozialen Dynamik öffentlicher Versammlungen.

Aus diesen sprachlichen Unterschieden ergeben sich kontextbezogene Übersetzungserfordernisse, die der Übersetzer beachten sollte. Der Ansatz der kontextualisierten Übersetzung erfordert beispielsweise die Berücksichtigung der historischen und kulturellen Funktionen eines Begriffs, um ihn richtig zu verstehen. In diesem Zusammenhang kann, wie im Fall des Begriffs "Orakel", die Übersetzung je nach der Rolle des Begriffs in verschiedenen Kulturen variieren; für eine Kultur kann er eine heilige Figur sein, während er in einer anderen eine eher weltliche Bedeutung hat. Bei der korrekten Übersetzung von Begriffen müssen daher nicht nur sprachliche Kenntnisse, sondern auch kulturelle und historische Zusammenhänge berücksichtigt werden.

Empfehlungen für die Übersetzungsstrategie

Kontextabhängige Übersetzung: Die Übersetzung des Begriffs "Orakel" kann je nach der historischen und kulturellen Funktion des Begriffs variieren. Zum Beispiel:

Englisch: "Oracle" ist normalerweise ein abstrakter Begriff, der sich auf eine Person oder einen Ort bezieht, an dem eine Prophezeiung gegeben wird.

Französisch: Der Begriff "Orakel" kann sowohl in einem abstrakten Sinn (Orakel) als auch in einem konkreten Sinn (Ort des Orakels) verwendet werden, je nach dem Kontext des Textes.

Deutsch: Der Begriff "Orakelstätte" hat die Bedeutung von "Ort der Weissagung" als physischer Raum. Dies lässt sich an Beispielen wie dem Apollon-Tempel in Delphi im antiken Griechenland verdeutlichen.

Mythologische und historische Bezüge: Die Art und Weise, wie Wahrsagezentren in verschiedenen Kulturen dargestellt werden, ist für die Übersetzung von Bedeutung. So wird

beispielsweise das "Orakel von Delphi" in der griechischen Mythologie im Englischen als historischer Ort behandelt, während in deutschen Texten die rituelle Funktion dieses Ortes herausgearbeitet wird. In der französischen Literatur werden die soziokulturellen Kontexte der Orakelzentren (z. B. ihre Rolle als Informationsquelle in der Gesellschaft) hervorgehoben.

Lokalisierung der Begriffe: Im Türkischen bezieht sich "höyük" gewöhnlich auf eine Siedlung oder einen Grabhügel und entspricht dem englischen Begriff "mound". Im Deutschen kann er jedoch mit einem Oberbegriff wie "Hügel" übersetzt werden, wodurch der archäologische Kontext verloren gehen kann. In solchen Fällen erfordert die Übersetzung eine Erklärung und einen Kontext.

Beispiel: Der Begriff "Erdhügel" kann mit einer Fußnote erläutert werden: "Mound: Geschichtete historische Siedlung".

Gleichwertigkeitsprobleme: Im Englischen kann "sanctuary", das sich oft auf einen heiligen Raum oder Tempel bezieht, im Türkischen mit "Heiligtum" oder "Tempel" übersetzt werden. Im Deutschen wird dieser Begriff jedoch mit "Heiligtum" übersetzt, was die religiösen rituellen Funktionen betont.

Im Englischen bedeutet "arena" meist eine antike Gladiatorenkampfarena und kann im Türkischen mit "Arena" oder "Stadion" übersetzt werden. Im Französischen wird dieser Begriff jedoch mit "arène" übersetzt und umfasst Sport- und Unterhaltungsstätten im weiteren Sinne. Das englische "temple" beschreibt ein religiöses Gebäude, aber der Begriff wird im Deutschen mit "Tempel" übersetzt, was oft die historische Bedeutung des Ortes der religiösen Verehrung betont.

Dynamische Übersetzung: Es ist wichtig, dass die Bedeutung in der Übersetzung erhalten bleibt. Zum Beispiel:

Der lateinische Begriff "insulae" wird im Englischen mit "Wohnblocks" übersetzt. Bei der Übersetzung als "Wohnkomplexe" im Deutschen kann es jedoch notwendig sein, den Kontext des römischen Soziallebens zu erklären.

Der lateinische Begriff "civitas" wird im Englischen mit "Stadtstaat" übersetzt, während im Französischen "cité-état" verwendet wird. Wenn dieser Begriff jedoch im Deutschen mit "Stadtstaat" übersetzt wird, sollten die Bedeutungsunterschiede zwischen modernen Stadtstaaten und der römischen Antike berücksichtigt werden. Während das altgriechische "demokratia" im Englischen mit "Demokratie" übersetzt wird, wird es im Türkischen manchmal mit "Volksverwaltung" oder "Volkssouveränität" übersetzt. Im Deutschen wird "Demokratie" verwendet, wobei auf die historischen Ursprünge und frühen Praktiken im antiken Athen verwiesen werden kann.

Form-Übersetzung: Während die formalen Merkmale von Begriffen beibehalten werden, kann auf ihre historische Bedeutung geachtet werden. Zum Beispiel wird "Amphore" im Englischen, Französischen und Deutschen ähnlich geschrieben, aber es werden kulturelle und historische Erläuterungen hinzugefügt.

"Stoa" wird sowohl im Englischen als auch im Deutschen ähnlich buchstabiert, aber der Begriff bezieht sich sowohl auf ein Gebäude als auch auf die stoische Philosophie. Im

Französischen wird "stoa" ebenfalls verwendet, doch können Erklärungen im Zusammenhang mit dem Stoizismus in einem philosophischen Kontext hinzugefügt werden. Der Begriff "Trireme" wird in verschiedenen Sprachen ähnlich geschrieben, aber in seinem Kontext können kulturelle Erklärungen zu seiner antiken maritimen und militärischen Verwendung hinzugefügt werden.

Terminologische Standards: Es ist wichtig, die Bedeutung von Begriffen in der wissenschaftlichen Literatur zu standardisieren. Zum Beispiel:

Im Englischen wird der Begriff "necropolis" im Allgemeinen im Sinne von "alter Friedhof" verwendet. Im Französischen kann er als "nécropole urbaine" (städtische Nekropole) im Zusammenhang mit der städtischen Organisation verwendet werden.

Der englische Begriff "aqueduct" wird gewöhnlich mit "Wasserleitung" übersetzt. Im Deutschen erklärt sich der Begriff "Aquädukt" durch den Verweis auf die technischen Wunderwerke der Wassertransportsysteme, insbesondere im Römischen Reich.

Der englische Begriff "paterfamilias" bezieht sich auf das Familienoberhaupt in der römischen Gesellschaft, im Deutschen wird der Begriff jedoch mit "Familienoberhaupt" übersetzt, wobei Erläuterungen zur sozialen Funktion der Familienstruktur hinzugefügt werden können.

Kulturelle Sensibilität: Die Übersetzung kann durch Fußnoten, Erläuterungen und die Verwendung des Kontextes unterstützt werden, um sicherzustellen, dass der Begriff seine ursprüngliche Bedeutung in der Ausgangskultur nicht verliert.

Der Übersetzer kann Fußnoten für das richtige Verständnis des Begriffs im übersetzten Text verwenden, um die ursprüngliche Bedeutung der Ausgangskultur nicht zu verlieren. Zum Beispiel kann der Begriff "Theater" im Englischen mit "theatre" übersetzt werden, aber seine Funktion im antiken Griechenland kann erklärt werden, insbesondere im Zusammenhang mit Unterhaltung und sozialem Leben.

Visuelle Unterstützung: Fotos und Illustrationen können verwendet werden, um die übersetzten Begriffe zu verdeutlichen. Zum Beispiel kann ein Bild einer antiken griechischen Amphore für "amphora" im Englischen hinzugefügt werden. Für das deutsche Wort "Orakelstätte" kann ein Foto des Tempels von Delphi geeignet sein.

Bei der Erklärung von Übersetzungsstrategien können die sozialen und historischen Funktionen von Begriffen in der Ausgangskultur hervorgehoben werden. Zum Beispiel:

"Agora" wird im Englischen gewöhnlich mit Marktplatz übersetzt. Übersetzt man den Begriff jedoch mit "Versammlungsplatz", kann man sich auf die politischen und sozialen Funktionen konzentrieren.

"Skeuomorph" bezeichnet im Englischen gewöhnlich eine stilisierte Version eines Objekts. Wenn der Begriff jedoch im Deutschen als "Skeuomorphismus" verwendet wird, können Erklärungen gegeben werden, insbesondere im Zusammenhang mit der Verwendung symbolischer Formen alter Gegenstände im modernen Design. "Oikos" wird normalerweise mit Haus oder Familie übersetzt, aber in verschiedenen Sprachen kann der Begriff manchmal nicht

nur als Haus, sondern auch als wirtschaftliche Einheit oder soziale Organisation einer Familie erklärt werden.

Strategien bei archäologischen Übersetzungen

Im Allgemeinen werden bei diesen Übersetzungen drei Hauptstrategien angewandt. Diese sind Treue, Adaption und kreative Übersetzungstechniken. Zunächst wird die Art und Weise erörtert, wie die Strategie der Wiedergabetreue eingesetzt wird.

Die Strategie der Treue wird dadurch erreicht, dass die mythologischen und historischen Elemente der Ausgangssprache in ihrer ursprünglichen Form beibehalten und mit Anmerkungen versehen werden. Der Übersetzer behält die ursprüngliche Bedeutung des Textes bei und verwendet die Anmerkungen und Fußnoten, die der Leser der Zielsprache benötigt, um die Bedeutung des Textes vollständig zu erfassen. So kann beispielsweise der Name "Hermes" in der Zielsprache mit Anmerkungen versehen oder in seiner ursprünglichen Form belassen werden, um dem Leser mehr Informationen über die Rolle der mythologischen Figur zu vermitteln. Darüber hinaus können auch historische Begriffe durch die Strategie der Treue bewahrt werden, so dass bestimmte Begriffe in der Zielsprache in kommentierter Form verwendet werden können. So kann beispielsweise der Begriff "Polizei" mit Anmerkungen versehen oder direkt in der Ausgangssprache belassen werden, wobei sowohl der historische als auch der kulturelle Kontext erhalten bleibt.

Bei der Anpassungsstrategie geht es darum, die Begriffe in Übereinstimmung mit der modernen Kultur und dem Verständnis des Lesers neu zu formulieren. Begriffe in antiken Texten können in der Zielsprache verständlicher gemacht werden, indem sie mit ähnlichen Konzepten in der modernen Welt in Verbindung gebracht werden. So kann beispielsweise der Begriff "Polizei" im Englischen mit "city-state" übersetzt werden, was ihn zu einem besser erkennbaren Konzept macht. Diese Art der Anpassung macht es dem ZIELLESER leichter, den Text zu verstehen. Ebenso können die Namen mythologischer Figuren übersetzt werden, indem sie in Übereinstimmung mit der modernen Kultur erklärt werden oder indem einige Aspekte an die moderne Bedeutung angepasst werden.

Die kreative Übersetzung ist eine innovative Strategie, die eingesetzt wird, um Leser in der Zielsprache anzusprechen und den Text interessanter zu machen. Bei solchen Übersetzungen kann es zu Abweichungen von einigen Elementen des Ausgangstextes kommen, da der Übersetzer versucht, originelle Übersetzungen zu erstellen, die die ursprüngliche Bedeutung beibehalten, aber auf eine Weise, die den modernen Leser anspricht. Mythologische und historische Figuren können in der Zielsprache in verschiedenen Kontexten kreativ behandelt werden. So kann beispielsweise die Figur des "Hermes" in einem modernen Erzählstil verwendet werden, indem sie mit der Populärkultur in Verbindung gebracht wird. Bei solchen Übersetzungen schafft der Übersetzer eine zeitgemäßere und attraktivere Form in einer neuen Sprache, ohne den Sinn des Ausgangstextes zu verlieren.

Es wird gezeigt, wie diese Strategien auf ein Beispielwerk angewendet werden können: Homers "Ilias" ist eines der wichtigsten Epen der altgriechischen Literatur und hat eine historische Struktur, die mit mythologischen Elementen angereichert ist. In dem Werk werden die Helden, Götter und heroischen Themen des Trojanischen Krieges behandelt. Die "Ilias"

handelt von den Ereignissen des Trojanischen Krieges und dem Heldentum der an diesem Krieg beteiligten Personen. Zu den Hauptfiguren gehören Achilles, Agamemnon, Hektor und Priamos. In diesem Werk geht es um Themen wie die Interaktion zwischen Göttern und Menschen, Zorn und Heldentum.

"Die Ilias (Homer, 2020)" Strategieanalyse in seinem Werk

In der englischen Übersetzung können die ursprüngliche Bedeutung und die mythologischen Elemente des Textes so weit wie möglich beibehalten werden. Die Figur des "Hermes" kann so belassen werden, wie sie ist, und es können kommentierte Fußnoten hinzugefügt werden. Der Begriff "Polis" kann zum Beispiel direkt mit "Stadtstaat" übersetzt werden, um dem Zielleser die historische Bedeutung des Textes zu vermitteln.

In der deutschen Übersetzung können einige mythologische Figuren durch Erklärungen untermauert werden, wobei die Texttreue gewahrt bleibt. Begriffe wie "Götterbote" können beschreibend verwendet werden, um den Sinn des Textes zu verdeutlichen.

In der französischen Übersetzung kann es Stellen geben, an denen der Text zwar wortgetreu übersetzt, aber entsprechend dem kulturellen Kontext der Sprache mit Erläuterungen versehen wurde.

Erklärungen können insbesondere für mythologische Figuren gegeben werden. Begriffe wie "Hermès" und "Polis" können durch Erläuterungen und Fußnoten oder Klammern verstärkt werden, um das Verständnis des Lesers zu verbessern.

Der Begriff "Polis" wird im Englischen oft mit dem modernen Begriff "Stadtstaat" übersetzt. Dies kann den Text verständlicher und zeitgemäßer machen. In einigen Übersetzungen kann es jedoch notwendig sein, den historischen Kontext des Wortes zu vermitteln und die alte Bedeutung zu bewahren.

Manche Übersetzer verwenden kreative Übersetzungen, um den Text attraktiver und aktueller zu machen. Dies gilt insbesondere für die mythologische und epische Struktur des Textes. Das Drama von Figuren wie "Achilles" kann mit einer modernen Sprache oder Erklärungen versehen werden.

Die Übersetzungen von Begriffen wie "Hermès" und "Zeus" sind von der kulturellen Wahrnehmung in jeder Sprache geprägt. In der französischen Übersetzung kann der Begriff "Hermès" beispielsweise stärker mit seiner zeitgenössischen Bedeutung in der französischen Kultur in Verbindung gebracht werden. Dies zeigt, wie einflussreich die Übersetzung im kulturellen Kontext des Lesers ist.

Der Begriff "Polis", der in jeder Sprache eine andere Bedeutung hat, beeinflusst das Verständnis der Gesellschaften von staatlichen Strukturen. Der Grund, warum er im Englischen mit "city-state", im Deutschen mit "Stadtstaat" und im Französischen mit "cité-état" übersetzt wird, ist, dass die historischen Ursprünge dieses Begriffs nicht mit den modernen Bedeutungen übereinstimmen.

Das Konzept der "Polis" im antiken Griechenland hat eine ganz andere Bedeutung als die heutigen Stadtstaaten. Daher sollte geprüft werden, ob die modernen Entsprechungen des Begriffs "Polis" mit seiner antiken Bedeutung vereinbar sind. Wenn der Begriff "Polis" als

modernes Konzept übersetzt wird, besteht die Gefahr, dass die historische Bedeutung verloren geht. An diesem Punkt sind die Strategien des Übersetzers entscheidend für die korrekte Übersetzung des Textes.

Übersetzer versuchen, das Zielpublikum in verschiedenen Sprachen zu beeinflussen, indem sie Strategien wie Treue, Kommentierung und Modernisierung anwenden, um die genaue Bedeutung des Textes zu vermitteln. Zahlen wie "Hermès" können je nach kulturellem Kontext auf unterschiedliche Weise übersetzt werden, während der Begriff "Polizei" je nach historischem und kulturellem Verständnis der Sprache angepasst werden kann.

Schlussfolgerung

Der erste Schritt bei der Übersetzung von archäologischen Texten besteht darin, den historischen, kulturellen und geografischen Kontext der Inschriften und Texte zu verstehen. Dazu müssen nicht nur sprachliche, sondern auch soziale und kulturelle Faktoren berücksichtigt werden. Neben den sprachlichen Merkmalen der jeweiligen Epoche muss der Übersetzer auch die kulturellen und religiösen Überzeugungen, die soziale Struktur und die historischen Ereignisse der jeweiligen Zeit erforschen.

Diese Methode, die die Grundlage für die kulturübergreifende Übersetzung bildet, zielt darauf ab, die einzigartigen Werte und Konzepte antiker Gesellschaften in Übersetzungen in modernen Sprachen korrekt wiederzugeben. Bei den in der archäologischen Übersetzung verwendeten Begriffen kann es sich manchmal um alte Konzepte handeln, die wir heute nicht mehr kennen oder die ihre Bedeutung verloren haben. Solche Wörter und Ausdrücke müssen sowohl im sprachlichen als auch im kulturellen Kontext korrekt analysiert werden. Eine kontextbezogene Übersetzung erfordert das Verständnis der historischen, kulturellen und sprachlichen Ebenen des Textes und deren angemessene Wiedergabe in der Zielsprache, statt einer einfachen Wort-für-Wort-Übersetzung. Dieser Übersetzungsansatz setzt voraus, dass der Übersetzer sowohl über sprachliches als auch kulturelles Kontextwissen verfügt und die Übersetzung aus einer mehrdimensionalen Perspektive betrachtet. Insbesondere die genaue Wiedergabe mythologischer, historischer und kultureller Bezüge ist von entscheidender Bedeutung, damit die Bedeutung des Ausgangstextes erhalten bleibt und das Zielpublikum den Kontext richtig verstehen kann.

All diese Herausforderungen machen die Übersetzung nicht nur zu einem Prozess der Sprachübertragung, sondern auch zu einem Prozess der Interpretation und Neuschöpfung kultureller und historischer Bedeutungen. Übersetzer haben die wichtige Aufgabe, nicht nur Texte zu übersetzen, sondern auch die Tiefen der jeweiligen Sprache und Kultur zu erforschen und sie an die Zielsprache anzupassen. Daher unterstützt die kontextbezogene Übersetzung die sprachliche und kulturelle Vielfalt und baut effektivere und sinnvollere Kommunikationsbrücken.

Außerdem kann die Visualisierung dazu dienen, den Text besser zu verstehen. So können beispielsweise Symbole, Zahlen und Grafiken in alten Sprachen visuell dargestellt werden, damit Übersetzer und Archäologen diese Elemente leichter analysieren können.

Da archäologische Texte oft einen literarischen Wert haben, sollten Übersetzer nicht nur die sprachliche Genauigkeit, sondern auch die ästhetische Struktur des Textes berücksichtigen.

In diesem Zusammenhang ist es wichtig, die literarischen Gattungen und Erzähltechniken der antiken Texte an die moderne Übersetzung anzupassen.

Archäologische Übersetzungen müssen nicht nur die Grammatik, sondern auch die Etymologie, die linguistische Analyse, die Soziologie und die Geschichte berücksichtigen. Die Zusammenarbeit zwischen Linguisten, Archäologen und Historikern ist daher von großer Bedeutung. Wenn jeder in seinem Fachgebiet einen Beitrag leistet, kann eine genaue Übersetzung und ein gutes Verständnis des archäologischen Textes erreicht werden.

Dieser multidisziplinäre Ansatz bietet sowohl wissenschaftliche Tiefe auf dem Gebiet der archäologischen Übersetzung als auch eine Brücke zwischen moderner Technologie und antikem linguistischem Wissen. Mit dieser Methode können Übersetzer sowohl die sprachlichen als auch die kulturellen Dimensionen von Texten genau wiedergeben und die Sprache der antiken Gesellschaften besser verstehen.

Palaima (2003) vertritt eine ähnliche Ansicht zu diesem Thema. Er betont, dass Textanalyse und Übersetzungsprozesse im archäologischen Kontext einen interdisziplinären Ansatz benötigen. Insbesondere in der Mittelmeerarchäologie spielt die Interpretation schriftlicher Quellen eine entscheidende Rolle bei der Rekonstruktion des historischen Kontextes.

Alte Inschriften sind manchmal sehr schwer zu lesen oder können beschädigt sein. In diesem Fall können 3D- Modellierungs- und Visualisierungstechniken eingesetzt werden, um die Originalinschriften in digitaler Form nachzubilden. Diese Methode ermöglicht ein besseres Verständnis der Inschriften und kann bei der Übersetzung helfen.

Es sollte nicht vergessen werden, dass die archäologische Übersetzung eine entscheidende Rolle bei der Bewahrung und dem Verständnis des Erbes der antiken Welten spielt und es ermöglicht, historische Texte wieder lebendig werden zu lassen.

Literaturverzeichnis

- Allen, J. P. (2014). *Middle Egyptian: An Introduction to the Language and Culture of Hieroglyphs*. Cambridge University Press.
- Bulut, A. & Abdal, G. (2018). Kültür varlıklarının tanıtımında çevirinin rol : Terim evirisi kararlarına eviribilimsel bakış. In M. Yazıcı (Ed.), *Turizm Metinlerinin evirisi: İstanbul Orneği* (pp. 99-117). Istanbul Universitesi Edebiyat Fakültesi.
- Flower, H. I. (2010). The Cambridge companion to: The Roman Republic second edition. In *The Cambridge Companion to: The Roman Republic, Second Edition* (pp. 1-476). Cambridge University Press.
- Glassman, M. D. (2019). *The Mesopotamian Temple Tower* (Doctoral dissertation, Yale University).
- Hansen, M. H. (2006). *The shotgun method: the demography of the ancient Greek city-state culture*. University of Missouri Press.
- Heath, M. (2014). *Ancient Philosophical Poetics*. Cambridge University Press.
- Homeros. (2020). *İlyada* (ev. A. Erhat & A. Kadir). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jacobsen, T. (1943). Primitive democracy in ancient Mesopotamia. *Journal of Near Eastern Studies*, 2(3), 159-172.
- Lendon, J. E. (1997). *Empire of Honour: The Art of Government in the Roman World*. Oxford University Press.
-  zbilen, S. (2020). Arkeoloji; gemiş, zaman ve kuram. *OANNES-Uluslararası Eskiağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 41-65.
- Palaima, T. G. (2003). Archaeology and Text: Decipherment, Translation and Interpretation. *Theory and Practice in Mediterranean Archaeology: Old World and New World Perspectives*, 1, 45.
- Pinkster, H. (2015). *The Oxford Latin Syntax: The Simple Clause*. Oxford University Press.
- Redford, D. B. (2000). Egypt and Western Asia in the Late New Kingdom: An Overview.
- Renfrew, C., & Bahn, P. (2020). *Archaeology: Theories, Methods, and Practice*. Thames & Hudson.
- Snell, B. (1953). *The Discovery of the Mind: The Greek Origins of European Thought*. Dover Publications.
- Squire, M. (2020). Art and archaeology. *Greece & Rome*, 67(1), 103-113.
- Thomann, J., & Bsees, U. (2021). Annotated Bibliography “Arabic Papyrology, Archives, and Times of Change in the Mediterranean and the Islamicate World”: New Publications 2020–2021 and Addenda 2019. *Der Islam*, 98(2), 546-64

TRANSLATION OF ARCHEOLOGICAL TERMINOLOGY: CHALLENGES AND SUGGESTIONS FOR SOLUTIONS

ABSTRACT

This study examines the theoretical and practical aspects of archaeological translation, focusing on the impacts of cultural, linguistic, and historical contexts on the translation process. Key challenges, such as equivalence, context, localization, and cultural sensitivity in translating archaeological texts and terminology into various languages, are analyzed. The study emphasizes the necessity for translators to consider historical and socio-cultural contexts and suggests strategies like contextual translation, dynamic translation, terminological standardization, and visual aids. Examples and comparisons illustrate the methods for rendering ancient texts into modern languages in detail. In conclusion, archaeological translation requires expertise encompassing linguistic, cultural, and historical knowledge to convey the legacy of the past to the present. This study aims to bring an interdisciplinary perspective to archaeological translation, highlighting its significance and richness within the broader translation field.

Keywords: Archaeological translation, archaeological texts, translation strategies, cultural sensitivity, terminology.

Geliş Tarihi : 11.12.2024
Kabul Tarihi : 10.03.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1600014>

Enez Bayar, M. (2025). Das Bedeutungsgeflecht in E.T.A. Hoffmanns „Der Sandmann“: Eine semiotische Analyse nach Greimas' Quadrat. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 72-92. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1600014>

DAS BEDEUTUNGSGEFLECHT IN E.T.A. HOFFMANNS „DER SANDMANN“: EINE SEMIOTISCHE ANALYSE NACH GREIMAS' QUADRAT

Miray ENEZ BAYAR¹

ZUSAMMENFASSUNG

E.T.A. Hoffmanns „Der Sandmann“ gilt als eines der bedeutendsten Werke der deutschen Romantik und behandelt zentrale Themen wie den Konflikt zwischen Realität und Fantasie, Vernunft und Wahnsinn sowie Liebe und Angst. Die Geschichte dreht sich um Nathanael, dessen Ängste tief in seiner traumatischen Kindheitserfahrung verwurzelt sind und seine Wahrnehmung der Realität verzerren. Diese Verzerrungen schaffen eine verschwommene Grenze zwischen Realität und Illusion, wodurch sich ein dichter Raum für psychologische und emotionale Spannung ergibt. In der vorliegenden Arbeit wird Hoffmanns Geschichte anhand des von Algirdas Julien Greimas entwickelten semiotischen Quadrats analysiert, der als theoretisches Instrument zur Analyse der Tiefenstruktur von Texten verwendet wird. Das semiotische Quadrat ermöglicht es, die Bedeutungsstruktur eines Textes durch die Relationen Kontrarität, Kontradiktion und Komplementarität zu erfassen. Diese Arbeit zeigt, wie die dynamischen Beziehungen zwischen den Figuren, Themen und der Handlung von „Der Sandmann“ mit Hilfe des semiotischen Modells entschlüsselt werden können. Ein besonderer Schwerpunkt dieser Analyse liegt auf Nathanaels psychologischer Welt. Sein innerer Konflikt, der durch Kindheitstraumata und die damit verbundenen Ängste hervorgerufen wird, bildet den zentralen Spannungsbogen der Geschichte. Durch die Anwendung des semiotischen Quadrats werden die tiefen Bedeutungsgeflechte, die Nathanaels psychologische Instabilität beeinflussen, aufgezeigt. Insbesondere wird die Rolle der Figuren wie Clara, Olimpia und Coppélius/Coppola untersucht, die in der narrativen Struktur sowohl als Gegenspieler als auch als symbolische Träger von Bedeutungen fungieren. Die Analyse hebt hervor, dass das semiotische Quadrat nicht nur als ein Mittel zur Strukturierung literarischer Bedeutungen dient, sondern auch als ein Instrument, um die subtilen und komplexen Schichten psychologischer Konflikte offenzulegen. Dadurch wird ein tiefgehendes Verständnis der emotionalen und symbolischen Dimensionen von Hoffmanns Geschichte ermöglicht.

Schlüsselwörter: E.T.A. Hoffmann, Der Sandmann, Algirdas Julien Greimas, Semiotik, Bedeutungsgeflecht.

¹ Asst. Prof., Burdur Mehmet Akif Ersoy Universität, Fakultät für Natur- und Literaturwissenschaften, mirayenez@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3046-2391>

Date Received : 11.12.2024
Date Accepted : 10.03.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1600014>

Enez Bayar, M. (2025). E.T.A. Hoffmann'ın "Kum Adam" eserinde anlam örüntüsü: Greimas'ın karesine göre göstergebilimsel bir analiz. *HUMANITAS – Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 72-92. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1600014>

E.T.A. HOFFMANN'IN "KUM ADAM" ESERİNDE ANLAM ÖRÜNTÜSÜ: GREIMAS'IN KARESİNE GÖRE GÖSTERGEBİLİMSEL BİR ANALİZ

Miray ENEZ BAYAR²

ÖZ

E.T.A. Hoffmann'ın "Kum Adam" adlı eseri Alman Romantizminin en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir ve gerçeklik ile fantezi, akıl ile delilik, aşk ve korku arasındaki çatışma gibi temel konuları ele almaktadır. Hikâye, korkuları derin bir şekilde travmatik çocukluk deneyimlerine dayanan ve gerçeklik algısını kaybeden Nathanael'e odaklanmaktadır. Gerçeklik algısının kaybolması, gerçeklik ve yanılsama arasında bulanık bir sınır yaratarak psikolojik ve duygusal gerilim açısından yoğun bir alan oluşturmaktadır. Bu çalışmada Hoffmann'ın hikâyesi, Algirdas Julien Greimas tarafından geliştirilen ve metinlerin derin yapısını analiz etmek için teorik bir araç olarak kullanılan göstergebilimsel kare ile analiz edilmiştir. Göstergebilimsel kare, bir metnin anlam yapısını zıtlık, çelişki ve tamamlayıcılık ilişkileri üzerinden kavramayı mümkün kılmaktadır. Bu çalışma, "Kum Adam"ın karakterleri, temaları ve olay örgüsü arasındaki dinamik ilişkilerin göstergebilimsel model yardımıyla nasıl çözümlenebileceğini göstermektedir. Bu analizin özellikle odaklandığı nokta Nathanael'in psikolojik dünyasıdır. Nathanael'in çocukluk travmaları ve bunlara bağlı korkuların neden olduğu iç çatışması, anlatıdaki gerilimin merkezini oluşturmaktadır. Göstergebilimsel kare kullanılarak, Nathanael'in psikolojik değişkenliğini etkileyen derin anlam örüntüleri ortaya çıkarılmıştır. Özellikle, anlatı yapısında hem antagonist hem de sembolik anlam taşıyıcıları olarak işlev gören Clara, Olimpia ve Coppelius/Coppola gibi karakterlerin rolü analiz edilmiştir. Bu çalışma, göstergebilimsel karenin yalnızca edebi anlamları yapılandırmanın bir aracı olarak değil, aynı zamanda psikolojik çatışmanın ince ve karmaşık katmanlarını ortaya çıkarmanın bir aracı olarak da hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Bu durum, Hoffmann'ın anlatısının duygusal ve sembolik boyutlarının daha derinlemesine anlaşılabilmesini sağlamaktadır.

Keywords: E.T.A. Hoffmann, Kum Adam, Algirdas Julien Greimas, Göstergebilim, Anlam örüntüsü.

² Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, mirayenez@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3046-2391>

Einführung

E.T.A. Hoffmanns „Der Sandmann“ gilt als ein Meilenstein der deutschen Romantik des 19. Jahrhunderts. Die Erzählung, geprägt von einer düsteren und fantastischen Atmosphäre, verwischt die Grenzen zwischen Realität und Fantasie, Vernunft und Wahnsinn. Hoffmanns Werk steht exemplarisch für die Schwarze Romantik, eine literarische Strömung, die sich durch die Auseinandersetzung mit dem Unheimlichen, dem Irrationalen und dem Psychopathologischen auszeichnet (Sedlmayr, 2009). Dabei geht Hoffmann über die klassische Romantik hinaus, indem er Elemente der *Gothic Novel* aufgreift und in eine tiefgehende Reflexion über die Zerbrechlichkeit der menschlichen Identität einbettet (Kuzniar, 1996). Besonders im historischen Kontext der frühen Industrialisierung spiegelt sich in „Der Sandmann“ ein wachsendes Unbehagen gegenüber Mechanisierung und Entfremdung wider, was sich in der Gegenüberstellung von Menschen und Maschine manifestiert (Pütz, 2011).

Ein zentrales Konzept, das in der Forschungsliteratur breit diskutiert wurde, ist das Unheimliche – ein Begriff, den Sigmund Freud (1919) prägte, um das beklemmende Gefühl der Wiederkehr des Verdrängten zu beschreiben. Hoffmanns „Der Sandmann“ ist ein Paradebeispiel für dieses Phänomen, da die Erzählung mit Doppelgänger-motiven, optischen Täuschungen und einer destabilisierten Realität operiert (Rank, 1971; Warner, 2002). Nathanaels Angst vor Coppelius, seine unheimliche Faszination für die Puppe Olympia und sein schrittweiser Realitätsverlust sind zentrale Elemente des Unheimlichen, die Hoffmann durch narrative Verunsicherungsstrategien verstärkt (Buch, 1992; Götze, 2013). Besonders das Motiv des Auges spielt eine bedeutende Rolle: Während in der romantischen Ästhetik das Auge häufig als Spiegel der Seele galt, wird es in „Der Sandmann“ zum Symbol der Bedrohung, der Wahrnehmungsmanipulation und des Identitätsverlusts (Schwarz, 2015). Olympias leblose, mechanische Augen wirken als gespenstische Spiegelung von Nathanaels innerer Zerrüttung, während Coppelius als bedrohliche Figur die Kontrolle über das Sehen und damit über die Realität selbst zu besitzen scheint (Dollimore, 1991).

Die Handlung folgt Nathanael, dessen Kindheit durch den furchteinflößenden Präsenz des mysteriösen Coppelius traumatisiert wurde. Jahre später glaubt er, Coppelius in dem Brillenhändler Giuseppe Coppola wiederzuerkennen. Gleichzeitig entwickelt er eine obsessive Liebe zu Olympia, die sich später als seelenloser Automat entpuppt. Diese Enthüllung verstärkt seinen psychischen Verfall, und obwohl er sich kurzfristig zu stabilisieren scheint, verfällt er schließlich in einen endgültigen Wahnsinn, der ihn in den Tod treibt. Hoffmanns Erzählung thematisiert somit nicht nur die fragile Grenze zwischen Realität und Illusion, sondern auch die Verbindung zwischen Wahrnehmung, Identität und mechanischer Entfremdung. Durch diese narrative Struktur reflektiert der Text individuelle Ängste, kulturelle Traumata und die tiefenpsychologische Fragilität der menschlichen Wahrnehmung.

Um diese Vielschichtigkeit strukturiert zu analysieren, wird in der vorliegenden Arbeit das semiotische Quadrat von Algirdas Julien Greimas als methodisches Werkzeug herangezogen. Das semiotische Quadrat ist ein Modell der narrativen Semiotik, das dazu dient, die Tiefenstruktur eines literarischen Textes zu entschlüsseln, indem es grundlegende Gegensätze und dynamische Beziehungen zwischen zentralen Konzepten sichtbar macht (Greimas, 1983;

Martin & Ringham, 2006). Die Begriffe Kontrarität, Kontradiktion und Komplementarität, die diesem Modell zugrunde liegen, ermöglichen eine systematische Analyse der semantischen Spannungsfelder innerhalb eines Werkes. Im Kontext von „Der Sandmann“ bietet dieses Modell eine präzise Methode, um Nathanaels innere Konflikte, seine Kindheitstraumata und die schrittweise Auflösung seiner Wahrnehmung zu untersuchen. Dabei rücken zentrale Dichotomien wie Vernunft versus Wahnsinn, Realität versus Illusion und Mensch versus Maschine in den Fokus (Jameson, 1981).

In der Literaturwissenschaft hat sich das semiotische Quadrat als ein außerordentlich vielseitiges Analyseinstrument etabliert. Zahlreiche Untersuchungen haben seine Relevanz für die Entschlüsselung narrativer Symbole, die Analyse von Charakterentwicklungen sowie die Aufdeckung thematischer Spannungsfelder aufgezeigt. So versuchte Duvall (1982), die strukturelle Grammatik des narrativen Diskurses zu entschlüsseln und die paradigmatische Sprache der Erzählung offenzulegen. In seiner Analyse von William Faulkners Kurzgeschichte „The Old People“ (Das alte Volk) zeigte er, wie narrative Symbole sowie verschiedene Bedeutungsebenen innerhalb der Geschichte organisiert sind und sich im Motto der Erzählung verdichten. Rendon (1983) setzte das Modell zur Untersuchung der zwischenmenschlichen Beziehungen und zentralen Konflikte in den Theaterstücken von Henry de Montherlant ein und zeigte, wie das semiotische Quadrat die Macht- und Abhängigkeitsverhältnisse zwischen den Figuren sichtbar machen kann. Si (2006) analysierte die narrative Struktur von Jack Londons „The Call of the Wild“ (Ruf der Wildnis) und verdeutlichte, dass sich die Figurenentwicklung und die Bedeutungsstrukturen innerhalb des Romans maßgeblich durch Gegensätze, Transformationen und Widersprüche entfalten. Auch in didaktischen Kontexten wurde das semiotische Quadrat erprobt. Rezaei und Aghagolzadeh (2014) untersuchten, wie Literaturstudenten im Iran Kurzgeschichten im Rahmen des semiotischen Quadrats von Greimas verstehen, und zeigten dessen Potenzial als Lehrinstrument für die Interpretation narrativer Strukturen. Kalelioğlu (2017) befasste sich mit den konstitutiven Gegensätzen, die zur Bedeutungsbildung innerhalb eines Textes beitragen, und untersuchte deren Rolle in narrativen Strukturen. Einen weiteren bedeutenden Beitrag leistete Oral (2021), der Marguerite Yourcenars Roman „L'Oeuvre au Noir“ (Die schwarze Flamme) analysierte. In dieser Untersuchung wurde das semiotische Quadrat mit Greimas' Aktantenmodell kombiniert, um die inneren Spannungsfelder und die narrative Entwicklung des Protagonisten nachzuvollziehen. Pamukcu (2023) verband in ihrer Analyse von Guy de Maupassants „La Parure“ (Der Schmuck) das semiotische Quadrat mit Greimas' Konzept des narrativen Programms und untersuchte, wie sich die zentralen Themen der Erzählung durch strukturelle Gegensätze und symbolische Relationen entfalten. Schließlich untersuchten Yurtseven und Kıraç (2024) Refik Halid Karays Kurzgeschichte „Eskici“ (Der Altwarenhändler) und analysierten die strukturellen Elemente der Erzählung auf konkreter, narrativer und thematischer Ebene. Diese Studien verdeutlichen, dass das semiotische Quadrat nicht nur zur Analyse einzelner Texte, sondern auch zur Untersuchung literarischer Strukturen im Allgemeinen beiträgt. Indem es die Gegensätze und semantischen Spannungen innerhalb eines Werks sichtbar macht, eröffnet es neue Perspektiven auf narrative Prozesse, Figurenkonstellationen und thematische Strukturen.

Im vorliegenden Kontext wird das semiotische Quadrat genutzt, um die Tiefenstruktur von Hoffmanns Werk – insbesondere die Relationen von Kontrarität, Kontradiktion und Komplementarität – zu analysieren. Ziel dieser Arbeit ist es, nicht nur die psychologischen und symbolischen Dimensionen des Textes zu entschlüsseln, sondern auch ein tieferes Verständnis dafür zu entwickeln, wie Hoffmann universelle Themen wie Angst, Identitätsverlust und die Zerbrechlichkeit der menschlichen Wahrnehmung in seine Erzählstruktur einbettet. Diese Untersuchung erweitert den literaturwissenschaftlichen Diskurs über narrative Semiotik, indem sie die Verbindung zwischen psychologischer Tiefe und narrativer Struktur fokussiert. Dabei trägt sie dazu bei, „Der Sandmann“ nicht nur als literarisches Werk, sondern auch als psychologisch-philosophische Studie zu würdigen, die bis heute Leser und Wissenschaftler gleichermaßen fasziniert.

Semiotisches Quadrat von Greimas

Das semiotische Quadrat von Algirdas Julien Greimas ist ein theoretisches Modell der Semiotik, das zur Analyse komplexer Bedeutungssysteme dient. Es beruht auf der strukturalistischen Idee, dass Bedeutungen in Oppositionen organisiert sind und systematisch miteinander in Beziehung stehen. Im Zentrum des Quadrats stehen grundlegende semantische Relationen, die als Kontrarität, Kontradiktion und Komplementarität bezeichnet werden (vgl. Nöth, 2000). Die Kontrarität beschreibt die Spannung zwischen zwei Begriffen, die sich zwar gegenüberstehen, aber dennoch koexistieren können, da sie sich nicht vollständig ausschließen. Im semiotischen Quadrat werden diese beiden konträren Begriffe häufig als S_1^3 und S_2 bezeichnet. Ein typisches Beispiel für diese Beziehung könnte der Gegensatz zwischen Realität und Illusion sein, die als konträre, aber nicht zwangsläufig ausschließende Konzepte im Textverständnis auftreten. Greimas beschreibt diesen Gegensatz als grundlegende Struktur der Bedeutung. Das Quadrat bringt die Spannung zwischen zwei Semen zum Ausdruck, die in Opposition zueinanderstehen, aber gleichzeitig Teil eines umfassenderen Bedeutungszusammenhangs sind (Greimas, 1983, S. 27). In diesem Zusammenhang hat Nöth den Begriff der Kontrarität wie folgt ausgearbeitet:

Zwei Seme einer semantischen Achse sind konträr, wenn eines bereits das Gegenteil des anderen impliziert. In konträrer Beziehung stehen >Leben< (s_1) und >Tod< (s_2), denn >Tod< setzt >Leben< voraus, ebenso wie >Leben< >Tod< voraussetzt (Nöth, 2000, S. 117).

Die Kontradiktion hingegen besteht zwischen zwei Semen einer binären Kategorie, bei der es um Affirmation vs. Negation eines Konzepts geht (Greimas&Courres, 1979, S. 67 zit. nach Nöth, 2000, S. 117). Während Kontrarität zwischen den Semen S_1 und S_2 , $\sim S_2$ und $\sim S_1$ existiert, tritt die Kontradiktion zwischen S_1 und $\sim S_1$ bzw. S_2 und $\sim S_2$ auf (siehe dazu Abbildung 1). Das bedeutet, dass jeder Begriff durch seine Nicht-Affirmation oder seine Nicht-Negation infrage gestellt wird. Diese negierten Begriffe, oft als $\sim S_1$ und $\sim S_2$ bezeichnet, ergänzen die Hauptterme und erweitern den Bedeutungsraum. Wenn man etwa S_1 als Realität definiert, würde $\sim S_1$ für die Negation dieser Realität stehen, also etwa Irrealität. Greimas beschreibt die Kontradiktion als grundlegende Bedingung der Bedeutungskonstruktion. Die Negation eines Begriffs ist nicht nur sein Gegenteil, sondern schafft ein neues Bedeutungsfeld, das das Ursprüngliche erweitert

---

³ „S“ gilt als Sem und steht für kleinste Komponente einer Wortbedeutung (Sg. das Sem; Pl. die Seme).

(Greimas, 1983, S. 29). Im Zusammenhang mit der Kontradiktion führt Nöth folgendes Beispiel an:

Aus der Sicht der Strukturalen Semantik läßt sich diese Opposition auf den Unterschied zwischen der An- und der Abwesenheit eines Sems reduzieren. Auf diese Weise erklärt sich die Kontradiktion [*sic!*] zwischen >Leben< (s_1) und >Nicht-Leben< (nicht- s_1 oder $\sim s_1$), denn in >Nicht Leben< fehlt das Sem >Leben<. >Nicht-Leben< bedeutet dabei nicht etwa einfach den >Tod<, sondern umfaßt die viel größere Kategorie all derer Phänomene, für die >Leben< (und >Tod<) keine relevante Kategorie ist, etwa >Materie<, >Gegenstände< oder >Zahlen< (Nöth, 2000, S. 117).

Zusätzlich zur Kontrarität und Kontradiktion ist die Komplementarität ein zentrales Element des semiotischen Quadrats. Sie beschreibt die wechselseitige Abhängigkeit von Begriffen, die sich ergänzen, um eine vollständige Bedeutungsstruktur zu erzeugen. Nöth veranschaulicht die Komplementarität im Zusammenhang mit einer neuen Art von Beziehung wie folgt:

Das Resultat ist eine Konstellation von vier Termen, in der ein neuer Relationstyp, derjenige der *Implikation* oder *Komplementarität* in Erscheinung tritt. Er besteht zwischen s_1 und $\sim s_2$ oder s_2 und $\sim s_1$, denn >Leben< impliziert >Nicht-Tod< und >Tod< impliziert >Nicht-Leben<. Diese Konstellation stellt Greimas in Form eines *semiotischen Quadrats* dar (ebd.).

In diesem Zusammenhang kommen auch die Begriffe TERM A und TERM NICHT-A sowie TERM B und TERM NICHT-B ins Spiel (siehe dazu Abbildung 2). Diese Terminologien, die im Zusammenhang mit „Sem“ verwendet werden, geben dem semiotischen Quadrat eine breitere Bedeutung. TERM A und TERM B stehen dabei für die ursprünglichen konträren Begriffe, während TERM NICHT-A und TERM NICHT-B ihre negierten Gegenstücke darstellen. Diese Beziehungen ermöglichen die Bildung von Deixis, die neue Bedeutungsebenen eröffnet. Die positive Deixis, oft als Kombination von TERM A und TERM NICHT-B bezeichnet, steht für eine Bedeutungseinheit, die Elemente beider Konzepte integriert. Die negative Deixis hingegen kombiniert TERM B und TERM NICHT-A und weist auf ein weiteres Spannungsverhältnis hin. Greimas betont die Bedeutung der Deixis als Mittel, um komplexe Bedeutungsstrukturen zu durchdringen. Die Deixis schafft eine Verbindung zwischen entgegengesetzten Konzepten und ermöglicht so eine tiefere Einsicht in die Bedeutungsschichten (Greimas, 1983, S. 30).

Im Kontext des semiotischen Quadrats spielen der neutrale und der komplexe Begriff eine weitere wichtige Rolle (siehe dazu Abbildung 2). Der neutrale Begriff entsteht durch die Kombination der beiden negierten Konzepte $\sim S_1$ und $\sim S_2$ und beschreibt einen Zustand, der von den Spannungen und Gegensätzen der Hauptbegriffe befreit ist. In diesem neutralen Raum existiert weder der Konflikt von Realität und Illusion noch die Spannung zwischen Wahnsinn und Vernunft. Der komplexe Begriff hingegen vereint S_1 und S_2 und steht für eine Synthese der ursprünglichen konträren Pole. Diese Synthese erschafft eine neue Bedeutungsdimension, die die Konflikte und Spannungen in einer umfassenderen Perspektive integriert. Greimas erklärt, dass der neutrale Begriff eine Art „Bedeutungsleere“ darstellt, während der komplexe Begriff eine „Verschmelzung der Gegensätze“ bietet und so neue Interpretationsmöglichkeiten eröffnet (Greimas, 1983, S. 31).

Insgesamt stellt das semiotische Quadrat ein leistungsfähiges Werkzeug zur Analyse literarischer Texte dar, indem es die Mehrdimensionalität und Dynamik von Bedeutungen in einem strukturierten Rahmen erfasst. Durch die Kombination von Kontrarität, Kontradiktion und Komplementarität entsteht ein Netzwerk von Bedeutungsbeziehungen, das eine tiefgehende Analyse von Bedeutungsschichten und symbolischen Spannungen erlaubt. Greimas stellt damit ein Modell zur Verfügung, das es ermöglicht, die komplexe Wechselwirkung zwischen verschiedenen Konzepten und ihren Negationen zu visualisieren und so das semantische Potenzial eines Textes vollständig zu erschließen.

Anwendung des semiotischen Quadrats in „Der Sandmann“

Eine detaillierte Analyse von E.T.A. Hoffmanns „Der Sandmann“ durch Kodierung im Rahmen des semiotischen Quadrats von Greimas kann dazu beitragen, die Themen des Textes und die inneren Konflikte der Figuren besser zu verstehen. Um diese Analyse zu erstellen, wurden die vier Seme bzw. Terme (S_1 , S_2 , $\sim S_1$, $\sim S_2$) des semiotischen Quadrats verwendet, und die Verbindungen zwischen diesen Semen sind in der nachstehenden Tabelle dargestellt:

Tabelle 1. Semen des semiotischen Quadrats		
Seme	Bedeutung	Repräsentation im Werk
S_1 (Realität)	Reale Welt, rationales Denken, Rationalität.	Claras Rationalität und Nathanaels Zustand, bevor er den Sinn für die Realität verlor.
S_2 (Illusion)	Traum, Imagination, Paranoia, Fantasie.	Nathanaels Ängste vor dem Sandmann und Verbindungen zwischen Coppelius und Coppola.
$\sim S_1$ (Irrealität)	Fehlwahrnehmung der Realität, Akzeptanz des Unwirklichen als real.	Olimpias Unkenntnis, dass sie ein Automat ist und Coppelius' Wahnvorstellung, er sei der Sandmann.
$\sim S_2$ (Wahnsinn)	Realitätsverzerrung, Verlust des Verstandes.	Nathanaels Abstieg in den Wahnsinn und Verwischung der Grenze zwischen Realität und Fantasie.

Die Seme der in der obigen Tabelle basieren auf einem semiotischen Quadrat, das die Realität und Illusion sowie Wahrnehmungen in der Geschichte analysiert. Im gleichen Zusammenhang zeigt die untenstehende Abbildung die Beziehungen zwischen den Semen in Greimas' semiotischem Quadrat. In diesem Rahmen werden, basierend auf den von Nöth (2000) zitierten deutschen Begriffen, die Seme und ihre Beziehungen zueinander wie folgt dargestellt:

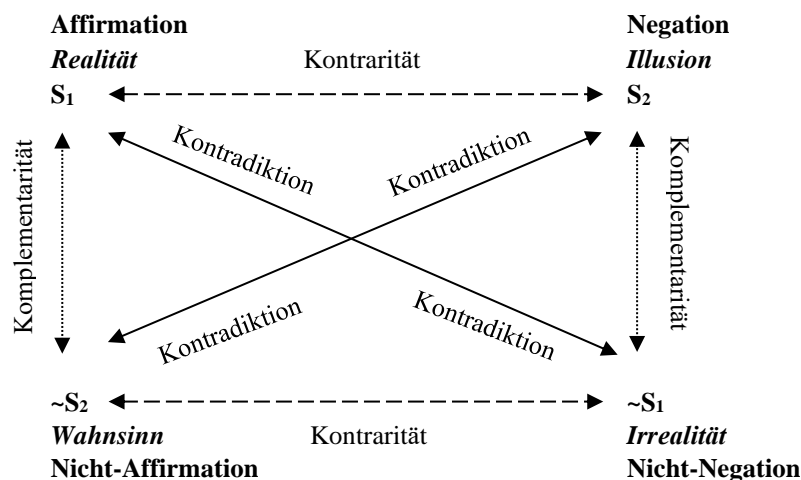

Abbildung 1. Semiotisches Quadrat in „Der Sandmann“

Im Kontext der Affirmation bzw. Realität (S_1) ist Clara die Stimme der Vernunft und der Rationalität in der Geschichte. Sie tritt als Gegenpol zu Nathanaels irrationalen Ängsten auf und versucht durch ihre logische und besonnene Herangehensweise, seine Furcht und Paranoia zu beruhigen. Ihr Präsenz hält das rationale Denken aufrecht und wirkt stabilisierend auf die Geschichte.

Im Kontext der Negation bzw. Illusion (S_2) markieren Nathanaels Ängste vor dem Sandmann den Beginn seines schleichenden Wahnsinns. Die beängstigenden Geschichten, die er in seiner Kindheit hörte, vermischen sich mit den verstörenden Erinnerungen an Coppelius und entwickeln sich zu einer fixen Idee. Diese zunehmende Paranoia führt dazu, dass Nathanael immer mehr die Grenzen zwischen Realität und Illusion verliert.

Im Kontext der Nicht-Negation bzw. Irrealität ($\sim S_1$) ist Nathanaels Liebe zu Olimpia ein deutliches Zeichen für seine gestörte Wahrnehmung der Wirklichkeit. Er erkennt nicht, dass Olimpia kein lebendiges Wesen, sondern ein Automat ist. Diese Wahrnehmung zeigt, wie sehr seine Sicht auf die Realität verzerrt ist. Auch in Coppola sieht Nathanael fälschlicherweise den gefürchteten Coppelius, den Widersacher aus seiner Kindheit, wodurch er seine früheren Traumata wiederbelebt und die Realität fehlinterpretiert.

Im Kontext der Nicht-Affirmation bzw. Wahnsinn ($\sim S_2$) hat am Ende der Geschichte der Wahnsinn Nathanael vollkommen erfasst, und seine Wahrnehmung der Realität ist vollständig zerstört. Sein geistiger Verfall gipfelt darin, dass er sich von einem hohen Platz in den Tod stürzt, ein tragischer Moment, in dem seine Wahnvorstellungen das rationale Denken überwältigen. Die Tragödie wird durch die Erkenntnis ausgelöst, dass Olimpia kein lebendes Wesen ist. Diese Entdeckung, gefolgt von seiner verstörenden Vision von Clara, verdeutlicht, dass die Grenze zwischen Realität und Illusion für Nathanael endgültig verschwunden ist.

In der folgenden Tabelle werden die Kontraritäten, Kontradiktionen und Komplementaritäten zwischen der in Abbildung 1 dargestellten Semen (Realität, Illusion, Irrealität, Wahnsinn) und ihre Beziehungen vermittelt und dargestellt, wie sie miteinander verbunden sind:

Tabelle 2. Beziehungen zwischen den Semen des semiotischen Quadrats	
Seme	Erklärung
$S_1 \leftrightarrow S_2$	Die Kontrarität zwischen Realität und Illusion stellt den Gegensatz zwischen greifbarer Realität und täuschender Illusion dar, wie bei Nathanaels Wahrnehmung von Coppelius.
$\sim S_2 \leftrightarrow \sim S_1$	Die Kontrarität zwischen Wahnsinn und Irrealität hebt den Konflikt zwischen geistiger Zerrüttung und der Unwirklichkeit hervor, etwa in Nathanaels Begegnung mit Coppelius und Olimpia.
$S_1 \leftrightarrow \sim S_1$	Die Kontradiktion zwischen Realität und Irrealität spiegelt Nathanaels innere Zerrissenheit wider, die Realität und Fantastisches unvereinbar erscheinen lässt.
$S_2 \leftrightarrow \sim S_2$	Die Kontradiktion zwischen Illusion und Wahnsinn zeigt, wie die Verhaftung in Illusionen Nathanael in den Wahnsinn treibt, besonders durch seine Fixierung auf Olimpia.
$S_1 \leftrightarrow \sim S_2$	Die Komplementarität zwischen Realität und Wahnsinn verdeutlicht, wie Nathanaels Wahnsinn untrennbar mit seiner Wahrnehmung der Realität verbunden ist.
$S_2 \leftrightarrow \sim S_1$	Die Komplementarität zwischen Illusion und Irrealität demonstriert, wie Illusionen und unwirkliche Elemente sich in Hoffmanns Werk gegenseitig verstärken und eine alternative Wirklichkeit schaffen.

Die Kontrarität zwischen Realität und Illusion ($S_1 \leftrightarrow S_2$) zeigt sich in Nathanaels Wahrnehmung der Figur Coppelius. Während Clara die Realität betont und Nathanaels Ängste als Fantasie einordnet, wird für Nathanael die Illusion zur bestimmenden Realität seines Denkens. Clara bleibt konsequent rational und versucht, Nathanael zu beruhigen:

Natürlich verknüpfte sich nun in deinem kindischen Gemüt der schreckliche Sandmann aus dem Ammenmärchen mit dem alten Coppelius, der dir, glaubtest du auch nicht an den Sandmann, ein gespenstischer, Kindern vorzüglich gefährlicher Unhold blieb (Hoffmann, 2013, S. 13).

Nathanael sieht hingegen Coppelius nicht nur als real, sondern als eine Quelle des Bösen. Diese Gegensätze verdeutlichen, wie Realität und Illusion miteinander ringen, wobei Nathanael zunehmend in seine Projektionen verfällt und die rationale Welt Claras zurückweist. Seine Unfähigkeit, zwischen Realität und Illusion zu unterscheiden, bildet den Kern seines tragischen Schicksals.

Die Kontrarität zwischen Wahnsinn und Irrealität ($\sim S_2 \leftrightarrow \sim S_1$) wird durch Nathanaels Projektionen und Fantasien über den Sandmann und Olimpia symbolisiert, wobei Irrealität der Ursprung ist. Nathanaels Wahnsinn steigert sich, als er Olimpia durch Coppelius' Perspektiv betrachtet:

Nur die Augen schienen ihm gar seltsam starr und tot. Doch wie er immer schärfer und schärfer durch das Glas hinschaute, war es, als gingen in Olimpias Augen feuchte Mondesstrahlen auf. Es schien, als wenn nun erst die Sehkraft entzündet würde; immer lebendiger und lebendiger flammten die Blicke (Hoffmann, 2013, S. 28).

Diese Irrealität wird durch Nathanaels Wahnsinn gesteigert, als er nicht erkennt, dass Olimpia keine lebendige Frau ist: „Da packte ihn der Wahnsinn mit glühenden Krallen und fuhr in sein Inneres hinein Sinn und Gedanken zerreißen“ (Hoffmann, 2013, S. 38). Hier wird deutlich, wie die Irrealität als Projektionsfläche für Nathanaels wahnhaftes Begehren dient, was ihn immer weiter von der Wirklichkeit entfernt.

Die Kontradiktion zwischen Realität und Irrealität ($S_1 \leftrightarrow \sim S_1$) spiegelt die Zerstörung von Nathanaels Realität durch die Enthüllung der Irrealität von Olimpia. Die Wahrheit über Olimpia als Puppe wird brutal offenbart:

Nun warf Coppola die Figur über die Schulter und rannte mit fürchterlich gellendem Gelächter rasch fort die Treppe herab, sodass die hässlich herunterhängenden Füße der Figur auf den Stufen hölzern klapperten und dröhnten. – Erstarrt stand Nathanael - nur zu deutlich hatte er gesehen, Olimpias toderbleichtes Wachsgesicht hatte keine Augen, statt ihre schwarzen Höhlen; sie war eine leblose Puppe (Hoffmann, 2013, S. 37).

Nathanaels Erkenntnis über Olimpias wahre Natur führt zu einem Zusammenbruch. Seine Liebe zu Olimpia, basierend auf Irrealität, führt zu Desillusion: „nur in Olimpias Liebe finde ich mein Selbst wieder“ (Hoffmann, 2013, S. 34). Diese Kontradiktion zwischen Realität und Irrealität zeigt, wie Nathanaels Wunschdenken ihn in eine emotionale Krise führt, da die Irrealität seiner Wahrnehmung die tatsächliche Realität überlagert.

Die Kontradiktion zwischen Illusion und Wahnsinn ($S_2 \leftrightarrow \sim S_2$) zeigt, wie Illusionen zu einem Zustand des Wahnsinns führen können. Coppolas Manipulation Nathanaels durch die Perspektiven unterstreicht dies:

Tausend Augen blickten und zuckten krampfhaft und starrten auf zum Nathanael; aber er konnte nicht wegschauen von dem Tisch, und immer mehr Brillen legte Coppola hin, und immer wilder und wilder sprangen flammende Blicke durcheinander und schossen ihre blutroten Strahlen in Nathanaels Brust. Übermannt von tollem Entsetzen schrie er auf: »Halt ein! halt ein, fürchterlicher Mensch (Hoffmann, 2013, S. 27-28).

Der Wahnsinn wird zum unausweichlichen Endpunkt und Nathanaels Wahnsinn gipfelt schließlich in seinem Sprung vom Turm:

Nathanael blieb plötzlich wie erstarrt stehen, er bückte sich herab, wurde den Coppelius gewahr und mit dem gellenden Schrei: »Ha! Sköne Oke - Sköne Oke⁴«, sprang er über das Geländer (Hoffmann, 2013, S. 42).

Diese Eskalation unterstreicht, wie die Illusionen Nathanaels Geist vollkommen zerstören, was schließlich zu seinem physischen Untergang führt.

Die Komplementarität zwischen Realität und Wahnsinn ($S_1 \leftrightarrow \sim S_2$) zeigt sich im untenstehenden Zitat, das Nathanaels Kindheitstrauma und die untrennbare Verknüpfung von Realität und Wahnsinn in seiner Wahrnehmung illustriert:

Da hob mein Vater flehend die Hände empor und rief: »Meister! Meister! lass meinem Nathanael die Augen - lass sie ihm!« Coppelius lachte gellend auf und rief: »Mag denn der Junge die Augen behalten und sein Pensum flennen in der Welt; aber nun wollen wir doch den Mechanismus der Hände und der Füße recht observieren (Hoffmann, 2013, S. 9).

Die Szene beruht auf realen Ereignissen – Coppelius' Anwesenheit und die alchemistischen Experimente des Vaters – die Nathanael als Kind beobachtet. Diese Elemente bilden die Grundlage seiner Wahrnehmung. Nathanael interpretiert diese realen Geschehnisse durch den Filter seiner Ängste und kindlichen Fantasien, was zu einer tiefen Verzerrung der Realität führt. Coppelius wird in seiner Vorstellung zu einem übernatürlichen Wesen, das seine körperliche und geistige Integrität bedroht. Dieses Zitat verdeutlicht die Komplementarität zwischen Realität und Wahnsinn, indem es zeigt, wie Nathanael reale Ereignisse durch seinen psychischen Zustand als groteske und übernatürliche Bedrohungen interpretiert. Nathanael projiziert seine tiefsten Ängste auf Coppelius, der so zum Inbegriff seiner inneren Dämonen wird. Dies zeigt, wie stark seine psychische Verfassung durch das Trauma beeinflusst ist. Der Wahnsinn Nathanaels ist direkt mit seiner Wahrnehmung der Realität verbunden. Er kann Realität und Illusion nicht mehr klar unterscheiden, was in späteren Begegnungen mit Figuren wie Coppola oder Olimpia deutlich wird.

Die Komplementarität zwischen Illusion und Irrealität ($S_2 \leftrightarrow \sim S_1$) fusioniert in Nathanaels erste Begegnung mit Coppola. Die Szene, in der Coppola als Wetterglashändler auftritt, zeigt deutlich Nathanaels verzerrte Wahrnehmung, die Illusion und Realität vermischt. Hier ist eine zentrale Stelle aus dem Text:

Entsetzt rief Nathanael: »Toller Mensch, wie kannst du Augen haben? - Augen - Augen? -« Aber in dem Augenblick hatte Coppola seine Wettergläser beiseitegesetzt, griff in die weiten Rocktaschen und holte Lorgnetten und Brillen heraus, die er auf den Tisch legte. »- Nu - Nu - Brill' - Brill' auf der Nas' su setze, das sein meine Oke - sköne Oke!« - Und damit holte er

---

⁴ Schöne Augen: Hier wiederholt Nathanael kleine bruchstückhafte Sätze, die der Italiener Coppola in gebrochenem Deutsch spricht.

immer mehr und mehr Brillen heraus, so, dass es auf dem ganzen Tisch seltsam zu flimmern und zu funkeln begann (Hoffmann, 2013, S. 27).

Nathanaels Reaktion „Augen - Augen?“ zeigt eine übersteigerte Angst vor dem Verlust der Augen, die als Symbol für Wahrnehmung und Identität stehen. Diese Obsession ist eine Verbindung zu seiner traumatischen Kindheitserfahrung mit Coppelius. Die Beschreibung des „seltsamen Flimmerns“ der Brillen auf dem Tisch erzeugt eine Atmosphäre des Unwirklichen. Das Flimmern steht für die Verschmelzung von Realität und Illusion, bei der Nathanael die Objekte als lebendig wahrnimmt. Coppolas stark gebrochene und klanglich verzerrte Rede („Nu – Nu – Brill', Brill' auf der Nas' su setze“) verstärkt Nathanaels Wahrnehmung, dass er es mit einer unheimlichen, fremdartigen Figur zu tun hat. Der Gegensatz zwischen Coppolas harmlosen Worten und Nathanaels extremer Reaktion zeigt die Macht der Projektion. Die Szene zeigt die dynamische Wechselwirkung zwischen Nathanaels Illusion und der irrealen Bedeutung, die er den Brillen zuschreibt. Die Brillen sind reale Objekte, doch Nathanael erlebt sie als Symbol für die Bedrohung durch den „Sandmann“.

Diese detaillierte Analyse der sechs Beziehungen zwischen den Semen zeigt, wie das semiotische Quadrat ein tiefgehendes Verständnis der narrativen und thematischen Struktur von „Der Sandmann“ ermöglicht. Jede Beziehung trägt zur Komplexität von Nathanaels Erlebnissen und zur Vielschichtigkeit von Hoffmanns Geschichte bei.

Die untenstehende Abbildung ordnet die Terme wie „Realität“, „Irrealität“, „Illusion“, und „Wahnsinn“ an und zeigt, wie diese Elemente durch positive und negative Deixis sowie komplexe und neutrale Begriffe miteinander verbunden sind. Dies hilft, die Beziehungen in der Geschichte noch detaillierter zu visualisieren und zu verstehen.

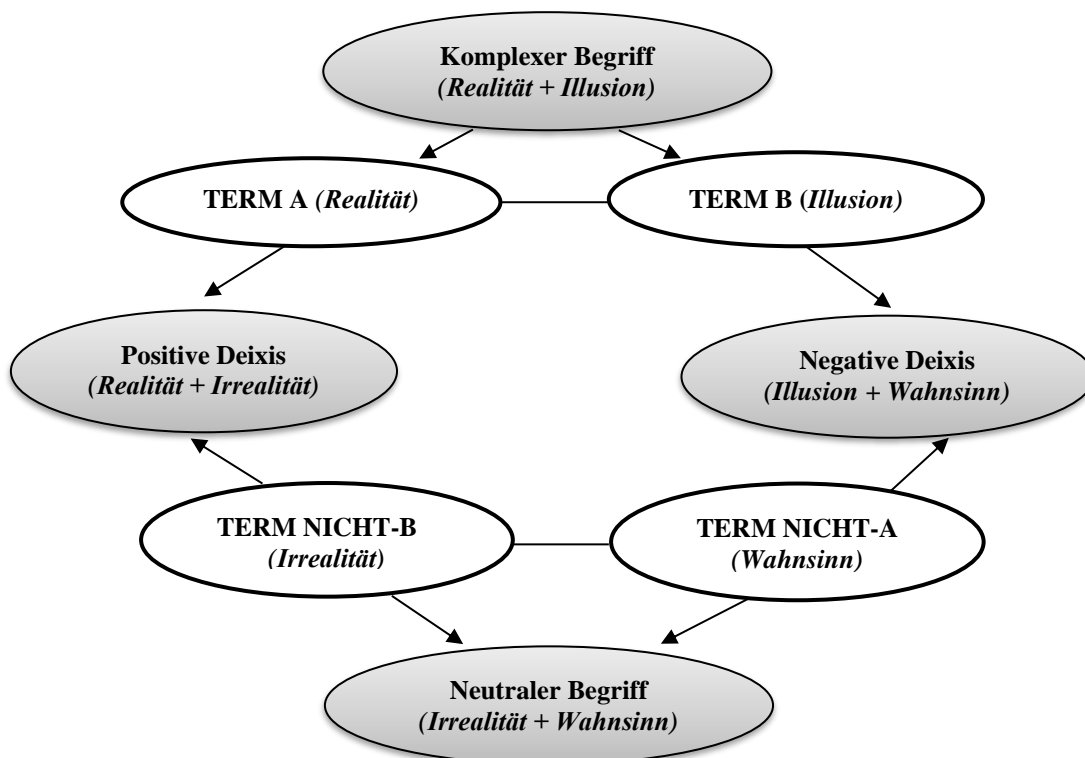

Abbildung 2. Die TERME aus semiotischem Quadrat im Kontext von neutralem/komplexem Begriff und positiver/negativer Deixis

Im Folgenden werden die einzelnen Terme des semiotischen Quadrats in der obigen Abbildung näher erläutert und diese mithilfe von Zitaten aus „Der Sandmann“ unterstützt:

1- TERM A (Realität): Das untenstehende Zitat illustriert die rationale Ebene der Realität im Text, wie sie durch Nathanaels Mutter repräsentiert wird. Gleichzeitig zeigt es, wie diese rationale Erklärung Nathanaels Fantasien und Ängste nicht zu zerstreuen vermag:

Es gibt keinen Sandmann, mein liebes Kind, erwiderte die Mutter; wenn ich sage, der Sandmann kommt, so will das nur heißen, ihr seid schläfrig und könnt die Augen nicht offen behalten als hätte man euch Sand hineingestreut (Hoffmann, 2013, S. 4-5).

Die Aussage der Mutter stellt eine rationale Erklärung für die kindliche Vorstellung des Sandmanns dar. Sie entmystifiziert die Figur, indem sie den Begriff „Sandmann“ metaphorisch deutet: Er sei keine reale Gestalt, sondern lediglich ein Ausdruck für Müdigkeit. Diese rationale Perspektive steht im Kontrast zu Nathanaels späterer Entwicklung, die von zunehmender Fantasie und Angst geprägt ist. Die Sprache der Mutter ist einfach, beruhigend und eindeutig („Es gibt keinen Sandmann“). Dies kontrastiert mit Nathanaels späterem komplexen und angstgeladenen inneren Monolog. Die Diskrepanz zwischen dieser beruhigenden Sprache und Nathanaels anhaltender Faszination für die Figur des Sandmanns deutet auf seine tiefere psychische Beunruhigung hin, die nicht allein durch rationale Worte aufgelöst werden kann. Das Zitat verdeutlicht die rationale Sicht auf die Realität, die Nathanael durch die Stimme seiner Mutter vermittelt wird. Hoffmann nutzt diese Szene, um den Grundkonflikt zwischen Vernunft und Imagination zu etablieren, der Nathanaels Schicksal im Verlauf des Textes prägt.

2- TERM B (Illusion): Die Illusion zeigt sich durch Nathanaels Verblendung und seine Projektion von Wahnideen, insbesondere bei Olimpia:

Eiskalt war Olimpias Hand, er fühlte sich durchbebt von grausigem Todesfrost, er starrte Olimpia ins Auge, das strahlte ihm voll Liebe und Sehnsucht entgegen und in dem Augenblick war es auch, als fingen an in der kalten Hand Pulse zu schlagen und des Lebensblutes Ströme zu glühen (Hoffmann, 2013, S. 31).

Nathanael glaubt trotz offensichtlicher Hinweise, dass Olimpia eine lebendige Frau ist, und projiziert seine Fantasien auf sie. Die Kontraste zwischen „eiskalt“ und „glühen“ sowie zwischen „grausigem Todesfrost“ und „Liebe und Sehnsucht“ verdeutlichen Nathanaels innere Zerrissenheit. Die Personifikation der „kalten Hand“, die plötzlich „Pulse zu schlagen“ scheint, spiegelt Nathanaels Wunschenken wider. Das Zitat zeigt, wie Nathanael nicht zwischen Realität und Illusion unterscheiden kann. Seine Projektion auf Olimpia ist Ausdruck seines psychischen Zustands, geprägt von Einsamkeit und der Suche nach Bestätigung. Olimpia wird zur Projektionsfläche für seine idealisierte Vorstellung einer vollkommenen Partnerin, was seine Unfähigkeit verdeutlicht, echte menschliche Beziehungen zu führen. Dieses Zitat ist ein zentraler Moment in der Geschichte, da es Nathanaels völlige Hingabe an die Illusion und seine zunehmende Entfremdung von der Realität zeigt. Es spiegelt das übergreifende Thema des Werks wider: die Konfrontation mit dem Unheimlichen, das in der Vermischung von Menschlichem und Mechanischem liegt. Hoffmann kritisiert hiermit auch die Blindheit des Menschen gegenüber der Wahrheit und die Gefahr, sich in Täuschungen zu verlieren.

3- TERM NICHT-B (Irrealität): Die Irrealität manifestiert sich in Nathanaels Unfähigkeit, zwischen Fantasie und Realität zu unterscheiden, etwa wenn er Coppola mit Coppelius in seinem Brief an Claras Bruder Lothar verwechselt:

Wenn ich dir nun sage, mein herzlieber Freund! dass jener Wetterglashändler eben der verruchte Coppelius war, so wirst du mir es nicht verargen, dass ich die feindliche Erscheinung als schweres Unheil bringend deute. Er war anders gekleidet, aber Coppelius' Figur und Gesichtszüge sind zu tief in mein Innerstes eingepägt, als dass hier ein Irrtum möglich sein sollte. Zudem hat Coppelius nicht einmal seinen Namen geändert. Er gibt sich hier, wie ich höre, für einen piemontesischen Mechanicus aus, und nennt sich Giuseppe Coppola (Hoffmann, 2013, S. 12).

Nathanael glaubt fest daran, dass der Wetterglas-Händler Coppola und der verhasste Coppelius identisch sind. Diese Überzeugung stützt er auf subjektive Eindrücke wie die „Figur und Gesichtszüge“, die er als „zu tief in mein Innerstes eingepägt“ beschreibt. Seine Wahrnehmung ist jedoch nicht objektiv überprüfbar, sondern von seinen traumatischen Kindheitserfahrungen geprägt. Er konstruiert eine Verbindung zwischen zwei Personen, die in der Realität nicht zwingend existiert. Die Sprache des Zitats unterstreicht Nathanaels fixierte Überzeugung und seine Neigung, subjektive Deutungen als absolute Wahrheit zu präsentieren. Phrasen wie „so wirst du mir es nicht verargen“ zeigen, dass Nathanael von der Richtigkeit seiner Wahrnehmung überzeugt ist und keine Zweifel an seiner Interpretation zulässt. Der kategorische Ton und die Betonung der Unveränderlichkeit („als dass hier ein Irrtum möglich sein sollte“) verdeutlichen seine fehlende Reflexionsfähigkeit. Das Zitat zeigt exemplarisch, wie die Grenze zwischen Fantasie und Realität für Nathanael verschwimmt. Die Irrealität seiner Wahrnehmung ist ein zentraler Aspekt des Erzähltextes und thematisiert die psychologische Zerrissenheit einer Figur, die von inneren Ängsten beherrscht wird. Hoffmann nutzt diesen Zustand, um die Mechanismen des Unheimlichen zu verdeutlichen, die den Leser in Nathanaels subjektive Welt hineinziehen und dessen Realitätssinn in Frage stellen.

4- TERM NICHT-A (Wahnsinn): Der Wahnsinn manifestiert sich in Nathanaels völliger psychischer Zerrüttung. Im finalen Moment gipfelt dies in seiner Handlung auf dem Turm: „Hui - hui- hui! -*Feuerkreis - Feuerkreis!* dreh dich *Feuerkreis - lustig - lustig!*“ (Hoffmann, 2013, S. 38). Nathanaels Schreie und sein Sprung in den Tod markieren den völligen Verlust seines Realitätsbezugs und den Übergang in den Wahnsinn. Der Turm als Schauplatz der Szene steht symbolisch für eine erhöhte, aber isolierte Perspektive, die Nathanaels losgelösten Zustand von der Realität widerspiegelt. Gleichzeitig kann der Turm als Metapher für den Höhepunkt seiner Obsessionen und seine abschließende Konfrontation mit seinen Ängsten gelesen werden. Der wiederholte „Feuerkreis“ ist ein symbolträchtiges Motiv, das Nathanaels geistige Zerrissenheit und die zerstörerische Intensität seines Wahnsinns verdeutlicht. Feuer steht hier für Chaos, Reinigung, aber auch Vernichtung – ein Hinweis auf den tragischen Ausgang der Geschichte. Die wiederholten Ausrufe („Hui - hui - hui!“; „Feuerkreis“) und die Lautmalerei erzeugen eine rhythmische, fast hypnotische Wirkung, die den Wahnsinn Nathanaels widerspiegelt. Die Wiederholung verstärkt den Eindruck eines unkontrollierten, obsessiven Zustands. Ausdrücke wie „lustig - lustig“ wirken seltsam kindlich und stehen im Kontrast zur düsteren Realität seines psychischen Zustands. Dieser Gegensatz kann auf eine Regression in frühkindliche Zustände hinweisen, die durch seine Traumata hervorgerufen wurde. Die unzusammenhängende, bruchstückhafte Sprache signalisiert den Verlust rationaler Kontrolle und Kohärenz, ein sprachlicher Ausdruck seines völligen Realitätsverlustes. Hoffmann verwendet Nathanaels Wahnsinn, um die Zerbrechlichkeit der menschlichen Wahrnehmung und die Grenzen zwischen Realität und Illusion zu erforschen. Das Zitat zeigt, wie sich diese Grenzen in Nathanaels Psyche vollständig aufgelöst haben. Der Wahnsinn als Thema passt zur Ästhetik

der Schwarzen Romantik, die sich mit dunklen, irrationalen Aspekten der menschlichen Natur beschäftigt. Nathanael wird hier zum tragischen Antihelden, dessen Schicksal von seinen inneren Dämonen bestimmt wird.

5- Komplexer Begriff (Realität + Illusion): Das Konzept des komplexen Begriffs könnte durch die Darstellung des Konflikts zwischen Nathanaels Realität und seinen Illusionen illustriert werden. Ein Zitat, das diese Synthese einer neuen Bedeutungsdimension und die Integration von Konflikten zeigt, wäre folgende Passage:

Aber durch dies wilde Tosen hört er Claras Stimme: »Kannst du mich denn nicht erschauen? Coppelius hat dich getäuscht, das waren ja nicht meine Augen, die so in deiner Brust brannten, das waren ja glühende Tropfen deines eignen Herzbluts - ich habe ja meine Augen, sieh mich doch nur an!« - Nathanael denkt: das ist Clara, und ich bin ihr Eigen ewiglich (Hoffmann, 2013, S. 23).

Diese Szene zeigt, wie Nathanael zwischen Realität und Illusion schwankt, bis seine Wahrnehmung durch Claras Worte transformiert wird. Dies symbolisiert die Synthese der Konflikte, indem er Illusionen erkennt und sie durch die Wiederverbindung mit der Realität überwindet. Claras direkte Ansprache („sieh mich doch nur an!“) ist eine eindringliche Aufforderung, die Nathanaels Fokus auf die Realität lenken soll. Es ist eine rhetorische Strategie, die Nathanael aus seinem inneren Chaos herausführen möchte. Die „glühenden Tropfen deines eignen Herzbluts“ sind eine metaphorische Beschreibung von Nathanaels inneren Konflikten. Sie symbolisieren die Leidenschaft, die seine Illusionen antreibt, aber auch die Selbstzerstörung, die daraus resultiert. Der Wechsel zwischen Claras rationalen Argumenten und Nathanaels emotionaler Reaktion zeigt die Spannung zwischen Realität (Claras Appell) und Illusion (Nathanaels verzerrte Wahrnehmung). Claras Appell deutet an, dass Nathanaels Wahrnehmung der Realität von seinen inneren Obsessionen verzerrt wird. Außerdem sind Augen in „Der Sandmann“ ein zentrales Motiv, das Wahrnehmung, Erkenntnis und Identität symbolisiert. Die Aussage „das waren ja nicht meine Augen“ hebt hervor, dass Nathanael Claras Identität mit seinen eigenen Illusionen verschmilzt. Nathanaels Erkenntnis („das ist Clara, und ich bin ihr Eigen ewiglich“) deutet auf einen kurzen Moment der Verbindung mit der Realität hin, in dem er sich seiner Liebe zu Clara bewusst wird. Dennoch bleibt unklar, ob dies eine tatsächliche Rückkehr zur Realität oder eine weitere Ebene seiner Illusionen ist. Das Zitat zeigt die fragile Natur von Nathanaels Wahrnehmung. Realität und Illusion werden in seinem Bewusstsein zu einem hybriden Zustand verschmolzen, was den „komplexen Begriff“ im Rahmen des semiotischen Quadrats widerspiegelt. Hoffmann hinterfragt durch Nathanaels Zustand die romantische Verherrlichung von Emotion und Fantasie, indem er zeigt, wie eine übersteigerte Imagination zur Selbstzerstörung führen kann.

6- Neutraler Begriff (Irrealität + Wahnsinn): Ein passendes Zitat, das den neutralen Begriff veranschaulicht, könnte aus einer Passage stammen, in der sich Nathanaels Konflikte zwischen Irrealität und Wahnsinn auflösen oder neutralisieren. Das untenstehende Zitat ist eine Schlüsselstelle, da es den inneren Zustand Nathanaels und seine Wahrnehmung von Irrealität und Wahnsinn thematisiert. Dieses Zitat veranschaulicht, wie der „neutrale Begriff“ im semiotischen Quadrat auf Nathanaels mentale Verfassung angewandt werden kann:

Ach, mein herzgeliebter Nathanael! glaubst du denn nicht, dass auch in heitern - unbefangenen - sorglosen Gemütern die Ahnung wohnen könne von einer dunklen Macht, die feindlich uns in unserm eignen Selbst zu verderben strebt (Hoffmann, 2013, S. 14)?

Dieses Zitat entstammt einem Brief, den Clara an Nathanael schreibt. Hier wird ein Moment reflektiert, in dem Nathanael eine neutrale Zone zwischen den Spannungen von Irrealität und Wahnsinn zu erkennen scheint – ein Zustand, der sowohl die Idee des inneren Kampfes als auch die Möglichkeit einer versöhnenden Sichtweise in den Vordergrund rückt. Das Zitat illustriert den neutralen Begriff, indem es die Irrealität und den Wahnsinn in Nathanaels Erleben in einen übergeordneten Rahmen stellt. Nathanaels Überzeugung, dass diese dunklen Mächte real und alles durchdringend sind, zeigt seine Abkehr von einer objektiven Wirklichkeit. Clara versucht, ihm eine differenziertere Perspektive auf diese Kräfte anzubieten. Die Vorstellung einer „feindlichen“ Macht, die in ihm selbst wohnt, verweist auf Nathanaels innere Konflikte, die letztlich zu seinem geistigen Zusammenbruch führen. Diese Macht wird von Clara jedoch als allgemeine menschliche Erfahrung dargestellt, was Nathanaels Zustand relativiert. Die „dunkle Macht“ ist weder rein unreal noch vollständig wahnsinnig, sondern eine universelle menschliche Erfahrung. Clara bietet Nathanael eine Perspektive, in der diese Macht nicht nur zerstörerisch, sondern auch eine Quelle von Reflexion und Tiefe sein kann. Das Zitat dient als Brücke zwischen den Extremen von Irrealität und Wahnsinn und zeigt die Möglichkeit einer neutralen Perspektive auf. Es ist ein Moment des Innehaltens, der Nathanael eine alternative Sichtweise auf seine Ängste und Obsessionen bietet, auch wenn er letztlich nicht in der Lage ist, diese Chance zu ergreifen. Hoffmann verwendet diese Passage, um die Komplexität menschlicher Erfahrungen und die potenziellen Wege zur Integration innerer Konflikte zu beleuchten.

7- Positive Deixis (Realität + Irrealität): Die positive Deixis beschreibt die Koexistenz von Realität und Irrealität, die im Verlauf der Geschichte miteinander verschmelzen. Nathanaels Versuch, Olimpia als reale Person zu sehen, verweist auf das Schwimmen zwischen Realität und Irrealität:

Mit ihr zu tanzen! – mit ihr! das war nun dem Nathanael das Ziel aller Wünsche, alles Strebens; Doch! – er selbst wusste nicht wie es geschah, dass er, als schon der Tanz angefangen, dicht neben Olimpia stand, die noch nicht aufgefordert worden, und dass er, kaum vermögend einige Worte zu sammeln, ihre Hand ergriff (Hoffmann, 2013, S. 31).

Dieses Zitat spiegelt Nathanaels starke emotionale Projektion auf Olimpia wider. Die Formulierung „das Ziel aller Wünsche, alles Strebens“ zeigt, dass Nathanael in Olimpia die Erfüllung seiner tiefsten Sehnsüchte sieht. Diese übersteigerte Wahrnehmung wird durch die Betonung von „aller Wünsche“ und „alles Strebens“ verdeutlicht. Olimpia ist für ihn nicht nur eine Frau, sondern ein ideales, nahezu übernatürliches Wesen. Hier wird sichtbar, wie Nathanael in seiner irrealen Welt lebt, in der er sich Olimpia nicht nur als perfekte Geliebte vorstellt, sondern diese Vorstellung auch für die Realität hält. Der Tanz wird zum Symbol für die Verschmelzung seiner Fantasie mit der Realität. Die Wendung „er selbst wusste nicht wie es geschah“ verweist auf die surrealen Elemente in Nathanaels Wahrnehmung. Dieses „Nicht-Wissen“ ist ein zentraler Punkt in der Verschmelzung von Realität und Irrealität: Nathanaels Wahrnehmung wird von seiner emotionalen und psychologischen Projektion verzerrt, sodass er die natürlichen Abläufe des Moments nicht mehr wahrnimmt. Der Umstand, dass er „dicht neben Olimpia stand“, ohne bewusst zu verstehen, wie dies geschieht, zeigt, wie er die Realität

nicht mehr rational erfassen kann. Nathanaels Wahrnehmung von Olimpia oszilliert zwischen Realität und Irrealität. Er nimmt ihre Anwesenheit und den Tanz als real wahr, während diese in Wahrheit durch seine eigene Illusion aufgeladen werden. Die Koexistenz von realen Elementen (der Tanz) und irrealen Projektionen (Olimpias Perfektion und Zuneigung) zeigt, wie tief Nathanael in seine Fantasie abgleitet. Insgesamt zeigt Hoffmann mit diesem Zitat, wie leicht die menschliche Psyche durch Fantasie und Wunschdenken manipuliert werden kann.

8- Negative Deixis (Illusion + Wahnsinn): Der Begriff der negativen Deixis steht für die Vereinigung von Illusion und Wahnsinn, die Nathanael immer weiter in den Wahnsinn treibt. In diesem Zusammenhang gibt sich Nathanael am Ende der Geschichte dem Wahnsinn hin, nachdem alle seine Wahnsymptome geheilt sind, als er mit Clara auf den Ratsturm steigt und plötzlich versucht, sie hinunterzuwerfen, wird er wieder von der Illusion Olimpias eingeholt und ruft „Holzpüppchen hui schön Holzpüppchen dreh dich“ (Hoffmann, 2013, S. 38). Diese Lautmalerei und rhythmische Wiederholung betonen Nathanaels mentale Zerrüttung. Die kindliche und spielerische Sprache kontrastiert mit der düsteren Realität seines Wahnsinns. Das „Holzpüppchen“ verweist auf Olimpia, den mechanischen Automaten, der Nathanaels Obsession und Wahnsinn repräsentiert. Es steht für die Irrealität seiner Wahrnehmung und seine Flucht in eine künstliche Welt. Die kindlich-naive Sprache („hui schön“) deutet auf eine Regression in frühkindliche Verhaltensmuster hin. Nathanaels Wahnsinn führt ihn zurück in einen Zustand völliger Abhängigkeit von seinen Illusionen. Der Imperativ „dreh dich“ deutet darauf hin, dass Nathanael versucht, Kontrolle über seine Illusionen zu erlangen, was seine Hilflosigkeit und den Verlust von Autonomie zeigt. Nathanaels Illusion, dass Olimpia eine lebendige Frau sei, wird in dieser Szene mit seinem Wahnsinn verbunden. Der Automat, eine künstliche Schöpfung, wird zur Quelle seiner zerstörerischen Wahnvorstellungen. Nathanael sieht in Clara nicht mehr die reale Frau, sondern projiziert seine Illusion von Olimpia auf sie. Diese Projektion zeigt, wie die Illusion ihn vollständig in den Wahnsinn stürzt und jede Verbindung zur Realität zerstört. Hoffmann kritisiert in dieser Szene den Verlust der Unterscheidung zwischen Realität und Fiktion. Nathanaels Fokus auf das „Holzpüppchen“ zeigt die zerstörerische Kraft von Illusionen, die zur Isolation und Selbstzerstörung führen. Die Szene spiegelt die Themen der Schwarzen Romantik wider, einschließlich Wahnsinn, Obsession und der Zerbrechlichkeit menschlicher Wahrnehmung.

Das semiotische Quadrat im Kontext von TERMEN (d.h. S_1 , S_2 , $\sim S_1$ und $\sim S_2$), neutralem/komplexem Begriff und positiver/negativer Deixis hat hier einen höchst bedeutsamen Beitrag zum Feld der narrativen Semiotik geleistet, indem es dazu beiträgt, die Dualitäten in Nathanaels Wahrnehmung und die verwirrenden Grenzen zwischen den Begriffen „Realität, Irrealität, Illusion und Wahnsinn“ im Detail zu analysieren. In diesem Sinne ist „Der Sandmann“ ein ideales Beispiel für eine solche semiotische Analyse, da die Geschichte stark von Nathanaels Wahrnehmung und psychologischen Konflikten geprägt ist.

Schlussfolgerung und Diskussion

Die vorliegende Untersuchung hat gezeigt, dass „Der Sandmann“ eine außergewöhnlich dichte narrative Struktur aufweist, in der zentrale Dichotomien – wie Vernunft versus Wahnsinn, Realität versus Illusion und Mensch versus Maschine – eine fundamentale Rolle spielen. Durch die Anwendung des semiotischen Quadrats von Greimas konnte die narrative Tiefenstruktur des Textes offengelegt und Nathanaels schrittweiser Realitätsverlust analytisch präzise erfasst werden. Ein zentraler Befund dieser Analyse ist, dass Hoffmann durch den unzuverlässigen Erzähler und die subjektive Wahrnehmung seines Protagonisten bewusst mit der Perspektive des Lesers spielt und die Grenze zwischen Innen- und Außenwelt verschwimmen lässt. Dies steht in engem Zusammenhang mit der psychologischen Dimension des Werks: Nathanaels Obsession mit dem „Sandmann“-Mythos, seine paranoiden Projektionen auf Coppelius und sein endgültiger Wahnsinn lassen sich durch die dynamischen Strukturen des semiotischen Quadrats in ihrer inneren Logik nachvollziehen. Die Beziehungen zwischen den Figuren und den symbolischen Elementen der Erzählung sind durch strukturelle Gegensätze geprägt, die Hoffmanns Erzähltechnik als Spiel mit Wahrnehmung und Identitätsverlust sichtbar machen.

Im Vergleich zu früheren literaturwissenschaftlichen Studien, die das semiotische Quadrat auf andere Werke angewandt haben, zeigen sich sowohl Übereinstimmungen als auch Unterschiede. Ähnlich wie Duvall (1982), der das semiotische Modell zur Untersuchung narrativer Symbolik in Faulkners „The Old People“ einsetzte, konnte auch in „Der Sandmann“ eine vielschichtige Symbolstruktur nachgewiesen werden. Insbesondere das Motiv der Augen – als Metapher für Erkenntnis, Wahrnehmung und Identitätskonstruktion – bildet eine narrative Leitstruktur, die durch das semiotische Quadrat systematisch erfasst werden konnte. Auch die Arbeiten von Si (2006) zu Jack Londons „The Call of the Wild“ lassen sich inhaltlich mit der vorliegenden Analyse in Verbindung bringen: Während Si untersuchte, wie sich der innere Wandel der Figuren durch narrative Gegensätze manifestiert, wurde in dieser Studie aufgezeigt, dass Nathanaels Charakterentwicklung ebenfalls durch binäre Strukturen bestimmt wird – insbesondere durch das Spannungsverhältnis zwischen rationaler Welt und wahnhaftem Erleben. Im Gegensatz dazu fokussierten Rendon (1983) und Pamukcu (2023) stärker auf die Beziehungen zwischen den Charakteren und deren narrative Funktion. Während in Montherlants Theaterstücken und Maupassants „La Parure“ das semiotische Quadrat zur Analyse der sozialen Dynamik eingesetzt wurde, stand in der vorliegenden Arbeit die psychologische Dimension des Protagonisten im Vordergrund. Hier zeigt sich ein zentraler Unterschied: Hoffmanns Erzählung arbeitet weniger mit klaren Figurenkontrasten, sondern mit der inneren Zerrissenheit eines Einzelnen. Die didaktischen Implikationen, die Rezaei und Aghagolzadeh (2014) untersuchten, haben sich in dieser Analyse nicht direkt als vordergründig erwiesen, könnten aber für eine zukünftige literaturwissenschaftliche Auseinandersetzung mit „Der Sandmann“ im Unterrichts- und Lehrkontext von Interesse sein. Während sie die Anwendung des semiotischen Quadrats als Werkzeug zur Förderung von Textverständnis untersuchten, wurde in dieser Arbeit gezeigt, dass das Modell besonders hilfreich ist, um literarische Ambivalenzen und narrative Unschärfen systematisch zu erfassen. Kalelioğlu (2017) strukturalistische Betrachtung der Textbedeutungen auf Basis des semiotischen Quadrats hat sich als besonders relevant für diese Untersuchung erwiesen. Seine Erkenntnisse über die konstituierenden Gegensätze, die sich in narrativen Strukturen manifestieren, fanden

sich in „Der Sandmann“ auf mehreren Ebenen wieder – insbesondere im Spannungsfeld zwischen Clara und Olimpia als kontrastierenden weiblichen Figuren. Die Untersuchung von Oral (2021) zu Yourcenars „L’Oeuvre Au Noir“ und dem Wandlungsprozess der Hauptfigur lässt sich insofern auf diese Studie übertragen, als dass auch Nathanaels Entwicklung eine Transformation durchläuft – allerdings nicht in Form einer intellektuellen Reifung, sondern eines zunehmenden Realitätsverlustes. Schließlich bieten die Studien von Yurtseven und Kıraç (2024) zu Refik Halid Karays „Eskici“ eine interessante Parallele, da sie zeigen, wie das semiotische Quadrat genutzt werden kann, um die narrative Kohärenz eines Textes zu analysieren. In „Der Sandmann“ zeigte sich, dass die Dichotomien zwischen rationaler Welt und Wahn, zwischen Menschen und Maschinen sowie zwischen Realität und Illusion die Erzählstruktur maßgeblich bestimmen.

Die vorliegende Analyse bestätigt, dass Hoffmann in „Der Sandmann“ bewusst mit den Grenzen der Wahrnehmung spielt und eine Erzählweise entwickelt, die sich nur schwer eindeutig entschlüsseln lässt. Das semiotische Quadrat hat sich als adäquates Werkzeug erwiesen, um diese literarische Mehrdimensionalität zu systematisieren und Nathanaels innere Konflikte analytisch greifbar zu machen. Im Vergleich zu früheren Studien, die das semiotische Quadrat auf andere Werke angewandt haben, zeigt sich, dass Hoffmanns Erzähltechnik sich besonders durch die psychologische Tiefe des Protagonisten auszeichnet, während andere Analysen sich verstärkt mit sozialen oder philosophischen Strukturen befassen. Die hier untersuchte narrative Struktur offenbart, dass „Der Sandmann“ nicht nur als Schauererzählung, sondern auch als vielschichtige psychologisch-philosophische Reflexion über Wahrnehmung, Trauma und Identitätsverlust gelesen werden kann.

Zukünftige Forschungen könnten darauf aufbauen, indem sie die Ergebnisse dieser Untersuchung mit weiteren narrativen Analysemethoden kombinieren. Insbesondere eine vergleichende Untersuchung mit anderen romantischen oder fantastischen Werken könnte weitere Aufschlüsse darüber liefern, inwiefern Hoffmanns Werk innerhalb seines literaturgeschichtlichen Kontextes einzigartige narrative Strategien verfolgt.

Literaturverzeichnis

- Buch, D. (1992). *Romantic Vision and Psychological Horror in E.T.A. Hoffmann's Tales*. Columbia, SC: Camden House.
- Dollimore, J. (1991). *Death, Desire and Loss in Western Culture*. London/New York: Routledge.
- Duvall, J. N. (1982). Using Greimas' Narrative Semiotics: Signification in Faulkner's *The Old People*. *College Literature*, 9(3), 192-206.
- Freud, S. (1919). *Das Unheimliche*. Leipzig/Wien/Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Greimas, A. J. (1983). *Structural Semantics: An Attempt at a Method*. University of Nebraska Press.
- Greimas, A. J. & Courtés, J. (1979). *Sémiotique: Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris: Hachette.
- Götze, S. (2013). *Maschinenmenschen und künstliches Leben in der Literatur des 19. Jahrhunderts*. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Hoffmann, E.T.A. (2013). *Der Sandmann*. Stuttgart: Reclam.
- Jameson, F. (1981). *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Kalelioğlu, M. (2017). The Theory of Signification: Semiotic Criticism and Literature. *International Journal of Language Academy*, 5(8), 169-181. <http://dx.doi.org/10.18033/ijla.3809>
- Kuzniar, A. (1996). *Delayed Endings: Nonclosure in Novels by Kafka, Mann, and Schnitzler*. Athens, GA: University of Georgia Press.
- Martin, B., & Ringham, F. (2006). *Key Terms in Semiotics*. London/New York: Bloomsbury Publishing.
- Nöth, W. (2000). *Handbuch der Semiotik*. Stuttgart: Metzler.
- Oral, Z. (2021). Marguerite Yourcenar'ın "L'oeuvre Au Noir" adlı Romanında Kahramanın Bilgi ve Kimlik Arayışının Göstergibilimsel Çözümlemesi. *Gazi Türkiyat*, 28, 1-19.
- Pamukcu, G. (2023). Une Analyse Textuelle Selon le Programme Narratif et le Carre Semiotique de A. J. Greimas: Exemple de *la Parure* de Maupasant. *Folklor Akademi Dergisi*. Cilt:6, Sayı:3, 1368-1377.
- Pütz, O. (2011). *Die frühe Industrialisierung und ihre literarische Verarbeitung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Rank, O. (1971). *The Double: A Psychoanalytic Study*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Rezaei, R., Aghagolzadeh, F. (2014). Greimas Semiotic Square and Short Stories Reading Comprehension: A Case Study of Advanced Iranian Students. *AJELP: Asian Journal of English Language and Pedagogy*, 2, 60-73.
- Rendon, B. (1983). Use of the Semiotic Square in Analyzing the Theatrical Works of Henry de Montherlant. In T. Borbé (Ed.), *Semiotics Unfolding: Proceedings of the Second Congress of the International Association for Semiotic Studies Vienna, July 1979* (pp. 991-1000). Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110869897-117>
- Schwarz, H. (2015). *The Anxiety of Romanticism*. Oxford: Oxford University Press.

- Sedlmayr, J. (2009). *Schwarze Romantik: Literatur und Kunst im Zeitalter von Schauer und Grotteske*. München: Fink Verlag.
- Si, W. (2016). A Study of The Call of the Wild from the Perspective of Greimas' Semiotic Square Theory. *Theory and Practice in Language Studies*, 6(8), 1706-1712. <http://dx.doi.org/10.17507/tpls.0608.27>
- Yurtseven, H. & Kır aç, Y. B. (2024). "Eskici" anlatısının yazınsal g stergebilim kuramı çerçevesinde  z mlemesi. *TAMGA-Türkiye G stergebilim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 21-36. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12531680>
- Warner, M. (2002). *Fantastic Metamorphoses, Other Worlds: Ways of Telling the Self*. Oxford: Oxford University Press.

INTERWEAVING MEANINGS IN E.T.A. HOFFMANN'S "THE SANDMAN": A SEMIOTIC ANALYSIS ACCORDING TO GREIMAS' SQUARE

ABSTRACT

E.T.A. Hoffmann's "The Sandman" is considered one of the most important works of German Romanticism and deals with central themes such as the conflict between reality and fantasy, reason and madness as well as love and fear. The story revolves around Nathanael, whose fears are deeply rooted in his traumatic childhood experience and distort his perception of reality. These distortions create a blurred boundary between reality and illusion, resulting in a dense space for psychological and emotional tension. In this study, Hoffmann's story is analysed using the semiotic square developed by Algirdas Julien Greimas, which is used as a theoretical tool for analysing the deep structure of texts. The semiotic square makes it possible to grasp the meaning structure of a text through the relations of contrariety, contradiction and complementarity. This study shows how the dynamic relationships between the characters, themes and plot of "The Sandman" can be analysed using the semiotic model. A particular focus of this analysis is on Nathanael's psychological world. His inner conflict, which is caused by childhood traumas and the associated fears, forms the central arc of tension in the story. By using the semiotic square, the deep interweaving meanings that influence Nathanael's psychological instability are revealed. In particular, the role of the characters such as Clara, Olimpia and Coppelius/Coppola, who function in the narrative structure both as antagonists and as symbolic carriers of meaning, is analysed. The analysis emphasises that the semiotic square serves not only as a means of structuring literary meanings, but also as a tool for revealing the subtle and complex layers of psychological conflict. This enables a deeper understanding of the emotional and symbolic dimensions of Hoffmann's story.

Keywords: E.T.A. Hoffmann, The Sandman, Algirdas Julien Greimas, Semiotics, Interweaving meanings.

Geliş Tarihi : 14.11.2024
Kabul Tarihi : 28.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1585178>

Baysal Yurdakul, N. & Hocaoğlu Alagöz, K. (2025). Mitik düşüncenin klasik Türk şiirine yansımaları: Köpek. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 93-106. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1585178>

MİTİK DÜŞÜNCENİN KLASİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIMASI: KÖPEK

Nagihan BAYSAL YURDAKUL¹, Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ²

ÖZ

İnsan, doğanın bir parçası olarak varlığını sürdürebilmek için çevresindeki tüm canlılarla etkileşim kurmuştur. Doğadaki uyum ve dengede kendine bir yer edinebilmek adına diğer canlıları tanımış, ilişkiler geliştirmiştir. Bu süreçte, insanoğlu kendini doğada konumlandırabilmek için hayvanları gözlemlemiş; kimi zaman taklit etmiş kimi zaman da onlardan uzaklaşarak canlıları ötekileştirmiştir. Konargöçer yaşam tarzına sahip toplumlar arasında yer alan Türkler, doğayla kurdukları yakın ilişki nedeniyle, yerleşik toplumlara göre doğayı anlamlandırmada daha ileri bir konuma sahip olmuşlardır. Avcılık ve hayvancılıkla geçimlerini sağlayan Türkler için, hayvanları tanımak ve onlara anlam yüklemek temel bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Bu bağlamda bazı hayvanlarla güçlü bir yakınlık hissetmiş, bazılarını ise mesafeli bir duruş sergilemişlerdir. Çalışmanın merkezinde yer alan köpek, Türk kültüründe hem sevilen ve saygı duyulan bir dost hem de zaman zaman dışlanan bir varlık olarak iki yönlü değerlendirilmiştir. Köpek, olumlu ya da olumsuz görülmesinden bağımsız olarak geleneksel Türk dünya görüşü ve buna bağlı inanç yapılarında kendine önemli bir yer edinmiş; Türk kültüründe derin sembolik bir anlam ifade etmiştir. Kültürel olarak böylesine anlam yüklü bir varlığın, diğer kültürel unsurlara etki etmemesi imkânsızdır. Makalede amaç, Türklerin ehemmiyet verdikleri bir canlının edebî metinlerde nasıl ele alındığını, gerçek anlamların yanı sıra edebî sanatlarla hangi benzetmelere konu olduğunu tespit edebilmektedir. Elde edilen malzemenin çokluğu dolayısıyla anlamsal göstergeler ön planda tutulmuş; çalışmanın içeriği sadece divanlar ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda klasik Türk şiirindeki edebî metinler incelendiğinde “köpek”, “seg”, “it” ve “Kıtmîr” gibi pek çok kelimeyle Türk kültüründe önemli bir yer edinmiş bir canlının şiirlerde de sıklıkla anıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Köpek, Geleneksel Türk dünya görüşü, Klasik Türk şiiri, Türk inanç sistemi

¹ Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, nagehanbaysal@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5272-5922>

² Dr. Öğr. Üyesi, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, kadriye_hocaoglu@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3584-4612>

Date Received : 14.11.2024
Date Accepted : 28.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1585178>

Baysal Yurdakul, N. & Hocaoğlu Alagöz, K. (2025). Reflection of mythical thought in classical Turkish poetry: The dog. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 93-106. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1585178>

REFLECTION OF MYTHICAL THOUGHT IN CLASSICAL TURKISH POETRY: THE DOG

Nagihan BAYSAL YURDAKUL³, Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ⁴

ABSTRACT

As a part of nature, humans have interacted with all living things around them in order to sustain their existence. In order to find a place for itself in the harmony and balance of nature, it has recognized other living beings in nature and developed relationships with them. In this process, in order to position itself in nature, human beings have observed animals, sometimes imitated them, and sometimes alienated and alienated them. Among the societies with a nomadic lifestyle, the Turks have a more advanced position in making sense of nature than settled societies due to their close relationship with nature. For the Turks, who earn their living through hunting and animal husbandry, knowing animals and giving them meaning has become a basic need. In this context, they have felt a strong closeness to some animals and have kept a distance from others. The dog, which is at the center of the study, has a dual position in Turkish culture as both a beloved and respected friend and an occasionally excluded being. It is impossible for such a culturally meaningful being not to affect other cultural elements. In this context, when literary texts in classical Turkish poetry are examined, it is seen that a creature that has gained an important place in Turkish culture with many words such as “köpek”, “seg”, “it” and “Kıtmir” is also frequently mentioned in poems. The aim of the article is to determine how a creature that the Turks attach importance to is addressed in literary texts and what analogies it is subject to with literary arts as well as its real meanings. In this direction, due to the abundance of the material determined, semantic indicators are kept in the foreground and the content of the study is limited to divans only.

Keywords: Dog, Traditional Turkish world view, Classical Turkish poetry, Turkish belief system

³Assoc. Prof. Dr., Ege University, Institute of Turkish World Studies, nagehanbaysal@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5272-5922>

⁴Asst. Prof. Dr., Uludağ University, Faculty of Arts and Sciences, kadriye_hocaoglu@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3584-4612>

Giriş

İnsanoğlu gerek mitolojilere gerekse dinlere göre yaratıldığı ilk günden itibaren yeryüzünde yalnız değildir. İçinde bulunduğu doğada kendisiyle birlikte varlığını sürdüren pek çok canlı bulunmaktadır. Doğa, insanla birlikte bütün bu varlıkların mekânı konumundadır. Bu mekân içerisinde hayatta kalmaya ve kendine özel bir konum yaratmaya çalışan insan, doğada var olan diğer canlılarla arasında bir ilişki kurmaya çalışmış, onları gözlemlemiş; sahip oldukları özellikler ve eylemleri üzerinden onları tanımlama yoluna gitmiştir.

İnsanın kendi potansiyeli ve doğaya dair gözlemlerinden yapmış olduğu tanımlamalar zamanla derin anlamlar kazanmaya başlamış ve bu anlamlar kalıplaşan düşüncelere dönüşerek semboller meydana getirmiştir (Baysal Yurdakul, 2023, s. 188). Meydana gelen semboller, toplum psikolojisinin dışı vurumu ve toplumun varlığın doğasını anlamlandırma ihtiyacının tatmini işlevine sahip unsurlar hâline gelmişlerdir (Ateş, 2014, s. 19-20; Eliade, 2018, s. 21-22). Bu bağlamda semboller, ilk olarak toplumların dünyayı algılayış ve anlayışlarından hareketle meydana getirilmiş; sonrasında ise kültürün taşıyıcısı olma görevini üstlenen unsurlar hâline dönüşmüşlerdir.

Doğada var olan her unsurun görünen yanına ek olarak daha derin bir anlama sahip olduğu düşüncesi ve inancı, insanın varlığına inandığı daha üstün güçle ilişki kurmasını ve iletişimini güçlendirmiştir. Çünkü insan, yarattığı sembollerini doğaüstü güçle arasında bir iletişim aracı olarak görmüş; kendi sıradan yaradılışını bu araçlarla kutsamış ve bu sayede doğada kendine üstün bir konum elde etmiştir. (Atasagun, 1996, s. 4; Eliade, 2009, s. 424). Bu bağlamda semboller, taşıdıkları anlam her ne olursa olsun yeryüzündeki kutsal düzenin kurulmasını sağlayan unsurlardır (Jung, 2020, s. 228) ve aciz insanın vahşi doğada güç kazanmasını ve doğaya hükmetmesini sağlamaktadırlar.

Konargöçer hayat yaşayan Türkler, yaşam şartları gereği yerleşik hayat düzenine sahip toplumlara göre doğayı daha çok gözleme şansı bulmuş ve bütün yaşantılarını doğanın kendilerine sunduğu imkânlarla şekillendirmişlerdir. Bu doğrultuda doğa, Türklerin evi ve kutsal alanı hâline gelmiş ve bu alanda yaşayan diğer canlılar da bu kutsal düzenin bir parçası olarak görülmüştür. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki kutsal düzenin parçası olmak, her zaman doğrudan kutsal olanla yakın ilişkiye sahip olmak anlamına gelmemektedir. Kutsal ya da başka bir ifade ile tanrısal güce karşıt konumda olmak da kutsalın varlığına hizmet etmektedir. Tanrısal gücün zıttı konumunda olan herhangi bir unsura karşı geliştirilen inanma ve eylem, kişinin kutsal olanla iletişimini kuvvetlendirmekte ya da zayıflatmaktadır. Bu nedenle semboller her ne anlam taşırlarsa taşırsınlar her zaman kutsallıkla ilgilidirler.

Levy-Bruhl, ilkel insanın doğada var olan diğer varlıklar ve kendisi arasında özde bir bağlılık kurduğunu ve hep birlikte anlamlı bir bütünü oluşturduklarını düşünmektedir. Ancak bununla birlikte insan, her unsurun güç, özellik ya da nitelik bakımından birbirinden ayrı olduğunun, kendisi için bu özelliklerin bazı durumlarda olumsuz bazı durumlarda da olumlu anlam taşıdığı farkında olarak varlığını sürdürmüştür. Bu farkındalık da bireysel ve toplumsal güvenliği için onun, kendisi dışında kalan her şeye karşı eylemlerinde belirleyici bir faktör olmuştur (2006, s. 22). Doğal yaşamın bir parçası olan insan için hayvan ve bitkiyi birbirinden ayrı düşünmek, bu unsurların birbirleri üzerinde etkisini görmezden gelmek imkânsızdır. Söz konusu üç unsur, yaşam döngüsünde birbirleriyle var olabilmekte ve

birbirlerinin varlığının devamlılığını sağlamaktadırlar. Ancak bu üç unsur arasında varlığın bilincine sahip olan tek canlı, insandır. Bu nedenle insan, doğanın olağan döngüsüne ve kendi hayatının devamlılığına hizmet eden hayvan ve bitkileri gözlemleri sonucunda Levy-Bruhl'un da söz ettiği gibi kendiyile aynı özden gelen, biçimsel ve niteliksel farklılıklara sahip, iyi veya kötü şeklinde sembolik olarak tanımlamış ve bu tanımlamalar çerçevesinde kendi yaşamına yön vermiştir.

İlkel toplumlarla başlayan bu bakış açısından hareketle doğayla iç içe yaşayan Türklerin doğada kendileriyle birlikte ancak kendilerinden ayrı bir tabiata sahip olan hayvanlar etrafında meydana getirdikleri inanma ve uygulamaların nedenleri daha anlaşılır hâle gelmektedir. Bu bilgilerden hareketle çalışmada geleneksel Türk dünya görüşünde “köpek”in sahip olduğu yer tespit ve tahlil edilecektir.

Bütün bu bilgilerden hareketle “köpek”in gerek İslamiyet'ten önceki dönemde gerekse İslami dönemde Türkler tarafından maddi ve manevi yönden değer sahibi bir hayvan olarak görüldüğü aşikârdır. Türk toplumu için öneminin tartışılmaz olduğu noktada “köpek” in edebî metinlerde yer alması da kaçınılmazdır. Bu bağlamda “köpek” etrafında şekillenen inanmaların, “köpek”, “it”, “seg” ve “Kıtmîr” kelimelerinin kullanımıyla nasıl ele alındığına temas etmek, klasik Türk şiirindeki örnekleri tespit etmek için LEHCEDİZ (Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü)⁵’den yararlanılmış; örneklerin çokluğu sebebiyle çalışma, divanlar ile sınırlandırılmıştır. Tespit edilen beyitler, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki metinlerden başlayarak klasik Türk şiirinin hazan vakti olarak nitelendirilebilecek XVIII.-XIX. yüzyıla kadar yaygın olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. Yüzyıl bağlamında kullanım azlığı ya da çokluğu arasında bariz farklılıklar görülmemiştir. Bu sebeple çalışmada anlamsal açıdan bir tasnif yapma yoluna gidilmiştir. “Köpek”, anlamsal açıdan beyitlerde olumlu yahut olumsuz olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır. Olumsuz nitelendirilen örneklerde köpeğin bazen rakip, nefis, heccav vb. kişilere teşbih edildiği bazen de tavrı olarak şairin olumsuz yahut kötü ithamlarıyla şiirlerde yer aldığı görülmüştür. Klasik Türk şiirinde “köpek”in olumlu anlamda ele alındığı tek durum ise Ashâb-ı Kehf'in köpeği, Kıtmîr'in zikredilmesi üzerinedir.

Eski Türk İnanç Sisteminde Köpek

Köpek, yeryüzünde insan tarafından evcilleştirilmiş ilk hayvan olarak kabul edilmekte ve köpeğin en az on beş bin yıldır insanlar tarafından kullanıldığı varsayılmaktadır (Keten, 2022, s. 66). Köpek pek çok mitolojide⁶ ve inanç sisteminde etrafında çeşitli inanma ve uygulamaların teşekkül ettiği hayvanlardan biridir. Dünya kültürlerine ait mitolojik anlatımlar incelendiğinde, köpeğe atfedilen ilksel görevin genellikle ölmüş kişinin ruhuna yol göstericilik yapmak olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda köpek, ölen kişinin ruhu için bir kılavuz konumundadır. Aynı zamanda köpeğin insan türünün atası olarak ifade edildiği pek çok mitolojik anlatıma da mevcuttur (Onsori, 2023, s. 213). Köpeğin insan türüyle olan uzun süreli yakınlığı onu bütün ilksel inanç sistemlerinin önemli bir parçası hâline getirmiştir.

⁵ LEHCEDİZ (Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü)'de köpek, seg, it ve Kıtmîr taramaları için bk. <https://lehcediz-com.eu1.proxy.openathens.net/tarama/> [Erişim Tarihi: 03.07.2024].

⁶ İran mitolojisinde köpek yani “seg”in ele alınışı için bk. Yıldırım, N. (2008). *Fars mitolojisi sözlüğü*. Kabalıcı.

Sahibi oldukları konargöçer hayatın şartlarına bağlı olarak Türkler, avcılık ve hayvancılık yapmak durumunda kalmış; bu durum onları hayvanlarla sıkı bir ilişki geliştirmek durumunda bırakmıştır.

Geleneksel Türk dünya görüşü içerisinde -bazı Türk toplumlarında- köpeğin değerinin kurtla kıyaslanmasıyla belirlendiği görülmektedir. Bu kıyas sonucunda köpek, kurda göre zayıf ve güçsüz olması sebebiyle kötü kabul edilen bir hayvandır. Ayrıca Türk toplumlarında köpeğin yine kötüyle ilgili görülen hastalık, ölüm ve kötü ruhlarla ilişkili olduğu düşünülmektedir (Çoruhlu, 2011, s. 178). Köpeğe karşı geliştirilen bu olumsuz düşüncenin temelini, köpeğin ötekileştirilmesi fikri oluşturmaktadır. Kurt, Türkler için kutsal hatta ata kabul edilen bir hayvandır. Dolayısıyla toplum kendisi ile kurt arasında doğrudan bir yakınlık ve bağ kurmaktadır. Bu bağlamda köpeği kurtla kıyasladığında kurdu kendisiyle bir tutan Türkler, köpeği ötekileştirmiş ve ona olumsuz anlamlar yüklemişlerdir. Bu düşünceyi destekleyen olgulardan biri, hiç şüphesiz Altay yaratılış anlatmalarında Bay Ülgen tarafından bekçilikle görevlendirilen köpeğin, Erlik Han tarafından kandırılmasıdır (Çoruhlu, 2019, s. 227; Korkmaz, 2003, s. 102; Uluşık, 2017, s. 355). Bay Ülgen tarafından kendisine verilen görevi Erlik'e kanarak yerine getirememiş olması, köpeğin değersiz, kötü ve şeytani yönü kuvvetli bir hayvan olarak görülmesine sebebiyet vermiştir. Bu düşünceden hareketle Altay ve Yakut bölgesinde Erlik Han'a hizmet ettiği düşünülen zayıf, kara şamanlar, yeraltına inme ayini esnasında köpek kılığına girmektedirler (Çatalbaş, 2011, s. 54; Eliade, 1999, s. 508; Kalafat vd., 2011, s. 64). Hâlihazırda Erlik Han'a hizmet ettiğine inanılan bir hayvanın Şaman ayinlerinde Erlik Han'ın katına inerken tercih edilmesi, ayinin daha kolay gerçekleşmesi içindir.

Köpeğin ölümle ve hastalıkla ilişkilendirilmesi, bazı Türk toplumlarında cenaze törenlerinde kurban edilmesine neden olmuştur (Korkmaz, 2003, s. 102). Hastalık ve ölüm Türk kültüründe korkulan ve kimi zaman tanrısal gazaptan kimi zaman da Erlik Han'ın gazabından meydana geldiğine inanılan durumlar arasındadır (Baysal, 2014, s. 20). Bu nedenle söz konusu süreçlerde kötülüğü çağrıştıran bir başka unsurun kullanılması tesadüfi bir durum değildir.

Tunguzlarda her şamanın iki tane köpeğe benzeyen kötü huylu ruhu bulunmaktadır. Şaman, bu ruhları hastalıkların sağaltım sürecinde hastadan uzak tutmaya çalışmakta, ruhların hasta kişiye musallat olmaması için hastanın yanından ayrılmamaktadır (Bayat, 2019, s. 131-132).

Geleneksel Türk dünya görüşünde köpek, her zaman olumsuz kabul edilen ve Erlik Han'la ilişkilendirilen bir yerde olmamıştır; bazı Türk toplumlarında köpek, sevilen, ata kabul edilen hayvan olarak da karşımıza çıkmaktadır. Şamanların yaptığı bazı ayinlerde köpek, yardımcı hayvan olarak kabul edilmekte; esrime hâlindeki şaman, köpek gibi uluyarak ruhları kendisine yardım etmeye davet etmektedir (Roux, 2002, s. 81). Bunun yanı sıra Roux, beyaz köpeklerin tanrısal ayinlerde şaman tarafından kurban edildiğini belirtmektedir (2002, s. 253; Korkmaz, 2003, s. 102). Burada kurban edilen köpeğin beyaz renkli oluşu, onun tanrısal güçle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Ayrıca şamanlar, kendi ruhsal yolculuklarına da beyaz bir köpeğin sırtında çıkmaktadırlar (Hançerlioğlu, 1993, s. 57). Tanrıya yapılan ayinlerde kurban edilecek hayvanlar, tanrısal güçle çevrelenmiş ve iyi kabul edilen hayvanlar olmalıdır. Beyaz bir köpeğin ayinde kurban ediliyor oluşu, köpek türünün o toplumda iyi ve kutsal kabul edildiğinin ispatı niteliğindedir.

Çeşitli Türk toplumlarında köpekle ilgili olumlu türden inanmalara temel oluşturan öz inanmalardan biri, şüphesiz bazı kavimlerin köpekten türediklerini kabul etmeleridir (Dıykanbayeva, 1999, s. 59). Kırgızlar kızıl bir köpeğin kendilerine ata olduğuna ve ondan türediklerine inanmaktadırlar (Korkmaz, 2003, s. 102; Roux, 2005, s. 54). Bununla birlikte Kuzey Asya ve Sibiryaya Türklerine ait anlatmalar içerisinde yer alan “it baraklar” olarak isimlendirilen it başlı, sığır ayaklı bir milletin bulunduğu dair anlatılan efsane, çeşitli Türk kavimlerinde köpeğin önemli bir yeri olduğunu açıkça göstermektedir (Caferoğlu, 1961, s. 3-7; İnan, 1949, s. 149-150). Bir hayvandan türediğine inanmak, o hayvana doğrudan bir kutsiyet atfetmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bazı Türk toplumları için köpek, aşağı görülen bir hayvanken bazıları için kutsal bir konumda yer almaktadır.

Alimcan İneyet, “Türklerde Köpek Kültü Var mıydı?” isimli çalışmasında Çin kayıtları üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda Türklerin totem hayvanı olarak benimsediği hayvanlardan birinin köpek olduğunu, dolayısıyla Türk kültüründe köpek kültürünün de bulunduğunu belirtmektedir (2013, s. 335-336). Totem olgusunun kökeninde kutsiyet inancı yatmaktadır. Bu nedenle köpeğin Türkler için totem olması, onu doğrudan Türk inanç sisteminin önemli kutsallarından biri hâline getirmektedir.

Caferoğlu’na göre köpeğin on iki hayvanlı Türk takviminde yer alması, onun Türkler tarafından olumlu özelliklere sahip bir hayvan şeklinde görüldüğünü ispatlar niteliktedir (1961, s. 2). Bu durum -belki doğrudan onun olumlu özelliklere sahip olan bir hayvan olarak algılanmasına yol açmasa da- onun kültür bakımından önemli bir yerde olduğunun ispatı niteliğindedir.

Geleneksel Türk dünya görüşünü İslamiyet’ten ayrı düşünmek imkânsızdır. İslam dininin emir ve yasakları ile hayat algısının da Türk kültürü üzerinde etkisi büyüktür. Bu nedenle geleneksel Türk dünya görüşünde köpeğe bakış açısını daha net bir şekilde anlayabilmek için İslamiyet’te bu hayvanın nasıl değerlendirildiğine de kısaca değinmek gerekmektedir. İslam inancında köpekle ilgili çeşitli inanmalar ve ifadeler mevcuttur. Buna göre bir taraftan köpek beslemenin insanın amelini eksilttiği ve köpeğin olduğu eve meleklerin girmeyeceği, köpeğin yediği kaptan yemek yenmeyeceği gibi inanmalar bulunurken; diğer taraftan bir köpeğe yardım ettiği gerekçesiyle Allah tarafından bağışlanan bir kimsenin varlığına dair rivayetler ve köpeğin avcılıkta kullanılması, insanlara yardımcı olmaları nedeniyle dostluk, sadakat ve sabırla ilişkilendirildiği inanmalar mevcuttur (Bardakoğlu, 2002, s. 251-252; Çoruhlu, 1999, s. 179-180; Dilmen, 2020, s. 610; Koşum, 2015, s. 299-209; Türkeri Baltacı, 2015, s. 86-91). Bu bağlamda İslam dininde doğrudan köpek üzerinde bir yargı bulunmamaktadır. Köpeğe dair olumlu ve olumsuz yargılar çoğunlukla köpeğin hâl, hareket ve fizyolojik yapısıyla ilgilidir.

Ashâb-ı Kehf kıssasına bakıldığında putperest bir toplumun içinde Allah’ın varlığına ve birliğine inanan birkaç genç, kendilerine zarar vermek isteyen toplumdan uzaklaşmak için bir mağaraya sığınır ve orada üç yüz dokuz yıl uyurlar (Ersöz, 1991, s. 465-467; Özçelik, 2022, s. 528-530). Bu anlatmada köpekle ilgili doğrudan bir bilgi verilmemiş dahi olsa da iman eden insanların kötülerden kurtulmak adına kaçtıkları ve bir mağaraya sığındıkları noktada yanlarına köpeklerini de almış olmaları, bununla birlikte köpeğin de onlarla üç yüz dokuz yıl uyuması, insan ve köpek arasındaki ilişkinin İslam dini tarafından da hoş görüldüğüne ve Allah’ın bu

süre zarfında köpeği de kendine iman edenlerden biri olarak görüp onu da diğerleri gibi koruduğuna bir delil olarak gösterilebilir.

Klasik Türk Şiirinde “Köpek”in Olumsuz Ele Alınışı

Köpek-Rakip Benzetmesi

Edebî metinlerde “köpek”in en çok -olumsuz anlam barındırarak- “rakip” ile ilişkilendirildiği görülür. Necâtî Bey (ö. 914/1509) bir beyitte rakiplerini âşıklara karşı dil çıkarıp âdeta kuduran bir köpeğe benzetmiş ve köpeklerin böyle hareketlerine aşına olduğunu vurgulamıştır:

*Yine uşşâka dilün çıkdı kudurdun mı rakîb
Bilürüz böyle ulur seg kim ola dîvâne* (Necâtî Bey, G. 483/7)

Sevgiliye ulaşamayan âşıklar için sevgilinin kapısını bekleyen rakipler, kapıdaki köpeklerden farksızdır. Bu düşünce XVI. yüzyıl müelliflerinden Üsküplü İshak Çelebi (ö. 943/1537)’nin şiirinde şöyle dile gelir:

*Uş göreler rakîbi nice nice ulusa gerek
Mahzâ kapunda itlerüne intisâb ile* (Üsküplü İshak Çelebi, G. 272/5)

Ayrıca İshak Çelebi, âşıkların sevgilinin kapısında sevgilinin köpekleriyle kavga etmemesini istemektedir. Çünkü inanışa göre hac ehli, Kâbe yolunda kavga etmez, huzursuzluk çıkarmaz. Âşık, sevgiliyi yahut sevgilinin köyünü kendisine Kâbe edindiği için hacı sayılır, bu yolda herhangi bir kavgaya karışmamalıdır:

*Uşşâk itlerünle kapunda çekişmesün
İtmez tarîk-ı Kabede hacc ehli arbede* (Üsküplü İshak Çelebi, G. 273/4)

Benzer bir düşüncenin yansıması XVI. yüzyıl müelliflerinden Yakînî (ö. 976/1568-69)’yi, kendisinden başka sevgilinin mahallesinde/köyünde onun kapısını bekleyecek biri var mıdır sorgulamasına yöneltecektir. Bu durum şair için bir nimettir; sevgilinin kapısının köpeği olmak bir lütuf olarak nitelendirilir:

*Var mıdur bencileyin devlete lâyık benden
Seg-i kâyunla kapun beklerin ey şeh her şeb* (Yakînî, G. 13/4)

Fatih Sultan Mehmet (ö. 886/1481)’in şehzadelerinden şair Cem Sultan (ö. 900/1495), *Türkçe Divanı*’nda pek çok kez köpek-rakip ilişkisine yer verir. Şair, köpek rakibin sözüne uyarak âşığı ayrılık ve dert ile perişan eden sevgiliden şikâyetçidir. Ayrıca “O, köpek ki bana ne işler eder, görür müsün?” sorusunu sorarak kâfir rakibi öldürmekten başka çare bulamamaktadır:

*Seg rakîbün sözine uyup firâk u derd ile
Beni zülfün bigi her dem pây-mâl itmek neden* (Cem Sultan, G. 287/2)

*Nicesi öldürmeyem ben ol rakîb-i kâfiri
Kim bana ne işler ider ol segi görür misin* (Cem Sultan, G. 291/3)

Rakibin bağırılarından rahatsız olan Aynî (ö. 895-900?/1490-1494?), “Köpeğin havlama sesinin sana ne zararı var, buna üzülme ve bu bağırıları duyma.” diyerek kendini telkin etmektedir. Şair, “ağyar” dan o derece rahatsızdır ki sevgilinin, onu kurban etmesine bile

dayanamamaktadır. Sevgilinin rakibi öldürmesi, ona yüz vermesi demektir; hâlbuki âşığa göre rakip sevgilinin bıçağına bile layık değildir:

Rakîbün herzesin gûş itme Aynî
Ne gam ol seg iderse sana av av (Karamanlı Aynî, G. 399/7)

Kurbân dilersin itmege agyârı itmegil
Lâyık degül durur senün ol seg bıçağuna (Karamanlı Aynî, G. 427/4)

Bazen “ağyâr” bazen de “hasûd” olarak nitelendirilen rakip, Bursalı Rahmî (ö. 975/1567-68) tarafından “günde bin kez başına taş vurulsa da ölmeyen” bir kişi olarak nitelendirilir:

Günde bin kez taş urursam başına ölmez hasûd
Görmedüm âlemde bir seg ancılayın cânı pek (Bursalı Rahmî, G. 121/2)

Köpek rakibi sevgiliden uzaklaştırmak isteyen Zâtî (ö. 953/1546), eline taş alıp ona saldırmaktan başka bir yol bulamamaktadır:

Segden hazer itse kişi alur eline seng
Gönlin ele alduguma illet bu rakîbün (Zâtî, G. 809/2)

Rakibin adını anmadan sevgilinin köyünü çevreleyen köpekler diye ifade eden Nev’î (ö. 1007/1599), söz konusu köpekler tarafından kenara çekilip azarlanmaktadır:

Mestâne kûy-i dilbere vardum kazâ ile
Segler üşüp yıkup beni tazîre çekdiler (Nev’î, G. 79/4)

Kara Fazlî (ö. 971/1564) ise köpek rakibin öğüdünü dinleyip sürekli âşığa gözyaşı ve inlemeyi reva gören sevgiliye seslenerek bu durumun bitmesini istemektedir:

Seg rakîbün pendini cânâ revâ görüp müdâm
Âşığı giryân u nâlân idesin görme revâ (Kara Fazlî, G. 33/4)

Ayrıca Kara Fazlî, sevgilisinin kendisine yüz vermesi durumunda aşk ateşiyle yanmış cisminin kemiğini, köpek rakiplerine feda etmeye hazırdır:

Tek kabûl itsünler iy dil-dâr ben bî-çâreden
İtlerüne üstühân-ı cism-i sûzânım fedâ (Kara Fazlî, G. 39/4)

Molla Aşkî (ö. 888’den sonra?/1483’ten sonra?)’nin rakip köpeğin sevgilinin kapısından gitmesini isteyerek sevgilisine seslendiği noktada “Sen meleksin, yanında şeytan olmasın” temennisi yer alır:

Sür kapundan it gibi olsun rakîb nâ-bedîd
Sen meleksin iy perî yanunda şeytân olmasun (Molla Aşkî, G. 88/3)

Rakibin köpeğe hatta olumsuz anlamı dolayısıyla şeytana teşbihi, Helâkî (ö. 980-983 arası/1572-1576 arası)’nin şiirine de konu olmuştur:

Beni kovladı mahallende rakîb itlerine
Arada fitne kopardı yine şeytân oldu (Helâkî, G. 146/3)

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere köpeğin yer aldığı beyitlerde “üstühân” yani “kemik” kelimesi zikredilir. Mesîhî (ö. 918/1512’den sonra)’nin, zayıf cismini sevgilinin kapısında bekleyen rakibe vermek istemesi; bu isteği barındıran gönlün hırsız, rakibin ise it olduğunu söylemesi dikkat çekicidir. Mesîhî’ye göre gönlü, köpek rakibe kemik atmak istemektedir (Onay, 2018, s. 299):

*Kapunda dil rakibe verir cism-i lâgarı
Gûyâ bir uğrudur ki ite üstühân atar* (Mesîhî, G. 59/2)

Kapısındaki köpek rakibe “oş demeyen” ve onu kapısından kovmayan sevgili, Mustafa Fennî (ö. 1158/1745-46)’yi kavuşma nimetinden uzaklaştırmakta ve sitem etmesine sebep olmaktadır:

*Dirmiş ol dilber kapumda seg dahı olsan eger
Nân-dâd-ı vasl olup Fennî sana oş eylemem* (Mustafa Fennî, G. 223/5)

Edebî metinlerde köpeğe yönelik yapılan olumsuz nitelendirmenin bir diğeri de sevgilinin ahuya benzetildiği örneklerde “âhû-sıfat sevgili”yi yakalayan avcının, köpeğe teşbih edildiği beyitlerdedir:

*Eylemezse dâmenin dest-i taallukdan halâs
Bir gün ol âhû-sıfat itün birine sayd olur* (Bağdatlı Rûhî, G. 156/3)

*N’içün rakibe hıdmet idersin didi didüm
Âhû seg ile avlanur ey serv-i gül-izâr* (Ahmed Paşa, K. 24/13)

Âşıklar, sevgilinin eziyetleri ve rakiplerin kötülükleri karşısında o kadar perişandır ki Dânişî (ö. 1095/1683), “köpeklere harcanacak zayıf tenim kalmadı” diyerek sevgilinin insafını dilemektedir. Âşık, sevgilinin yolunda kurban olmaya hazırken rakiplerden gelen eziyete tahammül edememektedir:

*Ben nice kurbân olam agyâre kurbân olduğım
Seglere bezl idecek cism-i nizârum kalmadı* (Dânişî, G. 378/5)

Bağdatlı Rûhî (ö. 1014/1605-1606), âşık/şair tarafından sevilmeyen ve sevgiliye kavuşamamanın tek müsebbibi olarak görülen köpek rakip, bu dünyadan gittiğinde nasıl bir mutlulukla karşılanacağını ifade eder:

*Seg rakibi gitdi dünyâdan didiler dostlar
Gerçek olursa bizüm olurdu dünyâlar yine* (Bağdatlı Rûhî, G. 938/4)

Âşık-Köpek Benzetmesi

Klasik Türk şiirinde köpeğin rakiple ilişkilendirildiği beyit örneğine hemen hemen her şairde rastlanmakla birlikte -daha kısıtlı bir kullanım alanında- âşığın da köpeğe teşbih edildiği görülür. Necâtî Bey’in zahide seslendiği bir beyitte “her âşığa, köpek deme” uyarısı bu bağlamda değerlendirilebilecek beyitlerdendir:

*Bakup her âşıka seg dime zâhid
Eyâ magrûr yiter kendüni gör* (Necâtî Bey, G. 77/5)

Nefis-Köpek Benzetmesi

XIX. yüzyılın mutasavvıf şairlerinden olan Gulâmî (ö. 1304/1886), nefis-köpek benzetmesine yer verdiği bir müfrette nefsin mertebelerinden nefis-i emmâreye gönderme yapmaktadır:

*Nefs segdir sîr kılma dişler âhir pâyını
Nimete şükr eylemez kalb-i seg it kovar seni* (Gulâmî, Müfret 42)

Köpek anlamındaki it ile “keskin, sivri, şiddetli, sarp vb.” anlamlardaki “iti” kelimesi, beyitlerde tevriyeli olarak yer almaktadır (Şentürk, 2023, s. 390). Zâtî, nefsi köpeğe teşbih ettiği bir beyitte bu duruma tanık olan köpeklerin “veh vâh” diye havladığını dile getirir:

*Benüm nefsüm iti gâyet itidür
Bu hâli gördi itler didi veh vâh* (Zâtî, G. 1236/5)

Şair/Heccav-Köpek Benzetmesi

Lâmi’î Çelebi (ö. 938/1532), kendisini eleştiren bir şairi, köpek olarak nitelemiş; heccav şairi köpeğe benzetsem buna şaşılır mı, sorusuyla köpeğin sabah akşam b.. yemeğe meylettiğini vurgulamıştır. Bu durum şairlerin özellikle hiciv söz konusu olduğunda sert bir şekilde karşılık verdiği gösteren bir delil olarak edebiyat tarihinde yerini almıştır:

*Şâir-i seg helâda hecv dimiş
Eyü varmış pohı yirinde yimiş
N’ola heccâva seg disem çün anun
Rûz u şeb meyli poh yemege imiş* (Lâmi’î Çelebi, Kıta 63)

Klasik Türk Şiirinde “Köpek”e Yönelik Olumsuz Tutumlar

İslami inanç içerisinde de mitolojide de olumsuz manalarıyla ön plana çıkan köpeğin bir benzetme amacı güdülmeyen de beyitlere konu olduğu görülmektedir. Bu durumda köpek bazen dinî-tasavvufî beyitlerde Allah’a ulaşma yolunda kişinin karşısına çıkan engellerden biri iken bazen de gerçek hayatta yer alan köpeğin yansıması olarak şiirlerde yer almaktadır. Kuddûsî (ö. 1265/1849), Allah’ın büyüklüğünü, azametini idrak eden kulun duyduğu korkuya temas ettiği bir beyitte “köpeğin, imansız ölen kişiden yüce olduğu” düşüncesini dile getirir. Bu dinî düşüncenin arka planında köpeğin hayvan olarak da aşağı görülmesi bulunmaktadır:

*Tenriden haşyet iderler hem mukarrebler kamu
Çünkü îmânsız giden insândan alâdır köpek* (Kuddûsî, G. 343/5)

Son dönem şairlerinden Rodosçuklu Fennî (ö. 1193/1779-80 ila 1214/1799-1800 yılları arası) ise maddî hayatta görülen kedi ile köpek arasındaki kavgayı, klasik Türk edebiyatındaki rind-zahid çekişmesini anlatırken bir motif olarak kullanır:

*İmtizâc etmekte yok asla kemâli zâhidin
Dem-be-dem mest-i harâb elde sakalı zâhidin
Bezm-i işretgâhda ceng ü cidâli zâhidin
Gûyiyâ bî-hûde segle hirrenin gavgâsıdır* (Fennî, Murabba 2/2)

Klasik Türk şiirinde köpeğin rakiple ilişkilendiriliyor oluşu, geleneksel Türk dünya görüşünde köpeğin sahip olduğu olumsuzlar anlamlarla bir diğer ifade ile köpeğin

ötekileştirilmesiyle ilgilidir. Köpeğin sahip olduğu fiziksel özellikler ve huyu bakımından ona atfedilen zayıflık ve iradesizlik vasıfları kolektif hafızada yer ederek ilerleyen dönemlerde meydana getirilen edebî metinlere de yansımıştır. Beyitlerde köpeğin şeytanla, rakiple, nefisle, güçsüzlükle ilgili görülmesi doğrudan kolektif hafızadaki bilgiyle alakalıdır. Eski Türk inanç sisteminde köpeğin Erlik Han'a bir diğer ifade ile şeytana hizmet ediyor oluşu ve Erlik Han'ın da kendini Tanrıya rakip görmesi köpeğin de rakip durumuna düşmesine neden olmuştur. Diğer taraftan İslami literatürde köpeğin kimi âlimlere göre necis kabul edilmesi (Taş, 2019, s. 102-105) köpeğin kimi şairler tarafından rakiple, şeytanla ve olumsuzluk ifade eden herhangi bir durumla ilişkili kabul edilmesine sebebiyet vermiştir.

Klasik Türk Şiirinde “Köpek”in Olumlu Anlamda Ele Alınması: Kıtımîr

“Yedi Uyuyanlar” yahut “Yedi Âlimler” olarak bilinen Ashâb-ı Kefh'in köpeğinin adı olan Kıtımîr ile ilgili bilgilerin çoğu İsrailiyyat kaynaklıdır (Aydemir, 1979, s. 177; Pala, 2007, s. 273). İnanışa göre Tarsus civarında Dakyanus adlı bir askerî vali, halkın puta tapmasını ister. Bu isteğe karşı gelen yedi genç, emre uymazlar, ibadet etmeye ve Allah'a yalvarmaya başlarlar. Dakyanus, emirlerini yerine getirmemezse kendilerini öldüreceğini söylemesi üzerine yedi genç şehirden ayrılırlar. Yolda karşılarına “Kıtımîr” çıkar; ne kadar kovarlarsa kovsunlar bu köpek onları bırakmaz, koruyucuları olur. İnanışa göre cennete girecek 5 hayvandan biri de Kıtımîr'dir (Pala, 2007, s. 34-35). Bu durum, edebî metinlerde “Kıtımîr”in⁷ adının, koruyuculuğunun ön plana çıkararak anılmasına sebebiyet verir:

*Bugün Ashâb-ı Kefh oldum uyur mıyım yâ Resûla'llâh
Aceb Kıtımîr'ine Kıtımîr olur mıyım yâ Resûla'llâh* (Hasan Hilmi, K. 21/1)

*Nimet-i vaslın ümîdiyle şehâ subh u mesâ
Halka-i bezminde olmak isterim Kıtımîr gibi* (Priştineli Nûrî, G. 379/3)

*Erenler, evliyâlar zümresi Kıtımîri olsam ben
Beni red eylemezler böyle bildim şân-ı ehlu'llâh* (Vassâf, K. 15/15)

Yukarıda belirtildiği üzere kimi âlimler, köpeği necis görmekte ve onun bu durumuyla bağlantılı olarak köpekle olan ilişkiyi sınırlandırıcı yorumlar yapmaktadırlar. Diğer taraftan kimi İslam âlimleri ise köpek ve insanın yakın ilişki kurmasında herhangi bir engel bulmamaktadır (Taş, 2019, s. 101-102). “Kıtımîr”in varlığı da bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Herhangi bir hayvanın değil karşılarına bir köpeğin çıkması; İslami görüşte köpeğin dost, koruyucu olarak kabul gören bir hayvan olmasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Köpek, Türk kültüründe kimi zaman çok sevilip değer gören kimi zaman da aşağılanan ve hor görülen bir konumda olmuş; geleneksel Türk dünya görüşünde kendisine önemli bir yer edinmiştir. Simgelediği anlamlar bağlamında kültürel bir değere sahip olan köpeğin, diğer kültür ürünlerine tesir etmemesi de imkânsızdır. Edebî metinler incelendiğinde klasik Türk şiirinde köpeğin gerçek anlamında daha sınırlı bir kullanıma sahip olduğu, genellikle “köpek”, “seg”, “it” vb. kelimelerin teşbih yoluyla olumsuz anlamdaki kişi ve durumlara gönderme yapıldığı dikkat çekicidir. Bu bağlamda köpek, teşbih ve istiarelerde olumsuz bir anlam

⁷ “Kıtımîr”in şiirlerde ele alınışıyla ilgili bk. Ayan Nizam, E. (2013). Divan şiirinde bir telmih unsuru olarak Ashâb-ı Kefh. Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/13, s. 483-499.

barındırarak rakip, âşık, nefis, şair yahut heccavla denk tutulur. Yaygın kullanım ise köpek ve rakip arasındaki benzerlik üzerinedir. Âşığa yüz vermeyen sevgilinin yanında/köyünde bulunan rakip, âşığa her türlü kötülüğü yapmaktan kaçınmamaktadır. Pek çok örnekte âşık, zayıf vücudunu bu yolda feda etmeye hazır bir şekilde, köpek rakibe isyan etmekten kendini alamaz. Köpeğin sahip olduğu bu anlamlar, eski Türk inanç sisteminde köpeğe bakışla doğrudan örtüşmektedir. Köpek, geleneksel Türk dünya görüşünde kimi zaman tanrının rakibi olan Erlik Han'a hizmet ettiği inanmasıyla sevilmeyen ve horlanan bir hayvan olmuşken kimi zaman da insana yakınlığı ve soyun kendisinden türediği düşüncesiyle ata kabul edilen ve saygı duyulan bir hayvan olmuştur.

Köpeğin gerçek anlamıyla yer aldığı beyitlerde bile kedi-köpek arasındaki çekişmenin veya başka bir deyişle yüzyıllar boyu süren kavgalarının yansıması dışında bir ize rastlanmaz. Klasik Türk şiirinde köpek ile ilgili olumlu tek tavır, Ashâb-ı Kehf'in köpeği Kıtmîr ile ilgilidir. Bu beyitlerde İslami anlatılara paralel olarak koruyuculuk ve kollayıcılık ön plana çıkmaktadır.

Tüm bu bilgiler değerlendirildiğinde toplumların hayatlarında yer alan canlı-cansız her unsurun edebî metinlere yansıdığını görmek mümkündür. Söz konusu yansımanın olumlu yahut olumsuz olmasından ziyade edebî metinlerde yer alan her malzemenin çokluğu, sahip olduğu kültürde ne kadar yer kazandığını, önemini vurgular niteliktedir. Klasik Türk şiirinde genellikle olumsuz anlamıyla edebî metinlerde yer alan köpeğin, Türk toplum ve kültür hayatı için önemi yadsınamaz bir gerçektir. Diğer hayvan yahut canlılar üzerine yapılacak ayrıntılı çalışmalar ile toplumsal hayat-edebî metin arasındaki ilişki bir kez daha gözler önüne serilecektir.

Kaynakça

- Ak, C. (2001). *Bağdatlı Rûhî dîvânı karşılaştırmalı metin*. Uludağ Üniversitesi.
- Arslan, Mehmet (hızl.) (2009). *Sivaslı Gulâmî divanı*. Asitan.
- Atasagun, G. (1996). *İlahi dinlerde dini semboller* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Ateş, M. (2014). *Mitolojiler ve semboller ana tanrıça ve doğurganlık*. Milenyum.
- Ayan Nizam, E. (2013). Divan şiirinde bir telmih unsuru olarak Ashâb-ı Kehf. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(13), 483-499.
- Aydemir, A. (1979). *Tefsîrde İsrâîliyyat (Hicrî 6. asrın başına kadar)*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Bardakoğlu, A. (2002). Köpek. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 251-252.
- Bayat, F. (2019). *Türk şaman metinleri efsaneler ve memoratlar*. Ötüken.
- Baysal, N. (2014). *Gelenek ve değişim ekseninde Trabzon halk hekimliği üzerine bir araştırma*. Gece Kitaplığı.
- Baysal Yurdakul, N. (2023). Türk halk hekimliğinde hayvan sembolizmi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 23(1), 187-200. <https://doi.org/10.32449/egetdid.1280860>
- Burmaoğlu, H. B. (1983). *Lamii Çelebi divanı (hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve divanının tenkidli metni)* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Caferoğlu, A. (1961). Türk onomastiğinde “köpek” kültü. *TDAY Belleten*, 9(1), 1-11.
- Çatalbaş, R. (2011). Türklerde hayvan sembolizmi ve din ilişkisi. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 3(12), 49-60.
- Çavuşoğlu, M. (1982). *Helâki: Divan tenkidli basım*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Çavuşoğlu, M. (1989). *Üsküplü İshâk Çelebi dîvânı tenkitli basım*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Çoruhlu, Y. (1999). *Türk mitolojisinin abc'si*. Kabalcı.
- Çoruhlu, Y. (2011). *Türk mitolojisinin ana hatları*. Kabalcı.
- Çoruhlu, Y. (2019). *Türk sanatında hayvan sembolizmi 2*. Ötüken.
- Demirkazık, H. İ. (2009). *18. yy. şairi Mustafa Fennî dîvân (inceleme- tenkitli metin – dizin)* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Dıykanbayeva, A. (1999). *Kococaş destanı'nda şamanistik unsurlar* [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Dilmen, Ö. (2020). Mevlânâ'nın mesnevi'sinde köpek metaforu. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 606-635. <https://doi.org/10.30622/tarr.819021>
- Doğan, A. (2013). *Kuddusî divanı*. Akçağ.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm- ilkel esrime teknikleri* (Çev. İsmet Birkan). İmge.
- Eliade, M. (2009). *Dinler tarihine giriş*. Kabalcı.
- Eliade, M. (2018). *İmgeler ve simgeler*. Doğu Batı.
- Ersoylu, İ. H. (1989). *Cem Sultan'ın Türkçe divan'ı*. TDK.
- Ersöz, İ. (1991). Ashâb-ı Kehf. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 465-467.
- Güler, M. İ. (2023). *Dânişî Ali Dede dîvânı*. Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (1993). *Dünya inançları sözlüğü*. Remzi.
- Hocaoğlu Alagöz, K. (2016). *Rodosçuklu Kömürkayazade Fenni müşaare divançesi*. Grafiker. <https://lehediz-com.eu1.proxy.openathens.net/tarama/> [Erişim Tarihi: 03.07.2024].
- İlhan, E. (2021). *Necâfî bey divânı (tenkitli metin, bağlamli dizin ve işlevsel sözlük)* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

- İnan, A. (1949). İt başlı ulus efsanesi. *Bellekten*, 13(49), 149-150.
- İnayet, A. (2013). Türklerde köpek kültü var mıydı? H. Şirin User & B. Gül (Ed.), *Yalın Kaya Bitigi Osman Fikri Sertkaya Armağanı* içinde (s. 335-344). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Jung, C. G. (2020). *İnsan ve sembolleri*. Kabalıcı.
- Kalafat, Y., & Noyan Güven, İ. M. V. (2011). Altay Türk halk inançlarından Anadolu'ya dair bazı tespitler. *Arış Dergisi*, 6, 60-75. <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2019.19>
- Karabey, T. (1999). *Ahmet paşa hayatı-sanatı-eserleri*. Akçağ.
- Keten, A. (2022). İnsan kontrolü dışındaki köpekler için kullanılan kavramların karmaşıklığı. *Avrasya Terim Dergisi*. 10(3), 66-74. <https://doi.org/10.31451/ejatd.1163646>
- Korkmaz, E. (2003). *Eski Türk inançları ve şamanizm terimleri sözlüğü*. Anahtar Kitaplar.
- Koşum, A. (2015). İslam hukukunda hayvanların yaşama hakları bağlamında köpeklerin öldürülmeleri sorunu. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 26(1), 299-309.
- Levy-Bruhl, L. (2006). *İlkel insanda ruh anlayışı*. Doğu Batı.
- Mengi, M. (2014). *Mesihî divanı*. Atatürk Kültür Merkezi.
- Mermer, A. (1997). *Karamanlı Ayni ve divanı*. Akçağ.
- Onay, A. T. (2018). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Akçağ.
- Onsori, A. (2023). Oğuz mitolojisinde köpek (Çev. H. Behram). *Babür Bilimsel Araştırmalar Bürosu Dergisi*, 2(2), 211-224.
- Özçelik, B. (2022). Kur'an-ı Kerim kaynaklı Ashab-ı Kehf kıssası'nın Türk şiirine yansımaları: halk şairi Ahmet Çıtak'ın mesnevi örneği. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 525-540. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1200129>
- Özkat, M. (2005). *Kara Fazlî'nin hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve divânı (inceleme-tenkitli metin)* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Pala, İ. (2007). *Ansiklopedik divân şiiri sözlüğü*. Kapı.
- Roux, J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. Kabalıcı.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da kutsal bitkiler ve hayvanlar*. Kabalıcı.
- Tarlan, A. N. (1967). *Zâtî divanı (edisyon kritik ve transkripsiyon), gazeller kısmı: C I*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Tarlan, A. N. (1970). *Zâtî divanı (edisyon kritik ve transkripsiyon), gazeller kısmı: C II*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Tarlan, A. N. (1997). *Necati beg divanı*. MEB.
- Taş, M. Z. (2019). *Köpek salyasının necis olduğuna delil olarak gösterilen hadislerin değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Tıgılı, F. (2006). *Bursalı Rahmî Çelebi ve divanı* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Tulum, M., & Tanyeri, A. (1977). *Nev'i divanı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Türkeri Baltacı, Z. (2015). *Türk kültüründe köpek* [Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Şentürk, A. A., & Boşdurmaz, N. (2012). *Molla Aşkî divanı*. Yapı Kredi.
- Şentürk, A. A. (2023). *Osmanlı şiiri kılavuzu. C 7*. DBY.
- Uluşık, Y. P. (2017). Türk ve dünya mitolojilerinde sirius kültü. *Mediterranean Journal of Humanities*, 7(1), 345-365.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars mitolojisi sözlüğü*. Kabalıcı.
- Zülfe, Ö. (2004). *Yakîni divân (tenkitli metin-tetkik-dizin)* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Date Received : 05.11.2024
Date Accepted : 04.12.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1579725>

Bolat, E. (2025). Nature under siege: The environmental toll of industrialisation in Gaskell's *North and South* and Zola's *Germinal*. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 107-119. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1579725>

NATURE UNDER SIEGE: THE ENVIRONMENTAL TOLL OF INDUSTRIALISATION IN GASKELL'S *NORTH AND SOUTH* AND ZOLA'S *GERMINAL*

Eren BOLAT¹

ABSTRACT

The epochal conflict between nature and humanity is the struggle for survival and coexistence despite all the clashes that shape human life. As humans have pushed the limits of the boundaries of progress, nature has responded in its own unique and unpredictable ways, reminding us of its power and the costs of this skirmish. As we seek to harness natural resources for growth and development, nature has often manifested itself in disasters, climate change, and ecological collapse. The current paper explores the complex dynamics of this confrontation, focusing on the relationship between industrialisation and its impact on humans and nature in Elizabeth Gaskell's *North and South* (1855) and Émile Zola's *Germinal* (1885). Both novels provide strong criticisms of how industrial progress harms rural communities and nature. Gaskell and Zola reflect the deep disruption of traditional lifestyles for people separated from nature, experiencing both environmental destruction and exploitation in industrial labour conditions. By analysing these 19th-century works, this study draws parallels between industrialisation and ecological challenges, arguing that the environmental and social degradation depicted by Gaskell and Zola continues in contemporary debates on sustainability and environmental justice.

Keywords: Gaskell, Zola, industrialisation, nature, ecology

¹ Assist. Prof. Dr., Hitit University, School of Foreign Languages, embllit@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8148-522X>

Geliş Tarihi : 05.11.2024
Kabul Tarihi : 04.12.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1579725>

Bolat, E. (2025). Doğa kuşatma altında: Gaskell'in *Kuzey ve Güney* ve Zola'nın *Germinal* romanlarında sanayileşmenin çevresel bedeli. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 107-119. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1579725>

DOĞA KUŞATMA ALTINDA : GASKELL'İN KUZEY VE GÜNEY VE ZOLA'NIN GERMİNAL ROMANLARINDA SANAYİLEŞMENİN ÇEVRESEL BEDELİ

Eren BOLAT²

ÖZ

Doğa ve insan arasındaki çağlar boyu süren çatışma, insan yaşamını şekillendiren tüm ihtilaflara rağmen hayatta kalma ve bir arada var olma mücadelesidir. İnsanlar ilerlemenin sınırlarını zorladıkça, doğa da kendine özgü ve öngörülemez yollarla karşılık vererek bize gücünü ve bu çatışmanın bedellerini hatırlatmıştır. Büyüme ve kalkınma için doğal kaynaklardan faydalanmaya çalıştıkça, doğa kendini sık sık felaketler, iklim değişikliği ve ekolojik çöküş olarak dışa vurmuştur. Bu makale, Elizabeth Gaskell'in *Kuzey ve Güney* (1855) ve Émile Zola'nın *Germinal* (1885) romanlarında sanayileşme ve bunun insan ve doğa üzerindeki etkisi arasındaki ilişkiye odaklanarak bu çatışmanın karmaşık dinamiklerini incelemektedir. Her iki romanda da endüstriyel ilerlemenin kırsal topluluklara ve doğaya nasıl zarar verdiğine dair güçlü eleştiriler yer almaktadır. Gaskell ve Zola, doğadan koparılmış hem çevresel yıkımı hem de endüstriyel çalışma koşullarında sömürüyü deneyimleyen insanların geleneksel yaşam tarzlarındaki derin bozulmayı yansıtmaktadır. Bu çalışma, 19. yüzyıla ait seçilen eserleri analiz ederek, Gaskell ve Zola tarafından tasvir edilen çevresel ve sosyal bozulmanın, sürdürülebilirlik ve çevresel adalet konusundaki çağdaş tartışmalarda da devam ettiğini tartışarak, sanayileşme ve ekolojik sorunlar arasında paralellikler kurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gaskell, Zola, sanayileşme, doğa, ekoloji

² Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ernbliti@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8148-522X>

Introduction

The reciprocity between humanity and nature, including humanity's domination over nature and nature's retribution, has been the subject of long-standing debate. Despite ongoing discussions, one fact remains clear: humanity has not gained any benefit from this conflict. In particular, as humans have transitioned to mechanised and industrialised societies, they have begun exploiting natural resources to facilitate their lives, prioritising short-term gains over long-term environmental sustainability. As Nichols (2011) argues "[...] human beings might transform, contain, and control nature for their own purposes" (pp. 156-57), which underscores the pervasive belief in human dominion over the natural world. This anthropocentric perspective has historically driven many human endeavours, often leading to unsustainable practices and environmental deterioration, which is "threatening the continued balance of the world's ecological reality" (Bartosch, 2013, p. 9). However, contemporary ecological thought challenges this assumption, emphasising the interconnectedness of all living beings and the delicate balance of ecosystems. This shift in perspective accentuates the growing recognition of humanity's responsibility to preserve the environment and reconsider its ramifications on natural systems. Among the numerous factors inducing environmental corruption, industrialised urban areas, densely populated city centres, and the inappropriate settlement of riverbeds are peculiarly noteworthy. These human-driven changes to the landscape have shattered the sensitive dynamic balance that once existed between humanity and the natural world. As a result, nature has decisively responded to humanity's attempts to reshape it for its desires, rather than living in harmony with it. Humans have consistently been forced to pay a higher price for exploiting natural resources in ways that disregard the inherent balance of the environment.

One could carry on a long debate on who is right and wrong on this issue; however, one obvious fact, and the central focus of this study, is that industrialised societies, despite the benefits industrialisation has conferred on humanity, have inflicted significant blight on the environment. The complex interplay between industrialisation and the natural environment has been a recurring theme in literary discourse, with numerous novels exploring the cataclysmic aftereffects of industrialisation on ecosystems. Two of these novels are *North and South* (1855) by Elizabeth Gaskell and *Germinal* (1885) by Émile Zola. Gaskell and Zola's novels, which examine how the Industrial Revolution changed human society, unveil industrialisation's harms to both the environment and the people connected to it. Accordingly, this article investigates how industrialisation, environmental damage, ecological decay, and social change are inscribed in these two well-known literary texts. Consequently, this study aims to help the reader gain a better understanding of environmental problems today and to draw attention to the vital role of nature for humans and all other living beings.

Industrialisation and Ecological Decline: An Ecocritical Perspective

The Industrial Revolution of the 19th century, along with the accompanying process of industrialisation, stands among the pivotal events that epochally altered the course of human life. With the start of the Industrial Revolution, its transformative power is soon understood. This transformative force, shaping the environment, societies, and economies, has come at a considerable cost. The environment/nature has been the most adversely affected by this

transformation. Thus, the negative effects of industrialisation on the environment/nature have come to the agenda of theorists and scholars who are sensitive to these issues and aim to raise awareness. As a consequence, “contemporary writers have become increasingly engaged with ecological destruction and the potential harm to human communities because of such destruction” (Agofure, 2019, p. 187). In response to this growing concern, ecocriticism, which has served as a lens to analyse and criticise the environmental corollaries of industrialisation in the late twentieth century, adopts the role of a framework.

This framework illuminates the complex relationship between industrial growth and environmental degradation, revealing the hidden costs of progress. Industrialisation, despite its perceived positive aspects, has driven the rapid expansion of factories, mines, and urban centres. According to Riordan (2006), “Modernity – the social, political and cultural transformations wrought by rapid industrial and technological developments – had inevitable impacts on the natural environment, in ways that we would now recognize as having ecological implications” (p. 313). This rapid pace of progress has also led to the use of vast quantities of natural resources. Forests, one of the sources of life for people, have been felled for timber and housing; rivers have been dammed or polluted to power factories and dispose of industrial waste. People’s natural habitats have been altered to make way for roads and railroads. Tickell (1992) clarifies that “in the last 250 years the industrial revolution has changed the face of the planet. It is based on an unprecedented consumption of natural resources, especially fossil fuel which is only stored sunlight” (p. 66). These radical changes have resulted in an ecological catastrophe that will be irreparable in the years to come. Borlik (2011) notes that “At the dawn of the twenty-first century, modern industrialised nations have gradually begun to confront the fact that human actions can have a drastic and potentially catastrophic effect on the stability of the climate” (p. 121). This acknowledgement marks a critical turning point in environmental discourse, as societies begin to face the outturns of unregulated industrialisation and resource consumption resulting in a catastrophe for humanity. As the reality of these sobering results becomes undeniable, a more profound reflection on humanity’s role in environmental dilapidation is increasingly necessary. It is here that literature plays a crucial role, as it not only reflects these environmental concerns but also, as Bartosch (2013) reiterates, “can negotiate central dichotomies and propose its own imaginative solutions” (p. 18) to the environmental crisis. By exploring complex themes such as nature versus culture, human versus nonhuman, and individual versus collective responsibility, literature can push back against prevailing narratives and offer alternative perspectives. Through its exploration of complex themes and its ability to challenge prevailing narratives, literature, particularly through the lens of ecocriticism, has emerged as a vital platform for examining, critiquing, and proposing solutions to noxious environmental attitudes. To more comprehensively examine the role of literature in addressing environmental issues, it is crucial to engage with the field of ecocriticism. “The environmental approach to literature began to receive widespread public attention in North America, Western Europe, and East Asia in the mid-1990s, coinciding with the publication of *The Ecocriticism Reader*, edited by Cheryll Glotfelty and Harold Fromm, in 1996” (Slovic et.al., 2019, p. 3). In its strictest sense, as Glotfelty (1996) defines, “ecocriticism is the study of the relationship between literature and the physical environment” (p. xviii), which validates the inherently interdisciplinary nature of ecocriticism, drawing on both literary studies and

environmental sciences. Garrard (2004) further expands its paradigm and propounds that “ecocriticism is closely related to environmentally oriented developments in philosophy and political theory. Developing the insights of earlier cardinal movements, ecofeminists, social ecologists and environmental justice advocates seek a synthesis of environmental and social concerns” (p. 3). Garrard’s perspective encourages a more holistic approach to environmental issues, recognising the complex interplay between ecological, social, and political factors. Building on Garrard’s call for a holistic approach, Glotfelty further articulates the intricate relationship between nature and culture, focusing specifically on the way these interconnections are reflected and constructed through language and literature. For Glotfelty (1996), “ecocriticism takes as its subject the interconnections between nature and culture, specifically the cultural artefacts of language and literature” (p. xix). Glotfelty’s argument provides a valuable foundation for understanding ecocriticism as a field that explores the complex interplay between humans and the natural world through the lens of language and literature. By analysing the relationship between humanity and nature, ecocriticism not only scrutinises pernicious practices but also offers insights into how literature can inspire more sustainable and harmonious interactions with the environment. With this theoretical foundation, the following part turns to specific literary examples that render the environmental sequelae of industrialisation, focalising on the works of Gaskell and Zola.

Industrialisation’s Environmental Toll and the Disruption of Rural Communities in Gaskell’s *North and South* and Zola’s *Germinal*

Language and literature are cardinal tools for reflecting the human condition, and there is no better medium for articulating the devastating transformation of nature. In this context, Elizabeth Gaskell’s *North and South* is a remarkable examination of the critical social and environmental changes brought about by the Industrial Revolution. By juxtaposing the rural haven of the South with the inexorable realities of the industrial North, Gaskell’s novel divulges the sharp contrast between nature and industry. Gaskell was familiar with her society and its current condition because she “lived a large part of her life at Manchester, during the first period of the Industrial Revolution. And she was horrified by the bad conditions in which the poor lived, and by the unChristian spirit that possessed both employers and employed” (Cecil, 1948, p. 235). Cecil’s observation amplifies Gaskell’s intimate awareness of the social and economic phenomena of her time, evidently the ferocious conditions brought by the Industrial Revolution. Living in Manchester, one of the epicentres of industrial enlargement, Gaskell was directly exposed to the extreme poverty and anguish endured by the working class. Her horror at these conditions, as well as her dismay at the lack of compassion from both employers and workers, reflects the deep social and moral concerns that permeate her oeuvre. She “writes in a city in which industrial production and a dominant market are the determining features, and in which, in quite different ways from London, there is the new hard language of class against class” (Williams, 1975, p. 219). This experience informs her literary assessment of industrial society, making her novels important social commentaries on the dehumanising ravages of industrialisation.

Gaskell instantiates industrialisation as a force that disrupts the natural order and conveys to the reader the picture that emerges in the face of this force. The smoky, tainted city of Milton, representing the North, is the antithesis of the South with its green, blue, and pastoral

landscapes. Martin (1983) states that “The title itself stresses the contrast between the agricultural South of England and the industrial North” (pp. 91-92). This dichotomy serves as a central theme in the novel, reflecting not only geographical differences but also the broader social, economic, and cultural tensions between these regions. Gaskell utilises this contrast to explore the implications of industrialisation on multifarious facets of society, juxtaposing the pastoral ideal of the South with the grim realities of the rapidly industrialising North, thereby providing a nuanced critique of the social transformations of her time. Being aware of all these veracities, Gaskell touches upon the physical and psychological effects of industrial life, especially on the working class. She depicts the alienation of people from themselves and their surroundings in the city, where cramped, chaotic, and unhealthy living conditions are combined with prolonged labour hours. Gaskell disseminates her views on society through Margaret Hale, a young woman who has to leave her pleasant life in the south of England and move to the north, where she encounters the tough facts of the Industrial Revolution.

In her work, Gaskell (1934) urges upon the physical transformation of rural areas into industrial zones: “The lodge-door was like a common garden-door; on one side of it were great closed gates for the ingress and egress of lorries and wagons” (p. 131). She indicates the invasion of machinery and commerce into what were once serene environments. By describing the lodge-door as ‘like a common garden-door’ juxtaposed with the ‘great closed gates’ for industrial vehicles, she enunciates the encroachment of machinery and commerce into previously tranquil environments. This imagery pinpoints the contrast between the rural past and the industrial present, symbolising the sweeping environmental and social changes brought about by industrialisation. Gaskell’s reification of Milton is a living example of industrialisation in its purest sense: “[...] at Milton the chimneys smoked, the ceaseless roar and mighty beat, and dizzying whirl of machinery, struggled and strove perpetually” (p. 505). The imagery evokes a sense of overwhelming activity and mechanised energy that defines the industrial landscape. As Celeste (2012) elucidates, “Gaskell composes her novel during the rise of the age of mechanical reproduction - the era that first heard the modern problem of noise pollution. As the sonic balance of her world tipped from pastoral peace to urban roar, she textually catalogues her reactions in *North and South*” (p. 33). Her portrayal of Milton as a place of constant motion and noise reflects the dehumanising and alienating outcomes of industrialisation, where the natural environment and human experience are dominated by the demands of machinery. Through this vivid iconography, Gaskell interrogates the unchecked expansion of industrialisation, delineating its capacity to reshape both the physical and social fabric of life. Gaskell (1934) illustrates the change she hints at in the previous quote: “The air had a faint taste and smell of smoke, perhaps, after all, more a loss of the fragrance of grass and herbage than any positive taste or smell” (p. 67). She explicates the subtle yet pervasive pollution in the air, signifying the gradual erasure of natural elements in industrial towns. Her expression, ‘the loss of the smell of grass and herbs’ underlines the deleterious toll of industrialisation on the environment. In ecocritical terms, this loss is an erasure of ecological connection, where the organic world is supplanted by artificial elements, mirroring the displacement of natural landscapes by industrial development.

Mrs. Hale’s life in Milton is also markedly disparate from that in Helstone where she has lived “in and out perpetually into the fresh and open air” (p. 102). Mrs. Hale’s contrasting

experiences in Milton and Helstone reflect the far-reaching theme of industrialisation's fallout on quality of life. In Helstone, her life is characterised by freedom and access to fresh and open air, symbolising the rural idyll and the health and tranquillity associated with nature. The air in Milton is "deprived of all revivifying principle as it seemed to be here" (p. 102). This shows the contrast between Mrs. Hale's former life in Helstone and her new existence in the industrial town of Milton, illustrating the entrenched influence of environmental change on her well-being. Gaskell's phrases "fresh and open air" actually construe not only to ecological change but also to the limiting effect of industrialisation on women. Mrs. Hale, previously freer and healthier in her rural life, is worried about losing the blessings she had after moving to the city. On the other hand, Gaskell indicates that the industrial atmosphere is not only physically oppressive but also spiritually and emotionally corrosive. Mrs. Hale's nostalgia for her rural life and her subsequent illness in Milton can be seen as a symbolic reflection of industrialisation, which not only endangers nature but also the human spirit, a recurring motif in ecocritical analysis.

Noise and pollution are two of the most pivotal problems that are encountered with industrialisation. This is clearly understood from Mrs. Hale's statements: "[...] there is so much noise and dirt always. I remember once going in a lilac silk to see candles made, and my gown was utterly ruined" (p. 115). Mrs. Hale's statements illustrate the pervasive and intrusive nature of industrial pollution. Mrs. Hale draws attention to noise because she wants to show that the rural and quiet life in Helstone, where she used to live, is intrinsically divergent from the unfavourable soundscape of industrial machinery in Milton. Through Mrs. Hale's personal anecdote, Gaskell effectively transmits the pervasive environmental problems associated with industrialisation. In this heavily industrialised environment, it is not only the milieu that is mechanised but also human relations. Margaret's thought substantiates the state of constant busyness and limited communication that she has seen in Milton: "There were always at liberty to speak or be spoken to. But in Milton every one was too busy for quiet speech, or any ripened intercourse of thought; what they said was about business" (p. 411). Margaret's reflection on the atmosphere in Milton evinces the estranging impacts of industrialisation on human relationships and communication. Her observation overemphasises the relentless focus on work and efficiency that defines the industrial setting, leaving little room for meaningful interpersonal connections or thoughtful dialogue. The comparison between the ease of communication in other settings and the limited, business-centric interactions in Milton illustrates how industrialisation prioritises economic activity at the expense of personal and intellectual engagement. Gaskell deploys Margaret's thoughts to reflect the social changes in a rapidly industrialising society and to reprimand the superficiality of human interaction based on self-interest. Milton's industrialised atmosphere eliminates the possibility of meaningful and intense conversations amid rigorous work conditions. In other words, it becomes difficult for basic human qualities to manifest themselves in an industrialised climate. The hectic mode of labour that ensued with industrialisation has established a social order in which people have to constantly catch up on things, reducing communication to a minimum level. As a natural corollary, it is not possible to stay healthy in an environment of heavy machinery, noise, and dirt where basic human qualities cannot be realised. Mrs. Hale's rapidly deteriorating health after moving to Milton and her subsequent death after a certain period of time is a plain

manifestation of it. This decline in personal well-being mirrors the synecdochic consequences of industrialisation, where the relentless pursuit of progress often comes at the expense of human health and connection. As Easson (1980) suggests, “industry, labour, and capital are central to *North and South* and were intended to be from the beginning” (p. 39). Gaskell crafts her work not only as a narrative of personal development but as a profound exploration of the industrial age’s dynamics and the way they shape societal and individual lives. The industrial city of Milton becomes a sphere, reflecting the broader clash between rural traditions and industrial progress.

Gaskell’s *North and South* “unfolds, dramatises, analyses and combines a wide range of feelings and passions, personal as well as political” (Hardy, 2011, p. 19). With a multifaceted nature, her novel serves as a commentary on industrialisation, corroborating its detrimental reverberations on the environment, human relationships, and individual health. The transformation of the pastoral countryside into the marred industrial town of Milton functions as a microcosm of the larger ecological devastation wrought by industrialisation. Gaskell’s contrastive exigency of the north and south parts of the country mirrors an ecocritical concern with industrial ascendancy that erodes the natural world and disconnects humans from their environment. As David (1981) asserts, “Technologically armed man, in the shape of Thornton, battles with nature in the assertion of industrial power over her raw and crude materials, reinforcing this struggle between human ambition and the natural world” (p. 11). David’s assertion foregrounds the symbolic conflict between industrialisation and nature, embodied by Thornton’s character in *North and South*. With the character of Thornton, Gaskell alludes to the greed of humankind. She conveys how human beings harness the technological advances in their favour for their own comfort, which has become more and more powerful. This indicates that the struggle between human ambition and the natural world prioritises industrial augmentation at the expense of nature, reinforcing ecocritical concerns about the current situation. Gaskell’s novel also reflects significant emotional and physical costs induced by industrialisation, revealing the intricate interplay between human suffering and ecological destruction in the age of industrialisation. As Wright (1995) aptly observes, “*North and South* is a book full of pain [...], the pain of stress and disturbance, of pangs of conscience and sexual torment. It is also the pain of loss (p. 105). This emotional and physical pain resonates most strongly in the extirpative conflict between human ambition and nature, which cataclysmically alters the well-being of those caught in its midst, as exemplified by Margaret Hale and her family.

By illustrating Margaret Hale’s disillusionment and her family’s declining health upon their arrival in the industrial North, Gaskell denotes the physical and psychological costs of this estrangement from nature, a key point in ecocritical discourse which asserts that human well-being is intimately tied to environmental health. While Gaskell touches upon the tribulations experienced by people alienated from nature, she also re-emphasises the feeling of reverting back to nature. Margaret, now an orphan, returns to her town and finds everything as she left it. Margaret’s reflections on her lost rural home unfurl her heartfelt connection: “It hurt her to see the Helstone road so flooded in the sunlight, and every turn and every familiar tree so precisely the same in its summer glory as it had been in former years. Nature felt no change” (Gaskell, 1934, p. 465). This nostalgic memory epitomises the contrast between the serene, unchanged

natural landscape of Helstone and the rough, befouled environment of Milton. The novel's exposition of industrial Milton represents an environment devoid of natural life, with factories taking precedence over greenery and fresh air. This aligns with ecocriticism's scrutiny of the anthropocentric view of nature as a mere resource to be exploited for profit, without consideration of its intrinsic value or the long-term consequences of environmental degradation. The dehumanising conditions of Milton mirror the attrition of nature itself; as the environment becomes blighted and mechanised, human relationships and health deteriorate.

Shifting the focus from Gaskell's English countryside to the French mines, Émile Zola's *Germinal* furnishes a kaleidoscopic portrayal of the physical and psychological cost exacted by industrial labour. The protagonist of the novel is Étienne Lantier, a miner with a protest personality, who lives in Montsou, a bleak region in the north of France (as in Gaskell's novel, industrialisation and its damages are taking place in the northern part of the country). As Sara Pritchard (2005) asserts, "The focus of Zola's novel is the social dimensions of French industrialisation. It explores the growing tensions between capital and labour in one mine, the aptly named Montsou" (p. 731). By concentrating on the growing tensions between capital and labour, remarkably in the Montsou mine, Zola highlights the exploitative dynamics that arose during this period. As a microcosm of social conflict, the Montsou mine is a representation of the dramatic divergence and growing enmity between the rich mine owners and the poor working class. By establishing the mine as a central nexus, Zola shows that industrialisation creates wealth for a certain minority while causing poverty, disease, and misery for the vast majority of the people. Pritchard (2005) supports this argument and elucidates, "Without much subtlety he contrasts the miners' desperate poverty and their arduous working conditions with the mine owners' lavish houses, decadent meals, and condescending views of their workers" (p. 731). By juxtaposing the mine workers with the mine owners, Zola stresses the vast inequality between the working class and the bourgeois elite. This lack of subtlety in the narrative reinforces the oppressive nature of capitalism, illustrating how the wealth of the elite is built on the depredation and despair of the labour force. Zola makes a compelling and unambiguous denunciation of the exploitation and dehumanisation inherent in the industrial system.

The colliery that emblematises all these criticisms directed by Zola is the mine named 'The Voreux'. Zola (1942) characterises this mine as follows: "the Voreux, at the bottom of its hole, with its posture as of an evil beast, continued to crunch, breathing with a heavier and slower respiration, troubled by its painful digestion of human flesh" (p. 10). Zola's personification of the Voreux coal mine as a monstrous creature serves as a powerful and evocative image. This depiction transforms the mine from an inanimate object into a destructive force that engenders both humans and the environment. The ostensible impact of this deleterious entity on the city is visible to the naked eye. The following description in the novel apparently unshrouds the decimation generated by coal mines: "[...] the sky was earth-coloured, the walls were sticky with greenish moisture, and the roads were covered with pitch-like mud, a special kind of mud peculiar to the coal country, as black as diluted soot" (p. 61). This adulterated environment is a direct result of the mining operations, evincing the deep scars of industrialisation. With these descriptions, Zola manifests that industrialisation not only worsens human life but also destroys the environment, turning the natural world into a mirror

of the bleak and dirty interiors of the mines. The current situation extends beyond being a localised issue; it spreads nationwide. “Throughout the entire country, in fact, there was nothing but a long echo of ruin” (p. 264). This implies not only physical vitiation but also the deep-seated social and economic extension of industrialisation. Apart from this gloomy atmosphere surrounding the city, the presence of mines also catalyses landslips, “which were threatening everywhere” (p. 327). By abandoning the passages, the company creates the conditions for the disaster and then attempts to mitigate the despoilment through financial compensation rather than preventative measures. The collapse and the company’s attitude signify the fragility of the land under the weight of industrial plundering, illustrating how ecological deterioration and social inequalities are inextricably linked in the wake of corporate greed.

Along with the damages inflicted on nature such as landslides, mines also have a catastrophic effect on the labourers in the mines. Workers wrestle with various health problems due to the inconvenient working milieu. Zola exposit their plight as follows: “[...] the grandfather, coughing and spitting out the black phlegm, taken again by rheumatism which was turning to dropsy; the father asthmatic, and with knees swollen with water; the mother and the little ones scarred by scrofula and hereditary anaemia” (p. 181). By uncovering the grievous implications of the polluted environment of the mines on each family member, Zola propagates the inevitable and intergenerational abominable corollary of industrialisation. The suffocating atmosphere of the environment turns workers into hopeless and often apathetic individuals: “They only complained when the lack of food killed them off; and already they were falling like flies in the settlement” (p. 181). This quote suggests that survival is the primary concern, and even then, the response is limited to complaint rather than effective action. Zola delineates the dehumanising repercussions of poverty and exploitation and the extreme vulnerability of the miners, who are pushed to the brink of survival. As Pritchard (2005) expresses, “By the end of the novel, many miners and their family members have lost their lives to industrial accidents, starvation, sabotage, and military repression of the strikes” (p. 731). Pritchard’s observation underscores the novel’s exegesis of the harsh truths of industrial life, which is densely employed by Zola throughout the text. From an ecocritical perspective, the miners’ suffering parallels the devastation inflicted on the natural landscape. The disregard for human lives mirrors the disregard for nature.

Zola’s novel “offers, despite its limitations, an effective understanding of the social and economic and political problems which divide Europe now into two halves” (Goldberg, 1967, p. 505). Shedding light on the stark facts of his period, Zola, in *Germinal*, directs a severe criticism against industrialisation by representing it as a mechanism that devastates both human life and the natural environment. Zola’s *Germinal* presents an even more direct critique of industrialisation’s ecological and human cost by focusing on the calamitous impetus of coal mining on both the landscape and the labourers. The deployment of Voreux mine as a monstrous metaphor powerfully encapsulates the ecocritical idea that industrialisation is not merely an economic or social phenomenon but a violent assault on the natural world. Further, as Pasco remarks, “the mine represents man’s incursion into nature, a force that seems malevolent, perhaps only because it is mindless” (1973, p. 741). Zola deliberately embodies the mine as a scatheful agent to highlight the unfavourable aspects of industrialisation. The mine, often seen as a sign of human achievement and economic success, is shown as wreaking havoc. It upsets

the natural balance and brings pain to both people and nature. By describing the mine as a malevolent force, Zola not only denounces the negative effects of industrial growth but also prepares for a closer look at its environmental imprint. The polluted area around the mining town attests to the grave and sometimes permanent violation of the environment by such industrial actions. This imagery expounds the main focus of ecocriticism, which propounds that industrial practices can severely corrode ecosystems. Moreover, Zola's vignette of miners suffering from a seditious work sphere, where illnesses such as asthma, scrofula, and anaemia are common, shows an ecological perspective that exploiting nature for human benefit can critically exacerbate people's health. The mine's damage to the land, causing landslides and environmental problems, is similar to the physical and mental breakdown of the workers, adumbrating the close connection between environmental ruination and human misery. As Hewitt (1974) underlines, "In *Germinal* the earth eventually avenges itself upon the miners who have cut into its artery of coal" (p. 131), which highlights the symbolic retribution of nature against human exploitation. This perception encapsulates the environmental viewpoint in *Germinal*, where the earth is viewed not as a passive resource but as an autonomous entity that can retaliate. The miners' constant removal of coal, which can be seen as an infringement on the earth's unity/cohesion, leads to their own pain, showing a wider criticism of industrialisation. This pattern of depleting both the land and the workers' bodies manifest the strong link between environmental disservice and human wretchedness, preparing for Zola's larger social and ecological criticism. Moreover, Zola's criticism goes beyond the immediate aftermaths of industrialisation to show the long-term impact on both the environment and the working class, as seen in the miners' steady acceptance of their fate, with entire families grappling with the physical problems stimulated by their surroundings.

Conclusion

In the past, hardship moulded people into resilient and capable individuals who valued and were connected to nature. In contrast, modern humans, accustomed over time to the comfort of a variety of amenities, have abandoned the rudiments of life, including their connection to the natural world, for the sake of their convenience. Each convenience obtained has led to acute demolition in the natural habitat and, in parallel, to serious adverse consequences on human life. Industrialisation has been the leading tool for mankind to create a comfort zone. In this respect, this study has explored the ecological and social ramifications of industrialisation on both the natural environment and human communities through an ecocritical analysis of Elizabeth Gaskell's *North and South* and Émile Zola's *Germinal*. A comparative analysis of these two tomes paints an intricate tableau of the impacts of industrialisation on both human societies and the environment. Set in different industrial geographies, Gaskell's in the industrial north of England, Zola's in the coal mines of northern France, these works unravel that unrestrained industrial progress has reverberations, especially for ecological balance and social justice. Gaskell's novel presents the inherent tension between rural and industrial life by contrasting the peaceful, green countryside of Helstone with the dirty, noisy and defiled industrial town of Milton. Gaskell expends this contrast to reflect the physical and psychological effects of industrialisation on individuals, especially women, as seen in the character of Mrs. Hale, whose health deteriorates after moving to the industrialised North. Gaskell also castigates the alienation and emotional detachment instigated by the factory-

oriented atmosphere in which human relations are reduced to commercial exchanges in a mechanised environment. Her novel epitomises a weighty concern with both ecological degradation and the human cost of industrialisation. In fact, the origin of this concern stems from the ongoing conflict between nature and human greed, and Gaskell emphasises that in order to solve this problem, a balance between nature and human beings must be achieved and thus, natural harmony could be created. On the other hand, Zola's novel renders the coal mine as a nefarious catalyst that drains both nature and workers. The Voreux mine is a manifestation of the ecological and social annihilation triggered by industrial labour and is personified as a monster devouring nature and people. Zola's narrative accentuates the sharp gap between the rich mine owners and the poor and suffering miners. By addressing this distinction in society, Zola actually refers to the class struggle in his country, which accelerated with industrialisation and took a new form. The novel's sombre imagery of the miners' health and illnesses alludes to the physical decline that will last for generations, indicating that industrial domination extends not only to the environment but also to human bodies.

In their core essence, these two treatises examining the intervention of industrialisation on both people and nature in England and France show how cities alchemised into morphologically distinct forms due to urbanisation and industrialisation. Their stories portray the natural world worsened because of industrialisation. Both works deal with issues such as the uncontrolled depletion of natural resources, the growing gap between the rich and the working class, environmental depredation, and the social inequality fostered by capitalism in a more modern and industrialised globe. Thus, the writings of Gaskell and Zola not only crystallise criticism of their own era but also foreshadow the ecological and social problems of the future. Through their detailed descriptions and engaging narratives, these compositions reveal that industrial and economic increment, underpinned by the greed of the powerful class, is at the expense of the environment/nature and social welfare. Gaskell and Zola convey to the reader the ecological consequences of the Industrial Revolution through narratives that question man's subjunctive control of the natural and social structure.

Gaskell and Zola demonstrate that while industrialisation enriches some, it causes great damage to the environment and the lives of most people. This idea is in line with ecocritical theories that denounce the capitalist system for prioritising economic growth by manipulating industrial systems to their advantage while ignoring environmental and social problems. By referring to the havoc in their own societies, Gaskell and Zola promote the ecocritical idea that industrialisation leads to the exploitation of both natural resources and human beings. Gaskell and Zola's novels strongly criticise the anthropocentric view that nature exists only for human interests. The deterioration of the health and welfare of the mine workers trying to live against nature and the loss of health and peace of mind of the Hale family after they start to live in an industrialised city indicate that humans cannot live against nature. This view and the decay reified in the novels also imply the idea that it is misleading to perceive nature as something to be consumed and exploited, instead of seeing it as a living system that is an integral part of human life and sustains both humans and other living beings. As I mentioned at the beginning of the study, humans have never survived any struggle against nature. *North and South* and *Germinal*, anticipating the problems that today's world will face two centuries ago, corroborate this notion.

References

- Agofure, O. J. (2019). Art as eco-protest and communication in Tanure Ojaide's selected poetry. In S. Slovic et al. (Eds.), *Routledge handbook of ecocriticism and environmental communication* (pp. 187–198). Routledge.
- Bartosch, R. (2013). *Environmentality: Ecocriticism and the event of postcolonial fiction*. Rodopi.
- Borlik, A. T. (2011). *Ecocriticism and early modern English literature: Green pastures*. Routledge.
- Cecil, D. (1948). *Early Victorian novelists: Essays in revaluation*. Constable and Company Ltd.
- Celeste, M. (2012). 'You say you want a revolution': Dialectical soundscapes in Gaskell's *North and South*. *The Gaskell Journal*, 26, 18–35.
- David, D. (1981). *Fictions of resolution in three Victorian novels: North and South, Our Mutual Friend, Daniel Deronda*. Columbia University Press.
- Easson, A. (1980). Mr. Hale's doubts in *North and South*. *The Review of English Studies*, 31(121), 30–40.
- Garrard, G. (2004). *Ecocriticism*. Routledge.
- Gaskell, E. (1934). *North and South*. Oxford University Press.
- Glotfelty, C. (1996). Introduction: Literary studies in an age of environmental crisis. In C. Glotfelty & H. Fromm (Eds.), *The ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology* (pp. xv–xxxvii). University of Georgia Press.
- Goldberg, M. A. (1967). Zola and social revolution: A study of *Germinal*. *The Antioch Review*, 27(4), 491–507.
- Hardy, B. (2011). Two women: Some forms of feeling in *North and South*. *The Gaskell Journal*, 25, 19–29.
- Hewitt, W. R. (1974). *Through those living pillars: Man and nature in the works of Emile Zola*. Mouton.
- Martin, A. C. (1983). Gaskell, Darwin, and *North and South*. *Studies in the Novel*, 15(2), 91–107.
- Nichols, A. (2011). *Beyond romantic ecocriticism: Toward urbanatural roosting*. Palgrave Macmillan.
- Pasco, A. H. (1973). Myth, metaphor, and meaning in *Germinal*. *The French Review*, 46(4), 739–749.
- Pritchard, B. S. (2005). Mining land and labor. *Environmental History*, 10(4), 731–733.
- Riordan, C. (2006). German literature, nature and modernity before 1914. In *Nature in literary and cultural studies*. Brill.
- Slovic, S., et al. (2019). Introduction. In S. Slovic et al. (Eds.), *Routledge handbook of ecocriticism and environmental communication* (pp. 1–12). Routledge.
- Tickell, S. C. (1992). The quality of life: What quality? Whose life? *Environmental Values*, 1(1), 65–76.
- Williams, R. (1975). *The country and the city*. Oxford University Press.
- Wright, T. R. (1995). *Elizabeth Gaskell, 'We are not angels': Realism, gender, values*. Macmillan Press.
- Zola, É. (1942). *Germinal* (H. Ellis, Trans.). Heritage Press.

Geliş Tarihi : 09.12.2024
Kabul Tarihi : 20.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1598603>

Dündar, F. (2025). Bir öz-oryantalizm eleştirisi: Fon Sadriştayn'ın Karısı. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 120-139. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1598603>

BİR ÖZ-ORYANTALİZM ELEŞTİRİSİ: FON SADRIŞTAYN'IN KARISI

Faruk DÜNDAR¹

ÖZ

Bu çalışma, Ömer Seyfettin'in *Fon Sadriştayn'ın Karısı* adlı hikâyesini öz-oryantalizm bağlamında incelemektedir. Türk edebiyatının milliyetçi yazarlarından biri olan Ömer Seyfettin, bu hikâyesinde Batılılaşma sürecindeki Türk toplumunun içinde bulunduğu kimlik bunalımını ve Doğu-Batı çatışmasını ele almaktadır. Belge incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilen analizde, hikâyede fiziksel görünüm, kadın imajı, ekonomik anlayış, eğitim seviyesi, aile yapısı, sağlık anlayışı ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi temalar üzerinden Batı'nın idealize edilmesi ve Türk toplumunun eleştirilmesi incelenmiştir. Bu çalışma, Ömer Seyfettin'in milliyetçi bir yazar olmasına rağmen, hikâyesinde yer alan Türk toplumuna yönelik eleştirilerinin altında yatan nedenleri tartışmaktadır. Sonuç olarak, yazarın amacının Türk toplumunun eksikliklerini vurgulayarak onu modernleşme ve gelişme yolunda teşvik etmek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, hikâyenin öz-oryantalizm eleştirisi olarak okunabileceği, yazarın Batı'yı körü körüne taklit etmenin getireceği kimlik kaybına dikkat çektiği ve kültürel değerlerin korunarak modernleşmenin gerekliliğini savunduğu ortaya konmuştur. Bu bağlamda, *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesi, Ömer Seyfettin'in milliyetçi duruşuyla uyumlu bir şekilde, toplumunu eleştiren ve geliştirmeye yönelik bir perspektif sunan bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Öz-oryantalizm, Milliyetçilik, Batılılaşma, Fon Sadriştayn'ın Karısı, Ömer Seyfettin

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, faruk.dundar@erbakan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2524-4776>

Date Received : 09.12.2024

Date Accepted : 20.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1598603>

Dündar, F. (2025). A critique of self-orientalism: Fon Sadriştayn'ın Karısı (Fon Sadriştayn's Wife). *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 120-139. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1598603>

A CRITIQUE OF SELF-ORIENTALISM: FON SADRIŞTAYN'IN KARISI (FON SADRIŞTAYN'S WIFE)

Faruk DÜNDAR²

ABSTRACT

This study examines Ömer Seyfettin's story titled *Fon Sadriştayn'ın Karısı* (Fon Sadriştayn's Wife) in the context of self-orientalism. Ömer Seyfettin, one of the nationalist writers of Turkish literature, addresses in this story the identity crisis and the East-West conflict within Turkish society undergoing Westernization. In the analysis conducted using the document examination method, the idealization of the West and the criticism of Turkish society are examined through themes such as physical appearance, the image of women, economic understanding, education level, family structure, health perception, and gender roles presented in the story. This study discusses the underlying reasons for Ömer Seyfettin's criticism of Turkish society in his story, despite being a nationalist author. As a result, it has been determined that the author's aim is to emphasize the deficiencies of Turkish society and to encourage it towards modernization and development. Additionally, it has been revealed that the story can be read as a critique of self-orientalism; the author draws attention to the identity loss that blind imitation of the West can bring and advocates for the necessity of modernization while preserving cultural values. In this context, the story *Fon Sadriştayn'ın Karısı* (Fon Sadriştayn's Wife) is a literary work that, in alignment with Ömer Seyfettin's nationalist stance, presents a perspective that critiques and aims to develop his society.

Keywords: Self-orientalism, Nationalism, Westernization, Fon Sadriştayn'ın Karısı (Fon Sadriştayn's Wife), Ömer Seyfettin

² Assistant professor, Necmettin Erbakan University, Ereğli Faculty of Education, faruk.dundar@erbakan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2524-4776>

Giriş

Ömer Seyfettin (1884-1920), Türk edebiyatının önde gelen hikâye yazarlarından biridir. Millî Edebiyat akımının öncülerinden olan yazar, özellikle hikâye türündeki eserleriyle tanınmıştır (Alangu, 2017, s. 45). Ömer Seyfettin'in edebî kişiliği, Türkçülük akımından ve dönemin siyasi olaylarından büyük ölçüde etkilenmiştir (Enginün, 2012, s. 78). Yazarın eserlerinde, millî bilincin uyandırılması ve Türk dilinin sadeleştirilmesi gibi temalar ön plana çıkmaktadır (Köroğlu, 2016, s. 112). Ömer Seyfettin, hikâyelerinde genellikle günlük hayattan kesitler sunarak, toplumsal sorunları ve millî değerleri işlemiştir (Polat, 2020, s. 23). Yazarın üslubu, sade ve anlaşılır olmakla birlikte, zaman zaman ironik ve eleştirel bir ton da taşımaktadır (Polat, 2020, s. 23).

Oryantalizm kavramı, Edward Said'in (1978) çalışmasıyla literatüre kazandırılmış ve Batı'nın Doğu'yu geri kalmış ve ötekileştirilmiş bir biçimde temsil etme biçimi olarak tanımlanmıştır. Said'e göre oryantalizm, sadece akademik bir disiplin değil, aynı zamanda Batı'nın Doğu üzerinde hegemonya kurmasını sağlayan bir söylem biçimidir. Bu söylem, Doğu'nun Batı tarafından kendi üstünlüğünü meşrulaştırmak ve sömürgeci emellerini haklı çıkarmak için kullanılan bir araç haline gelmiştir. Öz-oryantalizm ise, Doğu toplumlarının bu oryantalist bakış açısını içselleştirerek kendi kültürlerini ve değerlerini aşağılamaları, Batılı değerleri ise üstün görmeleri olarak tanımlanabilir (Yegenoğlu, 1998). Bu kavram, Edward Said'in Oryantalizm eleştirisinden hareketle, Doğu'nun kendisini Batı'nın önyargılı ve stereotipik algılarıyla tanımlaması sürecini ifade etmektedir. Öz-oryantalizm, Batı'nın Doğu'yu geri kalmış olarak görme eğiliminin, Doğular tarafından benimsenmesi ve tekrar üretilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Chow, 1998). Bu durumun kimlik oluşumunda ve kültürel konularda etkileri bulunmaktadır. Bu bağlamda, Doğu toplumları, kendi geleneksel değerlerini ve kültürel miraslarını değersizleştirerek Batılı normları ve yaşam biçimlerini idealize ederler (Bhabha, 1994). Küreselleşme ve medya aracılığıyla yayılan bu eğilim, özellikle popüler kültür, edebiyat, turizm ve tüketim alanlarında belirginleşmektedir (Iwabuchi, 1995). Öz-oryantalizm aynı zamanda, Doğu toplumlarının kendi içlerindeki sosyal ve kültürel dinamikleri göz ardı etmelerine ve Batı merkezli bir bakış açısıyla kendilerini değerlendirmelerine yol açmaktadır (Nandy, 1983). Bu süreç, kültürel çeşitliliğin zedelenmesine ve sömürgecilik sonrası dönemde Batılı hegemonik söylemlerin devam etmesine neden olmaktadır (Said, 1978).

Ömer Seyfettin, eserlerinde Doğu-Batı kültür çatışmalarını ve öz-oryantalizmin bireyler ve toplum üzerindeki etkilerini işlemiştir. Bazı hikâyelerinde, aşırı batılılaşmanın yol açtığı kimlik kaybı ve geleneksel değerlerden kopuşun yarattığı sorunları ele alarak, okuyucuyu bu konular üzerine düşünmeye sevk etmiştir. *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesi de bu bağlamda değerlendirilmesi gereken bir eserdir.

Ömer Seyfettin'in *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesinde, anlatıcı, şiddetli bir sinir krizi geçirirken rahatlamak için Boğaziçi'nde bir vapur gezisine çıkar. Güvertede, güçlü ve sağlıklı görünen, Alman'a benzeyen bir adam dikkatini çeker. Kendi zayıf ve sınırlı haliyle bu adamın sağlığı arasında bir kıyaslama yaparak böyle bir sıhhatin ne kadar büyük bir mutluluk olduğunu düşünür. Vapur bir sonraki iskeleye yanaştığında, bir Türk bu yabancıyı "Fon Sadriştayn" diyerek selamlar ve Türkçe sohbet ederler. Anlatıcı, bu adamın Türkçeyi akıcı konuşmasına şaşırır ve kim olduğunu merak eder. Yabancı, anlatıcıya dönerek kendisini tanıyıp tanımadığını

sorar. Anlatıcı adamı tanımadığını söyleyince, adam gerçek adının Sadrettin olduğunu ve anlatıcının eski okul arkadaşı olduğunu açıklar. Anlatıcı şaşkındır; çünkü hafızasında Sadrettin zayıf ve “Serçe Pehlivan” lakabıyla anılan cılız bir çocuktur. Sadrettin, bu büyük değişimin hikâyesini anlatmaya başlar. Mezun olduktan sonra iş bulmakta zorlanan Sadrettin, sonunda Anadolu Şimendifer Kumpanyası’na girer. Anne ve babasını küçük yaşta kaybettiği için halasıyla yaşamaktadır. Halası, onun gittikçe zayıflamasından endişe ederek evlenmesini önerir. Sadrettin de bu tavsiyeye uyar ve güzel, kültürlü bir Türk kızıyla evlenir. Ancak evliliği umduğu mutluluğu getirmez; karısı müsrif, gösterişe düşkün ve ev işlerine ilgisizdir. Pahalı harcamalar Sadrettin’i maddi çıkmaza sürükler. Borçları birikir. Stres sağlığını daha da bozar ve doktorlar kendisine verem başlangıcı teşhisi koyarlar. Doktorlar Sadrettin’e hava değişiminin iyi geleceğini tavsiye ederler. Bu tavsiye üzerine Sadrettin, Almanya’daki bir arkadaşının yanına gider. Arkadaşının da eskiden zayıf olduğunu hatırlarken, şimdi son derece sağlıklı ve güçlü olduğunu görür. Arkadaşı, Alman yaşam tarzının ve özellikle Alman kadınlarının etkisinin bu dönüşümde önemli rol oynadığını anlatır. Arkadaşının Alman eşi, evin tüm işlerini kendi yapan, tutumlu ve çalışkan bir kadındır. Bu durumdan etkilenen Sadrettin’e arkadaş, bir Alman kadınıyla evlenmesini önerir. İstanbul’daki karısının onu terk etmesi üzerine, Sadrettin bu teklifi kabul eder ve bir Alman kızıyla evlenir. Yeni eşyle birlikte İstanbul’a dönerler ve Almanya’da edindiği disiplinli yaşam tarzını sürdürürler. Alman eşi, evde hizmetçi tutmaya gerek görmez; tüm ev işlerini kendisi yapar, bütçeyi dikkatle yönetir ve gereksiz harcamalardan kaçınır. Sadrettin’in sağlığı hızla düzeler; kilo alır, güçlenir ve maddi durumu istikrara kavuşur. Eşi, doğum sırasında ne ebe ne de doktor ister; bunu doğal bir süreç olarak görür ve yardıma ihtiyaç duymadan çocuğunu dünyaya getirir. Kısa sürede günlük rutinine döner ve ev işlerine devam eder. Sadrettin, hayatındaki bu olumlu değişimleri eşine ve onun getirdiği yaşam tarzına borçlu olduğunu vurgular. Alman kadınlarının disiplinli, çalışkan ve tutumlu yapılarının ailelerinin ve ülkelerinin refahına katkı sağladığını belirtir. Anlatıcı, Sadrettin’in hikâyesini dinledikten sonra karmaşık duygular yaşar. Bir yandan arkadaşının mutluluğunu ve sağlığını takdir ederken, diğer yandan bu kadar disiplinli ve hesaplı bir yaşamın eksikliklerini düşünür. Hikâye, anlatıcının bu değerlendirmeleriyle sona erer. Bu hikâye, kültürel farklılıklar ve yaşam tarzlarının bireylerin hayatı üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

Ömer Seyfettin bu hikâyesinde başkarakter Fon Sadriştayn aracılığıyla Türk kadını olumsuz yönleriyle tasvir etmektedir. Bu durum, eserin yayımlandığı dönemde büyük bir tepkiye yol açmıştır. Bunun üzerine, Ömer Seyfettin, Türk kadınlarından özür dilemek amacıyla *Fon Sadriştayn’ın Oğlu* adıyla bu hikâyenin devamı niteliğinde başka bir hikâye yazmıştır (Enginün, 2011, s. 169). Bu çalışma, sadece *Fon Sadriştayn’ın Karısı* hikâyesi üzerinde duracaktır.

Alanyazına bakıldığında *Fon Sadriştayn’ın Karısı* hikâyesi ile ilgili çalışmalar görülmektedir. Çalışmaların birçoğu *Fon Sadriştayn’ın Karısı*’nı Ömer Seyfettin’in diğer hikâyeleri ile birlikte ele almıştır. Dinçer (2021), *Fon Sadriştayn’ın Karısı* ve onun tamamlayıcısı olan *Fon Sadriştayn’ın Oğlu* hikâyelerinde yer alan mitolojik izleri ve modern işlevleri araştırmıştır. Zengin (2020), *Fon Sadriştayn’ın Karısı* ve *Fon Sadriştayn’ın Oğlu* hikâyelerindeki kadın karakterlerin karşılaştırmalı bir analizini yaparak rollerini ve temsil biçimlerini incelemiştir. Sürgit (2013), Ömer Seyfettin’in *Fon Sadriştayn’ın Karısı* hikâyesinin devamı olan *Fon Sadriştayn’ın Oğlu* adlı hikâyesini, Yeni Lisan hareketinin dil ve edebiyat

anlayışını kurmaca bir çerçevede yansıtan önemli bir metin olarak değerlendirmiş ve yazarın milliyetçi duruşunu vurgulamıştır. Değer aktarımı temasını araştıran Kanter (2015), Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde kadınların toplumun değerlerini aktarmadaki rolünü tartışmıştır. Benzer şekilde Karabulut (2017), Ömer Seyfettin'in anlatılarındaki kadınlar dünyasına odaklanmıştır. Tarakçı (2023), Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde annelerin millî kimlik inşasındaki rolünü incelemiştir. Yüksel (2013) çalışmasında, Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde aile kavramının hem gerçek hem de metaforik anlamda, ulusu hayal etmek için bir araç olarak kullanıldığını ve başarılı bir ulusun temelini başarılı bir aileye dayandığını vurgulamıştır. Ömer Seyfettin'in aşırı Batılılaşma ve bunun Osmanlı toplumu üzerindeki etkilerine yönelik eleştirisi, Okay (2019) tarafından kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Beyitoğlu (2018), *Fon Sadriştayn'ın Karısı*'nın toplumsal kusurları vurgulayarak, ideal bir toplum yaratmaya nasıl katkıda bulunduğunu tartışmıştır. Güneş (2017) yüksek lisans tezinde, Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde kimlik ve aidiyet duygusunu inceleyerek, yazarın Türk milliyetçiliği bağlamında okuyucuya verdiği mesajları analiz etmiştir. Erdem (2015) doktora tezinde, Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde II. Meşrutiyet Dönemi'nin siyasal ve toplumsal yapısına yönelik eleştirileri analiz ederek, yazarın milliyetçilik anlayışının dönemin anayasal milliyetçilik programlarıyla uyumlanmayan özgün bir çizgi temsil ettiğini ortaya koymuştur. Aktaş (2019) doktora tezinde, Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde Türk kimliğinin inşa sürecini ve milliyetçi söylemi incelerken, yazarın millî kimlik modelleri ve Türkçülük hareketine katkıları tarihsel ve kuramsal bir bakış açısıyla ele almıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Ömer Seyfettin'in *Fon Sadriştayn'ın Karısı* adlı hikâyesini öz-oryantalizm bağlamında incelemektir. Çalışma, hikâyede yer alan Türk toplumundaki bazı hususların Batı ekseninde eleştirilmesini analiz ederek, yazarın bu yaklaşımının altında yatan nedenleri irdelemeyi hedeflemektedir. Ayrıca, Ömer Seyfettin'in milliyetçi bir yazar olmasına rağmen eserinde Türk toplumuna yönelik eleştiriler yapmasının nedenlerini anlamak ve bu bağlamda yazarın modernleşme, kültürel kimlik ve kültürel değerlerin korunması konusundaki görüşlerini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Ömer Seyfettin'in eserlerinde öz-oryantalizm temalarını ele alarak, Türk toplumunun Batılılaşma sürecinde yaşadığı kimlik bunalımına ve Doğu-Batı çatışmasına ışık tutması açısından önemlidir. Çalışma, Türk edebiyatında milliyetçi bir yazar olarak bilinen Ömer Seyfettin'in hikâyesinde kendi toplumuna yönelik eleştiriler yapmasının ardındaki nedenleri ortaya koyarak, dönemin sosyal ve kültürel dinamiklerini anlamaya katkı sağlamaktadır. Ayrıca, günümüzde de güncelliğini koruyan kültürel kimlik, modernleşme ve öz-oryantalizm konularında önemli çıkarımlar sunarak, bu alandaki literatüre katkıda bulunmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan belge incelemesine dayanmaktadır. Belge incelemesi, metinlerin sistematik ve nesnel bir şekilde incelenmesini sağlayan bir araştırma yöntemidir. Edebî metinlerde belge incelemesi, metindeki temaların, sembollerin, imgelerin ve anlatım tekniklerinin detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kılar. Bu sayede, metnin altında yatan anlamlar ve zamanın toplumsal durumu değerlendirilerek, yazarın vermek istediği mesajlar ortaya konulur (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Ömer Seyfettin'in eserleri oluşturmaktadır. Örneklem olarak ise, *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesi seçilmiştir. Bu hikâye, öz-oryantalizm temalarının analiz edilmesi ve Türk toplumunun Batılılaşma sürecindeki durumunun incelenmesi açısından zengin bir veri sumaktadır.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırmanın birincil verileri, Ömer Seyfettin'in *Fon Sadriştayn'ın Karısı* adlı hikâyesinden oluşmaktadır. Ayrıca hikâye üzerine yapılmış önceki akademik çalışmalar gözden geçirilmiştir. Bu süreçte, hikâyenin analizine katkı sağlayacak kaynaklar seçilmiş ve literatür taraması yapılarak araştırmanın kuramsal temeli oluşturulmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde belge incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Hikâye, öz-oryantalizm bağlamında tematik olarak incelenmiş ve fiziksel görünüm, kadın imajı, ekonomik anlayış, eğitim seviyesi, aile yapısı, sağlık anlayışı, toplumsal cinsiyet rolleri gibi temalar üzerinden Batı'nın idealize edilmesi ve Türk toplumunun eleştirilmesi değerlendirilmiştir. Metinde yer alan anlatım teknikleri, karakter tasvirleri ve olay örgüsü çözümlenerek, yazarın vermek istediği mesajlar ve hikâyenin altında yatan anlamlar ortaya konulmuştur. Ayrıca, anlatıcının iç çatışmaları ve öz-kimlik arayışı da analiz edilerek, hikâyenin öz-oryantalizm eleştirisi olarak okunabileceği vurgulanmıştır.

Bulgular

Ömer Seyfettin'in *Fon Sadriştayn'ın Karısı* adlı hikâyesi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan Batılılaşma hareketleri, toplumsal dönüşümler ve bu süreçte ortaya çıkan kültürel çatışmaları ele alan bir eserdir. Yazar, Doğu ve Batı medeniyetleri arasındaki farklılıkları, bireysel hikâyeler ve karakter analizleri üzerinden okuyucuya sunmaktadır. Hikâye, Batı'nın üstünlüğünün çeşitli yönleriyle vurgulandığı ve Türk kültürünün eleştirel bir bakış açısıyla ele alındığı bir anlatı olarak sunulmaktadır.

Sağlık, Doğum Süreci ve Fiziksel Görünüm Bağlamında Öz-Oryantalizm

Ömer Seyfettin'in *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesinde, sağlık, doğum süreci ve fiziksel görünüm üzerinden Doğu-Batı karşılaştırması yapılırken, yazarın öz-oryantalist bir perspektifle Türk toplumunu eleştirdiği görülmektedir. Bu eleştirinin temelinde, Batı'nın doğal ve bireysel yaklaşımlarının yüceltilmesi ve Doğu'nun, özellikle Türk toplumunun, aşırı müdahaleci ve karmaşık sağlık anlayışının sorgulanması bulunmaktadır. Aynı zamanda hikâyede, erkek sağlığı beslenme ve kadının erkeğe bakımı üzerinden, kadın sağlığı ise doğum süreci üzerinden ele alınarak iki boyutlu bir sağlık tablosu çizilmektedir.

Hikâyede kadın sağlığı, özellikle doğum süreci üzerinden anlatılır. Hikâyede, Fon Sadriştayn'ın Alman karısının doğuma yaklaşımı, doğumun doğal ve beden normal bir işlevi olarak görülmesi olarak sunulur. Yazarın vurguladığı nokta, Batılı kadının bireysel irade ve güven duygusuyla doğurduğu, Türk kadınının ise doğumu tıbbi müdahaleye sıkça ihtiyaç duyulan bir süreç olarak değerlendirmesidir. Alman karısının sözleri bu bakış açısını net biçimde ortaya koyar: “Ebesiz doğurdum. Ebe hekim demektir. Ben hasta mıyım? Ebeye ne lüzum var?” (Seyfettin, 2020, s. 662).

Alman karısının doğumu herhangi bir tıbbi yardıma gerek duymadan gerçekleştirmesi, halk sağlığı açısından edinilmiş bilgi ve deneyimin Batı toplumunda ne denli yaygın olduğunu göstermektedir. Alman kadınının, doğum hakkında azımsanmayacak düzeyde bilgi sahibi olması, Batı toplumunun temel sağlık konularında bireyleri bilinçlendirdiğine dair bir mesaj içerir. Doğumu bir hastalık değil, doğal bir süreç olarak değerlendirmek ve bu süreçten hemen sonra günlük hayata dönmek, Batı'daki özgüven ve bireysellik yaklaşımının somut bir yansıması şeklinde yorumlanır.

Türk toplumu bağlamında ise yazar, gereksiz tıbbi müdahalelerin ve doğum sürecini fazla abartmanın modernleşmenin önünde engel yarattığını ifade eder. Türk toplumunda doğumun “karmaşıklaştırılmış” bir süreç olarak görülmesi ve her aşamada dış müdahaleye ihtiyaç duyulması, aslında bireyin kendi bedenine duyduğu güvensizliği ve yeterli eğitimin olmayışını göstermektedir. Ömer Seyfettin, bu tutumu geri kalmışlık olarak adlandırmasa da, Batı'nın yaklaşımının açıkça daha ileri, özgüvenli ve doğal bir süreç olarak sunulması, öz-oryantalizme özgü bir bakış şekliyle toplumsal bir eleştiri olarak okunabilir.

Hikâyede erkek sağlığı, beslenme ve Alman karısının Fon Sadriştayn'a bakımı üzerinden ele alınır. Doğum sürecinde olduğu gibi, Fon Sadriştayn'ın fiziksel dönüşümü de Batı'nın bireyleri nasıl daha sağlıklı ve daha canlı kıldığına dair bir ifade taşır. Anlatıcı, vapurda yanına oturan Fon Sadriştayn'ı ilk bakışta bir Alman sanarak şöyle tasvir eder: “Başımı sağa çevirdim; müthiş, iri, kıpkırmızı bir Alman yanıma oturmuş, gayet beyaz bir keten mendille terini siliyordu. Birbiri üzerine attığı bacaklarına, kalın dizlerine, dokunulsa kan fışkıracak sanılan tombul ellerine baktım.” (Seyfettin, 2020, s. 653).

Bu betimleme, Batılı erkeğin beslenme koşulları ve hayat tarzı sayesinde nasıl sağlıklı, güçlü ve diri bir bedene sahip olduğunu göstermeyi amaçlar. Türk anlatıcının kendi fiziksel durumunu kıyaslayarak zayıflığını vurgulaması, “Ah, ne sihat!..” (Seyfettin, 2020, s. 653) ifadesiyle dile getirilir. Böylelikle, Batı'nın beden bakımına, beslenmeye ve genel sağlık anlayışına daha fazla önem verdiği sonucuna varılır.

Ayrıca Fon Sadriştayn, kendisine “Serçe Pehlivan” lakabının takıldığını, Türkiye’deyken cılız ve zayıf olduğu için arkadaşlarının kendisiyle alay ettiğini, ancak Almanya’ya gittikten sonra belirgin bir fiziksel gelişim sergilediğini söylemektedir (Seyfettin, 2020, s. 655). Bu dönüşüm, Batı’nın sadece maddi ve kurumsal anlamdaki ilerlemesini değil, bedensel gelişime de imkân sağlayan bir ortama sahip olduğunu göstermektedir. Hikâye boyunca, Fon Sadriştayn’ın Alman eşinin Fon Sadriştayn’ın beslenmesiyle ilgilendiği ve erkeğinin fiziksel gücünü korumasına yardımcı olduğu aktarılır. Böylelikle yazar Batı toplumunu bir bütün olarak, kadından erkeğe aile içi sağlık bilincinin yüksek seviyede olduğu bir toplum şeklinde okuyucuya sunar.

Ömer Seyfettin, doğum sürecinde gereksiz görülen titizlik ya da erkek sağlığında zayıflığa sebep olan yetersiz beslenme alışkanlıkları gibi konuları, Türk toplumunun eğitim ve sağlık konusundaki eksiklikleri olarak yansıtır. Hikâye, Batı’nın doğal ve halk sağlığına dayanan yaklaşımını idealleştirirken, Türk toplumunun sağlık ve modernleşme sürecinde alması gereken mesafeye de işaret eder.

Sonuç olarak, Ömer Seyfettin’in *Fon Sadriştayn’ın Karısı* hikâyesinde, sağlık ve beden kavramları hem kadın hem de erkek ekseninde ele alınarak Batı’nın güçlü, sağlıklı ve doğal yaklaşımı ile Türk toplumunun aşırı tıbbi müdahale ve karmaşa içeren anlayışı kıyaslanmaktadır. Alman karısının doğumu ebesiz ve tıbbi yardıma ihtiyaç duymadan gerçekleştirmesi, Batı toplumundaki halk sağlığı bilgisine dayanan özgüvenli tavır göstermek için kullanılır. Aynı şekilde, Fon Sadriştayn’ın Türkiye’deyken cılız oluşu, Almanya’da edindiği beslenme ve hayat koşullarıyla sağlıklı bir bedene kavuşması, Batı’nın bireysel beden gelişimine verdikleri önemi vurgular. Bu iki perspektif, yazarın öz-oryantalist yaklaşımını görünür kılar. Batı’yı idealleştiren ve Türk toplumunu kendi eksiklikleri üzerinden eleştiren bakış açısı hem toplumsal hem de bireysel boyutta bir sorgulamaya davet eder.

Kadın İmajı ve Öz-Oryantalizm

Ömer Seyfettin’in *Fon Sadriştayn’ın Karısı* adlı hikâyesinde, Alman ve Türk kadın karakterler arasındaki belirgin karşıtlık, dönemin toplumsal yapısını ve kadınların aile içi rollerini yeniden düşünmeyi gerektiren bir tartışma zemini oluşturmaktadır. Yazar, öz-oryantalist söylemlerle Batı’yı yüceltmekten ziyade Türk toplumunun aksayan yönlerini eleştirmekte ve kadının toplumsal rolüne dair tespitlerde bulunmaktadır.

Hikâye boyunca Alman kadını hem ev içi sorumluluklara hem de gündelik yaşamın diğer alanlarına etkin biçimde katılan bir karakter olarak betimlenir. Fon Sadriştayn’ın Alman eşinin, “Para kazanmak erkeğin, kazanılan paranın iştirâ kuvvetini arttırmak da kadının vazifesidir.” (Seyfettin, 2020, s. 660) şeklindeki sözü, kadının ev ekonomisine katkıda bulunduğunu ve yalnızca tüketen bir konumda olmadığını göstermektedir. Bu çerçevede Alman kadını, ev işlerini titizlikle yerine getirmenin yanı sıra tasarruf etmeye, maaşın doğru kullanımına, kültürel ve sosyal faaliyetlere önem veren bir karakter olarak ön plana çıkar. Hikâyede, Fon Sadriştayn’ın Alman karısının, “Evide ne iş olursa ben yaparım!” (Seyfettin, 2020, s. 661) şeklindeki vurgusu, onun ev işlerinin tamamını üstlendiğini gösterirken; “Yemekten sonra kemanla klasik parçalar çalar, klasik şiirler okur. Onbirde hemen yatarız.” (Seyfettin, 2020, s. 661) ifadesi de kültürel etkinliklere vakit ayırdığına işaret etmektedir.

Buna karşılık, hikâye boyunca Türk kadını, özellikle Fon Sadriştayn'ın Türk eşi üzerinden sorumsuz ve tüketici bir imajla resmedilmektedir. Fon Sadriştayn, Türk eşi için “Karım hatta mutfağın nerede olduğunu bilmiyordu.” (Seyfettin, 2020, s. 658) ifadesini kullanarak, Türk kadınının en temel ev işlerinden bile haberdar olmadığını dile getirir. Aynı şekilde, “Müteharrık bizzat bir tuvalet makinesi gibi temizleniyor, pudralanıyor, boyanıyor, giyiniyor, geziyor, tozuyor, geliyor, yemeğini yiyor, yatağına yatıyor, rahat rahat uyuyordu!” (Seyfettin, 2020, s. 658) sözleriyle, Türk karısının lükse düşkün, bakımla fazlasıyla meşgul olan, ancak ev ve aile sorumluluklarına kayıtsız kalan bir karaktere dönüştüğü vurgulanmaktadır. Bu anlatımda, ekonomik ya da sosyal katkı sunmayan, yalnızca hazır kaynakları tüketen bir Türk kadını imgesi öne çıkmakta ve kadının toplumsal rolleriyle ilgili eksikliklere yönelik bir eleştiri okunmaktadır.

Hikâyede dile getirilen bu farklılıklar, Ömer Seyfettin'in Batı ve Doğu toplumlarındaki kadın rollerine ilişkin yaklaşımını belirgin kılmakla birlikte, yazarın asıl meselesinin Batı'yı övmek olmayıp Türk toplumunun sorunlu gördüğü yönlerini işaret etmek olduğu anlaşılmaktadır. Fon Sadriştayn karakteri üzerinden aktarılan Alman kadınının çalışkanlığı, disiplin anlayışı ve çok yönlülüğü, Türk kadınının eğitimsizlik, ilgisizlik ve ev ile ilgili sorumluluklardan uzak kalmasıyla keskin bir tezat içinde sunulur. Yazar, bu tezatla Türk kadınının toplumsal kalkınmadaki rolünü güçlendirmeye yönelik bir sorgulamayı gündeme getirir. Ömer Seyfettin, milliyetçi bir bakış açısıyla kadın eğitiminin artırılmasını, kadının üretkenlik ve toplumsal işlev bakımından daha etkin hâle gelmesini önemli bir hedef olarak göstermektedir.

Metindeki karşılaştırmalar, dönemin modernleşme ihtiyacı bağlamında da okunabilir. Ömer Seyfettin, Türk toplumunda kadının eğitimi, kültürel birikimi ve sosyal etkinliklere katılımı konularında yaşanan eksikliklere göndermede bulunarak, kadının daha donanımlı bir birey hâline gelmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hikâyede eğitilmiş ve disiplinli kadının sosyal hayata dâhil olması, aile içi düzeni sağlaması ve ekonomik refaha katkıda bulunması, toplumun genel kalkınmasına doğrudan etki eden unsurlar olarak belirtilir.

Sonuç olarak, *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesinde, öz-oryantalist bakış açısıyla yapılan Alman ve Türk kadın imajları arasındaki karşıtlık, yazarın Osmanlı toplumunda gördüğü aksaklıklara işaret etmek ve kadının toplumsal konumunu iyileştirmeye yönelik bir farkındalık yaratmak amacıyla kullanılmıştır.

Ekonomik Anlayış ve Tasarruf Kültürü Bağlamında Öz-Oryantalizm

Ömer Seyfettin'in *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesinde Batı ve Doğu toplumlarının ekonomik anlayışları, bireysel ve toplumsal davranışlar üzerinden karşılaştırılarak sunulmaktadır. Bu karşılaştırma, yazarın iki farklı kültüre dair gözlemlerini ele alırken ekonomik planlama ve tasarruf kültürünü merkeze koyar. Ömer Seyfettin'in anlatımında Batı toplumları, özellikle Alman karısının ekonomik tutumuyla sembolize edilen bir disiplin ve akılcılık anlayışıyla tanıtılmaktadır. Buna karşılık, Türk toplumunun ekonomik alışkanlıkları daha müsrif ve plansız bir yapıyla eleştirilmektedir.

Fon Sadriştayn'ın Alman karısının ekonomik tutumuna dair sözleri, tasarruf kültürünün Batı'da ne denli içselleştirildiğini gösterir. Alman kadın, gelir artışının harcamaların artması

için bir sebep olmadığını düşünmekte ve ihtiyaca göre bir harcama anlayışını benimsemektedir: “Karımın fikrince masraf vâridâta göre değil, ihtiyaca göre yapılırdı. Fakat vâridâtın artması masrafın çoğalmasa için mantıkî bir sebep olamazdı.” (Seyfettin, 2020, s. 661) Bu ifade, ekonomik bilincin bireysel yaşamda disiplinli bir şekilde uygulandığı Batı toplumlarının, ekonomik refahın yalnızca gelirdeki artışla değil, bu gelirin nasıl kullanıldığıyla da ilişkili olduğunu vurgular.

Alman kadınının gelir artışına rağmen harcamalarını sabit tutması ve artan gelirini tasarrufa yönlendirmesi, geleceğe yönelik ekonomik planlama yapmanın önemini gösterir. Kadının Fon Sadriştayn’ın “maaşım on beş lira oldu” ifadesine rağmen yaşam standartlarını değiştirmemesi, bu anlayışın somut bir örneğidir: “Her ay bankaya beş lira yerine on lira götürmeye başladı.” (Seyfettin, 2020, s. 661). Ömer Seyfettin burada, bireylerin gelirlerini biriktirme ve tasarruf etme alışkanlıklarının, ekonomik refahı artırma ve sürdürülebilir bir yaşam standardı oluşturma açısından ne kadar önemli olduğunu vurgular. Aynı zamanda, bu ekonomik disiplini bir Batı değer sistemi olarak sunar; Alman kadının bu tavrı, bireysel ekonominin toplumsal refaha nasıl katkı sunduğunu da sembolize eder.

Buna karşın Türk toplumunun ekonomik alışkanlıkları, yazar tarafından daha eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilir. Türk bireylerinin gelirdeki artışı anında harcamalara yansıtması, ekonomik istikrarsızlığa zemin hazırlayan bir müsriflik olarak görülmektedir: “Bir Türk’ün aylık vâridâtı yirmi beş lira iken otuz lira oldu mu, hemen evini değiştirmeye, daha fazla bir hizmetçi tutmaya kalkar.” (Seyfettin, 2020, s. 662) Burada, gelirdeki artışın plansız bir harcama eğilimi doğurduğu ve bu tür davranışların uzun vadede bireysel ve toplumsal istikrarsızlığa yol açabileceği vurgulanır. Türk toplumunun ekonomik planlama ve tasarruf eksikliği, bireylerin geleceğe dair düşünmeden mevcut gelir artışını tüketmeye yönelik eğilimleri üzerinden eleştirilir.

Yazar, bu anlatımıyla Batı ve Doğu toplumları arasındaki ekonomik bilinç farkını vurgularken, okuyucuyu ekonomik planlama ve tasarrufun önemi üzerine düşünmeye sevk eder. Batı’daki bireysel disiplinin toplumsal refaha katkı sunduğunu öne sürerken, Türk toplumunun bu disiplinden uzak oluşu, ekonomik istikrarın sağlanamamasıyla ilişkilendirilir. Fon Sadriştayn’ın Alman karısının gelir artışını tasarrufa yönlendirmesi, ekonomik gelişimin yalnızca kazançlarla değil, harcamaların ve birikimlerin mantıklı bir şekilde düzenlenmesiyle mümkün olduğunu gösterir. Yazarın bu noktada okuyucuya verdiği mesaj, ekonomik disiplinsizliğin sadece bireyleri değil, toplumu da etkileyen bir soruna dönüştüğüdür.

Ekonomik anlayışın bireysel refah üzerindeki etkisi, hikâyede sadece aile ekonomisi bağlamında değil, toplumun genel ekonomik yapısının bir parçası olarak ele alınır. Yazar, ekonomik bilincin toplumsal refahı doğrudan etkilediğini belirtirken, Türk toplumunun bu konuda geri kaldığını ifade eder. Ömer Seyfettin’in bu eleştirileri, Batılılaşma sürecindeki Türk toplumunun ekonomik disiplini Batı’dan öğrenmesi gerektiği şeklinde de yorumlanabilir.

Sonuç olarak, Ömer Seyfettin, ekonomik planlama ve tasarruf bilincinin birey ve toplum açısından önemini iki farklı kültür üzerinden ortaya koymaktadır. Yazar, Batı’nın ekonomik anlayışını disiplin ve mantıkla özdeşleştirirken, Türk toplumunu bu disiplinden yoksun bir toplum olarak ele almaktadır. Bu karşılaştırma, bireylerin ekonomik alışkanlıklarının toplumsal

refah üzerindeki etkisini vurgularken, okuyucuyu ekonomik bilinç ve disiplin konusunda düşünmeye sevk etmektedir.

Eğitim ve Kültürel Seviye Üzerinden Öz-Eleştiri

Eğitim ve kültürel seviye, hikâyede Batı'nın üstünlüğünün en belirgin şekilde vurgulandığı alanlardan biridir. Fon Sadriştayn, Alman karısının kültürel faaliyetlere olan ilgisini ve entelektüel birikimini övmektedir: “Yemekten sonra kemanla klasik parçalar çalar, klasik şiirler okur.” (Seyfettin, 2020, s. 661)

Fon Sadriştayn'ın Alman karısının klasik müzik dinlemesi, şiir okuması gibi faaliyetler, yalnızca bireysel bir entelektüel birikimi ifade etmez; aynı zamanda Batı toplumunun eğitime, sanata ve kültüre verdiği önemin bir sembolü olarak karşımıza çıkar.

Türk toplumunun eğitim ve kültür seviyesindeki eksiklik ise hikâyede Alman kadın tarafından dolaylı olarak eleştirilir: “Türkiye halkının hiç hesap bilmediğini söylüyor, ‘Sizde bir, iki, üç, dört, beş, on, yirmi, otuz var mı? Yazınızda rakam işaretleri var mıdır?’ diye tuhaf sualler soruyordu.” (Seyfettin, 2020, s. 661) Metinde Türk toplumunun eğitim konusundaki eksiklikleri dolaylı yoldan Alman kadın tarafından eleştirilmektedir. Kadının, “Türkiye halkının hesap bilmediği” yönündeki ifadeleri, doğrudan Türk eğitim sisteminin yetersizliklerine dikkat çeker. Bu ifade, Ömer Seyfettin'in döneminde, Osmanlı'nın eğitim sistemindeki aksaklıkların ve modernleşme çabalarının henüz yeterince sonuç vermediğinin bir eleştirisi olarak değerlendirilebilir. Alman kadının şaşkınlıkla sorduğu sorular, Türk toplumunun modern matematiksel ve bilimsel bilgilere ulaşmakta geri kaldığına dair imalar içerir.

Alman kadının soruları, doğrudan doğruya Türk toplumunun eğitim konusundaki yetersizliklerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu eleştiri, Türk toplumunun eğitim anlayışının Batı ile karşılaştırıldığında geride kaldığını ve bu durumun da bireylerin entelektüel gelişimini sınırladığını göstermektedir. Eğitim eksikliğinin bireylerin entelektüel kapasitesini sınırladığı vurgusu, Türk toplumunun modernleşme sürecinde eğitimin rolünü ifade etmektedir.

Yazar, Batı'yı bir model olarak sunarken, Türk toplumunun bu modele ayak uydurması gerektiğini ima eder. Bu, Batı'nın üstünlüğünü kabul etme ve Türk toplumunun kendi eksikliklerini sorgulama biçiminde bir öz-oryantalist bakış açısıdır.

Sonuç olarak, yazar, Batı toplumunun eğitim sisteminin bireylerin entelektüel gelişiminde oynadığı rolü vurgularken, Türk toplumunun eğitim eksikliklerini eleştirmektedir. Ömer Seyfettin, Batı'nın eğitim ve kültür anlayışını örnek alınması gereken bir model olarak sunar ve Türk toplumunun bu yolda ilerleyebilmesi için eğitimin önemine dikkat çeker. Bu anlamda, yazar sadece bireysel bir gelişim eleştirisi değil, aynı zamanda toplumsal modernleşme ve kalkınma için eğitimin gerekliliğine dair bir çağrı yapmaktadır.

Aile Yapısı ve Evlilik Anlayışındaki Öz-Oryantalizm

Hikâyede, Fon Sadriştayn'ın Alman karısıyla olan evliliği, Batı'nın güçlü, sağlam ve karşılıklı güvene dayalı aile yapısının bir temsili olarak sunulurken, Türk karısıyla yaşadığı başarısız evlilik, Doğu toplumlarındaki aile kurumunun zayıflığına ve yüzeyselliğine yönelik

eleştiriler içermektedir. Bu iki evlilik üzerinden yapılan karşılaştırma, yazarın öz-oryantalist bir bakış açısıyla Türk toplumunun bazı zayıf yönlerini eleştirdiği bir bağlamda değerlendirilebilir.

Fon Sadriştayn, Alman karısıyla yaşadığı evliliği anlatırken, evliliklerini huzurlu, ekonomik olarak düzenli ve karşılıklı saygıya dayalı bir ilişki olarak tanımlar. Hikâyede geçen “Rahat, mesut yaşamaya başladık. Kira dâhil olduğu halde aylık masrafımızı tam beş lira ediyordu. Maaşımdan artan beş lirayı karım her ay bankaya götürüyor, mobilyalardan aldığımız paranın üzerine ekliyordu.” (Seyfettin, 2020, s. 661) ifadesi, Alman karısının sadece eşine ekonomik anlamda destek olmakla kalmayıp, aynı zamanda finansal sorumluluklarını bilinçli bir şekilde üstlenmesini ve evin geleceğine yönelik bir plan yapmasını da gösterir. Bu, Batı’da evliliklerin maddi temele dayanan sağlam ve planlı yapısına işaret eder. Batı’daki evlilik anlayışı, bireylerin eşit sorumluluklar alarak, karşılıklı destek ve iş birliği içinde sürdürüldüğü bir ilişki modeli olarak idealize edilir. Fon Sadriştayn’ın Alman karısı, ev içinde rol paylaşımı ve iş bölümünün net olduğu, her iki tarafın da aile refahına katkı sunduğu bir eş modeli çizer. Bu durum, Batı’nın aile yapısında rasyonellik ve düzenin hâkim olduğu algısını pekiştirir. Ömer Seyfettin, burada Batı’nın modern, sistemli aile anlayışını öne çıkarırken, geleneksel Türk evliliklerini geri planda bırakır ve bu evliliklerin yüzeyselliğine vurgu yapar.

Fon Sadriştayn’ın Türk karısıyla olan evliliği ise tam tersi bir tablo çizer. “Ben yokken zavallı eski şık karım kendisi gibi şık, zarif, tek gözlüklü bir beye âşık olmuş... Onun arzusuyla hemen ayrıldık.” (Seyfettin, 2020, s. 661) ifadesi, bu evlilikte duygusal derinlik ve karşılıklı sadakatin bulunmadığını açıkça göstermektedir. Bu cümle, Türk toplumunda evliliklerin sadece yüzeysel bir çekicilik ve maddi beklentiler üzerine kurulduğuna dair bir eleştiri olarak okunabilir. Türk karısının sadakatsizliği ve boşanmanın hızlı bir şekilde gerçekleşmesi, Türk aile yapısının sağlam bir temel üzerine inşa edilmediği ve dış etkilere açık olduğu düşüncesini destekler. Yazar, burada Türk toplumundaki evliliklerin sadece maddi ve dışsal değerlere dayandığını ve bu yüzden istikrarsız olduğunu ima etmektedir.

Fon Sadriştayn’ın Türk karısının “şık ve zarif” bir beyle birlikte olması, Türk toplumundaki kadınların evliliklerinde duygusal bağdan ziyade, toplumsal statü ve yüzeysel özelliklere daha fazla değer verdiğine yönelik bir eleştiridir. Bu anlatı, Türk evliliklerinin duygusal derinlikten yoksun, yüzeysel unsurlara dayalı olduğu düşüncesini besler. Bu açıdan bakıldığında, Ömer Seyfettin, Türk toplumunda aile kurumunun zayıflığını ve Batı’daki gibi güçlü bir temel üzerine oturmadığını eleştiren bir anlatı geliştirmiştir.

Ömer Seyfettin’in bu karşılaştırması, öz-oryantalist bir bakış açısıyla değerlendirilebilir. Ömer Seyfettin, Türk evliliklerini Batı’ninkilerle karşılaştırırken, Batı’daki aile yapısını idealize edip, Türk evliliklerini eleştiren bir pozisyonda durmaktadır. Bu bağlamda, Türk toplumunun kendisini Batı’ya göre yeniden şekillendirmesi gerektiğini ima eden bir eleştiri geliştirmektedir. Ömer Seyfettin’in bu eleştirisinde, Türk toplumunun aile yapısını Batı’nın değerlerine göre yeniden gözden geçirmesi ve Batı’daki planlı, istikrarlı ve karşılıklı saygıya dayalı evlilik modelini benimsemesi gerektiği mesajı verilmektedir. Ekonomik planlama, karşılıklı güven ve sadakat, Batı toplumlarının evlilik yapılarının temel taşları olarak öne çıkarılırken, Türk evlilikleri, sadece dışsal ve maddi unsurlara dayalı, yüzeysel ilişkiler olarak tasvir edilir. Bu, öz-oryantalist bir eleştiri olarak, Türk toplumunun kendi geleneksel değerlerini

sorgulaması ve Batı'nın aile yapısını örnek alması gerektiğine dair bir alt metni barındırmaktadır.

Yazarın bu iki evliliği karşılaştırarak yaptığı eleştiri, sadece bireysel evlilikler üzerine değil, toplumsal gelişim açısından da bir yorum sunmaktadır. Aile, toplumun en temel yapı taşı olarak görülür ve sağlam aile yapılarının toplumsal gelişime olan katkısı vurgulanır. Batı'da aile yapısının ekonomik planlama, ortak hedefler ve düzen üzerine kurulu olması, toplumun genel gelişimine olumlu etki ederken, Türk toplumundaki evliliklerin bu unsurlardan yoksun olduğu ve bu nedenle toplumun geri kaldığı ima edilir.

Sonuç olarak, Fon Sadriştayn'ın iki evliliği üzerinden yapılan bu karşılaştırma, sadece bireysel ilişkiler değil, aynı zamanda Türk ve Batı toplumları arasındaki kültürel farkların bir eleştirisi olarak okunabilir. Yazar, Batı'nın aile yapısındaki sağlamlığı ve karşılıklı saygıya dayalı ilişkileri yüceltirken, Türk toplumunun yüzeysel ve maddi temellere dayalı evlilik anlayışını eleştirmektedir.

Çalışma Etiği ve Liyakat Üzerinden Öz-Eleştiri

Ömer Seyfettin'in *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesi; iş ahlakı, çalışma etiği ve liyakat kavramları üzerinden Türk ve Alman toplumlarını karşılaştırarak bir öz eleştiri yapmaktadır. Yazar, Türk toplumunun iş hayatındaki sorunlarını ve Batı'daki, özellikle Alman toplumundaki iş disiplini karşılaştırarak modernleşme sürecindeki engellere dikkat çeker. Ömer Seyfettin'in bu eleştirileri, yalnızca bireylerin çalışma hayatındaki deneyimlerini değil, aynı zamanda daha geniş bir toplumsal gelişim anlayışını da irdelemektedir.

Fon Sadriştayn'ın Alman toplumundaki çalışma etiğini överek yaptığı şu değerlendirme dikkat çeker: “Bizim kumpanyanın müdür muavini yüzlerce lira maaş aldığı halde masrafı ihtiyacına göredir. Yani tıpkı benimki gibi...” (Seyfettin, 2020, s. 660) Bu cümle, Alman toplumundaki iş ahlakının sadece maddi kazançla sınırlı olmadığını, aynı zamanda bireylerin gelir seviyelerine rağmen gösterişsiz, ölçülü ve ihtiyaçlarına göre yaşadıklarını anlatmaktadır. Alman toplumunda “verimlilik” ve “disiplin” gibi çalışma etiği ilkeleri ön plana çıkar. Çalışanların liyakata dayalı olarak ödüllendirildiği, bireysel başarı ve çaba ile iş yerinde yükselmenin mümkün olduğu vurgulanır. Fon Sadriştayn'ın gözünden anlatılan bu övgü, aynı zamanda Batı'nın modernleşme sürecindeki başarılarına bir işaret olarak görülür. Yazar, Alman toplumundaki iş disiplini ve adaletli sistemi övse de bunu yaparken bir hayranlıktan ziyade eleştirel bir gözle, Türk toplumundaki aksaklıkları göstermek amacıyla kullanmaktadır.

Türk toplumunun iş hayatındaki anlayışı tamamen zıt bir şekilde ele alınır. Yazar, hükümet dairelerinde çalışma isteğinin ailevi ve sosyal bağlantılara dayandığını şu sözlerle eleştirir: “Hükümet dairelerinde, kalem müdürlerinden, mümeyyizlerinden, kapıcılarından hiçbir tanıdığımız olmadığı için tabii hiçbir kaleme giremedim.” (Seyfettin, 2020, s. 656-657) Bu ifade, Türk toplumundaki iş etiğinin verimlilik ve liyakat yerine kişisel ilişkiler üzerine kurulu olduğuna işaret eder. Türk iş hayatının bu yapısal sorunu, bireylerin yeteneklerinin ve çabalarının geri plana atılmasına neden olmakta, toplumsal gelişimi engellemektedir. Aynı zamanda bu ifadeyle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki toplumsal yapıyı ve bürokratik sistemi eleştirilmektedir. Ömer Seyfettin, bu durumu eleştirirken modernleşme çabalarının önündeki en büyük engellerden birinin bu iş ahlakı anlayışı olduğunu savunur. Batı'daki iş etiği,

bireylerin yetenek ve çabalarına dayalı bir sistem öngörürken, Türk toplumunda kişisel ilişkilerin ön planda olması, bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmelerine engel olur ve bu da toplumsal ilerlemeyi yavaşlatır.

Yazarın eleştirdiği temel noktalardan biri de liyakat ilkesinin önemidir. Alman toplumunda liyakat, toplumun ilerlemesine katkıda bulunan bir değer olarak görülürken, Türk toplumunda bunun yerini kişisel çıkarlar alır. Yazar, iş hayatındaki bu liyakatsizliğin ve adaletsizliğin toplumsal yapıyı nasıl tahrip ettiğini vurgular. Türk toplumunda, doğru bağlantılara sahip olmayan bireyler, ne kadar yetenekli ya da çalışkan olurlarsa olsunlar, iş bulma ve yükselme şansından mahrum kalmaktadırlar. Bu da toplumsal verimliliği düşüren önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hikâye, Alman toplumunda liyakat ve verimliliğin bir milletin başarısındaki belirleyici rolüne dikkat çekerken, Türk toplumundaki iş ahlakını eleştirmektedir. Ömer Seyfettin, bu hikâyesinde iş hayatında adalet ve liyakatin benimsenmesinin toplumsal kalkınma için taşıdığı önemi vurgulamaktadır. Sonuç olarak, bu eleştiri, Türk toplumunun modernleşme sürecinde karşılaştığı sorunların temelinde yatan iş ahlakı ve liyakat meselesini gün yüzüne çıkarmaktadır. Yazar, Batı'daki iş anlayışını bir model olarak gösterirken, Türk toplumunda bu değerlerin eksikliğinin toplumsal gelişime nasıl zarar verdiğini belirtmektedir.

Modernleşme ve Geleneksellik Arasındaki Çatışma

Ömer Seyfettin'in *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesinde modernleşme ve geleneksellik teması, Batı ve Doğu toplumları arasındaki farklılıkları keskin bir şekilde ortaya koyar. Fon Sadriştayn karakteri aracılığıyla Ömer Seyfettin, Batı'nın, özellikle Almanya'nın modernleşme sürecindeki disiplinli, planlı ve ilerici yaklaşımını yüceltirken, Türk toplumunun geleneksellik ve plansızlık yüzünden modernleşme sürecinde geri kalmasını eleştirmektedir.

Fon Sadriştayn'ın, "Almanya'nın yirmi milyon nüfusunu yarım asırda altmış yetmiş milyon yapan Alman kadını, beni de üç sene içinde otuzdan doksan beşe çıkardı." (Seyfettin, 2020, s. 656) şeklindeki ifadesi, Almanya'nın hızla gelişen nüfus politikalarını, ekonomik ilerlemesini ve toplumsal planlamadaki başarısını simgeler. Burada özellikle Alman kadınının rolüne vurgu yapılması, kadınların toplumdaki yerinin modernleşme sürecinde ne kadar önemli olduğuna işaret eder. Ömer Seyfettin, Alman kadınının hem nüfus artışı hem de bireysel katkısıyla Almanya'nın kısa sürede büyük bir gelişme kaydettiğini belirtir. Bu, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin modernleşmedeki önemini ve kadınların aktif katılımının bir toplumun geleceğini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Nüfus artışının Almanya'nın genel gelişimiyle bağlantılı olarak ele alınması, ekonomik büyümenin bir ulusun modernleşme sürecinin bir parçası olduğuna dair bir bakış açısını yansıtır. Alman toplumu, geleceğe dair vizyonu ve stratejik planlamasıyla kendini ileriye taşıırken, Türk toplumunun bu süreçten geri kalması yazar tarafından eleştirilmektedir.

Türk toplumu, İstanbul'daki zenginlerin ve bürokratların, idaresizlik ve savurganlık nedeniyle içine düştüğü sefaletle eleştirilmektedir: "Gayr-i ihtiyari İstanbul'daki zenginlerin, en çok maaş alan memurların müsriflik, idaresizlik yüzünden çektikleri sefaletleri, en zengin paşaların, beylerin ölümlerinden bir ay sonra çoluk çocuklarının hemen dilenecek derecelere indiklerini aklımdan geçirdim." (Seyfettin, 2020, s. 660) Burada, İstanbul'un zenginlerinin ve

yüksek bürokratlarının maddi imkânlarına rağmen plansızlık ve disiplin eksikliği yüzünden nasıl yoksulluğa düştükleri ele alınır. Ömer Seyfettin, bireysel düzeydeki plansızlığın toplumsal çöküşe yol açtığını ima etmektedir.

Yazar, toplumun, bireysel seviyede ekonomik tedbirsizlikle birlikte geleneksel alışkanlıklarını değiştirmemesi halinde geleceğin “kapkaranlık” (Seyfettin, 2020, s. 660) olacağı konusunda uyarıda bulunur. Özellikle ekonomik refahın sürdürülebilirliği açısından Batı'nın disiplinli ve ileri görüşlü yapısıyla Türk toplumunun kayıtsız, plansız hayat tarzı arasındaki tezat, modernleşme sürecinde Türk toplumunun geri kalmasına neden olan temel faktörlerden biri olarak söylenebilir.

Ömer Seyfettin, Batı'nın başarısını yalnızca ekonomik kalkınmayla değil, aynı zamanda eğitim, toplumsal düzen ve kadınların modernleşme sürecindeki rolü üzerinden de ele alır. Türk toplumunun ise hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bu değerlere yeterince önem vermediğini gösterir. Böylece hikâye, modernleşmenin kaçınılmaz olduğunu, ancak bunun disiplinli bir şekilde ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden ele alınarak yapılması gerektiğini ima eder. Yazar, Batı'nın örnek alınması gereken yönlerine vurgu yaparken, Türk toplumunun kendi geleneksel alışkanlıklarını gözden geçirmesi ve geleceğe dair planlar yapması gerektiğini vurgular.

Sonuç olarak, *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesi, modernleşme ve geleneksellik arasındaki çatışmayı toplumsal planlama, kadınların rolü, ekonomik ve bireysel disiplin çerçevesinde ele almaktadır. Ömer Seyfettin, Türk toplumuna modernleşmenin önemini ve bu sürecin gerekliliklerini açıkça gösterirken, Batı'nın, özellikle Almanya'nın, bu konuda nasıl başarılı olduğunu göstermektedir.

Anlatıcının İç Çatışması ve Öz-Kimlik Arayışı

Ömer Seyfettin'in *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesinin son bölümünde, anlatıcı bir iç çatışma yaşamaktadır. Fon Sadriştayn'ın anlattığı Batı tarzı yaşamın mantık, hesap ve düzen üzerine kurulu olması, anlatıcıda bir tiksinti uyandırır. Bu tiksintinin kaynağı, yazarın Batı medeniyetinin duygusallıktan uzak ve mekanik bir yaşam tarzına sahip olduğuna dair algısıdır. Ömer Seyfettin, bu çatışmayı anlatıcının iç dünyasında işler ve onun Batı'nın yaşam tarzına karşı duyduğu tepkiyi, kendi kültürünün duygusal ve romantik unsurlarına olan özlemiyle karşılaştırır.

Anlatıcının, Batı'nın düzenli ve mantıklı yaşam tarzına karşı duyduğu tiksinti ifadesi: “Fon Sadriştayn'ın uzvî istirahatinden, her ânına mantıkla hesap karışan saadetinden, çamaşır yıkayan, yemek pişiren, tahta silen, kundura boyayan aşkından tiksiniyordum” şeklinde ortaya çıkar (Seyfettin, 2020, s. 663-664). Burada, Batı'nın yaşama yaklaşımının aşırı rasyonel ve maddi değerlere dayalı olması eleştirilir. Bu yaklaşımda aşk bile mantık çerçevesinde değerlendirilmekte, bu da anlatıcıya göre aşkın ruhunu yok etmektedir. Ömer Seyfettin, bu ifadelerle Batı'nın ‘modern’ yaşam biçimini, insani duygulardan uzak, mekanik bir varoluş olarak tanımlamaktadır.

Bu noktada anlatıcı, kendi kültürüne ait yaşam tarzına olan özlemini dile getirir. Bu özlem, Batı'nın mantık ve düzen dolu yaşamına karşı, Türk kültürüne özgü bir “hesap bilmezlik”, yani spontane ve plansız bir yaşam arzusuyla şekillenir. “Tâ orada... Şu küçük

yalıcıkta müsrif, hesap bilmez, saz benizli, narin, şık bir kadınla borç içinde, manevi, maddi ıstıraplar içinde... Tabiatın uyuşuk sükûnu karşısında sessiz, mahmur yaşamak daha tatlı değil miydi?" (Seyfettin, 2020, s. 664) ifadesi, doğrudan bu özlemi dile getirir. Burada tasvir edilen yaşam tarzı, hem maddi zorluklar hem de manevi çalkantılarla doludur, ancak anlatıcı bu yaşamın Batı'nın hesaplı ve düzenli dünyasından daha tatmin edici olduğunu ima eder.

Bu çatışma, sadece bireysel bir tercih meselesi değildir. Ömer Seyfettin'in bu hikâyesi, Doğu ile Batı arasındaki kültürel farkları ve bu farkların bireylerin kimlik algıları üzerindeki etkilerini sorgular. Anlatıcının iç çatışması, bireysel düzlemde Doğu-Batı çatışmasının sembolüdür. Batı'nın rasyonel, planlı ve disiplinli yaşam tarzı ile Doğu'nun duygusal ve sezgisel yaşama biçimi arasındaki bu fark, anlatıcıda kültürel kimlik bunalımına yol açar. Anlatıcı, bir yandan Batı'nın disiplinine ve ilerlemesine hayranlık duysa da kendi kültürünün sıcak, duygusal ve maneviyat dolu yaşam tarzını kaybetmekten korkmaktadır. Bu bağlamda, öykünün sonunda anlatıcının yaşadığı çatışma, bireyin kimlik arayışını ve iki farklı dünya arasında sıkışıp kalışını temsil etmektedir.

Ömer Seyfettin'in burada sunduğu eleştiri, Batı'nın sadece mekanikleşmiş, hesapçı yönlerini değil, aynı zamanda bu yaşam tarzının Türk kültürüne ve kimliğine zarar verebileceğini de düşündüğünü gösterir. Anlatıcı, Batı'dan tamamen kopmak istemez; aksine, bir denge arayışındadır. Batı'nın mantık ve düzen gibi olumlu yanlarını alırken, kendi kültürel değerlerini korumanın ve geliştirmesinin gerekliliğini vurgular. Bu çatışma, aslında Osmanlı Devleti'nin son döneminde, modernleşme ve Batılılaşma çabaları sırasında Türk aydınlarının yaşadığı kimlik bunalımını da yansıtır. Anlatıcı, Batı'nın başarılarını ve modern yaşam tarzını görmezden gelmez; ancak, bu sürecin bireyin manevi değerlerini yok etmeden, kültürel kimliği koruyarak yürütülmesi gerektiğine inanır.

Sonuç olarak, Ömer Seyfettin'in hikâyesinin son bölümünde verdiği mesaj, Batı'ya yönelik aşırı hayranlık ve taklitçiliğin tehlikelerine dikkat çekmekle birlikte, kültürel kimliğin ve değerlerin korunmasının önemini vurgulamaktır. Anlatıcının yaşadığı çatışma, bir medeniyetin yalnızca teknik ve maddi başarılarına değil, aynı zamanda manevi ve duygusal dünyasına da dikkat edilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Ömer Seyfettin'in kaleme aldığı *Fon Sadriştayn'ın Karısı*, dönemin sosyokültürel yapısını ve modernleşme sürecinde yaşanan ikilemleri yansıtmaktadır. Hikâyede yer verilen Almanya örneği ve Alman kadının ev ve aile yaşantısına dair özellikler, sadece Batı medeniyeti olgusunu yüceltmek amacıyla değil, aynı zamanda Türk kadını ile karşılaştırarak kadının toplumsal konumunu sorgulama niyetiyle kullanılmıştır. Bu durum, eserin öz-oryantalizm bağlamında ele alınmasını önemli kılmakta, kadınların toplumsal hayattaki rolleri ve aile kurumunun şekillenmesindeki payları gibi konuları öne çıkarmaktadır.

Hikâyede, Fon Sadriştayn'ın bir Alman kadınıyla evlenip Türk karısını geride bırakması, ilk bakışta "Alman kadını üstün, Türk kadını ise yetersiz" gösterme gibi anlaşılabilir. Ancak Ömer Seyfettin'in milliyetçi görüşleri ve dönemin toplumsal şartları dikkate alındığında, bu anlatının tek boyutlu bir övgü veya yergi düzlemine sığdırılmayacağı açıktır. Yazar, hikâye boyunca Alman kadının çalışkanlık, tasarruf alışkanlığı ve ev işlerini küçümsemek gibi

özelliklerine vurgu yaparken, aslında Türk toplumunun bu değerleri ihmal ettiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bir bakıma, Türk kadınının ev içi sorumlulukları ihmal edişi, aşırı tüketim eğilimi veya eğitime yeterince önem vermeyişi yazar tarafından toplumun geri kalmışlığının bir sembolü hâline getirilir.

Bu noktada kadının toplumsal rolü, eserin ana eksenlerinden birini oluşturmaktadır. Fon Sadriştayn'ın ilk evliliğinde, Türk kadınının aşırı süslenme, müsriflik ve ekonomik planlama eksikliği üzerinden bir eleştiri yapılırken; yazar, Alman kadınının tasarruf kültürünü, evin idaresini üstlenmesini, hane bütçesini düzenlemesini ve aile içi sorumlulukları üstlenmesini modernleşme çerçevesi içinde ele alır. Dolayısıyla metin, bir “yabancı kadın” modeli üzerinden, Türk kadınının eğitimi ve aile içindeki rolünün sorgulanmasına alan açmaktadır. Bu yaklaşım, hikâyeyi “Batı hayranlığı” şeklinde yorumlamanın ötesine götürerek, kadın odaklı bir toplumsal eleştiri zeminine taşımaktadır.

Öte yandan, hikâyede kadının rolünün sadece ev içi işlerle sınırlanmadığı da belirtilmektedir. Alman kadın, klasik müzik ve edebiyatla ilgilenerek kültür seviyesini ortaya koyarken, aynı zamanda aile bütçesini yönetir, maddi sorumluluk alır ve nihayetinde çocuğunu dahi kendi başına doğuracak kadar özgüven sahibi bir portre çizer. Bu durum, hem eğitim hem de toplumsal hayata katılım açısından kadının etkinliğini simgeler. Oysa Türk kadını, hikâyenin eleştirilen çerçevesinde, bu sorumlulukları yerine getiremediği gibi, estetik ve lükse düşkünlükle evin ekonomisine zarar verir. Böylece, Almanya’da temsil edilen çalışkan, üretken ve hesap bilen kadın modeli, eserde bir tür karşı kıyas unsuru rolü üstlenir.

Hikâye boyunca yazarın işaret ettiği nokta, batılı olmayı körü körüne taklit etmek veya kendi kültüründen tamamen vazgeçmek değildir. Tam aksine, milliyetçi yazarlığıyla tanınan Ömer Seyfettin, bu hikâye bağlamında kadın eğitiminin ve ailenin güçlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kadının toplum içindeki rolü geliştirilmediği takdirde, ne kadar modernleşme hamlesi yapılırsa yapılsın, toplumsal kalkınmanın eksik kalacağı vurgulanmaktadır. Bunu da Alman kadınının disiplin ve çalışkanlık özelliklerini yüceltme gibi görünen, ancak aslında Türk kadınının ihmal edilmiş taraflarına ayna tutan bir yöntemle dile getirmektedir.

Son bölümde, anlatıcı Alman kadını üzerinden kadının üretkenliğini, tasarruf bilincini ve ev idaresindeki becerilerini över. Fakat bu sürecin fazla mekanik ve duygusallıktan uzak olduğu yönündeki tespitleriyle, Türk toplumunun kendi değerlerine de sahip çıktığı bir modernleşme süreci geçirmesi gerektiğine işaret eder. Yani Ömer Seyfettin, Batı değerlerini tamamen benimsemek yerine, kadının modern dünyanın gerekliliklerine uygun ve aynı zamanda kültürel kimliğine sadık bir düzleme yerleşmesi gerektiğini savunur. Kadının aile içinde üretici, yönlendirici, duygusal ve aynı zamanda disiplinli bir rol üstlenmesi, toplumsal gelişmenin temel koşulu olarak ileri sürülür.

Sonuç olarak, *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesinde, kadının aile içindeki rolü ve toplumsal işlevi üzerinden yapılan karşılaştırma, salt bir Alman kadını övgüsü değildir. Ömer Seyfettin, Osmanlı toplumundaki eksikleri vurgulayarak, kadının eğitimden ev ekonomisine, anne kimliğinden kültürel donanımına kadar geniş bir yelpazede gelişmesi gerektiğine dikkat çeker. Bu eleştiri, hikâyeyi öz-oryantalizm sınırlarından çıkarıp, kendi kültürüne yönelik bir çağrıya dönüştürür. Yazarın amacı, Türk kadınının Batı veya Doğu ekseninde tamamen silikleşmesi değil; aksine, kültürel kodlarını koruyarak modern dünyanın gerektirdiği disiplin

ve sorumluluk anlayışını benimsemesidir. Böylece, *Fon Sadriştayn'ın Karısı*, kadını merkeze alan bir karşılaştırma yaparak, millî kimlik ile modernleşmenin çatışma veya kopuş değil, dönüşüm ve bütünleşme doğrultusunda ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Bu bakımdan, hikâye güncelliğini korumaya devam etmekte ve kadının toplumsal rolüne ilişkin tartışmalara tarihsel bir perspektif sunmaktadır.

Kaynakça

- Aktaş, A. (2019). Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde Türk kimliği ve milliyetçi söylem [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=GnyGksi4-GksOJJcQuf93g>
- Alangu, T. (2017). *Ömer Seyfettin: Ülkücü bir yazarın romanı*. Yapı Kredi.
- Beyitoğlu, Y. K. (2018). İdeal bir toplum yaratmak: Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde toplumsal eleştiri. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 26-54.
<https://doi.org/10.32321/cutad.427553>
- Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.
- Chow, R. (1998). Introduction: On Chineseness as a theoretical problem. *Boundary 2*, 25(3), 1-24.
- Diñer, F. (2021). Ömer Seyfettin'in "Fon Sadriştayn'ın Karısı" ve "Fon Sadriştayn'ın Oğlu" hikâyelerinde mitolojik izler ve modern işlevler. *KARE*, (11), 135-157.
- Enginün, İ. (2011). *Mukayeseli edebiyat*. Dergâh.
- Enginün, İ. (2012). *Yeni Türk edebiyatı araştırmaları*. Dergâh.
- Erdem, E. (2015). *Ömer Seyfettin hikâyelerinde siyasal ideoloji ve toplumsal temalar: II. Meşrutiyet'in Türkçü eleştirisi* [Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi].
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=TRaygOnyWEW33HFEb1dtvg>
- Güneş, E. (2017). *Ömer Seyfettin'in eserlerinde kimlik ve aidiyet duygusu* [Yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi].
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=0FFRbCGVpAw518FLX-Nezw&no=P4x6yheiJ-UQmdhpUEWi4A>
- Iwabuchi, K. (1995). Return to Asia? Japan in the global audiovisual market. *Media International Australia*, 77(1), 94-106. <https://doi.org/10.1177/1329878X9507700111>
- Kanter, M. F. (2015). Ömer Seyfettin hikâyelerinde kadınlarda değer değişimi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(4), 1607-1615.
<https://doi.org/10.7884/teke.568>
- Karabulut, R. (2017). Ömer Seyfettin'in kadın dünyasındaki hikâyeleri. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 64-90. <https://doi.org/10.32321/cutad.354303>
- Köroğlu, E. (2016). *Türk edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı*. İletişim.
- Nandy, A. (1983). *The intimate enemy: Loss and recovery of self under colonialism*. Oxford University.
- Okay, Y. (2019). Ömer Seyfettin hikâyelerinde aşırı Batılılaşma sonucu olarak toplumsal amnezi ve gündelik hayat görünümleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(2), 331-350.

- Polat, N. H. (2020). Ömer Seyfettin hakkında. N. H. Polat (Ed.), *Ömer Seyfettin: Bütün hikâyeleri* içinde (s. 17-36). Yapı Kredi.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Seyfettin, Ö. (2020). Fon Sadriştayn'ın karısı. N. H. Polat (Ed.), *Ömer Seyfettin: Bütün hikâyeleri* içinde (s. 653-664). Yapı Kredi.
- Sürgit, B. (2013). Ömer Seyfettin'in "Fon Sadriştayn'ın Oğlu" adlı hikâyesi çerçevesinde Yeni Lisan hareketi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (2), 247-259.
- Tarakçı, G. (2023). Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde millî kimliğin inşasında annelerin rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 40-61. <https://doi.org/10.33206/mjss.1191444>
- Yegenoglu, M. (1998). *Colonial fantasies: Towards a feminist reading of orientalism*. Cambridge University.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yüksel, M. (2013). "There is no difference whatsoever between family and nationality": Imagining the nation as a family in Ömer Seyfettin's stories. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 229-247. <https://doi.org/10.17065/huniibf.103651>
- Zengin, N. (2020). Ömer Seyfettin'in "Fon Sadriştayn'ın Karısı" ve "Fon Sadriştayn'ın Oğlu" adlı hikâyelerindeki kadın kahramanların mukayeseli incelemesi. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, 3(1), 192-202.

Geliş Tarihi : 04.01.2025
Kabul Tarihi : 27.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1613128>

Düzen, C. (2025). Rumeli’de asi bir voyvoda: Macar Ali Ağa (1792-1798). *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 140-156. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1613128>

RUMELİ’DE ASİ BİR VOYVODA: MACAR ALİ AĞA (1792-1798)

Cem DÜZEN¹

ÖZ

III. Selim’in saltanatı, Osmanlı Devleti’nin çeşitli eyaletlerinde birbiri ardına ortaya çıkan isyan hadiseleriyle doludur. Bu doğrultuda Rumeli, isyan hadiselerinin yoğun olarak yaşandığı bölgelerin başında gelmektedir. Özellikle 1791-1808 yılları arasında meydana gelen dağlı isyanları, Rumeli’de merkezi otoritenin belli aralıklarla ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu dönem eşkıya hareketliliğinin yanında kanun dışı unsurlar arasına katılan devlet görevlileri ve üst düzey simalar, dağlı isyanlarının hareket sahasını genişletmiştir. Rumeli’de dağlı isyanlarını ve doğal olarak dağlı eşkıyasını Vidin’den Rusçuk/Silistre hattına kadar yayan önemli isimlerden biri de Pazvandoğlu Osman’ın komutanı olarak bilinen Macar Ali’dir. Ancak yaratmış olduğu etkiye rağmen Ali Ağa hakkında literatüre yansıyan bilgi oldukça kısıtlıdır. Bundan dolayı var olan kaynaklarda Ali Ağa’nın dağlı isyanları içindeki rolü genellikle tekdüze bir anlatım içermektedir. Halbuki Ali Ağa’nın yaşamı iki farklı kimlik üzerinde inşa edilmiştir. Bu bakımdan Selvi Voyvodası Ali Ağa ve Macar Ali kimlikleri Rumeli’deki dağlı isyanlarına iki farklı cepheden de ışık tutmaktadır. Nitekim Ali Ağa’nın voyvoda kimliği, dağlı isyanlarına karşı mücadelede ne kadar etkinse Pazvandoğlu Osman’ın komutanı olan Macar Ali kimliği de isyanların yayılmasında oldukça önemlidir. Bu bakımdan Ali Ağa’ya dair bağımsız bir çalışmanın yapılması, yakın dönem Osmanlı ve Balkan tarihi açısından elzemdir. Makalede Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivi belgeleri kullanılarak bir devlet görevlisi olan Ali Ağa’nın hangi dinamikler çerçevesinde kanun dışı unsura dönüştüğü değerlendirilecek ve bu dönüşümün Rumeli’de devam eden dağlı isyanlarını hangi boyutta etkilediği ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Ali Ağa, Macar Ali, Voyvoda, İsyân, Eşkıya

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, cduzen@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0761-5158>.

Date Received : 04.01.2025
Date Accepted : 27.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1613128>

Düzen, C. (2025). A rebellious voivode in Rumelia: Macar Ali Aga (1792-1798). *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 140-156. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1613128>

A REBELLIOUS VOIVODE IN RUMELIA: MACAR ALİ AGA (1792-1798)

Cem DÜZEN²

ABSTRACT

Selim III's reign was full of rebellions in various provinces of the Ottoman Empire, one after another. In this respect, Rumelia was one of the regions where rebellions occurred intensely. Especially the mountainous rebellions that took place between 1791-1808 caused the central authority in Rumelia to disappear at certain intervals. In this period, in addition to the bandit activity, state officials and high-ranking figures who joined the outlawed elements expanded the scope of the mountainous rebellions. One of the important figures in Rumelia who spread the mountainous rebellions and naturally the mountainous banditry from Vidin to the Rusçuk/Silistre line was Ali the Madjar, known as the commander of Pazvandoğlu Osman. However, despite his influence, the information about Ali Aga in the literature is quite limited. Therefore, in the existing sources, Ali Aga's role in the mountainous rebellions is generally monotonous. However, Ali Aga's life was built on two different identities. In this respect, the identities of Selvi Voivode Ali Aga and Madjar Ali shed light on the Mountaineer rebellions in Rumelia from two different fronts. As a matter of fact, Ali Aga's identity as voivode is as effective in the struggle against the mountaineer rebellions as his identity as Madjar Ali, the commander of Pazvandoğlu Osman, is very important in the spread of the rebellions. In this respect, an independent study on Ali Aga is essential for recent Ottoman and Balkan history. This article will use documents from the Ottoman archives of the Presidency of the Republic to evaluate the dynamics under which Ali Aga, a state official, turned into a vigilante and to reveal the extent to which this transformation affected the ongoing mountainous rebellions in Rumelia.

Keywords: Rumelia, Ali Aga, Macar Ali, Voivode, Rebellion, Bandit

² Asst. Prof., Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Art and Sciences, cduzen@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0761-5158>.

Giriş

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın ikinci yarısında imzaladığı Küçük Kaynarca ve Yaş anlaşmaları ile eski siyasi gücünden çok uzaktı. Dış siyasi hayatta yaşanan bu gerileme, devletin iç huzurunu da doğrudan etkilemekteydi. Bu huzursuz ortam ve başkentte oluşan zafiyet, uzun zamandır merkeze pek de sağlam bir şekilde bağlı bulunmayan eyaletlerin rabitalarını da iyiden iyiye gevşetti (Akçura, 2016, 5). İç ve dış siyasette büyük buhranların yaşandığı bir dönemde saltanatı devralan III. Selim, devletin içinde bulunduğu kaotik dönemi aşabilmek için bir dizi reform hareketlerine girişti. Aynı zamanda vüzeranın tayin hususu da bir prensibe bağlanarak taşradaki merkezi otorite ve asayişin tesisine çalışıldı (Gökçe, 1993, 107). Ancak merkezde tasarlanan reformların taşraya sirayet edebilmesi kolay değildi. Zira III. Selim’in saltanatı reform hareketlerinin başlangıcını oluşturmakla birlikte bu devir devletin taşradaki isyanlarla kuşatıldığı bir zamandı. Bu çerçevede Osmanlı taşrasında isyanların yoğun olarak seyrettiği bölgelerden biri de Rumeli idi. Rumeli, 1791-1808 yılları arasında literatüre “Dağlı İsyanları” olarak geçen ve bölgenin hemen hemen her noktasında eşkıyanın zulüm ve baskısını ciddi şekilde hissettirdiği bir coğrafyaydı (Câbî Ömer Efendi, 2003, 55).

Rumeli’de 18. yüzyılın son on senesinde Hasköy ve Kırcaali civarında başlayan dağlı isyanları, kısa sürede Balkan dağlarını aşarak Tuna’ya kadar ilerledi. Dağlı eşkıyasının Rumeli’de bu denli geniş bir sahaya yayılmasının ardında pek çok sebep bulunmakla birlikte Vidin’de ikamet eden Pazvandoğlu Osman’ın doğrudan destek ve yönlendirmesi başlı başına bir etken oldu. Bu çerçevede eşkıyanın Vidin’den Silistre’ye kadar olan tüm bölgede faaliyet yürütmesinin ardındaki itici kuvvetti. Eşkıyanın faaliyet sahasının genişlemesi aynı zamanda kanun dışı unsurların sayısında da bir artışı da beraberinde getiriyordu. Böylece eşkıya grupları arasında zaman zaman farklı profile sahip karakterler de kendine yer buluyordu. Bu noktada dağlı eşkıyasının genel insan potansiyelini oluşturan asker kaçakları, topraksız ve işsiz kalmış kır insanı gibi profillerin yanında üst düzey devlet görevlileri ya da Kırım Giray hanedanına mensup kişilerin varlığı dikkat çekiciydi. Bu bağlamda Kırım Hanzadelerinden Mehmed Giray (Doğru, 2007, 132) ya da Rumeli’de muhtelif görevler üstlenen Gürcü Osman Paşa gibi şahısların dağlı isyanlarına katılımı mühim birer örnekti (HAT. 47/2298-A; 47/2298-B). Eşkıya ile iç içe geçen bu gibi isimler çoğaltılabilmekle birlikte Rumeli’de dağlı eşkıyasına en önemli katkıyı sağlamış sıra dışı karakterlerden birisi de Selvi Voyvodası Ali Ağa idi.

Selvi³ Voyvodası Ali Ağa, Osmanlı tarihinin yakın dönem literatürüne; Pazvandoğlu Osman’ın komutanlarından “Macar Ali” olarak mâl oldu. Ancak bugüne kadar üzerine müstakil bir çalışma yapılmamasından dolayı şahsına ait bilgi oldukça kısıtlıydı. Bu çerçevede Ali Ağa hakkındaki bilgi, dönemin kroniklerinden çağdaş literatüre miras kalan genel geçer bilgilerdi. Bahse konu genel geçer bilgiler ise Ali Ağa’nın klasik bir dağlı eşkıyası formatında anlatımından ibaretti. Bu sebeple Ali Ağa’nın kökeni, kimliği ve devlet hizmetine dair bir bilgi yok denecek kadar azdı. Bunun yanında hangi dinamikler çerçevesinde dağlı eşkıyasıyla ortak hareket ettiğini anlamak da mümkün değildi. Bu sebeple çalışmada Ali Ağa’nın devlet hizmetine girişi ve Selvi Voyvodası olarak bölgede merkezi otorite adına faaliyetleri incelenecektir. Bu kapsamda Ali Ağa’nın devlet görevini ifa ettiği dönem yaşadığı kırılmanın

³ Selvi, Osmanlı arşiv belgelerinde Selvi ya da Servi olarak geçmektedir. Her iki isimlendirme de aynı bölge için kullanılmaktadır. (Acaroğlu, 2006, 869).

nedenleri tarihsel verilerle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu minvalde Selvi Voyvodası Ali Ağa'nın eşkiya Macar Ali'ye dönüşümü kronolojik olarak incelenerek literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Selvi Voyvodalığı Süreci

Selvi, Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başladığı 18. yüzyıl boyunca Rumeli bölgesinde adından sıklıkla söz ettiren bir mahaldi. Zira Selvi, merkezi otoritenin zayıflamasıyla yerel güç odaklarının iktidar mücadelesi içinde bulunduğu bir bölgeydi. Selvi'deki mücadelenin temel hedefi ise yerel unsurların güçlerini ayanlık statüsü ile birleştirme isteğiydi. Nitekim genel olarak ayanlar, 18. yüzyıl itibariyle şehir, kasaba, köy gibi muhtelif yerleşim merkezlerinde etkinliklerini gündün güne arttırmayı başaran unsurlardı (Özkaya, 1994, 11). Bâbîâli, taşrada yükselen bu gücün kontrollü bir şekilde devamından yanaydı. Bu sebeple 1765'te Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa tarafından eyaletlere gönderilen fermanlarla ayanlık müessesesine bir düzen verilmek istendi (Nagata, 1999, 44). Ancak Muhsinzade Mehmed Paşa'nın bu çabaları, taşradaki yerel mücadelenin önüne geçemedi. Nitekim ayanlık mücadelesi özellikle Rumeli bölgesinde sert bir şekilde sürdü. Bölgede yerel unsurların ayanlık adına en çetin mücadeleyi verdiği yerleşim merkezlerinden biri Selvi'ydi. Zira Selvi, Balkan dağlarının hemen kuzeyinde yer alması ve dağ geçitlerinden düzlüklere açılan bir bölgede kurulmuş olması nedeniyle ticari manada önemli bir merkezdi. Bu sebeple bölgede gücü elinde bulundurmaya isteyen yerel unsurlar, Selvi ayanlığı için kıyasıya mücadele veriyordu (C. DH. 304/14190). Bu çerçevede 1783 sonrasında Hacı İbrahim ve Kara Salih arasında yaşanan ayanlık mücadelesi ise oldukça kanlı bir noktaya ulaşmıştı (Mutafchieva, 1977, 169).

Selvi'de yaşanan iktidar mücadelesi, Osmanlı-Rus/Avusturya savaşının yaşandığı dönem Hasan Ağa'nın Selvi ayanlığını ele geçirmesiyle nispeten dindi. Ancak savaşın sonlarına doğru Selvi Ayanı Hasan Ağa'nın Rumeli'de yeni yeni türeyen dağlı eşkiyası ile müşterek hareketi başkent dikkatini çekmekte gecikmedi. Bâbîâli, Vidin Muhafızı Ali Paşa'dan bölgede huzur ve istikrarın sağlanması için Hasan Ağa'nın ortadan kaldırılmasını istedi (C. ZB. 62/3091). Bu doğrultuda 1791 baharında Vidin Muhafızı Ali Paşa tarafından Selvi'ye bir harekât düzenlendi. Bölgedeki diğer yerel unsurlar ve resmî kuvvetlerin Ali Paşa komutasında katıldığı harekât kesin bir sonuca ulaştı. Selvi Ayanı Hasan Ağa, yapılan harekâta karşı direniş göstermeden bölgeden firar etti. Hasan Ağa'nın Selvi'den ayrılması bölgedeki sorunları bitirmedi. Zira Selvi, ayanlık mücadelesi çerçevesinde uzun zamandır çatışma ortamındaydı. Bu sebeple kimse Selvi'nin yeniden ayanlık adı altında kanlı çatışmalara sahne olmasını istemiyordu. Yöre halkının talebi de tam olarak bu doğrultuydu. Selvi ileri gelenleri, Ali Paşa'dan huzurun sağlanabilmesi için kentteki ayanlık kurumunun lağvedilmesini ve onun yerine voyvodalık uygulamasıyla işleyişin sürdürülmesine dair talepte bulundu. Ali Paşa için de bu istek oldukça makuldü. Nitekim Bâbîâli'ye bir tahrir göndererek Selvi ahaliyle aynı görüşü paylaştığını ifade etti. Ayrıca Selvi'nin havâss-ı hümâyuna çevrilmesini ve işleyiş için de bir voyvoda tayininin isabetli olacağına dair fikrini belirtti (TSMA.e. 479/33).

Bâbîâli, Selvi ahalisinin ayanlığın kaldırılması ve onun yerine voyvoda tayin edilmesine yönelik talebi kabul etti. Kaldı ki çeşitli yerleşim bölgelerinin has arazilere çevrilip, başına voyvoda tayin edilmesi olağan bir husustu (Özkaya, 2020, 208). Bâbîâli'nin uygulaması süreç içerisinde voyvodaların bölgesel gücünü de arttırdı. Nitekim voyvodalar, 18. yüzyılın ikinci

yarısına gelindiğinde has arazilerinin gelirlerini tahsil eden bir görevli olmanın yanında askeri bir güç olarak da sivrilmeye başlamıştı (Özvar, 2013, 130). Bu durumla doğru orantılı olarak taşradaki etkinliklerinde de ciddi artış görülmekteydi. Bu bakımdan Selvi için düşünülen voyvoda sadece vergi tahsili için değil aynı zamanda askerî bir güç olarak da bölgede bulunacaktı. Nitekim Selvi'nin son yıllarda içinde bulunduğu kaotik durum, bölgede muktedir bir şahsın görevlendirilmesini zorunlu kılıyordu. Selvi için voyvoda tayini noktasında detaylı bir arayışa gerek kalmadı. Zira Rumeli'de uzun yıllar görev yapmış olan Aydoslu Mehmed Paşa'nın kethüdası Ali Ağa, Selvi için uygun bir isimdi. Ali Ağa, Aydoslu Mehmed Paşa'nın maiyetinde uzun yıllardır Rumeli'nin farklı bölgelerinde görev almıştı. Bu sebeple Selvi'yi de yakından tanıyordu. Ayrıca Aydoslu Mehmed Paşa'nın vefat etmiş olmasından dolayı da müstakil bir göreve tayin hususu zor değildi. Böylelikle hem bölgeyi tanınması hem tecrübe sahibi olması hem de mevcut maiyetiyle birlikte muktedir durumda bulunması onu en kuvvetli aday yapıyordu. Bu çerçevede Ali Ağa, 1792 sonunda ayanlıktan düşürülen Selvi için voyvoda tayin edildi (C. ML. 480/19555-AE. SSLM.III. 98/5901). Ancak Bâbîâli, Selvi ayanlığı hakkındaki kararını uzun süre muhafaza etmedi. Nitekim kaldırılmış olan Selvi ayanlığı kısa süre sonra tekrardan yürürlüğe konuldu. Böylece Selvi'de ayanlık müessesesi devam edecek ve voyvoda da görevini ifa edecekti. Bunun yanında Selvi'nin vergi gelirleri doğrudan îrâd-ı cedîd hazinesine bağlandı ve bu vergilerin gelirleri Selvi Voyvodası Ali Ağa'ya dokuz bin kuruş bedelle iltizama verildi (C. ML. 481/19642).

Selvi Voyvodası Olarak Faaliyetleri

Selvi, stratejik konumuyla hem ulaşım hem de ticari bakımdan avantajlı bir yerleşim yeri idi. Ancak bu durum bölgede ticareti canlandırdığı gibi eşkıya hareketliliğinin artmasında da bir etkendi. Bunun yanında resmî görevlilerin geçiş güzergâhı üstünde bulunuyor olması, yöre halkı ve idarecileri açısından ekonomik bir problem teşkil ediyordu. Zira görev bölgeleri değişen vüzeranın yol üzerindeki belli mahallerde konaklaması, yöre halkına ekonomik bakımdan her daim bir külfet doğuruyordu (Sertoğlu, 2021, 2775). Bu doğrultuda gerek Selvi ahalisi gerekse Selvi Voyvodası Ali Ağa'nın yükü ağırdı. Salih ve Mehmed Paşaların birbiri ardına ve kalabalık maiyetleriyle Selvi'de ikamet etmesi hem Ali Ağa hem de yöre halkı için oldukça maliyetliydi. Nitekim Ali Ağa'nın Paşalara yaptığı masrafin bedeli toplamda yirmi iki bin beş yüz altmış bir kuruşu buluyordu. Bu meblağ, Selvi'nin yıllık iltizam bedelinin çok üzerinde bir miktardı. Bu sebeple Ali Ağa'nın konaklama masraflarının altından tek başına kalkabilmesi mümkün değildi. Bu güç durumdan çıkabilmek için tek çare başkente müracaat etmektir. Bu doğrultuda Ali Ağa, Paşalara yapılan tüm masrafı, kalem kalem kayıt altına aldı. Bunlarla ilgili detaylı bir izahat yaparak Bâbîâli'den destek istedi (D. BŞM.d. 6274).

Ali Ağa'nın Selvi'deki tek meselesi vüzeranın masraflarından ibaret değildi. Nitekim 18. yüzyılın sonlarına doğru Hasköy-Kırcaali hattında başlayan dağlı eşkıyasının faaliyetleri, kısa sürede kitlesel bir harekete dönüştü (Karal, 1999, 115-117). Eşkıyanın Balkan dağlarını aşmak için geçitleri zorlaması, Tuna nehri ve Balkan dağları arasında kalan tüm mahalleri tehdit eder noktaya geldi. Ancak Balkan dağlarının kuzey ve güney yönündeki geçit istikametlerinden olan Kızanlık, Gabrova ve Selvi eşkıya tehdidi ile doğrudan yüzleşen önemli merkezlerdi. Bundan dolayı Ali Ağa'nın ekonomik meseleler yanında dağlı eşkıyası gibi büyük bir problemi vardı. Ancak Selvi'nin üzerindeki tehdit diğer mahallere göre daha fazlaydı. Zira Selvi ayanı olarak yeniden tayin edilmiş olan Hasan Ağa'nın Mataş, Süleyman Alemdar ve İnce Hasan gibi dağlı

eşkîya reisleriyle olan ittifakı ortadaydı (C. ZB. 34/1698). Doğal olarak bu durum Selvi'yi eşkîya tehdidinde birinci derece riskli bir mahale dönüştürüyordu. Ancak Selvi için tehdit yalnızca Hasan Ağa ve maiyetindeki dağlı eşkîyaları değildi. Zira aynı dönem yaklaşık on beş senedir Selvi ve civar bölgelerde eşkîyalık faaliyeti yürüten Kule Yahya adlı sergerde de faaliyetini arttırmıştı. Mevcut durumdan fırsat çıkaran Kule Yahya, dağlı eşkîyası ile birleşerek, Kızanlık'tan Selvi'ye doğru hareketlendi. Ali Ağa, Kızanlık'tan yaklaşan tehlikeyi Selvi'ye ulaşmadan bertaraf etme niyetindeydi. Bu sebeple Mayıs 1794 tarihinde birlikleriyle Selvi'den Gabrova'ya doğru harekete geçti. Zira eşkîyanın dağ geçitlerinde kamp kurduğuna dair önemli bir istihbarat alınmıştı. Bu sebeple harekete geçen Ali Ağa ve birlikleri, Gabrova'daki Dil dağı geçidinde Kule Yahya ve çetesine bir baskın düzenledi. Selvi Voyvodası ve dağlı eşkîya arasında meydana gelen çatışmada, çete lideri Kule Yahya ve alemdarı öldürüldü. Çetenin geri kalan üyeleri Kızanlık yönüne firar etti. Böylelikle eşkîyanın Selvi'ye olan tehdidi büyümeden yok edilmişti. Ali Ağa, çatışmada öldürülen Kule Yahya ve alemdarının başını İstanbul'a gönderdi. Kule Yahya'nın başıyla birlikte gelen haber, III. Selim nazarında memnuniyet yarattı (HAT. 1403/56734). Bu durum Ali Ağa'nın kişisel kariyerini de doğrudan etkiledi. Nitekim eşkîyaya karşı verdiği mücadele takdir gördü ve Ali Ağa, III. Selim'in onayıyla Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı rütbesiyle taltif edildi (C. DH. 107/5314).

Ali Ağa, Balkan geçitlerini aşmaya çalışan dağlı eşkîyasına karşı bölgesel bir mücadele veriyordu. Bu noktada başarı sağlamış olsa da Rumeli'deki genel durum pek parlak değildi. Ali Ağa, her ne kadar Gabrova geçidini tutuyor olsa da eşkîyanın Balkan dağlarını aşmak için kullanacağı tek güzergâh Kızanlık, Gabrova ve Selvi hattından oluşmuyordu. Nitekim eşkîya için bölgenin batısında alternatif olarak kullanabilecekleri türlü geçitler vardı. Özellikle bu mahallerden kuzeye yönelen eşkîya bölgenin istikrarsızlaşmasında mühim pay sahibiydi (Mutafchieva, 1993, 63). Bunun yanında Vidin'de Pazvandoğlu Osman'ın ayanlığını ilan edip, kontrol edilemez şekilde güçlenmesi, bölgenin güvenliği açısından büyük bir sorundu (Jirecek, 1878, 630). Ayrıca Balkan dağlarını aşan eşkîyayı himaye etmesi ve yönlendirmesi, Tuna nehri boyunca tüm sahayı tehdit ediyordu. Bölgede yaşanan bu karmaşık vaziyet, Bâbîâli tarafından affedilmiş ve bölgede iskân ettirilmiş olan eski dağlı eşkîyalarını da durumdan fayda sağlamaya sevk etti. Bu doğrultuda Mayıs/Haziran 1794'te Selvi ve Lofça, affa uğramış dağlı eşkîyalarından Kolcuoğlu Hacı Ali, Çukadaroğlu Hüseyin, Kambur İbrahim ve Hacı Manav'ın saldırısına uğradı (C. DH. 214/10674; HAT. 65/2815-H; 65/2015-B; 66/2863; 66/2862). Ali Ağa'nın bu dönem Gabrova geçitlerinde görevli olması, Selvi'yi bir noktada korunmasız bırakıyordu. Bâbîâli, Selvi ve Lofça'da yaşanan eşkîya saldırıları sonrasında Ali Ağa'ya yeni bir talimat gönderdi. Buna göre Ali Ağa'nın yeni görevi dağlıları Selvi'den uzaklaştırmak ve eşkîyanın Balkan geçitlerinden güneye inmesini engellemektir. Bu doğrultuda Selvi civarındaki muharebelerde dağlı eşkîyası mağlup edildi. Ancak Balkan'ın güneyine geçişi engellenemedi (HAT. 1414/57752).

Ali Ağa'nın, Selvi ve Lofça'da ortaya çıkan eşkîya ile mücadele ettiği dönem, Bâbîâli de bölgedeki kargaşanın ardında yatan önemli faktörlerden Pazvandoğlu Osman'ı bertaraf etmek için plan yapıyordu. Bu doğrultuda 1795 sonbaharında Rumeli Valisi Mustafa Paşa maiyetinde hazırlanan ordu, Pazvandoğlu Osman meselesini ortadan kaldırmak için Vidin'e hareket etti (Cevdet Paşa, 1891, 214-215). Vidin'e hareket eden ordu birlikleri içinde beş yüz kişilik kuvveti ile Selvi Voyvodası Ali Ağa da vardı. Ancak Ali Ağa'nın Vidin yürüyüşü uzun sürmedi ve

Rahova'da son buldu. Zira yeni alınan kararlar Ali Ağa, Vidin Muhafızı olarak tayin edilen Osman Paşa'nın maiyetine verildi. Ayrıca Ali Ağa'nın maiyetindeki askerinin aylığı olan beş bin iki yüz kuruşluk tutar Osman Paşa tarafından karşılanacaktı (HAT. 117/4722). Bu sırada Balkan geçitlerinden firar eden eşkıyanın sayısında önemli bir yükselme yaşanıyordu. Bu sebeple Bâbîâli, dağlı eşkıyası meselesine yoğunlaştı. Eşkıya ile kapsamlı bir şekilde mücadele edebilmek için çeşitli görevlendirmeler yaptı. Bu doğrultuda Rumeli Valiliği görevine Aralık 1795 tarihinde Mehmed Hakkı Paşa tayin edildi (Şimşek, 2024, 127). Mehmed Hakkı Paşa'nın dağlı eşkıyasına karşı başlatacağı harekâta Selvi Voyvodası Ali Ağa'ya da görev düşüyordu. Bu minvalde Ali Ağa, Hasköy bölgesinde dağlı eşkıyasına karşı faaliyet gösteren Çirmen Mutasarrıfı Palaslı Mehmed Paşa maiyetinde görevlendirildi. Böylelikle Ali Ağa'nın görev mahalli yeniden değişmiş oluyordu.

Selvi Voyvodası Ali Ağa, Ocak 1796 tarihinde Gabrova'dan güneye inerek, Kızanlık, Eski Zağra yoluyla Hasköy'e ulaştı. Bâbîâli'nin Hasköy'deki kuvvetlerden beklentisi açıktı. Dağlı eşkıyasının Balkan geçitlerine ulaşmasına fırsat vermeden, eşkıya probleminin mevcut merkezinde çözülmesini istiyordu. Bu doğrultuda Selvi Voyvodası Ali Ağa, Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşlarından Katrinli Halil Ağa ile Palaslı Mehmed Paşa maiyetinde toplandı. Palaslı Mehmed Paşa, eşkıyanın Hasköy-Kırcaali bölgesindeki varlığına dair önemli bilgiler almaktaydı. Bölgede eşkıyanın üs olarak kullandığı çeşitli mahaller biliniyordu (HAT. 76/3130; 64/2811). Ancak Palaslı Mehmed Paşa'ya anlık gelen bir istihbarat, Kırcaali'ye bağlı Yüz İbrahim/İbrahimler adlı köyde dağlı eşkıyasının üs kurduğuna dair kuvvetli bir bilgi içeriyordu. Palaslı Mehmed Paşa gelen bu istihbaratı değerlendirdi ve maiyetiyle harekete geçti. Kısa sürede gelen istihbaratın doğru olduğu ortaya çıktı. İbrahimler köyünde bulunan eşkıya kuşatıldı. Palaslı Mehmed Paşa, Selvi Voyvodası Ali Ağa, Katrinli Halil Ağa ve Tüfekçibaşı Ahmed Ağa ile köye yapılacak harekâtın içeriğine dair bir toplantı düzenledi. Yapılan toplantı neticesinde eşkıyanı bulunduğu köye dört bir yandan ayrı ayrı hücum edilmesine dair karar alındı. Palaslı Mehmed Paşa, Selvi Voyvodası Ali Ağa ve Katrinli Halil Ağa'yı daha da istekli hale getirmek için köye ilk giren takıma on kese akçe hediye vereceğini duyurdu. Ancak ertesi gün Palaslı Mehmed Paşa'nın yapılan plandan vazgeçip, tüm birliklerin aynı yönden İbrahimler köyüne hücum etmesini istemesiyle Ali Ağa ve Halil Ağa'nın yaptığı tüm hazırlık bozuldu. Palaslı Mehmed Paşa'nın Ali Ağa ve diğer kuvvetlerle yaşadığı koordinasyon problemi köydeki eşkıyanın hazırlıksız yakalanmasının önüne geçti. Bu sırada Palaslı Mehmed Paşa'nın Selvi Voyvodası ve Katrinli Halil Ağa ile dağlı eşkıyası arasında başlayan çatışmaya destek vermemesi, eşkıyanın kolay bir şekilde bölgeden firar etmesine sebep oldu (HAT. 64/2811-A).

Palaslı Mehmed Paşa'nın bu hareketi kuşatılmış olan eşkıyanın kurtulmasına neden oldu. Bölgedeki hadiseler ise Rumeli Valisi Mehmed Hakkı Paşa tarafından yakından takip ediliyordu. (HAT. 75/3106-G). Yaşanan bu gelişmeler arasında Ali Ağa'nın görev yeri tekrardan değişmek üzereydi. Zira dağlı eşkıyası Plevne, Lofça ve Selvi taraflarında faaliyetlerini hızlandırmıştı. Bu sebeple Rumeli Valisi Mehmed Hakkı Paşa, Plevne'nin eşkıya saldırılarına karşı korunması için Ali Ağa'yı görevlendirdi. Bu çerçevede Selvi Voyvodası, Hasköy'den Kızanlık, Gabrova ve Selvi hattı boyunca ilerledi. Bu hareketle Temmuz 1796 tarihinde Plevne'ye ulaştı. Ali Ağa'nın geldiği dönem Plevne, her yönden dağlı eşkıyasının saldırısı altındaydı. Hatta Bâbîâli tarafından Selvi'de ikamet ettirilen Niğbolu Mütesellimi Hacı Haseki'nin de gözü Plevne'nin üstündeydi. Zira Hacı Haseki'nin amacı Pazvandoğlu Osman'ın

Vidin’de oluşturduğu yapının aynısını Plevne’de inşa etmekte. Bu çerçevede bölgede yaşanan kaostan en yüksek mertebede faydalanmak istiyordu. Hacı Haseki’nin aradığı fırsat çok geçmeden ayağına geldi. Zira Ali Ağa’nın maiyetinde bulunan asker ödenmeyen aylıklarını öne sürerek Plevne’de bir ayaklanma başlattı. Askerin maaşı Rumeli Valisi Mehmed Hakkı Paşa tarafından ödenmekteydi. Ancak Mehmed Hakkı Paşa, Hasköy’deki görevinde bulunduğu dönem, Ali Ağa’ya gereken ödemenin tamamını yapmadı (HAT. 80/3321). Bu sebeple Ali Ağa da maiyetindeki askerın maaşını düzenli şekilde ödeyemedi. Nitekim Rumeli Valisi ve Selvi Voyvodası arasındaki bu ödeme problemi, Plevne’de maaşlarını düzenli alamadıkları gerekçesiyle asker arasında ayaklanma çıkardı. Böylelikle Plevne’yi korumak için gönderilen birlikler, doğrudan şehrin asayişini bozan unsura dönüştü. Niğbolu Mütesellimi Hacı Haseki, Plevne’de yaşanan kargaşadan faydalanmak için harekete geçerek şehre saldırdı. Ali Ağa, saldırı karşısında ayaklanan askeri arasında birliği zor da olsa sağladı. Bu şekilde Hacı Haseki kuvvetlerini Plevne’den geri püskürtmeyi başardı (HAT. 51/2398). Böylelikle Plevne gibi stratejik bir noktanın eşkıya eline geçmesini engellemiş oldu. Ancak Plevne’deki başarılar, Ali Ağa’nın düşünce dünyasında pek de ehemmiyetli değildi. Zira bölgede hızlı şekilde değişen dengeler, Selvi Voyvodası Ali Ağa’yı da eşkıya safına itmek üzereydi.

Pazvandoğlu Osman ile İttifakı

Ali Ağa’nın merkezi kuvvetlerin safından ayrılıp Pazvandoğlu Osman tarafına iltica etmesi zaman içinde olgunlaşmış bir karardı. Ali Ağa’nın böyle keskin bir karar vermesinin ardında birden fazla sebep vardı. Ancak zihnindeki düşüncelerin eyleme dökülme aşaması Hasköy görevlendirmesiyle başladı. Zira Rumeli Valisi Mehmed Hakkı Paşa’nın Hasköy’de dağlı eşkıyasına karşı başlatılan harekâta Ali Ağa’nın içinde bulunduğu ekonomik durumla ilgilenmemesi, Selvi Voyvodasının yaşadığı halihazır mali sorunları daha da büyüttü. Nitekim Mehmed Hakkı Paşa’nın harekâta görevli olan birliklere hakkaniyetle yaptığı ödeme, Ali Ağa’ya gelince kısılmıştı. Harekât boyunca Selvi birliklerinin masrafı dokuz kese akçe tutmasına rağmen Mehmed Hakkı Paşa, Ali Ağa’ya yedi buçuk kese ödemiş ve bu durum Selvi birliklerinin maaşlarını düzenli alamamasına sebep olmuştu. Haliyle bu husus Ali Ağa ile askerinin arasını iyiden iyiye açmaktaydı. Bu çerçevede Plevne’de aylıklar sebebiyle ayaklanan askerın teskininde hayli zorlanmıştı. Ancak Ali Ağa’yı merkezi kuvvetlerin safından ayıran temel sorun Selvi’de yaşanmaktaydı. Zira Ali Ağa, Plevne’de Hacı Haseki ve dağlı eşkıyasıyla mücadele ettiği dönem eski Selvi Ayanı Hasan Ağa, Selvi’ye girerek Ali Ağa’nın otoritesini ortadan kaldırmıştı. Bu doğrultuda Selvi’den çıkarılmış olan Ali Ağa’nın voyvodalığı ise sona ermiş bulunuyordu. Bâbîâli, bölgedeki dengeler gereği Hasan Ağa’nın bu hareketini kabullenmek zorunda kaldı. Böylelikle Ali Ağa 1797 başında iktisadi ve idari olarak her yönden çöküş içine girmekteydi. Ali Ağa, özellikle Hasan Ağa tarafından Selvi’den çıkarılmasını ve Bâbîâli’nin bu durumu kabullenmesini hazmedemedi. Bu sebeple ailesiyle birlikte Vidin’e giderek, Pazvandoğlu Osman’ın yanına sığındı (HAT. 63-2763-D). Hasan Ağa’nın Selvi’yi ele geçirdiği dönem, Pazvandoğlu Osman da hadiseleri yakından takip ediyordu. Nihayetinde Ali Ağa’nın voyvodalığı sona erdiğinde onunla ilk iletişim kuran Pazvandoğlu Osman oldu (Mutafchieva, 166-167).

Ali Ağa⁴, Vidin'e gitmiş olmasına rağmen Selvi'den vazgeçmiş değildi. Bu doğrultuda Selvi'yi ele geçirerek Hasan Ağa'dan intikam almak istiyordu. Aynı dönem Pazvandoğlu Osman'ın da amacı egemenlik sahasını Tuna hattı boyunca doğuya taşımaktı (Mustafa Nuri Paşa, 1992, 200). Bu çerçevede Balkan ve Tuna arasında kalan bölge doğal yayılma sahasıydı. Macar Ali, Pazvandoğlu Osman'ın yayılma sahasında yıllarca aktif faaliyet gösteren bir karakter olması sebebiyle Vidin için önemliydi. Bu sebeple Pazvandoğlu Osman ve Macar Ali arasında ittifak, iki tarafında ihtiyaç ve ihtirasları temelinde ortaya çıkmaktaydı. Nitekim ittifak neticesinde Vidin'de müşterek bir ordu oluşturuldu ve Macar Ali Pazvandoğlu Osman tarafından ortak kuvvetin başbuğu tayin edildi (HAT. 66/2648-B). Macar Ali, Vidin'den hareketle Şubat 1797 tarihinde Selvi'ye geldi. Amacı kendisinden zorla alınan Selvi'yi aynı yolla geri almaktı. Ancak Selvi, Macar Ali ve grubuna karşı iyi bir direniş gösterdi. Nitekim Hasan Ağa, Macar Ali'den böyle bir saldırı beklediği için Selvi'yi kuvvetli şekilde tahkim etmişti. Selvi'nin kısa bir zamanda ele geçirilemeyeceği ortadaydı. Bu sebeple orada uzun uzadıya kalmanın bir anlamı yoktu. Zira eşkıya grubunun açık sahada uzun bekleyişi her daim kendi güvenliği için bir tehditti. Bundan dolayı Macar Ali ve eşkıya grubu Selvi'den doğuya yöneldi ve Tırnova'ya ilerledi (HAT. 74/3070). Tırnova, eşkıya taarruzuna karşı Selvi kadar hazırlıklı değildi. Bu sebeple fazla bir direniş gösteremedi. Macar Ali, kısa bir muharebenin ardından şubat ayı ortasında Tırnova'yı ele geçirdi. Burada ilk olarak Tırnova ahalisinden yüklü miktarda para toplandı. Vidin'den getirilen beş bin kadar asker de Tırnova'ya yerleştirildi (HAT. 64/2814; 64/2814-B). Böylelikle Tırnova; Rusçuk, Silistre, Şumnu ve Varna'ya uzanan eşkıyanın üssü olarak kurgulandı.

Eşkıya faaliyetleri, bölgedeki tüm yerleşim merkezlerini teyakkuz haline getirdi (HAT. 64-2814-E). Macar Ali'nin Tırnova'dan sonraki hedefi, Tuna nehri kıyısındaki Niğbolu idi (HAT. 64-2814-F; 66-2846-C). Niğbolu gerek Macar Ali gerekse Pazvandoğlu Osman için mühimdi. Zira Niğbolu Mütesellimi Hacı Haseki, Macar Ali'nin voyvodalık döneminden beri düşmanıydı. Aynı zamanda Hacı Haseki, Pazvandoğlu Osman ile de büyük problem yaşıyordu. Dahası Niğbolu, Eflak yakasına geçişlerde stratejik bir konumdaydı. Böylelikle Niğbolu hem Pazvandoğlu Osman hem de Macar Ali için doğal bir hedefti. Pazvandoğlu Osman, Niğbolu'ya yapılacak saldırıda Hacı Haseki'ye herhangi bir desteğin ulaşmasını istemiyordu. Bu sebeple Eflak Voyvodası açık ve ciddi bir şekilde uyarıldı (HAT. 45/2228). Bâbiâli, Niğbolu'nun tehlikede olduğunun farkındaydı. Bundan dolayı Silistre Valisi Osman Paşa'dan Niğbolu'yu desteklemesini istedi (HAT.1434/58928). Aynı zamanda Niğbolu Mütesellimi Hacı Haseki de Macar Ali hakkında uyarıldı. Bu uyarıların en mühimi, Macar Ali'nin Niğbolu ahalisi ile birleşme hususuydu. Nitekim Bâbiâli, Macar Ali'nin hile ile Niğbolu ahalisini kendi tarafına çekebileceği ihtimalini yüksek görüyordu. Ayrıca Tuna nehrindeki çete kayıklarını kullanmak suretiyle Niğbolu'ya saldırılabileceğine dair kuşkusu vardı (KK.d. 13, 5-6). Macar Ali ise Niğbolu'ya herhangi bir destek gelmeden kenti ele geçirmeyi kurguluyordu. Bu sebeple Mart 1797'de Tırnova'dan hareket eden eşkıya birlikleri kısa sürede Niğbolu'ya ulaştı. Niğbolu da tıpkı Tırnova gibi fazla bir direniş gösteremedi. Macar Ali, kentin ele geçirilmesiyle Hacı

⁴ Osmanlı arşiv belgelerinde Ali Ağa'nın adı zamana göre Selvi Voyvodası Ali Ağa ya da sabık Selvi Voyvodası Ali Ağa olarak geçerken, Pazvandoğlu Osman ile ittifak kurduktan sonra belgelerde kendisinden Macar Ali olarak bahsedilmektedir. Ali Ağa'nın Arnavut kökenli olduğu belgelere yansımakla birlikte kendisine neden "Macar" dendiğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu doğrultuda çalışmanın bundan sonraki kısmında Ali Ağa'nın adının zikredildiği yerde belgelerin diliyle Macar Ali olarak ifade edilecektir.

Haseki ve Hacı Memiş Ağa'yı esir aldı ve ikiliyi Vidin'e gönderdi. Otuzbiroğlu Emin Ağa ise Pazvandoğlu Osman tarafından Niğbolu'ya mütesellim tayin edildi (Halil Nuri Bey, 2015, 695-696). Macar Ali, Niğbolu'nun ardından Plevne'ye yöneldi. Kısa sürede Plevne'de eşkıya kuvvetlerince ele geçirildi. Kent, Macar Ali tarafından inşa ettirilen istihkam ve metrislerle kuvvetlendirildi (HAT. 62/2744-A). Böylelikle Macar Ali Tırnova, Niğbolu ve Plevne'yi sadece iki ay gibi kısa bir sürede ele geçirmiş oldu. Tuna ve Balkan arasındaki bu üç yerleşimin dışında Selvi ve Lofça da baskı altında tutuluyordu (Cevdet Paşa, 260).

Bâbiâli, Macar Ali'nin Şubat 1797 tarihinde başlattığı saldırıların faturasını Rumeli Valisi Mehmed Hakkı Paşa'ya kesti. Zira Mehmed Hakkı Paşa, kısa bir süre önce eşkıya faaliyetlerini yok etmek için Rumeli Valiliği görevine getirilmişti (Zinkeisen, 2011, 58). Bu minvalde yaşanan başarısızlık, Mehmed Hakkı Paşa'nın hanesine yazıldı ve Rumeli Valiliğinden alınarak Halep Valisi tayin edildi (Özkaya, 2020, 45). Bâbiâli, Rumeli Valiliği görevine ise eşkıyayı ortadan kaldırması talimatıyla Belgrad Muhafızı Mustafa Paşa'yı tayin etti (HAT. 146/36). Mehmed Hakkı Paşa'nın Rumeli Valiliği görevinden alınmış olması, Macar Ali üzerinde de bir etki yarattı. Nitekim Pazvandoğlu Osman ile ittifak kurup isyana kalkışmasının altında yatan sebeplerden birisi de Mehmed Hakkı Paşa tarafından Macar Ali'yi uygulanan ayrımcı siyasetti. Macar Ali'ye göre Mehmed Hakkı Paşa'nın bölgeden ayrılması, merkezi otorite ve kendisi arasında yaşanan sorunların çözülebilmesi için bir fırsat olabilirdi. Bu doğrultuda Macar Ali, Haziran 1797 tarihinde Rumeli Valisi Mustafa Paşa'ya bir mektup gönderdi. Mektubunda yaşanan hadiselerin temelini Mehmed Hakkı Paşa'nın olumsuz tavrına bağlıyor ve yeni bir sayfa açmak istiyordu. Bu çerçevede Mustafa Paşa'dan af talebinde bulundu (HAT. 80/3321). Ancak Macar Ali'nin bu talebi herhangi bir karşılık bulmadı.

Macar Ali, af konusunda Mustafa Paşa'dan ısrarcı olmadı. Nitekim Pazvandoğlu Osman ile bağımlı kopartabilecek bir pozisyonda değildi. Zira ailesinin Vidin'de Pazvandoğlu Osman'ın yanında ikamet ediyor olması bu noktada büyük etkendi (HAT. 63/2763). Bu sebeple yeniden Plevne, Tırnova ile Niğbolu hattında faaliyetlerini yoğunlaştırdı ve eşkıya hareketliliğini Tuna boyunca doğuya genişletmeye başladı. Bu doğrultuda eşkıyanın en önemli hedefi Rusçuk'tu. Rusçuk, Eflak merkezine olan yakınlığı sebebiyle başlı başına önem arz ediyordu. Nitekim halihazırda Vidin'den Rusçuk'a kadar olan bölge büyük oranda Pazvandoğlu Osman'ın egemenliğine girmişti. Bundan dolayı Pazvandoğlu Osman, Rusçuk'u da ele geçirerek hem bölgesel hakimiyetini perçinleme hem de Eflak'ı tecrit etme gayesindeydi (Mutafchieva, 174). Bu stratejinin gerçekleştirilmesine karşı en büyük direnç ise Rusçuk'ta ikamet eden Silistre Valisi Osman Paşa ve bölgenin en önemli ayanı olan Rusçuk Ayanı Tirsinikli İsmail Ağa idi. Bu direnci kırmak ise Macar Ali'nin meselesiydi. Pazvandoğlu Osman, Aralık 1797'de Macar Ali'ye Rusçuk'a yürütmesine dair emir verdi. Yoğun kış şartları altında verilen bu emir, Bâbiâli'nin Kasım 1797'de Pazvandoğlu Osman'ı asi ilan ederek hakkında idam hükmü vermiş olmasıyla bağlantılıydı (Jorga, 2005, 114-115; Beydilli, 2007, 209). Bu sebeple Pazvandoğlu Osman, Bâbiâli'nin Vidin'e karşı düzenleyeceği harekâtın önce Rusçuk konusunu çözmek ve Vidin-Rusçuk hattında avantajlı bir pozisyonda olmak istiyordu.

Vidin'den harekât emrini alan Macar Ali, öncelikle Zıştovi'yi ele geçirdi (Uzunçarşılı, 2010, 11). Nitekim Zıştovi, Rusçuk'a yakınlığı sebebiyle eşkıyaya harekât merkezi olarak fayda sağlayacaktı. Bu minvalde Macar Ali, Aralık 1797'de yaklaşık on bin kişilik eşkıya kuvvetiyle Zıştovi'den Rusçuk'a yürüdü. Silistre Valisi Osman Paşa ve Rusçuk Ayanı Tirsinikli İsmail

Ağa, Macar Ali komutasındaki eşkıyaya karşı açık bir muharebeden ziyade şehir savunması yapmayı kararlaştırdı. Macar Ali ise Rusçuk yakınındaki Kadı köye gelerek burada karargah kurdu. Eşkıya birlikleri Rusçuk'u aralık ayının ortalarında tüm yönden kuşatma altına aldı. Rusçuk, yaklaşık yirmi gün boyunca yoğun bir şekilde bombalandı. Ancak şehir halkının da dirayetiyle Rusçuk'un savunması kırılmadı. Bu sırada şehirden yapılan etkili top ve tüfek atışları, eşkıya grubuna mühim kayıplar verdiriyordu. Macar Ali, yaralanan birlikleri Zıştovi ve Niğbolu'ya sevk ederken Tırnova ve Vidin'den gönderilen takviye kuvvetlerle grubunu güçlendirmeye çalışıyordu. Bu sırada Osman Paşa ve İsmail Ağa'nın Rusçuk'tan yaptığı huruç harekâtları eşkıyayı oldukça yıprattı. Bu doğrultuda Macar Ali kış koşulları, Rusçuk'un direnişi ve eşkıyanın zayıflığı sebebiyle kuşatmayı sonlandırdı. Rusçuk'ta yaşadığı hezimet eşkıya arasında panik ve firara sebep oldu. Bu çerçevede Macar Ali, eşkıya kuvvetlerini Zıştovi'ye çekti (HAT. 42/2793; 229/12765-A; 63/2752; 63/2752-A; 61/269).

Sonun Başlangıcı: Eşkıyaya Karşı Topyekûn Harekât

Macar Ali, Rusçuk'u ele geçirebilmek için tüm imkânları sonuna kadar kullandı. Ancak eşkıya saldırıları karşısında şehrin direnişi kırılmadı. Eşkıya, Rusçuk önünde mağlup olduğu gibi bölgedeki psikolojik üstünlüğünü de kaybetti. III. Selim, Rusçuk önünde elde edilen kazanımların sürdürülmesini özellikle vurgulamaktaydı. Bu bağlamda Silistre Valisi Osman Paşa'ya gönderdiği emirde; Macar Ali'nin ortadan kaldırılmasını ve Zıştovi ile Niğbolu'nun bir an önce kurtarılmasını istiyordu (TSMA.e. 861/30; 861/31). III. Selim'in bu emri Macar Ali ve bölgedeki eşkıya grubu için sonun başlangıcıydı. Nitekim emir sonrasında Tirsinikli İsmail Ağa komutasındaki birlikler Zıştovi'ye çekilen Macar Ali'ye karşı bir harekât başlattı. Rusçuk Ayanı, Tuna'nın batısına yürüdü ve Şubat 1798'de Zıştovi'yi geri aldı (Erdoğan vd., 2009, 64). Bu hamle sonrasında Zıştovi'nin doğusunda bulunan eşkıya tamamıyla pasivize edildi (Shaw, 2008, 320). Ancak Macar Ali, Tirsinikli İsmail Ağa'nın hareketinden önce Zıştovi'yi terk edip, Tırnova'ya geldi. Bâbîâli, Tırnova'ya çekilen Macar Ali'nin izini takip ediyordu. Bu minvalde bölgede bulunan devlet görevlilerinden başta Macar Ali olmak üzere dağılmış olan eşkıyanın ortadan kaldırılmasını istiyordu (HAT. 76/3140). Bu çerçevede Balkan geçitlerine ilerleyen Çirmen Mutasarrıfı Hüseyin Paşa'ya da bir hüküm gönderdi. Gönderilen emirde Macar Ali'nin yok edilmesi özellikle isteniyordu (C. DH. 23/1113).

Macar Ali, Bâbîâli'nin verdiği emir doğrultusunda Çirmen Mutasarrıfı Hüseyin Paşa'nın harekete geçtiğini biliyordu. Bu sırada Hüseyin Paşa, Gabrova'ya ulaşmış ve Balkan geçitlerine dayanmış durumdaydı (HAT. 41/2076). Bu sebeple Macar Ali, Tırnova'da vakit kaybetmeden daha güvenli bulunduğu Selvi'ye geldi. Nitekim Selvi, Rusçuk harekâtından önce ele geçirilmiş ve tahkim edilmişti (TSMA.e. 988/69). Ayrıca stratejik mevki, düzenli istihbarat akışı için önemliydi. Kaldı ki Macar Ali, Hüseyin Paşa'nın kuvvetlerine dair istihbarat faaliyetlerini buradan yürütüyordu (HAT. 63/2763). Hüseyin Paşa da Macar Ali'nin kendi birliklerinin durumunu öğrenmek için civarda casus gezdirdiğinin farkındaydı (HAT. 61/2714). Bu sebeple Hüseyin Paşa, Selvi ve Tırnova üzerine vakit kaybetmeden ilerleme eğilimindeydi. Hüseyin Paşa'nın Gabrova'da hazırlıklarını tamamlamasıyla ilk hedefi Macar Ali'nin bulunduğu Selvi oldu. Macar Ali ise grubunda kalan eşkıya takımı ile Hüseyin Paşa'ya karşı Selvi'yi savunamayacağına kanaat getirdi. Bu sebeple Hüseyin Paşa'nın Gabrova'dan Selvi'ye hareketini öğrendiğinde doğrudan Selvi'yi terk etti. Bu çerçevede Hüseyin Paşa, önce Selvi'yi ve ardından 15 Ocak 1798 tarihinde Tırnova'yı Macar Ali'den aldı (HAT. 61/2714; 61/2691;

64/2777-B). Selvi ve Tırnova'nın ardı ardına eşkıyanın elinden çıkması, Macar Ali ve eşkıya grubu için büyük kayıptı. Nitekim Tuna hattında tutunamayan eşkıya grubu mevcut vaziyette Balkan dağlarından da uzaklaştırılıyordu. Ancak Macar Ali bölgeden tamamıyla uzaklaşma niyetinde değildi. Nitekim eşkıya grubunun her yönden mağlubiyeti yaşadığı bu dönem, Macar Ali'nin bildiği bir coğrafyada varlığını sürdürme çabası olağandı. Bu sebeple Macar Ali, Selvi ve Tırnova'yı kaybetmiş olmasına rağmen bölgeden uzaklaşmadan Tırnova civarındaki kırsala çekildi (HAT. 42/2133).

Hüseyin Paşa, Tırnova'ya girmiş olmakla birlikte Macar Ali'nin üzerine ileri harekât yapabilmesi için lojistik desteğe ihtiyaç duymaktaydı. Bu sebeple asker ve cephane noktasında eksikliklerinin giderilmesini talep ediyordu (HAT. 63/2763-H; C. AS. 112/5030). Bu sırada Macar Ali, Hüseyin Paşa'nın ileri harekâta geçemeyişini değerlendirmek istedi. Zira eşkıya grubunu uzun süre pasif tutamazdı. Bu sebeple hem Selvi hem de Tırnova'nın Hüseyin Paşa'dan geri alınması için strateji geliştirmeye çalıştı. Selvi için Manav İbrahim ve Ramo Alemdar'ı iki yüz kişilik kuvvetle harekete geçirdi (HAT. 63/2763-H). Tırnova için ise yakın zamanda Pazvandoğlu Osman'a katılmış olan dağlı reisi Emincik'i kullanmayı düşündü. Nitekim Emincik ve grubu, Macar Ali'nin maddi ve manevi yılgınlığa düşmüş olan birliklerine göre daha dinamikti. Bu sebeple Emincik, takviye edilerek Tırnova'yı baskın ile ele geçirmesi için gönderildi. Macar Ali, Tırnova'nın kuzeyinde bulunan üssünde Selvi ve Tırnova'dan gelecek haberi bekliyordu. Ancak ne Selvi ne de Tırnova da düşündükleri gerçekleşmedi. Zira Hüseyin Paşa kuvvetleriyle Selvi'ye yeniden yerleşen Hasan Ağa, Manav İbrahim ve Ramo Alemdar grubunu geri çekilmeye mecbur ettiği gibi Emincik grubu da Tırnova yakınlarındaki Kale adlı mahalde Hüseyin Paşa tarafından ağır bir mağlubiyete uğratıldı. (HAT. 52/2415).

Selvi ve Tırnova'da birbiri ardına yaşanan bu mağlubiyetler, Macar Ali'nin bölgede tutunmasını imkânsızlaştırıyordu. Nitekim Hüseyin Paşa, Macar Ali'nin birliklerini bölgeden atmak için başlattığı ileri harekât neticesinde 15 Şubat 1798 tarihinde Plevne'yi de ele geçirdi. Böylece eşkıya için bölgede hiçbir stratejik dayanak kalmadı (HAT. 63/2767). Bu doğrultuda Macar Ali'nin Tuna hattına çekilmekten başka bir çaresi yoktu. Bölgeyi terk etmeden önce Bâbîâli'den yeniden affını istedi (HAT. 63/2763-C; 63/2763-D). Bölgedeki devlet görevlileri ise Macar Ali ile açılmış olan bu diyalog kanalını Pazvandoğlu Osman ile iletişim kurmak için kullandı. Nitekim Küçük Hüseyin Paşa tarafından Pazvandoğlu Osman'a yazılan mektuplar Macar Ali üzerinden Vidin'e ulaştırıldı. Macar Ali, bir noktada Bâbîâli ve Pazvandoğlu Osman arasında iletişim üssü olarak çalıştı. Ancak affı konusu kabul görmedi. Zira III. Selim Macar Ali'nin affedilme hususuna dair herhangi bir cümleye bile tahammül etmiyordu. Dahası bir an önce Macar Ali'nin başının İstanbul'a gönderilmesini emrediyordu (HAT. 63/2763). Macar Ali, af kapısının tümüyle kapalı olduğunu anladı ve Tuna'ya yöneldi. Bu sırada Rumeli Valisi, Macar Ali'nin Niğbolu'ya geçebileceğine dair uyarıda bulunuyordu (HAT. 52/2415-B). Nitekim Silistre Valisi Osman Paşa'nın Niğbolu'yu sıkıştırması sebebiyle Macar Ali burada da kalamadı ve Lom'a çekildi (HAT. 220/12185).

Macar Ali, Tuna hattında Niğbolu ve Rahova da tutunamayarak şubat sonunda Lom'a geldi. Bu sırada etrafı ise Rumeli Valisi, Silistre Valisi, Çirmen Mutasarrıfı, Tırhala Mutasarrıfı ve Palaslı Mehmed Paşa kuvvetleriyle çevrilmiş durumdaydı. Bu şartlar altında Lom'da da tutunabilmesi mümkün değildi. Ayrıca Rumeli Valisi tarafından Macar Ali'nin yakalanmasında yarar gösterecek olan kişilere mükâfat da vadediliyordu (HAT. 59/2646-A). Bu propagandanın

manevi çöküş yaşayan eşkıya arasında bir ayrışmaya neden olacağı düşünülmekteydi. Propagandanın yanında harekâta devam ediyordu. Bu doğrultuda Tırhala Mutasarrıfı Osman Paşa'nın Mart 1798'de Lom üzerine yaptığı taarruz kesin sonuç verdi. Osman Paşa'nın hücumu karşısında Macar Ali ve eşkıya grubu Lom'dan ayrılıp, Vidin'e doğru çekildi (HAT, 43/2174; 60/2672-L). Macar Ali, Vidin'e Eflak yakasından geçmeyi tasarlıyordu. Zira kara yolunu takip ederek Vidin'e ulaşmak bölgedeki askerî hareketlilik sebebiyle ihtimal dahilinde değildi. Eflak yakasında ise Voyvoda kuvvetlerinin yanı sıra Anadolu Valisi Seyid Ali Paşa'nın güçleri de vardı. Ancak Vidin ve civarındaki hareketlilik düşünüldüğünde bu risk alınabilirdi. Bu sebeple Macar Ali, eşkıyanın Tuna'yı geçmek için sıklıkla kullandığı Akçar'a geldi.

Bu sırada Macar Ali'nin Eflak'a geçmemesi için merkezi birlikler tarafından yoğun bir enerji sarf ediliyordu. Nitekim Tırhala Mutasarrıfı maiyetinde görevli olan Palaslı Mehmed Paşa, Macar Ali'nin Tuna'yı geçişini engellemek için Nisan 1798'de kuşattı. Macar Ali için Akçar'dan başka çekilebilecek bir mevki kalmamıştı. Bu sebeple Akçar'da Palaslı Mehmed Paşa ve Macar Ali arasında yoğun bir çarpışma yaşandı. Macar Ali, at üzerinde muharebe ettiği sırada aldığı bir darbeye hayatını kaybetti. Akçar merkeze taşınan cansız bedeni dağlı eşkıyası tarafından yakıldı (HAT.42/2118-A; 42/21-14; Ahmed Vasıf Efendi, 2017, 274). Eşkıyanın bu davranışı, Macar Ali'nin dağlı asiler için ne anlam ifade ettiğinin kavranılması bakımından mühimdir. Zira Macar Ali, dağlı isyanlarıyla iç içe geçmiş olan Pazvandoğlu Osman ayaklanmasını sahada yürüten en yetkin isimdi. Nitekim onun varlığı eşkıya üzerinde psikolojik olarak önemliydi. Cansız da olsa bedeninin merkezi kuvvetlerin eline geçmesi ve başının İstanbul'da teşhir edilmesi dağlı eşkıyasının mutlak mağlubiyeti anlamına gelecekti. Bu durum Pazvandoğlu Osman ve dağlı eşkıyası için kabul edilebilir değildi.

Sonuç

18. yüzyıl Osmanlı Devleti için birçok alanda zaafın ortaya çıktığı önemli bir dönemdir. Bu zaaf ise devletin güvelliğini tehdit eden mühim problemlerin doğmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda yüzyılın genelinde yaşanan savaşlar ve ekonomik istikrarsızlık, devleti kendi iç dinamikleri çerçevesinde kaotik bir atmosfere hapsetmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru yaşanan kaotik dönemin temel aktörleri ise literatüre dağlı eşkıyası olarak geçecek olan gayr-i resmî unsurlardan meydana gelmektedir. Dağlı eşkıyaları, başlarda Hasköy-Kırcaali bölgesinde görünmekle birlikte sayıları günden güne artmış ve kısa sürede Balkan coğrafyasına yayılmıştır. Eşkıyanın bölgeye yayılışında Pazvandoğlu Osman'ın etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Zira Vidin, Balkan ve Tuna arasında kalan coğrafyada faaliyet gösteren eşkıyanın doğrudan temas kurduğu noktadır.

Bâbiâli, ilk zamanlar Hasköy-Kırcaali bölgesindeki faaliyetleri dağlı eşkıyalığı olarak değerlendirmektedir. Bu minvalde kısıtlı bir alanda hareket eden eşkıya grupları üzerine birtakım çalışmalar da yapmıştır. Ancak kısa bir zaman sonra Rumeli'de merkezi otoriteye muhalif, kanun dışı tüm faaliyetler dağlı eşkıyalığı adı altında kategorize edilmiştir. Yapılan bu tasnifte, Rumeli'deki eşkıya hareketliliğinin Vidin gibi neredeyse tek noktadan yönetilmesi etkilidir. Sevk ve idaredeki tekilliğin yanında bu dönem eşkıyaya katılımların süratli şekilde artması dikkat çekicidir. Yerine göre grup mevcutlarının binlerle ifade edildiği dağlı eşkıyasının insan kaynağı, çok farklı sosyal unsurlardan meydana gelmektedir. Nitekim bu gruplar içinde

sıradan bir köylü, asker kaçağı veya bir adli suçlu bulunabilirken aynı zamanda Giray hanedanı ya da vüzeradan da üst düzey isimlere rastlanabilmektedir.

Rumeli’de dağlı eşkıyasına katılan farklı isimlerden biri de Selvi Voyvodası olarak görev yapmış olan Ali Ağa’dır. Ali Ağa, erken yaşlarından itibaren Aydoslu Mehmed Paşa’nın maiyetinde bulunmaktadır. Uzun yıllara dayanan hizmeti sonunda Paşa’nın kethüdalığına kadar yükselmiştir. Paşa’nın vefatıyla Ali Ağa, Selvi Voyvodası olarak tayin edilmiştir. Ali Ağa’nın 1792 sonundaki bu görevi, Aydoslu Mehmed Paşa’nın maiyeti dışındaki ilk tecrübesidir. Selvi Voyvodası olarak üç yılı aşkın görev yapmıştır. Selvi, Balkan dağlarından Tuna havzasına açılan geçitlerin hemen başlangıcında olması sebebiyle her daim hareketliliğin üst seviye olduğu bir bölgedir. Bu sebeple gerek vüzeranın gerekse eşkıyanın Gabrova’daki geçitlerden sonraki uğradığı ilk noktadır. Nitekim Selvi’nin bu stratejik özelliği, Ali Ağa’nın ekonomik zorluklar ve asayiş konusunda yoğun mesai harcamasına neden olmuştur. Görevi boyunca gerek Selvi Ayanı Hasan Ağa’nın gerekse dağlı eşkıyasının bölgeyi tehdidine karşı aktif bir mücadele vermiştir. Bu doğrultuda Balkan geçitlerini tutarak dağlı eşkıyasının Gabrova’dan kuzeye yönelmesini engelleyen bir unsur olmuştur. Bâbîâli, Ali Ağa’nın eşkıyaya karşı fiili mücadelesini yakından takip etmektedir. Bu bağlamda kendisi yeni rütbelerle taltif edilmiştir.

Ali Ağa’nın merkezi otorite safından ayrılmasına zemin hazırlayan hadiseler, dağlı eşkıyasına karşı Hasköy-Kırcaali’de görevlendirildiği dönem başlamıştır. Zira Rumeli Valisi Mehmed Hakkı Paşa’nın Ali Ağa’nın ekonomik sorunlarına kayıtsız kalması ve Selvi askerine yapılan ödemelerin söz verileden çok daha az olması problemlerin görünür olmasına zemin hazırlamıştır. Ancak Ali Ağa’nın isyanına giden süreç Plevne’deki hadiselerden geçmektedir. Zira Ali Ağa, Plevne’de ödenmeyen maaşlardan kaynaklı askerinin isyanını ve eşkıyanın kente saldırılarını tek başına göğüslemek zorunda kalmıştır. Ancak Ali Ağa’nın merkezi otorite ile bağlarının kopması eski düşmanı Hasan Ağa’nın Selvi’yi ele geçirmesi sonrasında olmuştur. Nitekim Bâbîâli, bölgedeki hassas dengeler sebebiyle bu işgale sessiz kalmış ve bu bağlamda Ali Ağa’nın Selvi’deki egemenliği sona ermiştir. Bu durum Ali Ağa’nın yaşamında büyük bir kırılmaya sebep olmuştur. Bu sebeple Ali Ağa, Selvi’den çıkarılan ailesiyle birlikte Vidin’e gitmiş ve Pazvandoğlu Osman’ın safına katılmıştır.

Selvi Voyvodası Ali Ağa’nın Macar Ali’ye dönüşmesi bu hadiseler sonrasındadır. Ali Ağa, Vidin’e intisap etmesinin ardından Pazvandoğlu Osman’ın sahadaki en büyük komutanı olmuştur. Zira Vidin’de Pazvandoğlu Osman tarafından tasarlanan bütün eylemler, bölgede Ali Ağa tarafından pratiğe dökülmüştür. Nitekim Pazvandoğlu Osman’ın sunduğu imkânlarla Ali Ağa, Plevne, Selvi, Tırnova, Zıştovi’yi kısa sürede ele geçirmiş ve Aralık 1797 tarihinde Rusçuk önüne gelmiştir. Bu surette dağlı isyanlarını Tuna boyunca yayan müstesna bir karakterdir. Ancak her şeye rağmen Ali Ağa’nın eşkıya kökenli bir profil olmadığı ortadadır. Bu sebeple bölgedeki vüzerâ ile iletişim kurarak affedilmeyi ummuştur. Ancak diyaloga açık yapısı, vüzerâ tarafından farklı emeller için kullanılmıştır. Bu noktada Küçük Hüseyin Paşa’nın Pazvandoğlu Osman ile teması Ali Ağa üzerinden sağlanmıştır. Ancak her şeye rağmen rağmen af talepleri olumlu karşılanmamıştır. Bunun arka planında ise doğrudan III. Selim’in Ali Ağa’ya karşı olan tutumu vardır.

Netice olarak Ali Ağa, literatüre dağlı eşkıyası olarak yansımış olmasına rağmen ne dağlı eşkıyasının iç dinamikleriyle ortaya çıkmış ne de Pazvandoğlu Osman’ın hiyerarşisinde

yetmiş bir karakterdir. Selvi Voyvodası olarak dağlı eşkıyasına karşı yetkin bir mücadele ortaya koyduğu açıktır. Ancak yaşanan siyasi gelişmeler kendisini zaruri şekilde Vidin'e bağlamıştır. Bu minvalde tarihin seyri onu Selvi Voyvodası Ali Ağa'dan Balkan ile Tuna arasındaki en zorlu asilerden biri olan Macar Ali'ye dönüştürmüştür. Bu zorunlu dönüşüm 1797'de Tuna'nın doğusuna yayılan dağlı istilasının en önemli etkenini meydana getirmiştir.

Kaynakça

1- Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri/Sultan III. Selim (AE. SSLM.III)

-98/5901.

Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemî Defteri (D. BŞM.d)

-No: 6274.

Cevdet Askeriye (C. AS)

-112/5030.

Cevdet Dahiliye (C. DH)

- 23/1113; 214/10674; 107/5314; 304/14190

Cevdet Maliye (C. ML)

- 480/19555; 481/19642.

Cevdet Zabtiye (C. ZB)

- 62/3091; 34/1698.

Hatt-ı Hûmayûn (HAT)

-1403/56734; 47/2298-A; 47/2298-B; 65/2815-H; 65/2015-B; 66/2863; 66/2862; 1414/57752; 117/4722; 76/3130; 64/2811; 64/2811-A; 75/3106-G; 51/2398; 63-2763-D; 66/2648-B; 74/3070; 64/2814; 64/2814-B; 76/3140; 64-2814-E; 64-2814-F; 66-2846-C; 45/2228; 1434/58928; 62/2744-A; 146/36; 80/3321; 63/2763; 42/2793; 229/12765-A; 63/2752; 63/2752-A; 61/269; 41/2076; 63/2763; 61/2714; 61/2714; 61/2691; 64/2777-B; 42/2133; 63/2763-H; 63/2763-H; 52/2415; 63/2767; 63/2763-C; 63/2763-D; 63/2763; 52/2415-B; 220/12185; 59/2646-A; 43/2174; 60/2672-L; 42/2118-A; 42/2114.

Kamil Kepeci Defterler (KK.d)

-No:13.

Topkapı Sarayı Müze Arşivi Evrakı (TSMA.e)

-479/33; 861/30; 861/31; 988/69.

2- Telif Eserler

Acaroğlu, M. T. (2006). *Bulgaristan'da Yer Adları Kılavuzu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ahmed Vasıf Efendi. (2017). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Akçura, Y. (2016). *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. asırlarda)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Beydilli, K. (2007). *Pazvandoğlu Osman*, TDV İslam Ansiklopedisi, 34, 208-210.
- Câbî Ömer Efendi. (2003). *Câbî Târihi (Târih-ş Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cevdet Paşa. (1891). *Tarih-i Cevdet VI*, İstanbul: Matbaa-i Osmani.
- Gökçe, T. Vüzera Kanunnamesi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 8(19), 99-108.
- Halil Nuri Bey. (2015). *Nûrî Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kuru Yayınları.
- Jirecek, K. J. (1878). *İstojira Bulgaria, Odessa: Nitcher*.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi V*, İstanbul: Yeditepe yayınları.
- Kaçan, M. E., Ferlibaş, M. B., Çolak, (2009). *Tirsinikli İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806) Rusçuk Ayanı*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Karal, E. Z. (1999). *Selim III'ün Hatt-ı Humayunları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi III/IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mutafchieva. V. (1977). *On Sekizinci Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi*, Tarih Dergisi, 31, 163-182.
- Mutafchieva. V. (1993). *Kırcaliysko Vireme*, Sofia: Bulgarian Academy of Sciences.
- Nagata, Y. (1999). *Muhsin-zade Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Özkaya, Y. (1994). *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkaya, Y. (2020). *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özkaya, Y. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özvar, E. (2013). *Voyvoda*, TDV İslam Ansiklopedisi, 43, 129-131.
- Sertoğlu, M. (2021). *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı V*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Shaw, S. J. (2008). *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şimşek, E. (2024). Paşa'nın Paşası: Eşkîya Tenkili, İstiklal Yetkisi ve Palaslı Mehmed Paşa, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 121-140, <https://doi.org/10.53718/gttad.1383936>.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2010). Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi VII*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Geliş Tarihi : 15.12.2024
Kabul Tarihi : 10.02.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1601876>

Ekinci, S. ve Bilgili, M. (2025). Eleştirel beşerî coğrafya ve etik ilişkisi. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 157-174. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1601876>

ELEŞTİREL BEŞERÎ COĞRAFYA VE ETİK İLİŞKİSİ

Sedat EKİNCİ¹, Münür BİLGİLİ²

ÖZ

Bu makalede eleştirel beşerî coğrafya ve etik arasındaki ilişki incelenmiştir. Etik; iyi-kötü, doğru-yanlış ile ilgili konuları düşünmeye, anlamaya, yorumlamaya, açıklamaya ve analiz etmeye çalışan felsefenin alt dalıdır. Betimleyici etik, normatif etik, metaetik ve eleştirel etik gibi farklı perspektifleri barındıran türlere sahiptir. Frankfurt Okulunun görüşleri olarak ifade edilen eleştirel teorinin beşerî coğrafya içindeki karşılığı olan eleştirel beşerî coğrafya, etik ile güçlü ve karşılıklı bir ilişkiye sahiptir. Eleştirel beşerî coğrafyanın ilgilendiği konular aynı zamanda etik sınırlar içine giren konulardır. Sosyal adaletsizlik, soylulaştırma, ırkçılık gibi eleştirel beşerî coğrafyanın ilgilendiği sorunların tanımı ve çözümünde etik kilit bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda eleştirel teori kendi varlığının gerekliliğini ifade ederken ve bu varlığın sebebi sorunlarla mücadele ederken etik alt yapıyı ve söylemleri kullanmaktadır. Eleştirel beşerî coğrafyanın etik bakış açısı olan eleştirel etik, eleştirel beşerî coğrafyanın teorik alt yapısını kullanarak onu pratiğe dönüştürür. Bu da beraberinde değişimi getirmektedir. Coğrafi sorunlara karşı yaşanan bu değişim hareketi dönüştürücü coğrafyayı ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma değişime olan ihtiyaca cevap veren iki kavramın ilişkisini ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır. Bu iki kavram araştırmanın başlığı olan eleştirel beşerî coğrafya ve etikdir. Bununla birlikte eleştirel beşerî coğrafyanın etik bağlamında doğrudan ele alınmamasının oluşturduğu literatür boşluğunu doldurmaktadır. Araştırma boyunca eleştirel beşerî coğrafya ile etik arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır” sorusuna cevap aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel beşerî coğrafya, Etik, Eleştirel teori, Eleştirel etik, Adaletsizlik

¹ Dr., MEB, ekinci.sedat33@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3257-5939>

² Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, munur.bilgili@marmara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6841-4926>

Date Received : 15.12.2024
Date Accepted : 10.02.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1601876>

Ekinci, S. & Bilgili, M. (2025). The relationship between critical human geography and ethics. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 157-174. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1601876>

THE RELATIONSHIP BETWEEN CRITICAL HUMAN GEOGRAPHY AND ETHICS

Sedat EKİNCİ³, Münür BİLGİLİ⁴

ABSTRACT

This article examines the relationship between critical human geography and ethics. Ethics is a branch of philosophy that attempts to think, understand, interpret, explain and analyze issues related to good-bad, right-wrong. It has different perspectives such as descriptive ethics, normative ethics, metaethics and critical ethics. Critical human geography, which is the counterpart of critical theory expressed as the views of the Frankfurt School in human geography, has a strong and reciprocal relationship with ethics. The issues that critical human geography deals with are also issues that fall within ethical boundaries. Ethics plays a key role in the definition and solution of problems that critical human geography deals with, such as social injustice, gentrification and racism. At the same time, critical theory uses ethical infrastructure and discourses while expressing the necessity of its own existence and struggling with the problems that are the reason for this existence. Critical ethics, which is the ethical perspective of critical human geography, uses the theoretical infrastructure of critical human geography and transforms it into practice. This brings about change. This change movement experienced against geographical problems has brought about transformative geography. This study was written to reveal the relationship between two concepts that respond to the need for change. These two concepts are the title of the research, critical human geography and ethics. However, it fills the gap in the literature created by the fact that critical human geography has not been directly addressed in the context of ethics. Throughout the research, an answer is sought to the question of “what kind of relationship exists between critical human geography and ethics?”

Keywords: Critical human geography, Ethics, Critical theory, Critical ethics, Injustice

³ Dr., MEB, ekinci.sedat33@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3257-5939>

⁴ Assoc. Prof. Dr., Marmara University, Atatürk Faculty of Education, mumur.bilgili@marmara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6841-4926>

Giriş

Etik, kısaca doğru ve yanlışın; iyi ve kötünün ne olduğunu anlamaya çalışan; çoğunlukla normatif unsurlar barından felsefenin önemli bir alt dalıdır. Diğer bir deyişle etik neyi yapıp neyi yapmamamız gerektiğine yanıtlar arar (Chakraborti, 2023). Etik sadece felsefe ile sınırlı olmayıp bütün sosyal dünyayı etkileyen bir kavramdır. Günümüzde her bilimsel disiplinin ve çalışma alanının etik değerleri bulunmaktadır ve bu etik değerler davranışlarımızı, alacağımız kararları ve çalışma şeklimizi etkilemektedir. Etik diğerlerini dikkate almaktır. Bu diğerleri, bireyler, toplumlar, hayvanlar, çevre ve tüm bileşenleri olabilir. Bu nedenle, etik ilişkiseldir. Diğerleri olmadan ya da dikkate almayan bir etik değerler bütününden bahsetmek mümkün değildir.

Diğer sosyal alanlarda olduğu gibi bilimin her noktasında etik bulunmaktadır. Bilim etiğinde belirtildiği gibi etik yaklaşımdan ve değerlerden yoksun bir çalışma “bilimsel” olarak görülemez. Sorgulanmayan bir yaşam yaşanmaya değebilecek bir yaşam değilse (à la Socrates); etik olmayan bir çalışma da bilimsel görülmeye değebilecek bir yaklaşım değildir. Bu çalışmadaki temel savımız bilimsel çalışmaların içeriği istediği kadar sağlam, ikna edici ve doyurucu olsun eğer etik değerlerden uzaksa bilimsellikten de uzaktır. Bilimsellikten uzaktır zira etik değerler bilimsel çalışmaların bizzat parçasıdır ve onlardan bağımsız düşünülebilecek bir olgu değildir (Byrne, 2024; Brown, Gwiazdon ve Westra, 2023). Bilimin en önemli amaçlarından biri topluma fayda sağlamaktır; ancak fayda sağlamaktan daha öncelikli bir amacı vardır. Bu amaç “kesinlikle zarar verme” şeklinde ifade edilebilir. Etik ihlali yapılması bilime ve bilim toplumuna doğrudan zarar vermek anlamına gelmektedir. Yani bilimsel çalışmalar istediği kadar yüksek standart taşıdığı düşünülürse düşünülün etik ihlali içerdiğinde hâlihazırda bilimsel camiaya zarar vermiştir. Çünkü yarardan önce zarar vermeme ilkesi ihlal edilmiştir.

Etik kelimesi toplumumuzda bazen ahlak ve değerler anlamında, bazen insanlar tarafından oluşturulmuş evrensel yönü olan norm bütünleri, bazense insanların eylem ve kabullerini analiz edip yorumlayan ve bunlara dayanak sağlayan ilkeleri tartışan felsefenin alt dalı şeklinde kullanılmaktadır. Ama gündelik hayatta daha çok etik denilince akla meslek etiği gelmektedir (Kuçuradı, 2003). Felsefi tartışmalarda bile etiğin net bir tanımı yoktur. Filozoflar etiği farklı şekillerde tanımlamışlardır. Aristoteles’e göre mutluluğa götüren bilgi, Kant’a göre kişinin yerine getirmesi gereken görevleri sırasında ortaya çıkan ideal davranışlardır. Genel bir şekilde tanımlayacak olursak etik; iyi-kötü, doğru-yanlış ile ilgili konuları düşünmeye, anlamaya, yorumlamaya, açıklamaya ve analiz etmeye çalışan felsefenin alt dalıdır (Rich, 2013).

İnsanların adil bir hayat beklentisine karşın her gün tecrübe edilen hayat, insanların bu isteklerine duyarlı değildir. Adalet her zaman insana doğuştan sunulan bir hediye değildir, bazı zamanlar mücadele ile kazanılması gereken bir olgudur. Peki, bu mücadelede coğrafyanın rolü nedir? Doğa ile insan etkileşimini betimlemeye odaklanmış bir coğrafya anlayışı hak arayışı içerisinde olan grupların mücadelesinde kendine bir yer edinemez. Çünkü böyle bir derdi yoktur. Burada devreye eleştirel beşerî coğrafya girmektedir. Eleştirel beşerî coğrafyanın amacı dünyayı daha iyi bir hale getirmektir. Bu yüzden sadece betimlemek değil aynı zamanda

dönüştürmek amacı taşıyan aksiyonlar almaktadır. Coğrafya içerisinde var olan beşerî sorunlar mevzu bahis olduğunda kaptan köşkünde eleştirel beşerî coğrafyacılar yer almaktadır.

Eleştirel beşerî coğrafyanın tarihi Karl Marx, Friedrich Engels ve Elisee Reclus ve Peter Kropotkin gibi yazarlara dayanır (Warf, 2010). Bu yazarlar yazdıkları eserlerle kendilerinden sonra gelecek olan birçok yazarı etkilemişlerdir (Barnett, 2012). Özellikle Frankfurt Okulu olarak tanınan, 1923 yılında Almanya'nın Frankfurt şehrinde kurulan Toplumsal Araştırma Enstitüsü bilim insanları bu yazarlardan çok etkilenmişlerdir. Onların görüşlerini geliştirerek eleştirel teori diye tanımladıkları bir yaklaşım oluşturmuşlar. Eleştirel teori yaklaşımını benimseyen coğrafyacılar tarafından eleştirel coğrafya kurulmuş ve coğrafi hak arayışları ve mücadele bu şemsiye altında sürdürülmüştür. Eleştirel coğrafyacılar bu mücadeleyi teori ve pratiği birbirlerine yaklaştırmak suretiyle sosyal değişimi gerçekleştirme gayreti içerisinde sürdürmektedirler (Raju, 2004).

Eleştirel beşerî coğrafya birçok sorunun tanımlayıp hedefine koyduğunda onu çözüme kavuşturma gayesi gütmektedir. Bu çözüme kavuşmayı bekleyen meseleler aslında birer etik meselelerdir. Bu yüzden eleştirel coğrafyacılar etiğe temas etmeden bu sorunları çözemeyeceklerini bilirler. Etik ile coğrafyanın çoğu meselede kesişen sınırlarını görür ve konumlarını buna göre belirlerler. Eleştirel beşerî coğrafya ile etiğin bu iç içe geçen yapısını tespit edip, vurgulamak amacıyla bu araştırma kaleme alınmıştır. Araştırma, başlığı oluşturan bu iki kavramın birbirleriyle olan ilişkilerini açıklamayı hedeflemektedir. Bu çalışmada eleştirel beşerî coğrafya ile etik ilişkisi incelenmiştir. Eleştirel beşerî coğrafya ve etik arasındaki ilişki daha önce doğrudan tanımlanmadığı için bu araştırma bu boşluğu doldurmaktadır. Bu yönüyle çalışma, yerli ve yabancı literatürde bir ilk olmaktadır. Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm eleştirel beşerî coğrafyanın etik perspektifini ele almaktadır. İkinci bölümde eleştirel beşerî coğrafyanın çözmeye çalıştığı etik sorunlar tanımlanmaktadır. Son bölümde ise eleştirel beşerî coğrafyanın uygulamalı versiyonu olan dönüştürücü coğrafya ele alınmaktadır. Araştırma boyunca "Eleştirel beşerî coğrafya ile etik arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma teorik bir çalışma olduğu için veriler literatür taraması yöntemi ile elde edilmiştir.

Eleştirel Beşerî Coğrafyanın Etik Perspektifi

Etik, normatif, betimleyici, metaetik ve eleştirel etik olmak üzere farklı türlere sahiptir. Normatif etik, etiğin en eski türüdür. Etiğin doğumu ile başlayıp günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Neyin doğru ya da yanlış, neyin iyi ya da kötü olduğuna nasıl karar verileceği, bu kararlar alınırken hangi ilkeye göre alınacağı konusu üzerinde durmuştur. Bu etik türde yapılan davranış doğru ya da yanlış olarak nitelenebilir. Betimleyici etik, norm ve ilke koymak yerine insanların davranışlarını etik çerçevede tanımlamaktadır. Normatif etik gibi iyi ve kötü gibi sınıflandırmalar yapmak yerine toplumların ve kişilerin sahip olduğu ahlak felsefesini açıklama amacındadır. Metaetik ise betimleyici etiğin bir adım ötesinde var olan etik ilişkileri, ilkeleri, kaideleri açıklamakla birlikte bunların altında yatan sebepleri de sorgulayan bilimsel bir tavra sahiptir (Cevizci, 2018). Son yüzyılda gelişme imkânı bulmuş eleştirel etik ise eleştirel beşerî coğrafyanın etik perspektifini oluşturmaktadır.

1950'li yıllardan sonra ortaya çıkan pozitivism coğrafya da dahil olmak üzere bilim dallarında hâkim paradigma haline gelmişti. Sosyal bilimlerin gözden düştüğü bu zamanda

pozitivist yaklaşıma karşı duranlardan biri ise eleştirel teorisyenlerdi. 70'li yıllardan itibaren popülerleşmeye başlayan eleştirel teori, pozitivizmin insan ilişkilerini görmeyen nicel doğasına karşı bir hareket olarak varlığını sürdürmüştür. (Unwin, 1992, akt. Proctor, 1998, s.11). Eleştirel teori kaynağını Marksizm'den almasına rağmen klasik Marksizm'den farklıdır. Bu farklılıkların başında klasik Marksizm'in gerekirse silahlı mücadeleye onay vermesine karşın eleştirel teorisyenler daha barışçıl çözümler üzerinde durmuşlardır. Bir başka farklılık ise eleştirel teorisyenlerin klasik Marksizm'den daha geniş konu skalasına sahip olmasıdır. Daha açık bir anlatımla klasik Marksizm kapitalizme eleştiri merkezli bir yaklaşım iken eleştirel teori kapitalizm ile birlikte savaşlar, sömürgecilik, adaletsizlik, cinsiyetçilik gibi başka toplumsal sorunlara da eğilmiştir (Connon ve Simpson, 2016). Bu hareket 18. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış eleştirel etiğin hızlı bir şekilde gelişimini sağlamıştır. Eleştirel etik kapitalizmin ya da modernitenin beraberinde getirdiği etik sorunlarla ilgilenmektedir. Eleştirel etik doğası itibarıyla normatif bir yapıya sahiptir, ama normatif etikten farkı onun sorunlara çözüm sunma anlayışıdır. Bu yapısından dolayı eleştirel etik ve beraberinde eleştirel coğrafya dönüştürücü bir amaca sahiptir. Eleştirel coğrafya toplumun değişimini amaçlar ve bunun kolay olmadığı meydandadır. Çünkü toplumsal değişimi sağlayacak, dezavantajlı grupları koruyacak bilginin üretimi hayli zor iştir (Chouinard, 2000).

Eleştirel etik; teorik ve uygulamalı etiğin birleşiminden oluşmaktadır. Teorik etik kısmında ise normatif etik ve metaetiğin birleşimi söz konusudur. Etik kaidelerin kökenlerini, ilkelerini ortaya koyup analiz eder, sorgular, eleştirir ve kendi ilke ve doğru-yanlışını inşa eder. Nihayetinde ise inşa edilen teorik etiğe bağlı uygulamalı bir etik oluşturur. Bu durum bütün eleştirel etik teorilerinde ortak bir durumdur. İçerikli değer etiği, söylem etiği, sorumluluk etiği, ötekiyle ilişki etiği, postmodern etik, feminist etik gibi birçok farklı kola sahip olan eleştirel etik türlerinin bir ortak noktası da normatif etiğe olan muhalefettir. Eleştirel etiğe göre modern normatif etik, yanlıgı içerisindedir. Normatif etiğin ahlaki ilkeler, kurallar üzerine tartışmasını yersiz bulmaktadır. İster deontolojik etik olsun isterse faydacı etik olsun egoizm ve altruizm (diğerkâmlık) dikotomisinde cereyan eden tartışmalardan toplumun asıl sorunlarını görmezden gelirler (Cevizci, 2022).

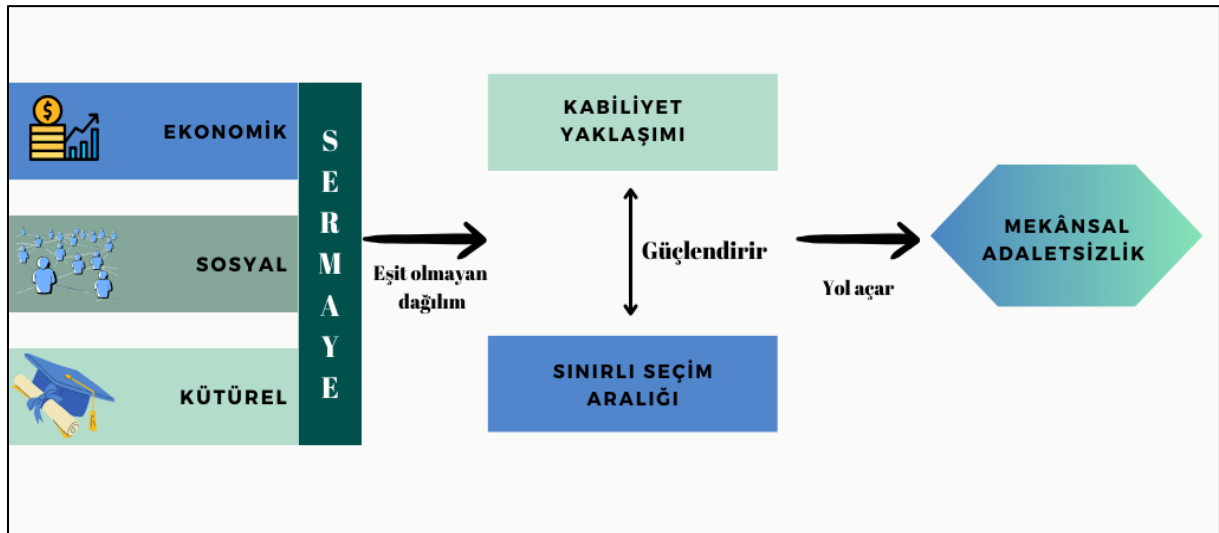
Eleştirel Beşerî Coğrafyanın Etik Sorunları

Mekânsal-çevresel-sosyal adalet, sosyal-mekânsal ayrışma, soylulaştırma, engelli coğrafyası, ırkçılık, hayvan coğrafyası, cinsiyetçilik, sınıflaşma, gelir adaletsizliği, savaşlar ve çatışmalar, kolonizasyon, kültür endüstrisi eleştirel beşerî coğrafyanın çalışma konularından bazılarıdır. Eleştirel beşerî coğrafyanın inceleme sahasına giren bu konular aynı zamanda etiğin de konusudur. 70'li yıllardan sonra coğrafyacıların yöneldiği bu konular üzerine yapılan araştırmalar aynı zamanda belli bir ahlak felsefesi alt yapısına da sahiptir (Kitchin ve Wilton, 2000).

Eleştirel teori kendi varlığının gerekliliğini ifade ederken ve bu varlığın sebebi olan sorunlarla mücadele ederken etiği kullanmıştır. Çünkü eleştirel teorinin var olma amacı toplumda normatif bir yaklaşımla belirlediği yanlışları değişim yoluyla doğru kabul ettiği forma dönüştürmektir. Bu dönüşümün alt yapısı ve mücadele aracı ise etikdir. Eleştirel teori etiği kullanarak varoluşsal gerekliliğinin kabulünü kamuoyuna sunmaktadır. Bütün bunları sorun

gördüğü konular üzerinden yapmaktadır (Ekinci, 2024). Eleştirel beşerî coğrafyanın etik sorunlarından bazıları eleştirel teori perspektifi ile aşağıda tanımlanmıştır.

Sosyal adaletsizlik, farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bazen belli bir grubun tecrit edilip ayrıştırılması, bazen kaynakların eşitsiz bir şekilde dağıtılması, bazen de külfetlerin eşitsiz paylaşımı şeklinde karşımıza çıkabilir (Bufacchi, 2012). Günümüz toplumu tanımlanırken güvensizlik, belirsizlik, karmaşıklık ifadeleri yapılan eleştirilerde karşımıza çıkmaktadır. Gecekondulaşma, çarpık kentleşme, küreselleşme gibi süreçlerle toplum içinde yaşanan kültürel çatışmalar, tüketim kültürü, ırkçılık gibi olgular belli yerlere odaklanmaktadır. Bu süreçlerin olumsuz çıktıları insanoğlunun hepsine eşit bir şekilde dağılmamıştır. Bazı topluluklar ve yerler bu durumlardan fazlaca etkilenmişlerdir (Yıldırım, 2012). Sosyal adaletsizliği yakın bir misalle örneklendirmek gerekirse; TÜİK’in verisine göre kişi başına düşen milli gelir 2023 yılında cari fiyatlarla 13 bin 110 dolar yani 307 bin 952 TL’dir (TÜİK, 2024). 2023 yılında en son artışla asgari ücret net olarak 11 bin 402 TL’ye yükselmiştir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2023). Basit bir hesapla bir asgari ücretle çalışan kişinin yıllık geliri bu zamlı maaş ile bile 136 bin 824 TL’dir (11402x12). Kişi başına düşen milli gelir 307 bin 952 TL iken asgari ücretle çalışan bir kişinin eline geçen miktar 136 bin 824 TL’dir. Bu makas sosyal adaletsizliğin bir göstergesidir. Bu örnek ülkemizde olan bir örnek ama sosyal adaletsizlik mücadeleyi bekleyen evrensel bir sorundur. Peki sosyal adaletsizlikle yeteri kadar mücadele ediliyor mu? “250 bin Etiyopyalının bir akşam yemeği fiyatına birisi yeni bir Mazda RX-7 alabiliyorsa, birisi beş sente bir çocuğu açlıktan ölmekten kurtarmak yerine meteorolojiye telefon edip bugünkü hava durumuyla ilgili merakını gidermeyi tercih ediyorsa, bir başkası bir dolara, Afrikalı bir aileyi bir hafta doyurmak yerine, yemeden yapabileceği ya da çok istemeden yediği bir Big Mac yemeyi tercih ediyorsa, bir lise müdürü AIDS’e yakalanan bir öğrencisinin okula devamı engellendiğinde ‘Çocuk birkaç ay içinde ölecek zaten. Ne fark eder ki?’” (Solomon, 1995: 13-14, akt: Kart, 2019, s.23) diyebiliyorsa cevap hayırdır.

Şekil 1. Mekânsal adaletsizliğin teorik çerçeve yapısı (Feitosa, Batista ve Marques, 2023).

Mekânsal adaletsizlik, “eşit olmayan fiziki görünümün, hizmet yetersizliğinin, mekânda var olan eksik sosyal faaliyetlerin ve faaliyet sahalarının sonucunda oluşan mekânsal farklılıktır” (Ekinci, 2020, s. 3). Mekânsal adaletsizlik sosyal adaletsizliğin bir türevidir ve

kapitalizmin mekâna sahip olup kendi mekanını üretmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır (Lefebvre, 2016). Mekânsal adaletsizlik iki şekilde ortaya çıkmaktadır: Özgür olmama ve haksız kaynak dağılımı. Özgür olmama argümanını ele aldığımızda düşük gelire sahip bireylerin yaşadığı yerler mekânsal sıkışma ve ayrışma yaşayan yerlerdir (Örneğin gecekondulu mahalleleri). Bu durum fertleri belli bir alanda yaşamaya mecbur ederek özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Haksız kaynak dağılımı argümanı ise sermaye, toprak, doğal kaynaklar gibi materyallerin eşitsiz dağılımı ile birlikte hizmetlerin de eşitsiz ulaşımını içerir (Marcuse, 2009). Ekonomik, sosyal ve kültürel sermayenin eşit olmayan dağılımı kabiliyet yaklaşımı ve sınırlı seçim aralığı arasındaki bağıntıyı güçlendirir ve sonucunda mekânsal adaletsizlik ortaya çıkar (Şekil 1). Kabiliyet yaklaşımı (capabilities approach), diğer konuları arka plana atarak doğrudan bireylerin elde edebileceği hayat kalitesine odaklanır. Ekonomik, sosyal ve kültürel olarak eşit olmayan sermaye hayat kalitesinde ve diğer imkanlarda sınırlı seçim aralığı sunar. Bireylerin bilinçli seçim yapma yeteneğini ve karşısına çıkacağı fırsatları kısıtlar. Tüm bunlar sonucunda mekânsal adaletsizlik vücuda gelir (Feitosa, Batista ve Marques, 2023).

Çevresel adaletsizlik, insan faaliyetleri sonucunda meydana gelen çevresel yüklerin adil dağılmamasıdır. Çevreyi taşıma kapasitesinin üstünde kullanmanın olumsuz çıktıları tüm dünyaya eşit bir şekilde dağılmamaktadır. Karbon ayak izi büyük olan ülkelerde çevresel sıkıntılar görüldüğü gibi karbon ayak izi ortalamaya göre çok düşük olan ülkelere bile küresel etkilerden dolayı çevresel sorunlar görülebilir (Kılıç ve Tok, 2014). Geleneksel hayat tarzlarından dolayı doğa ile barışçıl bir şekilde Kuzey Kutup Dairesinde yaşayan İnuitler olayla pek bir ilgisi olmadığı halde düşük miktarda gıda zehirlenmesi yaşamaktadırlar. Güneydeki endüstriyel bölgelerden gelen atıkların okyanuslarda yaşayan fok ve balık gibi canlıların bünyesine geçmesi besin kirliliğine sebep olmaktadır. Temel besin kaynağı bu fok ve balıklar olan İnuitler, besin maddelerinden kaynaklı toksik maddelere maruz kalmaktadır. Bu olay çevresel adaletsizliğe bir misaldir. (Massey, 2004). Çevresel adaletsizliğin bir başka tehlikesi ise çevresel ırkçılıktır (Lekhi ve Newell, 2006; Maantay, 2002). Umumiyetle farklı etnisitenin yaşadığı yerler (örneğin, ABD’de siyahiler ve hispanikler) çevresel sorunların, çevresel risklerin ve yüklerin daha fazla olduğu bölgelerdir. Mekânsal olarak ayrışan bu insanlar genel olarak düşük gelire sahip oldukları için bir keşişimsellik söz konusudur (Maantay, 2002). Hatta zamanımızda gelir, ırktan daha önemli bir ayrıştırma unsurudur. Düşük gelirli insanlar çevresel adaletsizliğe uğrarken sessiz kalmıyorlar elbette. Bu gruplar haklarını ve taleplerini yetkili mercilere iletiyorlar, fakat ya cevaplar çok uzun bir zamanda geliyor ya da herhangi bir karşılık bulmuyor. Çünkü onlar ve yaşadıkları yerler öncelikli olmayan tehlikeli grup ve yerlerdir. Bu insanlar düşük gelire sahip olduğu için düşük emlak fiyatlarına sahip bölgelerde yaşarlar. Bu bölgeler; arsenopirit, kurşun, asbest gibi zehirli madenlerin çıkarım alanları, çöp toplama sahaları, radyoaktif tehlikeler barındıran bölgeler, zehirli atık depoları, sanayi bölgesi, atık yakma tesislerine komşu olan çevresel risk ve yükleri fazla bölgelerdir. Ama tüm bu risklere rağmen arazi ve konut fiyatlarının ucuz olması bölgenin hızlı bir şekilde nüfuslanmasına ve plansız bir şekilde yerleşim yerine dönüşmesine sebep olmaktadır. Öncelikle burada yaşayan insanlar için bu çevre, tehlikelidir. Fakat buradaki insanların yaşadığı çevre dışında yaşayan birtakım insanlar için buralar daha “tehlikeli bir çevredir” (Byrne, 2010).

Engelli coğrafyası, engelli bireylerin mekân üzerinde karşılaştıkları sorunlara odaklanır. Dünya Sağlık Örgütü’nün 2023 yılında paylaştığı veriye göre dünyada 1,3 milyar engelli insan

bulunmaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2023). Bu da insanlığın 1/6'sı demektir. İnsanların mekân üretimine baktığımızda genellikle yürüyebilen, görebilen, duyabilen ve konuşabilen insanlar merkeze alınarak bir üretim söz konusudur. Bu da çoğu mekânda engellilerin göz ardı edilerek belli zorluklarla baş başa kalmalarına neden olmaktadır. Özellikle şehir mekanlarında hızlı hareket etme anlayışı engelli bireylerin hayatını zorlaştırmaktadır (Freund, 2001). Engellilik sosyal olarak inşa edildiği gibi mekânsal olarak da inşa edilmiştir. Engellileri düşünmeyen mekanlar insanlar tarafından doğal karşılanır. Kentsel mekanlar tasarlanırken engelliler düşünülerek tasarlanmaz. Daha çok düşük maliyet ya da modernist kaygılar dikkate alınır. Düşünülse bile bazı yerlerde onlar için ayrılan alanlar fazla kullanılmadığı için depo olarak kullanılmaktadır (Kitchin, 1998). Engelli bireyler için bir diğer sorun ise engelliler için yapılan mekânsal düzenlemelerin ekstra hizmetler olarak görülmesi. Örneğin araçlar için yol ve yayalar için köprü ve kaldırımların yapımı belediyelerin görevi iken engellilere özel asansör ve hissedilebilir yüzeylerin yapımı yol, köprü ve kaldırımlara ek olarak yapılan hizmetler olarak görülmektedir. Bu da engelli insanlara karşı artan duyarlılığa karşı hala bir “öteki” kimliğinin varlığını göstermektedir (Wilton, 2005).

İrkçilik, egosantrik düşüncenin bir ürünüdür. İnsanlar tarih boyunca kendilerini ve içine doğdukları toplumun kültürünü merkeze almışlardır. Bu da kendi kültürünü sevmeye anlayışını doğurmuştur ve bu anlaşılabilir bir şeydir. Asıl mesele kendi toplumunun ve kültürünün dışındaki dünyaya nefret ve küçümseme ile bakmaktır. Bu da çatışmalara hatta bazen savaşlara, dezavantajlı grupların kaynaklara ulaşımında sıkıntılara, bireylerde megaloman ya da aşağılık kompleksine sahip olma durumlarına sebep olabilir (Moodley, 2020). İrkçilik üç düzeyde karşımıza çıkmaktadır. İlk düzey, kültürel ırkçılıktır. Bu da kişilerin kültürel realizmin etkisiyle kendi kültürünü üstün görmesi ve onu bir sonraki nesle aktarmasıdır. İrkçilik bir dünya görüşüdür ve öğrenilir. Bu da kültürel aktarım ile mümkündür. 19. yüzyıldan sonra ulus devletlerin yaygınlaşmasıyla birlikte etnosantrizmin yükselmesi ile kültürel ırkçılık günümüze kadar bu aktarımlar vasıtasıyla gelmiştir. İkinci düzey, kurumsal ırkçılıktır. Kamusal alanlarda, parklarda, iş merkezlerinde, okullarda, sinema salonlarında, alışveriş merkezlerinde hatta mezarlıklarda belli ırka sahip insanlara karşı yapılan negatif ayrımcılığa işaret eder. Buna yakın tarih sahnesinde en özgü örnek olarak 1948 ve 1994 yılları arasında Güney Afrika Cumhuriyeti'nde uygulanan Apartheid politikası verilebilir. Üçüncü düzey ise bireysel ırkçılıktır. Bu da kişilerin farklı ırklara karşı tutumları ile alakalıdır (Bowser, 2017).

Hayvan etiği, insan davranışlarının sonucuna katlanmak zorunda olan hayvanları etiğin öznesi yapar. Yaşadığımız gezegende yalnız değiliz ve yaptıklarımızın faturasını tek başımıza ödemiyoruz. Gezegenimizin belli bir taşıma kapasitesi var ve bu kapasiteyi her geçen gün daha da zorlamaktayız. Bunun sonucunda ortaya çıkan yeni değişimlere adapte olamayan canlı türleri dünya sahnesinden çekilmektedir. Ahlaki olduğunu iddia eden insan, bu iddiasında samimi ise diğer canlılarla uyum içerisinde yaşamalı ve doğal kaynak tüketimini azaltmalıdır (Lynn, 1998). Bu da hayvanlara karşı bir duyarlılık etiği ile mümkündür. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta da hayvanların haklarını savunurken bizle olan benzerlikleri üzerinden bunu yapmak hayvanlara ikincil bakan hümanizm ile aynı cepheyi paylaşmaktır. Aşırı avlanma, hayvanları denek olarak kullanma, habitatlarını daraltma, yaşam alanlarına müdahale, işkence ve tecavüz, sebep olduğumuz çevre sorunları, hayvanat bahçeleri vb. alanlarda hapsedme, kaynaklardan mahrum bırakılma hayvanların bizden kaynaklı yaşadıkları olumsuzluklardır. İnsanların

yaşadığı etik sorunları birincil gören, hayvanları “başka” olarak değerlendirip sorunlarını ikincil gören etik anlayışın terki zor olsa da yukarıda sayılan zulümleri engellemek adına gereklidir (Oliver, 2010). Dünya hayvan vakfının yayınladığı istatistiklere göre her dakika da bir hayvan istismar edilmektedir. 1990’dan itibaren her yıl 50 milyon hayvan işkence nedeniyle ölmektedir (Laybourne, 2023). Bu istatistiklerde hayvanların ne kadar büyük bir zulümle muhatap olduğunu ve hayvan etiğinin gelişimine olan ihtiyacı bizlere göstermektedir.

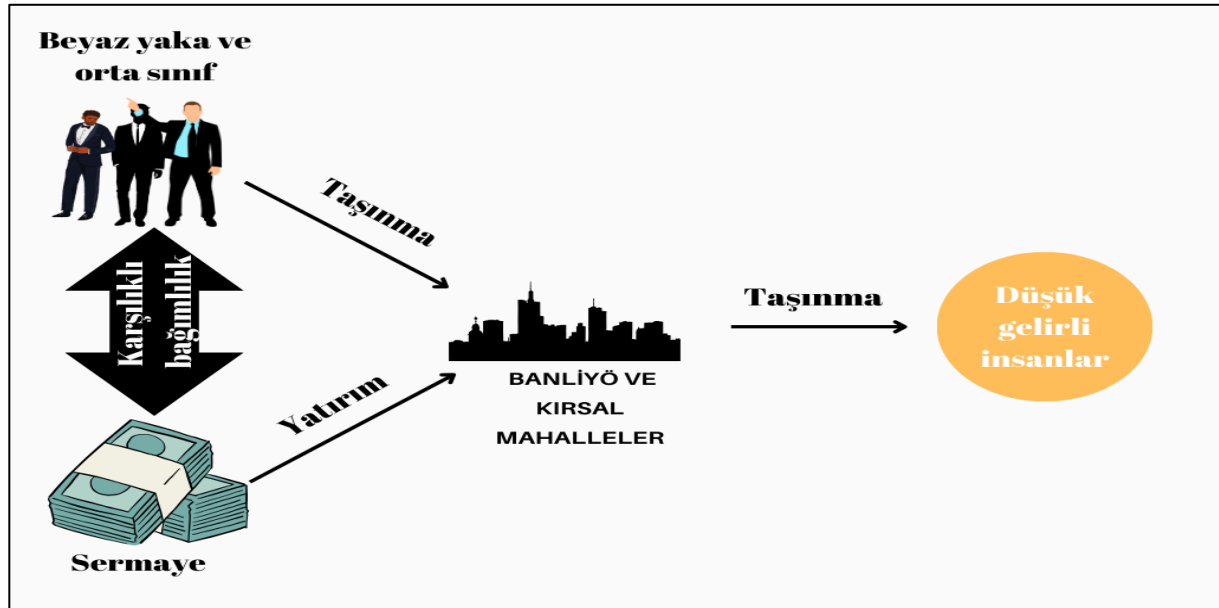
Cinsiyetçilik, kısaca cinsiyetten doğan ayrımcılık olarak ifade edilir ve muhtemelen bu yönü ile neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Daha çok erkek hegemonyasındaki dünyada ezilen kadınlar için kullanılmaktadır. Cinsiyet; stereotipleri, önyargıları, peşin hükümleri, örtük ya da açık tutumları toplum nezdinde barındırabilir. Bu da kişilerin cinsiyetlerinden dolayı statü donması, mevki alamaması, iş ve eylemlerinin engellenmesi, aşağı görülmesi ve bunu kabullenmesi ihtimallerini yaşanabilir kılar (Lorenzi-Cioldi ve Kulich, 2015). Günümüzde 230 milyondan fazla kadın ve kız çocuğunun kadın sünneti olduğu (UNICEF, 2024), 5 ergen kızdan 1’inin kocası ya da partneri tarafından şiddet gördüğü bu dünyada (UNICEF, 2022) cinsiyetçilik daha çok fark edilmeyi bekleyen bir olgudur. Feminist hareketle artan cinsiyetçilik eylem ve araştırmaları insanlara büyük bir farkındalık kazandırmış ve kadınlara yönelik cinsiyetçi davranışları azaltmıştır. Bu büyük bir başarıdır, fakat her görüşe yapılan eleştiriler olduğu gibi feminizme de bazı eleştiriler getirilmiştir. Ana akım feminizmin Batılı, beyaz bir perspektife sahip olması eleştirilmektedir (Navarro Tejero, 2013).

Kolonyalizm, dar anlamıyla bakıldığında bir bölgenin başka bir merkez tarafından kendi menfaatleri için kullanılması, geniş anlamıyla bakıldığında uluslararası ilişkilerde taraflar arasında gelişen güç ilişkilerindeki neredeyse bütün eşitsizlikler anlamına gelmektedir. Kolonyalizm tanımlarında üç özellik ortaya çıkmaktadır. Bunların ilki emperyal ülkelerin sömürdükleri ülkelerdeki tahakkümüdür. İkincisi kolonyal ülkelerin sömürdükleri ülkelere açıktan ya da kapalı bir şekilde kendilerinden daha üstün kültüre/ırka sahip oldukları bilincinin dayatılmasıdır. Üçüncüsü sömürü düzeninin bölgeye ve zamana göre farklı biçimlerde ortaya çıkmasıdır. Geçmişteki kolonyalizm faaliyetleri günümüzde görülmemektedir. Ama kolonyalizm yoluna yeni bir form ile devam etmektedir. Bu da neokolonyalizm olarak adlandırılmaktadır (Rahaman, Yeazdani ve Mahmud, 2017). Günümüzde kolonyalizmin izleri Batı sinemasında (Çıtak, 2014), akademik ve sanatsal çalışmalarda (Kaya, 2017), edebiyatta (Taşdelen, 2013) ve pek çok alanda kendini göstermektedir (Spivak, 1991). Tüm bu kolonyal süreçlere karşı özellikle sömürülen coğrafyalarda postkolonyalizm olarak adlandırılan bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Post kolonyalizm yaklaşımı bütün bu sömürgecilik süreçlerine karşı çıkmış ve görünen ya da görünmeyen sömürü hareketlerini deşifre etmeye çabalamaktadır (Butt, 2013).

Kültür endüstrisi, plan dahilinde, kitlelerin taleplerine göre üretilen üretimlerdir. Müzik, sinema, edebiyat gibi kültürel unsurlar olan bu üretimlerin sanatsal kaygılardan ziyade ekonomik kaygılarla üretim süreci kültür endüstrisi kavramı ile ifade edilir. İnsanlar kitleleştirilerek bireysellikleri arka plana atılıyor ve nesneleştiriliyor. Bütün bu süreçlerde etkili olan medya, sinema, sosyal medya gibi araçlarla insanlar tek tipleşmiş pasif tüketiciler haline dönüşmüşlerdir. İnsanlara kültür ürünleri birer meta halinde satılırken buradaki amaç insanlar için hayatın boğucu ve sıkıcı akışından kaçış, bir oyalanma satışıdır. Bu ürünlerde sanatsal kaygılar geri plandayken kitlelere tahakküm ve kâr ilk sıradadır (Shi, 2022). Bu araçsal ürünler

gelişen teknoloji ile birlikte güçlenmekte ve şekillenmektedir. Sinema, gazete ve dergiler, televizyon dizi ve programları, reklamlar günümüzde; kültür endüstrisi kavramının ortaya çıktığı 1940'lı yıllardan çok daha fazla yaygınlaşıp gelişmiştir. Bunlara ek olarak sosyal medya, video oyunları, yapay zekâ ve akıllı araçların uygulamaları kültür endüstrisinin yeni hayat sahaları olmuştur. Bu ürünlerle insanlara istedikleri şeyler verilmekle birlikte tek tipleştirilerek yönetimi kolaylaştırılan kitleler oluşturulmaktadır (Kara, 2014). Bunun gerçekleştirilmesi için bolca zaman vardır. RTÜK tarafından 2018 yılında yapılan bir araştırmaya göre Türkiye’de yaşayan biri günde ortalama 3 saat 34 dakika televizyon izlemektedir (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 2018). Buna bilgisayar ve akıllı telefonlar eklenince bu zaman aralığı epey genişlemektedir.

Toplumsal sınıf, 70’li yıllardan sonra coğrafi araştırmalarda yer almaya başlamıştır. Bu dönemde Marksizmin, mekân ve toplum çalışmaları içerisinde ağırlığını arttırması bu kavramı coğrafya içerisinde popüler hale getirmiştir. (MacLeavy, 2020). Toplumsal sınıf; toplum, inanç, iş dünyası ve kültürler içinde varlığını sürdüren hiyerarşik düzeni ifade eder. Toplumsal belli özelliklerine (statü, güç, toprak, soy vb.) göre tarihsel seyirde sürekli katmanlı bir yapıya sahip olmuşlardır. Günümüzde bu özellik maddiyattır. İnsanlar maddi durumlarına göre tabakalaşmış bir sosyal yapı içerisinde yaşamaktadırlar. Gelir durumları insanların hangi sınıfta yer aldıklarını göstermektedir. Sınıf kavramı sosyal-mekânsal eşitsizlikle doğrudan alakalı bir kavramdır. Özellikle alt sınıfta yer alan işçiler emeklerini ucuz bir ücretle sermaye sahiplerine satıp layık olmadıkları sosyal ve mekânsal ortamda hayatlarını sürdürmektedirler (İnce, 2017).

Şekil 2. Soylulaştırma gelişim şeması (Yeom ve Mikelbank, 2019).

“Soylulaştırma (Gentrification)”, düşük gelirli insanların yerlerinden tasfiye edilme sürecini ifade eden kavramdır. Daha net bir ifadeyle bu kavram, daha yüksek gelirli grupların bir yerleşim mahaline gelmesiyle düşük gelirli insanların o bölgeyi boşaltma sürecini ifade eder. Genelde eski olan, düşük gelirli insanların yaşadıkları yerler şehir büyümesine bağlı olarak eski değerinin daha üstünde yeni bir değere sahip olabilir. Artan bu değer yüksek gelirli insanların buraya yönelmesine sebep olur. Bu insanlar buradaki boş arazilere evler yapabilir ya da var olan evleri yıkıp yenisini inşa edebilirler. Bu da eski binaların yanına yeni ve lüks binaların

kondurulması demektir. Artan emlak fiyatlarının cazipliği sebebiyle burada yaşayan halkın bir kısmı ev ya da arsalarını satıp başka bir lokasyona taşınacaklardır. Bir kısmı ise artan kira ve fiyatlardan dolayı taşınma mecburiyetinde kalacaklardır. Kısacası buradaki yerli halk tasfiye edilerek yerine orta ve üst sınıfta yer olan daha yüksek gelirli insanlar yerleşeceklerdir. Bu tasfiye süreci gönüllü veya zorakidir. Bu süreçte mekânda sınıf farklılığından doğan kültürel çatışmalar gerçekleşmektedir (Saçlı, 2019; Zuk, vd., 2018; Yeom ve Mikelbank, 2019)

Ortak malların trajedisi, ortak olan malların aşırı ve plansız tüketilmesinden kaynaklanmaktadır. Sonlu bir dünya sonlu kaynak barındırır ve bu kaynaklar sonlu bir nüfusa yetebilir. Artan nüfus miktarı kaynakların önemini ve tüketimi konusundaki hassasiyeti beraberinde arttırmaktadır. Kaynakların bilinçsizce, kontrolsüz ve aşırı miktarda tüketildiği alanlar ortak alanlardır. Okyanus ve denizler, göller ve akarsular, ormanlar, otlaklar, avlanma sahaları ortak kullanım alanları olduğu için sıkı bir denetim olmamakta ve insanlar istedikleri şekilde plansız ve kontrolsüz bir şekilde bu alanlardaki kaynakları tüketmektedirler. Tabi bu tüketimlerinde belli olumsuz çıktılar olmaktadır. Örneğin meralarda yapılan aşırı otlatmalar neticesinde bu alanlarda erozyonda bir artış görülmekle birlikte meranın devamlılığı da tehlikeye girmektedir (Hardin, 1968). Bu, tüm ortak malların aşırı kullanımında olduğu gibi bir etik ihlaldir (Johnson, 2003). Bu ihlallere bir başka örnek ise balina avcılığıdır. 20. Yüzyılda 2,9 milyon balinanın öldürüldüğü tahmin edilmektedir. Bugünde balina avcılığı devam etmektedir ve ülkeler kendi kıta sahanlıklarında balina avcılığına sınırlamalar getirip denetime tâbi tutmaktadırlar. Ama uluslararası sularda denetimin olmaması aşırı avlanmayı beraberinde getirmektedir (Cressy, 2015).

Meta Fetişizmi, insanların metaları şeyleştirilip için bir değer yüklemesidir. Yani üretilen metalara odaklanarak üretim sürecinde yaşananların görülmemesidir. İnsanlar ürettikleri ürünlere yabancılaşmaktadırlar. Bir ürün elimize geçtiğinde üretim sürecinde gerçekleşen olaylara karşı duyarsız kalmaktayız. O ürün üstünde verilen emek, (sonuç olan) ürüne yüklediğimiz anlamdan ötürü görünmemektedir (Dobra, 2010). Durumu şu şekilde örneklendirebiliriz: X markasını çok seviyoruz ve onun için her kıyafet kombini yaptığımızda ondan bir parça muhakkak bulunmaktadır. Buna rağmen etiketindeki “Made in Bangladesh” yazısını bile belki fark etmemişizdir. Kaldı ki Bangladesh’te sabah 5’te işe gidip 12 saat iş güvenliğinin çokta umursanmadığı bir ortamda çalışan, sağlık güvencesi olmayan asgari ücretli bir çocuk işçinin emeği ve ürünün kişiye ulaşma sürecindeki bütün emekler fark edilsin. Çünkü ürüne sahip olma isteği her şeyin önündedir. Unutmamak gerekir ki günümüz tüketim kültüründe bir markaya sahip olmak aynı zamanda bir statüye de sahip olmak demektir.

Dönüştürücü (Transformatif) Coğrafya

Bir sorun hakkında düşünürken öncelikle doğru soruları kendimize sormalıyız. Sebep olmadığım şeyden sorumlu muyum? Etrafımda var olan sorunlara karşı nasıl tavır takınmalıyım? Nihilizm gibi karamsar bir duruş mu sergilemeliyim yoksa sorunlara karşı hiddetli bir tavır mı takınmalıyım? Bunlar gibi sorular bir şeyleri dönüştürmek adına başlangıç aşamasında konumunuzu size sunacaktır ama net bir cevap vermeyecektir. Coğrafya bilmek de net bir cevap vermez, fakat bu soruları anlamaya ve yorumlamaya yetecek kavramsal bir çerçeve sunar. Bir de coğrafyanın eleştirel versiyonuna sahipseniz aynı zamanda bir bakış

açısına da sahipsiniz demektir. Bu yönüyle eleştirel coğrafya bilmek coğrafi sorunları anlamada ve mücadelede diğerlerinden önde olmak demektir (Schmid, 2020).

Eleştirel beşerî coğrafya ve eleştirel etiğin ortak noktalarında bir tanesi de tespit edilen sorunları dönüştürme amacıdır. Eleştirel beşerî coğrafya tenkit amaçlı bir yaklaşım değildir, eleştirel tavrın asıl maksadı dezavantajlı grupların yaşadıkları sorunların azalması ya da çözümüdür. Burada ilk amaç farkındalıktır. Sorunlara dikkat çekilerek görünürlüklerini artırmaktır. Daha sonraki aşama ise bütün yönleriyle analiz edilen sorunları dönüştürme sürecidir. Bu dönüşüm süreci teorik ve pratik olarak ayrı ayrı ya da birlikte gerçekleştirilebilir. Teorik kısmında felsefe ve diğer bilimlerden beslenmekle beraber yüzyıllardır süregelen coğrafyanın kendi birikimi muazzam bir kaynak sağlar. Pratikte ise coğrafi bilgi etik ile birleşerek eylem basamağına geçilir (Kirman, 2003).

Günümüzde yaşadığımız gerçeklikleri yeteri kadar anlamayan ve bu gerçekliklerle ilgilenmeyen bir coğrafya dönüşüm için yeterli güce sahip olamaz. Coğrafyanın yeterli seviyeye gelmesi gerekli dönüşümü gerçekleştirebilecek bir gücü ona verir, ama bu güç bir potansiyel olarak onda var olur. Açığa çıkması ise ancak doğru bir eğitim ile mümkündür (Şahin ve İnce, 2021). Bu dönüşüm için donanımlı bir coğrafyaya ve coğrafya eğitimine ihtiyaç vardır (Ünlü, 2018; Wellens, vd., 2011). Bundan dolayı daha önce değindiğimiz eleştirel beşerî coğrafyanın ve eleştirel geoetiğin (coğrafya etiğinin) sorun olarak gördüğü adaletsizlikler, engelli sorunları, hayvan sorunları, soylulaştırma, ırkçılık gibi sorunlar coğrafya eğitiminde önemli derecede yer edinmelidir (Ekinçi ve Bilgili, 2024). Sadece tanımlayan ve veri biriktiren coğrafya anlayışı ve onun eğitimi ile çevrenin ve toplumun dertlerini görmezden gelen bir toplum inşa edilir. Bu da gerekli değişimi sağlamak bir kenara var olan sorunların daha da büyümesine sebep olacaktır.

Sonuç

Eleştirel beşerî coğrafya ile etik arasında güçlü ve karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Eleştirel coğrafyanın sorun olarak gördüğü hususlar aynı zamanda etik birer sorundur. Bu yönüyle etik sınırlar içine girmeden bunlar tartışılmaz. Bu çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan ayıran hususta bu birlikteliği vurgulamasıdır. Eleştirel coğrafya; mekân (Blomley, 2008, Harvey, 2011, Simonsen, 2004), afet (Donovan, 2017), turizm (Britton, 1991), tarım (Tornaghi, 2014) gibi pek çok coğrafi bağlamda ele alınmıştır, fakat etik bağlamında literatürde bir boşluk bulunmaktadır. Bu çalışma eleştirel beşerî coğrafya ile etik arasındaki ilişkiyi tanımlayarak bu boşluğu doldurmaktadır.

Etiğin bir türü olan eleştirel etik, eleştirel beşerî coğrafya ile etiğin kesiştiği noktadır. Yapısı itibarıyla normatif etiğe benzemesine karşın normatif etiğe yersiz tartışmalar yüzünden sosyal sorunları kaçırdığı eleştirisinde bulunmaktadır. Eleştirel etik, teori ve pratiği beraber ele almakta ve normatif etik ile meta-etik karışımı bir duruş sergilemektedir. Bütün bu birleşimler Talavera'nın (2021) belirttiği gibi insanların kendi sınırlarını aşmak için eleştirel düşünme yöntemini kullanarak var olan problemleri iyileştirmek amacı taşımaktadır. Eleştirel teorinin ürünü olan eleştirel etiğin ilgilendiği sosyal ve coğrafi konulara eleştirel beşerî coğrafya bilmeden yaklaşmak yanlış ve eksik sonuçlar elde etmeye sebep olacaktır.

Eleştirel beşerî coğrafya dezavantajlı grupları merkeze alan bir etik anlayışa sahiptir. Onların sorunlarının farkına varır ve onlardan taraf bir anlatı ile sorunlarını deşifre eder. Burada

maksat sadece belli kesimleri koruma adına bunlara sebep olan kesimleri eleştirmek değildir. Eleştirel coğrafya salt bir tenkit hareketi değildir. Bu eleştirilerin ana hedefi rahatsız olunan konularda değişimi gerçekleştirmektir (Connon ve Simpson, 2016). Değişim basit bir mesele değildir. Bunu yaparken teorik bilgi ile beslenen pratiklere ihtiyaç vardır. Bu yüzden eleştirel coğrafyacılar sorunları gün yüzüne çıkarırken onların çözümü üzerine de düşünmektedirler. Bu da onların dönüştürücü özelliğini göstermektedir.

Coğrafya içerisinde mekânsal-sosyal-çevresel adaletsizlik, engellileri görmeyen mekanlar, hayvan istismarı, ırkçılık, cinsiyetçilik, kültür endüstrisi, toplumsal sınıf, soylulaştırma, ortak malların trajedisi, meta fetişizmi, kolonyalizm gibi birçok toplumsal mesele bulunmaktadır. Coğrafya içerisinde bunları gündemine alan daha çok eleştirel beşerî coğrafyadır (Berg, 2010). Bütün bu sorunlar aynı zamanda etik birer sorundur. Bu meseleler ele alındığında araştırmada ilişkisellikleri araştırılan bu iki alan (eleştirel beşerî coğrafya ve etik) yan yana yer almaktadır. Etik ve eleştirel coğrafyanın birleştiği bir diğer nokta ise dönüştürücü (transformatif) coğrafyadır. Dönüştürücü coğrafya da temel amaç var olan sorunları çözmek, mevcut durumu değiştirmektir. Dönüştürücü coğrafyanın beslendiği eleştirel teori öncelikle üzerinde çalışılan konuyu detaylı bir şekilde analiz yeteneği sunarken yeni bir bakış açısı da getirir (Bilgili, 2018). Detaylı analize tâbi tutulan sorun normatif eleştirel bir yaklaşımla yeniden ve yeniden ele alınır. Çözüm önerileri üzerine yoğunlaşılır ve toplumsal dönüşüm için gerekli olan hususlar belirtilir. Eleştirel teorilerin toplumsal olarak bir dönüşüme inançları bulunmaktadır (Delanty, 2020). Eleştirel beşerî coğrafyada bu inançtır. Bütün bu toplumsal değişim ancak etik teori ve pratikleri içeren bir eğitimle gerçekleşecektir.

Eleştirel coğrafya çalışmalarında etik ile ilgili hususların daha fazla irdelenmeye ihtiyacı vardır. Özellikle son dönemlerde çevreye ve topluma karşı artan etik ihlaller bu ihtiyacın önemini göstermektedir. Bununla birlikte toplumun coğrafya etiği konularında bilinçlenmesi için coğrafya eğitiminde etik konular tanımlayıcı değil daha eleştirel ve uygulamaya dönük bir tavırla öğrencilere aktarılmalıdır.

Kaynakça

- Barnett, C. (2012). Geography and ethics: Placing life in the space of reasons. *Progress in Human Geography*, 36(3), 379-388. <https://doi.org/10.1177/0309132510397463>
- Berg, L.D. (2010). Critical human geography. B. Warf (Ed.), *The encyclopedia of geography* içinde (s. 617-629), Sage Publishers.
- Bilgili, M. (2018). Critical theory-based approaches in geography teaching departments in Turkey. *Journal of Education and Training Studies*, 6(2), 80-85. <https://doi.org/10.11114/jets.v6i2.2956>
- Blomley, N. (2006). Uncritical critical geography?. *Progress in Human Geography*. 30(1), 87-94. <https://doi.org/10.1191/0309132506ph593pr>
- Bowser, B. P. (2017). Racism: Origin and theory. *Journal of Black Studies*. 48(6), 572-590. <https://doi.org/10.1177/0021934717702135>
- Britton, S. (1991). Tourism, capital, and place: Towards a critical geography of tourism. *Environment and Planning D: Society and Space*, 9(4), 451-478. <https://doi.org/10.1068/d090451>
- Bufacchi, V. (2012). *Social injustice: Essays in political philosophy*. Palgrave.
- Brown, D. A., Gwiazdon, K., & Westra, L. (Eds.). (2023). *The Routledge handbook of applied climate change ethics*. Taylor & Francis Group.
- Butt, D. (2013). Colonialism and postcolonialism. H. LaFollete (Ed.), *The international encyclopedia of ethics* içinde (s. 892-898). Blackwell <https://doi.org/10.1002/9781444367072.wbiee763>
- Byrne, J. (2010). Environmental justice. B. Warf (Ed.), *Encyclopedia of geography* içinde (s. 960-965). Sage.
- Byrne, P. H. (2024). *Toward environmental wholeness: Method in environmental ethics and science*. State University of New York Press.
- Cevizci, A. (2018). *Etik ahlâk felsefesi*. Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2022). *Uygulamalı etik*. Say Yayınları.
- Chakraborti, C. (2023). Introducing ethics. *Introduction to ethics: Concepts, theories, and contemporary issues* içinde (s. 1–32). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-99-0707-6_1
- Chouinard, V. (2000). Getting ethical: For inclusive and engaged geographies of disability. *Ethics, Place and Environment*, 3, 70–80. <https://doi.org/10.1080/13668790008573696>
- Connon, I. L. C., & Simpson, A. (2016). Critical geography: An introduction. S. Mcglinchey, R. Walters, & C. Scheinflug (Eds.), *International relations theory* içinde (s. 110-116). e-International Relations.
- Cressy, D. (2015). World's whaling slaughter tallied. *Nature*, 519, 140–141. <https://doi.org/10.1038/519140a>

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2023). Asgari ücretin net hesabı ve işverene maliyeti. <https://www.csgeb.gov.tr/media/93359/temmuz-2023-asgari-ucet.pdf>
- Çıtak, E. (2014). Postkolonyalizm ve Batı sinemasında Doğu-Batı ayrımına yönelik postkolonyal öğeler. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 561-578. <https://doi.org/10.17218/hsbed.32579>
- Delanty, G. (2020). *Critical theory and social transformation: Crises of the present and future possibilities*. Routledge.
- Dobra, A. (2010). What does Marx mean by the “fetishism of commodities”? *E-Logos Electronic Journal for Philosophy*, 10(7), 1-9.
- Donovan, A. (2017). Geopower: Reflections on the critical geography of disasters. *Progress in Human Geography*, 41(1), 44-67. <https://doi.org/10.1177/0309132515627020>
- Dünya Sağlık Örgütü (2023). Disability. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health#:~:text=An%20estimated%201.3%20billion%20people%20%E2%80%93%20or%2016%25%20of%20the%20global,experience%20a%20significant%20disability%20today>.
- Ekinci, S. (2020). *Mekansal adaletsizliğin etkilediği okullar ve bu bağlamda okul ve öğrencinin karşılıklı kimlik üretiminin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Ekinci, S. (2024). *Geoetik, eleştirel beşerî coğrafya ve coğrafya eğitimi* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Ekinci, S., & Bilgili, M. (2024). Geoetik ve coğrafya eğitimi. *Kapadokya Eğitim Dergisi*, 5(2), 314-336. <https://doi.org/10.69643/kaped.1561878>
- Feitosa, F. O., Batista, P., & Marques, J. L. (2023). How to assess spatial injustice: Distinguishing housing spatial inequalities through housing choice. *Cities*, 140. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104422>
- Freund, P. (2001). Bodies, disability and spaces: The social model and disabling spatial organisations. *Disability & Society*, 16(5), 689-706. <https://doi.org/10.1080/09687590120070079>
- Hardin, G. (1968). The tragedy of commons. *American Association for Advancement of Science*, 162, 1243-1248. DOI: 10.1126/science.162.3859.1243
- Harvey, D. (2015). *Sermayenin mekânları eleştirel bir coğrafyaya doğru* (Çev. B. Kıcırcı vd.). Sel Yayıncılık. (Orijinal çalışma 2001 yılında yayımlandı.)
- İnce, M. (2017). Toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 294-319.
- Johnson, B. L. (2003). Ethical obligations in a tragedy of the commons. *Environmental Values*, 12(3), 271-287. <https://doi.org/10.3197/096327103129341324>
- Kara, T. (2014). Kültür endüstrisi kavramı çerçevesinde medya ürünleri: Eleştirel yaklaşım. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 4(1).

- Kart, B. (2019). Sosyal adaletsizlik, insan hakları ve mültecilik. *Posseible Düşünme Dergisi*, 16, 19-32.
- Kaya, Y. (2017). Oryantalizm-Postkolonyalizm ve sanat. *İdil*, 6(30), 647-665. <https://doi.org/10.7816/idil-06-30-07>
- Kılıç, S., & Tok, N. (2014). Geleneksel adalet anlayışlarından çevresel adalet anlayışına. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 213-228.
- Kirman, J. M. (2003). Transformative geography: Ethics and action in elementary and secondary geography education. *Journal of Geography*, 102(3), 93-98. <https://doi.org/10.1080/00221340308978530>
- Kitchin, R. (1998). "Out of place," "knowing one's place": Space, power and the exclusion of disabled people. *Disability & Society*, 13(3), 343-356. <https://doi.org/10.1080/09687599826678>
- Kitchin, R., & Wilton, R. (2000). Disability geography and ethics. *Ethics, Place and Environment*, 3(1), 61-65. <https://doi.org/10.1080/136687900110765>
- Kuçuradi, İ. (2003). Etik ve etikler. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 423(1), 7-9.
- Laybourne, A. (2023). Animal Cruelty Statistics 2023. <https://worldanimalfoundation.org/advocate/animal-cruelty-statistics/>
- Lefebvre, H. (2016), *Mekânın üretimi* (Çev. I. Ergüden, 4. baskı). Sel Yayıncılık. (Orijinal çalışma 1974 yılında yayımlandı.)
- Lekhi, R., & Newell, P. (2006) Environmental injustice, law and accountability. P. Newell & J. Wheeler (Eds.), *Rights, resources and the politics of accountability* içinde (s. 186-204), Zed Books.
- Lorenzi-Cioldi, F., & Kulich, C. (2015). Sexism. J. D. Wright (Ed.), *International encyclopedia of the social and behavioral sciences* içinde (s. 693-699), Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.24089-0>
- Lynn, W. S. (1998). *Animals, ethics and geography*. J. Wolch & J. Emel (Eds.), *Animal geographies: Place, politics and identity in the nature-culture borderlands* içinde (s. 280-298), Verso.
- Maantay, J. (2002). Mapping environmental injustices: Pitfalls and potential of geographic information systems in assessing environmental health and equity. *Environmental Health Perspectives*, 110(2), 161-171. <https://doi.org/10.1289/ehp.02110s2161>
- MacLeavy, J. (2020). Social class. A. Kobayashi (Ed.), *International encyclopedia of geography* içinde (s. 233-238), Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-102295-5.10219-7>
- Marcuse, P. (2009). Spatial justice: Derivative but causal of social injustice. *Spatial Justice*, 1(4), 1-6.
- Massey, R. (2004). Environmental justice: Income, race, and health. *Global Development and Environment Institute*, 1-26.

- Moodley, K. (2020). Science, race and ethics. J. Jansen & C. Walters (Eds.), *Fault lines: Primer on race, science and society* içinde (s. 253–273). African Sun Media.
- Navarro Tejero, A. (2013). Postcolonial feminism: Teaching how to avoid prejudices about Muslim women in an ESL classroom. L. Rodríguez & A. Roldán (Eds.), *Relaciones interculturales en la diversidad* içinde (s. 253-260). Universidad de Córdoba.
- Oliver, K. (2010). Animal ethics: Toward an ethics of responsiveness. *Research in Phenomenology*, 40(2), 267-280. <https://doi.org/10.1163/156916410X509959>
- Proctor, J. D. (1998). Ethics in geography: Giving moral form to the geographical imagination. *Area*, 30(1), 8-18.
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK). (2018). *Televizyon izleme eğilimleri araştırması 2018*. https://www.rtuk.gov.tr/televizyon_izleme_egilimleri_arastirmasi_2018/335
- Rahaman, S., Yeazdani, R., & Mahmud, R. (2017). The untold history of neocolonialism in Africa (1960-2011). *History Research*, 5(1), 9-16. <https://doi.org/10.11648/j.history.20170501.12>
- Raju, S. (2004). Contextualizing critical geography in India: Emerging research and praxis. *Geoforum*, 35(5), 539-544. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2004.01.011>
- Rich, K. L. (2013). Introduction to ethics. J. B. Butts & K. L. Rich (Eds.), *Nursing ethics: Across the curriculum and into practice* içinde (s. 3-30), Jones and Bartlett Learning.
- Saçlı, A. (2019). Soylulaştırma ve kent güvenliği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, Özel sayı, 240-255.
- Schmid, B. (2020). *Making transformative geographies: Lessons from Stuttgart's community economy*. Transcript Verlag. <https://doi.org/10.14361/9783839451403>
- Shi, Y. (2022). Dialectic of mass culture: How culture industry shaped the masses. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 638, 1054-1057. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.220110.198>
- Simonsen, K. (2004). Differential spaces of critical geography. *Geoforum*, 35(5), 525-528. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2004.01.008>
- Spivak, G. C. (1991). Neocolonialism and the secret agent of knowledge. *Oxford Literary Review*, 13(1), 220-251.
- Şahin, V., & İnce, Z. (2021). Coğrafya derslerinde etik değerler öğretimi üzerine bir inceleme. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 4(1), 1-11. <https://doi.org/10.47503/jirss.891181>
- Talavera, I. (2021). What is critical ethics and why it matters?. *Academia Letters*, Article 147. <https://doi.org/10.20935/AL147>
- Taşdelen, V. (2013). Kolonyalizm ve edebiyat. *Hece*, 196, 74-84.
- Tornaghi, C. (2014). Critical geography of urban agriculture. *Progress in Human Geography*, 38(4), 551-567. <https://doi.org/10.1177/0309132513512542>

- TÜİK (2024). Dönemsel gayrisafi yurt içi hasıla, IV. çeyrek: Ekim-aralık ve yıllık, 2023. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-IV.-Ceyrek:-Ekim-Aralik-ve-Yillik,-2023-53756#:~:text=Ki%C5%9Fi%20ba%C5%9F%C4%B1na%20GSYH%202023%20y%C4%B1nC4%B1nda,13%20bin%20110%20olarak%20hesapland%C4%B1](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-IV.-Ceyrek:-Ekim-Aralik-ve-Yillik,-2023-53756#:~:text=Ki%C5%9Fi%20ba%C5%9F%C4%B1na%20GSYH%202023%20y%C4%B1%C4%B1nda,13%20bin%20110%20olarak%20hesapland%C4%B1).
- UNICEF (2022). Intimate partner violence. <https://data.unicef.org/topic/gender/intimate-partner-violence/>
- UNICEF (2024). Female genital mutilation. <https://data.unicef.org/topic/child-protection/female-genital-mutilation/>
- Ünlü, M. (2018). An evaluation of occupational ethical values of geography teacher candidates in Turkey. *Educational Research and Reviews*, 13(2), 68-73. <https://doi.org/10.5897/ERR2017.3418>
- Warf, B. (Ed.). (2010). *Encyclopedia of geography*. Sage Publications.
- Wellens, J., Berardi, A., Chalkley, B., Chambers, B., Healey, R., Monk, J., & Vender, J. (2011). Teaching geography for social transformation. *Journal of Geography in Higher Education*, 30(1), 117-131. <https://doi.org/10.1080/03098260500499717>
- Wilton, R. (2005). (Dis)ability. D. Atkinson, P. Jackson, D. Sibley & N. Washbourne (Eds.), *Cultural geography: A critical dictionary of key concepts* içinde (s. 115-121). I.B.Tauris & Co Ltd.
- Yeom, M., & Mikelbank, B. (2019). Gentrification: An introduction, overview, and application. D. Swetkis & W. A. Kellogg (Eds.), *The 21st century American city: Race, ethnicity, and multicultural urban life* içinde (s. 79-96). Kendall Hunt Publishing Company.
- Yıldırım, F. (2012). Gençlerin yaşamında bir sosyal savunmasızlık olarak “sosyal adaletsizlik”: yaşam dönemi yaklaşımı. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 21-34.
- Zuk, M., Bierbaum, A. H., Chapple, K., Gorska, K., & Loukaitou-Sideris, A. (2018). Gentrification, displacement, and the role of public investment. *Journal of Planning Literature*, 33(1), 31-44. <https://doi.org/10.1177/0885412217716439>

Geliş Tarihi : 10.07.2024
Kabul Tarihi : 30.12.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1500534>

Gökel, N. (2025). Türkçe felsefenin önündeki bir engel olarak çeviri sorunu: “Intentionality” terimi örneği. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 175-199. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1500534>

TÜRKÇE FELSEFENİN ÖNÜNDEKİ BİR ENGEL OLARAK ÇEVİRİ SORUNU: “INTENTIONALITY” TERİMİ ÖRNEĞİ

Nazım GÖKEL¹

ÖZ

Felsefe yapmanın önündeki birtakım dilsel zorluklardan bahsedilebilir; kimi sorunlar söz-dizim kaynaklı olabilir; kimi ise semantik kaynaklı olabilir. Bir felsefeci olarak Türkçe dilinde ne sentaktik açıdan ne de semantik açıdan felsefe yapmayı imkânsız hale getirecek bir mesele göremiyorum; fakat bahsi geçen sorunlardan potansiyel olarak daha tehlikeli olabilecek ve acil bir ilgi ve önlem gerektiren oldukça tehlikeli bir sorun ile karşı karşıya olduğumuzu düşünüyorum: çeviri sorunu. Elbette, bu sorun ilgili birkaç başlık altında değerlendirilebilir; çeviriye gerekli olan ehemmiyetin verilmemesi, çevirmenlerin uzmanlık alanı dışındaki metinleri çevirmesi, uzman görüşün alınmaması, vs. Yine de ana meseleyi asla unutmamak çok önemlidir: çevirilerdeki hatalar ve eksiklikler devam ettiği sürece Türkçe felsefe yapmak için gerekli olan düşün altyapısı hep eksik kalacaktır. Dahası, bu hatalar düzeltilmezse, farklı disiplinlerden gelen okuyucular veya yeterli altyapıya sahip olmayan aynı disiplinden gelen okuyucular yazarın gerçek fikirlerini anlamakta zorlanacaklardır. Bir terimin yanlış çevirisi düşünceyi yanlış bir sunumuna yol açacaktır, bu da (i) insanların orijinal eserin yazarının, yazar o görüşü savunmasa veya hatta aksi görüşü savunsa da belirli bir bakış açısını savunduğuna inanmalarına, (ii) yanlış enformasyonun tedavüle girmesine ve yaygınlaşmasına ve (iii) bu yanlış enformasyonun kullanımının engellenemeyecek bir şekilde büyümesine neden olacaktır. “Intentionality” terimi (T. “Yönelimsellik”), zihin felsefesinin önemli bir kavramıdır ve bu çalışmanın da odak noktası olacaktır. Maalesef, bu terim birçok defa yanlış bir şekilde çevrilmiştir; bu literatürün Türkçe okuyucuları üzerinde de dramatik sonuçlara neden olmuştur. Bu çalışmada, neden bu terimin Türkçeye “niyetlilik” veya “içlemsellik” terimleriyle değil de “yönelimsellik” terimi ile çevrilmesi gerektiğini açıklamadan önce bu terimin arka-planındaki bazı teorik ve tarihsel ayrıntılara değineceğim. Daha sonra, birkaç örnek çeviri pasajını inceleyerek, özellikle “yönelimsellik” değil de “niyetlilik” terimi tercih edildiği zaman ortaya çıkan bazı çeviri hatalarının talihsiz sonuçlarını göstermeye çalışacağım. Son bölümde ise, “Intentionality” teriminin çevirisi ile ilgili olan bazı önemli noktaları özetledikten sonra, kısaca bu sorunlar çözülmediği sürece ufukta bizi bekleyen potansiyel tehlikelere değineceğim.

Anahtar Kelimeler: Yönelimsellik, Yönelimsel iç-varlık, Niyetlilik, İçlemsellik, Bilinç

¹ Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, ngokel@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0003-4356-8563>

Date Received : 10.07.2024
Date Accepted : 30.12.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1500534>

Gökel, N. (2025). The problem of translation as an obstacle against philosophy in Turkish: Case study of the term “intentionality”. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 175-199. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1500534>

THE PROBLEM OF TRANSLATION: CASE STUDY OF THE TERM “INTENTIONALITY”

Nazım GÖKEL²

ABSTRACT

I have never found any semantic or syntactic challenges that would make the practice of philosophy in Turkish completely impossible. Nevertheless, I think we have stumbled upon a highly difficult issue that could potentially be more hazardous than the aforementioned ones, demanding immediate attention and precaution: the problem of translation. Among other issues, the key issue is the following: the practice of philosophy in Turkish will remain incomplete as long as translated materials include mistakes and deficiencies. If these errors are left unaddressed, many readers will struggle to understand the author's intended ideas. After all, the incorrect translation of the term will lead to an inaccurate presentation of the thought, which will in turn cause (i) people to believe that the author of the original material is defending a viewpoint even when he is not actually defending that viewpoint or even when he is actually defending quite the contrary view, (ii) misinformation will spread and become more prevalent, and (iii) the use of this misinformation will grow out of proportion. The term "Intentionality" (Tur. “Yönelimsellik”), a key concept in philosophy of mind, will be the main focus of this work. Unfortunately, it has often been inaccurately translated, causing dramatically serious consequences for Turkish readers of this literature. I will first explain the theoretical and historical background before discussing why the term should be translated into Turkish as "yönelimsellik" rather than "niyetlilik" or “içlemsellik”. Afterwards, I will examine select passages from the translated materials and exhibit the various unfortunate consequences of translation, especially in the case of using “niyetlilik” instead of “yönelimsellik”. In the final section, after summarizing some of the important issues about the translation of the term “Intentionality”, I will briefly touch on potential dangers on the horizon when the issues are left unattended.

Keywords: Intentionality, Intentional in-existence, Intentionality (of actions), Intensionality, Consciousness

² Assoc. Prof., Kilis 7 Aralık University, Faculty of Humanities and Social Sciences, ngokel@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0003-4356-8563>

Giriş

Felsefe yapabilmek için kullanılan dil, ister bu dil doğal isterse yapay bir dil olsun, insan düşüncesinin ortaya attığı ileri derecedeki soyut-teorik meselelerin dile-getirilmesini mümkün kılacak bir donanıma sahip olmalıdır. Bu donanımsal kaynağı da esasında birbiriyle bağlantılı olan iki kaynak üzerinden inceleyebiliriz: (i) söz-dizimsel yapı: eğer bir dil söz-dizimsel yapısı itibariyle, kavramlardan veya özelliklerden (İng., “properties”) konuşabileceğimiz bir söz-dizimsel yapıya henüz sahip değilse, bu dil içerisinde yapılan felsefe de ya mümkün olmayacak ya da mümkün olabilsede oldukça kısıtlı bir alan içerisinde felsefe yapılabilecektir; ve (ii) semantik yapı: eğer bir dil semantik yapısı gereği yeteri ölçüde bir kavramsal zenginliğe sahip değilse, yine aynı şekilde felsefe yapmak mümkün olsa bile oldukça kısıtlı bir alan içerisinde felsefe yapılabilecektir.¹ Türkçe diline baktığımızda ise, ne sentaktik açıdan ne de semantik açıdan felsefe yapmayı imkânsız hale getirecek bir engel göremiyorum.² Bu güzel bir haber. Yalnız, bütün bu güzelliklere rağmen çok daha büyük bir sorun ile karşı karşıya olduğumuzu gözlemliyorum. Bu sorunla da yeterince yüzleşmediğimizi düşünüyorum: çeviri sorunu.³ Yabancı kaynaklardan Türkçe’ye aktarılan klasik, modern ve çağdaş metinlerde bazı durumlarda felsefeciler için çok önemli olan kavramların, üstelik doğru karşılıkları varken bazı yerlerde çok yanlış bir şekilde dilimize aktarıldığını görmekteyiz. Çeviri sorununun altındaki nedenlerin de esasında farkındayız: çeviriye gerekli ehemmiyetin verilmemesi, ehil olmayan kişilerin bazen maalesef geçimini sağlamak için mecburen kendi uzmanlıkları dışında çeviri yapmaları, bu çeviri metinlerin ehil kişiler tarafından kontrolünün yapılmaması, vb. Fakat, bütün bu sorunlara rağmen ana sorunu gözden kaçırmamalıyız: çeviriler hatalı ve eksik olarak yapıldığı sürece Türkçe felsefe yapmak için gerekli olan düşün altyapısı hep eksik kalmaya mahkûm kalacaktır. Ayrıca, yapılan bu hatalar düzeltilmediği ve bu hatalara dikkat çekilmediği için alan dışından gelen okuyucular, hatta alan içinde olmasına rağmen o alanda yeterli bir bilgisi olmayan okuyucular bu çeviri metinlerle karşılaştığında orijinal metnin yazarının gerçek fikrine hâkim olamayacak, terimler yanlış çevrildiği için ve düşünceler yanlış bir şekilde aksettirildiği için yazara ait olmayan düşünce sanki o yazara aitmiş gibi düşünülecek; yanlış bir enformasyon dolaşıma girecek ve maalesef yanlış enformasyon kullanımı yaygınlaşarak ve yerleşerek orantısız bir şekilde çoğalmaya devam edecektir; belki de bir noktada bu terimlerin yanlış çevrildiğini iddia edenlerin sesi duyulamayacak hale gelecektir. Bu makalede Türkçe felsefe literatüründe yanlış çeviri kullanımının yaygınlaştığına şahit olduğum bir terim olan “intentionality” teriminin⁴ ilk önce doğru çevirisinin nasıl olması gerektiğini, terimin gerek teorik gerekse tarihsel arka planını da sunarak açıklamaya çalışacağım. Daha sonra, birkaç örnek pasaj üzerinden bu terimin yanlış çevirisinden kaynaklanan bazı temel sorunlardan bahsedeceğim; bu sorunların gerek alan dışında bir okuyucu için gerekse alan içinde sadece Türkçe felsefe kaynakları ile yetinen bir araştırmacı için bu yanlış çevirinin halihazırda doğurduğu ve gelecekte doğurabileceği olası sonuçlardan bahsedeceğim. Son bölümde ise, çeviriye dair bu sorunları özetleyeceğim ve bu sorunlar düzeltilmediği sürece bizi bekleyen yakın tehlikeleri kısaca açıklamaya çalışacağım.

Yönelimsellik (İng., “Intentionality”), Niyetlilik (İng., “Intentionality”) ve İçlemsellik (“Intensionality”)

Yönelimsellik (İng., “Intentionality”), zihin felsefesinin belki de bilinç kavramı ile birlikte en önemli kavramlarından birisidir. Bu iki kavramın doğru anlaşılması zihin felsefesindeki temel meselelerin anlaşılması, dolayısıyla da bu meselelerin derinliğinin ve birbirleriyle olan ilişkilerinin görülmesi açısından oldukça önemlidir. Ancak, maalesef bu kavramın Türkçe çevirilerinde çeşitli sorunlar mevcuttur. Zihinsel hallerin “yönelimsellik” özelliğinin (İng., “Intentionality of mental states”) birçok yerde yanlış çevrilmiş olduğuna, bu kavramın özellikle birçok yerde eylemlerle ilişkili olan “niyetlilik/amaçlılık/kasıtlılık”⁵ (İng., “Intentionality of actions”) kavramıyla karşılandığına şahit oluyoruz. Bu kavramın yanlış çevrilmesinin halihazırdaki olumsuz etkilerini görebiliyor ve bu gidişat düzeltilmediği takdirde gelecekteki sonuçlarını da öngörebiliyoruz.⁶ Bu çalışmada gerçekleştirmeyi arzu ettiğim iki hedefim var: (i) çevirisi yapılan bazı metinleri mercek altına alarak bu çevirilerdeki hataları bütün gerekçeleriyle birlikte açıklayarak bir vaka analizi yapmak, böylece Türkçe felsefe yaparken kullanılan hatalı çevirilerin barındırdığı olası riskleri gün yüzüne çıkarmak; (ii) ileride bu alanda ortaya çıkabilecek çeviri hatalarının asgari seviyeye indirilmesine katkıda bulunabilecek kavramsal bir kılavuz sunmak.

Yukarıdaki başlıkta bahsi geçen üç kavramdan ilk ikisinin, yazılışları aynı fakat anlamları farklı olan “niyetlilik” (İng., “intentionality”) ve “yönelimsellik” (İng., “Intentionality”) kavramlarının birbirleriyle karıştırılması aslında çok doğaldır; hatta bu karışıklığı İngilizce konuşan insanlar da yapabileceği için teknik anlamında “yönelimsellik” terimini kullanan felsefeciler aynı dili paylaştıkları bu insanlara sayfalar boyu iki kavram arasındaki farkı anlatmaya çalışırlar (Dennett, 1996, s. 27-41; Searle, 1983).⁷ Diğer taraftan, benzer bir durum İngilizce okunuşları aynı olan fakat yazılışları ve anlamları farklı olan Yönelimsellik (İng., “Intentionality”) ve İçlemsellik (İng., “Intensionality”) kavramları için de söz konusudur; yine bu alanda eser veren birçok düşünür hem konuşurken hem de—gözden kaçmasına müsaade etmemek için—yazarken hangisi hakkında konuştuklarını belirtmek için ilkinin telaffuz ettikten sonra veya yazdıktan sonra “Intentionality-with-a-t”, ikincisini telaffuz ettikten veya yazdıktan sonra “intensionality-with-an-s” şeklinde özellikle vurgularlar (Crane, 2003, s. 32; Dennett, 1996, s. 38-39; Searle, 1983, s. 22-25). Peki, Türkçe çevirilerdeki sorun nedir?

Aslında, Türkçe’de bu üç kavrama karşılık gelen üç ayrı terim mevcuttur: (i) Niyetlilik; (ii) Yönelimsellik/Yönelmişlik ve (iii) İçlemsellik (Akarsu, 1998, s. 22, 98,201-202; Cevizci, 1999, s. 43, 441, 630-631, 937-38). Dolayısıyla, İngilizce’de olan sorunları Türkçe’de de yaşamamız için esasında herhangi bir neden yoktur. Fakat, bu kavramların doğru bir şekilde Türkçe’deki karşılıklarının tespit edilmesi gereklidir. Bu çalışmada, bu üç kavramı açıklarken yer yer bu kavramların tarihsel arka planlarını ve bu kavramların günümüzdeki tartışmalarda nasıl kullanıldığını kısaca aktarmaya çalışacağım;⁸ çünkü bir noktada özellikle alan dışında bir çevirmenin bu kavramları doğru çevirmesi için kavramların ait olduğu bağlamı da bilmeleri gerekecektir. Bu çalışmanın sadece çevirmenlere değil,⁹ aynı zamanda zihin felsefesine ilk adımlarını Türkçe’de atacak olan felsefecilere, bilişsel sorunlara meraklı kişilere¹⁰ bu alandaki temel bir kavram olan yönelimsellik kavramını tanıtmaya ve diğer kavramlardan ayırt etmesi bakımından, ayrıca yanlış çevirileri ayıklamak için bir yöntem sunması bakımından önemli bir

rehber olacağına inanıyorum. Ayrıca, bu çalışmanın bu alanda yapılan çeviri hatalarının talihsiz sonuçlarına ışık tutarak bu konuda bir farkındalık yaratmasını da umut ediyorum.

Niyet (İng., “Intention”) ve Niyetlilik (İng., “Intentionality”)

İlk önce temel bir kavramdan bahsedelim: “zihinsel hal”. Zihnimizin içine baktığımızda, orada geçmiş zamana odaklandığımızda birtakım hatıralar bulacağız, bu hatıraların bazılarının içine gömülü olan pişmanlık, sevinç, vb., duyguları, şimdiki zamana odaklandığımızda halihazırda sahip olduğumuz kimi inanç ve arzuları, gelecek zamana odaklandığımızda ise gerçekleşmesi beklenen bazı hayalleri ve arzuları, gerçekleştirilmesi düşünülmüş ve niyet edilmiş kimi eylem planlarını, vb., şeyleri bulacağız. Bütün bunları şimdilik “duygu halleri”, “bilişsel haller”, vb., ayrı ayrı başlıklar altında değerlendirmek yerine bunlara genel bir isim verelim: “zihinsel haller” (İng., “mental states”). Nasıl ki fiziki nesnelere çeşitli şartlar altında girdikleri, girebilecekleri farklı durumları betimlemek için “fiziki haller” terimini kullanıyorsak, zihin sahibi varlıkların farklı zaman ve şartlarda girdikleri, girebilecekleri farklı durumları (öfke, hüznün, kıskançlık, depresyon, arzu, korku, vb.) betimlemek için “zihinsel haller” terimini kullanalım. Bu zihinsel hallerin paradigmatic örnekleri olarak genelde şu örnekler verilir: inanç-zihinsel hali, arzu-zihinsel hali, niyet-zihinsel hali (İng., “Intention”), hatıra-zihinsel hali, vb. Şimdi, bu kısa girişten sonra bu zihinsel hallerden sadece birisine, niyet-zihinsel haline odaklanalım.

Herhangi bir eylemi değerlendirirken bazı temel sorular sorarız: Eylemi gerçekleştiren kişi eylemi gerçekleştirdiği esnada özgür bir birey miydi, yoksa bu eylemi yapmaya mecbur mu kılınmıştı? Eylemi gerçekleştiren kişi eyleminin meydana getireceği olası veya kesin sonuçlarını bilerek mi hareket etti, yoksa eylem esnasında ağır veya hafif düzeyde bir bilgi eksikliği mi mevcuttu? Eylemi gerçekleştiren kişi eylemi bilerek gerçekleştirmişse, bu eylemi gerçekleştirmedeki niyetinin derecesi neydi?... Eylemlerin niyetli/kasıtlı veya niyetsiz/kasıtsız olarak kategorize edilmesinin, daha da ötesinde niyetli/kasıtlı eylemlerin (İng., “Intentional Action”) kendi aralarında derecelere ayrılarak değerlendirilmesinin hukuki önemi aslında oldukça açıktır; zira verilecek ceza en nihayetinde işlenen suçun niteliğine, eylemi gerçekleştiren bireyin kusur miktarına, niyet/kasıt derecesine, vb., kriterlere bakılarak belirlenir. Peki, herhangi bir eylemin niyetli/kasıtlı bir eylem olduğunu hangi ölçüt veya ölçütlere göre söyleyebiliriz? Sanırım, çoğu kişinin aklında şuna yakın bir niyetli eylem tanımı vardır: Herhangi bir A öznesi X eylemini *niyetli/kasıtlı bir biçimde* gerçekleştirmiştir ancak ve ancak (i) Y’yi gerçekleştirmenin en uygun yolunun X eylemini gerçekleştirmekten geçtiğine inanmışsa ve (ii) Y’nin gerçekleşmesini arzu etmişse.¹¹ Bir kişinin sokakta yürürken karşıdan gelen sokak köpeğine elindeki açılmış salam paketini fırlattığını farz edelim. Ona neden elindeki salama köpeğe doğru fırlattığını sormuş olalım. Şu iki cevaptan birisini alabiliriz:

- (1) Karşımdan bir sokak köpeği çıkageldi, onun aç olduğunu düşündüm, köpeğin yanına fazla sokulmadan uzak bir mesafeden salam paketini fırlatarak onu besleyeceğimi düşündüm. Sokak köpeği önüne düşen salama kokladı ve yedi.
- (2) Karşımdan bir sokak köpeği çıkageldi, oldum olası köpeklerden korkmuşumdur, hiç düşünmeden elimde ne varsa ona doğru fırlatmışım. Elimde salam varmış. Sokak köpeği önüne düşen salama kokladı ve yedi. (Anscombe, 1963, s. 9 vd.)

Yukarıdaki durumlardan ilkinin niyetli bir eylem olarak, ikincisini ise niyetli-olmayan bir eylem olarak betimleyebiliriz. Hukuki olarak ve gündelik hayat bağlamında belki çoğu kişiye basit gibi görünen bu niyetli eylem tanımının felsefi arka planına baktığımızda, yani eylem felsefesindeki tartışmalara baktığımızda ise oldukça teknik meselelerle karşı karşıya kaldığımızı hissediyoruz. Anscombe’a bir kulak verelim:

Çok sıkça, bir kişi ‘şöyle-şöyle yapacağım’ dediğinde bizler bunun bir niyet ifadesi olduğunu söylemeliyiz. Bizler bazen eylemin de niyetli olduğundan bahsediyoruz ve onun hangi niyetle gerçekleştirildiğini sorabiliriz. Her durumda, ‘niyet’ kavramını kullanırız; şimdi eğer bu kavramı tarif etmeye girişirsek ve bu üç tür cümleden sadece birisini ele alıp onun bütün konumunu içerdiğini düşünürsek, bizler kuvvetle muhtemel ‘niyet’in ne anlama geldiğine dair şeyler söyleyebiliriz; fakat aynı şekilde diğer iki durumdan birisi söz konusu olduğunda söylemek yanlış olabilir. Örneğin, ‘Niyet her zaman gelecek ile ilişkilidir’ diyebiliriz. Fakat bir eylem herhangi bir şekilde gelecek ile ilişkili olmadan niyetli olabilir. Bunu fark etmek bizi ‘niyet’ sözcüğünün birçok anlamı olduğunu söylemeye, belki de ‘niyetli’ sözcüğünün ‘niyet’ sözcüğü ile bağlantılı olması gerektiğine dair düşüncenin tamamıyla yanıltıcı olduğunu söylemeye götürebilir, çünkü bir eylem kendi içinde herhangi bir niyet olmaksızın niyetli olabilir. Veya alternatif olarak, sadece belirli başka niyetlerle yapılan eylemlerin niyetli eylem olarak adlandırılması gerektiğini düşünmeye meyilli olabiliriz. Ve, bizler bir kişinin niyetlerinden simpliciter [“basitçe”, çn] olarak—i.e., onun yapmayı amaçladığı şeyden—bahsederken kullandığımız ‘niyet’ sözcüğü ile onun bir şeyi yapma veya önerme esnasındaki niyetinden—onun [“o eylemin” ç.n.,] içinde ne hedeflediğinden—bahsederken kullandığımız ‘niyet’ sözcüğünün farklı anlamları olduğunu söylemeye yatkın olabiliriz. Fakat gerçekte bu farklı durumlarda kullanılan sözcüğün çokanlamlı olduğunu söylemek makul değildir. Açıkça çokanlamlı olmayan bir sözcüğün ‘farklı anlamları’ olduğunu söylemenin bize cazip geldiği yerde şu çıkarımda bulunabiliriz: Aslında bizler kavramın temsil ettiği mahiyete ilişkin hemen hemen hiçbir şey bilmiyoruz. (Anscombe, 1963, s. 1)¹²

Anscombe’un burada dikkat çekmek istediği mesele şudur: Niyet ile ilgili ifade biçimlerine bakıldığında, her ne kadar aynı kelime kullanılmış olsa da niyete dair üç farklı durumun olduğunu görürüz: (i) geleceğe dair planlar ve eylemler doğrultusunda zihnimde oluşturduğum niyet-zihinsel halleri, (ii) herhangi bir eylemi gerçekleştirirken o eyleme eşlik eden başka niyetler, (iii) herhangi bir eylemi niyetli/kasıtlı bir şekilde gerçekleştirmek (Setiya, 2018). Bu üç ayrı durumu şu şekilde formalize edebiliriz:

- (1) A öznesi X-lemeye niyet etti [niyet zihinsel-hali]
- (2) A öznesi Y-lemek niyetiyle X-ledi [Y-nihai niyeti]
- (3) A öznesi niyetli/kasıtlı bir biçimde X-ledi [niyetli/kasıtlı eylem]

Eylem felsefesindeki tartışmalara baktığımızda bu tartışmaların birçok boyutunun olduğunu görürüz: Bunlardan hangisi daha önceliklidir? Eğer doğru bir eylem kuramı inşa edeceksek, eylem kuramının temeli olacak olan “niyet” kavramını bu yukarıdakilerden hangisini baz alarak geliştireceğiz? Yukarıdaki “niyet” ifade biçimlerinden birisi aslında doğru bir şekilde açıklandığında diğerleri de açıklanmış olur mu? (Setiya, 2018). Sözcüğü, Anscombe’dan farklı olarak¹³ gerekçelere (İng., “reasons”) dayanan rasyonel açıklamanın (İng., “rational explanation”) nedensel açıklamanın (İng., “causal explanation”) bir türü olduğunu savunan Davidson’un (2002a) görüşüne göre, 2’deki ifade biçimi sinkategorematik

bir ifade biçimidir (Davidson, 2002a, s. 7-8), aslında bu ifade biçimini 3'teki ifade biçimi şeklinde ele almalıyız (Setiya, 2018): Eğer bir eylem X, A öznesinin o eyleme ilişkin sahip olduğu birincil nedene (İng., “primary reason”) gönderimde bulunarak tasvir ediliyorsa, X eylemi niyetli bir eylemdir; yani aynı eylem bir betimleme altında niyetli eylem olarak kategorize edilirken başka bir betimleme bağlamında niyetsiz bir eylem olarak kategorize edilebilir (Davidson, 2002a).¹⁴ Bratman'a göre, eylem felsefesi literatüründe iki ayrı kutup görüyoruz. (i) İndirgemeci Görüş: niyetli eylemin eylemde bulunan öznenin inanç ve arzuları cinsinden açıklanması gerektiğini savunan görüş ve (ii) İndirgeme Karşıtı Görüş: Niyetlerin, inanç ve arzu demetine indirgenmeyecek ayrı bir zihinsel hal olduğunu savunan görüş (Bratman, 1984, s. 375-376). Bu nokta eylem felsefesindeki tartışmalardan sadece ama sadece bir tanesidir; şimdilik bu makalenin amacı ve sınırları doğrultusunda sunulan bu kısa tanıtımın yeterli olduğunu varsayalım ve ana meseleye geçelim.

Yönelimsellik (İng., “Intentionality”)

Zihin felsefesi literatürüne baktığımızda, yönelimsellik (İng., “Intentionality of mental states”) kavramının merkezi kavramlardan birisi olduğunu fark ederiz; bu kavram alan içindeki teknik anlamı ve kullanımı itibarıyla özellikle yukarıdaki bölümde bahsedilen niyetlilik kavramından ince bir şekilde ayırt edilmelidir. Bazılarına göre (Caston, 1998; Caston, 2019),¹⁵ antikçağa kadar uzanan bir kullanımı ve önemi olan bu kavram özellikle orta çağ skolastikleri tarafından bir benzetme (“intendere arcum in”) ile açıklanır. Bu felsefecilere göre, inanç, arzu, korku, nefret, vb., birçok zihinsel hal¹⁶ için şu söylenir: Bu türden zihinsel hallerin herhangi birisinin içinden geçen bir varlığın o zihinsel hal ve nesnesi arasında kurduğu ilişki bir ok doğrultma (intendere arcum in) faaliyetindeki ok ve hedefi arasındaki ilişki gibidir (Dennett, 1996, s. 36). Kurulan bu benzetme doğrultusunda aslında şu söylenmek istenir: her doğrultulan okun nasıl şöyle ya da böyle bir hedefi varsa, bu türden zihinsel hallerin de şöyle ya da böyle muhakkak hakkında olduğu, kendisine yöneldiği, gönderimde bulunduğu bir düşünce nesnesi vardır (Dennett, 1996, s. 36). Orta çağ skolastiklerinin kullandığı biçimiyle bu kavramı tekrar diriltip kendi düşüncesine de hizmet edecek bir şekilde yeniden yorumlayan Brentano (1995) bu kavramdan şu şekilde bahseder:

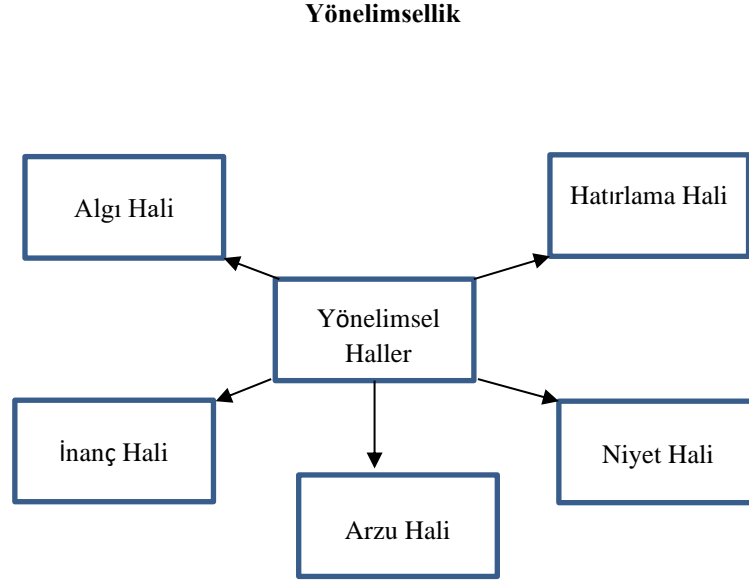
Her zihinsel görüngü orta çağdaki Skolastiklerin deyişiyle bir nesnenin [*Gegenstand*] yönelimsel (veya basitçe zihinsel) iç-varlığı ile belirlenir. Pek açık olmamakla birlikte biz buna, bir içeriğe gönderim, bir nesneye [*Objekt*] (ki bunla bir şeyin özelliği gibi bir gerçeklik [*eine Realität*] anlaşılmalıdır) doğru yönelim, veya içkin nesnelik diyebiliriz. Her zihinsel görüngü, her ne kadar hepsi aynı yolla olmasa da, herhangi bir şeyi kendinde nesne [*Objekt*] olarak içerir. Bir tasarımda, bir şey tasarlanmıştır, bir yargıda bir şey onaylanmış veya yadsınmıştır, bir sevgide bir şey sevilmiştir, bir öfkede bir şeyden öfkelenilmiştir, bir istekte bir şey istenmiştir vesaire. (Brentano, 1995, s. 88)¹⁷

Bu pasajda Brentano zihinsel görüngüler—zihinsel haller— ile ilgili çok temel bir özellikten bahseder. Herhangi bir zihinsel hali ele aldığımızda, o zihinsel halin muhakkak kendisine yöneldiği, hakkındalık ilişkisi kurduğu herhangi bir nesnesinin¹⁸ bulunduğunu fark ederiz. Sözcüleri, herhangi bir özne aşk zihinsel-hali içerisindeyse, muhakkak aşkın kendisine yöneldiği, aşkın konusunu oluşturan bir nesnesi vardır; hiç kimse “Ben sadece aşığım, ama hiç kimseye veya hiçbir şeye de aşık değilim, benim aşkım hiçbir üyesi olmayan bir boş kümeden ibarettir” diyerek bir aşk zihinsel-hali içerisinde olamaz. Yine benzer bir şekilde, hiç

kimse “Benim inancımın konusunu oluşturan herhangi bir nesne yoktur, ben sadece ama sadece inanıyorum” diyemez; çünkü eğer o kişi gerçekten bir inanç zihinsel-halindeyse, o kişinin inandığı muhakkak belli belirsiz bir şey, inancının konusunu oluşturan bir inanç-nesnesi vardır, zaten bir kişi bir inanç-zihinsel hali içinde olduğunu veya inandığını söylediğinde “Peki, neye inanıyorsun?” diye sormamızın nedeni de budur. Diğer taraftan, bu düşünen özne ile düşünce nesnesi arasında kurulan bu yönelimsel ilişkinin diğer türden fiziksel ilişkilerden çok önemli bir noktada bir farklılığından da bahsedebiliriz. Herhangi ikili veya daha çok *relatum* gerektiren bir fiziksel ilişkiden bahsettiğimizde, örneğin yan-yana olma ilişkisi veya arada olma ilişkisi gibi, bu ilişkiyi tesis eden bütün *relatum*ların ilişki tesis edilmeden önce ve ilişki esnasında ayrı ayrı var olmaları gerekir; zaten bu şart yerine gelmediği zaman da herhangi bir fiziksel ilişkiden bahsedilemezdi. Sözgelisi, “Ali” ve “Ayşe” özel isimlerinin taşıyıcısı olan iki töz arasında bir öpme-ilişkisi gerçekleşmişse, o zaman “Ali” ve “Ayşe” isimli tözlerin bu ilişki esnasında ve öncesinde fiziki olarak var olmuş olmaları gerektiğini söyleriz; aksi takdirde öpme-ilişkisi zaten mümkün olmayacaktı (Crane 1996). Buradan hareketle şöyle bir genelleme yapabiliriz: *Herhangi bir ilişkinin var olması o ilişkiyi tesis eden nesnelere var olmalarına bağlıdır.* Yalnız, zihinselliğin yönelimsel iç-varlık (İng., “intentional inexistence”) özelliğine odaklandığımızda bu genelleme işlemiyor gibi görünür. Yine bir zihinsel hali ele alalım, bir aşk-zihinsel hali. Bir özne bir aşk-zihinsel hali içerisinde olabilir, yönelimsellik özelliği gereği bir özne bir aşk-zihinsel halindeyse onun aşkının kendisine yöneldiği, hakkında olduğu bir de nesnesi olmalıdır; fakat bu aşk-nesnesinin illa ki fiziki alemde var olan bir nesne olmasına gerek yoktur, sözgelisi ben tamamıyla bir kurgu ürünü olan bir roman karakterine âşık olmuş olabilirim. Yönelimsellik ilişkisinin düşünen özne ile düşünce nesnesi arasında kurulan bir ikili ilişki olduğunu varsayarsak, bu ikili ilişkinin ikinci ayağı olan düşünce nesnesinin, teknik adıyla “yönelimsel nesne”nin fiziki alemde var olan bir nesne olmasına gerek yoktur (Crane 1996). Bu durumda, akıllara şu soru da geliyor: Sonuç itibarıyla, herhangi bir ilişkiden bahsedebilmek için o ilişkiyi tesis eden en az iki nesnenin varlığından bahsetmemiz gerekir; fakat mesele yönelimsellik olduğunda burada alışlagelmişin dışında ilişkiyi oluşturan öğelerden birisinin, düşünce nesnesinin kendisinin var olması şartı yoktur. Bu durumda, düşünen özne ve düşünce nesnesi arasında gerçekleşen yönelimsellik özelliğinin bir ilişki olmadığını, farklı türde bir ilinek olduğunu söyleyebiliriz veya alternatif olarak, düşünen öznenin düşünme faaliyetine içkin olarak bir yönelimsel nesneyi çok özel bir anlamda var kıldığını iddia edebiliriz.¹⁹ Yönelimsellik ile ilgili tartışmalardan birisi bu iki seçenekten hangisinin doğru olduğuna yöneliktir. Diğer taraftan, özellikle zihin felsefesindeki doğalcı-işlevselci yaklaşım neticesinde ortaya çıkan başka bir sorun daha vardır: En nihayetinde zihinsel haller belirli işlevleri olan nöral hallerden ibaret ise, bu nöral hallerin nasıl olup da şu nesne değil de bu nesne ile bir yönelimsel ilişki kurmasını nasıl açıklayabiliriz? En nihayetinde, taş, toprak, su gibi fiziksel nesnelere yönelimselliğinden bahsetmezken nasıl oluyor da nöral haller söz konusu olduğunda bunların yönelimsellik özelliğine sahip olması gerektiğini söyleyebiliyoruz, yönelimselliği doğal bir alan içerisinde açıklayabilir miyiz?²⁰

Özet olarak şunu söyleyebiliriz: Eğer bir inanç-zihinsel hali içerisindeysem, o inancın kendisine yöneldiği, hakkında olduğu bir nesne vardır, yani inancın her zaman bir nesnesi vardır. Eğer bir arzu-zihinsel hali içerisindeysem, o arzusun muhakkak yöneldiği, hakkında olduğu bir arzu-nesnesi vardır. Yönelimsellik, en azından bazı zihinsel haller için konuşmak

gerekirse,²¹ bu türden zihinsel hallerin genel bir özelliğidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise şudur: İnanç, arzu, korku, niyet (İng., “intention”), vs., farklı türden zihin halleridir ve bunların hepsi yönelimsellik özelliğine sahiptir. Yönelimsellik özelliği sergileyen bu zihinsel hallere “yönelimsel haller” diyelim ve bunu zihinselliğin bir kategorisi olarak kabul edelim. “Yönelimsel Haller” kategorisinin altında yer alan inanç-zihinsel hali, arzu-zihinsel hali, hatırlama-zihinsel hali, niyet-zihinsel hali, algı-zihinsel hali, öfke-zihinsel hali, vb., haller ise o yönelimsellik kategorisinin altında yer alan yönelimsel hallerin türleri olacaktır. Aşağıdaki şekilde şu ana kadar anlatılanların bir resmi sunulmaktadır:

Şekil 1. Yönelimsel hallerin türleri

Peki, bütün bu bilgiler ışığında gelelim asıl sorumuza. Eğer zihin felsefesi literatüründeki teknik bir terim olan “Intentionality”, yani “yönelimsellik” terimi kelimenin gündelik kullanımında veya eylem felsefesi bağlamındaki kullanımı düşünülerek “niyetlilik/kasıtlılık/amaçlılık” terimi ile çevrilmiş olsaydı ne olurdu? Birincisi, belki de en önemlisi Crane’ın altını çizdiği hata işlenmiş olurdu: “Bir şey yapmak için niyet yönelimsel bir haldir, zira birisi herhangi bir şeye niyet etmeden niyet edemez; fakat niyetler birçok türdeki yönelimsel zihin hallerinden sadece bir tanesidir.” (Crane 1996)²²

Niyet-zihinsel halinin de aynı diğer türdeki yönelimsel haller gibi her zaman yöneldiği, hakkında olduğu bir nesnesi vardır, bu yüzden de niyet-zihinsel halini yönelimsel hallerin bir türü olarak kabul ederiz. Eğer bir niyet-zihinsel halindeysem, o niyetin şöyle ya da böyle bir nesnesi vardır, “Ben sadece ama sadece niyet ettim, ama niyet ettiğim bir şey yok” dersek kavramsal bir çelişkiye düşeriz (Krş., Crane, 2003, s. 32). Fakat, yukarıda bahsi geçen birçok zihinsel hal ile ilgili olan “yönelimsellik” genel kategorisini “niyetlilik” gibi o kategorinin ancak bir türü olan bir terimle karşılamaya kalkarsak, o zaman bahsi geçen birçok yönelimsel-zihinsel halinin özünde niyet-taşıyan veya şöyle ya da böyle bir amaca eşlik eden haller olduğunu okuyucuya yanlış bir şekilde aktarmış oluruz. Dennett’in örneğini (Dennett, 1996, s. 36) ele alalım; görüş alanıma—benim bu görüş alanında at görmeyle ilgili herhangi bir amacım,

niyetim hiç yokken— bir at girmiş olsun ve duyu organlarımla işlevlerinde de herhangi bir sorun olmadığını varsayalım. Bu durumda, görüş alanıma giren nesneyi *bir at olarak* temsil eden algı sistemi vasıtasıyla bir inanç-zihinsel hali içerisine girerim: “Ben inanıyorum ki x F’dir”.²³ Bu durumda, yani bu inanç-zihinsel halinde herhangi bir kasıtlılık, niyetlilik söz konusu değildir, yani ben bu inanç-zihinsel halinde olmaya niyet etmiş değilim; burada algı süreçlerinin birçoğunda olduğu gibi altyapısında herhangi bir kasıt veya niyet taşımayan bir durumdan söz ediyoruz. Böylece bazı çeviri metinlerde yapılan hatayı da formüle etme şansına sahip oluruz: ***Niyet-zihinsel halleri yönelimseldir; ama bütün yönelimsel-zihinsel halleri niyetli/kasıtlı/amaçlı değildir.*** Peki, yönelimsellik anlamına gelen terimin her görüldüğü yerde niyetlilik şeklinde çevrilmesinin sonuçlarını şimdi bir örnek pasaj üzerinden görelim. Kariyerinin büyük bir bölümünde zihnin bilinçliliği ve yönelimselliği gibi özellikleri biyolojik bir alan içerisinde kalarak açıklama hedefinde olan Searle’ün *Bilinç ve Dil* kitabının çeviri metnine bakalım. Daha ilk bölümde, Searle bilinç teriminin özbilinçten, dikkatten ve bilgiden ayırt edilmesi gerektiğini belirttikten sonra (Searle, 2002, s. 8, Krş. Searle, 2005a, s. 18-19), bilincin özelliklerini açıklamaya başlar, bunlardan birisi yönelimseliktir (Searle, 2002, s. 12, Krş. Searle, 2005a, s. 24-25). Bu noktada, kitabın sonuna kadar kullanılacak olan yönelimsellik kavramının ilk ve en net açıklamasını bu sayfalarda buluyoruz. Yalnız, bu noktada çeviri maalesef çok sorunlu olduğu için sadece bir iki yerde düzeltme yaparak bu işin içinden çıkmak mümkün değildir. Aşağıdaki çeviri metinde altı çizili olan terimler çevirmenin çeviride kullandığı terim tercihine işaret edecek, köşeli parantez içerisinde girilen ek bilgilerde ise, sırasıyla, metinde geçen orijinal İngilizce terime ve, eğer terim yanlış çevrilmişse, ok işareti ile doğru çevirisinin ne olması gerektiğine işaret edilecektir.

Filozoflar ve psikologlar, birçok zihinsel durumun, şeylerin dünyadaki bağıntı durumlarına yönelmiş, ya da onlar hakkında olmalarını sağlayan özelliğine “niyetlilik” [İng., “intentionality” → “yönelimsellik”] adını vermişlerdir. Eğer bir inanca, arzuya ya da bir korkuya sahipsem, her zaman inancım, arzum ve korkum ile ilgili bir tür içerik bulunmak zorundadır. Bu içerik, var olmasa ya da bir sanrı olsa bile bir şey hakkında olmalıdır. Aşırı derecede hatalı olduğum durumlarda bile dış dünyaya gönderimde bulunduğumu gösteren bir tür zihinsel içerik bulunmak zorundadır. Bilinçli durumların tümü bu anlamda bir niyetliliğe [İng., “intentionality” → “yönelimselliğe”] sahip değildir. Örneğin, bir kişinin her hangi bir şey hakkında anksiyeteli ya da depresyonlu olmayıp yalnızca kötü bir duygu durumunda bulunduğu anksiyete ya da depresyon durumları vardır. Bu niyetli bir durum [İng., “an intentional state” → “yönelimsel durum/hal”] değildir. Fakat kişi gelecekteki herhangi bir olay hakkında anksiyete hissediyorsa, bu niyetli bir durumdur [İng., “an intentional state” → “yönelimsel durumdur/haldir”]. Çünkü bu durum, kendisinin ötesinde bir şeye yöneliktir. Bilinç ile niyetlilik [İng., “intentionality” → “yönelimsellik”] arasında şu açıdan kavramsal bir bağlantı vardır: Herhangi bir konu hakkındaki niyetli durumlarımızın [İng., “our intentional states” → “yönelimsel durumlarımızın/hallerimizin”] çoğu, gerçekte en çoğu bilinçsiz olsalar da, bilinçsiz bir niyetli durumun [İng., “an unconscious intentional state” → “bilinçsiz bir yönelimsel durumun/halin”] gerçek bir niyetli durum [İng., “an intentional state” → “bir yönelimsel durum/hal”] olabilmesi için ilke olarak bilince erişebilir olması gerekir. Bu durum, fiilen bastırma, beyin lezyonu ya da mutlak unutkanlık tarafından engelleniyor olsa bile bilinçli olabilecek türde bir şey olmalıdır. (Searle, 2005a, s. 24-25, Krş., Searle, 2002, s. 12)

Bu pasajda, Searle genel olarak bilinçli olmak ve yönelimsellik arasındaki bağlantıyı açıklar; fakat çeviride yönelimsellik teriminin geçtiği her terim sistematik bir şekilde “niyetli” ve “niyetlilik” terimleri ile karşılandığı için bu pasajı okuyan kişi Searle’ün “birçok zihinsel halin” (Searle 2002, s. 12) bir amaç içerdiğini, bir niyetlilik taşıdığını iddia ettiğini sanabilir. Halbuki, Searle hiç böyle bir şey söylemiyor. Birçok zihinsel halin, örneğin, dünyanın yuvarlak olduğuna dair inancımın, bu akşamüstü bir yürüyüş yapma niyetimin, bir gün Mars’ta yaşama arzumun, Gulyabani’den korkumun, vb. zihinsel hallerin hep bir içeriğinin olduğundan, bu zihinsel haller vasıtasıyla düşüncemin odağının (var olan, yakın veya uzak gelecekte gerçekleşme olasılığı bulunan veya hiç var olmayan ve muhtemelen asla var olmayacak olan) bir düşünce nesnesine yönelmiş olmasından bahseder. Hatta, bu inancımın, niyetimin, arzumun, korkumun, vb., zihinsel hallerimin nesnesi ne kadar belirsiz, garip olsa bile yine de bu zihinsel hallerin şöyle ya da böyle birer nesnesi olduğundan bahsedilir. Niyet-zihinsel hali ise bu yönelimsel-zihinsel hallerinden sadece bir tanesidir; bütün bu bahsi geçen zihinsel hallerin ortak özelliği olarak “yönelimsellik” terimi yerine “niyetlilik” terimini kullanırsak, o zaman yukarıda bahsi geçen bütün zihinsel hallerin bir niyet taşıdığını, şöyle ya da böyle bir niyet içerdiğini Searle’e söylemiş oluruz; fakat Searle bunu hiç söylemiyor. Yukarıda bahsi geçen zihinsel haller hakkında genel olarak şu söylenebilir: Gulyabani’den korkmak niyetiyle/amacıyla/için Gulyabani’den korkmayabilirim;²⁴ bir gün Mars’ta yaşamaya niyet ettiğim için Mars’ta yaşamayı arzu etmeyebilirim; dünyanın yuvarlak olduğuna inanmaya niyet ettiğim için dünyanın yuvarlak olduğuna inanmaya başlamayabilirim. Çoğu zaman, bahsi geçen zihinsel hallerimize eşlik eden veya onların zeminini oluşturan bir niyet-zihinsel hali bulunmaz; fakat bahsi geçen zihinsel hallerimizin şöyle ya da böyle, açık veya muğlak bir düşünce nesnesi bulunur. Bu tespiti yaparak ilk çeviri hatasının talihsiz sonuçlarını göstermiş olduk. Şimdi, ikinci kritik hataya geçelim.

Normalde “yönelimsellik” şeklinde çevrilmesi gereken terim “niyetlilik/kasıtlılık/amaçlılık” şeklinde çevrildiğinde ikinci bir yanlış anlamaya da mahal verilmiş olacaktır. Niyetlilik en nihayetinde belirli bir bilinç düzeyi gerektirir; eğer A öznesiyle ilişkilendirilen bir durumda “A öznesi kasıtlı/niyetli bir biçimde X-ledi [niyetli/kasıtlı eylem]” diyorsak, eylemin gerçekleştirilmesi esnasında A’nın bilinçli bir özne olduğunu da söylemek durumundayız; kimse yatağında uyurken²⁵ bir şekilde gerçekleştirdiği eylemden dolayı ahlaki ve hukuki açıdan “kasıtlı eyleyici” (İng., intentional agent) statüsünde değerlendirilmez. Eğer yukarıda bahsi geçen yönelimsel-zihinsel hallerinin (inanç, arzu, korku, gelecek endişesi, vb.) ortak özelliğinin niyetlilik/kasıtlılık olduğu söylenmiş olsaydı, o zaman otomatik olarak bu yönelimsel-zihinsel hallerin bilinçli haller olduğu da söylenmiş olurdu. Bilindiği üzere, özellikle Freud’le birlikte *bütün* zihinsel hallerin o zihinsel hallerin taşıyıcısı olan öznenin erişimine açık olduğu tezi ağır bir darbe almıştır; artık bilinç-dışı fenomenini kabul ederek zihinsel hallerin bir kısmının bilinçsizce gerçekleştiğini düşünüyoruz (Heil, 2013, s. 19-20). Fakat, esasında yönelimsellik özelliği taşıyan birçok zihinsel halin ortak özelliğinin yönelimsellik değil de niyetlilik olduğu söylenirse, yönelimsellik terimi niyetlilik olarak çevrilirse, okuyucu niyetliliğin en nihayetinde bilinçli olmayı gerektireceğini düşünecek ve bahsi geçen birçok zihinsel halin de bu yüzden bilinçli olması gerektiğinin savunulduğunu sanacaktır;²⁶ bir yandan da—tabi ki yanlış bir şekilde—felsefecilerin neden bilinç-dışı gibi artık hemen hemen herkesin kabul ettiği bir fenomeni her nasılsa ısrarla reddettiğini

düşünecektir. Bu pasajın çevirisi ile ilgili diğer bir bağlantılı sorun da şudur. Bu pasajın başında— eğer çevirideki terim tercihinin doğru terim tercihi olduğunu kabul edersek—şunu kabul etmek durumunda kalacağız. P: “Birçok zihinsel halin ortak özelliği niyetliliktir; başka bir ifadeyle, zihinsel hallerimizin birçoğu niyetlilik içerir”. Fakat, pasajın ortalarına geldiğimizde Searle şöyle bir iddiayla karşımıza çıkıyor gibi görünüyor: “Herhangi bir konu hakkındaki niyetli durumlarımızın çoğu, gerçekte en çoğu bilinçsiz olsalar da, bilinçsiz bir niyetli durumun gerçek bir niyetli durum olabilmesi için ilke olarak bilince erişebilir olması gerekir” (Searle, 2005a, s. 24-25). Bu cümleyi basitleştirelim. Q: “Niyetli durumların çoğu bilinçsizdir”. Şimdi bu iddialara çoğu insanın sezgisel olarak doğru kabul edeceği bir iddiayı daha ekleyelim. R: (Tümel İddia) Niyetlilik, bilinçli olmayı gerektirir; başka bir ifadeyle, bütün niyetli durumlar bilinçli olmayı gerektirir. Bu durumda, açık bir şekilde Q ve R birbiriyle çelişmiş olur; çünkü R niyetli durumların hepsinde bir bilinçli olma durumunun gerek-koşul olduğunu iddia ederken, Q niyetli durumlar için bilinçli olma durumunun gerek-koşul olmadığını iddia eder. R’nin formüle ettiği sezgilere sahip olan bir okuyucunun aklında muhtemelen şu soru oluşur: “Benim niyetli olarak yaptığım şeylerin çoğu nasıl bilinçsiz olabilirler ki? Bir şeyin niyetli olarak yapılması zaten belirli bir düzey bir bilinç gerektirir, burada bir mantıksızlık var.” Dahası, sezgisel bir mantıksızlık yaratmasının haricinde bu anlayışın hukuki sonuçları da makul olmayan sonuçlar doğuracaktır; zira niyetli eylemlerin çoğu, sözgelişi insan öldürme, yolsuzluk, vs., gibi özellikle bir plan ve niyet taşıyarak işlenmiş bu suçların çoğunun bilinçsizce işlendiğini söylemek bu suçlara atanan cezai yaptırımları da yumuşatacaktır. Peki, bu pasajda aslında Searle ne anlatmak istiyor?

İlk önce Searle’ün pasajın bu kısmında neden bilinçlilik ve yönelimselliği bir açıdan ayırmaya çalıştığı, diğer bir açıdan ise bu ikisinin arasında kavramsal bir bağlantı olduğunu iddia ettiği kısma odaklanalım, burada Searle’ün esasında söylediklerini şu şekilde formüle edebiliriz: (i) *Ne her bilinçli hal yönelimseldir* (Searle, 2002, s. 12) ve (ii) *Ne de sadece bilinçli haller yönelimseldir* (Searle, 2002, s. 44);²⁷ yine de buna rağmen bu ikisi arasında bir bağlantı mevcuttur, çünkü (iii) *her yönelimsel zihinsel hal, çoğu zaman bilinçsiz bir şekilde gerçekleşmiş olsa bile, (hakiki bir yönelimsel zihin hali olarak kabul edilmesi için) o zihinsel halin sahibi olan kişinin en azından ilkece/potansiyel olarak o halin bilinçli içeriğine bir şekilde erişebiliyor olmasını gerektirir*. Searle’ün kendi verdiği örnekler üzerinden gidelim. Bazı depresyon ve anksiyete çeşitlerinde, ki bunlar da bilinçli varlıkların içinden geçtiği zihinsel hallerdir, bunların tam olarak veya tam olmasa da kısmen ne ile alakalı olarak ortaya çıktıklarını, ne hakkında olduklarını, hangi düşünce nesnesine yönelmiş olduklarını bir şekilde terapi ile tespit edebiliyoruz; dolayısıyla bu bilinçli kişilerin içinden geçtikleri bu zihinsel hallerinin yönelimsel olduğunu söyleyebiliyoruz. Fakat, depresyon ve anksiyete hastalarının bazılarında bu depresyon veya anksiyetenin ne kaynaklı olarak ortaya çıktığını, ne ile ilişkili olduğunu, *ne hakkında* olduğunu tespit edemediğimiz durumlar da mevcuttur. Bu durumda, bazı depresyon ve anksiyete çeşitlerinde ne açık ne de kapalı olarak hakkında olduğu bir düşünce nesnesini tespit edemediğimiz için, bu tür zihinsel hallerin yönelimsel olmadığını, bunların sadece fenomenolojik haller²⁸ olduğunu söylemek durumundayız. Diğer bir deyişle, herhangi bir zihinsel halin bilinçli bir zihin hali olması o halin yönelimselliğini sağlamak için yeterli olmayabilir: *Bilinçlilik/Farkındalık, yönelimselliğin yeter-koşulu değildir*. Öte yandan, zihnimizden geçen zihinsel hallerin birçoğu üzerine düşündüğümüzde esasında bunların

birçoğunun bilinçsiz olduğunu da tespit edebiliriz. Sözgelisi, şu anda bu satırları yazarken esasında masamın altında zehirli bir yılan olmadığına inanmış olmalıyım; zira aksi durumda bu yazı faaliyetine devam etmem söz konusu bile olmazdı. Bu da şu anlama geliyor, demek ki bu satırları yazarken bütün bilincimi ve dikkatimi Searle’ün söylemiş olduğu iddiaları okuyucuya doğru bir şekilde aktarmaya gayret ediyordum; fakat diğer bir yandan o esnada farkında/bilincinde olmasam da şu inanca da sahiptim: “Ben inanıyorum ki şu anda masamın altında zehirli bir yılan yoktur”. Bu inanç-zihinsel hali yönelimsel bir haldir; fakat size bunun bahsini açmadan önce yazı faaliyeti esnasında böylesi bir inanca sahip olduğumun farkında bile değildim. Demek ki, herhangi bir zihinsel halin yönelimsel olması o halin bilinçli olmasını gerektirmeyebilirmiş: *Bilinçli olmak, yönelimselliğin gerek-koşulu değildir*. Searle, bilinçliliğin yönelimselliğin ne yeter-koşulu ne de gerek-koşulu olduğunu söyledikten sonra, devamında, bütün bunlara rağmen bu ikisi arasında bir bağlantı olduğunu söyler.²⁹ Evet, çoğu durumda yönelimsel zihin hallerimiz kontrolümüz dışında, farkında olmadığımız birtakım olaylar ve bizim o şekilde düşünmemizi sağlayan zorlayıcı dışsal ve içsel şartlar altında gerçekleşmiş olabilir. Fakat, eğer bütün bu yönelimsel zihin hallerimizin esasında asla erişemeyeceğimiz bilinç-dışı içeriklerden ibaret olduğunu söylersek, yönelimselliğin muhtemelen en sezgisel-akılsal kısmını da çöpe atmış oluruz: Bu hayatta bir şekilde hayatta kalmaya çalışıyoruz, bu hayatta kalma çabasının altındaki nörofizyolojik durum ve işleyişler bizim bilinçli erişimimizin dışında kalmış olsa bile, bu dünyadaki davranışlarımız ve eylemlerimiz bir şeye neden oluyor, oluşan bu nedenler doğrultusunda yeni eylem kararları alabiliyoruz, hatalarımızdan ders çıkarıyoruz. Eğer bu çıkardığımız derslere, yönelimsel hallerimizin içeriğine hiçbir erişimimiz olmasaydı o çıkardığımız dersler ne işe yarardı?... Searle’ün bu pasajda bastırma, unutkanlık durumlarında bile yönelimsel hallerin gerçek anlamda yönelimsel bir hal olarak kabul edilebilmesi için “ilke olarak bilince erişebilir olması gerekir” (Searle, 2005a, s. 25, Krş., Searle, 2002, s. 12) derken kastı esasında tam anlamıyla derin bilinç-dışı yönelimsel haller (İng., “deep unconscious intentional states”) olamayacağı yönündeki düşüncesinden kaynaklanır (Searle, 1994, s. 162; Krş. Searle, 2014, s. 203). Yönelimsel halleri, yönelimsel kılan şey o zihinsel halin taşıdığı düşünsel içeriklerden ibarettir. Eğer o düşünsel içeriklere potansiyel olarak hiçbir şekilde bilinçli bir erişimimiz olamayacaksa, hiç farkına varamayacağımız bir hazinenin üstünde oturan bir fakirin trajedisini yaşamış olurduk.

Yönelimsellik teriminin sistematik bir biçimde niyetlilik şeklinde çevrilmesinin muhtemelen en hazin sonucuna ise aşağıdaki pasajda ulaşıyoruz; çünkü bu pasajda Searle bu sefer özellikle felsefede kullanılan teknik anlamındaki yönelimsellik terimi ile gündelik hayatta kullanılan niyetlilik terimlerinin karıştırılmaması gerektiğini, yönelimselliğin felsefede kullanımının çok farklı bir anlama geldiğini okuyucuya aktarmaya çalışıyor:

En önemlisi, bilinç durumları tipik olarak ‘niyetlilik’e [İng., “intentionality” → “yönelimsellik”] sahiptir ve zihin durumları bu özellik yoluyla dünyadaki nesnelere ve ilişki durumlarına yönelik veya onlarla ilgili olur. Felsefeciler niyetlilik [İng., “intentionality” → “intentionality”]³⁰ kelimesini sadece gündelik anlamıyla ‘niyet etmek’ [İng., “intending”] için değil, gönderimsel içeriğe sahip bütün zihinsel görüngüler için de kullanırlar. *Bu kullanıma göre inançlar, umutlar, niyetler* [İng., “intentions”], korkular, istekler ve algular bütünüyle niyetlidir [İng., “intentional” → “yönelimsel”]. Dolayısıyla eğer bir inanca sahipsem bu inanç bir şey hakkında olmalıdır. Normal bir görsel deneyim yaşıyorsam da sanırım gerçekte bir şey görüyor olduğumu düşünmeliyim vb. *Bütün bilinç durumları niyetli* [İng., “intentional” →

“yönelimsel” değildir ve bütün niyetlilikler [İng., “intentionality” → “yönelimsellikler”] de bilinçli değildir; örneğin hedefsiz anksiyete niyetlilikten [İng., “intentionality” → “yönelimsellikten”] yoksundur, bir kişinin sahip olduğu inançlar da uykuya daldığında derhal bilinçten yoksun kalır.³¹ Fakat bence bilincin birçok önemli evrimsel işlevlerinin niyetli [İng., “intentional” → “yönelimsel”] olduğu açıktır. Örneğin bir hayvan bilinçli bir açlık ve susuzluk hissine sahiptir; bilinçli algısal ayrımlarla ilgilenir, bilinçli niyetlilik içeren eylemlere [İng., “conscious intentional actions”]³² girer ve bilinçli bir şekilde dost ve düşmanın ayırımına varır. Bunların tümü bilinçli niyetli [İng., “intentional” → “yönelimsel”] görüngülerdir ve yaşamın biyolojik idamesi için gereklidir. Genel bir nörobiyolojik bilinç açıklaması, bilinç durumlarının niyetliliğini [İng., “intentionality” → “yönelimselliğini”] izah edecektir. Örneğin, renkleri görme ile ilgili bir açıklama doğal olarak kişilerin renk ayırımı yapabilme yeteneğini izah eder. (Searle, 2005a, s. 72-73; Krş., Searle, 2002, s. 44. İtaliç vurgular bana aittir)

Bu çeviri pasajında da yine birçok hata mevcuttur, bu hatalardan en önemlisi “Bu kullanıma göre inançlar, umutlar, niyetler [İng., “intentions”], korkular, istekler ve algılar bütünüyle niyetlidir [İng., “intentional”]” cümlesidir; çünkü bir kere niyetlerimizi bir köşeye koyup diğer zihin halleri olan inançlara, umutlara, korkulara, isteklere ve algılara odaklanırsak bunların birçoğunun cümlede geçen iddianın aksine niyetsiz olduğunu fark ederiz. Görüş alanına giren bir atı at olarak algılamak, bu yönde bir inanç oluşturmak, vs., yönelimsel hallerdir, ama bu zihinsel süreçlerin hiçbirinde birer niyet/kasıt olmasına gerek yoktur. Searle tam da niyetlilik ile yönelimselliğin birbirinden nasıl ayrıldığına işaret ediyor bu pasajda, fakat “intention”, “intentional” gibi kelimelerinin hepsi fark gözetilmeksizin “niyet” ve “niyetlilik” şeklinde çevrildiği için Searle’ün amacı da maalesef gizlenmiş oluyor, dahası Searle’ün tamamıyla sağduyu karşısı bir felsefeci olduğu sanısı da okuyucunun zihninde oluşmuş oluyor. Searle sadece bu eserinde değil, birçok eserinde yönelimsellik ve niyetlilik arasındaki farka değiniyor. Mesela, *Toplumsal Gerçekliğin İnşası* (Searle 2005b) kitabında, “Bilinçle birlikte, zihnin dünyada kendi dışındaki nesnelere ve olayları temsil etme yetisi olan niyetlilik (İng., “intentionality” → “yönelimsellik”) gelir” cümlesinden hemen sonra okuyucuyu bilgilendirmek için bir dipnot düşülmüş:

‘Niyetlilik’i, [İng., “intentionality” → “yönelimsellik”]i bir şey hakkında ve bir şeye doğru olan (zihinsel) temsillerin özelliği anlamında teknik bir terim olarak kullanıyorum. İnançlar ve istekler bu anlamda niyetlidir [İng., “intentional” → “yönelimsel”], çünkü bir inanç ve isteğe sahip olmak için falan şeye inanmak veya filan şeyi istemek zorundayız. Tanımlanan şekliyle niyetliliğin [İng., “intentionality” → “yönelimsellik”], niyet etmekle [İng., “intending”] özel bir ilişkisi yoktur. Örneğin, sinemaya gitmeye niyet etmek [İng., “intending”] niyetliliğin [İng., “intentionality” → “yönelimsellik”] sadece bir türünden ibarettir...” (Searle, 2005b, s. 22; Krş. Searle, 1995, s. 7)

Ayrıca, yine Searle’ün *Zihin Dil ve Toplum* (Searle 2006) kitabında aynı meselelerin vurgulandığına şahit oluyoruz:

Aslında bu tartışmamızın amaçları bakımından, bilincin en önemli özelliği, bilinçle, biz insan varlıklarının nesnelere ve dünyadaki şey durumlarını kendimiz için temsil etmek mecburiyetinde olma kapasitemiz arasında asli bir bağın oluşudur. Bu özellik, inançlar ve arzular, umutlar ve korkular, sevgi ve nefret, gurur ve utanç, aynı zamanda algı ve niyet [İng., “intention”] vasıtasıyla etkisi altına girdiğimiz bir özelliktir. Bu özelliğin felsefede teknik bir adı vardır: ‘Niyetlilik’ [İng., “Intentionality” → “Yönelimsellik”]. Niyetlilik [İng., “Intentionality” →

“Yönelimsellik”] zihnin öyle bir özelliğidir ki, zihinsel durumların dünyadaki şey durumlarına yöneltilmesini, bu şey durumlarına dair olmasını, onlara yönelik olmasını, onları amaçlamasını [İng., “aim at” → hedeflemesini]³³ bu özellik sağlar. Bu özellik garip bir özelliktir; zihnin bu özelliğinde, bir nesnenin bizim niyetli durumlarımız [İng., “our intentional state” → “bizim yönelimsel durumumuz/halimiz”] tarafından temsil edilmesi için o nesnenin gerçekte var olması gerekmez. Bundan dolayıdır ki, çocuklar, Noel Baba diye bir şey olmadığı halde, Noel arifesinde Noel Baba’nın geleceğine inanabilmektedirler... (Searle 2006, s. 76-77; Krş. Searle, 1999, s. 64-65)

Bu çeviri hataları düzeltilmediği sürece İngilizce kaynaklardan Türkçe’ye kazandırılan önemli eserlerde yazarın esas amacını da anlayamamış oluruz. Diyelim ki, yazar sayfalar boyunca İngilizce’deki olağan kullanımındaki “intentionality” kelimesi ile zihin felsefesindeki teknik kullanımıyla “Intentionality” terimini birbirinden ayırt ederek okuyucuyu bu noktada aydınlatmaya çalışıyor; bunun çok önemli bir ayırım olduğunu daha çalışmasının başında söylüyor ve ileriki yerlerde, diğer çalışmalarında da yönelimsellik kavramını merkeze alarak bir düşünce geliştirmeye çalışıyor.³⁴ Diyelim ki yazar özellikle şu noktayı vurguluyor: Yönelimsel zihin halleri arasında amaç/niyet taşıyan tek bir hal vardır, o da niyet-zihinsel halidir. Diğer yönelimsel zihin halleri, inanç, arzu, korku, vs., bir amaç taşımak veya bir amaca hizmet etmek zorunda değildir, hatta çoğu zaman bu zihinsel hallere herhangi bir niyet-zihinsel hali eşlik etmez. Bütün bu aydınlatıcı açıklamalara rağmen, yazarın bu bölümde kullandığı bütün “Intentionality” kelimelerinin nerdeyse sistematik bir biçimde “Niyetlilik” veya “Amaçlılık” veya “Kasıtlılık” şeklinde çevrildiğini hayal edin, sonuç tahmin edileceği üzere Türkçe zihin felsefesi literatürü için oldukça üzücü ve endişe vericidir.³⁵ Searle gibi önemli düşünürlerin kitaplarında, makalelerinde kullandığı “yönelimsellik” teriminin “niyetlilik” şeklinde çevirisi sonucu bu kaynaklardan faydalanarak yapılan Türkçe yayınların bir kısmına bakmak sanırım bu endişenin yersiz bir endişe olmadığını açık bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu konuda artık daha fazla geç kalmadan bir şeyler yapmanın zamanı çoktan gelmiş olabilir. Sonuç olarak, yukarıda bahsi geçen kritik hataların açığa çıkarılması neticesinde en azından şunu söyleyebilirim, zihin felsefesi bağlamında birçok zihinsel halin genel bir özelliği olarak gösterilen “Yönelimsellik” kavramı “Niyetlilik” veya “Kasıtlılık” veya “Amaçlılık” şeklinde çevrilemez. Ayrıca, Türkçe literatüre bu kavram çoğu yerde “niyetlilik” şeklinde çevrilmiş diye böylesi oldukça sorunlu bir anlayışı devam ettirmenin, bir geleneğe dönüştürmenin de herhangi bir faydasını görmüyorum. Böyle bir yanlış terim kullanma geleneği sürdürülmemeli, mümkünse her yerde buna karşı çıkılmalıdır.

İçlemsellik (İng., “Intensionality”)

Yönelimsellik ile ilgili olan fakat aslında aynı olmayan, yine yönelimsellik ile karıştırılan başka bir kavram daha vardır: İçlemsellik (Intensionality-with-an-s).³⁶ Bu dile ilişkin bir terimdir. Dil içerisindeki her kelime veya sembol ya mantıksal bağlaçtır ya da terim/yüklem (Dennett, 1996, s. 38). Bu terimler veya yüklemeler ise semantik açıdan incelendiğinde ikiye ayrılır: terimin kapsamı ve terimin işlemi. Terimin kapsamı demek o terim ile gönderimde bulunan şey veya şeylerin kümesi demektir; terimin işlemi ise o gönderim kümesine nasıl gönderim yapıldığını belirleyen o terimin anlamı, sunum kipi demektir (Dennett, 1996, s. 38-39; Frege, 1997). “Lewis Carroll” ve “Charles Lutwidge Dodgson” tekil terimleri esasında aynı nesneye gönderimde bulunur; fakat bu özel isimlerin işlemleri farklıdır, gönderim yaptıkları nesneyi

farklı yollardan betimlerler (Frege, 1997). İçlemlerle ilişkili olarak iki tespitte bulunabiliriz: (i) İçlemsel bağlamların (İng., “Intensional Contexts”) etkilediği cümleler söz konusu olduğunda eş-kaplamlı terimler cümle içinde yer değiştirildiğinde o cümlenin doğruluk değeri değişebilir (Crane, 2003, s. 32; Dennett, 1996, s. 39-41; ayrıca bkz., Dennett, 2017, s. 3; Dennett, 1998b, s. 315);³⁷ (ii) İçlemsel bağlamların etkilediği cümleler söz konusu olduğunda, cümlede geçen tekil terimin varlıksal genellemesi (İng., “Existential Generalization”) yapılamayabilir (Crane, 2003, s. 32-36).³⁸ Bu iki maddeyi sırasıyla açıklayalım.

Normal şartlar altında, “Lewis Carroll, *Aynanın İçinden* kitabının yazarıdır” cümlesindeki “Lewis Carroll” terimi ile “Charles Lutwidge Dodgson” terimi aynı şahsa gönderimde bulunduğu için, yani bu iki terim eş-kaplamlı olduğu için, bu cümlede “Lewis Carroll” terimini “Charles Lutwidge Dodgson” terimi ile değiştirdiğimizde cümlenin doğruluk değerinde herhangi bir değişiklik olmaz, yani cümle eğer doğruysa doğruluğu, eğer yanlışsa yanlışlığı sabit kalacaktır. Dolayısıyla, aşağıdaki A cümlesi ve B cümlesinin doğruluk değerinin bu uslamlamaya göre aynı kaldığını söyleriz.

A: “Lewis Carroll, *Aynanın İçinden* kitabının yazarıdır.”; B: “Charles Lutwidge Dodgson *Aynanın İçinden* kitabının yazarıdır.”

Fakat, A cümlesindeki önermeyi bir öznenin inanç-zihinsel halinin kendisine yöneldiği önermesel içeriğe vurgu yaparak, yani o öznenin kendi düşüncesini Türkçe-olarak-dile-getirişini şu şekilde yazarsak işler değişebilir:

C: “Ayşe inanıyor ki Lewis Carroll, *Aynanın İçinden* kitabının yazarıdır.”

Burada artık Ayşe’nin bir düşüncesinden bahsediyoruz, dolayısıyla bu cümleyi Ayşe’nin Lewis Carroll’un *Aynanın İçinden* kitabının yazarı olduğuna dair inancı hakkında bir cümle olarak analiz etmek durumundayız. C cümlesinin gerçekten Ayşe’nin inanç halini doğru bir biçimde betimlediği için doğru bir önerme olduğunu varsayalım. Fakat, bu sefer ek olarak, Ayşe’nin “Lewis Carroll” ile “Charles Lutwidge Dodgson” terimlerinin eş-kaplamlı olduğunu bilmediğini, yani esasında matematikçi olan Charles Lutwidge Dodgson’un “Lewis Carroll” müstear adını kullanarak *Aynanın İçinden* kitabını yazdığı gerçeğinden haberdar olmadığını, bu iki kişinin tamamıyla ayrı kişiler olduğuna inandığını düşünelim. Bu durumda, yukarıdaki gibi eş-kaplamlı terimleri yer değiştirdiğimizde karşımıza şu cümle çıkar:

D: “Ayşe inanıyor ki Charles Lutwidge Dodgson, *Aynanın İçinden* kitabının yazarıdır.”

Bu durumda şunu söylemek durumundayız: D cümlesi Ayşe’nin inanç dünyasını doğru bir biçimde betimlemiyor; çünkü Ayşe Charles Lutwidge Dodgson’un *Aynanın İçinden* kitabının yazarı olduğuna inanmıyor. Dolayısıyla, D cümlesi yanlıştır. C ve D gibi içlemsel bağlamların etkili olduğu, yani bir yönelimsel sistemin düşüncelerinin dile-getirişi neticesinde oluşan cümleler söz konusu olduğunda, eş-kaplamlı terimler yer değiştirildiğinde ve yukarıdaki gibi bir inancı dile getiren özne yerine konan terimin eş-kaplamlı olduğunu bilmediğinde, cümlenin doğruluk değeri buna bağlı olarak değişecektir (Crane, 2003, s. 33-34).

Şimdi, gelelim ikinci meseleye. Normal şartlar altında, içerisinde tekil terimin geçtiği bir cümle doğruysa, bu cümleden hareketle bu cümlenin hakkında olduğu nesnenin var olduğu sonucu çıkarılır. Şu cümleyi ele alalım. E: “Lewis Carroll, *Aynanın İçinden* kitabının yazarıdır.” Bu cümledeki doğruluktan hareket ederek şu çıkarımı yapabiliriz:

F: “En az birisi vardır ki, o *Aynanın İçinden* kitabının yazarıdır.”

E cümlesi doğrudur, bu cümleden çıkarım yapılarak üretilen F cümlesi de aynı şekilde doğrudur (Crane, 2003, s. 34). Fakat, mesele içlemsel bağlamlara geldiğinde işler değişebilir. Crane’in örneği üzerinden gidelim.

G: “Vladimir inanıyor ki Santa Claus, Kuzey Kutbu’nda yaşar.”

Bu cümleyi Vladimir’in inancını hatasız bir şekilde betimlediği için doğru olarak kabul edelim. Fakat, bu cümlede geçen “Santa Claus” tekil terimi yerine varlıksal genelleme (İng., “Existential Generalization”) kuralına göre, şu cümleyi yazarsak:

H: “En az birisi vardır ki, o Vladimir’in Kuzey Kutbu’nda yaşadığına inandığı kişidir.” (Crane, 2003, s. 34)

Vladimir’in Santa Claus ile ilgili birçok inancı olabilir; Santa Claus’un kötü huylu, sinsî bir ihtiyar olduğuna, bacadan her düştüğünde etrafı pislik içerisinde bırakıp, üstelik hiç temizlik yapmadan kaybolduğuna, vb., [kurgu-bağlamındaki karakter özelliklerine] inanabilir. Aynı şekilde, birçoğumuzun Sherlock Holmes’un—bir kurgu karakteri olduğunu bilmemize rağmen—en iyi dedektif olduğuna inanabileceğimiz gibi (Crane, 2013) Vladimir de—bir söylencenin kurgu unsuru olduğunu bilmesine rağmen—Santa Claus’un Kuzey Kutbu’nda yaşadığına inanmış olabilir. Fakat, bütün bunlardan hareket ederek ne Vladimir’in aynı zamanda o kişinin var olduğuna inandığını ne de bizim Sherlock Holmes’un geçmişte yaşamış bir dedektif olarak var olduğuna inandığımızı söyleyemeyiz; bu durumda yani Vladimir’in aslında Santa Claus’un veya Sherlock Holmes’un kurgu karakteri olduğuna inandığı durumlarda bu çıkarımlar geçersiz çıkarımlar olacaktır.³⁹ Bu semantik gerekçelere ve arka plandaki bilgilere uygun olarak şunu söyleyebiliriz: G cümlesi doğru iken H cümlesi yanlış bir cümledir (Crane, 2003, s. 34-35).⁴⁰

Peki, neden yönelimsellik (İng., “intentionality-with-a-t”) ile içlemsellik (İng., “intensionality-with-an-s”) karıştırılır, dahası neden içlemsellik kimilerine göre esasen yönelimselliğin ölçütü olarak kabul edilir? Aslında bu iki kavramın sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu, hatta aynı kavramlar olduğunu söylemek için bazı kışkırtıcı nedenlerin olduğu söylenebilir, sonuç itibarıyla içlemsel bağlamların söz konusu olduğu cümlelere baktığımızda bu cümlelerin zihin sahibi varlıkların yönelimsel hallerinden birisine, örneğin yukarıdaki örneklerde olduğu gibi bir inanç-zihinsel haline ilişkin cümleler olduğunu görürüz. Dolayısıyla, daha ilk baştan yönelimsel zihin hallerinin dildeki yansımasının içlemsellik olduğunu söylemek için geçerli bir neden elde ettiğimizi düşünebiliriz (Crane, 2003, s. 35). Spesifik olarak incelediğimizde ise sırasıyla şunları söyleyebiliriz: (i) zihinsel hallerin yönelimselliği gereği bir özne algıladığı veya düşündüğü nesneyi hep belirli bir sunum kipinde algılar veya düşünür (Krs., Dennett, 1996, s. 36-38). Dennett’in bir örneği üzerinden gidelim. Eğer bir at gördüğüm halde, çeşitli içsel veya dışsal faktörler nedeniyle gördüğüm şeyi bir Kanada geyiği sandıysam (Dennett, 1996, s. 36-37), yönelimsel halimin içeriği de bu şekilde şekillenmiş olacaktır: “A öznesi x nesnesini y olarak temsil ediyor ve x ’in y olduğuna inanıyordu”. Yönelimsel nesnenin varlığından bağımsız bir şekilde şunu söyleriz “Yönelimsel ilişkinin oluşması A öznesine ve A’nın düşünce nesnesini nasıl düşündüğüne bağlıdır”.⁴¹ Eğer özünde yönelimsel ilişki sadece A’ya değil, aynı zamanda A’nın içinde bulunduğu düşünce halinin içeriğinin hangi betimleme

altında A'nın düşüncesi olduğuyla birebir ilişkiliyse, o zaman A öznesinin yönelimsel halinden ve onun yönelimsel halinin hakkında olduğu önermesel içerikten bahseden içlemsel bağlam hassasiyeti olan cümlelerde *Leibniz Yasası*'nın işlememesi kadar doğal bir şey olamaz; çünkü A öznesinin yönelimsel içeriği ancak A'nın dile getirdiği terimdeki işlemler üzerinden belirlenir. *Leibniz Yasası* eş-kaplamalı cümlelerde geçerli olan bir çıkarımdır; yalnız bu yasa bir öznenin yönelimsel halinden ve önermesel içeriğinden bahseden, dolayısıyla da içlemsel bağlam hassasiyetine sahip olan cümlelerde işlemez (Crane, 1996; Crane, 2003, s. 35; Dennett, 1996, s. 27-41); (ii) diğer taraftan, zihinsel hallerin “yönelimsel iç-varlık özelliği” terimi vasıtasıyla (Aquinas'taki karşılığı “esse intentionale”, bkz., Crane, 1996, Crane, 2003, s. 31) fiziki alemde hiç var olmamış, gelecekte de muhtemelen hiç var olmayacak nesnelere (tek boynuzlu at, zümrüd-ü anka kuşu, vb.) hakkında düşünebildiğimiz, bir şekilde düşünce nesnesini düşünce faaliyetine içkin hale getirerek düşündüğümüzün altı çizilir (Crane, 2003, s. 31; Dummett, 2014, s. 29). Bir öznenin yönelimsel halinden ve o öznenin yönelimsel halinin hakkında olduğu önermesel içerikten bahseden içlemsel bağlam hassasiyeti olan cümlelerde *Varlıksal Genelleme İlkesi* işlemez, çünkü yönelimsel iç-varlığın var-olmayan şeyleri düşünebilme özelliği burada aslında kendisini dilsel bir alanda gösterir (Crane, 1996, Crane, 2003, s. 35). Peki, dil ve zihin arasında böylesine bir sıkı ilişki varken neden bu iki kavramı ayrı ayrı ele almalı, bunları birbirine karıştırmamalıyız? Öncelikle, bütün içlemsel bağlam hassasiyeti olan cümleler yönelimsel hallerden bahseden cümleler olmak zorunda değildir. Quine'in şu meşhur örneğini ele alalım: [Öncül i] $\square (9 > 5)$, [Öncül ii] $9 =$ gezegenlerin sayısı, [Sonuç] $\square$ (gezegenlerin sayısı > 5) (Crane, 2003; Quine, 1971). Burada, sonuç önermesi önceki iki doğru öncülden çıkması gereken bir önerme gibi duruyor; fakat önceki iki önerme doğru iken üçüncü önerme doğru değildir. Buraya kadar şunu görmüştük: *Leibniz Yasası* yönelimsel hallerden bahseden içlemsel bağlam hassasiyeti olan cümlelerde işlemedi; fakat burada böyle bir durum olmamasına rağmen yine de yasanın işlemediğini görüyoruz. Burada *Leibniz Yasası*'nın işlememesine neden olan bu sefer zorunluluk kipinin içlemsel bağlam hassasiyetidir. Eğer bu doğruysa, o zaman içlemsel bağlam hassasiyetine sahip olup da yönelimsellik ile herhangi bir ilişkisi olmayan cümlelerin var olduğunu göstermiş oluruz (Crane, 1996, Crane, 2003, s. 35-36). Crane'e göre, yönelimselliği içlemsellik ile karıştırmamak için tartışmalı da olsa geçerli bir neden daha vardır. Normal şartlar altında, herhangi bir öznenin bir nesneyi görmesinden bahsettiğimizde bu görme ediminin kendisi yönelimsel olmalıdır; yani görme en nihayetinde bir zihinsel hal olduğundan ve her zihinsel hal şöyle ya da böyle bir nesne gerektirdiğinden ve düşünme edimi hep belirli bir bakış açısı gerektirdiğinden, A öznesi x nesnesini gördüğünde onu hep belirli bir biçimde, mesela “x F'dir” olarak görür. Halbuki, dil içerisinde kullandığımız “görme” fiili kaplamsal bir biçimde kullanılır. Ali isimli henüz dil-öğrenmemiş bir çocuğu düşünelim. “Ali Donald Davidson'ı gördü” dediğimizde Ali'nin “Donald Davidson” isimli kişiyi gördüğünü söyleriz [her ne kadar dil-konuşmayan “Ali” isimli çocuk gördüğü kişiyi *Donald Davidson* olarak görmemiş olsa da], bu durumda eğer “Donald Davidson” ve “Quine'in en meşhur öğrencisi” ifadeleri eş-gönderimliyse, o zaman “Ali Quine'in en meşhur öğrencisini gördü” dediğimizde de doğru bir şey söylemiş oluruz (Crane, 1996, Crane, 2003, s. 36). İkinci karşı-örnek tartışmalı bile olsa, Crane'e göre, ilk örnek yönelimselliğin ve içlemselliğin farkını ortaya koymak için yeterlidir; zira birinci karşı örnek ile kesin bir şekilde şunu söyleyebiliriz: “içlemsellik yönelimsellik için yeterli değildir, ve o (“içlemsellik” çn.) gerekli bile olmayabilir” (Crane, 2003, s. 36).⁴²

Sonuç

Sonuç olarak, “Intentionality” teriminin Türkçe’ye çevirisindeki bazı aktüel hatalara, bu aktüel hatalar neticesinde oluşan yanlış aktarımlara bakıldığında, bu konularda çok daha hassas olmamız gerektiği apaçık ortadadır. Burada, son olarak, bu makalede dikkat çekmek istediğim birkaç noktayı hatırlatmak istiyorum: zihin felsefesi literatüründeki teknik bir terim olan Yönelimsellik (İng., Intentionality”) terimi farklı türdeki zihinsel hallerin birçoğunun (inanç, arzu, korku, öfke, niyet, vb.) ortak olarak paylaştıkları bir noktaya ışık tutar; bu zihinsel hallerin her birinin şöyle ya da böyle hakkında olduğu, yöneldiği bir nesnesinin olduğuna işaret eder. Fakat, bu terim gündelik dildeki ve eylem felsefesindeki “niyetlilik/kasıtlılık/amaçlılık” (İng., “intentionality”) terimi ile karıştırılırsa—en azından benim tespit edebildiğim kadarıyla—şu kritik hatalar meydana gelir: (i) Bahsi geçen birçok zihinsel halin niyet taşıdığı, niyetli olduğu gibi bir fikir verilmiş olur; halbuki durum tam tersine hiç böyle değildir ve (ii) Niyet en nihayetinde bir bilinç gerektirdiğinden, bütün bu bahsi geçen zihinsel hallerin bilinçli olduğu gibi bir fikir okuyucuya aktarılmış olur; halbuki durum hiç de böyle değildir, ve son olarak (iii) yazar yönelimsellik ve niyetlilik arasındaki farkı açıklamaya çalışırken bu iki terim aynı terim ile yani “niyetlilik” terimi ile çevrilirse yazarın sayfalar boyunca anlatmak istediği meramı gizlenmiş, böylece de zaten çetrefilli bir mesele olan bazı meseleler daha zor veya anlaşılmaz bir hale gelmiş olur. Buna ek olarak, yönelimsellik terimi niyetlilik şeklinde çevrildiği sürece, yapay zekâ tartışması, otantik yönelimsellik ve bilinç tartışması gibi zihin felsefesi literatüründeki merkezi öneme sahip tartışmalar da maalesef anlaşılabilirlikten uzak tartışmalar haline dönecektir. Dahası çevirilerdeki bu kritik hatalar gözetilmediği ve düzeltilmediği sürece, Türkçe felsefe literatüründe bu hata normalleştirilerek maalesef bir meşruiyet kazanacak ve belki de geri döndürülemeyecek bir galat-i meşru örneğine dönüşecektir. Yerleşmiş olan yanlış bir enformasyonu düzeltmek çok sancılı bir süreçtir; çünkü doğal bir alışkanlığa dönüşen pratiğin tamamıyla silinmesi o yanlış enformasyonla özdeşleştirilen birçok bağlamsal bilginin o kaynaktan teorik ve pratik açıdan ayrıştırılmasını gerektirir. Ayrıca, böylesi bir galat-i meşruyu Türkçe literatüre böyle yerleşmiş diye devam ettirmenin de hiçbir faydasını göremiyorum, aksine bu devam ettiği sürece özellikle zihin ve dil felsefesi alanındaki çalışmaların önünde hep büyük bir engel olarak duracağını düşünüyorum. Umulur ki bu makale bu talihsiz sürecin durmasına küçük de olsa bir katkıda bulunur.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1998). *Felsefe terimleri sözlüğü* (7. baskı). İnkılap.
- Anscombe, G. E. M. (1963). *Intention* (2. baskı). Blackwell.
- Aristotle. (2009). *The nicomachean ethics* (Çev. D. Ross). Oxford University.
- Bratman, M. (1984). Two faces of intention. *The Philosophical Review*, 93(3), 375-405. <https://doi.org/10.2307/2184542>
- Brentano, F. (1995). *Psychology from an empirical standpoint* (Çev. A. C. Rancurello, D. B. Terrell & L. McAlister, 2. baskı). Routledge. (Orijinal çalışma 1874 yılında yayımlandı.)
- Caston, V. (1998). Aristotle and the problem of intentionality. *Philosophy and Phenomenological Research*. (58), 249–298. <https://doi.org/10.2307/2653509>
- Caston, V. (2019). *Intentionality in ancient philosophy*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2019 Edition), <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/intentionality-ancient/>
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü* (3. baskı). Paradigma.
- Crane, T. (1996). Intentionality. E. Craig (Ed.), *Routledge encyclopedia of philosophy* içinde (Cilt 4), Routledge.
- Crane, T. (2003). *The mechanical mind* (2. baskı). Routledge.
- Crane, T. (2013). *The Objects of Thought*. Oxford University.
- Davidson, D. (2002a). Actions, reasons and causes. *Essays on actions and events* içinde (2. baskı, s. 3-19). Oxford University.
- Davidson, D. (2002b). Intending. *Essays on actions and events* içinde (2. baskı, s. 83-102). Oxford University.
- Dennett, D. C. (2017). Intentional systems. *Brainstorms: philosophical essays on mind and psychology-40th anniversary ed.* içinde, s. 3-23). MIT.
- Dennett, D. C. (1998a). Intentional systems in cognitive ethology: The “Panglossian Paradigm” defended. *The intentional stance* içinde (7. baskı, s. 237-268). MIT.
- Dennett, D. C. (1998b). Evolution, error and intentionality. *The intentional stance* içinde (7. baskı, s. 287-321). MIT.
- Dennett, D. C. (1994). The myth of original intentionality. E. Dietrich (Ed.), *Thinking computers and virtual persons: essays on the intentionality of machines* içinde (ss. 91-107). Academic.
- Dennett, D. C. (1996). *Kinds of minds: Toward an understanding of consciousness*. BasicBooks.
- Dennett, D. C. (1999). *Aklın türleri: Bir bilinç anlayışına doğru* (Çev. H. Balkara). Varlık. (Orijinal çalışma 1996 yılında yayımlandı.)
- Dretske, F. I. (1982). *Knowledge and the flow of information* (2. baskı). MIT.
- Dummett, M. (2014). *Origins of analytical philosophy*. Bloomsbury.
- Fodor, Jerry. (1994). *A theory of content and other essays* (3. baskı). MIT.
- Frege, G. (1997). On sinn and bedeutung (Çev. Max Black). M. Beaney (Ed.), *The Frege reader* içinde (s. 151-

- 171). Blackwell. (Orijinal çalışma 1892 yılında yayımlandı.)
- Heil, J. (2013). *Philosophy of mind: A contemporary introduction* (3. baskı). Routledge.
- Millikan, R. (1989). Biosemantics. *Journal of Philosophy*. 86(6), 281-297.
<https://doi.org/10.2307/2027123>
- Nagel, T. (2013). What is it like to be a bat? *Mortal questions* içinde (16. baskı, s. 165-180). Cambridge University.
- Nagel, T. (2008). Yarasa olmak nasıl bir şeydir? (Çev. F. Doruker). D. Hofstadter & D. Dennett (Ed.), *Aklın Gözü: Benlik ve ruh üzerine hayaller ve düşünceler* içinde (ss. 377-389). Boğaziçi Üniversitesi.
- Nagel, T. (2015). Yarasa olmak nasıl bir şeydir? (Çev. Ö. Ç. Aksoy). *Zihin ve evren: Materyalist neo-darwinci doğa görüşü neden neredeyse kesinlikle yanlış* içinde (ss. 145-165). Jaguar. (Orijinal çalışma 2012 yılında yayımlandı.)
- Nagel, T. (2020). Yarasa olmak nasıl bir şeydir? (Çev. Ö. Ç. Aksoy). *Phainomena*, 1(2), 57-73.
- Putnam, H. (1992). Does evolution explain representation? *Renewing Philosophy* içinde (ss. 19-34). Harvard University.
- W.V. Quine. (1971). Reference and modality. L. Linsky (Ed.), *Reference and modality* içinde (ss. 17-34). Oxford University.
- Sayan, E. (2012). Analitik zihin felsefesinin temel problemlerine bir bakış. *Kaygı-Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. (19), 37-54.
- Searle, J. (1983). *Intentionality: An essay in the philosophy of mind*. Cambridge University.
- Searle, J. (1994). *The rediscovery of the mind*. MIT.
- Searle, J. (1995). *The construction of social reality*. Free.
- Searle, J. (1999). *Mind, language and society: Philosophy in the real world*. Basic Books.
- Searle, J. (2002). *Consciousness and language*. Cambridge University.
- Searle, J. (2005a). *Bilinç ve dil* (Çev. M. Macit & C. Özpilavcı). Litera. (Orijinal çalışma 2002 yılında yayımlandı.)
- Searle, J. (2005b). *Toplumsal gerçekliğin inşası* (Çev. M. Macit & F. Özpilavcı). Litera. (Orijinal çalışma 1995 yılında yayımlandı.)
- Searle, J. (2006). *Zihin dil ve toplum: Gerçek dünyada felsefe* (Çev. A. Tural). Litera. (Orijinal çalışma 1999 yılında yayımlandı.)
- Searle, J. (2014). *Zihnin yeniden keşfi* (Çev. M. Macit). Litera. (Orijinal çalışma 1994 yılında yayımlandı.)
- Setiya, K. (2018). *Intention*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2018 Edition), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/intention/>
- Sorabji, R. (1974). Body and soul in Aristotle. *Philosophy*. 49(187), 63-89.
<https://doi.org/10.1017/S0031819100047884>
- Stalnaker, R. C. (1984). *Inquiry*. MIT.

Sonnotlar

¹ Bir örnek üzerinden açıklamaya çalışalım: Eğer bir dil sadece önermeler mantığı üzerinden şekillenen bir dil olursa sadece bu önermeler mantığı içerisinde bir düşünce mekânı sunabilecektir. Halbuki, eğer dilimiz birinci ve ikinci derece yüklem mantığı üzerinden şekillenirse, düşünce alanımız önermeler mantığının sunduğu düşünce alanının çok daha ötesine uzanır; tümeller, tikeller, tekil nesnelere ve özellikleri, hatta bu dilin üzerine özdeşlik ve kiplik mantığını da eklediğimizde nesnelere özdeşliği, olanaklı dünyalar ve muadil benlikler (İng., “counterpart selves”) gibi meseleler üzerine bazı felsefi tartışmalar yürütebiliriz.

² Bu zorlukların hiç olmadığı anlamına gelmiyor. Burada sadece bir zorluktan bahsedelim. Birçok dilde, felsefede çok önemli tartışmaların etrafında döndüğü önermeler mantığı konusunda özellikle Türkçe'nin gündelik kullanımının bir zorluk içerdiğini düşünüyorum. Sözel gelişim, İngilizce'yi ele alırsak, “I believe that the earth is flat” gibi bir cümleyi incelediğimizde sentaktik açıdan önce özne ve öznenin zihinsel tavrını, daha sonrasında ise “that” bağlacıyla bu zihinsel tavrın “dünya düzdür” önermesine yönelik bir tavır olduğunu çok açık bir şekilde görebiliriz. Halbuki, gündelik Türkçe'de bu önerme çoğu zaman gizlidir: “Ben dünyanın düz olduğuna inanıyorum”. Önermenin bu şekilde gizlenmesinin neden sorunlu bir yaklaşım olduğuna burada değinemeceğim, ama en azından şunu söyleyebilirim, Türkçe'de, her ne kadar yaygın bir kullanım olmasa da sentaktik açıdan bu önermeyi ve önermeye yönelik önermeler tavrını açık hale getirebilecek bir kullanım vardır: “Ben inanıyorum ki dünya düzdür”.

³ Bu makalenin konusu, Davidson ve Quine gibi felsefecilerin özellikle üzerinde durduğu çeviri etkinliğinin doğasına ilişkin çeviri sorunu değildir, bunu büyük harfler kullanarak “Çeviri Sorunu” diye adlandırabiliriz. Fakat, bizim o aşamaya gelebilmek için sanırım daha küçük çaptaki sorunumuzla yüzleşmemiz gerekiyor: çeviri sorunu. Buradaki kastım İngilizceden Türkçeye aktarılan metinlerde sıkça karşılaşılabileceğimiz ve anlamın sağlıklı bir şekilde Türkçe'ye aktarılmasına engel olan çeviri hatalarıdır. Küçük çaptaki çeviri sorunuyla yeterince yüzleşmezsek zaten büyük çaptaki Çeviri Sorunu'nun anlayabileceğimizden kuşkuluyum. Davidson ve Quine'in metinleri içerisinde geçen terimlerin hatalı veya eksik çevrildiğini hayal edin; büyük bir ihtimalle onların tam olarak ne tartıştığını anlayabilecek bir düzeyde olamazdık.

⁴ Bu makalede, analitik zihin felsefesi geleneği içerisinde üretim yapan ve İngilizce yazan bazı felsefecilerin Türkçe'ye aktarılan bazı metinlerine odaklanacağım. “Intentionality” teriminin İngilizce haricindeki diğer dillerdeki karşılıklarını, o dillerde doğru çevrilip çevrilmeyeceğini inceleyebilmek için diğer dillere de hâkim olmak gerekir. Benim böyle bir hakimiyetim olmadığı için İngilizce ve Türkçe haricindeki diğer dillerdeki karşılıklarının incelenmesini bu dillere hâkim olan, ayrıca analitik zihin felsefesi geleneğine de hâkim olan başka araştırmacılara bırakıyorum. Ayrıca, analitik zihin felsefesi haricindeki diğer felsefe geleneklerine maalesef bir aşinalığım yok. Durum böyleyken “Intentionality” teriminin o geleneklerde doğru çevirisinin ne olması gerektiğini iddia edecek bir durumda değilim. Bu makalede sadece ama sadece analitik zihin felsefesi geleneğinde İngilizce yazılmış eserlerin Türkçe'ye çevirileri mercek altına alınacaktır.

⁵ Bu makale boyunca, özellikle “niyet”, “niyetli” ve “niyetlilik” kavramları “amaç”, “amaçlı” ve “amaçlılık”, “kasıt”, “kasıtlı” ve “kasıtlılık” gibi kavramlarla eş-anlamli olarak kabul edilecek ve bunların yerine de kullanılacaktır.

⁶ Diğer bir yandan, arka plandaki çeşitli nedenlerden bir nebze haberdar olduğum için bu konuda çevirmenleri de suçlamanın yersiz olduğunu düşünmekteyim. Ayrıca, şunu da belirtmek istiyorum. Alan dışında bir çevirmenin, hatta felsefeyle uğraşmış zihin felsefesi ile hiç uğraşmamış bir felsefeci-çevirmenin bile bu durumda bazı hatalar yapması bence oldukça doğaldır; ben de siyaset felsefesi geleneği içerisinde birden fazla anlama gelebilecek bir kavramın içinde geçtiği makale veya kitapları Türkçe'ye çevirmek zorunda kalsaydım kuvvetle muhtemel ciddi çeviri hataları yapardım.

⁷ Searle, gündelik anlamda kullanılan “intentionality” kelimesinin ilk harfini küçük harfle yazarak, teknik anlamda kullanılan “Intentionality” kelimesinin ilk harfini büyük harfle yazarak tali bir çözüm yolu sunar, bkz., Searle, 1983, p. 3.

⁸ Bu makalenin yönelimsellik ile ilgili bölümünde özellikle Searle'ün kendi felsefi yaklaşımını yönelimsellik kavramı üzerinden nasıl geliştirmeye çalıştığını sonnot 34'de kısaca açıklamaya çalışacağım. Yönelimsellik kavramının diğer felsefecilerce nasıl kullanıldığını açıklamak başka bir makalenin konusu olacağı için diğer felsefecilerin görüşlerinden en azından bu makalenin sınırları içerisinde ayrıntılı olarak bahsedemeyeceğim.

⁹ Bu makalede, yönelimsellik başlığı altındaki bölümde özellikle bir cümleyi hem kalın hem de italik harflerle vurguladım. Bu makaleyi okumak için vakti olmayan çevirmenler o cümleyi okuduklarında “Intentionality” terimine ilişkin çeviri hatasının kaynağını çok kolay bir şekilde kavrayacaklardır. Ayrıca yine aynı bölümdeki şekil 1 çevirmenlere yardımcı olacaktır.

¹⁰ Zihin felsefesindeki “yönelimsellik” kavramı, özellikle bilinç ile ilgili meselelerde, esasında dilbilim, bilişsel psikoloji, sinirbilim gibi diğer alanları da ilgilendiren bir kavramdır.

¹¹ Bu tanımın teknik anlamda “niyetli/kasıtlı eylem” halinin kuşatıcı ve eksiksiz bir tanımı olduğunu düşünmüyorum; fakat eksik ve kusurlu olsa da çoğu kişinin buna yakın bir kasıtlı eylem betimlemesi olduğuna inanıyorum. Ayrıca bkz., Dennett, 1996, p. 35. Ayrıca niyetli veya istemli eylemle ilgili meselelerin tarihsel bir arka planı için bkz., Aristotle 1109b30-1111b5.

¹² Bu pasajın Türkçe çevirisi bana aittir.

¹³ Anscombe'a göre, rasyonel açıklama ile nedensel açıklama aynı olamaz. Bkz., Anscombe, 1957/1963.

¹⁴ Bunu Davidson'un örneği üzerinden giderek şu şekilde açıklayabiliriz. Ben gece yarısı kalkıp ışık düğmesini çevirdiğim anda aynı anda farklı betimlemeler altında dört eylem/olay gerçekleştirmiş gibi görünebilirim (Davidson, 2002a, p. 4-5): 1. Işık düğmesini çevirme, 2. Işığın yakma, 3. Odayı aydınlatma, 4. Hırsızın uyarma. Eğer ışık düğmesini çevirme olayı (i) benim ışık düğmesini çevirdiğim takdirde odanın aydınlanacağına dair inancım ve (ii) odayı aydınlatma arzum bağlamında, bu betimlenen birincil neden (İng., “primary reason”) altında değerlendirilirse, ışık düğmesini çevirme olayı “niyetli eylem” olarak nitelendirilir. Yalnız, her ne kadar aynı eylem bir şekilde hırsızın uyarmış olsa da, bu yönde bir birincil nedenim olmadığı için aynı eylem bu açıdan betimlendiğinde bu defa “niyetsiz eylem” olarak ele alınacaktır.

Eylem her zaman belirli bir betimleme altında değerlendirilerek niyetli veya niyetsiz olarak kategorize edilir. Bkz., Davidson, 2002a, Davidson, 2002b.

¹⁵ Sorabji'ye göre, Brentano'nun Aristoteles metinlerinden çıkarsadığı yönelimsellik ile ilgili iddialara ihtiyatlı yaklaşılmalıdır. Sorabji'nin sunduğu gerekçeler için bkz., Sorabji, 1974, p. 73-75.

¹⁶ Zihin felsefesi literatüründe, zihinsel haller çoğu zaman iki ayrı tür altında incelenir: (i) bilişsel/yönelimsel haller ve (ii) nitel/fenomenolojik zihinsel haller. İkinci türdeki zihinsel haller söz konusu olduğunda, bu hallerin taşıyıcısı olan öznenin o hal içerisinde yöneldiği bir durum/nesneden genelde bahsedilmez; bu türden zihinsel hallerin tanımlayıcı özelliği o zihinsel hal içerisinde olan öznenin o hale ilişkin duyumsal nitel özellikleridir (Heil, 1998, p. 123-130; Sayan, 2012, s. 49). Bir aşk acısı yaşayan özne ile bir baş ağrısı yaşayan öznenin içinden geçtiği deneyim hali ve o hale özgü olarak deneyimlediği niteler (İng., "qualia") farklı olacaktır. Burada en azından şunu belirtmek isterim. Bazı bilinç durumları, örneğin Searle'ün örnek verdiği hedefsiz anksiyete durumu (Searle, 2005, s. 24-25, Krş., Searle, 2002, p. 12; Searle, 2005, s. 72-73, Krş., Searle, 2002, p. 44) tam da bu ikinci türdeki zihinsel hallere örnek olarak gösterilebilir. Fakat, bütün yönelimsel haller ve fenomenolojik/deneyimsel haller birbirlerinden tamamiyle ayrı haller değildir. Sözügelmiş, bir kişi aşk-zihinsel hali içerisinde olduğu zaman, bu aşk-zihinsel halinin her zaman bir nesnesinden bahsetmek durumundayız; yani aşkın bir yönelimselliği vardır. Fakat, aşk bir yönelimsellik ilişkisinden ibaret değildir; ayrıca bir aşk içerisinde olan bir özne aşka dair tipik bir takım deneyimsel niteleri de tecrübe eder. Dolayısıyla, aşk hali aynı zamanda deneyimsel bir haldir.

¹⁷ Bu pasajın Türkçe çevirisi bana aittir, çeviride daha çok Dummett'in İngilizce çevirisini ve yorumunu dikkate aldım. Bkz., Dummett, 2014, p. 28.

¹⁸ Bazıları zihinsel hallerin yönelimsellik özelliğini tanımlarken bunu "zihinsel hallerin kendileri dışında bir şeye yönelmesi" olarak tarif ederler, bu literatürde yaygın bir kullanımdır, örneğin, bkz., Searle, 2002, p. 12. Ben bu tanımlamanın doğru bir tanımlama olduğunu düşünmüyorum, çünkü yönelimsel haller kendi aralarında düzey bakımından da değerlendirilebilir: 1. Düzey yönelimsellikte zihinsel haller kendileri dışında, zihinsel olmayan bir nesneye yönelirler; fakat 2. Düzey yönelimsellik ve daha üst düzey yönelimsellik hallerinde zihinsel haller bir alt düzeydeki zihinsel hallere yönelmiş, dolayısıyla bir anlamda "kendilerine" yönelmiş olabilirler. Örneğin, Descartes'in bahsettiği o biricik *Cogito* faaliyetinin böyle bir üst düzey yönelimsellik faaliyeti olduğu söylenebilir. Bu nedenlerle, "kendi dışında bir nesnesinin" ifadesini yanlış bulduğum için kendi tanım kümemin içine bu ifadeyi dahil etmedim. Krş., Dennett, 1998a. Ayrıca bkz. Crane, 2003, p. 30-40; Dummett, 2014, p. 27-39. Ayrıca, Brentano'da yönelimsel nesne ve yönelimsel içerik ayrımı yok gibi görünür; halbuki bu esasen önemli bir ayrımdır. Bu konuda giriş niteliğinde bir çalışma için bkz., Crane, 1996.

¹⁹ Brentano'nun da uğraştığı bu probleme ilişkin ayrıca bkz., Dummett, 2014; ayrıca son sıralar bu soruna ilişkin bir çözüm denemesi için bkz., Crane, 2013.

²⁰ Bu yöndeki tartışmalara bir giriş için bkz., Crane, 2003; Dretske, 1982; Fodor, 1994; Millikan, 1989; Putnam, 1992; Stalnaker, 1984. Bu sorun literatürde "içerik sorunu" (İng., "the problem of content") veya "temsil sorunu" (İng., "the problem of representation") olarak da anılır.

²¹ Bazı zihinsel hallerin yönelimsellik özelliğine sahip olmadığı düşünülür; bu yöndeki ayrı bir tartışma için bkz., Crane, 2003, p. 37-39; Searle, 2002, p. 12, p. 44.

²² Çeviri bana aittir.

²³ Bütün yönelimsel hallerin birer önermesel içeriğinin olması gerekmez. Buradaki örneğin, yanlış bir şekilde yorumlanmasını istemediğim için en azından bu durumu belirtmek istedim. Sözügelmiş, inanç-zihinsel hali gibi çoğu zaman birer önermesel içeriğinden (gizli veya açık bir şekilde) bahsetmemiz gereken yönelimsel haller olduğu gibi, esasında hiçbir önermesel içeriği olmasa da hala belli belirsiz bir nesneye yönelmiş olması itibarıyla gerçekleşen yönelimsel haller de mevcuttur. Örneğin, bir kişi "Ben, Ayşe'ye aşık oldum" dediğinde "Ayşe" ismindeki bir nesneye yönelik bir zihinsel hal içerisinde; ama bu aşk deneyiminin önermesel bir içeriğinden bahsetmek oldukça zordur.

²⁴ Bazı durumlarda, ilk önce niyet-zihinsel hali geliş daha sonraki zihinsel halleri belirleyebilir; fakat durum her zaman böyle olacaktır diye bir kural yoktur. Sözügelmiş, aslında ahlaklı olma yönünde hiçbir arzum olmasa da bir şekilde Kant'ın kategorik buyruğunu ikna edici bulup ahlaklı eylemler yapmaya niyet edebilirim; bir noktada bu şekilde yaşamın bir sonucu olarak ahlaklı bir hayatın arzu edilesi bir hayat olduğuna kanaat getirip içimde oluşan bir ahlak arzusuna, Kant'ın tabiriyle "saygı duygusu"na kendimi kaptrabilirim. Böylesi bir durumda, kategorik buyruğa uyma niyetinin kategorik buyruğa uyma arzusunu oluşturduğu söylenebilir...

²⁵ Bilinçli olması gereken yerde, mesela trafikte, uykuya daldığı noktada ise yine de yaptığı eylemden bir derecede, mesela kasıtlı olmasa da ağır kusurlu olarak sorumlu tutulabilecektir. Sözügelmiş, araba kullanırken bir anlığına uykuya dalıp direksiyon hakimiyetini yitirip başka bir arabayla çarpışmaya sebep olursa, diğer arabadaki kişi veya kişilerin ciddi bir şekilde yaralanmasına veya ölmesine sebep olmuşsa, olay esnasında bilincini kaybetmiş, kasıtsız bir şekilde bu eylemi gerçekleştirmiş olsa da yine de bu eylemden bir şekilde sorumlu tutulur.

²⁶ Halbuki durum, en azından çoğu kişiye göre, tam tersidir. Yönelimsel hallerin hepsinin bilinçli olması gerekmediği gibi [bu konuda artık bir fikir birliğinin olduğu söylenebilir], bilinçli zihinsel hallerin hepsinin de yönelimsellik özelliğine sahip olması gerekmez [bu konu tartışmaya açıktır]. Bkz., Searle, 2002, p. 12, p. 44.

²⁷ Searle bu ikinci cümleyi her ne kadar bu pasaja değil, diğer pasajda eklese de aslında konu bağlamında buraya da eklenebilecek bir cümledir; çünkü hem bu pasajda hem de daha sonraki pasajda Searle'ün amacı aynıdır: Bilinçliliğin, yönelimselliğin ne yeter-koşulu ne de gerek-koşulu olduğunu göstermek.

²⁸ Bkz. sonnot 16 ve sonnot 18.

²⁹ Searle, yönelimsel hallerin içeriğinin ilkece erişilebilir olmasına dair burada ek bir gerekçelendirme yapmıyor. Searle bu konuyu başka bir kitabında ayrıntılı ve teknik bir biçimde ele almıştır. Bu makalenin sınırları içerisinde bu ayrıntıları açıklayamayacağım; fakat orada sunduğu ayrıntılı açıklamayı her okuyucunun da anlayabileceği bir şekilde oldukça basitleştirerek, hiçbir teknik ayrıntıyı girmeden burada aktarmaya

çalışacağım. Searle'ün bu konudaki ayrıntılı açıklaması için bkz. Searle, 1994, p. 151-173. Bu bölümü Türkçe çevirisinden okumak isteyenler için Searle, 2014, s. 191-216. Türkçe çevirisinden okuyacaklar için de bir tavsiyede bulunmak istiyorum. Bu bölümdeki “niyetli” ve “niyetlilik” gibi terimlerin hepsini, aksi yönde çok kuvvetli bir işaret olmadığı sürece, “yönelimsel” ve “yönelimsellik” terimleri ile değiştirerek okuyabilirsiniz.

³⁰ İngilizcedeki “intentionality” kelimesine dair oluşmuş olan çok-anlamlılığı okuyucunun da takip etmesi için bu kelimeyi tırnak işareti içerisine alarak olduğu gibi çevirmeden bırakmak lazım; Searle'ün zaten buradaki amacı İngilizce'de bu kelimenin gündelik dildeki kullanılışı ile felsefecilerin kullandığı teknik anlamı ayırt etmektir. Bu kelimeyi Türkçe'ye çevirdiğimizde bu nüans kaybolacağından ben bir çevirmen olsaydım bu kelimeyi özellikle burada olduğu gibi bırakırdım.

³¹ Searle burada iki ayrı tezi destekleyecek örnekler sunmaya çalışıyor: (i) Bütün bilinç halleri yönelimsel olmak zorunda değildir; çünkü, örneğin, hedefsiz anksiyetede sadece kötü bir duygu durumunda olup bu duygu durumunun ne hakkında olduğunu bilemeyebilirim, bu konuda hiçbir fikrim olmayabilir. Bu durumlarda, bir zihin hali olan anksiyete-zihinsel halinin yöneldiği, hakkında olduğu bir nesnesi olmadığından yönelimsellik özelliğine de sahip olmayacaktır; (ii) Yönelimsel haller bilinçli olmak zorunda değildir; zira bir insanın rüyasız uyku halindeyken de aslında sahip olduğu yönelimsel haller mevcut olabilir. Şöyle düşünelim, mesela uyanıkken yatağımın altında pembe bir filin olmadığına inanıyor olabilirim, uykuya geçtiğimde bu türden inanç zihinsel halleri buhar olup uçmayacaktır, bir şekilde hala o inanca sahip olduğum söylenebilir, her ne kadar o inanca sahip olduğumun uyurken bilincinde olmasam da.

³² Bence burada bir çeviri hatası yok, nedenine gelince... Konu eylem olunca eylemler ikiye ayrılır: niyetli ve niyetsiz eylemler. İkinci olarak, hatırlanması gereken diğer nokta, eğer niyetli eylemin zemininde niyet-zihinsel hali varsa, niyet-zihinsel hali de inanç, arzu, vb., diğer zihinsel hallerle birlikte ortak olarak yönelimsellik özelliğine sahipse, bu durumda niyetli eylemler de yönelimselliğin bir sonucu olarak ortaya çıkacaktır. İfade “conscious intentional action” olduğu için ve eylemin direkt olarak niyetliliğinden bahsedileceği için burada bu ifadeyi “bilinçli niyetli eylem” olarak çevirmek doğru olur, yani çeviri doğru. Çevirinin doğru olduğunu gösteren diğer bir kanıt ise hemen sonrasında gelen cümledir: “Bunların tümü...” Öncesinde geçen ifadelerde algısal ayrımlara sahip olmaktan, neyin düşman neyin dost olduğunun bilinmesinden [ki bunlar yönelimsellik gerektiren algı ve inanç halleri demektir], ayrıca yönelimselliğin sonucu ortaya çıkan bilinçli niyetli eylemlerden bahsediliyor [ki bilinçli niyetli eylemin arka planında bulunan niyet-zihinsel hali de yönelimseldir]. “Bunların tümü bilinçli yönelimsel görüngülerdir” derken kastı budur.

³³ Sanırım Searle, burada bu makalenin başında bahsettiğim “intendere arcum in” fikrine bir göndermede bulunuyor. Bu “aim at” fikrinden kasıt okun her zaman şöyle ya da böyle bir hedefinin olduğu fikriydi. Yönelimselliği genel hatlarıyla anlattığı için ve özellikle yönelimsel hallerden sadece birisi olan niyet/amaç-zihinsel hali ile karıştırmamak için bu ifadeyi “onları hedefleyen” şeklinde çevirmek çok daha makul bir yaklaşım olurdu.

³⁴ Bir örnek üzerinden açıklamaya çalışalım. Searle, yönelimselliğin çeşitlerini açıklarken üç tip yönelimsellikten bahseder: (i) içsel yönelimsellik (İng., “intrinsic intentionality”), (ii) sözde yönelimsellik (İng., “as-if intentionality”) ve türetilmiş yönelimsellik (İng., “derived intentionality”). Birincisi, zihin sahibi olan varlıkların içinden geçtiği gerçek zihin hallerini betimlemek için kullanılır. İkincisi, esasında bahsi geçen nesnede “gerçek anlamda” olmadığı halde o nesne hakkında konuşmanın metaforik bir kullanımından kaynaklanır; sözgelisi “çimler bir haftadır sulanmadı, çok susuz olmalı” dendiğinde çimlerin de aynı insanlardaki gibi su içme arzusu taşıdıkları, bu yönde bir yönelimsel halinin olduğunu söylemeyiz; yani yönelimsellikleri gerçek değildir, biz sadece onların sanki yönelimsellikleri varmış gibi yaparız. Üçüncüsü ise, cümlelerin, resimlerin, haritaların yönelimsellikleridir. Bütün bu nesnelere, zihinsel olmamalarına rağmen esasında “gerçek anlamda” bir şeyleri temsil ederler; dolayısıyla yönelimsellikleri vardır. Yalnız, bunların sahip olduğu yönelimsellik içsel bir yönelimsellik değildir; zira yönelimselliklerini onları kullanan, onlara o işlevleri atayan içsel yönelimsellik sahibi varlıklara borçludurlar (Searle 1994, p. 78-80). Peki, bu ayrımlar ne işe yarıyor? Bir tane örnek verelim. Searle kitabının bir bölümünde yönelimsel hallerin içeriklerinin neden ilkece erişilebilir olması gerektiğini açıklarken direkt olarak daha önce yaptığı bu yönelimsellik çeşitlerine vurgu yaparak, içsel yönelimselliği düşüncesinin merkezine koyarak argümanını geliştirir. Ayrıntılar için bkz., Searle 1994, p. 155-162. Ayrıca, Searle'ün Çin Odası Düşünce Deneyi'nde de bu ayrımların nasıl kullandığını görebilirsiniz. Fakat, bütün bu ayrımları içsel niyetlilik, sözde niyetlilik ve türetilmiş niyetlilik şeklinde öğrenmişseniz, Searle'ün Çin Odası'nda neyi kanıtlamaya niyet ettiğini—kuvvetle muhtemel—kavrayamayacaksınız. Yapay zeki bir makine niyet edemediği için değil, içinde bulunduğu makine-hallerinin içsel bir yönelimselliğe sahip olamayacağı için zihinsel bir varlık olamaz, en azından Searle'e göre...

³⁵ Her ne kadar aksi yönde sevindirici gelişmeler olsa da, yer yer hala bu hatalar ile karşı karşıya kalıyoruz. Bu hatalara ufak hata da maalesef diyemiyoruz; bir çevirmen bu terimin hangi yerlerde “niyetlilik” hangi yerlerde “yönelimsellik” şeklinde çevrilmesi gerektiğini çok iyi bir şekilde kavramış olabilir, ama oldukça kritik noktada yapılan bir hata, büyük ihtimalle bir dikkat eksikliğinden kaynaklanan bir hata yine de okuyucuya yanlış bir izlenim verecek, yönelimsellik ile ilgili temel meselenin—kuvvetle muhtemel—anlaşılamaması ile sonuçlanacaktır. Yeri gelmişken, çok az hata ile karşılaştığım, genel olarak da oldukça beğendiğim birkaç çeviri metnini de tavsiye ederim. Dennett 1999; Nagel 2008, 2015, 2020.

³⁶ Searle, literatürdeki yönelimselliği içlemsellik üzerinden değerlendirme geleneğine karşı ilk önce bu ikisini ayrıntılı bir şekilde tanımladıktan sonra, şöyle devam eder: “Hiçbir şey hakikatten bu kadar uzak olamaz. Onlar (“yönelimsellik” ve “içlemsellik”, çn.) biraz olsun benzer bile değildir. Yönelimsellik [“Intentionality-with-a-t”] zihnin (beynin) özelliğidir, bu özellik sayesinde diğer şeyleri zihin temsil edebilir; içlemsellik ise [“intentionality-with-an-s”] kapsamsallık ile ilgili belirli mantıksal testleri belirli cümlelerin, yargıların geçemeyişinden ibarettir. Onlar hakkındaki tek bağlantı, daha öncesinde sunduğum nedenler dolayısıyla, yönelimsellik [“Intentionality-with-a-t”] hakkındaki bazı cümlelerin içlemsel [“intentionality-with-an-s”] olmasıdır.” (Searle, 1983, p. 24. Çeviri bana aittir).

³⁷ Basitçe, içlemsel bağlam hassasiyeti olan cümlelerde şu mantık yasası işlemez: 1. *Fa*, 2. $a=b \therefore Fb$ [*Leibniz Yasası*]. Ayrıntılar için bkz., Crane, 1996.

³⁸ Basitçe, içlemsel bağlam hassasiyeti olan cümlelerde şu mantık yasası işlemez: 1. *Fa* $\therefore \exists x(Fx)$ [*Varlıksal Genelleme*]. Ayrıntılar için bkz., Crane, 1996.

³⁹ Bu meseleyi oldukça basitleştirerek aktarmaya çalıştım. Sanılının aksine, burada basit bir şekilde sunulmuş olan bu mesele esasında karmaşık bir meseledir; literatürde bu soruna “yokluk sorunu” (İng., “the problem of non-being”) denir. Bu karmaşıklığı dikkatli bir şekilde ele alan ve bir çözüm denemesi sunan bir çalışma için bkz., Crane, 2013.

⁴⁰ Bazı düşünürler, yönelimselliğin içlemsellik cinsinden açıklanması gerektiğini, içlemselliğin yönelimselliğin alameti farikası olduğunu, daha da ötesinde yönelimsellik ve içlemsellik arasında esasi bir ayrımın bulunmadığını, bu ikisinin dönüşümlü olarak kullanılabileceğini düşünür, örneğin Dennett, 2017, p. 3, Dennett, 1998a, p. 240-242, Dennett, 1998b, p. 315, Dennett 1994, Dennett 1996. Diğerleri ise böylesi bir yaklaşıma şiddetle karşı çıkarlar, bkz., Searle, 1983, p. 24; Crane 2003.

⁴¹ Bu formülasyon, bilişsel psikolojideki bağlam hassasiyeti ilkesine de bağlanabilir.

⁴² Çeviri bana aittir.

Geliş Tarihi : 11.11.2024
Kabul Tarihi : 06.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1583095>

Gün, F. (2025). Geleneksel Türk oyunları: İran Şahseven Türkleri örneği. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 200-214. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1583095>

GELENEKSEL TÜRK OYUNLARI: İRAN ŞAHSEVEN TÜRKLERİ ÖRNEĞİ

Faruk GÜN¹

ÖZ

Muhtevasında kültürel öğeleri barındıran, sözlü kültür geleneğinin yaşatıldığı alanlardan biri oyunlardır. Geçmişten günümüze aktararak Türk kültür ve tarihini yansıtan geleneksel oyunlar, Türk coğrafyalarında muhtelif değişim ve dönüşümlerle yaşamını sürdürmektedir. Geleneksel oyunların oynandığı Türk topluluklarından biri de İran'daki Şahseven Türkleridir. İran'ın farklı illerinde dağınık hâlde yaşayan Şahsevenlerde hatırı sayılır sayıda çocuk ve yetişkin oyunu bulunmaktadır. Yetişkinler arasında oynanan oyunların bir kısmı Şahsevenlerin yakın zamana kadar göçebe anlayışı benimsemelerinden dolayı bir nevi savaş talimi anlayışıyla oynanmaktadır. Dolayısıyla Şahsevenlerin oyunlarında sosyal hayatın izlerinin bulunması, işlev olarak hoşça vakit geçirmek, eğlenmek gibi hususların yanı sıra her an savaşa hazır bir toplum yapısının varlığıyla oyun ve kültür ilişkisinin iç içe geçtiğini göstermektedir. Şahsevenlerde Türk dünyasının ortak oyunlarından aşık oyununun muhafaza edilmesi, yaylak ve kışlak anlayışına uygun oyun araçlarının tercih edilmesi ve oyunların özel günlerde icra edilmesi bölge Türklerinin oyunlarının incelenmesini zorunlu hâle getirmiştir. Bu zorunluluğun diğer sebebi de Şahsevenlerin halk bilimiyle ilgili nicelik olarak yeterli çalışmanın olmamasıdır. Bu noktada Şahseven oyunlarının ele alındığı çalışmada, oyunların kültür ve yaşam tarzıyla olan ilişkisi irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden etnografik desen modelinden ve veri toplama yöntemlerinden gözlemle görüşme tekniğinden istifade edilmiştir. Çalışmada incelenen oyunların Şahsevenlerin sosyal hayatına ışık tutmakla birlikte oyun muhtevasında bulunan şiir, tekerleme, müzik, dans ve savaş talimi öğeleriyle onların tarihî köklerini yansıttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Türk, Şahseven Türkleri, Gelenek, Oyun

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, faruk.gun@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5755-5777>

Date Received : 11.11.2024
Date Accepted : 06.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1583095>

Gün, F. (2025). Traditional Turkic games: The example of Iranian Shahseven Turks. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 200-214. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1583095>

TRADITIONAL TURKIC GAMES: THE EXAMPLE OF IRANIAN SHAHSEVEN TURKS

Faruk GÜN²

ABSTRACT

An important area that preserves the oral cultural tradition, which contains cultural elements in its content, is games. Traditional games, which reflect Turkish culture and history by being transferred from the past to the present, continue to live with various changes and transformations in Turkish geographies. One of the Turkic communities where traditional games are played is the Shahseven Turks in Iran. There are a considerable number of children's and adult games among the Shahseven living in different provinces of Iran. Due to the Shahseven's nomadic lifestyle until recently, several adult games are practiced with a sort of war training mentality. Thus, the presence of social life traces in Shahseven games indicates that the relationship between games and culture is entwined with issues like having fun and having a good time, as well as the existence of a social structure that is prepared for war at any time. The preservation of the game of the minstrels (aşık), one of the common games of the Turkic world, the preference of game tools suitable for the understanding of plateau and wintering, and the performance of the games on special days have made it necessary to examine the games of the Turks of the region. The other reason for this necessity is that there aren't enough studies about the folklore of Shahseven. In the study where the games of the Shahseven were discussed, the relationship between the games and the culture and lifestyle was examined. The study was conducted using the ethnographic design model from qualitative research methods and the observation and interview technique from data collection methods. The games analyzed in the study both enlighten the social life and reflect the historical roots of the Shahseven Turks through poetry, nursery rhyme, music, dance and military training elements in their content.

Keywords: Iran, Turkic, Shahseven Turks, Tradition, Game

² Assist. Prof., Social Sciences University of Ankara, Faculty of Social Sciences and Humanities, faruk.gun@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5755-5777>

Giriş

Oyun, vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence, şaşkınlık uyandırıcı hüner, rakibini yenmek için yapılan türlü biçimlerde şaşırtıcı hareket (Türkçe Sözlük, 1998, s. 1711-1712) gibi anlamlara gelmektedir. Başka bir deyişle bireyin özgür iradesiyle kabul ettiği ama kendi içinde emredici kurallara uygun olarak belirli bir zaman ve mekân sınırları içinde gerçekleştirilen, bizatihi bir amaca sahip olan, gerilim, sevinç ve rekabet duygusunu barındıran bir faaliyet (Huizinga, 2006, s. 50) olarak da tanımlanabilir.

Bünyesinde beceri, gerilim, sevinç, zayıflık, güçlülük, hızlılık, yavaşlık, zekâ gibi farklı unsurları barındırmaları hasebiyle yaş gruplarına göre muhtelif temalara sahip oyunlar oynanabilmektedir. Bilhassa gönüllülük esasına dayalı olarak oynanan oyunlar, oyuncuların hemen hemen her yaşta kendilerine uygun bir içerikle gerek motor becerilerini gerekse zihinsel becerilerini geliştirmeleri yönüyle önemli özelliklere sahiptir. Oyunlar, zihinsel ve motor becerilerin dışında oyuncuların psikolojik yönden gelişmelerine imkân tanımakla birlikte içinde yetiştikleri sosyal hayatı ve kültürü de öğrenmesini sağlamaktadır.

Oyun, bireyler arasında sosyalleşmek, ortak paydada buluşmak, birlikte hareket etmek, çözüm veya strateji geliştirmek, iletişimi güçlendirmek, baskının üstesinden gelebilmeyi öğrenmek, rekabet duygusu kazanmak, kurallara uymak, kazanma veya kaybetme duygusunu pekiştirmek gibi pek çok işleve sahiptir. Oyunların söz konusu işlevlerinin yanı sıra kültürel yönleri de bulunmaktadır.

Kültürel öğeler içinde en önemli halk eğlencelerinden biri olan oyunlar, millî kültürün yaşatıldığı belli başlı uygulamalardandır. Bu bağlamda oyunlar aracılığıyla kültürel kimliğin oluşturulması, benimsenmesi, geliştirilmesi, aktarılması, korunması son derece önemlidir (Özdemir, 2005, s. 340). Gerek sahip olduğu olumlu işlevleri gerekse kültürel değerleri bünyelerinde taşımaları sebebiyle oyunlar, toplum içinde nesilden nesile aktarılarak kültürel öğelerin taşınmasına vesile olmaktadır.

Farklı yaş grupları tarafından oynanan oyunlar, araştırmacılarca *yaş, oyun düzenleri, cemiyet seviyesi, oyuncunun davranışları ve başardığı baskın işler, anlatım biçimleri, oyunun amaçları ve işlevleri, oyunun yararlandığı maddeler, oyunun yeri, zamanı ve oyunun kişileri, oyunun baskın işlevi-niteliği, oyun aracı, oyun eylemi, ezgi ve oyuncunun cinsiyeti* (Cengiz, 1998, s. 287-298; Özdemir, 2006, s. 92-97) olmak üzere muhtelif konularla sınıflandırılmıştır.

Yukarıdaki tasniflerin dışında Özdemir, bütüncül bir bakış açısıyla oyunları, a. Oyunun işlevi, b. Oyundaki hareket, c. Oyunun niteliği, d. Oyun aracı, e. Oyuncular, f. Oyun tekerlemesi, g. Oyun yeri, h. Cemiyet seviyeleri ve yerleşim birimleri, 1. Ezgi, i. Oyun zamanı, j. Oyun çizimi, k. Oyuncuların düzeni (2006, s. 97-98) şeklinde tasnif etmiştir.

Kültürel, sosyolojik, psikolojik ve bireysel olmak üzere birçok yönden değerlendirilebilen oyunlar, geçmişten günümüze Türk dünyasının ortak sesinin yansıtıldığı alanlardan biri olmuştur. Türk dünyası içinde dil, kültür ve edebiyat gibi alanlarda müstesna bir konuma sahip olan coğrafyalardan biri de İran'dır. İran'da Türklerin nüfus oranı net bir sayıyla ifade edilememekle birlikte ülkenin farklı bölgelerine, farklı boylarla dağıldıkları bilinmektedir. Farklı bölgelere dağılan Türk oymaklar birliğinden biri de Şahseven Türkleridir. Çalışmada, Şahseven Türklerine ait bilhassa yetişkinler tarafından oynanan oyunlar ele alınmıştır.

Araştırma, modern dönemin yıkıcı etkisini göz önünde bulundurarak Şahseven Türklerinin oyunlarını yok olmadan kayıt altına almak, bu oyunların neler olduğu ve nasıl oynandığını izah ederek literatürdeki boşluğu doldurma maksadı taşımaktadır. Ayrıca konu edilen oyunlar, içerik bakımından bölgedeki Şahseven Türklerinin sosyal yaşam tarzlarını ve kültürel yapılarını yansıtması hasebiyle inceleme yapılmasını ehemmiyetli bir hâle getirmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada, İran'ın farklı bölgelerinde yaşayan Şahseven Türklerinin özelde ise Bağdat Şahsevenlerinin yetişkinler tarafından oynanan oyunlarını ortaya koymak maksadıyla nitel araştırma yöntemlerinden etnografik desenden istifade edilmiştir. Akturan'ın ifade ettiği gibi etnografik desen, insan topluluklarının ilişkilerini ve davranışlarını kendi ortamlarında gözleme, belgeleme ve yorumlamaya (2007, s. 239) dayalıdır. Araştırmada sunulan oyunlar, 2018 yılında Şahseven Türklerinin arasında geçirilen süre içinde katılımcı gözlemlerle doğal ortamında ve 2024 yılında bölgedeki bazı Şahseven Türkleri tarafından tarafımıza sosyal medya üzerinden gönderilen videolar yoluyla derlenmiştir. Söz konusu derlemelerde aynı zamanda oyunların tam olarak anlaşılması için nitel veri toplama yöntemlerinden mülakat tekniğinden de istifade edilmiştir.

İran Şahseven Türkleri ve Oyunları

Türk dünyasında önemli bir Türk nüfusu ihtiva eden ülkelerden biri İran'dır. İran coğrafyasında Türkler, Ali Rıza Sarrafi'nin yapmış olduğu tasnife göre üç bölgede yerleşmiştir. Tasnifteki ilk bölge *Güney Azerbaycan veya Kuzeybatı Türk Yurtları* şeklinde adlandırılmakta ve bu bölgede ekseriyetle Azerbaycan Türkleri ikamet etmektedir. Tasnifin ikinci bölgesini *Kuzeydoğu Türk Yurtları* oluşturmakta olup bu bölgede Horasan Türkleri ile Türkmenler yaşamaktadır. Tasnifin üçüncü bölgesi ise *Güney ve Merkezi Türk Yurtları* olarak adlandırılmaktadır (2002, s. 641-643) ki söz konusu bölgede Kaşkaylar ile Hamse, Sungur (Kafkasyalı, 2011, s. 75), Ebiverdi (Tuna, 1987, s. 216), Bayat, İğdü, Begdili, Çarılı, Kaçar, Şamlı, Ağaçeri, Halaç ve Musullu (Sümer, 1972, s. 1239) gibi Türk boyları yaşamaktadır.

Şahseven veya İran İslam Devrimi'nden sonraki adıyla *Elseven/İlseven*, İran coğrafyasındaki pek çok bölgede dağınık olarak yerleşmiş Türk oymaklar birliğidir. Çam'ın ifade ettiği gibi Şahseven Türkleri, Tahran, Fars, Doğu Azerbaycan, Elburz, Hemedan, Merkezi, Kazvin, Kum, Erdebil ve Zencan gibi birçok bölgede ikamet etmiştir.³ Söz konusu bölgelerde yerleşen Şahseven Türklerinin İran'da *Mugan Şahsevenleri* ve *Bağdat Şahsevenleri*⁴ olmak üzere iki ana kolu bulunmaktadır (2021, s. 45). Mugan Şahsevenleri yerine bazen *Erdebil Şahsevenleri*, Bağdat Şahsevenleri yerine ise bazen *Save Şahsevenleri* ifadeleri kullanılmaktadır. Mugan Şahsevenleri ekseriyetle Erdebil ve Doğu Azerbaycan illerinde, Bağdat Şahsevenleri ise çoğunlukla Merkezi ve Kum, çok az da olsa Şiraz ve Kirmanşah illerinde yaşamaktadır. Bu bağlamda Ali Rıza Sarrafi'nin yukarıda belirtilen tasnifine göre Şahseven

³ Şahseven Türklerinin İran coğrafyasında dağılmış olduğu illerin nüfusları şu şekildedir: Tahran 13.267.637, Fars 4.851.274, Doğu Azerbaycan 3.909.652, Elburz 2.712.400, Hemedan 1.738.234, Merkezi 1.429.475, Kazvin 1.273.761, Kum 1.292.283, Erdebil 1.270.420, Zencan 1.057.461 (URL-1).

⁴ Bağdat Şahsevenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Hasani, 1381/2002, s. 1-138).

Türkleri de ekseriyetle *Güney Azerbaycan veya Kuzeybatı Türk Yurtları* kısmına dâhil edilmektedir.

Sözcük olarak *şahi seven*, *şahın dostları* anlamlarına gelmekte olan Şahseven⁵, ilk Safevî şahlarından beri hanedana karşı sadakat ve dinî bağlarla bağlananlar için kullanılmış bir ifadedir. Şahsevenlerin, köken olarak 11. yüzyılda Güneybatı Asya'ya göç etmiş olan Oğuzlara dayandığı düşünülmektedir. Ancak Şahsevenlerin aşiret ve konfederasyonunun kökleriyle ilgili üç görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre Şah I. Abbas, atası Şah İsmail'in Safevî hanedanını kurmasına yardımcı olan asi Kızılbaşların başlattığı ayaklanmaları bastırmak için Şahseven adında bir aşiret birliği oluşturmuştur. İkinci görüşe göre Şahsevenler, Osmanlı'ya isyan eden Yünsür Paşa liderliğinde Anadolu'dan gelmişlerdir. 16. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleştiği düşünülen bu olayda Yünsür Paşa ve akrabaları Şah I. Abbas'a sığınmıştır. Şah I. Abbas, Anadolu'dan gelen bu gruba Şahseven adının yanında, ülkenin çeşitli yerlerinden toprak da vermiştir. Son görüşe göre ise bugünkü Şahseven aşiretlerinin bir kısmı, 16-17. yüzyıllarda Kızılbaş konfederasyonu içinde yer almıştır. Şahsevenler eşit statüde ve her biri kendi içinde bağımsız liderlere sahip otuz iki tayfanın 18. yüzyılda Nadir Şah tarafından bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmıştır (Tapper, 2010, s. 295-296; Çam, 2022, s. 231-232).

Kökeni hakkında yukarıda izah edilen görüşler bulunan Şahseven Türklerinin, kesin olmamakla birlikte 200 bin civarında bir nüfusa sahip oldukları düşünülmektedir. Ayrıca dil olarak Azerbaycan Türkçesine yakın bir ağız kullanan Şahseven Türkleri (Özkan, 2017, s. 94), dinî mezhep olarak Şiiliği benimsemektedir. 20. asrın başlarına kadar göçebe hayatı devam ettiren Şahseven Türkleri, bu asrın sonlarında çoğunlukla yerleşik hayata geçmeyi başarmıştır. Ancak hâlâ göçebe yaşam tarzını yani yaylak ve kışlak anlayışını sürdüren belli bir Şahseven topluluğu da bulunmaktadır (Tapper, 2004, s. 55; Tapper, 2010, s. 295-297).

Bir kısmı yerleşik, bir kısmı ise göçebe bir hayatı benimseyen Şahseven Türklerinde gelenek ve görenek sıkı bir şekilde korunmakla birlikte halk hikâyeleri, masallar, efsaneler, tapmacalar/tapbacalar/bilmeceler, bayatılar/maniler gibi sözlü kültür ürünleri de halk arasında canlı bir şekilde anlatılmakta ve âşıklık geleneği de yine faal bir biçimde icra edilmektedir. Şahseven Türklerinin sözlü kültür ürünlerinin yanında gerek yetişkinler gerekse de alt yaş grupları tarafından oynanan oyunlar, yaylak ve kışlak kültür geleneğinden dolayı arkaik dönemin izlerini yansıtmaktadır.

Şahseven Türklerinin yaşam tarzlarının oyunlara yansımaları, antropologların oyunların kültürel ve tarihsel olarak eskiliğini ve yaygınlığını vurgulamalarına, kültürü ve onun etkileşimlerini incelemede oyunun ipuçlarını verdiğini keşfederek oyunlar vasıtasıyla kültür biçimlerini sınıflayıp niteliklerini ortaya koymalarına vesile olmuştur (And, 2012, s. 46-47). Oyun ve kültürel ilişkiye değinen Huizinga da (2006, s. 183) kafiye, cümleler, koşutluklar, soru-cevaplar, bilmeceler ve çözüm gibi unsurların oyun içinde anlam kazandığını, oyunun muhtevasında şarkı, müzik ve dans gibi unsurların varlığından yola çıkarak oyunların tarihsel olarak arkaik dönemlere dayandığını ve şiirin içinde yavaş yavaş bilinçli bir nitelik olarak kabul edilen her şeyin başlangıçta oyunun temel nitelikleri arasında yer aldığını ifade etmiştir.

⁵ Şahseven Türkleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Caferoğlu, 1988, s. 68-69; Tapper, 2010, s. 295-297).

Şahseven Türklerinin *Ağac Ağac* adlı oyununda müzik ve dansın iç içe olması, aynı şekilde *Tommaqqa* adlı oyunun şiirle birlikte icra edilmesi Huizinga'nın yukarıda izah ettiği arkaik dönem izlerini gösteren örneklerden bazılarıdır.

Şahseven Türklerindeki *Ağac Ağac* adlı oyunda iki kişinin ellerindeki sopalarla dövüşmesi yani bir tarafın diğerine saldırırken diğer tarafın ise kendini savunması; *Huydu Huydu Göydə Vurde* adlı oyunda iki oyuncudan birinin elindeki sopayı yukarıya ve olabildiğince uzağa atması, rakibin ise yine elindeki sopayla nişan alıp onu havada vurmaya çalışması; *Sapan* oyununun yine nişan almaya dayalı olması; *Qaçı Qaçı Göz Bağlamaq* oyununda oyuncunun gözü kapalı iken bile kendisine dokunan veya vuran oyuncuyu yakalamaya çalışması ve kendisini savunması; *Tommaqqa* oyununda dairenin dışındaki oyuncuların ellerindeki örme halatlarla daire içinde kalan oyuncuları vurmaya çalışmaları ve daire içindeki oyuncuların da bir yandan darbelerden korunurken diğer yandan stratejik olarak birlikte hareket etmeyi öğrenmeleri; *Kürəmlik* oyununda oyuncuların kendilerinden belli bir mesafe uzaklığa dikilen sopaya asılı kırmızı bayrağı sopalarıyla vurmaya çalışırken nişan alma talimi gerçekleştirmeleri; *Nənə Məni Qurda Vermə* oyununda oyuncuların bir yandan saldırırken diğer yandan saldırılar karşısında kendilerini savunmaları, bu oyunların Şahseven Türklerinin yaylak ve kışlak durumundan dolayı her daim harekete hazırlıklı olmaları gerektiği ve birer savaş talimi gibi kullanıldıklarını göstermektedir. Oyunlar esasında saldırı, savunma, nişan alma, birlikte hareket etme, strateji uygulama gibi unsurlar bu talimin ön plana çıkan en önemli göstergeleridir.

Söz konusu oyunlardan bilhassa *Sapan* oyununun tarihsel bir arka planı olduğu Şahseven Türkleri arasında anlatılmaktadır. Bölge Türkleri, Nasreddin Şah tahta geçmeden evvel yaşanan savaşta Şahseven Türklerinin sapanları ile savaşa katılıp kazandıklarını ve Nasreddin Şah'ı da bu sapanlar sayesinde tahta çıkardıklarını ifade etmektedirler. Başka bir anlatıda ise İran'daki meşrutiyet döneminde mücadele etmek için Şahseven Türklerine tüfek verildiği ancak kendilerinin tüfek yerine ağaç istedikleri bu sebeple *Ağac Ağac* oyununun meşrutiyet dönemiyle ilintili olduğu anlatılmaktadır (KK-1).

Beri taraftan yukarıda adları ifade edilen ekseriyet oyunun kökeninde savaş talimi öğelerinin bulunması, bu oyunları oynayan oyuncuların belli bir fiziki güce ve tecrübeye sahip olmasını gerekli kılmasının yanında temelde fiziki gücü gerektirmesi çocuklar arasında değil de yetişkinler tarafından oynanmasını zorunlu kılmıştır.

Yukarıda ifade edilen ve daha çok savaş talimine dayalı oyunların dışında Türkler içinde kadim bir geleneğe sahip oyunlardan biri de aşık oyunudur. Türkler içinde aşık oyunu hakkındaki bilgiler Kaşgarlı Mahmut'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinde (1985, s. 334) ve *Dede Korkut Hikâyelerindeki* Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda (Gökay, 2007, s. 28) geçmektedir. Bölgedeki Şahseven Türkleri arasında oynanan *Şah Vəzir* ve *Üçüm Gəl* gibi oyunlar da oyun terimleri, oyun aracı, oynanma biçimi, aşık türü gibi durumlar göz önüne alındığında Türk dünyasının farklı coğrafyalarında yaşayan Türklerle ortaklıklar taşımaktadır.⁶

⁶ İran Türkleri arasında oynanan aşık oyunları için bk. (Gün, 2023, s. 181-193).

Ayrıca günümüzde Şahseven Türklerinin yaşamış olduğu coğrafyalardan biri olan Mugan bölgesindeki bazı mezarlarda ve tarlalarda toplu hâlde bulunan aşıklar, aşık oyununun Şahseven Türkleri arasında kadim dönemlere dayandığını göstermektedir (Zengir, 1392/2013, s. 175).

Şahseven Türkleri arasında oynanan oyunların bazıları özel vakitler gerektirmektedir. Muhtelif oyunların Nevruz Bayramı, düğün törenleri, yağmur yağdırma ritüelleri, dost meclisleri, sünnet törenleri ve belirli vakitlerde tertip edilen sosyal etkinlik zamanlarında oynanması oyunun toplumsal alanda yayıldığını ve dolayısıyla kültür ve oyun ilişkisinin geliştiğini göstermektedir. Bu bağlamda Şahseven Türkleri arasında oynanan oyunlardan *Bayram Ocağı*, Nevruz Bayramı'nda; *Qır Yengi*, yağmur yağdırma ritüellerinde; *Döş Qapma* ve *Güləşmək* oyunu ise düğün törenlerinde oynanmaktadır. Ancak *Atırlı Qalde*, *Top Mərrə Top Ağace*, *Tommaqqa*, *Börk Aparde*, *Üçüm Gəl* ve *Şah Vəzir* gibi bazı oyunlar ise herhangi özel bir zaman dilimi ve özel bir mekân olmadan açık alanda oynanabilmektedir.

Şahseven Türklerinin sosyal hayatında önemli rolleri olan oyunlar, sadece sözlü kültür geleneğinde yaşatılmakla kalmayıp elektronik kültür ortamına da aktarılmıştır. Bölge âşıklarından olan Şahseven Türkü Âşık Hüseyin Ali Hüseyini sayesinde bazı oyunların, yerel televizyon kanalları için belli bir grup tarafından oynatılarak kayıt altına alınması sağlanmıştır. Bölgedeki yerel televizyon kanalları bilhassa yukarıda ifade edilen özel günlerde bu oyunları yayımlamaktadır. Bu bağlamda Şahseven Türkleri arasında tespit edilen ve gerek çocuk gerekse yetişkinler tarafından oynanan oyunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Huydu Huydu Göydə Vurde	25. At Oynamaq
2. Bayram Ocağı	26. Yoldaş Aparde
3. Atırlı Qalde	27. Hüm Hüm
4. Gizlən Paca	28. İğnə İğnə
5. Börk Aparde	29. Xildirə Xob
6. İnəgim Doğde	30. Üçüm Gəl
7. Donquz Təpmə	31. Qır Yengi
8. Əşşəge Minne	32. Qara Qazan
9. Hellov Çillov	33. Divəm Doğde
10. Top Mərrə Top Ağace	34. Dingili Dişov
11. Güləşmək	35. Ding Dingillədmək
12. Palçıq Üstünə Atılmaq	36. Şah Vəzir
13. Sapan	37. Cüt Təpmə/Tək Təpmə
14. Nənə Məni Qurda Vermə	38. Şaldan Atılmaq
15. Sül Gedde/Sür Gedde/Sür Sümük	39. Lök Davase
16. Dəmir Daş	40. Ocaqdan Atılmaq
17. Ağac Ağac	41. Kürəməlik
18. Daş Gedde	42. Ağac Qırma
19. Gül Oynamaq	43. Qaçmaq/Döş Qapma
20. Uçde Uçde	44. Dul Aldım Qız Aldım
21. Ağac Alte	45. Tavlan Bace Yağ Tökməce
22. Daş Oyune	46. İstikan Götürmə
23. Tommaqqa	47. Ağac Ağac At Üstə
24. Xildir Xirtmə	48. Qaçı Qaçı Göz Bağlamaq

49. Çöpləmə	53. Börk Alte/Börk Aste
50. Əl Qol Körləmə	54. Ayda ya Kölgədə
51. Qoz Oyunu/Qoz Oynamağə	55. Duz Oyune
52. Ağacdan Atılmaq	56. Sümək

Şahseven Türklerinde Oyun Gruplarının Belirlenmesi

Şahseven Türklerinde bireysel oyunlardan ziyade grupta oynanan oyunların gruplara bölünmesinde üç temel yol benimsenmektedir. Birinci yolda oyunlardaki başarısıyla ön plana çıkan iki oyuncu öne çıkar. Bu iki oyuncudan biri *ağalar ağası*, diğeri ise *beyler ağası* olur. Takımların lideri yani bölgedeki ifadesiyle *ağa* ya da *bey* seçildikten sonra grup lideri kendi grubu için *çöl* veya *yer* adını tercih ederek oyuncularını güçlerine göre sırayla ve birer birer seçer.

Grupların belirlenmesindeki ikinci yol *tekerleme söyleme* geleneğidir. Tekerlemeler, oyunlarda ebe seçimi, ebe çıkarma veya taraf olacakların tespiti için kullanılmaktadır. Oyunlardan önce söylenen tekerlemeler, kafiyeli ve ahenkli sözlerden oluşan nazım parçalarıdır. Tekerlemelerin her söyleyişinde son hece veya kelimeye rastlayan çocuk gruba dâhil edilir (Duymaz, 2002, s. 103). Şahseven Türklerindeki oyunlarda grupların bölünmesi aşamasında şu tekerleme okunur:

Əl əl əpələ,
Əldən çıxtə kəpələ,
Sağım sağım yağ olsun,
Kəklik otu çəkülə.⁷

Grupların belirlenmesindeki üçüncü yol ise *yaş qurre* yani *yazı tura* atılması şeklindedir. Bunun için oyunlarda ön plana çıkan iki oyuncudan biri *yaş* olarak ifade edilen ve bir yüzü çizilen kısmı, diğeri oyuncu da herhangi bir çizimin olmadığı yani *qurre* olarak ifade edilen kısmı seçer. Taş, havaya atıldıktan sonra hangi kısım yere düşerse o kazanmış olur ve kazanan oyuncu, takımı için bir oyuncu tercih eder. Böylece tüm oyuncular tamamlanana kadar yazı tura atışları yapılamaya devam eder.

Şahseven Türklerinde Oyuna Başlangıç Formeli

Şahseven Türklerinde oyun başlamadan evvel oyuncular bir daire şeklinde dizilir ve oyun başlangıç formelini icra ederler. Grubun önde gelen oyuncularından biri “Uşaqlar gəlin oynayax.” der. Diğeri oyuncular ise hep bir ağızdan “Nə oynayax?” diye sorarlar. Önde gelen oyuncu “Men diyirəm sür sümük oynayax.” şeklinde cevap verdikten sonra diğeri oyuncuların da “Çox da yaxçe.” demesiyle oyuna başlanmaktadır.

Şahseven Türklerinde Oyun Örnekleri

Huydu Huydu Göyde Vurdu

Oyun, iki kişi arasında oynanabileceği gibi iki grupta da oynanabilmektedir. Eğer iki grup oynayacaksa ekseriyetle beş kişiden müteşekkil gruplar oluşturulur.

⁷ Söz konusu tekerleme Anadolu sahasında farklı varyantlarla söylenmektedir (Kalaycı, 2019, s. 133).

Oyunda herhangi bir sıralama olmadan iki kişi ellerindeki sopayla yan yana dizilir. Oyunculardan biri sopasını yukarı ve olabildiğince uzağa atmaya çalışarak *huydu huydu* demektedir. Diğer oyuncu ise elindeki sopayla havaya ve uzağa atılan sopayı vurmaya çalışır. Eğer sopayı havada vurursa *göydə vurde* ifadesini kullanmaktadır. Eğer vuramazsa oyunu kaybeder ve herhangi bir şey söylemeden çekilir (KK-1). *Huydu Huydu Göydə Vurde* oyunu, nişan almanın ve kas gücünün ön planda olduğu bir oyundur.

Palçiq Üstünə Atılmaq

Daha önceleri *Qıyıq Üstünə Atılmaq* adıyla ifade edilen oyun, günümüzde *Palçiq Üstünə Atılmaq* olarak değiştirilmiştir. Bireysel olarak oynanabileceği gibi grup hâlinde de oynanabilen oyunda oyuncu sayısı iki ila yirmi arasında değişebilmektedir.

Oyunda balçık, yuvarlak bilye şekline ve büyüklüğüne getirilir. Bu balçıkların sayısı ekseriyetle yirmidir. Bu yuvarlak balçıklardan bir tanesi önce yere koyulur, oyun oynayan kişiler ayak baş parmaklarını tutarak bu balçığın üstünden atlar. Bu oyundaki ana mantık balçığın üstünden atladıktan sonra da ayak baş parmağının tutulmasının devam etmesidir. Eğer balçığın üzerinden atlayan oyuncu atlayışı sırasında balçığı ezerse veya ayak baş parmağını tutmayı bırakırsa elenmiş olur. Balçığın üzerinden başarıyla atlayan oyuncu ise oyuna devam eder. Başarıyla atlayan oyuncular için yerdeki yuvarlak balçık sayısı birer birer artırılır. Her bir balçığın eklenmesi oyuncuların daha uzak mesafeye atlamasına sebep olur. Yukarıda belirtilen balçık sayısına ulaşana kadar başarıyla balçıkların üzerinden atlayan oyuncu oyunu kazanmış olur (KK-2).

Sül Gedde/Sür Gedde/Sür Sümük

Oyunda oyuncu sayısı üç ila yirmi arasında değişmektedir. Oyunculardan biri *ağa* olur, diğer oyuncular ise yan yana dizilip gözlerini kapatırlar. Gözlerini kapatan her bir oyuncuyu temsilen önlerine uzun bir sopa koyulur. Sopaların konulduğu yer aynı zamanda bir sınırı da işaret etmektedir. Ağa olan kişi, elindeki hayvan sümüğünü yani kemiğini gözlerini kapatan diğer oyuncuların arkasına geçerek uzak bir yere atar. Sonra gözlerini kapatan oyunculardan gözlerini açmalarını ve kemiği bulmalarını ister. Oyuncular açık alanda etrafa yayılıp kemiği bulmaya çalışır. Bu arada bazı oyuncular *mən görürəm, kör görməyib* gibi tekerlemeler de söylerler. Kemiği bulan oyuncu *sür gedde* diyerek sopalarla belirlenen sınıra doğru koşmaya başlar. Ancak bazen *sür gedde* ifadesini oyuncular kemiği bulamadığı hâlde diğer oyuncuların kafasını karıştırmak için de söyleyebilmektedir. Diğer oyuncular kemiği bulduktan sonra kaçan oyuncuyu yakalamaya çalışır. Bu oyuncu kimseye yakalanmadan sınır olarak belirlenen sopalara bulunduğu kemiği değdirmek zorundadır. Bunu başarabilen oyuncu oyunu kazanmış olur ve ağalık sırası ona geçer (KK-3).

Qaçı Qaçı Göz Bağlamaq

Oyunda oyuncu sayısı üç ila yirmi arasında değişebilmektedir. Üç bölümden oluşan oyunun birinci bölümünde oyundaki oyuncuların sıralaması belirlenir. Bu bölümde öncelikle oyuna katılan oyuncuların kendilerine ait olan birer sopası ağaya verilir. Ağa bütün sopalari eline alarak kafasının üstünden arkaya doğru atar. Atılan sopalara ağaya en yakın olandan en uzağa doğru sıralanır. Bu sıralama aynı zamanda oyuncuların sıralamasını belirler.

Oyunun ikinci bölümünde oyuncuların sopaları birbirine paralel olacak şekilde ve tahminen yirmi beş, otuz santimetre mesafeyle yere dizilir. Belirlenen sıralamaya göre oyuncular sopalara değmeden sopalardan üstünden tek ayak üstünde sekmeye çalışır. Ayağı sopaya ilk değen oyuncunun gözleri bağlanır.

Böylece ilk oyuncunun gözlerinin bağlanmasıyla asıl oyuna geçilir. Burada gözü bağlanan oyuncu kendisine dokunup bazen de vuran oyuncuları yakalamaya çalışır. Oyuncunun gözü bağlı olduğu esnada bu oyuncuya dokunmaya veya vurmaya çalışan diğer oyuncular gözü kapalı olan oyuncuyu yanıltmak için *pişti pişti* gibi ifadeler kullanır. Gözü kapalı olan oyuncu diğer oyuncularından birini yakaladığı veya birine dokunduğu anda göz bağlama sırası dokunulan oyuncuya geçer. Bu oyun böylece tüm oyuncuların gözünün bağlanmasına kadar devam eder (KK-1, KK-4).

Ağac Ağac

Oyunda oyuncu sayısı en az iki olmak zorundadır. Bu oyunun en önemli özelliği davul ve zurna eşliğinde oynanmasıdır. Davulcu ve zurnacı oyun boyunca Köroğlu havası çalmakla yükümlüdür. Bu oyun aynı zamanda görselliği sebebiyle bir saldırı ve savunma sporu hatta savaş talimi gibidir.

Bu oyun kendi içinde iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde oyuna katılan oyuncular daire şeklinde dizilmektedir. Her bir oyuncunun kendisine ait olduğu belli olan bir sopası bulunur. Oyuncular sopalalarını aynı anda yere atar ve yere atılan sopalardan ikisi oyuncular tarafından alınır.

Anadolu sahasındaki *Kılıç Kalkan* oyunun bir varyantı olan bu oyunda oyuncular ellerindeki sopalalarıyla birbirine vurmaya veya sopasını karşı tarafa temas ettirmeye çalışır. Sopasıyla karşı tarafa vuran veya temas ettiren oyuncu kazanmış, diğer oyuncu kaybetmiş olur. Hem kaybeden hem de kazanan oyuncu oyundan çıkarken diğer iki oyuncu yerdeki sopalalarını alır ve saldırı savunma kuralına göre mücadele etmeye devam eder (KK-5). Tüm oyuncular tamamlanana kadar bu oyun sürer.

Tommaqqa

Tommaqqa oyunu iki grup hâlinde oynanmaktadır. Gruplardaki oyuncu sayısı üç ila altı arasında değişmektedir. Ağa, gruplardaki oyuncu bölüşümünü güç dengesine dikkat ederek oluşturmaktadır. Gruplardaki oyuncular belirlendikten sonra ağa, oyunun hangi grup tarafından başlatılacağını belirlemek için herhangi bir taş vasıtasıyla yaş qurre atar. Taşın bir tarafı çizilir ve o taraf yaş olarak kabul edilir, diğer tarafı qurre olarak isimlendirilir. Gruplar taşın bu taraflarından birini seçer. Taş havaya atılır, taşın hangi tarafı üstte kalırsa öncelik sırası kurayı kazanan gruba geçer.

Oyuna kimin başlayacağı belirlendikten sonra oyunun oynanacağı alan belirlenir. Oyun alanı için yaklaşık bir buçuk metre genişliğinde bir daire çizilir. Bu daire çizilirken bir sopa pergel gibi kullanılmaktadır. Ardından belirlenen noktaların üstüne oyuncular yerleştirilir ve ağa oyuncuların ayak uçlarından itibaren belirlenen yeri çizmeye başlar. Yerin çizilmesi noktasında bazen rengi fark edilebilecek kum kullanırken bazen de beyaz kireçten yararlanılır.

Daire çizme işinin tamamlanmasının ardından kurada kaybeden grubun oyuncuları dairenin orta noktasına geçerken kurayı kazanan grubun oyuncuları çizginin dışına geçerler. Çizginin dışında kalan oyuncular, yaklaşık bir metrelik tommaqqa ile yani örme halatlarla dairenin içinde kalan oyuncuların ayak ve bacaklarına vurmaya çalışır. Dairenin içinde kalan oyuncular ise örme halatın darbelerinden kurtulmak için birlikte hareket etmek zorunda kalır. Dairenin dışındaki oyuncular dairenin son santimetresine kadar yaklaşır örme halatla daire içindekileri vurmaya çalışır. Oyun, dairenin dışında kalan oyuncuların yere çizilen çizgiye basmalarına ve grupların yer değiştirmesine kadar devam eder.

Şahseven Türkleri arasında *Tommaqqa* oyununun icra edilmesi esnasında şöyle bir şiir söylenmektedir (KK-1):

Tommaqane hördülər
Yoldaşlare döydülər
ÇİZİX çəkдилər yerə
Birbirine döydülər
Hay hay burada burada
Hay hay boyuna bir bax

Kürəmlik

Oyuncu sayısı en az iki olmakla birlikte karşılıklı iki grupta da oynanabilmektedir. Grup şeklinde oynanan oyunda, oyuncu sayısı iki ile beş arasında değişebilmektedir.

Oyunda oyuncuların bulunduğu yerden yaklaşık on metre ilerisine bir sopa dikilir. Sopanın görküne yani ucuna kırmızı bir mendil bağlanır. Oyuncuların duracağı yer, bir çizgi ile işaretlenebileceği gibi yanlara konulan taşlarla da sınır belirlenebilmektedir. Oyuncular herhangi bir sıralama olmadan ellerindeki sopalarla karşıda dikili duran sopayı ve mendili vurmaya çalışır. Vurabilen oyuncular bir üst tura çıkıp rakiplerini beklemektedir. Oyunun sonunda en son yarışa kadar sopayı vurabilen oyuncu oyunu kazanmış olur (KK-6).

Nənə Məni Qurda Vermə

Oyun, dört ile on beş oyuncuyla oynanır. Oyuncular açık bir alanda arka arkaya dizilir. Tam karşıda ise iki oyuncu bulunur. Bu oyunculardan biri elinde sopayla dururken diğer oyuncu da *qurd* yani *kurt* adıyla adlandırılır. Kurt olarak adlandırılan oyuncu, arka arkaya dizilen oyunculardan birini yakalamaya/kapmaya çalışır. Elindeki sopayla yine karşıda duran oyuncu ise kurda çok fazla zarar vermeden onu uzaklaştırmaya çalışır. Ancak uzaklaştıramaması hâlinde kurt tarafından yakalanan oyuncu şu tekerlemeyi söyler:

Nənə məni qurda vermə
Kəpənəğim⁸ kürkə⁹ vermə

Bu tekerleme söylendikten sonra yakalanan oyuncu oyundan çıkar. Bu oyun, son oyuncunun tutulmasına kadar devam eder (KK-7).

⁸ Koyun veya keçi derisinin işlenmiş yani dövülmüş hâlidir. Bir tür tabakalanmış deridir. Bu derinin soğuktan koruması, kurşun geçirmez ve mukavemet gücünün fazla olması sebebiyle giyim sektöründe kullanılmasını sağlamıştır.

⁹ Koyun veya keçi yününden yapılan yumuşak bir materyaldir.

Anadolu sahasında *Ebe Beni Kurda Verme* ya da *Anne Beni Kurda Verme* şeklinde karşımıza çıkan oyun (Örnek, 2015, s. 267), Şahseven Türkleri ile Türkiye Türkleri arasında ortakdır.

Şah Vəzir

Oyunda oyuncu sayısı dört ila on arasında değişebilmektedir. Bu oyunda her bir oyuncunun koyun veya keçiden alınmış bir aşığı olması gerekir. Oyuncular düz bir çizginin üzerinde durup sırayla aşıklarını atarlar. Atılan aşığın at gelmesi hâlinde oyuncu şah, eşek gelmesi hâlinde oyuncu vezir, bik gelmesi hâlinde oyuncu cellat, cik gelmesi hâlinde ise oyuncu oğru yani hırsız olur. Şah, vezir, cellat ve hırsızın belirlenmesinden sonra şah vezire, vezir cellada uygulanacak cezanın talimatını verir. Cellat da hırsıza üstlerinin verdiği talimatı yani cezayı keser. Hırsız, kendisine hangi ceza verildiyse onu yapmak zorunda kalır. Eğer verilen ceza etraftaki otları temizlemesiyle ilgiliyse gerekli yerleri temizler veya cellat tarafından hırsıza tokat atılması ya da vurulması isteniyorsa cellat bu görevi yerine getirmek zorundadır (KK-8).

Üçüm Gəl

Oyun, en az iki oyuncu tarafından oynanır. Oyuncular belirli bir mesafeden ellerindeki üç aşığı ayaklarının arasından önlerine doğru belli bir mesafeye atarlar. Aşıklardan üçünün at veya eşek; ikisinin at birinin eşek veya ikisinin eşek birinin at gelmesi durumunda oyuncu oyunu kazanır. Ayrıca İran'da bu oyun bir kumar türü olarak da oynanabilmektedir (KK-9).

Sonuç

Bu çalışmada Türk dünyasının ortak değerlerinden biri olan geleneksel oyunlar, İran'daki Şahseven Türkleri özelinde ele alınmıştır. İran coğrafyasında Şahseven Türkleri arasında oynanan elli altı çocuk ve yetişkin oyunu tespit edilmiştir. Tespit edilen oyunların birçoğunda tekerleme, şiir, müzik, dans gibi unsurlar bulunmakla birlikte grupların belirlenmesinde bir yöntem ve oyuna başlangıç formelleri de yer almaktadır.

Şahseven Türkleri arasında hem göçebe hem yerleşik toplulukların bulunması oyun, kültür ve yaşam tarzı unsurlarının iç içe geçmesine sebebiyet vermiştir. Bu duruma örnek olarak *Ağac Ağac*, *Huydu Huydu Göydə Vurde*, *Sapan*, *Qaçı Qaçı Göz Bağlamaq*, *Tommaqqa*, *Kürəməlik* ve *Nənə Məni Qurda Vermə* gibi oyunlar verilebilir. Söz konusu oyunlarda hem göçebe yaşam tarzına devam eden hem de yakın zamanlarda yerleşik hayata geçmiş olan Şahseven Türklerinin yaşam tarzına uygun ve savaş talimi öğelerini merkeze alan oyunlar bulunmaktadır. Oyunların bünyesinde harekete geçirme ve savaşa hazırlama işlevinin bulunması Şahseven Türklerinin göçebe yaşam şartlarının oyunlara aktarıldığını göstermektedir.

Yukarıdaki oyunların yanı sıra bölgede tespit edilen *Şah Vəzir* ve *Üçüm Gəl* gibi Türklerin geleneksel oyunlarından olan aşık oyunu gerek oyun aracı gerekse oyun biçimi gibi unsurlar hasebiyle Şahseven Türkleri ile farklı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarıyla ortaklıklar taşımaktadır. Ayrıca Şahseven Türkleri arasındaki *Bayram Ocağə*, *Qır Yengi*, *Döş Qapma* ve *Güləşmək* gibi oyunların özel icra mekânı ve zaman gerektirmesi ve bu oyunların kültür hayatının geçiş ritüellerinde, Nevruz Bayramı'nda, yağmur yağdırma ritüelleri ve sosyal

etkinlikler esnasında oynanması bu oyunların nesiller arasında tanınması/bilinmesini ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır.

Şahseven Türkleri arasında oynanan oyunların sadece sözlü kültür ile sınırlı kalmayıp kayıt altına alınarak elektronik kültür ortamına aktarılması ve yerel televizyon kanalları vasıtasıyla seyirciye sunulması bu oyunların geçmişten günümüze, günümüzden de geleceğe aktarımı noktasında önemlidir. Bu sebeple Şahseven Türklerinin sadece oyunları özelinde değil, sözlü kültürün diğer ürünleri açısından da ele alınarak araştırılması, onların daha iyi tanınması ve kurulacak ortaklıklar hususunda Türk dünyasına katkılar sunacaktır.

Kaynakça

- Akturan, U. (2007). Tüketici davranışına yönelik araştırmalarda alternatif bir teknik: Etnografik araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 237-252.
- And, M. (2012). *Oyun ve Bügü, Türk kültüründe oyun kavramı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1988). *Türk kavimleri*. Enderun Kitabevi.
- Cengiz, S. (1998). Çocuk oyunlarının sınıflandırılması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 38(1-2), 287-300.
- Çam, A. (2021). *Şahseven Türkçesi* [Doktora tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Çam, A. (2022). Şahseven Türklerinden atasözü ve deyim örnekleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 53, 229-262. <https://doi.org/10.24155/tdk.2022.203>
- Duymaz, A. (2002). *İrfanı arzulayan sözler tekerlemeler*. Akçağ Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2007). *İrfanı arzulayan sözler tekerlemeler*. Akçağ Yayınları.
- Gün, F. (2023). Türkoloji armağanları 1 Cumhuriyetin 100. yıl dönümünde Türk dünyasına armağan (dil, folklor ve edebiyat). H. Taş (Ed.), *Geleneksel Türk oyunlarından aşık oyununun İran Türklerindeki örneği* içinde (s. 181-197). Bengü Yayınları.
- Hasani, A. (1381/2002). *Tarih-e ferhengi-ye il-e Şahseven-i Bağdadi*. Entişarat-e İl-i Şahseven-e Bağdadi.
- Huizinga, J. (2006). *Homo ludens oyunun toplumsal işlevi üzerine bir deneme* (Çev. M. Ali Kılıçbay). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma 1995 yılında yayımlandı.)
- Kafkasyalı, A. (2011). *İran coğrafyasında Türkler*. Bilgeoğuz Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmut. (1985). *Divanü Lûgat-it Türk* Cilt I (Çev. B. Atalay). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalaycı, Ü. (2019). Kahramanmaraş tekerlemelerinde anlamsız görünen kelimeler. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 44, 128-144. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.608469>
- Örnek, S. V. (2015). *Geleneksel kültürümüzde çocuk oyunları*. Bilgesu Yayıncılık.
- Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet dönemi eğlence kültürü*. Akçağ Yayınları.
- Özdemir, N. (2006). *Türk çocuk oyunları* I. cilt. Akçağ Yayınları.
- Özkan, N. (2017). *Türk dilinin yurtları* (4. baskı). Akçağ Yayınları.
- Sarrafi, A. R. (2002). (2000, Mayıs 26-28). *İran Türklerinin etnografyası ve Türk folklorunun araştırılmasındaki sorunlar* [Sözlü bildiri]. Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri, Türkiye.
- Sümer, F. (1972). İran'da yaşayan Türk oymakları: Kaşkaylar. *Türk Kültürü*, 120, 1238-1241.
- Tapper, R. (2004). *İran'ın sınır boylarında göçebeler Şahsevenlerin toplumsal ve politik tarihi* (Çev. F. D. Özdemir). İmge Kitabevi.
- Tapper, R. L. (2010). Şahseven. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38, 295-297.
- Tuna, O. N. (1987). Ebi Verdi: İranda, bir Türk diyalekti. *Belleten*, 32, 215-245.
- Türkçe Sözlük 2 (K-Z). (1998). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- URL-1: <https://www.amar.org.ir/> [Erişim Tarihi: 10.10.2022].
- Zengir, A. H. (1392/2013). *Mugan folkloru*. Entişarat-e Endişe-ye Nev.

Kaynak Kişiler

- KK-1: Aşık Hüseyin Ali Hüseyini, Merkezi, 1971, Lisans mezunu, Müzisyen.
- KK-2: Şems Ali Rüstemi, Merkezi, 1959, 9. sınıfa kadar, Emekli.
- KK-3: İbrahim Sefa, Merkezi, 1962, 9. sınıfa kadar, Şoför.

- KK-4: Aynullah Azizi, Merkezi, 1962, 5. sınıfa kadar, Çiftçi.
KK-5: Hüseyin Azizi, Merkezi, 1959, 9. sınıfa kadar, Şoför.
KK-6: Muhsin Karabeglü, Kum, 1984, 5. sınıfa kadar, Berber.
KK-7: Askar Hakverdi, Kum, 1971, 6. sınıfa kadar, Şoför.
KK-8: Mehdi Karabeglü, Kum, 1982, 5. sınıfa kadar, Telefon tamircisi.
KK-9: Seyid Emir Akili Sabir, Hemedan, 1966, 5. sınıfa kadar, Müzisyen.

Date Received : 19.07.2024
Date Accepted : 10.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1519026>

Kalkan, D. & Erkan, M. (2025). The Freudian structural model of the mind in “An Occurrence at Owl Creek Bridge”. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 215-230. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1519026>

THE FREUDIAN STRUCTURAL MODEL OF THE MIND IN “AN OCCURRENCE AT OWL CREEK BRIDGE”

Dilara KALKAN¹, Mukadder ERKAN²

ABSTRACT

This paper analyses the portrayal of a fragmented mind in the short story “An Occurrence at Owl Creek Bridge” by the American writer Ambrose Bierce. In this context, this study focuses on the perceptual disorder and hallucinations caused by the character’s inability to distinguish between fantasy and reality in the last moments of his life, as a result of being condemned to death during the Civil War. The delusions created by the unconscious also open a door for the character to distance himself from reality. In order to gain a deeper understanding of the protagonist’s fragmented mind and the unconscious, this study employs the Freudian structural model of the mind under the headings of id, ego and superego. Thus, this study explains the delusions of the unconscious mind in a state of danger in terms of repressed idealized self-images and defense mechanisms based on the reality principle. Furthermore, it also deals with the relationship between the life and death instincts of the unconscious to maintain the survival of the self. Consequently, this research contributes to the analysis of the processes and phases that the unconscious follows in order to overcome a state of danger.

Keywords: Ambrose Bierce, The unconscious, Fragmentation, Delusion, Freudian structural model

¹ Postgraduate student, Ataturk University, Faculty of Literature, dilarakalkan@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-8746-6253>

² Prof. Dr., Ataturk University, Faculty of Literature, merkan@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9110-4272>

Geliş Tarihi : 05.11.2025
Kabul Tarihi : 13.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1519026>

Kalkan, D. & Erkan, M. (2025). “An Occurrence at Owl Creek Bridge” hikayesindeki Freudyen yapısal zihin modeli. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 215-230. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1519026>

“AN OCCURRENCE AT OWL CREEK BRIDGE” HİKAYESİNDEKİ FREUDYEN YAPISAL ZİHİN MODELİ

Dilara KALKAN³, Mukadder ERKAN⁴

ÖZ

Bu makale, Amerikalı yazar Ambrose Bierce’ın “An Occurrence at Owl Creek Bridge” adlı kısa öyküsündeki parçalanmış bir zihnin tasvirini incelemektedir. Bu bağlamda çalışma, İç Savaş sırasında ölüme mahkûm edilen karakterin hayatının son anlarında hayal ve gerçeği ayırt edememesinin yol açtığı algı bozukluğu ve halüsinasyonlara odaklanır. Bilinçaltının ortaya çıkardığı bu sanrılar, aynı zamanda karakteri gerçeklikten uzaklaştıran bir kapı aralamaktadır. Dolayısıyla, kahramanın parçalanmış zihnini ve bilinçaltını daha iyi anlayabilmek için id, ego ve süperego başlıkları altında Freudyen yapısal zihin modeli kullanılmıştır. Böylece, bu çalışma, tehlike durumunda bilinçaltının ortaya çıkardığı sanrılarının, bastırılmış ideal benlik imgeleri ve gerçeklik ilkesine dayalı savunma mekanizmalarıyla açıklar. Ayrıca, benliğin hayatta kalmasını sağlamak amacıyla bilinçaltının yaşam ve ölüm dürtüleri arasındaki ilişkiyi ele alır. Sonuç olarak, bu araştırma, bilincin tehlike anında kurtulmak için izlediği yol ve aşamaların analizine katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ambrose Bierce, Bilinçaltı, Parçalanma, Sanrı, Freudyen yapısal model

³ Yüksek lisans öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, dilarakalkan_@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-8746-6253>

⁴ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, merkan@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9110-4272>

Introduction

"An Occurrence at Owl Creek Bridge" by Ambrose Bierce is one of the symbolic short stories that depicts the conflict between illusion and reality within the psychological perspective of the Civil War. In his narrative, Bierce presents a fragmented psyche in the face of death and its delusional thoughts on the denial of reality. Moreover, Bierce takes Peyton Farquhar, the protagonist, on a journey to specify the psychological state of trauma. However, the journey that is expressed is a psychological journey that is happening in a state of destruction. Thus, he divides this journey into three chapters in his narrative. Indeed, he demonstrates the process of a disoriented mind from the beginning of the story to the end. These chapters can be adapted as the stages of the unconscious and its desire to survive to preserve existence, denial to refuse destruction, and the final destiny of death. Therefore, the story deals with the themes of the instability of reality, the power of illusion, and the fear of death in the fragmented mind of a traumatized self. In this context, the fragmentation of the story can be observed and analyzed in relation to the concept of the unconscious as developed by Sigmund Freud. The Unconscious is a complex entity which contains various notions such as desires, instincts, pleasures, fears, and repressed ideas. Freud has conceptualized a structural model to provide a detailed understanding of these notions within the context of psychoanalysis. In his narrative, Bierce presents unconscious thoughts, emotions and actions derived from them and exemplifies them by using certain techniques. While conveying the fragmentation and the protagonist's disoriented fantasies that result from it, Bierce also employs a fragmented environment of time and place. The environment Bierce creates and the fractured protagonist he gives voice to contribute significantly to the shaping of an example of what Freud conceptualized as the unconscious and its deep influences. In order to represent the instability of the mind, he uses flashbacks and flash-forwards, jumping from the present to the past. In this way, he conveys the fluidity of Farquhar's thoughts and his disorientated state of mind. Moreover, to reflect the denial (from Freudian defense mechanisms) which Farquhar experiences, Bierce uses the unreliable narrator as a tool to reflect Farquhar's unconscious mind and how it manipulates the protagonist. Consequently, the non-linear timeline of the narrative allows the truth to be revealed only at the end by the unreliable narrator as an illustration of how the unconscious works. In order to gain further insight into Farquhar's state of mind, it is necessary to analyze the Freudian structural model of the mind. Therefore, in this study, the demonstration of the fragmented mind in "An Occurrence at Owl Creek Bridge" will be analyzed through the Freudian structural model of the mind: id, ego and superego. Within this analysis, the id will contain the pleasure and survival drive, the death drive and the uncanny. The ego will be characterized by the perspectives of the reality principle and the defense mechanism. Finally, the super-ego will be examined with a focus on the norms of society and the idealized self. Consequently, the structural model of the mind will allow the deconstruction of Farquhar's desires, impulses and repressions as he recollects them at the moment of death.

In the context of this academic paper, the narrative of Ambrose Bierce's "An Occurrence at Owl Creek Bridge" is linked to psychological issues, particularly the Freudian unconscious. The short story has been analyzed extensively in academic research, as it offers insights into the human mind with its themes and techniques. In his study "Meaning and Effect in Fiction: An Evolutionary Model of Interpretation Illustrated with a Reading of 'Occurrence at Owl Creek Bridge'" (2012), Joseph Carroll reviews the relationship between fiction and human nature by using Bierce's story as an example. By posing the questions first and answering them later, he sheds light on Bierce's themes in accordance with the human mind: "The passion for survival, the terror of death and love of life, and yearning for wife and children are common basic motives rooted in our evolved human nature" (Carroll, 2012, p. 312). He underlines Bierce's aim to connect his fiction with human nature and psyche. Moreover, he justifies

Bierce's themes as universal struggles which individuals deal with in certain circumstances. In *Understanding Fiction*, Cleanth Brooks and Robert Penn Warren interpret the story in the context of the fictional meaning in the opposite way: "The plot that depends on some peculiarity of human psychology as does 'Occurrence at Owl Creek Bridge' may give as a shock of surprise, but it does not carry a fictional meaning" (Brooks & Warren, 1979, p. 123). Thus, they reject the idea that the story has a fictional meaning. While Brooks and Warren claim that the surprise explained at the end of the story has no fictional significance, George Cheatham defends its importance in shaping the story in his essay "Point of View in Bierce's 'Owl Creek Bridge'" (1985) as: "In other words, the story's surprise ending gives more than a mere shock of surprise; it carries fictional meaning as well" (Cheatham, 1985, p. 221). Harriet Kramer Linkin mentions Bierce's representation of psychology in her article "Narrative Technique in 'An Occurrence at Owl Creek Bridge'" (1988), stating, "Bierce reproduces the condemned man's psychological disorientation among the members of his audience through temporal displacements and shifting points of view" (Linkin, 1988, p.149). According to her statement, Bierce's various techniques contribute to the representation of the fragmented mind of the protagonist. In "Literary Semantics and the Fiction of Ambrose Bierce" (1974), Cathy N. Davidson also underlines the importance of the unconscious in Bierce's story: "Thus, Bierce focuses, in his war stories, less on the external circumstances of battle and more on the conflicts within the protagonist's mind" (Davidson, 1974, p. 264). Within this context, Davidson highlights Bierce's portrayal of an inner conflict and how delusions can be more dangerous than the physical risks of a war. Another example of the significance of the mind is mentioned in Clifford R. Ames's study "Do I Wake or Sleep? Technique as Content in Ambrose Bierce's Short Story, 'An Occurrence at Owl Creek Bridge'" (1987), Ames describes the occurrence as "the journey of the reader into the psychology of a condemned man as he struggles to deny time and reality moments before his death" (Ames, 1987, p. 65). Ames suggests that a deep dive into Farquhar's mind, especially his unconscious, is the journey the reader takes with him. Similarly, both Davidson and Ames interpret Farquhar's psychology in their studies as well. Davidson defends the idea that Bierce is concerned with the psychological rather than the physical effects of war. Although some studies appear to support the psychological aspect of this narrative, further examination of the unconscious is required in order to gain a more comprehensive understanding of its functions. Therefore, the focus of this study will be on the connection between Bierce's portrayal of fragmentation within the Freudian perspective of the structural model of the mind. Furthermore, the structural model will be linked to the concept of the life and death instinct, defense mechanisms, and the expected norms of the society in the narrative through Farquhar's thoughts and behaviors.

The Portrayal of the Psychoanalytic Theory of the Story

Ambrose Bierce's short story "An Occurrence at Owl Creek Bridge" is mainly divided into three parts to portray the events. While narrating his story, Bierce primarily concentrates on the psychology of his protagonist, Farquhar. Furthermore, Bierce's narrative on psychology displays itself in the very final sentences of the work, unravelling the truth to the readers. In this way, Bierce invites his audience to engage in active reading, in which they can question, explore, and analyze the story from beginning to end. Ironically, it is at the end of the story that the process of psychoanalysis takes shape in Bierce's writing structure. Consequently, the psychoanalytic theory can be employed as a method of examining the mental states of Farquhar. "Psychoanalysis is learned, first of all, from a study of one's self, through the study of one's own personality" (Freud, 2021, p. 14). In this sense, it is also significant to consider Bierce's personal experiences at war. "As a war author, Bierce is the only one of the great literary figures who actually served as a front-line soldier in the American Civil War" (Charles River Editors, 2018, p. 6). Bierce's engagement with the American Civil War is reflected in his narrative

technique and style, which present readers with a highly detailed and realistic structure. "Bierce's enlistment on behalf of the Union came only a few days after President Lincoln's general call for volunteers" (Charles River Editors, 2018, p. 12). As a soldier of the Union, Bierce had direct access to information about the realities of war and the experiences of soldiers.

The narrative unfolds in Alabama, a pivotal locale in the American Civil War. Peyton Farquhar is the protagonist, positioned on the Confederate side of the war, and is subjected to a death sentence. As a supporter of slavery, Farquhar is deceived by a Confederate agent disguised as a Union soldier. This deception leads him to attempt to sabotage Owl Creek Bridge. Throughout the narrative, Bierce represents Farquhar's psychological state in the moment of his death and his efforts to avoid it, with the escape occurring not on a physical level but on a mental one. "At a signal from the former the latter would step aside, the plank would tilt and the condemned man go down between two ties" (Bierce, 1995, p. 3). In the first part, a scene is portrayed in which a man with a rope around his neck awaits his impending punishment, which will ultimately result in his demise. "As these thoughts, which have here to be set down in words, were flashed into the doomed man's brain rather than evolved from it the captain nodded to the sergeant. The sergeant stepped aside" (Bierce, 1995, p. 5). Nevertheless, the final sentence makes it clear that Farquhar's supposed escape is merely a dream he experienced in his final moments. Bierce eventually creates a new door, inviting readers to enter the protagonist's mind during his death sentence.

At this point, Bierce decides to move on to the second part. Here, he gives information about his protagonist: "...he was naturally an original secessionist" (Bierce, 1995, p. 5). Readers may notice a distinctive use of words when referring to the protagonist in part one and part two, such as the use of "is" in the first and "was" in the second, as an act of foreshadowing. This section of the story primarily focuses on the internal monologue of the protagonist, who is said to have escaped his death in the second part. Additionally, readers are guided to a route both internal and external in which they continuously investigate. In the first sentence of the final part, Bierce illustrates Farquhar's situation as someone who has "lost consciousness" (Bierce, 1995, p. 7). "Peyton Farquhar was dead; his body, with a broken neck, swung gently from side to side beneath the timbers of the Owl Creek bridge" (Bierce, 1995, p. 15). Bierce ends the story with a bombshell, after the series of events Farquhar faces on his way home as he opens his arms to embrace his wife. Towards the end of his narrative, Bierce allows the reader to analyze Farquhar's inability to defeat his downfall and his final escape as a journey nothing more than a psychological one during his last moments before death. Furthermore, the structure of a non-linear timeline enables the reader to line up the parts of the story while examining it from its inception. This can be seen as analogous to Farquhar's psychological state, which is characterized by his inability to concentrate in a fragmented state. Thus, Bierce goes deep into the mind not only of his protagonist Farquhar, but also of his readers by resolving the reality at the end. Consequently, Bierce's narrative can be interpreted in the context of psychoanalysis.

An illustration of the Fragmented Unconscious in the Story

Indeed, one of the distinctive features of Bierce's "An Occurrence at Owl Creek Bridge" is the portrayal of the fragmented self and psyche of a man who witnesses a traumatic event called the Civil War. "His face had not been covered nor his eyes bandaged" (Bierce, 1995, p. 3). Forcing to face death while standing on a bridge with a rope hanging around his neck, it is unavoidable to observe how Farquhar's mind is broken to pieces. Farquhar cannot think clearly, as he is interrupted by the harsh reality. Moreover, his senses are so fragile that his mind becomes a vulnerable place in which he can go back in time and place to distort the current moment. To convey the dissolution and fragmentation of mind and place through his narrative, Bierce deliberately takes Farquhar on a journey between past and present as the story unfolds.

While Farquhar gets lost in the sea of memories and fantasies, his psyche begins to evoke flashbacks of himself in the second part. Thus, the readers are invited into the past of the protagonist. These flashbacks are the creation of his unconscious, which longs to change the time. By a sudden move, Farquhar's mind is transported back to the present moment in the third part. Hence, Farquhar's thoughts have moved, first from admitting death to longing for the past, then from the search for an escape to admitting that he has managed to escape. "He had no wish to perfect his escape, was content to remain in that enchanting spot until retaken" (Bierce, 1995, p. 13). Farquhar gains the strength to live and enjoy the moment which he is surrounded by. He wants to stay, to forget everything, even to escape, and he gets caught up in this wish. However, later, his goal changes suddenly as his thoughts turn to his wife and children. The flows and changes in his thoughts and desires can be identified as a consequence of his unstable and fragmented psyche. Upon reaching the white light that guides him to his wife, the narrative immediately shifts to an entirely different setting, as Bierce announces the ultimate resolution with Farquhar's death. This conclusion not only marks the end of the story but also signifies the resolution of Farquhar's unconscious mind.

The Analysis of Farquhar's Mind Through Freud's Structural Model of the Psyche

The theory of the unconscious, which Freud has contributed with his interpretations, is exemplified in the story. As Talcott Parsons summarizes in his work, the unconscious is "one of three subsystems in his total psychological system, the other two being the Conscious system and the Preconscious system" (Parsons, 1974, p. 93). Freud's perception of the unconscious has shaped the interpretation of the mind both in the perspective of psychology and literature. Similarly, Bierce's focus on the inner psyche of his protagonists shapes the flow of events through the focus on his protagonist's unconscious as well. In the Freudian structure, the id, ego, and super-ego take place to form an individual's psyche. As William Siegfried highlights, "In order to obtain an understanding as to why humans behave as they do, it is necessary to examine all three" (Siegfried, 2014, p. 1). Therefore, it is essential to demonstrate Farquhar's id, ego, and superego in order to interpret the story from a Freudian perspective.

Farquhar's Id: Eros, Thanatos and the Uncanny

The id part of Freud's structure "is the only part of the psyche that is present at birth and it is the source of our bodily needs, wants, desires, and impulses; particularly our sexual and aggressive drives" (Siegfried, 2014, p. 1). According to the statement, the id has been constructed since the existence of an individual. In addition, the unconscious is shaped by the desire to achieve the satisfaction it craves. One of the aspects with which this structure is concerned is the instinct of the individual to survive subconsciously. Throughout the narrative, Farquhar's id strives to survive the catastrophic ending by achieving to beat his demise.

The id is the unrestrained part of the mind which seeks the necessities of existence such as survival, food, and sexual desires. "The id operates unconsciously, accords with primary process, and impels the organism to engage in need satisfying, tension-reducing activities, which are experienced as pleasure" (Lapsley & Stey, 2012, p. 5). Moreover, it contains the desires and taste of satisfaction in it. In the way Freud conceptualized the power of desires, there are two in particular that play a fundamental role in fulfilling the id's pleasures: Eros and Thanatos. Christine Downing analyses the use of the mythological names for psychoanalysis in his work of *Sigmund Freud and the Greek Mythological Tradition*: "Of course, Freud does not call them 'gods' but rather 'instincts'. The instincts, especially the sexual instinct, are irreducible for Freud; they are ultimate terms, self-explicable" (Downing, 1965, p. 5). Although these drives play a significant role in the id, they are instincts that clash, and neither can dominate the other forever like a god figure. "The emergence of life is therefore the cause both of the urge to carry on living and, simultaneously, of the urge for death, while life itself is a

battle and constant compromise between these two urges" (Freud, 2003, p. 161). The pleasure principle and the death drive serve distinct functions for the unconscious and the self. Nevertheless, despite their distinct aims, they ultimately collide with each other. These two terms have significantly influenced the development of psychoanalysis within the Freudian context.

Farquhar, who must deal with a traumatic event, loses his ability to distinguish between reality and fantasy. As a result, he tries to hold on to a desire that will allow him to survive. In his work, J. E. Barnhart defines the role of the pleasure principle on a human and adds "at least the human organism is naturally predisposed to gain positive experiences of pleasure and to hold on to this pleasure" (Barnhart, 1972, p. 113). Therefore, this feeling, as the Freudian approach describes, is the pleasure principle and Farquhar's unconscious, mainly the id, plans to achieve it. Thus, the efforts of Farquhar's subconscious to pursue pleasure are illustrated throughout the story. The first implication of pleasure is mentioned in the first part of the story when Farquhar experiences a disturbance in his mind: "He closed his eyes in order to fix his last thoughts upon his wife and children" (Bierce, 1995, p. 4). When he closes his eyes to the reality, he feels a strong emotion towards his wife. In this way, he is given the hope that he will survive and be able to return home. Although this hope is presented as a physiological escape from death, it is the representation of his unconscious desire to hold on to an object that ensures his existence. In the following passages, Farquhar remembers his wife again and mentions her hands as he travels back in his mind to survive. In his work, Robert Rowland Smith examines Freudian ideas in mainly literature, and he notes that "Freud increasingly portrays pleasure as a life energy, a reaching-out to connect and bond with others, which is life's condition for generating more life" (Smith, 2010, p. 7). Following his statement, the pleasure principle, which has the aim of survival for Farquhar, is signified by his wife. Moreover, through his wife, Farquhar can produce and prevail in his existence in the long run. His unconscious mind is already aware of this fact, which is why it creates the desire to return to his wife several times in the narrative.

The power of desire to achieve pleasure can influence one's behaviors and motives. "The pleasure principle drives the Id to seek immediate gratification of all needs, wants, and desires" (Siegfried, 2014, p. 1). Similarly, Farquhar finds immediately the strength not to give up after all the attacks that he has escaped by thinking of his wife once again: "At last he found a road which led him in what he knew to be the right direction" (Bierce, 1995, p. 14). He finds a reason to continue his journey to fulfil this great wish. The unconscious, which knows the path that leads to this desire, creates an alternative path to guide Farquhar on his way home. As Farquhar finds his home, "he sees a flutter of female garments; his wife, looking fresh and cool and sweet... ...she stands waiting, with a smile of ineffable joy, an attitude of matchless grace and dignity. Ah, how beautiful she is" (Bierce, 1995, p. 15). Finally, after all the battles, Farquhar achieves the pleasure that he had been trying to get. It is also important to note that the pleasure Farquhar believes he has achieved has some sexual implications. "It is called libido, and, as we have seen, it stakes its claim over everything, even those movements of negativity and loss that allow it to function" (Bourassa, 1995, p. 118). Similarly, despite his dreadful situation, the libido seeks its existence in Farquhar's unconscious. "Among the instinctive forces thus utilized, the sexual impulses play a significant role" (Freud, 2021, p. 19). The sexual impulse is the main instinct that controls him, as Freud defends his idea that the sexual drive is the main urge in individuals. David M. Black mentions the significance of sexual drive in his study as well: "...therefore, the sexual drives, are true 'life-drives', and work in opposition to the death drive" (Black, 2001, p. 187). According to this statement, Farquhar's pleasure principle, which is primarily shaped by his wife, clarifies his intention to survive. Thus, Bierce deliberately mentions Farquhar's wife as a sign to be achieved to avoid death. In this way, the reader

interprets Farquhar, even in his demise, as searching for a way to maintain his physiological presence as he struggles psychologically.

The id's desire to be reunited with his wife leads Farquhar to an uncanny state. In his writings, Freud describes uncanny as "the realm of the frightening, of what evokes fear and dread. It is equally beyond doubt that the word is not always used in a clearly definable sense, and so it commonly merges with what arouses fear in general" (Freud, 2003, p. 161). Similarly, Farquhar finds himself in eerie situations several times in the story. The first of these is that Farquhar acts as if he is familiar with a fight, when in fact he is very unfamiliar with it. Afterwards, he also tries to dodge the guns as if he had a familiar experience with them before, even though, again, it is so unfamiliar to him. Lastly, as Farquhar finds his way back home, the road seems unfamiliar to him. Even though he knows the way of his own house, in this sense it is not the same road he used to walk before his punishment. This road is the uncanny which he had never experienced before: "He had not known that he lived in so wild a region. There was something uncanny in the revelation" (Bierce, 1995, p. 14). Now he realises that his home, his comfort zone, has also become unfamiliar. Farquhar's mind is coming one step closer to unravelling. Thus, he cannot stay focused in his fantasy world and sometimes it becomes blurred. To provide an accurate and comprehensive definition of the term "unheimlich", Freud offers the following translation: "'uncanny' and 'eerie', but which etymologically corresponds to 'unhomely'" (Freud, 2003, p. 162). In this particular case, Farquhar is experiencing an unhomely situation, in which familiar objects and situations turn unfamiliar: "It was as wide and straight as a city street, yet it seemed untraveled. No fields bordered it, no dwelling anywhere" (Bierce, 19985, p. 14). Farquhar notices some features he has never seen before as he observes the surroundings of the road. "...the uncanny is that species of the frightening that goes back to what was once well known and had long been familiar" (Freud, 2003, p. 162). Thus, the familiar road to home, which had previously been unchanging, is now perceived as unfamiliar by Farquhar. In this uncanny road, he is the only passenger who walks through it. Therefore, it can be assumed that the description of this road is metaphorically a psychological journey that Farquhar takes for the first and last time in his life. Farquhar has already passed the point where he can no longer tell what is real and what is not. Besides, even the created environment begins to unravel as he does.

Farquhar "is about to clasp her he feels a stunning blow upon the back of the neck; a blinding white light blazes all about him with a sound like the shock of a cannon—then all is darkness and silence" (Bierce, 1995, p. 15). It is with this statement that Bierce announces the death of Farquhar and his body in the last part of the story. Despite being sheltered by Eros, the life instinct mainly operated by the pleasure principle, throughout the story, Farquhar cannot escape from Thanatos, the death drive, at the end. Smith underlines the significance of it as: "Although we are universally motivated by the fulfilment of wishes, the fulfilment brings a peaceful satisfaction implying that what we were wishing for, all along, was death" (Smith, 2010, p. 5). Correspondingly, even if it seems to be easy to draw a conclusion, there is still a controversial question about these two powerful drives in a Freudian sense. Was it Eros that Farquhar wished to achieve or was it Thanatos all along? Although this statement about the pleasure principle and the death drive is still debated in Freudian psychoanalysis, one should remind himself that these two drives are the primary regulators of the unconscious.

Farquhar's Ego: Reality Principle and the Defense Mechanisms

Freud's other element in his structure of the psyche is the ego: "In the ego perception plays the part which in the id devolves upon instinct. The ego represents what we call reason and sanity, in contrast to the id which contains the passions" (Freud, 2010, p. 13). In contrast to the id, which seeks immediate satisfaction, the ego considers the circumstances of reality and measures the consequences of actions. Likewise, Farquhar's ego perceives and evaluates the

conditions in which he finds himself on the level of reality. "...tensions arising from physical need can remain unconscious, so also can physical pain, a thing intermediate between external and internal perception, which acts like an internal perception even when its source is in the external world" (Freud, 2010, p. 12). Similarly, when Farquhar encounters with the reality of death, instead of accepting the truth, he tries to avoid this physical pain with the desire to stay alive. In this essence, the dream represented throughout the story serves as a defense mechanism for all his actions. Thus, the presence of Owl Creek Bridge functions as a portal which Farquhar enters the internal perception through the external one.

Meanwhile, Farquhar's id desperately desires an immediate escape, his ego elaborates on the situation at the same time. "I might throw off the noose and spring into the stream. By diving I could evade the bullets and, swimming vigorously, reach the bank, take to the woods and get away home" (Bierce, 1995, p. 4). At this moment, rather than responding to an immediate impulse from the id, Farquhar's ego formulates a goal for a reasonable escape plan. The ego evaluates the threats it might face while running from the army, such as bullets. As Farquhar dodges the first risk, he and his ego estimate and take measures for the next threat by evaluating the first one. "The officer,' he reasoned, 'will not make that martinet's error a second time. It is as easy to dodge a volley as a single shot'" (Bierce, 1995, p. 12). Having gained experience from the previous attacks from the enemy, Farquhar's reason now calms the id's impulses. When the ego perceives a sense of threat, the power relationship between the id and the ego changes: "Just as the pleasure-ego can do nothing but *wish*, pursue pleasure and avoid unpleasure, so the reality-ego has no other task than to strive for what is *useful* and to protect itself from what is harmful" (Freud, 2005, p. 40). The potential desires that threaten the self are silent in the ego to reduce the risk of destruction. Similarly, Farquhar's wishes and desires in the id have been controlling him for a very long time without him realizing. Therefore, the ego alerts itself to defend the psyche, as Freud describes the aim "of repression is to avoid unpleasure" (Freud, 2005, p.80). Farquhar's political ideas, which support slavery, pose a danger both to himself and to those around him. "Everything repressed has to remain unconscious" (Freud, 2005, p.87). If they reach the conscious level, they can urge his body to achieve the final action. "...they are prevented from becoming conscious by *repression*, which manifests itself, especially during analysis, as resistance to attempts to bring them into consciousness" (Peters, 1956, p. 5)." As a result, Farquhar finds himself and his perception repressed. While explaining the process of repression, Freud highlights the connection between repression and unconscious: "we obtain our concept of the unconscious, therefore, from the theory of repression. The repressed serves us as a prototype of the unconscious" (Freud, 2010, p. 6). Farquhar, a Confederate sympathizer whose town has been taken over by the Union Army, struggles to control his desires. Consequently, to avoid destruction, Farquhar's dangerous political beliefs and motives are repressed (for a while until he decides to sabotage the bridge) by the ego as a primary defense mechanism.

In addition to repression, denial is another notion included in Freudian defense mechanisms that are exemplified in Farquhar's ego. "Insofar as these facts are highly upsetting or represent potential damage to self-esteem, denial can in principle be a very useful defense mechanism" (Baumeister et al., 1998, p. 1107). From the moment Farquhar finds himself at the top of the bridge, he is confronted with the reality of death. Consequently, the ego denies the threat from the outside which can become the end of Farquhar's existence. "As Peyton Farquhar fell straight downward through the bridge he lost consciousness and was as one already dead. From this state he was awakened" (Bierce, 1995, p. 7). From a conceptual perspective, if Farquhar were to gain access to reality, it would be so dangerous that he would not know how to deal with it. His ego attempts to protect him from the external reality by creating fences in his thoughts. Therefore, it is not the conscious but the unconscious part of his psyche that is

awakened. “The power of thought was restored; he knew that the rope had broken and he had fallen into the stream” (Bierce, 1995, p. 8). Farquhar’s ego is attempting to manipulate him into believing that he has freed himself from the rope and can now run away. The illusion created by the ego gives Farquhar the chance to survive. In this way, the ego responds to the id’s impulsive desires for survival by employing the defense mechanism. “Farquhar dived — dived as deeply as he could” (Bierce, 1995, p. 11). Although the reader perceives the act of diving as a physiological one, Farquhar actually dives deep into his mind, especially his unconscious. “He opened his eyes in the darkness and saw above him a gleam of light, but how distant, how inaccessible! He was still sinking” (Bierce, 1995, p. 8). Farquhar’s sinking is not a physical one but a psychological torment. He is drowning in his unconscious rather than in the cold water.

Farquhar shuts down the conscious and enters the world of unconsciousness. In this dark world, he can manipulate, fool, and comfort himself by escaping the responsibility of facing reality. When he hears the “ticking of his watch” he closes his eyes as his consciousness falls asleep once again. The tick-tock sound of a watch evokes the action of hypnosis, in a way Farquhar’s ego hypnotizes itself. “There is a clear relationship between the hypnotic state and sleep, which is the essential condition of dreams” (Freud, 2021, p. 106). As Freud notes in his analysis of the relationship between sleep and a hypnotic state, there is a notable connection between these two concepts, particularly in regard to the role of dreaming in each. “Sleep is a condition in which I wish to have nothing to do with the external world... by going to sleep, I say to the external world, ‘Leave me in peace, for I wish to sleep’” (Freud, 2021, p. 88). This description of sleep can be analyzed as a parallel to Farquhar’s desire to escape from the external world, which ultimately leads to his death, and to enter into a state of dream where he is free. The ego’s attempt to tame the desires of the id takes the form of a hypnotic illusion. “Why does not the psyche go to sleep? Probably because there is something which gives it no rest. Stimuli act upon the psyche, and it must react to them” (Freud, 2021, p. 89). As Farquhar struggles to survive, ego, which is aware of the id’s anxiety, distorts reality and aims to create a safe place to control the state of panic of the id. Farquhar is stuck in a twisted perception of his unconscious. Although the precise moment of Farquhar’s demise remains uncertain, it is clear that in the final part of the story, Farquhar’s attempt to escape is an illusion. Moreover, the events Farquhar encounters are the consequence of the ego’s defense mechanisms which shelter the mind from external risks and anxieties.

The presentation of water in Farquhar’s dream is of considerable importance in the Freudian interpretation of the dreams:

Birth is regularly expressed in dreams by some connection with water; one plunges into the water, or comes out of the water, which means one gives birth to, or is born. —Namely, lived in the body of his mother as an embryo in the amniotic fluid and came out of the water at the times of his birth. (Freud, 2021, p. 167)

Similarly, Farquhar’s escape, which starts from the water and ends in the woods, symbolizes his figurative birth as an idealized figure, a product of his unconscious. Furthermore, the text announces the death of the existing Farquhar, and the birth of a new Farquhar, who finds refuge in the water, which resembles the amniotic fluid in his mother’s womb, in a place where he is untouchable and unharmed. According to Freud “death is replaced in the dream by taking a journey” (Freud, 2021, p. 159). Farquhar’s exhausting journey serves to foreshadow his death to the readers through this particular perspective.

Farquhar’s Superego: Societal Expectations and the Idealized Self

The superego is the last concept in the Freudian structure of the psyche: “For Freud the Super-Ego can be described as a successful instance of identification with the parental agency” (Siegfried, 2014, p. 2). Farquhar, who has a history of being one of the families that are

categorized as slave owners, identifies his ideas mainly by focusing on this lifestyle. His parental and traditional values and expected social norms and idealized self are all shaped around this particular identification. The reader is introduced to Farquhar's political ideas and some of his personality traits through the course of the narrative: "ardently devoted to the Southern cause" (Bierce, 1995, p.5). Assuming that the Southern cause originated in both his family background and the society in which he lived, it has become an inherent part of Farquhar's personality. These desires and ideologies which have roots from his childhood days "have never been forgotten, they have only been inaccessible, latent, have belonged to the unconscious. But sometimes they bob up out of the unconscious spontaneously, and, as a matter of fact, this is what happens in dreams." (Freud, 2021, p. 211). His society's expected norms all revolve around the principles of being a slave owner. The superego, which aims to fulfil the expected roles of society, portrays a moral duty for Farquhar. Despite his lifelong commitment to the Southern cause, Farquhar failed to serve as a soldier. "...and he chafed under the inglorious restraint, longing for the release of his energies, the larger life of the soldier, the opportunity for distinction" (Bierce, 1995, p. 5). Farquhar's repressed unsuccessful desire to serve as a soldier is the force that gives his superego a purpose, yet due to several circumstances, he never fully achieves this goal: "No service was too humble for him to perform in the aid of the South, no adventure too perilous for him" (Bierce, 1995, p. 5). Farquhar's superego cannot fulfil the moral standard of his community's projected roles. Thus, Farquhar glorifies and idealizes war, and this glorification is encoded in his unconscious. Farquhar is "a civilian who was at heart a soldier" (Bierce, 1995, p. 5). Therefore, he wishes to sacrifice himself at the core of the war to become a war hero.

Farquhar's sacrifice and dedication can be interpreted through the lens of Freud's theory of the castration complex particularly in relation to the dynamics between a son and his father. Freud exemplifies the case of a boy which has "regarded his father as a competitor for the favours of his mother" (Freud, 1990, p. 138). From this perspective, Farquhar can be identified as the son who seeks validation from his mother, the US Nation. Consequently, he competes with his father, the North-Union supporters, in the narrative. In order to avoid being defeated by the loss of power, Farquhar attempts to seize the opportunity. Given his inability to serve as a soldier, he pursues alternative opportunities to fulfil his role as a Southern civilian. While mentioning his theory, Freud highlights the tension between boys and their father as "...their fear related at bottom to their father" (Freud, 1990, p. 137). This statement can be seen as a justification for Farquhar's (the son) decision to sabotage the bridge, which functions as an important place for the Union (the father). In this way, Farquhar, the son, is able to prove his manhood by overpowering the enemy figure. "That opportunity, he felt, would come, as it comes to all in wartime. Meanwhile he did what he could" (Bierce, 1995, p. 5). As the grey uniformed soldier knocked on his door, not only he, but also his wife was happy to serve him. Additionally, the use of the color grey plays an important role in Farquhar's unconscious (during the Civil War, the uniform color of the Confederate Army was grey). Thus, the code of this color is printed in his superego as a moral symbol. "'Suppose a man — a civilian and student of hanging — should elude the picket post and perhaps get the better of the sentinel,' said Farquhar, smiling, 'what could he accomplish'" (Bierce, 1995, p. 6). When Farquhar is informed of an attack by the Northern Army, he does not hesitate to act, even as a lonely civilian. "A state at war makes free use of every injustice, every act of violence, that would dishonor the individual. It employs not only permissible cunning but conscious lies and intentional deception against the enemy" (Freud, 2015, p. 9). Similarly, Farquhar is deceived by the enemy without realizing it. Farquhar, on the contrary, internalizes this as an honor as it represents an opportunity to serve his cause. "The Super-Ego aims for perfection. It is made up of the organized part of the personality structure, which includes the individual's Ego ideals, spiritual goals, and one's conscience" (Siegfried, 2014, p. 2). In the context of a moral

perspective, both the superego and the conscience are in a state of relation. As a result, his superego seeks to morally accomplish a destructive plan for the benefit of the Southern cause. Although the act of damaging the bridge may be interpreted as immoral, as previously discussed, Farquhar's superego justifies the action as serving the Southern cause. Therefore, rather than characterizing his action as immoral, it is more accurate to describe it as morally correct when considered from his perspective.

By damaging the bridge, Farquhar also attempts to reach the idealized self that society has constructed for himself; a person who commits himself fully to his cause. In the journey of finding his idealized self, Farquhar's superego finally achieves the state of mind that he has always desired. Having successfully served his community, he is now in a position to become the idealized version of himself, despite not being officially a soldier. In the paragraphs that follow, Farquhar gains a strength that he has never been able to have in his life before. "I do not wish to be shot. No; I will not be shot; that is not fair" (Bierce, 1995, p. 8). Even though he is in a terrifying position and struggling not to drown, his pride and desire keep him focused on achieving the idealization. This patriotic behavior is reinforced after he has reached the stage of idealization. "What splendid effort! — what magnificent, what superhuman strength! Ah, that was a fine endeavour! Bravo" (Bierce, 1995, p. 9). Farquhar, mainly his superego, creates an idealized self that can fight for his beliefs like a soldier. Farquhar is finally living the dream he has longed for.

Furthermore, once Farquhar has tasted the achievement of the glory, he becomes brave like a soldier. "They will not do that again," he thought; "the next time they will use a charge of grape. I must keep my eye upon the gun; the smoke will apprise me — the report arrives too late; it lags behind the missile. That is a good gun" (Bierce, 1995, p. 13). For a man who has never served in a war as a soldier, Farquhar appears to possess a greater understanding of the subject than the average slave owner. He even has the knowledge to identify weapons without having to look at them. "Obsessions and those peculiar sensations of haunting dread remain as strange to normal consciousness as do dreams to our waking consciousness" (Freud, 2012, p. 3). The unconscious is like a labyrinth that contains hidden desires and fantasies in it, and in Farquhar's complex labyrinth this passion is buried, waiting to be dug out. Farquhar's psyche and perception have been affected by his obsession with pursuing a political goal and serving his cause. His entire act of playing a hero is nothing but an act of his unconscious, which has always had this desire since he was a young boy, finally embracing the chance. The obsessions that contributed to the moral expectations of the superego have shaped Farquhar's behavior. Moreover, they contribute to his strength, which allows him to become braver.

Bierce highlights the sensations that Farquhar experiences on his journey to freedom. "...saw the individual trees, the leaves and the veining of each leaf — saw the very insects upon them: the locusts, the brilliant-bodied flies, the gray spiders stretching their webs from twig to twig" (Bierce, 1995, p. 10). All these details are portrayed as if Farquhar has been reborn and is celebrating life by appreciating every little piece that gives him pleasure. Furthermore, the portrayal of an idealized Farquhar not only contributes to his strength but also his senses. "He observed that it was a gray eye and remembered having read that gray eyes were keenest, and that all famous marksmen had them" (Bierce, 1995, p. 11). As previously discussed, Bierce portrays the color grey a few times in the story and emphasizes how it is signified morally in Farquhar's mind, mainly the superego. Farquhar is caught up in the distortion of his unconscious even the colors are shaped in his imagination.

The concept of Farquhar's idealized superego can be identified by demonstrating his dream-like state. This entire idealized illusion of his superego is one of the notions that can be demonstrated by Farquhar's dream-like state. Freud notes that he was assisted by dreams in the course of his analyses "by applying to them a new method of psychological investigation which

had done excellent service in the solution of phobias, obsessions and delusions" (Freud, 2014, p. 8). Hence, Farquhar becomes the observer of his dream. He is now in a position like watching a movie in which he is the idolized protagonist. "Doubtless, despite his suffering, he had fallen asleep while walking, for now he sees another scene — perhaps he has merely recovered from a delirium" (Bierce, 1995, p. 15). Farquhar's mind has been asleep for too long, psychologically, and physiologically, and has now lost the ability to distinguish the conscious from the unconscious. As he returns home to cherish the embodiment of the idealized self that he has been seeking for a very long time for the comfort of acceptance, a white light surrounds him and everything turns into total darkness. After all of the illusions and distortions that the unconscious constructs, Farquhar awakens from his dream of escape and falls into the hands of eternal sleep.

Conclusion

"An Occurrence at Owl Creek Bridge" is an essential example of the portrayal of a fragmented individual whose unconscious is disoriented as a consequence of the traumatic reality. In his narrative, Bierce emphasizes the inner thoughts and ideas of his protagonist, demonstrating how fragile and unreliable his psyche is. Therefore, in order to examine Bierce's portrayal of the collapsed mind, this study has internalized the Freudian structural model of the psyche. Even though the story begins as an event that is actually happening, it shifts from the present into the state of an illusion created by Farquhar's imagination, hallucination and dream. The narrative functions as a symbol of the protagonist's inner structure and unconscious desires to escape and survive. Being one of the most prominent figures in the field of psychoanalysis, Freud has consistently emphasized the relationship between the unconscious and human behaviors in his studies. According to Freud's studies, it is observed that desires, pleasures, and traumas, all of which lie in the unconscious, come to the surface through action after having been repressed for too long. As a result, the individuals come to a point where they have to deal with the consequences of their actions. From this perspective, the repressed notions lead Farquhar to his final reckoning, which he must pay for with his life. Freud's conceptualization of the unconscious allows to assume the unconscious as a playground that one can wander in any direction. Similarly, in his narrative, Bierce takes the protagonist on a journey of his mind and thoughts through his innovative narrative techniques, exemplified by the use of flashbacks and flash-forwards. The analysis of the psyche has focused on the deconstruction of Farquhar's mind into three aspects: id, ego and superego. In this way, the shifts in time and place of the narrative have been associated in accordance with the switches of the mind in these three structures.

Farquhar's failure to recognize the circumstances in which he finds himself and his inability to accept his impending death cause his unconscious to take control. His ego, the only part of him aware of the occurrence, attempts to save Farquhar from it by measuring it through the reality principle. Therefore, his ego's attempt to create a defence mechanism to escape from the traumatic uncanny experience becomes the turning point of the narrative. Consequently, the ego employs Freud's defence mechanism, the denial. As Farquhar reflects on downfall, the ego denies reality and presents an unreliable illusion from his point of view until the end of the story. Through unreliable narrator and shifts of time and place, Bierce deconstructs the state of fragmentation and disorientation of Farquhar's unconscious. Consequently, Bierce's portrayal of Farquhar's mind functions as an example of Freud's structural model of the unconscious in three dimensions. As the most ruthless and ambitious part of the unconscious, the id's relentless attempts to achieve the pleasure principle (Eros) control Farquhar's desires and goals. The less Farquhar tries to resist, the more power the id gains. Hence, the id puts Farquhar into a sleep-like state and enters a new world. However, the newly created world is nothing but disillusionment. In this world, Bierce's description of Farquhar's wife has a significant role in

the Freudian structure. Freud's emphasis on the influence of the libido as the main force in the individual is reflected in Farquhar's id. Although she is not even named in the narrative (apart from being Mrs. Peyton), she becomes the symbol of Farquhar's desire to live and produce to secure his existence. As a result, Farquhar desperately tries to achieve and embrace her throughout the story. It is this strong desire that enables him to overcome the dangers and threats that he encounters on his way back home. At this point, Farquhar's superego emerges as the primary force to disguise what Freud has conceptualized as "the idealized self". The individual and society have always been intertwined with each other. Moreover, the individuals are expected to fill the roles to which they have been assigned. In the world Brice presents, fulfilling the roles of Confederate society has been a lifelong task for Farquhar. Nevertheless, due to his inability to join any military conflict as a soldier, he has the feeling of failure for not satisfying his community. The distorted world offers him the chance to become the idealized self which he has been dreaming of for too long.

This study has adapted the Freudian structural model of the mind to demonstrate the resolution of the fragmented psyche in Bierce's short story, "An Occurrence at the Owl Creek Bridge". The analysis through the Freudian perspective has enabled the exemplification of the processes engaged in the unconscious in a state of destruction. As a result, Farquhar's unconsciousness not only serves him an escape world but also the fantasy of having a new persona to fulfil expectations as a hero. However, the effort to hold onto the illusions as a stable force loses its ambition as the consequence of reality overtakes the hallucination in this conflict. "Death is a dignitary who when he comes announced is to be received with formal manifestations of respect, even by those most familiar with him" (Bierce, 1995, p. 2). Nevertheless, the cautions presented by Farquhar's id, ego and superego throughout the narrative cannot prevent his inevitable fate from occurring. The destruction, Thanatos, takes a step further to finally get Farquhar both physically and mentally. Thus, after all the stages of his unconscious designs, Farquhar is confronted with the ultimate truth that every individual must accept, death.

References

- Ames, C. R. (1987). Do I wake or sleep? Technique as content in Ambrose Bierce’s short story, “An occurrence at Owl Creek Bridge.” *American Literary Realism, 1870-1910*, 19(3), 52–67. <http://www.jstor.org/stable/27746247>
- Barnhart, J. E. (1972). Freud’s pleasure principle and the death urge. *The Southwestern Journal of Philosophy*, 3(1), 113–120. <http://www.jstor.org/stable/43154869>
- Baumeister, R. F., Dale, K., & Sommer, K. L. (1998). Freudian defense mechanisms and empirical findings in modern social psychology: Reaction formation, projection, displacement, undoing, isolation, sublimation, and denial. *Journal of Personality*, 66(6), 1081–1124. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.00043>
- Bierce, A. (1995). *An occurrence at Owl Creek Bridge and other stories (Penguin 60s Classics)*. Penguin Books Ltd; Pocket Book edition.
- Black, D. M. (2001). Mapping a detour: Why did Freud speak of a death drive? 1. *British Journal of Psychotherapy*, 18(2), 185-198. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0118.2001.tb00020.x>
- Bourassa, A. (1995). Blanchot and Freud: The step/not beyond the pleasure principle. *SubStance*, 24(3), 105–120. <https://doi.org/10.2307/3685010>
- Brooks, C., & Warren, R. P. (Eds.). (1979). *Understanding fiction* (3rd ed.). Pearson.
- Carroll, J. (2012). Meaning and effect in fiction: An evolutionary model of interpretation illustrated with a reading of “Occurrence at Owl Creek Bridge.” *Style*, 46(3–4), 297–316. <http://www.jstor.org/stable/10.5325/style.46.3-4.297>
- Charles River Editors. (2018). *Ambrose Bierce: The life and mysterious disappearance of the famous American author*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Cheatham, G. (1985). Point of view in Bierce’s “Owl Creek Bridge.” *American Literary Realism, 1870-1910*, 18(1/2), 219–225. <http://www.jstor.org/stable/27746184>
- Davidson, C. N. (1974). Literary semantics and the fiction of Ambrose Bierce. *ETC: A Review of General Semantics*, 31(3), 263–271. <http://www.jstor.org/stable/42576015>
- Downing, C. (1975). Sigmund Freud and the Greek mythological tradition. *Journal of the American Academy of Religion*, 43(1), 3–14. <http://www.jstor.org/stable/1460730>
- Freud, S. (1990). *Totem and taboo* (The complete psychological works of Sigmund Freud). W. W. Norton & Company.
- Freud, S. (2003). *Beyond the pleasure principle and other writings*. Penguin Classics.
- Freud, S. (2003). *The uncanny*. Penguin Modern Classics.
- Freud, S. (2010). *The ego and the id*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Freud, S. (2014). *On dreams*. Read & Co. Great Essays.
- Freud, S. (2015). *Reflections on war and death* (Annotated ed.). CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Freud, S. (2021). *A general introduction to psychoanalysis*. Platanus Publishing.
- Lapsley, D. K., & Stey, P. C. (2012). Id, ego, and superego. *Encyclopedia of Human Behavior: Second Edition*, 393–399. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-375000-6.00199-3>
- Linkin, H. K. (1988). Narrative technique in “An occurrence at Owl Creek Bridge.” *The Journal of Narrative Technique*, 18(2), 137–152. <http://www.jstor.org/stable/30225212>
- Parsons, T. (1974). “The interpretation of dreams” by Sigmund Freud. *Daedalus*, 103(1), 91–96. <http://www.jstor.org/stable/20024191>

- Peters, R. S. (1956). Freud's theory. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 7(25), 4–12. <http://www.jstor.org/stable/685932>
- Siegfried, W. (2014). The formation and structure of the human psyche id, ego, and super-ego- the dynamic (libidinal) and static unconsciousness, sublimation, and the social dimension of identity formation. *Athene Noctua: Undergraduate Philosophy Journal, Issue 2*. <https://www.fau.edu/athenenoctua/pdfs/William%20Siegfried.pdf>
- Smith, R. R. (2010). *Death-drive: Freudian hauntings in literature and art*. Edinburgh University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1r23mg>

Geliş Tarihi : 11.11.2024
Kabul Tarihi : 04.02.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1583129>

Karabulut, H., Akyüz, D., Şendil, T. G., & Altan Karlı, S. (2025). Doğum Öncesi Babalık Beklentileri Ölçeği (DÖBBÖ): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 231-255. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1583129>

DOĞUM ÖNCESİ BABALIK BEKLENTİLERİ ÖLÇEĞİ (DÖBBÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Hilal KARABULUT¹, Duygu AKYÜZ², Telat Gül ŞENDİL³, Sümeyra ALTAN KARLI⁴

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Doğum Öncesi Annelik Beklentileri Ölçeği'nin (DÖABÖ) baba adayları için geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir. Bu doğrultuda ilk kez baba olacak ve eşleri gebeliğinin son üç ayında olan 218 baba adayı araştırmanın katılımcılarını oluşturmaktadır. Çalışmada, demografik bilgileri almak için araştırmacılar tarafından hazırlanan Demografik Bilgi Formu; Doğum Öncesi Babalık Beklentileri Ölçeği uyarlama çalışması için DÖABÖ'nün babaların beklentilerine uymayacak maddelerinin çıkarılmasıyla elde edilen 31 maddeli hali; yapı geçerliği kapsamında DÖBBÖ ile arasındaki korelasyonu incelemek için Baba Katılım Ölçeği (BAKÖ) kullanılmıştır. DÖBBÖ'nün psikometrik açıdan yeterli olup olmadığını test etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi, geçerlik kapsamında boyutlar arası ve ölçekler arası korelasyon, güvenilirlik kapsamında test-tekrar test korelasyonu ve Cronbach Alfa iç tutarlık analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan analiz sonuçları DÖBBÖ'nün, baba adayları için kullanılabilir olacak geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğum öncesi babalık beklentileri ölçeği, Baba adayları, Babalığa geçiş, Geçerlik, Güvenirlilik

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, sim.hilal@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3273-563X>

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, duygu.akyuz@medeniyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7270-5059>

³ Prof. Dr., İstanbul Atlas Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, telatgul.sendil@atlas.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7058-1862>

⁴ Uzm. Psk., Özel Klinik, sumeyraltan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8540-7835>

Date Received : 11.11.2025
Date Accepted : 04.02.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1583129>

Karabulut, H., Akyüz, D., Şendil, T. G., & Altan Karlı, S. (2025). Prenatal Paternal Expectations Scale (PPES): Validity and reliability study. *HUMANITAS - International Journal of Social Sciences*, 13(25), 231-255. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1583129>

PRENATAL PATERNAL EXPECTATIONS SCALE (PPES): VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Hilal KARABULUT⁵, Duygu AKYÜZ⁶, Telat Gül ŞENDİL⁷, Sümeyra ALTAN KARLI⁸

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the validity and reliability of the Prenatal Maternal Expectations Scale (PMES) for expectant fathers. In this context, the participants of the study were 218 expectant fathers who were going to be fathers for the first time and whose wives were in the last three months of their pregnancy. In the study, the Demographic Information Form prepared by the researchers to obtain demographic information was used; the 31-item version of the PMES, obtained by removing the items that would not meet the expectations of fathers, was used for the adaptation study of PPES; and the Father Involvement Scale (FIS) was used to examine the correlation between the PPES within the scope of construct validity. To test whether the PPES was psychometrically adequate, Confirmatory Factor Analysis, inter-dimensional and inter-scale correlations for validity, test-retest correlation and Cronbach's Alpha internal consistency analysis for reliability were performed. The results conducted within the extent of the study show that the PPES is a valid and reliable measurement tool that can be used for expectant fathers.

Keywords: Prenatal paternal expectations scale, Expectant fathers, Transition to fatherhood, Validity, Reliability

⁵ Asst. Prof., Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Arts and Sciences, sim.hilal@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3273-563X>

⁶ Asst. Prof., İstanbul Medeniyet University, Faculty of Arts and Humanities, duygu.akyuz@medeniyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7270-5059>

⁷ Prof. Dr., İstanbul Atlas University, Faculty of Humanities and Social Sciences, telatgul.sendil@atlas.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7058-1862>

⁸ Exp. Psychologist, Private Clinic, sumeyraltan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8540-7835>

Giriş

İlk kez anne-baba olacak kişiler için hamilelik dönemi, ebeveynliğe uyum sürecine hazırlanmayı içeren önemli bir süreçtir. Bu süreçte çiftler yaşamlarında nasıl değişiklikler olacağına; nasıl bir bebeğe sahip olacaklarına, yanı sıra farklılaşacak rollerine dair gerçekçi ya da gerçekçi olmayan bazı beklentiler geliştirirler. Yapılan araştırmalarda, doğum öncesi beklentilerin gerçekçi olmamasının, doğum sonrası anne-baba-bebek ilişkisinde sorunlar yaşanması; rol çatışmaları, ebeveynliğe uyumda zorluk ve evlilik ilişki doyumunda azalma gibi sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir (Coleman vd., 1999; Delmore-Ko vd., 2000; Feldman ve Nash, 1984; Kalmuss vd., 1992; Lawrence vd., 2007; Rosenblum vd., 2006; Sokolowski vd., 2007; Staneva ve Wittkowski, 2013). Doğum öncesi beklentiler ile bakım veren-bebek bağlanması arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmaların da (Huth-Bocks vd., 2011) olduğu göz önüne alındığında, bu beklentilerin tespit edilmesinin ne kadar önemli olduğu açıktır. Bu ihtiyaca yönelik olarak, Coleman vd. (1999) tarafından geliştirilmiş ve Şendil vd. (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılmış olan Doğum Öncesi Annelik Beklentileri Ölçeği (DÖABÖ) bulunmaktadır. Ancak bir ebeveyn olarak aynı öneme sahip olan babalar için doğum öncesi babalık beklentilerinin tespitine yönelik herhangi bir ölçek tespit edilememiştir. Oysaki ebeveynliğe geçiş sürecinde anne ve baba adaylarının farklı deneyimleri olduğuna yönelik bulgular mevcuttur. Örneğin, annelerin bebekleriyle ilişkilerini beklentilerine oranla daha olumlu algıladıkları, ancak babalarınsa bebekleriyle ilişkilerini beklentileri oranında algıladıkları saptanmıştır (Flykt vd., 2009). Bu da bebek bekleyen babalarla ilgili ayrıca incelemeye ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Ancak alan yazında doğrudan baba adaylarının babalık beklentilerini değerlendiren bir ölçüm aracına rastlanmamıştır. Ülkemizde Altan (2019) da tez çalışması kapsamında çeşitli değişkenlerle ilişkisini incelemek için, yukarıda bahsedilen DÖABÖ'yü, babaların beklentilerine uymayacak üç maddeyi çıkararak babalar için de kullanmıştır. Ancak ilgili çalışmalar kapsamında, ölçekle ilgili sadece gerçekçi olmayan olumlu beklenti ve gerçekçi olmayan olumsuz beklenti boyutuna ilişkin güvenirlilik katsayısı elde edilmiş, toplam puana ilişkin güvenirlilik katsayısına bakılmamış, ölçeğin test-tekrar test güvenirliliği ve geçerlik analizleri gerçekleştirilmemiştir. Bu nedenle doğum öncesi dönemde, doğum sürecinde ve doğum sonrası dönemde hem anne hem de bebek üzerinde önemli etkileri olan babaların, bebek beklendikleri süreçteki beklentilerini değerlendirebilmek adına DÖABÖ'nün baba adayları için geçerlik ve güvenirliliğini incelemek bu çalışmanın hedefidir. Babalarla yürütülen çalışmaların annelere kıyasla daha az olduğu göz önüne alındığında, DÖABÖ gibi Doğum Öncesi Babalık Beklentileri Ölçeği'nin de (DÖBBÖ) farklı disiplinler (örn., psikoloji gibi sosyal bilimler, ebellek gibi sağlık bilimleri) tarafından hem teorik olarak hem de uygulama alanında yaygın şekilde kullanılacağı öngörülmekte ve alandaki ölçüm aracı ihtiyacını karşılamak adına önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Özellikle günümüzde çeşitli disiplinlerden araştırmacıların babaların ebeveynliğine yönelik farklı bakış açıları ve sorularıyla birlikte incelemeler yaptıkları bilinmektedir (Dünya Sağlık Örgütü [WHO], 2007).

Doğal (Priel ve Besser, 2002) ve önemli (Deave ve Johnson, 2008) bir geçiş dönemi olan; yanı sıra benlik, eş ve doğacak çocukla ilgili temsillerin yeniden yapılandırıldığı bir dönem olarak ele alınan (Flykt vd., 2009); kişilerin anlam ve amaç atfettiği (WHO, 2007) ebeveynliğe geçiş kavramı, aynı zamanda içinde çeşitli zorlukları da barındırmaktadır (örn.,

iş-aile hayatını birlikte yürütmede zorluk, maddi zorlanmalar, evlilik ilişkisinde ve rollerde değişiklik gibi) (Biehle ve Mickelson, 2012; WHO, 2007). Dolayısıyla gerek ebeveynler gerek bebek ve ebeveyn ilişkisi gerekse bebeğin gelişimi açısından önemli sonuçlara yol açan bir gelişim dönemi olarak görülen hamilelik ve bahsedilen geçiş süreci (Deave ve Johnson, 2008), beraberinde uyum sağlama ve stres gibi meseleleri de gündeme getirmektedir (Priel ve Besser, 2002). Kowlessar vd. (2014), ilk kez ebeveyn olmanın, her iki ebeveyn için de hayatı değiştirici bir etkisinin olduğunu belirtmektedir. Araştırma bulgularına bakıldığında yeni bir bebek bekleme deneyimi, babaların hayatlarında güçlü bir an olarak işaret edilmektedir (Dayton vd., 2016). Yani babalığa geçiş, erkekler için de önemli bir gelişimsel dönüm noktası olarak görülmekte (Bakermans-Kranenburg vd., 2019) ve kişisel, kişilerarası ve sosyal faktörlerin karmaşık bir etkileşimi olarak anlaşılabilirliği ileri sürülmektedir (Ross-Plourde vd., 2022). Bunlara ek olarak hamileliğe duygusal ve fiziksel açıdan daha açık olan erkeklerin, doğumdan sonra çocuklarıyla daha fazla ilgilendiği (May, 1978) ve ilgili babalık kavramının da hamilelik döneminde başladığı (Leahy-Warren vd., 2023) vurgulanmaktadır. Ancak, doğum öncesi dönemde babaların ilişki gelişimi hakkında annelere nazaran daha az şey bilindiği ortaya konmuştur (Dayton vd., 2016). Ebeveynlik kalıplarının oluşturulduğu, stresli bir zaman dilimi olarak aktarılan bu geçiş döneminde babalıkla ilgili atılan temeller ne kadar iyi anlaşılırsa, kendilerine yapılacak bilgilendirmelerin doğası da o kadar uygun olacaktır. Bu da yaşam boyu süren olumlu baba-çocuk ilişkisine katkı sağlayan önemli bir nokta olarak öne sürülmektedir (Altenburger ve Schoppe-Sullivan, 2020). Dolayısıyla hem bireyler hem de ailenin bütünü üzerinde uzun vadeli etkilere sahip olan bu süreçler kapsamında (Kao vd., 2004) hem anne hem de baba adaylarına yönelik yapılacak bilgilendirmelerin, verilecek tavsiyelerin oldukça değerli olacağı görülmektedir (Deave ve Johnson, 2008). Öncelikle doğum öncesi babalık sürecini daha iyi anlamak, ardından gelecekteki baba-çocuk ilişkisine yönelik koruyucu çalışmalar yapabilmek adına, doğum öncesi babalık beklentilerini incelemek önemli bir konumda yer almaktadır.

Bu noktada özellikle ebeveynliğin (Kowlessar vd., 2014; Glover ve Capron, 2017) ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin doğumdan önce geliştiğinin (Schoppe-Sullivan vd., 2014) göz önünde tutulması ayrıca önemlidir. Hamilelik sürecinin, zamanla bebeklerinin temsilini geliştiren ebeveynlerin iç dünyasında derin değişimlere neden olduğu (Ammaniti ve Menozzi, 2021) ve doğum öncesi dönemden doğum sonrasına dek pek çok duygu ve deneyimin aktarıldığı bilinmektedir (Kowlessar vd., 2014). Hamilelikte sadece anne adaylarının büyük değişiklikler yaşamadığı, aynı zamanda baba adaylarının da psikolojik ve fiziksel işleyişlerinin doğrudan etkilendiği saptanmıştır (Vreeswijk vd., 2014). Hatta baba adayının, anne karnındaki bebekle fiziksel bağlantısının olmamasının, doğmamış bebeğini temsil etme yeteneğini engellemediğinin (Foley vd., 2019), yukarıda bahsedilen ilişkinin sadece anneler için değil, babalar için de geçerli olduğunun altı çizilmektedir (Schoppe-Sullivan vd., 2014). Glover ve Capron'un da (2017) belirttiği gibi baba, doğum öncesinde de oldukça önemli bir roledir. Fakat bununla birlikte babalığa geçiş sürecinde etkili olan faktörlerin yeterince incelenmediği (Kowlessar vd., 2014); baba adaylarının hamilelik döneminde nasıl bir psikolojik süreçten geçtiğine yönelik bilgilerin çok az olduğu (Lindstedt vd., 2021); baba adaylarının hamilelikle ve doğmamış bebekle ilgili deneyimlerini çeşitli yönlerden ele alan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu (Vreeswijk vd., 2014) öne sürülmektedir.

Araştırma ve ebeveyn eğitim programlarının ağırlıklı olarak anne-çocuk ilişkisine odaklandığı ve genellikle bu süreçlere babayı dâhil etmedikleri (Tiller, 1995), hatta babaların sağlık hizmeti sağlayıcıları tarafından dışlanabildiğini gösteren araştırma bulgularının olduğundan bahsedilmektedir (Hildingsson ve Sjöling, 2011). Bununla birlikte tarihsel süreçte özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından bu yana baba adaylarının, hamilelik ve doğum sırasındaki rolünün giderek değiştiği (Fenwick vd., 2012); ebeveyn gruplarına dahil olmaya, doğuma katılmaya ve bebeklerinin bakımında etkin olmaya teşvik edildiği (WHO, 2007), hatta doğum öncesi bakıma ve eğitime katılmalarının yanı sıra doğum sırasındaki desteklerinin de yaygın hale geldiği görülmektedir (Fenwick vd., 2012). Burada dikkat edilmesi gereken, babaların hamile kadına destek sağlayan ana kaynak olarak görülmesidir. Fakat baba adayının kendisine ve kendi destek ihtiyaçlarına çok az dikkat edildiği belirtilmektedir (Hildingsson ve Sjöling, 2011). Bununla birlikte, daha yakın zaman dilimlerinde erkeğin bu süreçlere dâhil edilmesinin kapsamı genişletilmiş, babaların doğum öncesinden doğum sonrasına katılım sağlamasının, sadece anne ve bebek sağlığı için değil, aynı zamanda baba adaylarının kendi sağlıkları ve ebeveyn kimliklerinin gelişimi için de gerçekleştirildiği vurgulanmıştır (WHO, 2007). Hamilelik öncesi, sırası ve sonrasında baba adaylarının sağladığı desteğe yönelik incelemelerin artmasına (WHO, 2007) ve gerek araştırma kapsamında gerekse klinik açıdan baba adaylarının perinatal bakıma dahil edilmeye başlanmasına rağmen (Alyousefi-van Dijk vd., 2022), baba adaylarının bu önemli dönemdeki duygu ve ihtiyaçlarının pek bilinmediği (Chandler ve Field, 1997), yanı sıra baba adaylarının kendi endişelerini veya korkularını dile getirmeleri ile baba adaylarının ihtiyaçlarının ele alınmasına yönelik olanakların oldukça yetersiz olduğu görülmektedir (Andersson vd., 2016). Oysaki destekleri ile eşleri ve dolayısıyla doğacak bebekleri üzerinde önemli etkiye sahip olan babaların hamilelik döneminde kendi ruh hallerinin de önemli olduğu unutulmamalıdır (Glover ve Capron, 2017). Babalığa geçişte baba adaylarının kişisel ve profesyonel destekten yoksun kalışının, aile sağlığı üzerinde etkilere sahip olabileceği belirtilmektedir (Hildingsson ve Sjöling, 2011). Bu nedenle erkeklerin de hamilelik süresince ebeveyn adayı olarak görülmesi gerektiği önemle vurgulanmalıdır (Andersson vd., 2016). Babaların ebeveynliğe sağlam temeller üzerinde geçiş yapmasının, babaların bebekleriyle gelecekteki ilişkilerine yönelik düşünceleri ve her iki ebeveynin refahı üzerinde önemli etkilere sahip olduğu belirtilmektedir (Foley vd., 2019).

Babaların ebeveynlik süreçlerine giderek daha fazla katılım sağladığı göz önünde bulundurulduğunda, babaların ebeveynlik kalitelerini etkileyen faktörlerin olabildiğince erken dönemlerde belirlenmesinin altı çizilmektedir (Altenburger ve Schoppe-Sullivan, 2020). Ayrıca Dayton vd. (2016), hamilelik ve doğum sonrası birkaç yıllık erken dönemlerde babaların ebeveynlikle ilgili hizmetlere daha açık ve istekli olma ihtimallerinin bulunduğunu ileri sürmektedir. Araştırmacıların ve politika yapımcıların, çocuk gelişimi üzerinde önemli potansiyele sahip baba adaylarına, bahsedilen erken dönemlerde daha fazla yer verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Bakermans-Kranenburg vd., 2019). Schoppe-Sullivan vd.nin de (2014) dile getirdiği gibi, baba adaylarının doğum öncesindeki hisleri, deneyimleri, temsilleri, ebeveynlik davranışları, babalık rolleri anlaşıldığında, doğum sonrasında babaların çocuklarıyla ilişkilerine yönelik farklılıklar da daha iyi anlaşılacaktır.

Yukarıda bahsedilen geçiş süreci, anne ve baba adaylarının ilk çocuklarını hayatlarına kabul etmesiyle birlikte büyük beklentilerin yaşandığı bir zaman dilimi olarak da görülmektedir (Volling vd., 2021). Beklentilerin, gelecek olayları hayal etmeye yönelik temsiller şeklinde ele alınabileceği belirtilmektedir (Larney vd., 1997). Hamilelik döneminde anne ve baba adaylarının, benlik ve partner temsili geliştirmeye başladıkları (Stern 2004, akt. Ammaniti ve Menozzi, 2021), baba adaylarının da kendilerine yönelik ebeveyn temsillerini başlattıkları bilinmektedir (Lindstedt vd., 2021). Bu ebeveynlik temsilleri de hem kendi ebeveynlik rollerine hem de eşlerinin ebeveynlik rollerine ilişkin beklentilerle bağlantılı gözükmektedir (Miscioscia vd., 2021). Yanı sıra doğacak bebekleriyle ilgili hislere ve düşüncelere sahip olan babaların hamilelik döneminde kendilerini ebeveyn olmaya ve bebekleriyle geçirecekleri zamana hazırladıkları aktarılmaktadır (Habib ve Lancaster, 2006, May ve Fletcher, 2013, akt. Güleç Şatır ve Kavlak, 2021). Yine ortak ebeveynliğin de anne ve baba adayları tarafından planlamaya ve tartışılmaya başlandığı dönemin hamilelik dönemi olduğu bildirilmektedir (Ranta vd., 2023). Bebekle ilgili fantezilerin paylaşılmasının, ortak ebeveynlik için de önemli olduğuna (Stern 2004, akt. Ammaniti ve Menozzi, 2021); bu tarz doğum öncesi beklentilerin, erken dönem aile yaşamını şekillendirdiğine ve ebeveynlik davranışlarını etkilediğine dikkat çekilmektedir (Van den Akker vd., 2022). Buna rağmen araştırmacıların, bebeğe ilişkin doğum öncesi düşünce ve duyguları, ebeveynliğin bir göstergesi olarak nadiren değerlendirdiklerini belirten Foley ve Hughes (2018), odak noktasının giderek ebeveyn davranışından ebeveyn temsillerine doğru kaydığını, bu durumun da ilişki (ebeveyn-çocuk) kalitesini yordayan faktörlerin doğum öncesi gibi erken dönemlerden itibaren incelenmesine imkân tanıdığını öne sürmektedir. Örneğin, anne-baba adaylarının gelecekteki ebeveynlik davranışlarına ilişkin doğum öncesi beklentilerinin, daha sonraki davranışlarına etki ettiği saptanmıştır (Vertsberger ve Knafo-Noam, 2019). Eşlerin beklentileri, anne-baba adayı olarak kendilerinin bu değişimlere nasıl uyum sağlayacaklarını öngörmeye de oldukça kayda değer gözükmektedir (Miscioscia vd., 2021). Flykt vd. (2009), anne-baba adaylarının eşleri ile çocukları arasındaki ilişkiye yönelik beklentilerinden ziyade, kendileri ile çocukları arasındaki ilişkiye yönelik beklentilerinin bu tarz ilişki kalitesini yordamada daha güçlü olduğunu ileri sürmektedir. Fakat doğum öncesi dönemde yapılan ölçümler ile doğum sonrası dönemde gözlemlenen ebeveynlik davranışları arasındaki ilişkinin ebeveyn cinsiyetine göre farklılık gösterdiğine dair bulgular (Foley ve Hughes, 2018) ile çocuklarıyla ilişkilerine yönelik algıların ve deneyimlerin ebeveynliğe geçiş sürecinde anneler ve babalar için farklılık gösterdiğine yönelik bulgular (Flykt vd., 2009) göz önünde tutulduğunda, anne ve baba adaylarını ayrı ayrı incelemenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Oysa Foley ve Hughes (2018), anne-baba adaylarının doğmamış bebek hakkındaki düşünce ve duyguları ile doğum sonrası gözlemlenen ebeveynliğe ilişkin gerçekleştirdikleri derleme çalışmasında, inceledikleri 14 çalışmanın sadece dördünde babalara yer verildiğini görmüştür. Bu nedenle babaları eşit ebeveyn olarak kabul etmenin (Pålsson vd., 2017) ve doğum öncesi beklentiler ölçeği gibi ölçüm araçlarının babalara da ayrıca uyarlanması ne denli önemli olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu çalışmada psikometrik açıdan incelenen ölçek ile babaların bebekleriyle yaşamlarına ilişkin kendi beklentileri üzerinden değerlendirme yapılabilecektir.

Üstelik doğum öncesi beklentilerin, gelecekteki ebeveynlik problemlerini tahmin etmede geçerli bir araç olabileceği üzerinde durulmaktadır. Erken dönemdeki aile süreçlerinin

ve iletişim kalitesinin, çocukların optimal gelişimi ve zihinsel sağlığı üzerinde etkili olduğu bilindiğinden, hamilelik döneminde bebeklerine ve gelecekteki ebeveynliklerine ilişkin özellikle olumsuz ya da idealize edilmiş beklentilere sahip olan ebeveynlere daha fazla dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Flykt vd., 2009). Örneğin yapılan bir çalışmada baba adaylarının yeni rollerine uyum sürecinde umutsuzluk yaşadıkları, bu deneyimlerin de baba adayları ile hamilelik süreci arasındaki duygusal uçurumu derinleştirdiği saptanmıştır (Kowlessar vd., 2014). Yine doğum öncesi beklentileri, doğum sonrası çocuk bakımı ve oyun etkinlikleriyle karşılaştıran bir araştırmada hem annelerin hem de babaların hamilelik sırasında gerçekçi olmayan beklentilere sahip olduğu saptanmıştır (Biehle ve Mickelson, 2012). Pålsson vd. (2017), baba adaylarının babalık kimliği geliştirirken ve babalığa hazırlanırken duydukları rehberlik ihtiyacını inceledikleri çalışmalarında, babaların doğumdan sonra yaşanacaklara, kendilerini nasıl hissedeceklerine, işlerin nasıl yürüyeceğine dair hazırlıklı olmakta zorlandıklarını tespit etmişlerdir. Aynı araştırmacılar babaların ebeveynlik konusunda eşitliğe önem verdiklerini, hatta ebeler tarafından sadece anne adayının yardımcısı olarak görülmeyi hoş karşılamadıklarını eklemiştir. Dolayısıyla erken dönemde yapılacak tespitlerin gerek araştırma gerekse uygulama alanında her iki ebeveyn adayının beklentilerini ve deneyimlerini ayrı ayrı değerlendiren doğum öncesi çalışmaların, koruyucu ruh sağlığı alanına da katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Yine hamilelik dönemindeki eşlerin, çocuğun nasıl olacağı, ebeveyn olarak ne kadar etkili olacakları ve ilişkilerinin nasıl değişeceği konusundaki beklentilerine odaklandıkları tespit edilmiştir (Cowan ve Cowan, 2021). Başka bir açıdan da hamilelik döneminde bebekleriyle bağlarını geliştirmeye başlayan anne ve baba adaylarının, farklı temsiller arasında denge bulmak zorunda olduklarına dikkat çekilmektedir: bebeklerinin kendi parçası olarak temsili, bebeklerinin kendi bireyselliği içindeki temsili, bebeklerinin ihtiyaçlarını yansıtan temsili (Ammaniti ve Menozzi, 2021). İlk bebeğini bekleyen baba adaylarının, bebekleriyle fiziksel bağlantıları olmadığı için bebekleriyle ilgili şeyler düşünmeleri güçleşebileceği gibi (Vahidi vd., 2023), bebeklerini çokça merak etmeleri ve bebekleriyle ilgili hayaller kurmaları da mümkün olmaktadır (Güleç Şatır ve Kavlak, 2023). Fakat anne-baba adaylarının hamilelik dönemindeki beklentileri ile bebeklerinin dünyaya gelmesinden sonra gördükleri gerçeklerin örtüşmeyebileceği de görülmektedir. Özellikle baba adaylarının ebeveynliğe yönelik kaynak ve deneyim açısından eksik kalması, beklentiler açısından tutarsızlıklar ortaya çıkarmıştır (Chhabra vd., 2020). İlk kez bebeği olacak anne ve baba adayları için ebeveynliğe geçiş yepyeni bir deneyim olduğu için, nasıl ebeveynlik yapacakları konusunda gerçekçi olmayan beklentilere sahip olabilecekleri belirtilmektedir (Biehle ve Mickelson, 2012). Annelerin bakış açılarına odaklanan çalışmaların ardından, erken dönemde baba adaylarının deneyimlerine odaklanan araştırmalar da artmaya başlamıştır (örn. Pålsson vd., 2017; Van den Akker vd. 2022). Alan yazında doğum öncesi beklentilerin çeşitli açılardan ve çeşitli değişkenlerle ilişkileri açısından da ele alındığı görülmektedir.

Van den Akker vd. (2022), doğum öncesinde hem anne hem de baba adaylarının bebeklerinin özelliklerine ilişkin beklentilerinin doğum sonrasında sergiledikleri ebeveynlik davranışlarıyla ne şekilde ilişkili olduğunu incelemiştir. Bu araştırmacılar, doğum sonrası döneme taşınan olumsuz beklentilerin, depresif ruh halinin ve evlilik ilişkisinden duyulan düşük tatminin habercisi olduğuna yönelik bulgular sunmuştur. Foley vd.nin (2019)

çalışmasında, ilk kez ebeveyn olmayı planlayan anne babanın doğmamış bebeklerini ve onlarla gelecekteki ilişkilerini anlatan konuşma örnekleri kullanılmıştır. Çalışmadaki bir babanın görüşünün "Bebek ne olursa olsun, sanırım, bunu birbirimizi ne kadar çok sevdiğimiz ve birbirimize saygı duyduğumuz bir ürün olarak görüyorum. Aramızda gerçekten iyi bir ilişki var ve bu nedenle bunun ilişkimizi mutlu kılacağını düşünüyorum" olduğu dikkat çekmektedir. Bu ifade, doğum öncesi annelik beklentilerini değerlendiren ve bu çalışmada babalar için uyarlanması hedeflenen ölçeğin "Bebeğimin doğumu eşimle ilişkim daha anlamlı yapacak" maddesi ile uyumlu gözükmektedir. Pålsson vd.nin (2017) ilk kez baba olanların doğum öncesi hazırlık deneyimlerini, erken ebeveynlik döneminde karşılaştıkları zorluklarla ilişkili olarak tanımlamayı hedefledikleri çalışmalarında, babalarla görüşmeler yapıldığı ve doğum öncesi deneyimleri tanımlayan çeşitli kategorilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ölçek çalışmasıyla tutarlı olacak şekilde araştırmacıların saptadığı kategorilerden biri "bilgi edinmek ve gerçekçi beklentiler oluşturmak" olmuştur. Bu kategorinin, babaların ebeveynliğe hazırlanabilmeleri ve erken ebeveynlik dönemine ilişkin gerçekçi beklentiler oluşturabilmeleri için duydukları bilgi gereksinimlerine ilişkin kavramları (hem sağlıkta hem de hastalıkta bebek bakımı, emzirme - beklenenden daha zorlu, hala bir çiftiz ama eskisi gibi değil, yorgun ve bağlı olmak, duygusal tepkileri anlamak) içerdiği dikkat çekmektedir. Yine aynı çalışmada babalar, bebeğe nasıl bakacakları konusunda pratik bilgilerde boşluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Babaların önemle hazırlıklı olunması gerektiğini düşündükleri bir alan olarak doğumdan sonra çift ilişkisinde yaşanan zorluklar da gündeme gelmiştir. Babalarla görüşmeler sonucu ortaya konan tüm bu kategori ve kavramların, orijinalinde bebek, zevk, arkadaşlar, yaşam ve imge olmak üzere beş alt boyutu kapsayan maddelerden oluşan ve ülkemizde baba adaylarına uyarlanması hedeflenen DÖABÖ ile de benzerlik taşıdığı görülmektedir. DÖBBÖ'nün, ebeveynliğin erken dönemindeki babaların ihtiyaçlarını saptamaya yönelik işlevsel bir yönünün olacağı da düşünülmektedir. Kowlessar vd.nin (2014) çalışmasında yapılan görüşmeler sonucu ilk kez baba olanların yaşam deneyimlerine ilişkin iki üst tema ortaya konmuştur: hamilelik sırasında yaşanan deneyimler ve babalığın ilk günleri. Babalara doğrudan doğum öncesi dönem deneyimleri sorulmamasına rağmen babaların tamamının hamilelik dönemindeki deneyimlerini anlattıkları dikkat çekmektedir. Yanı sıra hamilelik dönemiyle birlikte babaların sosyal hayatlarında ve kişiler arası ilişkilerinde de değişiklikler yaşandığı belirtilmektedir. Bu da yine bu çalışmanın hedefi olan ölçeğin arkadaşlar ve yaşam boyutlarıyla ilgili maddelerini çağrıştırmaktadır. Kowlessar vd. (2014), doğum öncesi dönemdeki deneyimlerin doğum sonrası dönemdeki ebeveynlik deneyimlerini şekillendirdiğini de özellikle vurgulamaktadır. Wilkes vd.nin (2011) baba adayları olarak genç erkeklerin deneyimlerine ve yaklaşan babalıklarına dair düşüncelerine odaklandıkları yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde bu katılımcıların, kendi bebeklerine kendilerinin geçmiş yaşamlarında deneyimlediklerinden daha kaliteli bir babalık sunmayı umdukları ve bebeklerinin bakımına dahil olmak istedikleri ortaya konmuştur. Bu araştırmacılar, baba adaylarının olumlu ve gerçekçi babalık imajları ve hedefleri geliştirmelerine destek sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Deave ve Johnson da (2008) ilk kez ebeveyn olacak baba adaylarıyla görüşmeleri kapsayan bir çalışma yürütmüştür. Doğum öncesi görüşmelerden ortaya çıkan temalar; destek, alınan bilginin kaynakları ve kalitesi, doğum öncesi sağlık hizmeti sunumu deneyimleri ve buna katılım eksikliğidir. Aynı çalışmada doğum öncesinde baba adaylarının, bebek sahibi olma

konusunda heyecanlı olmalarına rağmen, beklediklerinden veya olmak istediklerinden daha mesafeli olmalarını belirten seyirci kalma duygusu yaşadıklarını ve bebek bakımı konusunda endişe duyduklarını ifade ettikleri ortaya konmuştur. Bir diğer çalışmada Pancer vd. (2000) çiftlerle doğum öncesi ve doğum sonrası görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bunlardan doğum öncesi görüşmenin, bireylerin ebeveyn olmanın nasıl bir şey olacağına dair beklentilerine odaklandığı görülmektedir. Araştırmanın bulgularına göre geçiş döneminde daha olumsuz yaşam olayları yaşadığını bildiren ve ebeveynlikle ilgili karmaşık beklentileri olan baba adaylarının, daha basit beklentileri olan baba adaylarına kıyasla, doğum öncesi üçüncü ay ile doğum sonrası altıncı ay arasında daha yüksek düzeyde depresyon yaşadığı saptanmıştır. Yanı sıra geçiş dönemine yönelik düşünce süreçleri açısından anne ve baba adaylarının birbirlerinden farklılık gösterdiği, anne adaylarının ebeveynliğe geçişle birlikte hayatlarının nasıl etkileneceğine yönelik düşüncelerinin, çok çeşitli alanlarda baba adaylarınınkinden daha karmaşık olduğu belirlenmiştir. Bunlara ek olarak ilk bebeğini bekleyen anne ve baba adaylarının ortak ebeveynliğe ilişkin beklentilerine (Ranta vd., 2023) ve doğum öncesi iş bölümü beklentilerine odaklanan (McHale vd., 2004); baba adaylarının yaşlarına göre doğumla ilgili beklentilerine odaklanan (Schytt ve Bergstrom, 2014); babaların ebeveyn hazırlık gruplarından farklı beklentilerinin olabildiğini ve babalığa yönelik hazırlığın nasıl yapılması gerektiğine ilişkin çeşitli tercihlerinin olduğunu ortaya koyan (Pålsson vd., 2017) çalışmalar yapıldığı da görülmektedir.

Bakermans-Kranenburg vd. (2019), ebeveyn katılımını ve çocuğun erken dönemlerden ergenliğe kadar olan gelişimini öngörebilen önemli bir yaşam olayı ve kritik dönem olarak belirttikleri babalığa geçiş sürecinin daha yumuşak olması durumunda, babaların optimum katılım sergileyeceklerini öne sürmektedir. Üstelik babaların doğumdan sonra hangi aktivitelere katılım sağlayacaklarına yönelik beklentilerinin doğum öncesi dönemde geliştiği de vurgulanan önemli detaylardan biridir. Bu beklentilerin, baba adaylarının hem duygusal hem de araçsal aktivitelere katılım düzeyiyle ilişkili olduğu saptanmıştır (Cook vd., 2005, akt. Adamsons, 2013). Babaların doğum öncesi tutumlarının onların niyetlerini açıkladığı, doğum öncesi katılım niyetlerinin de doğum sonrası babanın çocuk bakımına katılımını açıklamada önemli bir katkı sağladığı vurgulanmaktadır (Ross-Plourde vd., 2022). Yani baba-bebek etkileşimi hamilelik kadar erken bir dönemde bile desteklenebilir durumdadır (Bakermans-Kranenburg vd., 2019). Doğum öncesi beklentilerin, ebeveynlerin çocuklarını nasıl gördüklerini ve onlara nasıl tepki verdiklerini belirleyen bir bağlam sağlayabileceği belirtilmektedir. Örneğin bebeğin mizacına ilişkin ebeveyn adaylarının doğum öncesi beklentileri ile algılarının, ebeveynlerin erken bakım davranışlarını tahmin ettiği ileri sürülmektedir (Van den Akker vd., 2022). Baba katılımı teşviki hamilelik döneminden bebeklik dönemine kadar sürdürülürse baba katılımı teşvikinin en etkili olabileceği belirtilmektedir (Allport-Altillo vd., 2020). Bu nedenle baba adaylarının doğum öncesi beklentileri uygun şekillerde değerlendirilebildiği ölçüde, doğum sonrası baba katılımına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hamilelik sırasında anne adaylarıyla kıyaslandığında baba adaylarının çocuklarıyla oynamayı daha çok bekledikleri görülmüştür (Delmore-Ko vd., 2000). Foley vd.nin (2019) çalışmasında annelerin bebeklerinden erken bakım beklentileri kapsamında bahsettikleri, babaların ise futbol oynamak, parka gitmek gibi birlikte ortak aktivitede bulunabilecekleri

şekilde yürüme çağındaki ya da okul öncesi dönemdeki çocuklarından bahsettikleri saptanmıştır. Yine Dayton vd. de (2016), yeni bir bebek bekliyor olmalarına rağmen baba adaylarının, daha çok büyük çocuklarına ebeveynlik yapmaktan bahsettiklerini ve bu konudaki düşünce ve hislerini anlattıklarını tespit etmiş; verilerinin baba adaylarının daha büyük çocuklarının hayatlarına doğrudan dâhil olmayı daha net bir şekilde öngördüklerini gösterdiğini ileri sürmüştür. Tüm bu bulgular temel alınarak bu çalışmada, Sımsıkı ve Şendil (2014) tarafından geliştirilen Baba Katılım Ölçeği (BAKÖ), baba adaylarının geleceğe yönelik katılım düzeylerini değerlendirmek amacıyla düzenlenmiş ve DÖBBÖ'nün geçerlik çalışması kapsamında iki ölçeğin ilişkisine bakılmıştır.

Şimdiye kadar anne ve bebeğe odaklanan desteklerin her iki ebeveyn adayına hitap edecek şekilde yeniden yapılandırılması; çocukların gelişimsel ortamlarının iyileştirilmesi kapsamında, gelecekteki baba-çocuk ilişki kalitesinin olası yordayıcılarının belirlenmesi ve genellikle daha az bilgi edinebildiği ve ebeveynlik için daha az hazırlıklı olduğu görülen baba adaylarına yönelik başarılı müdahalelerin geliştirilmesi oldukça kritik bir öneme sahip görülmektedir (WHO, 2007). Bu noktada baba adaylarının doğum öncesi dönemin hangi aşamasında inceleneceğini belirlemek de önemlidir. Alan yazındaki bulgulara göre hamile kadının görünümünde fark edilir değişiklikler olana kadar hamilelik durumu baba adayları için nispeten gerçek dışı kalabilmekte (Adamsons, 2013) ancak hamilelik ilerledikçe baba olma gerçeğinin arttığı bilinmekte, böylece fiziksel, finansal ve duygusal yönden ebeveynliğe aktif şekilde hazırlandıkları görülmektedir (Gage ve Kirk, 2002). DÖABÖ'nün (Şendil vd., 2016) baba adayları üzerinde geçerlik ve güvenilirliğini incelemeyi hedefleyen bu çalışma da yukarıda belirtilen noktaların baz alınmasıyla, hamileliğin son trimesterindeki baba adayları ile yürütülmüştür. Böylece önceki trimesterlerle kıyaslandığında baba adaylarının beklentilerine yönelik daha sağlıklı ölçümler yapılacağı öngörülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, ilk kez baba olacak ve eşleri gebeliğinin son üç ayında olan 218 baba adayından oluşmaktadır. Katılımcıların yaşı 18-46 aralığında olup yaş ortalaması 31,03'tür (SS= 4,53). Araştırmaya dâhil olan katılımcıların, eşleri ve aileyle ilgili diğer demografik özellikler sırasıyla şu şekildedir: Katılımcıların %0,9'u (N=2) ilkokul, %11'i (N=24) ortaokul, %25,7'si (N=56) lise, %11'i (N=24) yüksekokul, %39'u (N=85) üniversite, %12,4'ü (N=27) lisansüstü mezundur. Katılımcıların eşlerinin (anne adaylarının) yaşı 18-42 aralığında olup yaş ortalaması 28,02'dir (SS= 4,53). Katılımcıların %6,9'u (N=15) ekonomik durumlarının düşük düzeyde, %53,2'si (N=116) orta düzeyde, %36,2'si (N=79) iyi düzeyde, %3,2'si (N=7) ise çok iyi düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Ek olarak katılımcıların %86,7'si gebeliğin planlı olduğunu bildirmiş, yanı sıra doğacak bebeklerinin %51,4'ünün erkek, %48,6'sının ise kız olacağı bildirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verileri Demografik Bilgi Formu, Doğum Öncesi Babalık Beklentileri Ölçeği ve Baba Katılım Ölçeği ile toplanmıştır.

Demografik Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan bu form kapsamında, araştırmaya katılan babaların yaşı, eğitim durumu, mesleği, medeni durumu, kardeş sayısı, herhangi bir psikiyatrik rahatsızlık yaşayıp yaşamadığı, eşinin yaşı, eğitim durumu, mesleği, ailenin gelir düzeyi, gebeliğin planlı olup olmadığı, gebeliğin kaçınıcı haftada olduğu ve doğacak bebeğin cinsiyetine ilişkin demografik bilgileri içeren toplam 12 soru yer almaktadır.

Doğum Öncesi Babalık Beklentileri Ölçeği (DÖBBÖ)

Bu ölçeğin orijinali ilk bebeğini bekleyen ve üçüncü trimesterde olan anne adaylarının doğum öncesindeki beklentilerini belirlemek adına Coleman vd. (1999) tarafından “Doğum Öncesi Annelik Beklentileri Ölçeği (DÖABÖ)” adıyla geliştirilmiş, Şendil vd. (2016) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Orijinali 46 maddeden ve beş boyuttan oluşan ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması sonucunda 34 maddeden oluşan ve “Gerçekçi Olmayan Olumlu Beklentiler” ile “Gerçekçi Olmayan Olumsuz Beklentiler” olmak üzere iki faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Orijinalinde olduğu gibi beşli likert olarak değerlendirilmektedir (1= kesinlikle katılmıyorum; 5= kesinlikle katılıyorum). Alt boyut puanları hesaplanırken herhangi bir madde ters puanlanmamaktadır. Ancak toplam puan hesaplanırken gerçekçi olmayan olumsuz beklentiler boyutunu oluşturan maddelerin tamamı ters puanlanır. Ölçekten alınan toplam puanın yüksek olması gerçekçi olmayan olumlu beklentiye, düşük olması gerçekçi olmayan olumsuz beklentiye, orta düzeyde olması ise gerçekçi beklentiye işaret etmektedir. Ölçek boyutlarının Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları Gerçekçi Olmayan Olumlu Beklentiler için .95, Gerçekçi Olmayan Olumsuz Beklentiler için .87 olarak bulunmuştur.

Bu araştırmada DÖABÖ’yü ilk bebeğini bekleyen ve eşi üçüncü trimesterde olan baba adaylarına uyarlayabilmek amacıyla 34 maddelik ölçekte bulunan ve içerisinde “anne” kelimesi geçen ifadeler “baba” olarak değiştirilmiştir. Ek olarak, anne adayları için hazırlanmış olan “Çocuğumuzun doğumundan sonra eşim beni fiziksel olarak daha az çekici bulacak”, “Bazen başka bir insanın ihtiyaçları için günün yirmi dört saati hazır olduğumu hayal etmek bana zor geliyor” ve “Doğum deneyiminden sonra bir hayli geliyeceğime inanıyorum” maddeleri ölçekten çıkarılmış ve ölçek 31 maddeli haliyle baba adaylarına uygulanmıştır.

Baba Katılım Ölçeği (BAKÖ)

Bu ölçek Sımsıkı ve Şendil (2014) tarafından 3-6 yaş arasında çocuğu olan babaların çocuklarıyla birlikte hangi etkinliklere ne kadar katılım gösterdiklerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Babaların öz-bildirimine dayanan ölçekte toplam 37 madde bulunmaktadır ve keyfi meşguliyet, temel bakım ve ilgi ve yakınlık olmak üzere üç boyut yer almaktadır. Beşli likert üzerinden değerlendirilen ölçekten hem toplam puan hem de her bir boyut için ayrı puan elde edilebilmektedir. Ölçekten yüksek puan almak, baba katılım düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları, keyfi meşguliyet boyutu için .89, temel bakım boyutu için .83, ilgi ve yakınlık boyutu için .85 ve BAKÖ toplam puanı için .92 olarak bildirilmiştir (Sımsıkı ve Şendil, 2014).

BAKÖ maddeleri bu araştırmada doğum öncesi döneme uygun olacak şekilde, baba adaylarının doğacak çocuklarıyla ilişkilerine yönelik cümle şekillerine dönüştürülmüştür.

Böylece baba adaylarının geleceğe yönelik öngördükleri katılım düzeylerini değerlendirmek hedeflenmiştir. Bu çalışmada BAKÖ boyutları için elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları sırasıyla .88, .76 ve .65; toplam puanın Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ise .92 olarak bulunmuştur.

Veri Toplama Süreci

Araştırma için İstanbul Atlas Üniversitesi Etik Kurulu'ndan etik izin alınmıştır (Tarih: 07.12.2022; Sayı: E-22686390-050.01.04-22166). Araştırmaya katılacak baba adayları uygunluk prensibine göre belirlenmiş ve ölçekler katılımcılara çevrimiçi ortamda Google Forms aracılığıyla ulaştırılmıştır. Çalışma öncesinde katılımcılara çalışmanın amacı, uygulanması ve verilerin gizliliğine ilişkin bilgilerin yer aldığı bilgilendirilmiş onam formu sunulmuş ve katılımcılar formu onayladıktan sonra ölçekleri doldurmuşlardır. Araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esası çerçevesinde yapılmış ve ölçeklerin doldurulması yaklaşık 15 dakika sürmüştür. DÖBBÖ'nün güvenilirlik analizleri kapsamında test-tekrar test analizi yapılması için 34 katılımcıya e-posta adresleri aracılığıyla on gün sonra yeniden ulaşılmış ve ilgili ölçeği yeniden doldurmaları istenmiştir. Aynı katılımcılara uygulanan ölçekler e-posta adres bilgileri aracılığıyla eşleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında DÖABÖ'nün faktör yapısının babalar için uygunluğunu belirlemek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Verilerin analizinde Jamovi 2.3 (2022) paket programı ile Rosseel vd.nin (2018) R ek paketi kullanılmıştır. Ölçeğin geçerliği kapsamında boyutlar arası korelasyon, ölçekler arası korelasyon, güvenilirlik kapsamında test-tekrar test korelasyonu ve Cronbach Alfa iç tutarlık analizi yapılmıştır. Ek olarak çalışma kapsamında doğum öncesi babalık beklentileri ile babanın yaşı arasındaki korelasyon incelenmiştir. İlgili tüm analizler SPSS 26.0 paket programıyla gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Doğrulayıcı faktör analizi kapsamında DÖBBÖ'nün gerçekçi olmayan olumlu beklenti ve gerçekçi olmayan olumsuz beklenti boyutlarından oluşan iki faktörlü yapısını test etmek amacıyla Ki-kare/df, SRMR (Standardized Root Mean Square Residual), RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation), CFI (Comparative Fit Index) ve TLI (Tucker-Lewis Index) uyum indeksleri incelenmiştir. Uyum değerleri bakımından Ki-kare/df oranının 2'den küçük olması iyi, 2 - 5 arasında olması ise kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir. RMSEA ve SRMR değerlerinin .05'ten küçük olması iyi, .05 - .08 arasında olması ise kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir. CFI ve TLI değerlerinin ise .95'in üzerinde olması iyi, .90 - .95 arasında olması ise kabul edilebilir düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde uyum değerlerinin sınırda ya da sınırın altında kaldığı görülmüştür ($X^2=1188$, $X^2/df = 2,74$, $p < .001$, SRMR= .059, RMSEA = .089, CFI = .883, TLI = .874). Modelin uyumu üzerinde etki yaratan bir diğer ölçüt olarak faktör yükü .30'un altında olan madde olup olmadığı incelenmiş ve herhangi bir maddenin .30'un altında yüklenmediği görülmüştür. Öte yandan yapılan analizde modelin iyileştirilmesine yönelik önerilen modifikasyonlar olduğu görülmüş ve öneri doğrultusunda 22-23, 8-9 ve 29-

31 maddeleri arasındaki hatalar ilişkilendirilmiştir. Yapılan ilişkilendirme sonrasında uyum indeks değerlerinin istenen düzeye geldiği görülmüştür ($X^2=1001$, $X^2/df = 2,32$, $p < .001$, $SRMR= .055$, $RMSEA = .078$, $CFI = .911$, $TLI = .904$). Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen iki faktörlü yapı, maddeleri, boyutları ve faktör yükleri ile beraber Tablo 1’de verilmiştir. Buna göre 20 maddeden oluşan birinci faktör gerçekçi olmayan olumlu beklentiler boyutunu, 11 maddeden oluşan ikinci faktör ise gerçekçi olmayan olumsuz beklentiler boyutunu temsil etmektedir.

Tablo 1.
DÖBBÖ ile Gerçekleştirilen Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör Yükleri
Gerçekçi Olmayan Olumlu Beklentiler	
30. Sanıyorum bebeğim doğduğunda çok büyük bir sevgi hissedeceğim.	.96
11. Bebeğimin dünyayı tanımamasının gelişimini izlemek büyüleyici olacak.	.94
22. Bir bebeğin katılımı, bir evi sıcak ve sevgi dolu yapar.	.92
17. Çocuğumun doğumunun, yaşamımda yeni fırsatlar sunacak, heyecanlı bir adım olduğuna inanıyorum.	.89
28. Bebeğimi kollarımın arasına alacağım an için bazen çok fazla sabırsızlanıyorum.	.89
2. Bebeğimin doğumu eşimle ilişkimi daha anlamlı yapacak.	.85
6. Çocuğumla birlikte huzurluysam, o daha iyi beslenecek ve daha iyi uyuyacaktır.	.85
19. Sevdiğini hisseden bebekler genellikle mutludur ve bu nedenle bakımları kolaydır.	.85
23. İnsanın bir bebekten aldığı kusursuz ve saf sevgi, diğer hiçbir ilişkiye eşdeğer değildir.	.83
24. Ulaşmak için çaba harcamayı planladığım bir ideal baba hayalim var.	.83
1. Kendimi, rahatsız edilmeden uzun bir süre bebeğimi tutarken ve kucaklarken hayal ediyorum.	.82
3. Bu çocuk diğer yaşam olaylarının yapamayacağı bir şekilde yaşamımı bütünleyecek.	.82
13. Babalığın verdiği keyfin, zorluklarından daha ağır basacağını umuyorum.	.82
21. Çocuk yetiştirme, yeniden çocukluğa dönüş yolculuğu için eşsiz bir fırsat sağlar.	.80
29. Diğer babaları izlerken, belirli durumlarda ne kadar benzer veya farklı tepkiler vereceğimi tahmin etmeye çalışıyorum.	.80
27. Sık sık bebeğimin ne kadar güzel olacağını düşünüyorum.	.77
14. Bir çocuğun babası olmakla kıyaslandığında yaşamdaki diğer şeyler önemsiz görünecektir.	.67
7. Çocuğum ağladığında derdini anlayabileceğimi ve onu çabucak avutacağımı umuyorum.	.64
31. Benim çocuğumun ne kadar benzer ya da farklı olacağını hayal etmeye çalışarak şimdi çocukları daha yakından izliyorum.	.63
26. Günlük yaşamımda kendimi sıklıkla, çocuğumun bakımıyla çok eğlendiğimi hayal ederken buluyorum.	.52
Gerçekçi Olmayan Olumsuz Beklentiler	
10. Bebeğimin doğumu eşimle ilişkiye büyük bir gerginlik getirecektir.	.85
20. Çocuklar konuşmaya başlayana kadar çok fazla eğlenceli değildir.	.79
5. Yeterli bir baba olma yeteneğim konusunda endişeliyim.	.77
4. Kendimi bir baba olarak hayal etmekte zorlanıyorum.	.76
9. Bebek doğduğunda sosyal yaşamım altüst olacak.	.73
15. Bazen bir çocuk yetiştirmenin getirdiği yaşam boyu bağlılıktan korku duyuyorum.	.71
12. Bebek küçükken yaşamımı ertelemek zorundaymışım gibi hissediyorum.	.64
25. Bebeğim olduktan sonra arkadaşlarım muhtemelen beni daha az eğlenceli bulacaklar.	.62

Tablo 1. devamı

DÖBBÖ ile Gerçekleştirilen Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

18. Bebeğimiz doğduktan sonra eşim benimle konuşmayı daha az ilginç bulacak.	
16. Herhangi birinin yeni doğan bir bebeğin bakımından tamamen keyif alacağı konusunda ciddi şüphelerim var.	.43
8. Bebeğimin doğumu yaşam tarzımı kısıtlayacak.	.43

Yapı geçerliği kapsamında DÖBBÖ'nün boyutları arasındaki korelasyon incelenmiş ve bulgular Tablo 2'de sunulmuştur. Korelasyon katsayıları yorumlanırken elde edilen değerler 0-.30 aralığında olması düşük düzeyde ilişkiye, .30-.70 aralığında olması orta düzeyde ilişkiye, .70-1.00 aralığında olması ise yüksek düzeyde ilişkiye işaret etmektedir (Büyüköztürk, 2020). Buna göre DÖBBÖ'nün gerçekçi olmayan olumlu beklentiler ile gerçekçi olmayan olumsuz beklentiler boyutları arasında yüksek düzeyde olumsuz yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Tablo 2.

DÖBBÖ Boyutlarının ve DÖBBÖ Toplam Puanın Tanımlayıcı İstatistikleri, Pearson Korelasyon Katsayıları ve Test-Tekrar Test Spearman Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	Ort.	SS.	Min	Max	1	2	3
1. Gerçekçi Olmayan Olumlu Beklentiler	48,83	23,07	20,00	100,00	(.83***)	-.78***	.98***
2. Gerçekçi Olmayan Olumsuz Beklentiler	37,00	5,39	11,00	55,00		(.85***)	-.89***
3. DÖBBÖ Toplam Puan	77,87	32,18	32,00	155,00			(.89***)
							.97

Not. N = 218; ***p < .001. Boyutların test-tekrar test korelasyon katsayıları parantez içinde verilmiştir (N = 34, ***p < .001). Boyutların Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları ise İtalik olarak belirtilmiştir.

Yine yapı geçerliği kapsamında DÖBBÖ boyutları ve toplam puanı ile BAKÖ toplam puanı arasındaki korelasyon incelenmiş ve bulgular Tablo 3'te sunulmuştur. Buna göre DÖBBÖ toplam puanı ve gerçekçi olmayan olumlu beklentiler boyutu ile BAKÖ toplam puanı arasında olumlu yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunurken, gerçekçi olmayan olumsuz beklentiler boyutu ile BAKÖ toplam puanı arasında ise düşük düzeyde olumsuz yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 3.

DÖBBÖ Boyutları ve DÖBBÖ Toplam Puanı ile BAKÖ Toplam Puanı Arasındaki Korelasyona İlişkin Spearman Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	1	2	3	4
1. Gerçekçi Olmayan Olumlu Beklentiler	-	-.14	.85***	.58***
2. Gerçekçi Olmayan Olumsuz Beklentiler		-	-.60**	-.33**
3. DÖBBÖ Toplam Puan			-	.61***
4. BAKÖ Toplam Puan				-

Not. N = 63; **p < .01, ***p < .001.

DÖBBÖ'nün güvenilirlik analizleri kapsamında Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre gerçekçi olmayan olumlu beklentiler, gerçekçi olmayan olumsuz beklentiler ve toplam puan katsayıları sırasıyla .98, .91 ve .97 olarak bulunmuştur (Bkz. Tablo 2). Yine güvenilirlik analizleri kapsamında araştırmadaki katılımcı grubunda yer alan 34 katılımcıya on gün arayla DÖBBÖ yeniden uygulanmış ve ölçeğin test-tekrar test korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda boyutlar arasındaki korelasyonların olumlu yönde ve yüksek düzeyde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bkz. Tablo 2).

Araştırma kapsamında doğum öncesi babalık beklentileri boyutları ile babaların yaşı arasındaki ilişki de incelenmiştir. Bu amaçla yapılan Spearman korelasyon analizi sonucunda babaların yaşı ile gerçekçi olmayan olumlu beklentiler arasında düşük düzeyde olumlu yönde anlamlı bir ilişki ($\rho = .18, p < .01$) bulunurken gerçekçi olmayan olumsuz beklentiler boyutu arasında düşük düzeyde olumsuz yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\rho = -.14, p < .05$).

Tartışma ve Sonuç

İlk kez çocuk sahibi olacak anne-baba adaylarının doğum öncesi beklentilerinin, doğumdan sonraki süreci çeşitli yönlerden etkilediği alan yazında görülmektedir. Ebeveynliğe geçişin hayatlarını nasıl etkileyeceğinin daha çok farkında olan adayların, karşılaşılabilecekleri zorlu ya da olumsuz durumlarla baş etmek için stratejiler geliştirebileceği bilinmektedir. Örneğin geçiş sürecinde kaygı gibi olumsuz duygularla baş edebilmek için ebeveyn adayları, kendilerini psikolojik olarak hazırlamak şeklinde bir strateji kullanabilmektedir (Pancer vd., 2000). Dolayısıyla ebeveyn adaylarının doğum öncesi beklentilerini iyi anlamak, gerçekçi olmayan beklentilere yönelik farkındalık kazandırmak önemli bir konumda durmaktadır. Ancak araştırmaların çoğu annelerle yürütüldüğü için, annelerle kıyaslandığında, babaların doğum öncesinde bebekleriyle ilişki geliştirmeleri hakkında daha az şey bilindiği görülmektedir (Dayton vd., 2016). Oysaki babaların hamilelikten itibaren çocuklarının hayatlarına ne kadar çok dâhil olurlarsa, fiziksel, bilişsel ve sosyo-duygusal sonuçlar açısından çocuklarının o kadar iyi durumda olduğuna yönelik bulgulara rastlanmaktadır (Cabrera ve Tamis-LeMonda, 2013, akt. Dayton vd., 2016). Bu nedenle, sadece anne adayının değil, ebeveyn adaylarının çift olarak doğum öncesi dönemde ve doğumda desteklenmesi gerektiği (Chandler ve Field, 1997); baba adayının da ruh sağlığı açısından değerlendirilmesinin önemli olduğu mutlaka göz önünde tutulmalıdır (Güleç Şatır ve Kavlak, 2023). Baba adaylarının doğum öncesi dönemde “baba olma” rolünü benimsemeleri durumunda doğum öncesi katılımlarının da artabileceği, bu durumun da uzun vadede aile ve toplum özelinde önemli katkılar sağlayacağı belirtilmektedir (Adamsons, 2013). Dolayısıyla hamileliğin daha başından itibaren baba adaylarını da sürece dahil etmek gerekmektedir (Pålsson vd., 2017). Oysaki konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında doğum öncesi beklentilerin annelik çerçevesinde değerlendirildiği ve bu kapsamda Türkçe'ye uyarlanan ölçeğin araçlarının olduğu görülmüş ancak doğum öncesi babalık beklentilerini ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçekle karşılaşılmamıştır. Bu sebeple bu çalışmada Coleman vd. (1999) tarafından geliştirilen ve Şendil vd. (2016) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan DÖABÖ'nün babalara uyarlanması amaçlanmıştır.

İlk olarak, ölçeğin faktör yapısının babalar için uygunluğunu belirlemek amacıyla yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi sonuçları, ölçeğin orijinal yapısının korunduğunu göstermiştir. Yanı sıra ölçeğin yapı geçerliği kapsamında ölçek boyutları arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Buna göre gerçekçi olmayan olumlu beklentiler ile gerçekçi olmayan olumsuz beklentiler boyutları arasında olumsuz yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Alan yazında katılımcı olarak ilk kez baba olacakları dahil eden bazı çalışmaların da (Foley vd., 2019; Pålsson vd., 2017), bu çalışmada uyarlanan ölçek maddelerini destekler nitelikte tema ve kavramlar saptadığı dikkat çekmektedir. Görüşmelerden elde edilen sonuçlarla ölçek boyut ve maddelerinin tutarlı olması, bu ölçek ile son trimesterdeki baba adaylarının beklentilerine yönelik doğru ölçümler yapılacağına dair bir işaret olarak görülebilir. Yine Pålsson vd.nin (2017) çalışmasında babaların hazırlıklı olmayı gerektirdiğini düşündükleri bebek ve çift ilişkisiyle ilgili güçlükler dile getirilmiştir. Bu çalışmadaki ölçek maddelerini akla getiren bu geribildirimler, uyarlanan ölçeğin babaların ihtiyaçlarını saptayabilmek adına da önemli bir basamak olabileceğini düşündürmektedir.

Ölçeğin yapı geçerliği kapsamında yapılan ölçekler arası korelasyon analizi için DÖBBÖ boyutları ve toplam puanı ile BAKÖ toplam puanı arasındaki korelasyon incelenmiştir. Elde edilen sonuçlarda, DÖBBÖ toplam puanı ve gerçekçi olmayan olumlu beklentiler boyutu ile BAKÖ toplam puanı arasında olumlu yönde orta düzeyde, gerçekçi olmayan olumsuz beklentiler boyutu ile BAKÖ toplam puanı arasında ise olumsuz yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Yani baba adaylarının doğum öncesi gerçekçi olmayan olumlu beklentileri ne kadar yüksekse, henüz doğmamış çocuklarıyla gelecekteki olası ortak etkinliklere katılım sağlama istekleri de o kadar yüksek olmaktadır. Bu bulgular alan yazında doğum öncesindeki baba adaylarının, doğum sonrasında özellikle çocukları daha büyükken gerçekleştirmeyi hedefledikleri katılım etkinliklerine odaklandıklarını gösteren çalışma bulguları ile benzerlik göstermektedir (örn. Dayton vd., 2016; Foley vd., 2019). Yine baba adaylarının çocukları büyüdükçe kendilerini ve ebeveynlik katkılarını daha önemli görebileceklerine dair sunulan bulgular da (Dayton vd., 2016) doğum öncesi beklentiler ile baba katılımı arasındaki ilişkiye yönelik katkı sağlamaktadır.

Ölçeğin güvenilirlik analizleri kapsamında gerçekçi olmayan olumlu beklentiler, gerçekçi olmayan olumsuz beklentiler ve toplam puan Cronbach Alfa iç tutarlık katsayılarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Güvenirlik analizleri kapsamında yapılan test-tekrar test korelasyon analiz sonucu ise boyutlar arasındaki korelasyonların olumlu yönde ve yüksek düzeyde anlamlı olduğunu göstermiştir. Özetle, yukarıda belirtilen bulgular DÖBBÖ'nün, ilk bebeğini bekleyen babaların babalık beklentilerini ölçen psikometrik açıdan yeterli, geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında ayrıca, doğum öncesi babalık beklentileri boyutları ile babaların yaşı arasındaki ilişki de incelenmiştir. Yapılan analiz sonuçları, babaların yaşı ile gerçekçi olmayan olumlu beklentiler arasında düşük düzeyde olumlu yönde, gerçekçi olmayan olumsuz beklentiler boyutu arasında ise düşük düzeyde olumsuz yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Schytt ve Bergstrom'un (2014) ilk çocuğun doğumuna ilişkin beklenti ve deneyimlerin baba yaşıyla ilişkili olduğunu bulan çalışmasında, yaşça daha büyük olan

baba adaylarının doğum ve ebeveynlik hazırlıklarıyla daha fazla meşgul oldukları; daha genç olanların ise sosyoekonomik koşullarla ilgili daha fazla endişe duydukları saptanmıştır. Aynı çalışmada genç babaların yeni bir aile için sosyoekonomik temeller oluşturmaya çalışırken, yaşça daha büyük olanların ise baba olma durumunun psikolojik yönlerine odaklanabildiklerine dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte yaşça daha büyük olan baba adayları doğum sürecine yönelik daha olumsuz duygu ve beklentilere sahip gözükmektedirler (Schytt ve Bergstrom, 2014). Bu çalışmada kullanılan ölçek, bebek, zevk, arkadaşlar, yaşam ve imge gibi geleceğe dönük daha duygusal ve sosyal konular üzerinden bir değerlendirme yaptığı için babaların yaşı arttıkça gerçekçi olmayan olumlu beklenti düzeyinin artmasına yönelik sonuç, yukarıda bahsedilen çalışmada belirtilen yaşça daha büyük olan babaların psikolojik yönlere odaklanması bulgusuyla bağdaştırılabilir durmaktadır. Babalık beklentileri ile babaların yaşına yönelik gelecekte yeni çalışmalar yapılmasının, bu konuda daha iyi bir tartışma zemini oluşturacağı düşünülmektedir.

Çocuk ve aile yararı göz önünde tutulduğunda gerek araştırma gerekse uygulama alanında doğum öncesi ve doğum sonrası erken dönemde babalara daha fazla yer verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır (Bakermans-Kranenburg vd., 2019). Babalara uygun şekilde destek sunabilmek adına da kendilerinin doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası erken dönemlerde ne tür desteklere ihtiyaç duyduklarını tanımlamak kritik öneme sahip gözükmektedir (Leahy-Warren vd., 2023). Olumlu ebeveynliğin belirleyicilerine yönelik çalışmalar kapsamında hamilelik dönemi, gerçekleştirilecek müdahaleler açısından önemli bir fırsat olarak görülmektedir (Foley ve Hughes, 2018). Fakat bu noktada baba kimliğini güçlendirebilmek için baba adaylarına annelerle eşit düzeyde bir ebeveyn muamelesi yapılması gerektiği (Pålsson vd., 2017), yanı sıra olumlu ve gerçekçi babalık imajları ve hedefleri geliştirmeleri konusunda kendilerine yeterince olanak sağlanması gerektiği üzerinde önemle durulmalıdır (Wilkes vd., 2011).

Baba adaylarının yeni bir bebeğe ebeveynlik yapmaya hazırlanırken sorumluluk yükü taşıdıkları ortaya konmuştur (Dayton vd., 2016). Ayrıca kendilerinin ebeveynliğe geçişi daha rahat gerçekleştirebilmeleri için ek bilgilere ihtiyaç duydukları (Tiller, 1995), çok az destek alan ya da hiç destek alamayan birçok baba için doğum sonrası dönemin zor geçtiği saptanmıştır (Leahy-Warren vd., 2023). Ayrıca gerçekçi beklentiler oluşturabilmek için bebekle yaşamaya dair net bilgilere gereksinim duyulduğu öne sürülmektedir (Entsieh ve Kristensson Hallström, 2016; Persson vd., 2011, 2012). Bu noktada, babaların doğum öncesi dönemde ve doğumdan sonraki ilk birkaç yılda müdahale çalışmalarına daha açık ve istekli oldukları bilgisi (Dayton vd., 2016) ile destek ve müdahale çalışmalarının doğum öncesi dönem boyunca sunulabileceği vurgusu (Kaźmierczak vd., 2020) göz önünde tutulmalıdır. Üstelik baba olarak yeni rollerinde tanınan ve hamilelik sırasında duygusal destek deneyimleyen baba adaylarının daha iyi fiziksel ve ruhsal sağlığa sahip oldukları bulunmuştur (WHO, 2007). Baba adaylarına yönelik gerçekleştirilecek katılım programlarının çeşitli özelliklere sahip olması önerilmektedir: belirli ebeveynlik bilgi ve becerilerini içermek, baba rolü hakkında düşünmeye sevk etmek, eş desteği ve ortak ebeveynlik vurgusu yapmak, baba adaylarının perinatal dönemde öz bakım ve ruh sağlığına ilişkin ihtiyaçlarını keşfetmek, hamilelikte baba katılım desteğini başlatmak adına çeşitli sağlık çalışanları arasındaki işbirliklerini güçlendirmek (Allport-Alttillo vd., 2020).

Baba olma durumuna daha geniş bir sistem içinde bakılırsa, erkeklerin baba olmasını desteklemenin, politik, sosyokültürel ve işyeri değişiklikleri gerektirdiğine ve ebeveynliğe geçiş sürecinde anneler gibi babaların da büyük bir dönüşümden geçtiğini ve bebeklerinin gelişimini şekillendirmede önemli bir rol oynadığını toplumların kabul etmesinin gerekli olduğuna işaret edilmektedir (Leahy-Warren vd., 2023). Her ne kadar baba adaylarının erkeklerden ziyade kadınlardan ebeveynlik tavsiyesi ve desteği alma eğiliminde olduklarını gösteren bulgular mevcut olsa da (Dayton vd., 2016), babaların diğer babalarla bağlantı kurmaya ihtiyaç duydukları da ileri sürülmektedir (Leahy-Warren vd., 2023). Kendileri gibi başkalarının da benzer deneyimler yaşadığını görebilmeleri adına ebeveynlik için sosyal destek kritik bir konumda durmaktadır (Dayton vd., 2016). Babalara destek sağlanması durumu, deneyimli babaların doğum öncesi dönemdeki babalara gönüllü olarak zaman ve destek sağlamasını kapsar gözükmektedir (Wilkes vd., 2011).

Ana çocuk sağlığı hizmetlerinin, büyük oranda anne ve çocuk sağlığına odaklandığının ve babaların bu süreçlere yönelik ihtiyaçlarının çoğunlukla bu hizmet kapsamının dışında tutulduğunun (WHO, 2007), yanı sıra sağlık hizmeti sağlayıcılarının genellikle baba adaylarını hamilelik sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak görmediğinin altı çizilmektedir (Chandler ve Field, 1997). Oysaki sağlık hizmetleri ile sağlık çalışanlarının, anneler kadar doğum öncesindeki babalar için de özel bir yere sahip olması gerekmektedir. Bununla birlikte anne ve baba adaylarının, hamilelikle ilgili en çok güvendikleri bilgi kaynağının sağlık çalışanları olduğunun saptandığı dikkat çekmektedir (Allport-Altillo vd., 2020). Örneğin Pålsson vd.nin (2017) belirttiğine göre ebeler, baba adaylarının hazırlıklarında destek olacak yetkin ve güvenilir bir rehber olarak konumlandırılmıştır. Yine hemşirelerin, ailenin ayrılmaz bir üyesi olarak anne ve babaların rollerini netleştirmelerinde ve tanımlamalarında yardımcı olabileceği vurgulanmaktadır (Tiller, 1995). Yani sağlık profesyonellerinin, baba adaylarına yön verme ve destek olma konusunda önemli bir rol oynadıkları bilinmektedir (Leahy-Warren vd., 2023). Bu nedenle uygulama alanında çalışanların, hamileliğin erken dönemlerinde dahi hem anne hem de baba adaylarına ulaşmaları ve onları, babalığın önemine vurgu yapan, annelerin babaların yeterliğine olan inançlarını artıran doğum öncesi programlara dâhil etmeleri önerilmektedir (Adamsons, 2013). Ayrıca doğum öncesi beklentilerin tespiti ve sağlıklı şekillerde yönlendirilmesi açısından katkı sunacağı düşünülen bir başka öneri de sağlık profesyonellerinin sunacağı ortam olabilir. Bu öneri, babaların kendi duygularını rahatlıkla aktarabildiği, bu sayede babaların hamilelik dönemindeki duyguları ile doğumunu bekledikleri bebeklerine yönelik hislerinin farkında olmalarını sağlayabilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Güleç Şatır ve Kavlak, 2023). Bunlara ek olarak ilk kez baba olanların beklenti ve deneyimlerini yaş farklılıkları açısından da değerlendirebilmek, ebe ve doktor gibi sağlık çalışanlarının kişiye özel bilgi ve destek sağlamalarının da önünü açabilir durmaktadır (Schytt ve Bergstrom, 2014). Doğum öncesi babalık beklentilerine etkisi açısından son yıllarda 4D ultrason görüntülerinin araştırmalarda kullanılması da dikkate değer gözükmektedir. Ammaniti ve Menozzi'nin (2021) sunduğu bilgiler doğrultusunda hamileliğin son trimesterinde bebeklerinin görüntüsünü dört boyutlu ultrason videosunda görme deneyiminin, hamilelik boyunca gelişen bebeğe ilişkin zihinsel temsilleri şekillendirebileceği, bunun yanında ebeveyn adaylarının doğum sonrası etkileşimlere dair fantezilerini/hayallerini

ve beklentilerini paylaşmasını teşvik edebileceği vurgulanmaktadır (Ammaniti ve Menozzi, 2021).

Ross-Plourde vd. (2022), babaların doğum öncesi özelliklerinin, doğum sonrası davranışlarını açıklarken dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı araştırmacılar, babanın çocuk bakımına katılımını şekillendiren anne özelliklerinin yanı sıra bu özelliklerin de mutlaka hesaba katılmasını gerekli görmektedirler. Bu bağlamda doğum öncesi babalık beklentileri, doğum sonrası babalık davranışını yordaması beklenen doğum öncesi özellikler kapsamında ele alınabilecek önemli bir değişken olarak da konumlandırılabilir gözükmektedir. Diğer yandan ebeveynliğe geçiş sürecinde anne ve baba adaylarının verdiği tepkilerin birbirinden farklı olması dolayısıyla (Pancer vd., 2000), hem doğum öncesi annelik beklentilerinin hem de doğum öncesi babalık beklentilerinin karşılaştırılabilir şekilde ayrı ayrı ölçülmesi, hatta her iki grubun ihtiyaçlarına göre eğitim programları düzenlenmesi faydalı olabilir. Görüldüğü gibi bu çalışma ile alana kazandırılan DÖBBÖ'nün, gerek sosyal bilimler gerekse sağlık bilimleri açısından araştırma ve uygulama süreçlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adamsons, K. (2013). Possible selves and prenatal father involvement. *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice about Men as Fathers*, 11(3), 245–255. <https://doi.org/10.3149/fth.1103.245>
- Allport-Altillo, B. S., Aqil, A. R., Nelson, T., Johnson, S. B., Labrique, A. B., Carabas, Y., & Marcell, A. V. (2020). Parents' perspectives on supporting father involvement in African American families during pregnancy and early infancy. *Journal of the National Medical Association*, 112(4), 344–361. <https://doi.org/10.1016/j.jnma.2020.04.002>
- Altan, S. (2019). *Hamile kadın ve eşlerinin doğum öncesi ve sonrası bebeğe bağlanma düzeyleri, evlilik uyumu ve doğum öncesi beklentileri arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Boylamsal bir çalışma* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Altenburger, L. E., & Schoppe-Sullivan, S. J. (2020). New fathers' parenting quality: Personal, contextual, and child precursors. *Journal of Family Psychology*, 34(7), 857–866. <https://doi.org/10.1037/fam0000753>
- Alyousefi-van Dijk, K., De Waal, N., Van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2022). Development and feasibility of the prenatal video-feedback intervention to promote positive parenting for expectant fathers. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 40(4), 352–365. <https://doi.org/10.1080/02646838.2021.1886258>
- Ammaniti, M., & Menozzi, F. (2021). Maternal and paternal coparenting representations and interactions during pregnancy. R. Kuersten-Hogan & J. P. McHale (Eds.), *Prenatal family Dynamics: Couple and coparenting relationships during and postpregnancy* içinde (s. 85-106). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-51988-9>
- Andersson, E., Norman, Å., Kanlinder, C., & Plantin, L. (2016). What do expectant fathers expect of antenatal care in Sweden? A cross-sectional study. *Sexual & Reproductive Healthcare*, 9, 27-34. <https://doi.org/10.1016/j.srhc.2016.06.003>
- Bakermans-Kranenburg, M. J., Lotz, A. M., Dijk, K. A., & Van IJzendoorn, M. (2019). Birth of a father: Fathering in the first 1,000 days. *Child Development Perspectives*, 13(4), 247–253. <https://doi.org/10.1111/cdep.12347>
- Biehle, S. N., & Mickelson, K. D. (2012). First-time parents' expectations about the division of childcare and play. *Journal of Family Psychology*, 26(1), 36–45. <https://doi.org/10.1037/a0026608>
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum* (27. Baskı). Pegem Akademi.
- Chhabra, J., McDermott, B., & Li, W. (2020). Risk factors for paternal perinatal depression and anxiety: A systematic review and meta-analysis. *Psychology of Men & Masculinities*, 21(4), 593–611. <https://doi.org/10.1037/men0000259>
- Chandler, S., & Field, P. A. (1997). Becoming a father: First-time fathers' experience of labor and delivery. *Journal of Nurse-Midwifery*, 42(1), 17-24. [https://doi.org/10.1016/S0091-2182\(96\)00067-5](https://doi.org/10.1016/S0091-2182(96)00067-5)

- Coleman, P., Nelson, E. S., ve Sundre, D. L. (1999). The relationship between prenatal expectations and postnatal attitudes among first-time mothers. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 17(1), 27-39. <https://doi.org/10.1080/02646839908404582>
- Cowan, P. A., & Cowan, C. P. (2021). Foreword. R. Kuersten-Hogan & J. P. McHale (Eds.), *Prenatal family dynamics: Couple and coparenting relationships during and postpregnancy* içinde (s. vii-x). Springer Nature Switzerland. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-51988-9>
- Dayton, C. J., Buczkowski, R., Muzik, M., Goletz, J., Hicks, L., Walsh, T. B., & Bocknek, E. L. (2016). Expectant fathers' beliefs and expectations about fathering as they prepare to parent a new infant. *Social Work Research*, 40(4), 225–236. <https://doi.org/10.1093/swr/svw017>
- Deave, T., & Johnson, D. (2008). The transition to parenthood: What does it mean for fathers? *Journal of Advanced Nursing*, 63(6), 626–633. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2008.04748.x>
- Delmore-Ko, P., Pancer, S. M., Hunsberger, B., Pratt, M. (2000). Becoming a parent: The relation between prenatal expectations and postnatal experience. *Journal of Family Psychology*, 14(4), 625-640. <https://doi.org/10.1037//0893-3200.14.4.625>
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO). (2007). *Fatherhood and Health outcomes in Europe*.
- Entsieh, A. A., & Kristensson Hallström, I. (2016). First-time parents' prenatal needs for early parenthood preparation-A systematic review and meta-synthesis of qualitative literature. *Midwifery*, 39, 1-11. <http://dx.doi.org/10.1016/j.midw.2016.04.006>
- Feldman, S. S., & Nash, S. C. (1984). The transition from expectancy to parenthood: Impact of the firstborn child on men and women. *Sex Roles*, 11(1-2), 61-78. <https://doi.org/10.1007/BF00287441>
- Fenwick, J., Bayes, S., & Johansson, M. (2012). A qualitative investigation into the pregnancy experiences and childbirth expectations of Australian fathers-to-be. *Sexual & Reproductive Healthcare*, 3(1), 3–9. <https://doi.org/10.1016/j.srhc.2011.11.001>
- Flykt, M., Lindblomvd, J., Punamäki, R.-L., Poikkeus, P., Repokari, L., Unkila-Kallio, L., Vilska, S., Sinkkonen, J., Tiitinen, A., Almqvist, F., & Tulppala, M. (2009). Prenatal expectations in transition to parenthood: Former infertility and family dynamic considerations. *Journal of Family Psychology*, 23(6), 779–789. <https://doi.org/10.1037/a0016468>
- Foley, S., & Hughes, C. (2018). Great expectations? Do mothers' and fathers' prenatal thoughts and feelings about the infant predict parent-infant interaction quality? A meta-analytic review. *Developmental Review*, 48, 40-54. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2018.03.007>
- Foley, S., Branger, M. C. E., Alink, L. R. A., Lindberg, A., & Hughes, C. (2019). Thinking about you baby: Expectant parents' narratives suggest prenatal spillover for fathers. *Journal of Family Psychology*, 33(8), 905–915. <https://doi.org/10.1037/fam0000568>

- Gage, J. D., & Kirk R. (2002). First-time fathers: Perceptions of preparedness for fatherhood. *Canadian Journal of Nursing Research*, 34(4), 15–24.
- Glover, V., & Capron, L. (2017). Prenatal parenting. *Current Opinion in Psychology*, 15, 66-70. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.02.007>
- Güleç Şatır, D., & Kavlak, O. (2021). “Paternal Antenatal Bağlanma Ölçeği”nin Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Journal of Human Sciences*, 18(1), 1-11. <https://doi.org/10.14687/jhs.v18i1.6047>
- Güleç Şatır, D., & Kavlak, O. (2023). Alexithymia and fetal attachment in expectant fathers. *Artuklu International Journal of Health Sciences*, 3(2), 123-128. <https://doi.org/10.58252/artukluder.1293993>
- Hildingsson, I., & Sjöling, M. (2011). Fathers’ experiences of support during pregnancy and the first year following childbirth—findings from a Swedish regional survey. *Journal of Men's Health*, 8(4), 258-266. <https://doi.org/10.1016/j.jomh.2011.03.007>.
- Huth-Bocks, A. C., Theran, S. A., Levendosky, A. A., Bogat, G. A. (2011). A social-contextual understanding of concordance and discordance between maternal prenatal representations of the infant and infant-mother attachment. *Infant Mental Health Journal*, 32(4), 405-426.
- Kalmuss, D., Davidson, A., Cushman, L. (1992). Parenting expectations, experiences, and adjustment to parenthood: A test of the violated expectations framework. *Journal of Marriage and Family*, 54(3), 516-526.
- Kao, B.-C., Gau, M.-L., Wu, S.-F., Kuo, B.-J., & Lee, T.-Y. (2004). A comparative study of expectant parents' childbirth expectations. *Journal of Nursing Research*, 12(3), 191-202. <https://doi.org/10.1097/01.JNR.0000387503.21749.0d>
- Kaźmierczak, M., Pawlicka, P., Łada-Maśko, A. B., van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2020). How well do couples care when they are expecting their first child? Family and dyadic predictors of parental sensitivity in expectant couples. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 1-8. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.562707>
- Kowlessar, O., Fox, J. R., & Wittkowski, A. (2014). First-time fathers’ experiences of parenting during the first year. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 33(1), 4–14. <https://doi.org/10.1080/02646838.2014.971404>
- Larney, B., Cousens, P., & Nunn, K. P. (1997). Maternal representation reassessed. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 2(1), 125-144. <https://doi.org/10.1177/1359104597021009>
- Lawrence, E., Nysten, K., Cobb, R. J. (2007). Marital satisfaction across the transition to parenthood. *Journal of Family Psychology*, 22(1), 41-50.
- Leahy-Warren, P., Philpott, L., Elmir, R., & Schmied, V. (2023). Fathers’ perceptions and experiences of support to be a parenting partner during the perinatal period: A scoping review. *Journal of Clinical Nursing*, 32, 3378–3396. <https://doi.org/10.1111/jocn.16460>

- Lindstedt, J., Korja, R., Vilja, S., & Ahlqvist-Björkroth, S. (2021). Fathers' prenatal attachment representations and the quality of father-child interaction in infancy and toddlerhood. *Journal of Family Psychology, 35*(4), 478–488. <https://doi.org/10.1037/fam0000813>
- May, K. A. (1978). Active involvement of expectant fathers in pregnancy: Some further considerations. *JOGN Nursing, 7*(2), 7-12. <https://doi.org/10.1111/j.1552-6909.1978.tb00901.x>
- McHale, J. P., Kazali, C., Rotman, T., Talbot, J., Carleton, M., & Lieberman, R. (2004). The transition to coparenthood: Parents' prebirth expectations and early coparental adjustment at 3 months postpartum. *Development and Psychopathology, 16*, 711-733. <https://doi.org/10.1017/S0954579404004742>
- Miscioscia, M., De Carli, P., Sacchi, C., Tasker, F., & Simonelli, A. (2021). Attachment matching and coparental interactions in same-sex and different-sex couples planning parenthood. R. Kuersten-Hogan & J. P. McHale (Eds.), *Prenatal family dynamics: Couple and coparenting relationships during and postpregnancy* içinde (s. 153-179). Springer Nature Switzerland. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-51988-9>
- The jamovi project (2022). *Jamovi*. (Version 2.3) [Computer Software]. <https://www.jamovi.org>
- Pålsson, P., Persson, E. K., Ekelin, M., Hallström, I. K., & Kvist, L. J. (2017). First-time fathers experiences of their prenatal preparation in relation to challenges met in the early parenthood period: Implications for early parenthood preparation. *Midwifery, 50*, 86–92. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2017.03.021>
- Pancer, S. M., Pratt, M., Hunsberger, B., & Gallant, M. (2000). Thinking ahead: Complexity of expectations and the transition to parenthood. *Journal of Personality, 68*(2), 253-280. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.00097>
- Persson E. K., Fridlund B., Kvist L. J. & Dykes A.-K. (2011). Mothers' sense of security in the first postnatal week: Interview study. *Journal of Advanced Nursing, 67*(1), 105-116. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2010.05485.x>
- Persson, E. K., Fridlund, B., Kvist, L. J., & Dykes, A.-K. (2012). Fathers' sense of security during the first postnatal week—A qualitative interview study in Sweden. *Midwifery, 28*(5), e697-e704. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2011.08.010>
- Priel, B., & Besser, A. (2002). Perceptions of early relationships during the transition to motherhood: The mediating role of social support. *Infant Mental Health Journal, 23*(4), 343-360. <https://doi.org/10.1002/imhj.10021>
- Ranta, M., Böök, M. L., Paloniemi, S., & Rönkä, A. (2023). “Equally, but in our own way”: First-time parents' prenatal expectations of coparenting. *Journal of Family Studies, 29*(3), 1061–1081. <https://doi.org/10.1080/13229400.2021.2023609>
- Rosenblum, K. L., Dayton, C. J. ve McDonough, S. (2006). Communicating feelings: Links between mothers' representations of their infants, parenting, and infant emotional

- development. O. Maysseless (Ed.), *Parenting representations: Theory, research, and clinical implications* içinde (s. 109-148). Cambridge University Press.
- Ross-Plourde, M., Pierce, T., & de Montigny, F. (2022). Predicting Canadian first-time fathers' early childcare involvement behaviors using an extended theory of planned behavior. *Psychology of Men & Masculinities*, 23(1), 13–25. <https://doi.org/10.1037/men0000377>
- Rosseel, Y., Jorgensen, T. D., Rockwood, N., Oberski, D., Byrnes, J. Vanbrabant, L., Savalei, V., Merkle, E., Hallquist, M., Rhemtulla, M., Katsikatsou, M., Barendse, M., Scharf, F. & Du, H. (2018). *Lavaan: Latent Variable Analysis*. [R package]. <https://cran.r-project.org/package=lavaan>
- Schoppe-Sullivan, S. J., Altenburger, L. E., Settle, T. A., Kamp Dush, C. M., Sullivan, J. M., & Bower, D. J. (2014). Expectant fathers' intuitive parenting: associations with parent characteristics and postpartum positive engagement. *Infant Mental Health Journal*, 35(5), 409–421. <https://doi.org/10.1002/imhj.21468>
- Schytt, E., & Bergstrom, M. (2014). First-time fathers' expectations and experiences of childbirth in relation to age. *Midwifery*, 30, 82-88. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2013.01.015>
- Sımsıkı, H. ve Şendil, G. (2014). Baba Katılım Ölçeği'nin (BAKÖ) geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(49), 104-123. <https://doi.org/10.17755/esosder.23977>
- Staneva, A., Wittkowski, A., (2013). Exploring beliefs and expectations about motherhood in Bulgarian mothers: A qualitative study. *Midwifery*, 29, 260-267. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2012.01.008>
- Sokolowski, M. S., Hans, S. L., Bernstein, V. J. ve Cox, S. M. (2007). Mothers' representations of their infants and parenting behavior: Associations with personal and social-contextual variables in a high-risk sample. *Infant Mental Health Journal*, 28(3), 344-365. <https://doi.org/10.1002/imhj.20140>
- Şendil, T. G., Karabulut, H., Akyüz, D., Güner-Algan, A., & Yahyaoğlu, M. (2016). Turkish adaptation of the Prenatal Maternal Expectations Scale (PMES). M. A. İçbay, H. Arslan & F. Jacobs (Eds.), *Research on social studies* içinde (s. 223-232). Frankfurt: Peter Lang GmbH.
- Tiller, C. M. (1995). Fathers' parenting attitudes during a child's first year. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, 24(6), 508–514. <https://doi.org/10.1111/j.1552-6909.1995.tb02388.x>
- Wilkes, L., Mannix, J., & Jackson, D. (2011). 'I am going to be a dad': experiences and expectations of adolescent and young adult expectant fathers. *Journal of Clinical Nursing*, 21, 180–188. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2011.03715.x>
- Vahidi, E., Ghanbari, S., Seyed Mousavi, P. S., & Safari, F. (2023). Psychometric properties of the prenatal-parental reflective functioning questionnaire in Iranian mothers and fathers. *Current Psychology*, 42, 5629–5637. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01909-y>

- Van den Akker, A. L., Majdandzic, M., de Vente, W., Asscher, J. J., & Bögels, S. (2022). Just as they expected: How parents' expectations about their unborn child's characteristics provide a context for early transactions between parenting and child temperament. *Frontiers in Psychology, 13*, 1-15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.942392>
- Vertsberger, D., & Knafo-Noam, A. (2019). Mothers' and fathers' parenting and longitudinal associations with children's observed distress to limitations: From pregnancy to toddlerhood. *Developmental Psychology, 55*(1), 123–134. <https://doi.org/10.1037/dev0000622>
- Volling, B. L., Tan, L., Gonzalez, R., & Bader, L. R. (2021). Coming together or falling apart: Coparenting the first child while expecting the second. R. Kuersten-Hogan & J. P. McHale (Eds.), *Prenatal family dynamics: Couple and coparenting relationships during and postpregnancy* içinde (s. 203-224). Springer Nature Switzerland. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-51988-9>
- Vreeswijk, C. M. J. M., Maas, A. J. B. M., Rijk, C. H. A. M., & van Bakel, H. J. A. (2014). Fathers' experiences during pregnancy: Paternal prenatal attachment and representations of the fetus. *Psychology of Men & Masculinity, 15*(2), 129–137. <https://doi.org/10.1037/a0033070>

Geliş Tarihi : 29.07.2024
Kabul Tarihi : 15.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1524311>

Kul, N. A. (2025). Von den narrativen Strukturen in Literatur und Film zu einem integrativen Konzept für den Unterricht: Medienproduktionen im Literaturunterricht am Beispiel der filmischen Adaption eines deutschen Adoleszenzromans. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 256-272. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1524311>

NARRATIVE STRUKTUREN IN LITERATUR UND FILM: EIN INTEGRATIVES KONZEPT FÜR DEN LITERATURUNTERRICHT AM BEISPIEL EINES DEUTSCHEN ADOLOSZENZROMANS

Aylin Nadine KUL¹

ABSTRACT

Medien haben längst in der didaktischen Debatte Platz gefunden. In diesem Sinne gibt es viele Beiträge, die sich mit der Medienintegration im Unterricht beschäftigen. Arbeiten, die sich speziell auf den Einsatz von Medien im Literaturunterricht beziehen, sind nur ansatzweise zu finden. Dieses Desiderat soll mit den folgenden Ausführungen beseitigt werden, die auf ein integratives Konzept für den Literaturunterricht fokussieren. Berechtigung findet das vorgeschlagene Konzept in den Analogien zwischen den Medien Literatur und Film, die dazu verleiten, den Film als vierte literarische Gattung anzusehen und für den Literaturunterricht fruchtbar zu machen. In diesem Sinne versteht sich der folgende Beitrag als kooperative Initiative mit dem Ziel, einen innovativen Lehransatz zu entwickeln, der sowohl von der tradierten Literatur- als auch jungen Filmdidaktik profitiert sowie sich den Mehrwert von Medien zu Nutzen macht. Bei der Erörterung der integrativen Perspektiven, darunter der Vorteile und Ziele eines medienintegrativen Literaturunterrichts, wird der Fokus auf filmische Medienproduktionen gelegt, zumal Filme und Literatur viele narrative Analogien aufweisen. Dabei wird Literaturverfilmungen ein besonderer Stellenwert eingeräumt. Diese scheinen adäquate Medien zu sein, mit denen kontrastive Perspektiven eröffnet werden können. Die exemplarische Darstellung von entwickelten Unterrichtsansätzen nach dem Konzept eines filmintegrativen Literaturunterrichts basiert auf didaktischen Überlegungen zur parallelen Behandlung von Finn Ole-Heinrichs Roman *Räuberhände* und seiner gleichnamigen Verfilmung. Während gesonderte Didaktisierungsvorschläge für das Buch und den Film zu finden sind, gibt es noch keine Abhandlung für eine parallele Erarbeitung beider Medien im Literaturunterricht. In dieser Hinsicht mag der Beitrag Pionierarbeit leisten und als Impulsgeber für weitere medienintegrative Konzepte für den Literaturunterricht fungieren.

Schlüsselwörter: Medienintegration, Medien, Literaturunterricht, Filmdidaktik, Räuberhände

¹ Asst. Prof., Dokuz Eylül Üniversitesi, Erziehungswissenschaftliche Fakultät Buca, aylin.kul@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4860-9862>.

Date Received : 29.07.2024
Date Accepted : 15.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1524311>

Kul, N. A. (2025). Edebiyat derslerinde medya entegrasyonu: Bir alman gençlik romanı örneğiyle edebiyat öğretimi için bütüncül bir yaklaşım. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 256-272. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1524311>

EDEBİYAT VE FİLMDE ANLATI YAPILARI: ALMAN GENÇLİK ROMANI ÖRNEĞİYLE EDEBİYAT ÖĞRETİMİ İÇİN BÜTÜNCÜL BİR YAKLAŞIM

Aylin Nadine KUL²

ÖZ

Medya uzun zamandan beri eğitim ile ilgili tartışmaların odak noktası olmuştur. Bu anlamda, medyanın derse entegrasyonunu ele alan pek çok makale bulunmaktadır. Ancak, edebiyat derslerinde medyanın kullanımına özel olarak değinen çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Edebiyat öğretimi için bütünleştirici bir yaklaşıma odaklanan bu çalışma ile bu alandaki eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında önerilen bütüncül yaklaşım, edebiyat ve film medyası arasındaki bağlantı noktalarından yola çıkarak, film türünün dördüncü bir edebi tür olarak ele alınmasına ve bu türün edebiyat dersleri için verimli hale getirilmesine odaklanmaktadır. Bu anlamda, bu çalışmanın amacı hem geleneksel edebiyat hem de genç film didaktiğinden yararlanan, medyanın katma değerini kullanan, iş birliğine dayalı yenilikçi bir öğretim yaklaşımını geliştirmektir. Bu noktadan hareketle çalışmada, medya-bütünleştirici edebiyat öğretiminin avantajları ve hedefleri de dahil olmak üzere bütünleştirici perspektifleri tartışırken, özellikle film ve edebiyat türlerinin anlatı benzerliklerine sahip olması nedeniyle, film türündeki medya yapımlarına odaklanılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temelini edebi eserlerin film uyarlamaları oluşturmaktadır. Bu uyarlamalar, karşılaştırmalı bir bakış açısının kullanılabileceği en uygun medya türleridir. Finn Ole-Heinrich'in *Räuberhände* romanının ve *İstanbul Bahçesi* adlı film uyarlamasının paralel olarak incelenmesine yönelik didaktik değerlendirmelere dayanan bu çalışmada, film türü ile bütünleştirilmiş bir edebiyat dersine dair yeni bir öğretim yaklaşımı sunulmuştur. Alana dair çalışmalar incelendiğinde, adı geçen kitap ve film için ayrı ayrı didaktik önerilerin sunulduğu ders uygulamaları bulunabilirken, her iki medya türünün edebiyat derslerinde paralel olarak ele alınmasına yönelik herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan bu makale, edebiyat derslerine medya türlerinin entegrasyonu konusunda öncü bir çalışma niteliğinde olup, gelecekte bu alanda yapılacak olan farklı çalışmalara ilham kaynağı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Medya Entegrasyonu, Medya, Edebiyat Öğretimi, Film Didaktiği, İstanbul Bahçesi

² Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, aylin.kul@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4860-9862>.

Einführung

Der rasante Bedeutungszuwachs, den Medien im Zuge einer kontinuierlichen Medienrevolution erfahren haben, und die daraus resultierende mediale Ausrichtung unseres Lebensalltags haben längst dazu geführt, dass Medien neben vielen anderen Wissenschaftszweigen sowohl in literaturwissenschaftlichen Debatten unter der Forschungsperspektive der Intermedialität als auch in der literaturdidaktischen Sachdiskussion ihren Platz gefunden haben, in der erörtert wird, ob und wie Medien im Literaturunterricht zum Einsatz kommen sollten. Insbesondere im Forschungszweig der kulturwissenschaftlich orientierten Literaturwissenschaft können Entwicklungen verzeichnet werden, die von einer Fusion der Literatur- und Medienwissenschaft zeugen (vgl. Hofmann/Goer, 2014, S. 278). In diesem Zusammenhang artikuliert bspw. Schönert, dass sich die Philologien und andere Kulturwissenschaften unter dem Dach der „Medienkulturwissenschaften“ zusammenschließen können, womit die Deutung eines literarischen Werkes gleichwohl zum Forschungsbereich der Medienwissenschaft gehöre (vgl. ebd., S. 279). Obgleich diesem Fusionskonzept nicht überall zugestimmt werden mag, ergibt sich für Hofmann/Goer (2014) bezogen auf den didaktischen Mehrwert dieses Ansatzes folgende Konklusion: „Der Umgang mit audiovisuellen und neuen Medien sollte nach demselben Muster wie der mit literarischen Texten gestaltet werden; das heißt die Einsicht in die Funktionsweise von medialen Mustern bedingt den selbstständigen und autonomen Umgang mit den Medien ebenso wie den mit Literatur.“ (S. 279). Bereits hierin wird der enge Bezug von diversen Medien und literarischen Werken, der im Folgenden vertieft werden soll, sehr deutlich, weshalb verschiedene Medien vor allem im Literaturunterricht fruchtbar gemacht werden könnten, zumal - so Hofmann/Goer (2014) – „die Momente und Aspekte des literarischen Lernens, die in der ‚literarischen Rezeptionskompetenz‘ [...] konzeptionell bestimmt werden, sinngemäß auf den Umgang mit anderen Medien als der Literatur zu übertragen“ sind (S. 283). Diese Medien³ können in der Unterrichtspraxis als „mediale Mittler“, d.h. als Lernmedium, mittels dessen gelehrt und gelernt wird, sowie als Lerngegenstand fungieren, der den Inhalt des jeweiligen Unterrichts konstituiert (vgl. Dawidowski, 2016, S. 255). Integriert man diese in den Literaturunterricht, wird es erforderlich, das bei der Arbeit mit literarischen Texten erworbene Wissen, wie etwa Kenntnisse über Textsorten, Gattungsabgrenzungen, Genremerkmale und Erzählhaltungen, beim Umgang mit anderen Medien zur Anwendung zu bringen (vgl. Hofmann/Goer, 2014, S. 283-284). Insbesondere das audiovisuelle Medium⁴ „Film“ wird seit seiner Entstehung in Bezug auf sein didaktisches Potenzial untersucht (vgl. Dawidowski, 2016, S. 258). Speziell für den Literaturunterricht scheinen Filme sowohl einen attraktiven Lerngegenstand als auch ein vielfältiges Lernmittel zur Verfügung zu stellen. Vor diesem Hintergrund erörtert dieser Beitrag integrative Perspektiven für den Literaturunterricht. Der Fokus wird auf filmische Medienproduktionen gelegt, unter denen Literaturverfilmungen ein besonderer Stellenwert eingeräumt wird. Um diesen zu offenbaren, werden vorerst Analogien zwischen literarischen und filmischen Werken veranschaulicht, woraus sich das Plädoyer für die Integration von Filmen in den Unterricht ableiten lässt. Im Anschluss an die Beleuchtung der Vorteile und Ziele eines filmintegrativen Literaturunterrichts folgt die exemplarische Deskription einer ausgewählten

---

³ Weitere Bestimmungen zum Begriff „Medium“ siehe Goer/Köller (2014, S. 275-276); Gündoğdu (2022, S. 37-49).

⁴ Ausführlichere Informationen zum Begriff „audiovisuelles Medium“ siehe Binnenkade (2013).

Literaturverfilmung: Anhand des Films *Räuberhände* unter der Regie von Ilker Çatak (2020), der nach dem gleichnamigen Roman von Finn Ole-Heinrichs (2010) gedreht wurde, gilt es ein medienintegratives Konzept für Literaturseminare zu exemplifizieren und schließlich Impulse für die Unterrichtspraxis zu liefern, die vom didaktischen Potenzial filmischer Medien profitieren.

Literatur und Film

Der Film nimmt als audiovisuelles Medium eine große Bedeutung im Literaturunterricht ein und ist bezogen auf den Deutschunterricht unter all den Medien das am längsten tradierte (vgl. Dawidowski, 2016, S. 258). Um den Mehrwert von Filmen für den Unterricht zu ergründen, scheint zunächst eine Betrachtung der Analogien zwischen Literatur- und Filmproduktionen obligatorisch: Spielfilme erscheinen bereits auf den ersten Blick als „literaturnahe“ Medien, denn sowohl Filme als auch literarische Werke erzählen Geschichten, d.h. mit den medialen Veränderungen hat sich lediglich „das Medium des Erzählens“ transformiert (vgl. Leubner u.a., 2016, S. 134). Der Film, der sich im Laufe der Zeit an immer wachsender Beliebtheit erfreut, erfüllt mittlerweile Aufgaben, die früher der Literatur zugewiesen waren, wie etwa die Bereitstellung von verschiedenen Wirklichkeitsperspektiven (vgl. ebd.). Filme können fiktionale Geschichten erzählen, die infolge der filmischen Inszenierung über besondere ästhetische Elemente verfügen können. Durch diese Wechselwirkung von Inhalt und kunstvoller Form evozieren Filme neue Perspektiven von der Wirklichkeit und zwar insbesondere in Beziehung auf das Verhältnis des Subjekts mit seiner Umgebung, wie es auch in der erzählenden Literatur der Fall ist (vgl. ebd. S. 137). Die größte Gemeinsamkeit zwischen literarischen und filmischen Inszenierungen liegt augenscheinlich in ihrer narrativen Dimension. Der Film wird als „narratives Medium“ anerkannt, das über ein beachtliches „narratives Potential“ verfügt (vgl. Hagener/Pantenburg, 2020, S. 238). Der Erzählvorgang wird zum einen aus der Montage aufeinanderfolgender Bilder realisiert, zum anderen bringt die „Veränderung von Bild/Einstellung A zu Bild/Einstellung B“ weitere erzählerische Dimensionen hervor, so dass eine „zeitliche Ausdehnung“ bzw. „Sequenzialität“ erfolgt, die den „Akt des filmischen Erzählens“ konstituiert (ebd.). In diesem Punkt stimmen literarisches und filmisches Erzählen augenscheinlich überein (vgl. ebd.). Die größte Analogie wird ergo im Aspekt der erzählerischen Vermittlung sichtbar: Im Gegensatz zum Drama trifft der Zuschauer eines Films oder der Leser einer Erzählung nicht direkt auf das Dargestellte, sondern zwischen dem Medium und dem Rezipienten steht eine vermittelnde Instanz, die das Erzählte gliedert, Akzente setzt oder Perspektiven eröffnet. Bei einem Roman übernimmt diese Aufgabe bekanntlich der fiktive Erzähler. Im Film übernimmt die Kamera diese Funktion, die mittels ihrer Beweglichkeit dazu fähig ist, verschiedene Blickwinkel aufzuzeigen. Das filmische Erzählen tritt folglich aus dem Zusammenspiel von Sprache, Bildern und Bewegung empor (vgl. Kuhn, 2011, S. 73-74). In dieser Vielseitigkeit steckt ein weiterer Aspekt, der den Film zu einem fruchtbaren didaktischen Medium präpariert: Der Film kann verschiedene literarische Elemente integrieren, in dem er dramatische und lyrische Aspekte miteinander verknüpft (vgl. Bauerkämper, 2010, S. 6). Aufgrund dieser besonderen Beschaffenheit des filmischen Mediums und seinen Analogien zu literarischen Medien wird er in didaktischen Beiträgen neben den bekannten Gattungen Epik, Dramatik und Lyrik als „vierte literarische Gattung“ (Staiger, 2008, S. 8) bezeichnet, woran deutlich wird, dass das didaktische Potenzial

von Filmen speziell für den Literaturunterricht bereits erkannt worden ist. Auch Leubner u.a. (2016) empfiehlt z.B. eine „Ergänzung der im Literaturunterricht behandelten literarischen Hauptgattungen durch den Film als vierte Gattung“ (S. 138) und bemängelt, dass „narrationsspezifische Aspekte des erzählenden Films“ zu wenig Beachtung in der Filmdidaktik und ihrer Umsetzung finden (ebd. S. 140). In Bezug auf den didaktischen Nutzen plädiert er mit folgenden Worten für die Integration von Filmen in den Literaturunterricht: „Die narrationsspezifischen Verfahren, die der (Spiel-)Film nutzt, finden sich auch in literarischen Erzählungen und sind eine zentrale Grundlage für das Transfer- und das Vergleichskonzept des medienintegrativen Literaturunterrichts.“ (ebd. S. 141-142). Vor diesem Hintergrund erscheint es bei der aktuellen Planung von Literaturseminaren obligatorisch, sich mit dem Einsatz von Filmen auseinanderzusetzen, zumal das nahe Verhältnis von Literatur und Film die Expansion des Films „zum bedeutendsten Erzählmedium“ stark geprägt hat (vgl. Kuhn, 2011, S. 43). Gedruckte Literatur hat somit ihre Rolle als Leitmedium verloren, wie McLuhan bereits in den 1960er Jahren voraussah, indem er das Ende der sog. „Gutenberg-Galaxis“ beschwor (vgl. McLuhan, 1968). Im Laufe dieses medialen Wandels hat sich gezeigt, dass es mittlerweile etliche Verfilmungen von literarischen Werken gibt. Die ersten literarischen Adaptionen stammen aus dem Jahre 1895 und bezweckten eine kulturell höhere Resonanz. Ähnlich wie Literatur scheint der Film das Verlangen nach „Erzählungen“ zu stillen (vgl. ebd.). Dieser Bezug zwischen literarischen und filmischen Inszenierungen spiegelt sich zudem in den im wissenschaftlichen Diskurs vertretenen Termini wie „filmische Schreibweise“, „Literarisierung des filmischen Erzählens“, „filmischer Roman“ und „literarischer Film“ wider (vgl. ebd. S. 44). Im Laufe der Zeit fördern auch Marketingstrategien die Produktion von filmischen Literaturadaptionen, denn literarisch erfolgreiche Erzählungen erscheinen aus ökonomischer Sicht auch für das Massenmedium Film vielversprechend (vgl. ebd.). Der Kinofilm „Das Parfüm“⁵ – eine Verfilmung von Patrick Süßkinds gleichnamigen Roman⁶ – ist nur ein Beispiel von vielen. Diese Entwicklungen und die besondere Affinität von Filmen und Literatur rückt insbesondere Literaturverfilmungen in den Fokus des didaktischen Interesses. In diesem Sinne konzentrieren sich auch viele Beiträge aus der Filmphilologie auf die Verfilmung literarischer Werke und widmen sich dem Genre der „Literaturverfilmung“ (Hagener/Pantenburg, 2020, S. 199). Terminologisch impliziert der Begriff der Literaturverfilmung, dass ein literarischer Text in bewegte und vertonte Bilder umgewandelt wird, und kann synonym zu den Ausdrücken „Filmische Adaption“ und „Filmadaption“ verwendet werden (Dießner, 2010, S. 6-7). Da Literaturverfilmungen in besonderem Maße dafür geeignet sind, kontrastive Perspektiven zu eröffnen, wie sich im weiteren Verlauf bewähren wird, stützen sich die folgenden Ansätze auf die exemplarische Betrachtung einer filmischen Adaption unter literaturdidaktischen Gesichtspunkten. Um den didaktischen Mehrwert dieser zu veranschaulichen, erweist sich ein genauerer Blick auf die Vorteile und Ziele eines filmintegrativen Literaturunterrichts als lohnend.

Filmintegrativer Literaturunterricht: Vorteile, Ziele und methodische Anregungen

Bereits die gesellschaftliche Rolle und die Allgegenwärtigkeit von Medien in unserer heutigen Lebenswelt verleitet dazu, Medien in den Literaturunterricht zu integrieren (vgl. Dawidowski,

---

⁵ Tykwer (2006).

⁶ Süßkind (1994).

2016, S. 252). „Medienintegrativer Unterricht“ versteht sich in dieser Hinsicht „als die fächerübergreifende Aufgabe [...], digitale Medien projektorientiert in den Unterricht einzubetten“ (Knopf/Nagel, 2020, S. 53). Neben der gesellschaftlichen Relevanz von Medien spricht für ihren Einsatz im Fach Literatur ferner die Annahme, dass die Lerner von heute Erzählmuster, Figurenkonstellationen und Darstellungsverfahren in Filmen und anderen medialen Erzeugnissen müheloser durchschauen als in literarischen Werken, so dass bestimmte Analysekompetenzen bei der Bearbeitung von Filmen oder anderen Medien gewonnen und in der anschließenden Arbeit mit fiktionalen Texten zur Anwendung gebracht und erweitert werden können (vgl. Leubner u.a., 2016, S. 136). Das mag daher rühren, dass zum einen die Lerner schon sehr früh den Umgang mit diversen Medien erlernen. Zum anderen sind bestimmte Darstellungsmuster, d.h. Differenzen zwischen der Handlung und der Darstellung, in filmischen Bildern leichter zu erfassen als in geschriebener Sprache (vgl. ebd.). Dies bedeutet jedoch nicht – so kann Kritikern, die den didaktischen Wert von Filmen gegenüber fiktionalen Texten als geringer bewerten, entgegengehalten werden –, dass der Zuschauer eines Films in eine passive Rolle gedrängt wird. Auch beim Zuschauen werden kognitive Leistungen gefordert, so dass der Zuschauer ähnliche wie beim Leseprozess unbestimmte Stellen bzw. Lücken während der Rezeption durch sein Weltwissen vervollständigen und eine eigene Deutung vornehmen muss (vgl. ebd. S. 137-138). Es wird ersichtlich, dass für den Literaturunterricht vor allem filmische Medienproduktionen in Frage kommen. Dafür spricht auch, wie an den oben nachgezeichneten Analogien zwischen Film und Literatur ebenso abzuleiten ist, dass „spezifisch literarische Perspektiven wie die Erzähl- und die Dramenanalyse sehr wohl in einer speziellen Weise auch auf den Film angewendet werden können“ (Hofmann/Goer, 2014, S. 286), denn „unzuverlässiges Erzählen, Subjektivität und simultanes Erzählen“ (ebd.) ist im Film vorhanden. Aufgrund dieser Gemeinsamkeiten der beiden Medien empfiehlt sich speziell für den Literaturunterricht eine gemeinsame Reflexion über Filme und literarische Werke unter kontrastiver Perspektive, zumal Eindrücke aus der Filmrezeption auch auf die literarische Wahrnehmung einwirken (vgl. Leubner u.a., 2016, S. 138). Darüber hinaus kann die Integration von Medien die Lesemotivation ankurbeln (vgl. Dawidowski, 2016, S. 261). Lesemotivation und –verstehen werden insbesondere dann gefördert, „wenn nicht die Unterschiede, das Fremdartige und die Besonderheit der Literatur am Anfang stehen, sondern das Wiedererkennen, der Transfer und das Entdecken von Gemeinsamkeiten von Film und Literatur den Ausgangspunkt bilden“ (vgl. Schönleber, 2023, S. 177). Gleichzeitig fördert medienintegrativer Literaturunterricht einen adäquaten Umgang mit Medien, der in der heutigen medialen Welt für eine aktive Teilnahme am gesellschaftlichen Leben unabdingbar ist. Ferner wird über die Integration von Medien auch ein Wissenstransfer über letztere ermöglicht, was für einen bewussten Umgang mit ihnen förderlich ist (vgl. ebd. S. 261-262). Wenn man Medien als „anthropologisches Grundbedürfnis“ bewertet, kann auch im Literaturunterricht eine „genussvolle Rezeption“ angestrebt werden (vgl. ebd. S. 262). In ähnlicher Weise formulieren Leubner u.a. (2016) als Ziele des filmintegrativen Literaturunterrichts neben der Kompetenz zum Verstehen die „Förderung von Rezeptionsmotivation für den Umgang mit anspruchsvollen Filmen und einer Vermittlung von Wissen über den Film“ (S. 139). Das zentrale Ziel des medienintegrativen Literaturunterrichts manifestiert sich über eine Verstehenskompetenz, die eine Kompetenz für das Vergleichen beinhaltet. Mit einem Vergleich von literarischen Werken und anderen medialen Erzeugnissen,

z.B. durch komparative Analysen von literarischen Originaltexten und ihrer filmischen Umsetzung, sollen die Lernenden Kenntnisse über Analogien und Differenzen zwischen verschiedenen Medien gewinnen. In diesem Zusammenhang erscheint der Vergleich von literarischen Texten und erzählenden Filmen besonders fruchtbar. Dabei kann erfahren werden, dass die Narration in unterschiedlichen Medienformaten auf einer gleichen Figuren- und Handlungsgestaltung beruhen kann, oder auch, dass medienbedingte Differenzen in den Darstellungsverfahren vorhanden sein können und dass jedes Medium ein eigenes Wirkungspotenzial in sich tragen kann (vgl. Leubner u.a. (2016), S. 134-136). Diese Erfahrungen aus der Arbeit mit Medien können zu einer Bewusstmachung über die Besonderheiten und Potentiale von diversen Medien führen und im Weiteren als „eine Orientierungshilfe für die Erschließung weiterer Medien“ fungieren (vgl. ebd., S. 236). Im Großen und Ganzen basiert die Erkenntnis von der Funktionsweise diverser Medien auf einem eigenständigen, unabhängigen Umgang sowohl mit Literatur als auch anderen Medien (vgl. Hofmann/Goer, 2014, S.279). Um die genannte Vergleichskompetenz zu erreichen, gibt es in der Literatur- und Mediendidaktik verschiedene methodische Anregungen, von denen nun einige exemplarisch angeführt werden sollen, um schließlich Impulse für die Bearbeitung der filmischen Literaturadaption *Räuberhände* in der Lehrpraxis zu entwickeln: Leubner u.a. (2016) empfehlen bspw. sog. „Vergleichsproduktionen“, mit denen die Lerner Medienformate umwandeln (S. 145) bzw. einen sog. Medienwechsel vornehmen, wie es im Forschungszweig der Intermedialität artikuliert wird (vgl. Rajewsky, 2002, S. 19). Man kann den Lernern z. B. den Auftrag geben, eine Empfehlung für die Filmadaptation eines literarischen Werkes - gegebenenfalls in Drehbuchformat – oder umgekehrt für die Umwandlung eines Films in einen literarischen Text auszuarbeiten. In diesem Zuge gewinnen sie die Einsicht in gemeinsame narrationsspezifische Verfahrensmuster von Film und Literatur und erkennen, dass beide Formate diese in ihrer eigenen Art und Weise aufbringen. Literarische Werke zum Beispiel tendieren im Gegensatz zu Filmen häufig zu einer Innensicht (vgl. ebd.). An dieser Stelle sollte folgendes vermerkt werden: Da beide Medien unterschiedliche narrationsspezifische Darstellungsmuster aufweisen, sind literaturwissenschaftliche Ansätze für die narrative Analyse nicht direkt auf Filme übertragbar, denn „filmisches Erzählen [beruht] gleichermaßen auf Aspekten der Kamera, Montage und Mise en Scène [...] und man [kann] diese komplexe Struktur aus sprachlicher, visueller und akustischer Vermittlung nicht auf einen Erzähler reduzieren [...].“ (Keutzer u.a., 2014, S. 227).⁷ Doch für den Erwerb der angestrebten Vergleichskompetenz, die insbesondere aus der Arbeit mit Literatur und ihrer filmischen Umsetzung erwächst, gibt es weitere effiziente Möglichkeiten für die Lehr- und Lernpraxis. Während früher der Film oft im Anschluss an die Lektüre eingesetzt wurde, wird heutzutage eine Tendenz zur gleichzeitigen Bearbeitung vom Druck- und Filmmedium verzeichnet (vgl. Leubner u.a., 2016, S. 145-146). Für diesen könnte man weitere Textsorten zu Hand nehmen, die auf beide Medien bezogen sind. Staiger (2008) empfiehlt für die Filmanalyse im Deutschunterricht u.a. Filmkritiken heranzuziehen, die Eindrücke über die unterschiedliche Rezeption eines Films verschaffen können (vgl. S. 16-17). Diesen Vorschlag könnte man auch auf die Bearbeitung des literarischen Originals ausweiten, so dass man die Filmrezensionen und die Buchrezensionen parallel unter die Lupe nehmen könnte, um im Vergleich

---

⁷ Staiger stellt daher filmspezifische Analysekatoren vor, mittels derer die visuelle, auditive und narrative Ebene des Films untersucht werden können: Staiger (2008, S. 8-18).

medienspezifische Besonderheiten erarbeiten zu können. Weitere Unterrichtsverfahren für die Arbeit mit Filmen werden von Abraham (2009) artikuliert: „Filmgespräche führen“, „Schreiben zu Filmen“, „Szenische Verfahren im Umgang mit Film“, „Arbeit mit Filmplakaten und Trailern“, „mit Standbildern⁸ (Frames)“, „mit ausgewählten Sequenzen (Clips)“, „mit der Mehrsprachigkeit: Untertitel und Synchronfassungen“ und „mit literarischen Vorlagen, Filmbüchern und Drehbüchern“ (S. 91-116). Bezogen auf die komparative Arbeit von Film und Literatur ließen sich diese Vorschläge wiederum auf eine parallele Behandlung beider Medien ausweiten, indem z.B. nicht nur Filmplakate, sondern auch die Buchcovers des literarischen Werkes hinzugezogen werden oder Szenen aus dem Buch und aus dem Film von den Lernern weitergeschrieben und in Szene gesetzt werden. Auch in Spinners Abhandlung zu Methoden für den Literaturunterricht finden sich etliche Aufgabenformen, die sich auch für die vergleichende Bearbeitung von Film und Literatur übertragen ließen: Die Analyse von Leitmotiven und Dingsymbolen (vgl. Spinner, 2019, S. 209) - eine gängige Praxis im Literaturunterricht – könnte man ebenso für die jeweilige filmische Adaption durchführen. Ferner können die Figurencharakterisierungen (vgl. ebd., S. 210-211) kontrastiv ergründet werden. Die für Theaterstücke vorgesehene „Inszenierungsanalyse“ (vgl. ebd., S. 211), bei der u.a. Bühnenbilder, die Beleuchtung oder die Sprachweise untersucht werden, ließe sich ebenso auf den literarischen Film anwenden. Methoden, die biographische, gesellschaftshistorische und rezeptionsgeschichtliche Kontexte hinzuziehen (vgl. ebd., S. 212-214), scheinen sowohl auf das filmische Medium als auch auf den literarischen Text anwendbar. Rollenbiographien, Tagebucheinträge aus der Sicht einer Figur, Interviews mit Figuren oder Informationsplakate zu erstellen, sind weitere exemplarische methodische Anregungen, die von Spinner präsentiert werden (vgl. ebd., S. 223-234) und für die vergleichende Filmarbeit dergestalt umgesetzt werden können, dass diese Aufträge in Gruppenarbeit für den Film und für das Buch erfüllt werden, worauf eine vergleichende Besprechung im Plenum erfolgt, die medienspezifische Besonderheiten sichtbar werden lassen könnte. Inspiriert von dem oben angeführten Angebot an methodischen Anregungen aus der Literatur- und Filmdidaktik sollen im Folgenden Ansätze für die Aufarbeitung von Film und Roman im Literaturunterricht am Beispiel des Buches *Räuberhände* und seiner gleichnamigen Verfilmung entwickelt werden.

Ein Praxisbeispiel für den Literaturunterricht anhand von *Räuberhände*

Der Regisseur Ilker Çatak, der mit seinem neuesten Film *Das Lehrerzimmer* für die Oscars 2024 nominiert wurde, hat das Kinopublikum schon im Jahre 2021 mit seiner Verfilmung des Romans von Finn Ole-Heinrich aus dem Jahre 2007 begeistert. Nicht nur die Tatsache, dass es sich bei Çataks Film um eine Literaturadaption handelt, sondern auch der Umstand, dass die Romanvorlage bereits im Fach Deutsch zum Pflichtprogramm gilt, so dass Lektürehilfen zum Werk veröffentlicht wurden (vgl. Richter/Wiedmann, 2012), präparieren Film und literarisches Original zu geeigneten Unterrichtsgegenständen für eine parallele Behandlung im Literaturunterricht. Während es gesonderte Didaktisierungsvorschläge jeweils für das Buch und

---

⁸ Zum Begriff des Standbildes: Ein Standbild ist einer Fotoaufnahme ähnlich und verkörpert ein unbewegtes Bild bzw. einen eingefrorenen Moment, der auf eine bestimmte Szene oder eine Textpassage rekurriert. Dabei nehmen die Spieler eine bestimmte Körperhaltung ein. Standbilder können einzeln oder in Gruppen dargestellt werden. Sie stehen für Schlüsselszenen einer Handlung oder Geschichte, bestimmte Ideen oder Beziehungen. Sie können ferner die Inhalte aus einer spezifischen Perspektive einer literarischen Figur in Erscheinung bringen (vgl. Eigenbauer, 2009, S. 73).

für den Film gibt (vgl. Taylor/Ehlert-Klein, 2021), konnten keine didaktischen Anregungen für eine synchrone Erörterung gesichtet werden. Ergo mögen die folgenden Vorschläge als Wegbereiter für weitere Impulse verstanden werden, aus denen integrative Konzepte aufkeimen können.

Der Plot

Im Falle von *Räuberhände* weisen die Literaturverfilmung und der Roman ein sehr ähnliches Handlungsgerüst auf: Heinrichs Adoleszenzroman⁹ und Çataks Coming-of-Age-Film¹⁰ erzählen die Abenteuer von zwei Jungen, die erwachsen werden. Es ist eine Geschichte über zwei Freunde namens Janik und Samuel. Gemeinsam haben sie sich eine Gartenlaube, die sie Stambul nennen, als Rückzugsort errichtet und entscheiden sich dort, nach dem Abitur nach Istanbul zu reisen. Denn Samuel glaubt dort seinen Vater zu finden, ohne den er aufgewachsen ist. Seine Mutter hat ihm erzählt, dass dieser nicht lange in Deutschland gelebt hatte und nach Istanbul zurückkehren musste. Sein Name ist Osman. Samuel hat lediglich ein Bild von ihm, als seine Mutter noch schwanger ist. Geprägt von der Kenntnis, dass sein Vater ein Türke ist, fühlt sich Samuel der türkischen sehr nahe und versucht, diese auch auszuleben. Er spricht Türkisch und singt türkische Lieder. So verschieden die Herkunft der beiden Protagonisten ist, sind auch die familiären Verhältnisse, aus denen die beiden Freunde stammen. Janik hat ein gutbürgerliches Elternhaus, seine Eltern sind Lehrer von Beruf. Sie haben Samuel, dessen alkoholranke Mutter kein geregeltes Leben führt, quasi als Ziehsohn in die Familie aufgenommen. Samuel verbringt viel Zeit bei ihnen. Als Janik und Samuels Mutter - Irene – sich im Drogenrausch körperlich sehr nahekommen, ertappt Samuel sie, was die Freundschaft der beiden Jungs auch auf ihrer Istanbulreise gelegentlich erschüttert. Im Großen und Ganzen wird die Geschichte der beiden Jugendlichen entlang ihrer Abenteuer in Istanbul erzählt. Während Samuel auf der Suche nach seinem Vater versucht, die von ihm erwünschte Identität eines Türken auszuleben, motiviert Janik die Suche nach Freiheit. Am Ende der Geschichte, Irene ist inzwischen verstorben und die Ersparnisse der Jugendlichen sind aufgebraucht, entschließt sich Janik, zurück nach Deutschland zu reisen, während Samuel in Istanbul bleibt. Wie es mit ihm dort weitergeht, wird nicht preisgegeben. Die Geschichte endet mit der Szene, in der Janik den von Samuel gepflanzten Feigenbaum in ihrer Gartenlaube bewässert. Schließlich rezipiert der Leser bzw. Zuschauer über die Geschichte in *Räuberhände* verschiedene Aspekte zu Themen wie das Erwachsenwerden, Migration, Identität, soziale Herkunft und Freundschaft.

Methodische Anregungen

Vor der Lektüre bzw. vor dem Sehen des Spielfilms bietet es sich an, über den Titel „Räuberhände“ zu reflektieren. Es können ein Assoziogramm erstellt und im Plenum die Ideen der Seminarteilnehmer gesammelt werden. Gemeinsam kann über die Bedeutung der Titelwahl spekuliert werden, zumal Film und Buch den gleichen Titel tragen. Der Schriftsteller Heinrichs erklärt diese in einem Interview mit folgender Wortwahl:

---

⁹ Zum Begriff des Adoleszenzromans siehe: Gansel (2004, S. 130-149).

¹⁰ Zum Begriff des Coming-of-Age-Films siehe: Beil/Kühnel/Neuhaus (2016, S. 236); Großmann (2021, S. 148).

Für mich ist das Wort „Räuberhände“ das Wort, das am ehesten auf den Kern dieser Erzählung trifft: Janik und Samuel, ihre Freundschaft. „Räuberhände“ ist ein Kopfwort von Janik, ein Geheimwort, ein Geheimname für seinen besten Freund. Es beschreibt, wie Janik auf seinen Freund blickt, es beschreibt ihr Verhältnis. „Räuberhände“ ist ein rauhes Wort, aber gleichzeitig ist das eine sehr poetische Beschreibung, fast zärtlich: Der mit den Räuberhänden. Dieses eine Wort trägt viele der Spannungen dieser Geschichte in sich. Janik [...] meint, in den zerbissenen Fingern seine psychische Sollbruchstelle zu sehen, hält den Zustand seiner Finger für eine Art Seismographen für Samuels Gefühlszustand. (Reichenbach 2018, S. 2)

Im Anschluss kann die Stelle aus dem Text herangezogen werden, in der Samuels Räuberhände literarisch imaginiert werden:

Samuel achtet sehr auf sein Äußeres, nur seine Finger sind zerbissen. Wahrscheinlich ist es die Stelle, an der seine Ordnung am augenfälligsten bröckelt: Das Chaos am Ende seiner Finger. Die zurückgekauten Nägel, die blutig gebissene Haut, die in kleinen Fetzen um die offenen liegenden Nervenenden steht. Er hat kaum noch Haut an den Seiten seiner Nägel. Es sind die Räuberhände, die ihn verraten. Ich kenne seine Bewegungen: Er nimmt die Hand zum Mund. Er tippt in einem geheimen Rhythmus jede seiner Fingerkuppen an die Oberlippe. Das macht er ständig, keine Ahnung warum, dann beißt er in kleinen, schnellen Bewegungen in die Haut seiner Kuppen. Immer fängt er am Daumen der linken Hand an und endet am kleinen Finger der rechten. (Heinrichs 2010, S. 8)

In Bezug auf den Film kann den Lernern in diesem Zusammenhang der Auftrag erteilt werden, die Inszenierung von Samuels Händen im Film zu untersuchen und zu hinterfragen, ob medienspezifische Differenzen zum Vorschein treten.

Eine weitere Möglichkeit für die kontrastive Betrachtung vor der Rezeption wäre eine gattungsspezifische Annäherung an den Film und das Buch. Die Geschichte der beiden Protagonisten schildert zugleich den Prozess ihres Erwachsenwerdens und den Übergang von jugendlicher Pubertät zum Erwachsenwerden. Der Roman lässt sich ersichtlich als „Adoleszenzroman“ (vgl. Wild, 2008, S. 360-379; Gansel, 2004, S. 130-149) kategorisieren und bezogen auf die filmische Inszenierung sind soeben Merkmale des „Coming-of-Age-Films“ (vgl. Beil u.a., 2016, S. 236; Großmann, 2021, S. 148) zu erkennen. Die Lernenden könnten in Gruppenarbeit zur Recherche über die genannten Gattungen angeregt werden, in dessen Rahmen sie die Genremerkmale auf einem Plakat oder in einer Mind-Map festhalten und im Anschluss daran im Plenum vorstellen. Während der Lektüre und des Films können sie notieren, welche Genremerkmale erfüllt werden. Nach der Rezeption kann im Unterricht über diese diskutiert und die Analogien zwischen dem literarischen und filmischen Genre aufgearbeitet werden. Für die Beschäftigung mit dem jeweiligen Genre bietet sich eine Aufteilung der Lerner in zwei Gruppen an, so dass sich eine Gruppe mit dem literarischen und die andere mit dem filmischen Medium auseinandersetzt.

Eine weitere Möglichkeit, sich mit der Verfilmung von *Räuberhände* zu beschäftigen, besteht in der Annäherung über den Aspekt der filmischen Umsetzung des literarischen Originals. Das Filmheft *Räuberhände* von Taylor/Ehlert-Klein (2021) bietet beispielhafte Aufgabenstellungen, die übernommen werden können:

Vor dem Film

- a) Es gibt zahlreiche Romane, die verfilmt wurden. Der Fachbegriff dafür lautet Literaturadaption. Kennen Sie Filme, die auf einer literarischen Vorlage beruhen? Sammeln Sie an der Tafel/am White- oder Smartboard Filmtitel.
- b) Wählen Sie einige der Titel aus und erläutern Sie Gemeinsamkeiten und Unterschiede zwischen Romanvorlage und Adaption.
- c) Erörtern Sie mögliche Gründe, warum Romane verfilmt werden.
- d) Optional: Überlegen Sie gemeinsam, ob es auch den umgekehrten Weg gibt: Entstanden Romane nach einer filmischen Vorlage? Nennen Sie Beispiele.
- e) Formulieren Sie schriftlich Ihre Erwartungen an die Verfilmung von „Räuberhände“. Welche Veränderungen gegenüber der Romanvorlage könnten vorgenommen werden?

Während des Films

- f) Achten Sie darauf, wie sich die Verfilmung von der Romanvorlage unterscheidet. Gehen Sie auf die Zeitebenen, die Schauplätze und die Figuren ein. Machen Sie sich nach dem Film Notizen dazu.

Nach dem Film

- g) Vergleichen Sie Ihre Ergebnisse: Welche Unterschiede zwischen Roman und Film sind Ihnen aufgefallen?
- h) Tauschen Sie sich darüber aus, was Ihnen an der Verfilmung gut oder nicht so gut gefallen hat. Begründen Sie Ihre Meinung.
- i) Erörtern Sie mögliche Gründe für Veränderungen gegenüber der Romanvorlage. (S. 33)

Für einen Vergleich zwischen dem Film und der literarischen Vorlage böte sich in Bezug auf das gegenwärtige Werk ein genauerer Blick auf die Imagination Istanbuls und der Istanbuler Türken an. Hier könnte die Frage aufgeworfen werden, ob im Roman oder in seiner Verfilmung womöglich Stereotype¹¹ vorhanden sind. Denn, wie die Ausführungen Neubauers (2011) untermauern, erweist sich „die Kenntnis kulturell vermittelter Vorstellungen vom Fremden, die sich auf inhaltlicher Ebene als Vorurteile, Stereotype und Figuralismen niederschlagen können“ (S. 26), als relevant, wenn die Fremdwahrnehmung in Film und Literatur analysiert werden möchte. Im Hinblick auf die Imagination Istanbuls könnte die nachstehende Stelle im Roman angeführt werden, in der Istanbul wie folgt bebildert wird:

Ich sitze, rieche, lausche, vor und hinter uns Stadt, Stadt, Stadt. Zu allen Seiten ein nicht enden wollendes Häusermeer, die kleinen Wellen des beschützten Goldenen Horns, es geht ein leichter Wind, der der Hitze etwas Versöhnliches gibt [...]. (S. 29)

An anderer Stelle greift die literarische Narration das Klischee einer „verschleierte Frau“ (S. 34) auf, das an späterer Stelle mit folgendem Wortlaut revidiert wird:

Hier endlich sind sie [...]: junge, schöne Türkinnen, die nicht verschleiert sind und nicht durch Glasscheiben auf das Leben auf der Straße schauen, als gehörten sie wie selbstverständlich nicht dazu. Hier lachen sie aus geschminkten Mündern, kichernde Gruppen, klingelnde Handys und Düfte im Wettbewerb, ihre Absätze klackern vertraut. (S. 40-41)

---

¹¹ Zum Begriff des Stereotyps siehe: Beller (2006, S.49); Florack (2007, S. 34-35.); Mecklenburg (2009, S. 239); Neubauer (2011, S. 33-34).

Der komparative Arbeitsauftrag muss sich nicht nur auf die zitierten Stereotypisierungen beziehen, sondern kann sich allgemein auf den Handlungsraum „Istanbul“ beziehen. In einem Interview gibt der Roman- und Drehbuchautor Finn-Ole Heinrich auf die Frage nach der Abweichung in Bezug auf die Passage Istanbul folgende Erklärung, die als Anlass für die Herausarbeitung medienspezifischer Differenzen herangezogen werden kann (Taylor/Ehlert-Klein, 2021):

Zum Beispiel. Im Roman liegen die beiden halt viel im Zimmer und es spielt sich viel in Janiks Kopf ab. Das funktioniert im Film nicht. Film braucht immer Handlung, Probleme, Widerstände, du musst deine Figuren vor Entscheidungen stellen. Im Roman kann ich viel mehr Schleifen drehen, nachdenken, beobachten. Film ist einfach deutlich handlungsorientierter. Also mussten wir für Istanbul wenigstens ein bisschen mehr Handlung entwerfen. (S. 42)

Der Blick auf mögliche Stereotypisierungen verschafft gleichzeitig die Gelegenheit, die Wahrnehmung der Lernenden in Bezug auf stereotypisierende Darstellungen zu sensibilisieren und darauf basierend die interkulturelle Kompetenz der Lernenden zu erweitern.

Die Unterschiede zwischen dem Film und dem Buch, die die Kursteilnehmer schließlich während der Rezeption gesammelt haben, können nach der Rezeption auch in der Form eines Podcasts¹² präsentiert werden. Auf diese Weise wäre ein weiteres Medium einbezogen. Die Projektarbeit mit Podcasts würde zugleich die gewünschte Handlungs- und Produktionsorientierung im Unterricht fördern. Die eigene Bewertung darüber, ob der Film oder das Buch mehr Gefallen gefunden hat, böte sich ebenso für einen möglichen Aspekt im Podcast an. Handlungs- und produktionsorientierte Aufgaben dieser Art haben den Vorteil, dass sie keine einzige Lösung haben und deshalb sowohl eine Differenzierung ermöglichen als auch eine Besprechung der Produktionsergebnisse beanspruchen (vgl. Brühlhart/Gschwend, 2016, S.154). Die Erstellung von Buch- oder Filmtrailern¹³ wäre eine alternative Idee für die Integration von weiteren Medien im Rahmen einer kreativen Produktionsorientierung.

Die Bewältigung der angeführten Arbeitsaufträge verhilft schließlich dazu, die Umsetzung des literarischen Textes ferner dahingehend zu untersuchen, dass gleichzeitig narrative und inszenierende Darstellungsmittel des Films erarbeitet werden können. Der Landesbildungsserver von Baden-Württemberg bietet eine Fülle von didaktischem Material für die Analyse filmischen Erzählens sowie interaktive Übungen zu Gestaltungsmitteln des Films, die im medienintegrativem Literaturunterricht eingesetzt werden können¹⁴.

Ein weiterer Impuls für die Didaktisierung von *Räuberhände* geht von kreativen Schreibaufgaben aus. Sowohl das literarische Original als auch der Film haben ein offenes Ende, was in den oben genannten komparativen Arbeitsaufträgen als Gemeinsamkeit konstatiert werden kann. Das Ende in Prosa-Form oder in der Form eines Dialogs der beiden Protagonisten, die sich nach langer Zeit wiedertreffen, weiterzuschreiben, wäre einer von vielen Vorschlägen für eine kreative Schreibaufgabe im Literaturunterricht. Ferner kämen Briefe oder Tagebucheinträge aus der Sicht einer Figur in Frage. Inspiriert aus der Dramapädagogik sind

---

¹² Weitere Informationen zur Begriffsbestimmung und zur Erstellung von Podcasts in der Unterrichtspraxis siehe: Kul (2023).

¹³ Nützliche Hinweise und Materialien finden sich auf folgenden Webseiten: https://www.schule-bw.de/themen-und-impulse/ideenpool-lesen/sekundarstufe/sekundarstufe2/methoden_konzepte_projekte/leseprojekte/lesefoerderung-buchtrailer/; <https://bibliotheks-buchtrailer.jimdofree.com/buchtrailer/anleitungen-trailer/> (Stand: 20/03/2024).

¹⁴ <https://www.schule-bw.de/faecher-und-schularten/sprachen-und-literatur/deutsch/unterrichtseinheiten/film> (Stand: 20/03/2024).

gleichwohl Rollenspiele denkbar, in der die Lernenden das Wiedertreffen der beiden Hauptfiguren nach vielen Jahren inszenieren. Möchte man der Lebenswelt der heutigen Lerner besonders nahekommen, könnte man auch das Verfassen und Aufnehmen von WhatsApp-Nachrichten in Auftrag geben. Die Schüler können – sich an Samuels Sprachgebrauch orientierend – eine Sprachnachricht aufnehmen, in der sie aus seiner Sicht erzählen, wie es ihm im Weiteren in Istanbul ergangen ist. Der gleiche Arbeitsauftrag ist auch auf die Figur des Janik übertragbar.

Um die komparative Bearbeitung von Film und Buch abzurunden, können im Anschluss an die Rezeption Film- und Buchkritiken¹⁵ verfasst, im Plenum vorgestellt und verglichen werden.

Fazit

In Zusammenfassung lässt sich konstatieren, dass die in diesem Artikel entwickelten Ansätze beanspruchen, der gesellschaftlichen Realität Rechnung zu tragen, indem sie von der Medienvertrautheit der heutigen Lernenden und der existierenden Medienvielfalt zu profitieren versuchen. Während „filmintegrativer Deutschunterricht“ im Allgemeinen sich in der Forschungslandschaft etabliert zu haben scheint, steht die Erarbeitung von medienintegrativen Konzepten speziell für den Literaturunterricht noch in ihren Anfängen. Forderungen, den Film als vierte literarische Gattung zu kategorisieren, kurbeln die Entwicklung von solchen Didaktisierungsmodellen auf diesem Gebiet an. An dieser Stelle verortet sich der dargebotene Beitrag, der darauf abzielt, Brücken zwischen der tradierten Literaturdidaktik und FilmDidaktik zu schlagen, um einen innovativen Lehransatz hervorzubringen, der den Mehrwert von Medien anerkennt und die aufgefundenen Analogien zwischen Film und Literatur fruchtbar didaktisiert. Die Konkretisierung am Beispiel von *Räuberhände* möge für weitere Arbeiten auf diesem Gebiet als Anreiz dafür genommen werden, die theoretischen Ausführungen aus der Unterrichtstheorie in exemplarische Praxismodelle umzuwandeln und die relativ junge Forschung zum Thema Medienintegration im Literaturunterricht voranzutreiben. An dieser Stelle sei betont, dass die vorgelegten Anregungen für die Unterrichtspraxis lediglich als Impulse zu verstehen sind und viel Raum für Erweiterungen, Umwandlungen und Neuschöpfungen besteht. Die parallele Behandlung von Filmen und literarischen Werken mag auf vielen verschiedenen Wegen sowohl das Leseverstehen und die Lesemotivation ankurbeln als auch medienspezifische Darstellungsverfahren und narrationsspezifische Verfahrensmuster nahebringen sowie Vergleichskompetenzen und Kompetenzen für den Umgang mit Medien vermitteln.

---

¹⁵ Auf der Seite des Magazins für junge Filmkritik gibt es hilfreiche Tipps zur Erstellung von Filmkritiken: <https://www.spinxx.de/howto/> (Stand: 20/03/2024).

Literaturverzeichnis

- Abraham, U. (2009). *Filme im Deutschunterricht*. Seelze-Velber: Klett Kallmeyer.
- Bauerkämper, A. (2010). *Filmdidaktik im Deutschunterricht. Zwischen filmischer und literarischer Lektüre*. München: Grin Verlag. <https://www.grin.com/document/306637>
- Beil, B. & Kühnel, J. & Neuhaus, C. (Hrsg.) (2016). *Studienhandbuch Filmanalyse. Ästhetik und Dramaturgie des Spielfilms*. 2. Aufl., Paderborn: UTB GmbH.
- Beller, M. (2006). Das Bild des Anderen und die nationalen Charakteristiken in der Literaturwissenschaft. In E. Agazzi, (Hrsg.): *Eingebildete Nationalcharaktere. Vorträge und Aufsätze zur literarischen Imagologie* (S. 21-46). Göttingen: V&R unipress.
- Bernd Eichinger- (Produzent)& Tom Tykwer. (Regisseur). (2006). *Le Parfum – Histoire d'un Meurtrier* [Film]. Deutschland/Frankreich/Spanien: Constantin Film/VIP Medienfonds 4/NEF Prod./Castelao Prod./Nouvelles Éditions de Films.
- Binnenkade, A. (2013). Audiovisuelle Medien. In M. Furrer, & K. Messmer (Hrsg.): *Handbuch Zeitgeschichte Im Geschichtsunterricht*. (S. 338-351). Schwalbach: Wochenschau Verlag. https://www.academia.edu/4589644/Audiovisuelle_Medien
- Brühlhart, S. & Gschwend, R. (2016). Medienintegrative Lernaufgaben im Lese- und Literaturunterricht am Beispiel des Projekts „Literaturkiosk“. In S. Keller & C. Reintjes (Hrsg.). *Aufgaben als Schlüssel zur Kompetenz. Didaktische Herausforderungen, wissenschaftliche Zugänge und empirische Befunde*. (S.153-168). Münster/New York: Waxmann.
- Dießner, V. (2010): *Literaturverfilmungen im Deutschunterricht. Friedrich Dürrenmatts „Der Besuch der alten Dame“ und die filmische Adaption von Nikolaus Leytner*. München: Grin.
- Eigenbauer, K. (2009). Dramapädagogik und Szenisches Interpretieren. *ide. informationen zur deutschdidaktik. Zeitschrift für den Deutschunterricht in Wissenschaft und Schule*, Heft 1-2009 (33.Jahrgang), (S. 62–75). <https://ide.aau.at/wp-content/uploads/2017/11/j2009.pdf>
- Florack, R. (2007). *Bekannte Fremde. Zur Herkunft und Funktion nationaler Stereotype in der Literatur*. Max Niemeyer Verlag.
- Gansel, G. (2004). Adoleszenz und Adoleszenzroman als Gegenstand literaturwissenschaftlicher Forschung. In *Zeitschrift für Germanistik 14*, H.1, (S. 130-149).
- Großmann, R. (2021). *Moving Memories: Erinnerungsfilme in der Trans-Nationalisierung der Erinnerungskultur in Deutschland und Polen*. 1. Aufl. Böhlau Verlag.
- Gündoğdu, T. (2022). *Digital Storytelling als Methode. Zur Vermittlung von digitalbasierten mediendidaktischen Kompetenzen*. Nobel Bilimsel.
- Hagener, M. & Pantenburg, V. (2020). *Handbuch Filmanalyse*. 1. Aufl., Springer VS.

- Hofmann, M. & Goer, C. (2014). Mediendidaktik und Deutschunterricht. In C. Goer & K Köller (Hrsg.). *Fachdidaktik Deutsch. Grundzüge der Sprach- und Literaturdidaktik*. Wilhelm Fink.
- Keutzer, O., Lauritz, S., Mehlinger, C. & Moormann, P. (Hrsg.). (2014). *Filmanalyse. Film, Fernsehen, Neue Medien*. Springer VS.
- Knopf, J. & Nagel, M. (2020) (Digitale) Medien und Deutschunterricht. Ein Grundriss der mediendidaktischen Terminologie und empirischen Unterrichtsforschung aus Sicht der Deutschdidaktik. In J. Knopf & U. Abraham (Hrsg.) *Deutsch Digital. Band 1 Theorie*. (S. 47-62). Schneider-Verlag.
- Kuhn, M. (2011). *Filmnarratologie. Ein erzähltheoretisches Analysemodell*. 1. Aufl. De Gruyter.
- Kul, A. (2023). Kreative Literaturvermittlung im digitalen Zeitalter: Das didaktische Potential von Podcasts. In N. Akpınar Dellal & Ş. Balkaya (Hrsg.). *Rethinking Science, Education and Art in the Digital Age*. (S. 171-180). GlobeEdit.
- Leubner, M. & Saupe, A. & Richter, M. (Hrsg.). (2016). *Literaturdidaktik*. 3. Aufl., De Gruyter.
- Mecklenburg, N. (2009). *Das Mädchen aus der Fremde. Germanistik als inter-kulturelle Literaturwissenschaft*. Iudicium Verlag.
- Neubauer, J. (2011). *Türkische Deutsche, Kanakster und Deutschländer: Identität und Fremdwahrnehmung in Film und Literatur: Fatih Akin, Thomas Arslan, Emine Sevgi Özdamar, Zafer Senocak und Feridun Zaimoglu*. Königshausen & Neumann.
- McLuhan, M. (1968). *Die Gutenberg-Galaxis. Das Ende des Buchzeitalters*. Econ.
- Ole-Heinrichs, F. (2010). *Räuberhände*. 18. Aufl., München: btb Verlag.
- Rajewsky, I. O. (2002). *Intermedialität*. Francke.
- Reichenbach, P. (2018): *Interview mit Finn-Ole Heinrichs zu seinem Roman „Räuberhände“ (15. März 2018)*. <https://www.raeuberhaende.de/interview-zum-buch/>
- Richter, T. & Widmann, S. (2012). *EinFach Deutsch Unterrichtsmodelle Finn-Ole Heinrich: Räuberhände. Gymnasiale Oberstufe*. Westermann Verlag.
- Schönleber, M. (2023). Film- und Tonmedien. In Gisela Beste (Hrsg.): *Deutsch Methodik. Handbuch für die Sekundarstufe I und II*. (S. 172-190). 7. Aufl. Cornelsen.
- Simon, Gabriele / Heisler, Martin (Produzenten) & Çatak, Ilker (Regisseur). (2020). *Räuberhände* [Film]. Deutschland: Flare Filmproduktion.
- Spinner, K. H. (2019). Methoden des Literaturunterrichts in Deutschunterricht. In M. Kämper van den Boogart & K. Spinner (Hrsg.). *Theorie und Praxis DTP 11/2 Lese- und Literaturunterricht*. 190-242. Schneider Verlag.
- Staiger, M. (2008). *Filmanalyse - ein Kompendium*. In: *Der Deutschunterricht*. Heft 3/08. (S. 8-18).

Taylor, K. & Ehlert-Klein, R. (2021): *Räuberhände. Filmheft mit 23 Arbeitsblättern für den Unterricht. Ink Hinweisen und Empfehlungen für den Onlineunterricht*. Salzgeber & Co. Medien GmbH. https://salzgeber.de/media/raeuberhaende_filmheft_web.pdf

Wild, R. (Hrsg.) (2008). *Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur*. 3. Aufl. Metzlerverlag.

NARRATIVE STRUCTURES IN LITERATURE AND FILM: AN INTEGRATIVE CONCEPT FOR LITERATURE TEACHING USING THE EXAMPLE OF A GERMAN COMING-OF-AGE NOVEL

ABSTRACT

Media has long since found its place in the didactic debate. In this sense, there are many articles that deal with media integration in the classroom. However, there are only a few works that refer specifically to the use of media in literature lessons. This desideratum is to be remedied with the following article, which focus on an integrative concept for teaching literature. The proposed concept is substantiated by the parallels between the mediums of literature and film, enticing us to consider film as a fourth literary genre and to leverage its potential in enriching literature lessons. In this sense, the following article is intended as a cooperative initiative with the aim of developing an innovative teaching approach that benefits from both traditional literature pedagogy and contemporary film studies and makes use of the value of multimedia resources. When discussing integrative perspectives, including the advantages and goals of media-integrative literature teaching, the focus will be on filmic media productions, especially as films and literature have many narrative analogies. Film adaptations of literature are accorded particular importance. These appear to be adequate media with which contrastive perspectives can be opened up. The exemplary presentation of teaching approaches developed according to the concept of film-integrative literature teaching is based on didactic considerations on the parallel treatment of Finn Ole-Heinrich's novel *The Boy with the Robber's Hands* and its film adaptation of the same name. While separate didactic suggestions can be found for the book and the film, there is as yet no treatise on the parallel development of both media in literature lessons. In this regard, the article may provide pioneering work and act as a source of inspiration for further media-integrative concepts for literature lessons.

Keywords: Media integration, media, literature education, film pedagogy, *The Boy with the Robber's Hands*

Geliş Tarihi : 19.11.2024
Kabul Tarihi : 04.03.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1587874>

Oğuz, G. & Karagöz, C. (2025). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara* romanı: Postkolonyal bir okuma. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 273-287. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1587874>

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN ANKARA ROMANI: POSTKOLONYAL BİR OKUMA

Gökhan OĞUZ¹, Cengiz KARAGÖZ²

ÖZ

Sömürgecilik tecrübesini yaşamış ülke ve toplumlarda, süreç fiilen sona ermiş olsa bile sömürgeciliğin etkilerinin devam ettiği gözlenmektedir. Sömürgecilik sonrası etkileri problematize eden bir alan olan postkolonyalizm merceğinden bakıldığında, postkolonyal süreçteki söz konusu etkiler gündelik yaşamdaki adet ve alışkanlıklardan ahlâki kodlara, mimari üsluptan semboller alanındaki değişikliklere kadar çok geniş bir kültürel sahayı ve bununla ilişkili olarak da kimliksel meseleleri kapsamaktadır. Hem bireysel hem de toplumsal psikoloji düzeyinde yansımaları izlenebilecek postkolonyal etkiler, bir yandan sömürgeciliğin ürünü olan toplumsal değişiklikleri nazara verirken diğer yandan bu değişikliklerin yol açtığı kimliksel travmalara da işaret etmektedir. Bu çalışmada, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, erken Cumhuriyet dönemi romanı *Ankara*, postkolonyal bir okumaya tabi tutulmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen Batılılaşma hamlelerinin neticesinde meydana gelen toplumsal değişimin, bilhassa seçkinler nazarında görünümünü ele alan roman, tematik açıdan postkolonyal söylemlerin ışığında analiz edilecektir. Söz konusu analiz neticesinde ortaya çıkan en önemli tespit, romanda tasvir edildiği hâliyle, sömürge yönetimi altına girmemiş bir ülkenin başkenti olan Ankara'da seçkinler katında ortaya çıkan manzaranın postkolonyal bir görünüm arz ettiğidir.

Anahtar Kelimeler: Postkolonyalizm, Yakup Kadri, *Ankara*, Batılılaşma, Postkolonyal kimlik

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, goguz@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4894-0846>

² Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ckaragoz@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7564-3815>

Date Received : 19.11.2024
Date Accepted : 04.03.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1587874>

Oğuz, G. & Karagöz, C. (2025). *Ankara* by Yakup Kadri Karaosmanoğlu: A postcolonial reading. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 273-287. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1587874>

ANKARA BY YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU: A POSTCOLONIAL READING

Gökhan OĞUZ³, Cengiz KARAGÖZ⁴

ABSTRACT

Even though the process of colonialism ended de facto in countries and nations that experienced the colonial experience, its impacts are observed to persist. When the process is examined from the perspective of postcolonialism, an area problematising these impacts in the aftermath of colonialism, those postcolonial impacts incorporate a wide cultural area and identity problems ranging from changes in traditions and habits in daily life, moral codes, architectural patterns to symbols. While postcolonial impacts whose reflection can be observed at the level of individual and societal psychology call attention to social changes being the product of colonialism, they, on the other side, point to identity traumas that these changes cause. In this study, the novel *Ankara*, written in early Republic period by Yakup Kadri Karaosmanoğlu, is analysed in terms of postcolonial theory. The novel dealing with societal changes springing from attempts of Westernisation carried out in early Republic period, especially at the levels of elites, offers a rich material fitting for a postcolonial analysis.

Keywords: Postcolonialism, Yakup Kadri, *Ankara*, Westernisation, Postcolonial identity

³ Assist. Prof. Dr., Tekirdag Namik Kemal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, goguz@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4894-0846>

⁴ Dr., Tekirdag Namik Kemal University, School of Foreign Languages, ckaragoz@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7564-3815>

Giriş

Tanzimat'tan sonra başlayan yeni arayışlarla birlikte farklı fikir akımları ortaya atılmıştır. Bu fikir akımlarının arasında Batılılaşma ve geleneğe bağlılık arasında çatışan görüşler vardır. Bu bağlamda, toplumun içine düştüğü kimlik krizi, ortaya çıkan Batılılaşma süreci ve taklitçilik Cumhuriyet dönemi yazarlarının incelediği konular arasında öne çıkmıştır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu erken Cumhuriyet dönemi edebiyatının en çok tanınan ve üzerine araştırmalar yapılan yazarlarından birisidir. Özellikle *Ankara* romanı Batılılaşma hareketinin sonuçları bakımından tartışmaya açık bir eserdir. Fatma Bilgen Yumuşak'a göre romanda anlatılmak istenen şudur:

Yepyeni bir kimlik kazanan Türkiye Cumhuriyeti, insanlara da bu yeni kimliği aşlamaya çalışmış, inkılâplar doğrultusunda çağdaş uygarlıklar seviyesine ulaşmak hedeflenmiştir. Ancak inkılâpların aydınlarca yürütülmesi ve halktan kopuk olunması, sorunları da beraberinde getirmiş; halk ve aydınlar arasında uçurum oluşmuştur (2016, s. 642).

Batılılaşmanın hareketinin yanlışlığı ve devrimlerin elitist karakterine işaret etme bağlamında, romana ilişkin olarak Selim Somuncu şunu ifade eder: “*Ankara* romanının önemli bir boyutu olan Cumhuriyet elitlerinin yanlış Batılılaşmasına, devrim değerlerinden uzaklaşmasına ve halktan kopmasına yönelik eleştiri ikinci bölümde belirginleşir. Bu bağlamda inkılâp sadece elitlere refah ve saadet getirmiştir” (2015, s. 266). Yakup Kadri eserinde Batılılaşma hareketinin toplumda ne kadar karşılık bulacağı ve yeni ulus inşasında gelenekten ne kadar kopulacağı mevzularında endişelerini dile getirir.

Bu çalışma, Batı kültürü ile olan ilişkilerin toplumda oluşturduğu kimlik krizini ve yabancılaşmayı yansıtan bir roman olarak *Ankara*'yı postkolonyal söylem ışığında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Romanda tasvir edildiği hâliyle özellikle elit kesimin, beyazları taklit eden sömürgeleştirilmiş milletlerin psikolojisini andırıcasına Batı'ya her konuda öykünmesi ve özgüven sorunu yaşaması, her konuda Batı'yı örnek alıp kendi geleneklerini kompleks bir şekilde küçük gören siyahi kişiler gibi Cumhuriyet seçkinleri olarak adlandırılan kesimin sürekli Batılı hayat tarzını taklit etmek suretiyle kendi geleneklerine yabancılaşmaları, postkolonyal teoriyi *Ankara* romanını değerlendirmede elverişli bir analiz aracı kılmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, öncelikli olarak postkolonyalizm kapsamında, emperyalizminin devam etmekte oluşu, bağımsızlığın sadece görünüşte kalması ve bu bağlamda yitirilen faillik, kültürel tahakküm ve tahakkümün psikolojik etkileri gibi hususlar ele alınarak teorik çerçeve ortaya konulacak, takip eden bölümde ise Yakup Kadri'nin *Ankara* romanı söz konusu teorik çerçeve doğrultusunda postkolonyal bir okumaya tabi tutulacaktır.

Postkolonyal Süreç, Kültürel Tahakküm ve Psikolojik Etkiler

Postkolonyal tabirindeki –post ön eki, kolonyalizmin aşıldığı, geride bırakıldığı, dolayısıyla emperyal süreçlerin sonra erdiği şeklinde bir izlenim uyandırmaktadır. Bu bağlamda söz konusu ön ekin neyi imâ ettiğinin belirlenmesi postkolonyal tabirinin anlamının tayininde önem taşımaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte doğrudan tahakküm içeren kolonyalist biçimlerin terk edilmesi, emperyalizmin sona erdiği manasına gelmemektedir. Robin D. G. Kelly'nin *Anti-Sömürgeciliğin Poetikası*'nda belirttiği gibi, her ne kadar resmi aygıt ortadan kaldırılmış olsa da, sömürgeci egemenlik zamanında tesis edilmiş siyasi,

ekonomik ve kültürel ilişkiler varlıklarını sürdürmektedir (2015, s. 81). Aslında söz konusu olan, Michael Barrett-Brown'un *Emperyalizm'den Sonra* adlı eserinde işaret ettiği, devam eden bu ilişkiler içerisinde, az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında bir tâbiyet bağı kurulmasıdır (1970, s. viii). Eskinin mirası olan bu bağlar dolayımında ortaya çıkan yeni emperyalizm, doğrudan tahakkümün söz konusu olduğu eskisine göre daha sofistikedir. İşte tam bu noktada postkolonyalizm, Batı'nın kültürel, siyasi, ekonomik ve politik iktidar açısından tahakkümünü sürdürmesi bağlamında, sömürgecilik tarihiyle, daha açık bir ifadeyle özellikle bu tarihin devam eden etkileriyle ilgilenir (Young, 2016, s. 5-8). Bir yönüyle postkolonyal durum, Homi Bhabha'nın deyişiyle, "yeni dünya düzeni ve çokuluslu iş bölümü içinde ısrarla sürdürülen yeni sömürgeci ilişkilerin" hatırlatıcısıdır (2016, s. 49). Dolayısıyla, postkolonyal, aslında paradoksal olarak, pek çok iktidar yapısının henüz ortadan kalkmadığı ve konumunu muhafaza ettiği bir dönemi anlatır (Young, 2016, s. 82). J. M. Blaut'un sömürge memurunun yerini yabancı danışman ya da Birleşmiş Milletler uzmanının alması şeklinde örneklediği gibi, değişen sadece tahakkümün biçimidir (2012, s. 56). Batılılar, sömürgelerini fiziksel olarak terk etmiş olsalar da gerek pazar olarak gerekse ahlaki ve düşünsel açıdan yönettikleri ideolojik coğrafyanın birer parçası olarak ellerinde tutmayı sürdürmüşlerdir (Said, 2021, s. 59). Süregelen durumda postkolonyal özne, bu durumu oluşturan yapı ve kurumlara içkin ideolojik, kültürel ve kavramsal bir mirasın içinde yaşamak mecburiyetinde kalmıştır (Spivak, 1993). Gelinen noktada, sömürgeleştirilme tecrübesine sahip insanların maruz kaldıkları etkileri değerlendirebilmek için, Albert Memmi'nin yaptığı gibi, içinde bulunulan durumun bir analizini yapmak gereklidir (1996, s. 8).

Jean Paul Sartre'ın Frantz Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri*'ne yazdığı önsözde çarpıcı bir dille belirttiği gibi, söz konusu süreç, kurbanlarında öyle yaralar açmıştır ki bu yaralar, yaşanan kötü tecrübe ve bu sürecin faileri konusunda inkârı mümkün olmayan tanıklıklar oluşturmaktadır (Fanon, 2013, s. 21-22). Geçmiş, bugün ve gelecek üzere zamanın üç boyutunu da kapsama alanında tutan ve zihinsel sağlığı bozan mikroplar saçan sömürgecilik (Fanon, 2016a, s. 9), bir yandan sömürgeleştirilen ülkenin geçmişine yönelik operasyonla, sömürgecilik öncesi tarihi değersizleştirmeye çalışır, sömürgeleştirilen halkın geçmişini biçimsizleştirir ve bozarken, diğer yandan ülkenin bugünü ve geleceğine kendi yasasını dayatır (Fanon, 2013, s. 205). Böylelikle ortaya çıkan sonuç, fâilliğin yitirilmesi ve görünüşte bağımsızlıktır.

Sömürgecilik karşıtı mücadelelerin sonucunda sömürge yönetimlerinden bağımsızlık sağlanmıştır. Ancak siyasi egemenlik sağlanmış olmasına rağmen, eski emperyalist güçlerden oluşan büyük güçlerin etkin denetimi söz konusuydu. Bu yeni durum, eski sömürge ilişkilerinin ardılları olan yeni-sömürgeci koşullara işaret etmekteydi (Feuchtwang, 2008, s. 80). Yeni-sömürgecilik koşullarında, eski koloni devlerin eski efendilere bağımlılığı ve eski efendilerin de bu yeni devletlere karşı sömürgeci tutumları devam etmekteydi (Young, 2016, s. 61).

Gana'nın kurucusu ve ilk devlet başkanı olan Kwame Nkrumah'ın *Yeni-Sömürgecilik (Neo Colonialism: The Last Stage of Imperialism)* adlı kitabı, yeni-sömürgecilik teriminin yaygınlaşmasında oldukça etkili olmuştur. Nkrumah'a göre, her ne kadar ulusal egemenlik göstergelerini üzerinde taşısa da, yeni-sömürgeciliğe tâbi bir devlet sadece görünüşte bağımsızdır (Nkrumah, 1965, s. ix). Gabon'un ilk devlet başkanı Leon M'ba'nın Paris'e gerçekleştirdiği bir resmi ziyaret esnasında sarf ettiği "Gabon bağımsız bir ülkedir, ama Gabon

ile Fransa arasında hiçbir şey değişmedi, statüko devam ediyor” (Fanon, 2013, s. 71) şeklindeki sözleri bu tam bağımsızlığın tartışmalı halinin açık bir itirafıdır. Bağımsızlığın sadece görünüşte olması ise fâilliğin yitimi anlamına gelir. Postkolonyal eleştirinin yapmayı amaçladığı şey de, tarihin eski nesnelere tarihin yeni öznelere dönüştürmektir. Odağına dayatmacı tahakkümü alan postkolonyal eleştirinin geçmişe duyduğu ilgiye, geçmişteki zulüm ve baskının süregelen etkileri rehberlik eder (Young, 2016, s. 14-15). Söz konusu etkilerin deneyimlendiği koşullara etkin müdahaleyi içeren teorik ve siyasi pozisyonuyla postkolonyal eleştiri, gündelik gerçeklikler düzeyinde tesire sahip sömürgeci geçmişin mirasını tartışmaya açan ve bu geçmişin siyasi mirasçılarınca öne sürülen varsayımlara meydan okuyan teorik ve siyasi pratiklere sahiptir (Young, 2016, s. 90).

Postkolonyal süreçte sömürgeci tahakkümün süregelen etkilerini anlamada, tahakkümün kültürel boyutlarının çözümlenmesi kritik önemdedir. İktidarı anlamak ve direniş stratejileri geliştirmek açısından taşıdığı merkezi önem dikkate alındığında, kültürel analize yeter derecede ilgi gösterilmemesi oldukça önemli bir ihmâldir (Tucker, 1999, s. 12). Bu noktada Edward Said'in kolonyal tarihî tecrübeye siyasî tahakküm tarzlarını biçimlendirmede kullanıldığına dikkat çektiği kültürün, emperyalizmle daima suç ortaklığı içinde bulunduğu işaret etmesi yerindedir (Harootunian, 2011, s. 104-105). Egemen kültürün kendi üzerinde bıraktığı izlerin araştırmasını yapmaya girişen Said (Mufti, 2011, s. 160), felsefeden dilbilime, ekonomiden otobiyografiye, seyahatnamelerden tarihe, edebiyattan ırk kuramına değin oldukça geniş bir yelpaze oluşturan çeşitli metinlerin ortaklaştığı belli algıların, söz dağarının ve temsiliyet biçimlerinin tutarlı bir söylemsel sicilini ortaya koymuştur (Young, 2016, s. 519).

Sömürgecilik uygulamaları ve postkolonyal süreçte bu uygulamaların devam eden etkileri hususunda kültürün rolünü analiz etmede temel bir unsur, ötekinin kuruluş mekaniğini (Spivak, 2020, s. 74) anlamaktır. Bu noktada, hiyerarşileştirme stratejileri (Bhabha, 2016, s. 171) bir yöntem olarak ön plana çıkar. Hiyerarşileştirmenin çarpıcı bir örneği, halen hâkim bir görüş olmayı büyük ölçüde sürdüren yayılcılık anlatısıdır. Bu anlatıya göre bazı halklar ya da kültürler diğerlerinden üstündür, buluş ve yeniliklerin kalıcı merkezleridir. Biraz daha açmak gerekirse yayılcılığın iki aksiyomatik temeli vardır. Bunlardan birincisi, insanlığın büyük çoğunluğunun yaratıcılıktan uzak olduğudur. İkincisi ise, sadece birkaç kültür ya da insan topluluğunun yaratıcılık sahibi ve dolayısıyla ilerleme ve kültürel değişmelerin sürekli merkezi olduğudur. Yayılcılık, dünyayı “içeri ve dışarı” olmak üzere iki kısma ayırır. İçerisi Avrupa'ya tekabül ederken, Dışarı ise Avrupa-dışı dünyayı ifade eder. Yayılcılığa göre İçeri, icat eder ve ilerlerken Dışarı ise yenilikleri yayılma yoluyla İçeriden alır. Bu anlatıya göre, yenilik yapmak ve icatlarda bulunmak Avrupa'nın doğal durumu olmasına karşılık Avrupa-dışının doğasında bulunmayan bir şeydir. Dolayısıyla Avrupa doğal olarak ilerlerken, değişmezlik Avrupa-dışının karakteristiğidir. Max Weber'in akılcılık yokluğu olarak nitelendirdiği entelektüel yaratıcılıktan yoksun olan Dışarı için ilerlemenin normal ve doğal yolu, yenilikçi ve ilerletici düşüncelerin İçeriden yayılmasıdır. Fark edilebileceği gibi, burada, durağan ve geri kalmış Dışarının bu durumdan kurtulmasının yolu olarak sömürgecilik, hem doğallaştırılmakta hem de meşrulaştırılmaktadır (Blaut, 2012, s. 34-37). Böylelikle söz konusu olan, “gerçekliğe ilişkin belli bir açıklama ve anlatının normatif bir açıklama ve anlatı olarak kurulmasıdır” (Spivak, 2020, s. 42). Bu bağlamda kişi, gerek gazete, radyo, televizyon ve sinema gibi kitle iletişim araçlarıyla, gerekse eğitim kurumları, okul kitapları ve yazılı metinler

aracılığıyla nüfuz eden bir veri, önerme ve enformasyon setiyle sürekli olarak muhatap olmaktadır (Fanon, 2016b, s. 187). Bu muhataplık, sadece sömürgecilik tecrübesine maruz kalmış ülkelerdeki değil, sömürgeciliği yürüten ülkelerdeki kişiler açısından da deneyimlenen iki yanlı bir süreçtir. Söz gelimi eğitilmiş gençlerin “doğru tasavvurlarını” şekillendiren yarı-resmi bildirimler olan ve bir kültürün anlaşılması bakımından kullanışlı bir manzara sunan ders kitapları ele alındığında, Avrupa ve Anglo-Amerikan tarih ders kitaplarının, tarihsel ilerleme nedenlerinin çoğunun Avrupa-merkezli olduğu şeklinde bir manzara ortaya koydukları görülür. Avrupalılar için yenilik ve ilerlemenin, diğerleri içinse durağanlığın doğal olarak resmedildiği bu manzarada, Avrupalı olmayanlar kendilerinin medenileştirilmesini beklemektedir. Bu görüşün mutlaklığı her ne kadar kırılmışsa da hâkim görüş olma niteliği halen sürmektedir (Blaut, 2012, s. 22-25).

Kolonyal ve postkolonyal süreçte emperyal iktidarın tahkiminde, kültürün önemli bir bileşeni olan edebiyat da kritik bir rol üstlenmiştir. Bu rolün mahiyetini anlayabilmek için iktidarın edebî metinlerdeki literal yansımalarına ve metinlerin ürettikleri etkilere odaklanmak gerekir. “Borges’in Kafka için söylediği üzere, metinler yalnızca kendi geçmişini değil, ardıklarını da yaratır (Said, 2021, s. 328).” Bu bağlamda özellikle roman, emperyal tavır, gönderge ve deneyimlerin oluşmasında oynadığı rolle, anlatı gücü ya da alternatif anlatıların ortaya çıkmasını engelleme gücü bakımından son derece önemli bir edebî tür olarak ön plana çıkar (Said, 2021, s. 12-13). Roman ve emperyalizmi birbirine bağlı iki olgu olarak nitelendiren Said (2021, s. 110-111), menşei itibarıyla Batılı bir edebî tür olarak romanın ortaya çıkışında emperyalizmin kurucu nitelikte olduğunu ileri sürer. Bu yönüyle, edebiyat ve özellikle de roman, iktidar ve tahakküm ilişkilerinin sürdürülmesinde adeta bir pekiştireç işlevi görmüştür. Edebiyat ve roman, gerek Said’in tavır ve gönderge yapısı dediği (2021, s. 101) şey yoluyla, gerekse emperyal süreçleri yeniden üreten duygu yapıları oluşturmak suretiyle (Said, 2021, s. 46) söz konusu işlevi yerine getirmiştir. İşlevsel antropolojinin, tarihe belirli bir açıdan yaklaşarak, belirli soruları dışarıda bırakarak, olgusal seçmeciliğe başvurarak Avrupalı olmayan toplumların sosyo-politik yapıları üzerine imgeler uydurması (Asad, 2008, s. 133) gibi, edebiyat ve roman da işaret edilen tavır ve gönderge yapısında yansıdığı üzere çarpık temsiliyet biçimleri ve imgeler ortaya koymuştur. Sözgelimi *Robinson Crusoe*, *Gulliver’in Seyahatleri*, *Hırçın Kız* gibi Batı edebiyatındaki klâsik eserlerde, kültürlerinin üstünlüğü nedeniyle Avrupalılar, ulaştıkları yerlerdeki yerlilere boyun eğdirirler. Bu uzak diyarlardaki yerliler ise, düşünme yetisi gelişmemiş yarı-insan ya da insanaltı, kolayca manipüle edilebilen varlıklar olarak tasvir edilirler (Fanon, 2016a, s. 18). Sömürgeci, sömürge halkından söz ederken zoolojik tabirler kullanır. Yerli şehrinin saçtığı kokular, hayvan kokuları, sürüngenimsi hareketler, karınca gibi kaynaşma, arı gibi üşüşme bu tabirlere örnektir. Bazen de sömürge halkı adeta kötülüğün kendisi olarak, değerlerden yoksun bir varlık olarak temsil edilir (Fanon, 2013, s. 47-48).

Romanlardaki istikrarlı tavır ve gönderge yapısı, istikrarlı sonuçlar üretmekte ve statükoyu meşrulaştırmaktadır. On dokuzuncu yüzyıl Avrupa romanının bir parçası olan İngiliz romanı bu duruma çarpıcı bir örnektir. Dönemin İngiliz romanında öte dünyalar her zaman bağımlı ve tahakküm altında, İngiliz varlığı ise daima düzenleyici ve kural koyucu olarak resmedilmektedir (Said, 2021, s. 117-119). Sözgelimi Rudyard Kipling’in *Kim* adlı romanında Hint, İngiliz vesayetine ihtiyaç duyan bir varlık olarak tasvir edilmektedir. Kipling’le sınırlı

olmayan bu yaklaşımın koyu renkli ya da “aşağı” ırklara yüklediği niteliklerin genel karakteri, John M. MacKenzie'nin *Propaganda and Empire* (1984) adlı çalışmasında çarpıcı bir biçimde göz önüne serilmiştir. İslah edilemez karakteristiğiyle bu nitelikler, adeta bitimsiz bir tahakkümü gerekli kılmaktadır. Syed Hussein Alatas'ın *The Lazy Native* (1977) adlı eserinde gösterdiği gibi, doğasına içkin olumsuz kişilik özellikleriyle tembel yerli miti, sömürgecilerin varlığını gerekli kılan meşrulaştırıcı bir işlev görmektedir. Avrupa romanının önemli bir bileşeni olan Fransız romanında da benzer bir manzarayla karşılaşılır. Edebiyat dünyasındaki şöhretli konumu dolayısıyla temsil yeteneği yüksek bir örnek sayılabilecek Andre Gide'in *Ahlaksız* adlı romanında da, romanın kahramanı Michel'in bir Kuzey Afrika ülkesi olan Tunus özelinde Araplar'a ilişkin anlatısı olumsuz özelliklerle yüklüdür. Tarihsiz, eserlerde cisimleşen bir sanat anlayışından yoksun, Avrupalı gözlemcilerin tanıklıkları olmasa hiçbir önemleri olmayan bir halk imgesi söz konusudur. Boyunduruk altına alınan ya da alınmaya çalışılan halkların itaatkâr kılınması bakımından bütün bu anlatılar son derece işlevseldir. Geri oldukları ya da doğalarına içkin, değişmesi mümkün olmayan bir negatif özellikler sepetiyle yüklü oldukları şeklindeki bir yargıyı içselleştirmeleri durumunda halklar, sömürgecinin güç ve bilgisi karşısında uysal bir tavır sergileyeceklerdir.

İşaret edildiği üzere, istikrarlı bir şekilde olumsuz tavır ve gönderge yapısıyla temsil edilen, hakkında negatif imgeler kurgulanan, dolayısıyla aşağılanan ve hor görülen, sömürgeci tahakküme maruz kalmış bir kültür yaratıcılık ve canlılık niteliğini yitirir. Böylesi bir deneyimin yol açtığı netice, kültürel yaşamın son derece bozulması ve kültürün adeta belirli folklorik kıyafetler, adetler ve davranışlar envaneri haline dönüşmesidir (Fanon, 2013, s. 230-232). Aşağılanan, hor görülen ve marjinalleştirilen bir kültüre mensup, yerel ve orijinal kültür kaynakları adeta toprağın altına gömülmüş halklar (Fanon, 2016b, s. 34) ve bu halkların psikolojik yapıları üzerinde, aşağılık duygusu başta olmak üzere olumsuz pek çok etkiye yol açmıştır. Bu olumsuz psikolojik etkilerin bir dökümünün yapılması meselenin yol açtığı tahribin boyutunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Tahakküm, kişi ve toplumlar üzerinde yıkıcı psikolojik etkilere yol açmıştır. Sömürgecilik, yalnızca sömürgeciliğe maruz kalan kişiler üzerinde değil, kolektif düzeyde bu süreci deneyimleyen toplum üzerinde de kişiliksizleştirici bir etki ortaya koymuştur (Fanon, 2013, s. 287). Diğer bir deyişle, aslında söz konusu olan şey, kişilik ekseninin değişmesidir (Fanon, 2016b, s. 122). Kişilik ekseninin değişmesiyle birlikte, sömürgecinin kategorileri, kendini tanımlamada referans noktası konumunu edinir (Memmi, 1996, s. 135). Bu durum, ontolojik bir sapmaya işaret eder. Çünkü kendinden çıkmanın sonucu olarak varoluşsal bir zemin kayması gerçekleşmiştir.

Malik Bin Nebi (1987, s. 53), yalnızca toprakları işgal edilmiş bir ülke ile sömürgeleştirilmiş bir ülke arasında yapmış olduğu ayırımı, sömürgeleşme tecrübesini yaşamış bir ülkeye ilişkin olarak önemli bir tespitte bulunur. Bu tespitte göre, sömürgeleştirilmiş bir ülke, sömürgeci kültürün üstünlüğü düşüncesini içselleştirir ve kendi kültürel istikametini kaybeder. Böylelikle, toprakların işgali, adeta ruhların işgaline dönüşür (Fanon, 2016a, s. 17). Bu durumda, boyun eğdirilmiş yerlinin kendi kendini tanımlayabilen bir varlık olmaktan çıkması söz konusudur (Fanon, 2016a, s. 26). Dolayısıyla, tasvir edildiği şekliyle sömürge ilişkisi, karakteri biçimlendirici bir ilişkidir (Memmi, 1996, s. 9). Ancak, bu biçimlendirmede

sömürgeleştirilenin, düşük değerli arketiplerin taşıyıcı (Fanon, 2016, s. 226) olarak konumlandırıldığına dikkat etmek gerekir.

Kişinin kendi olarak kalması açısından bilincin sürekliliği kritik bir faktördür. Bu bağlamda akıl sahibi bir varlık olarak insanın kendiliğinin devamlılığı, geçmişe dair bir bilinci gerekli kılar (Bhabha, 2016, s. 116). Sömürgeleştirilme tecrübesi, sömürgeleştirilen toplum ve kişi düzeyinde zamanın akışını kesintiye uğratmış, kişisel ve toplumsal düzeyde tarihsel sürekliliğin yitirilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, kişisel ve toplumsal düzeyde kendilik kaybı ortaya çıkmıştır.

W. E. B. DuBois'in (1969, s. 44-45) *Karaderililerin Ruhunu* adlı çalışmasında kullandığı ifadeyle "kendi evinde dışlanmış ve yabancı biri" olarak, varlıkları hem göz ardı edilmiş hem de aşırı belirlenmiş kimseler arasında (Bhabha, 2016, s. 418), sömürgeciliği tecrübe etmiş olan kişi varoluşsal bir sapmaya uğrayarak kendisi olarak ve kendisi kalarak var olma durumunu kaybetmiştir. Bu kendilik kaybına hem duygusal boyutta hem de davranışsal boyutta tezahür eden psikolojik bir semptom olarak aşağılık kompleksi eşlik eder. Düşük değerli arketiplerin taşıyıcısı olarak konumlandırılmış olma, beraberinde kendinden utanmayı getirmekte, bunun neticesinde sömürgeleştirilmiş insan, sömürgeciye benzemeye ve onu referans alarak kendini yeniden inşa etmeye çalışarak içselleştirilmiş aşağılık kompleksine yönelik bir telafi mekanizması geliştirmektedir. Onun kişiliği üstüne adeta sömürgecinin ayrılmaz gölgesi (tethered shadow) düşmüştür (Bhabha, 2016, s. 137). Fanon'un (2016b, s. 73) Mayotte Capecia için kullandığı çarpıcı ifadeye başvurarak denilebilir ki, kendiliğin kayb olduğu söz konusu durumda, sömürgeciliği deneyimlemiş olan kişi kendisinden yasaklanmıştır. Eğer insan onuru denilen şey insanın kendisi olmasıyla, kendilikle irtibatlı bir kavramsa, tasvir edilen tablo, insan onur ve haysiyetinin ağır yara aldığı bir gerçekliği ortaya koymaktadır.

Ankara'yı Postkolonyal Açıdan Okumak

Karaosmanoğlu'nun *Ankara* adlı romanı Selma Hanım'ın Ankara'da başından geçen evlilikleri ve edindiği tecrübeler yoluyla toplumun erken Cumhuriyet döneminde Batılılaşma sürecini işler. Yazarın romanda Batılı normları esas alan modernleşme sürecini ele alış biçimi irdelendiğinde toplumun özellikle elit kesimin özgüven sorunu yaşadığı ve geleneğe kompleksli bir şekilde yaklaşımları gözlemlenir. Türkiye, Batılı ülkeler tarafından fiilen sömürgeleştirilememiş olmasına rağmen, entelektüellerin, okumuş kesimin ve üst sınıfın gönüllü bir şekilde Batılılaşma tecrübesine atılma isteği, sömürgeleştirilmiş ülkelerdeki Batı uygarlığını taklit etme eğilimine benzemektedir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde eğitilmiş ve zengin topluluğun başlattığı çağdaşlaşma hareketi Cumhuriyet döneminde de artarak devam etmiştir. 1930'lar Ankara'sında, özellikle seçkinler arasındaki toplumsal dönüşümü ve sosyal hayatı tasvir eden roman, postkolonyal temalar açısından analize açıktır. Özellikle zengin bir iş adamı olan Hakkı Bey ve okumuş bir kişi olarak Neşet Sabit bu sınıfa ait birer örnek teşkil eder. Evlilik ve flört ilişkileri, yabancı dile bakış, mimari yapılar, yılbaşı kutlamaları, modayı takip edip Batı menşeli kıyafetleri satın alma, eğlenme biçimleri ve yerli kültüre yabancılaşma romanda öne çıkanlardır.

Neşet Sabit ile Selma Hanım arasında geçen diyalogda Neşet Sabit modernleşme hareketinin sadece görünüşte olmadığını ve görünüşün arkasında ruha ve akla sirayet ettiğini

büyük bir kıvançla bahseder. Neşet Sabit çağdaşlaşma adına yapılan değişikliklerin zihinden başladığını şöyle vurgular:

Yok canım, bu gördüğünüz şeyler, bu balo, bu otel, sizin Yenişehir evleriniz, bunlar hep birer hayat kalıbıdır ama bizim kendi inkılâbımızın ateşinde dökülmüş kalıplar değil. Bizim ruhumuzdaki yeni hayat prensibinin, yeni hayat özünün tomurcuğu da çatlamadı. Çatlamış olsaydı, memleketteki hayat şartlarının yalnız küçük bir ekalliyet lehine değil bütün millet için değişmiş olması lâzım gelirdi (Karaosmanoğlu, 1987, s. 129).

Bu ifadelerle göre batılılaşma hareketi küçük bir azınlıktan başlayacak ve ülkenin tüm sathına yayılacaktır. Bu değişimde yerel kültüre ve halkın asırlardır yaşadığı geleneğe pek sıcak bakılmaz. Bu unsurlar Batılı devletlere benzeme ve öykünme konusunda aşılması gereken engeller olarak algılanmaktadır. Neşet Sabit'in yaklaşımı zihnen işgal edilmiş gönüllü köleliğe bir örnektir. Bu zihniyet sömürülmüş ülkelerde ortaya çıkan ve batılı eğitim sistemin derekesinden geçerek halkına geri kalmış topluluklar merceği ile bakan zümreden farksız görünmektedir.

Hakkı Bey'in eşi Selma Hanım'ı Batılı bir kadınla aldatması anlatılırken aşağılık kompleksine dolaylı yoldan vurgu yapılmıştır. Hakkı Bey'in Selma Hanım'ı Batılı bir kadınla aldatması ve bu ilişkiyi de aşikâr yaşaması Hakkı Bey için adeta övünülecek bir davranıştır. Selma Hanım'ı üzen şey ise sadece aldatılmak değil bu ahlaksızlığın yabancı milletten bir kadınla yapılmasıdır. Bu olay romanda şöyle anlatılır:

Hakkı Bey, Ankara'nın en güzel, en zarif, en şuh ve en çok peşine düşülen bir ecnebi hanımının samimiyetini kazanmış olmakla iftihar ediyor ve bunun, herkes tarafından bilinip görülmesini istiyor gibiydi. Selma Hanım, kendi kendine: "Hep snopluk, hep snopluk. Bu adamı snopluk mahvetti." Bari Hakkı Beyin bu münasebeti bir Türk hanımıyla olsaydı. Genç kadın, gurur ve haysiyetinin bu kadar kırılışına, bu kadar ayaklar altına alınıp çiğnenişine, belki, boyun eğecekti. Fakat, kocasının bir ecnebi kadınla bu alakası, ona karşı iki katlı bir ihanetti. Onu, hem cinsiyetinde, hem milliyetinde yaralıyordu (Karaosmanoğlu, 1987, s. 160-161).

Hakkı Bey kendince hem aşağılık kompleksini bastırmaya çalışır hem de Batı medeniyetine yabancı uyruklu bir kadınla ilişki yaşayarak ulaşmaya çalışır. Toplumda saygınlık kazanmak ve sınıf atladığını kanıtlamak amacıyla böyle bir davranışta bulunur. Selma Hanım'ın onurunun, fedakarlıklarının ve sevgisinin onun için bir önemi kalmamıştır. Hakkı Bey Selma Hanım'ın bu ilişkiyi öğrenerek onu terk etme ihtimalini göze almıştır. Sırf yabancı bir kadınla anılmak için evliliğini tehlikeye atması onun sözde medenileşme yolunda ne kadar hırslandığını ve aceleci olduğunu kanıtlar.

Yabancı bir kadınla yaşanan bu türden bir ilişki, Hakkı Bey'in arzularını tatmin etmenin ötesinde, onun böbürlenerek sosyal statü kazanmasının göstergesi haline gelmiştir. Irkların hiyerarşisine dair bilinçaltında içselleştirilmiş bir inancın altındaki temel itkilerden biri olduğu ileri sürülebilir. Hakkı Bey'in bu hareketi beyazlarla ilişki yaşamaya çalışarak saygınlık kazanmayı hedefleyen sömürgeleştirilmiş siyahi toplumların psikolojisine benzer. Batılı bedenlerle yaşanan bu minvaldeki ilişkileri vasıtasıyla kompleksten kurtulma çabaları kişilerin kendi bedenlerinde olduğunu varsaydıkları kusurları ve eksiklikleri bir bakıma örtme gayretidir. Sömürgeci söylemlere dayanan ırklar hiyerarşisine cinsiyet hiyerarşisi de dahil olarak Türk kadını Batılı kadından daha itibarsız hale getirilir ve hem milliyet hem de milliyet içindeki

cinsiyet anlamında haksızlığa uğramaya layık görülür. Irk ve cinsiyetin iç içe geçtiği bu algıda Hakkı Bey yabancı kadını kendinden üstün varsayarak kendisini değersizleştirirken, eşi Selma Hanım'ı ise hiyerarşide kendisinden daha da alt düzeyde kabul eder.

Eserde Noel ve yılbaşı kutlamalarının yaygınlaşmasına ve bu kutlamalar için yapılan özel hazırlıklara değinilir. Modayı takip eden toplumun üst tabakası, Batılı kültürel gelenek içinde önemli tarihsel anları heyecanla takip ederek Batılı anlayışa göre kutlamaya çok heveslidir. Aylarca önceden yapılan hazırlıkların başında ünlü eğlence yerlerinin belirlenmesi ve moda olan kılık kıyafet tarzına uygun giyinilmesidir.

Bu kış, Noel ve yılbaşı balolarına, Ankara'da, her seneden daha zevkli bir hazırlanış vardı. Çünkü, bu eğlenceler, henüz açılmış olan Ankara Palas'ın büyük hall ve salonlarında yapılacaktı. Buranın bin kişiden fazla davetli alabileceği söyleniyordu. Onun için, birçok ailelerin daha iki ay evvelinden İstanbul terzilerine taşındıkları görülmeye başladı. Gerek Kaligurusı'de, gerek Fegara'da en son Paris modelleri Ankaralı hanımlar tarafından kapışılıyordu. Beyler, fraklarını ya daralmış ya eskimış bularak yeniden gece esvapları ısmarlıyorlardı. İlk yıllar, bir kuyruklu ceketle bir silindir şapkeyi kâfi sananlar, şimdi, klak ve makferlan peşinde koşuyorlardı. Yazık ki, bu artikellerin bir kısmını stoklar tükenmiş olduğu için bulmak kabil olmuyor ve Beyoğlu'nun belli başlı mağazaları vasıtasıyla Avrupa'ya ısmarlamak lâzım geliyordu. Bu sırada dans iskarpinlerinin fiyatı üç dört misline fırladı. Gerçi, yeni çıkan Adabı Muaşeret kitabında maskaratsız olmak şartıyla bağlı rujan iskarpinlere mesaj vardı. Lakin, zarafetin en ileri şartlarını yerine getirmek asriliğin ihmal götürmez bir şiarı telâkki olunuyordu (Karaosmanoğlu, 1987, s. 115-116).

Romandan alınan bu bölümde geleneğe yabancılaşmanın ne denli olduğu ve çağdaşlaşma hareketinin Batı tarzı kutlamalara duyulan hayranlığı hangi boyutlara taşıdığı gözlemlenmektedir. Paris modellerine ve makferlan gibi asri kıyafetlere talep o kadar fazladır ki mağazalar talepleri karşılayamadığı için özel siparişler önceden verilir. Modanın hızlı değişimi kuyruklu ceketleri ve silindir şapkeyi bile gölgede bırakırken klak ve makferlan gibi kıyafetlere olan ilgiyi arttırmıştır. Yerli kültürde mevcut olmayan Noel kutlaması ve bu kutlamanın gerektirdiği Batılı hayat tarzı, kültürün bir parçası olan giyim kuşamının da ithal edilmesine yol açmıştır.

Yılbaşı kutlaması bu denli heyecan, şevk, hayranlık duygularıyla taklit edilirken, dini değerlere karşı tepeden bakılması romanın temas ettiği noktalardan birisidir. Örneğin Neşet Sabit Ankara'nın eski kasabalarından birinde yürürken mevlit kutlamasına şahit olur. Bir çocuk tarafından içeri davet edilse de mevlide iştirak etmez. Bir an için durup şöyle düşünmeye başlar:

Bir şehir içindeki, hatta bir şehrin iki yakın mahallesi arasındaki bu kesin hayat tarzını kendi nefsinde iyice hissetmek için, Neşet Sabit, bu meclise girip mevlüt âyinine iştirak etmek istedi. Selma Hanimin evindeki wiskili, danslı çay ziyafetini bu şerbetli mevlütan, ancak, iki üç kilometrelik bir mesafe ayırıyordu. Genç adam, yarım saat evvel "aksayı Garp"ta idi. Şimdi, tam Asya'nın, bir ortaçağ Asya'sının göbeğindedir (Karaosmanoğlu, 1987, s. 145).

Batılılaşma toplumda iki kültürel anlayışın çatışmasını ve iki kültür arasında kalmışlığı beraberinde getirmiştir. Bu kültürel ayrışmada Batılı değerleri toplumun elit kesimi temsil ederken sıradan vatandaşlar ise geleneğin yaşatılmaya çalışıldığı taraftadır. Neşet Sabit iç dünyasında kültürel aidiyet sorunu yaşasa da yerli değerleri hor görmekten geri durmaz. Mevlidi kutlayan cemaati "kerpiç duvarlar arasında bir örümcek gibi yaşayanlar"

(Karaosmanoğlu, 1987, s. 145) olarak adlandırır. Asırlardır uygulanan geleneksel değerleri çağ dışı olarak düşünen Neşet Sabit'in yeni inşa edilecek düzen için de kafasında net bir çözümün olduğunu göremiyoruz.

Batılılaşma yolunda yabancı bir dilin öğrenilmesi ve konuşulması da postkolonyal söylemler açısından değinilmesi gereken bir konudur. Yazar bir Batı dilini konuşmanın ve öğrenmenin toplum üzerindeki psikolojik etkisinin altını çizer. Batı dilini bilmek sadece yabancılarla iletişim kurmak değil toplumun ve yabancıların nezdinde saygınlık kazanmak anlamına gelmektedir.

Bu yeni Türk muhitine yeni girmiş bazı ecnebiler, Hakkı Bey'e "Bu Almancayı Berlin'de mi öğrendiniz?" ... diye sordukları vakit, Türklerce, sanki, medeniyet yolunda bir geniş adım atılmış gibi oluyor; eşte dostta bir düğün dernektir gidiyordu. Lakin, bazen, bu muvaffakiyetlerinin gene Türkler arasında bir nevi rekabet, bir nevi kıskançlık hisleri uyandırdığı da oluyordu (Karaosmanoğlu, 1987, s. 112).

Bu psikoloji Batı'nın sömürdüğü ülkelerdeki milletlerin yabancı dillere karşı tutumuna benzer. Fanon buna dair şu tespitte bulunur: "Bir dili konuşma bir dünyayı bir kültürü kuşanma demektir. Beyaz olmak, beyazlaşmak isteyen Antilli zenci, evrensel anlamda kültürel bir araç ve donanım olarak dile hâkim olabildiği oranda beyazlaşacaktır" (2016b, s. 57). Romanda Hakkı Bey'in yabancı dil öğrenimine ilişkin duruşu da sömürgeye uğramış Afrikalı bir bireyin Batı diline olan yaklaşımından farklı değildir. Batılı dillerin bu şekilde önemsenmesi Türk kimliğini yetersiz gören karakterlerin yeni bir kültürel kimliğe rağbet gösterdiklerine işaret eder. Bu kültürel kimlik sıralamasında seçkin olabilmek için dil engelini aşarak Batı'ya kendini kabul ettirmek esastır. Yabancı dili tam anlamıyla öğrenemeyen, sosyal sınıf atlayamaz ve alt tabakaya hapsolme gerçeğini kabul etmek durumunda kalır. Yabancı dil bilmeyen ise dil öğrenenlere imrenerek bakar.

Batılılaşma hayatın her yönüne nüfuz ettiği için mimari yapılar da bu değişimden etkilenmiştir. Yabancılaşan ev ve mahalle düzenleri insanların sosyal hayatlarının da dönüşümüne zemin hazırlamıştır. Mimarının değişimi eserde şöyle anlatılır: "Yenişehir'de bütün evler, sanki, bir benlik ve benlikçilik kalesi gibidir. Etrafı bahçe duvarlarıyla çevrilmiş ve birbirinden en az kırk elli metre uzakta duran bu evler, dışardan bakan herhangi bir müşahit gözüne her şeyden evvel birer egoizm yuvası şeklinde görünür" (Karaosmanoğlu, 1987, s. 155). Modernleşen ev ve mahalle yapılarında bireyselleşme düşüncesinin ön planda olduğu ve bireyselleşmenin sosyal ilişkileri de zayıflattığı anlaşılır. Evlerin tasarımına bakıldığında etrafi surlarla çevrilmiş kaleleri andırdığı ve sanki egoların çatıştığı bir alan haline geldiği görülür. "Burada herkes, o kadar kendi içine, kendi kabuğuna çekilmiştir, herkes birbirinden öyle uzak ve çekingendir ki, ne bu evin ıstırabından öbür evin, ne bu ailenin şevk ve saadetinden öbür ailenin haberi vardır" (Karaosmanoğlu, 1987, s. 155). Batılılaşma sonucunda geleneksel komşuluk ilişkileri, samimi ve sıcak ilişkiler yerine soğukluk, mesafe ve izole edilmiş tekillikler yerleşmiştir. Bireyselleşmenin akabinde yeni mimaride paylaşımdan uzak ve dayanışmanın yok olduğu toplumsal doku etkin olmaya başlamıştır.

Selma Hanım eski mahallesini hatırlarken sosyal ilişkilerin ve günlük hayatın yeni mahallelerdekine oranla ne kadar farklı olduğunu anlar. Bunları düşünürken aklına şu ayrıntılar gelir: "Ve akşam üzerleri mektepten dönen afacan mahalle çocuklarının yaygaralarını tekrar

duymak isterdi. Hele ev sahiplerinin avlu sohbetleri, bu avluda geçen aile maceraları, Halime'nin masum, sabi konuşmaları, ona, dünyanın en tatlı, en cazip şeyleri gibi geliyordu ...” (Karaosmanoğlu, 1987, s. 156). Geleneksel mimarinin olduğu mahallelerde komşuluk ilişkilerinin ne kadar güçlü olduğu ve dışarıda insan seslerinin yoğun olması dikkat çekici ayrıntılardır. Selma Hanım Ankara şehrinin eski mahallesindeki sosyal ilişkileri hatırlamaya devam eder: “O devirde, insanlar arasında, o ne samimiyet ne emniyet ne yakınlık ne açık yüreklilik idi. İnsan bir defa tanıdığı ile ikinci rast gelişinde kırk yıllık dost gibi oluyordu” (Karaosmanoğlu, 1987, s. 156). Modern mimarinin aksine, geleneksel mimarinin olduğu mekânlarda insanların birbirine güven duyduğu, iletişime ve paylaşımına açık sosyal oluşuma dayalı toplumun varlığı hemen hissedilir. Yalnızlıktan uzak ve güçlü komşuluk ilişkileri Batılı değerlere zıt bir toplum yapısının niteliğidir. Selma Hanım sosyal ilişkiler ve toplumsal yapı bakımından Batılı tasarımları taklit eden mimari yapılarla geleneksel tarzla karşılaştırarak aradaki uçurumun bilincine üzülmeye varır.

Sonuç

Yakup Kadri'nin *Ankara* romanının postkolonyal teori açısından analizi önemli tespitleri ortaya koymuştur. Öncelikli olarak, Cumhuriyet'in ilanından itibaren oluşan seçkin sınıfın Şark kolonilerinde sömürge döneminden sonra vücut bulan Batı taklitçisi sınıfa birçok yönden benzerliği göze çarpmaktadır. Romandaki şu ifade bu tespiti çok güçlü bir şekilde desteklemektedir: “Bir Avrupalı gibi giyinip süslenmek, bir Avrupalı gibi dans etmek, bir Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ve hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde, Avrupalılar arasında muvaffak olmak bunlara büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli görünüyordu” (Karaosmanoğlu, 1987, s. 112).

Yeni seçkinlerin ahlaki normlarındaki yeni yönelimi Hakkı Bey'in yaşadığı ilişkide görmek mümkündür. Hakkı Bey'in Selma Hanım'ı yabancı bir kadınla aldatması ve bunu çekinmeden herkese duyuracak şekilde gururla yapması adeta beyaz ırka mensup olanlarla ilişki yaşayarak itibar görmeye çalışan siyahi bireyleri anımsatır.

Edindiği sembolik anlam doğrultusunda, yabancı dil öğrenmenin ve konuşmanın hem Batılılar nezdinde hem de bu toplumun bireyleri arasında sosyal sınıf atlama aracı olarak görülmesi Batılı dilleri öğrenmekle övünen sömürgelerin tavrını yansıtır.

Yeni kutlamaların bir örneği olarak yılbaşı kutlamalarına aylar önceden hazırlık yaparak dönemin Avrupa modası kılık kıyafetleri sipariş yarışına girmek ve kutlamalarda Batılı dans biçimlerini tercih etmek “Batılı olana” duyulan hayranlığın kanıtı olarak değerlerdeki dönüşümü gösterir. Batı'da üretilen her tür ürün, bir sömürgeyi andırırçasına, yeni ortaya çıkan seçkin sınıf tarafından bir statü göstergesi olarak ithal edilmekte ve tüketilmektedir. Bir taraftan “Batılı olana” duyulan hayranlık ve bunun neticesi olan taklit kapsam olarak genişlerken, öte taraftan yerli geleneğe karşı yabancılaşmanın göstergesi olarak tahkir edici bir tavrın ortaya çıktığı görülmektedir. Romanda, Selma Hanım'ın üçüncü eşi olan Neşet Sabit'in mevlit kutlamasını tahkir etmesi, yeni seçkinlerin gelenekten koptuğunun, uzaklaştığının bir göstergesidir.

Yakup Kadri'nin temas ettiği konulardan birisi olan mimari de değişimden payını almıştır. Batılı mimari tarzını taklit ederek inşa edilen evler ve mahalleler toplumdaki kopuk

ilişkilerin, bireyselliğin yaygınlaşmasının ve komşuluk ilişkilerinin de Batılı toplumlarda olduğu gibi değiştiğinin habercisidir. Dolayısıyla, değişmekte olan sadece mimari üslup değil, daha derinde, bu değişimin yansıtmış olduğu sosyal ilişkilerdir.

Romanda, Batılılaşma hareketi yansıtılırken gönüllü olarak Batı'nın taklidi ve sonrasında zaman zaman kendini açığa vuran kimlik krizi ve yabancılaşma gündeme getirilmektedir. Yakup Kadri'nin tasvir ettiği manzara tipik bir postkolonyal görünümü yansıtmaktadır. Postkolonyalizmin en etkili olduğu ve hissedildiği belki de en başta gelen alan kültür sahasıdır. Erken Cumhuriyet dönemi seçkinlerinde görülen "Batılı olana" öykünme ve dolayısıyla taklit ve bunun paralelinde yerli olana karşı gösterilen tahkir edici tutum, adeta derinlerde yaşanan bir aşağılık kompleksinin semptomu niteliğindedir. Bu durum kaçınılmaz olarak kültürel olarak ne derece bağımsız olduğu hususunda soru işaretlerine yol açmaktadır. Roman okunduğunda yazarın, kültür ve kimlik açısından sömürge gibi hareket eden bir zümreyi anlattığı izlenimi uyanmaktadır. Asıl çarpıcı olan nokta ise, hiçbir zaman fiilen sömürgeleştirilememiş bir ülkenin seçkinlerinin kendiliğinden ve gönüllü olarak bu tür davranışlar sergilemesidir ki, bu durumun nedenlerini tahlil etmek bu çalışmanın kapsamının dışındadır.

Kaynakça

- Alatas, S. H. (1977). *The myth of the lazy native*. Frank Cass.
- Asad, T. (2008). Avrupalı-Olmayan yönetimin iki Avrupalı imgesi. T. Asad (drl.), *Antropoloji ve sömürgecilik* içinde (s. 119-140). (Çev. A. Karınca.). Ütopya Yayınları. (Orijinal çalışma 1973 yılında yayımlandı.)
- Barrett-Brown, M. (1970). *After imperialism*. Humanities.
- Bennabi, M. (1987). *Islam in history and society*. Islamic Research Institute.
- Bhabha, H. (2016). *Kültürel konumlanış*. (Çev. T. Uluç). İnsan Yayınları. (Orijinal çalışma 1994 yılında yayımlandı.)
- Blaut, J. M. (2012). *Sömürgeciliğin dünya modeli*. (Çev. S. Behçet). Dergâh Yayınları. (Orijinal çalışma 1992 yılında yayımlandı.)
- DuBois, W. E. B. (1969). *The souls of black folk*. New American Library.
- Fanon, F. (2016a). *Cezayir bağımsızlık savaşının anatomisi*. (Çev. K. Çileçöp, 3. Basım). Pınar Yayınları. (Orijinal çalışma 1959 yılında yayımlandı.)
- Fanon, F. (2016b). *Siyah deri beyaz maskeler*. (Çev. C. Koytak). Encore Yayınları. (Orijinal çalışma 1952 yılında yayımlandı.)
- Fanon, F. (2013). *Yeryüzünün lanetlileri*. (Çev. Ş. Süer, 2. Baskı). Versus Kitap. (Orijinal çalışma 1961 yılında yayımlandı.)
- Feuchtwang, S. (2008). Britanya sosyal antropolojisinin sömürgeci oluşumu. T. Asad (Ed.), *Antropoloji ve sömürgecilik* içinde (s. 77-117). (Çev. A. Karınca). Ütopya Yayınları. (Orijinal çalışma 1973 yılında yayımlandı.)
- Harootunian, H. (2011). Konjonktürel izler: Said'in dökümü. H. Bhabha & W. J. T. Mitchell. (Ed.), *Edward Said ile konuşmaya devam* içinde (s. 97-111). (Çev. H. Doğan). Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal çalışma 2006 yılında yayımlandı.)
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1987). *Ankara*. İletişim Yayınları.
- Kelly, Robin D. G. (2015). Anti-sömürgeciliğin poetikası. G. Ayas (Ed.), *Barbar Batı* içinde (s. 55-82). Doğu Kitabevi. (Orijinal çalışma 1999 yılında yayımlandı.)
- MacKenzie, J. M. (1984). *Propaganda and empire*. Manchester University Press.
- Memmi, A. (1996). *Sömürgeci ve sömürgeleştirilen insan*. (Çev. S. Ak). Öteki Yayınevi. (Orijinal çalışma 1957 yılında yayımlandı.)
- Mufti, A. R. (2011). Küresel karşılaştırmacılık. H. Bhabha & W. J. T. Mitchell. (Ed.), *Edward Said ile konuşmaya devam* içinde (s. 149-170). Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal çalışma 2006 yılında yayımlandı.)
- Nkrumah, K. (1965). *Neo colonialism: The last stage of imperialism*. Heim-mann.
- Said, E. (2021). *Kültür ve emperyalizm*. (Çev. N. Alpay). Metis Yayınları. (Orijinal çalışma 1993 yılında yayımlandı.)

- Somuncu, S. (2015). Ankara romanına yönelik bir söylem çözümlemesi: Bilgi-iktidar-ideoloji. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 257-279.
- Spivak, G. C. (2020). *Madun konuşabilir mi?* (Çev. E. Koyuncu). Dipnot Yayınları. (Orijinal çalışma 1998 yılında yayımlandı.)
- Spivak, G. C. (1993). *Outside in the teaching machine*. Routledge.
- Tucker, V. (1999). The myth of development: A critique of a Eurocentric discourse. R. Munck & D. O'Hearn (Ed.), *Critical development theory: Contributions to a new paradigm* içinde (s. 1-26). ZedBooks.
- Young, R. J. (2016). *Postkolonyalizm: Tarihsel bir giriş*. (Çev. B. Toksabay Köprülü). Matbu Kitap. (Orijinal çalışma 20003 yılında yayımlandı.)
- Yumuşak, F. B. (2016). Ankara romanında kimlik bunalımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 639-652.

Arrivée : 03.12.2024
Acceptatio : 16.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1595512>

Pamukçu, G. (2025). *Un parricide* : Une analyse à la lumière de l'esthétique de la réception. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 288-305. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1595512>

UN PARRICIDE : UNE ANALYSE A LA LUMIERE DE L'ESTHETIQUE DE LA RECEPTION

Gülden PAMUKÇU¹

RÉSUMÉ

La théorie de l'esthétique de la réception, élaborée dans les années 1960 par Hans Robert Jauss et ses collègues Wolfgang Iser et Rainer Warning au sein de l'École de Constance en Allemagne, soutient que le sens d'une œuvre littéraire ne se limite pas aux intentions de l'auteur, mais qu'il est également reconstruit par la culture, la société, les expériences et la perspective du lecteur. Cette approche met en avant une participation active du lecteur, soulignant ses contributions individuelles dans le processus interprétatif du texte. Cette analyse se concentre sur la nouvelle *Un Parricide* de Guy de Maupassant en utilisant quatre approches de lecture différentes dans le cadre de la théorie esthétique de la réception. En s'appuyant sur l'horizon d'attente de Hans Robert Jauss, les pôles artistiques et esthétiques de Wolfgang Iser, l'approche phénoménologique d'Edmund Husserl et le concept d'œuvre ouverte développé par Umberto Eco, cette étude examine la nouvelle sous une perspective centrée sur le lecteur. Afin de mieux comprendre l'importance du lecteur dans l'interprétation de l'œuvre, les théories de l'esthétique de la réception ainsi que les contextes culturels et historiques qui l'entourent sont abordés. *Un Parricide* illustre de manière frappante comment les zones d'ombre laissées par l'auteur sont enrichies par l'imagination et les expériences personnelles du lecteur. La recherche montre que Maupassant incite le lecteur à participer activement à l'œuvre en introduisant des ambiguïtés et des dilemmes moraux. De plus, cette étude met en lumière la manière dont le texte peut prendre des significations variées en fonction des contextes sociaux et culturels qui le nourrissent.

Mots-clés : Guy de Maupassant, L'esthétique de la réception, Ecole constance, Le rôle du lecteur, L'horizon d'attente.

¹ Dr., Université de Burdur Mehmet Akif Ersoy, Faculté des Sciences et Lettres, gpmukcu@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1627-8889>

Geliş Tarihi : 03.12.2024
Kabul Tarihi : 16.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1595512>

Pamukçu, G. (2025). *Bir ana-baba katili*: Alımlama estetiği ışığında bir inceleme. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 288-305. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1595512>

BİR ANA-BABA KATİLİ: ALIMLAMA ESTETİĞİ IŞIĞINDA BİR İNCELEME

Gülden PAMUKÇU¹

ÖZ

Alımlama estetiği kuramı, 1960'lı yıllarda Almanya'da Konstanz Okulu bünyesinde Hans Robert Jauss ve meslektaşları Wolfgang Iser ile Rainer Warning tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram, bir edebi eserin anlamının yalnızca yazarın niyetleriyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda kültür, toplum, deneyimler ve okuyucunun bakış açısıyla yeniden inşa edildiğini savunur. Bu yaklaşım, metni yorumlama sürecinde okuyucunun etken katılımını ön plana çıkararak onun bireysel katkılarına vurgu yapar. Bu çözümleme, Guy de Maupassant'ın *Bir ana-baba katili* adlı kısa öyküsüne odaklanarak alımlama estetiği kuramı çerçevesinde dört farklı okuma yaklaşımını kullanmaktadır. Hans Robert Jauss'un beklenti ufku, Wolfgang Iser'in sanatsal ve estetik kutupları, Edmund Husserl'in fenomenolojik yaklaşımı ve Umberto Eco'nun açık yapıt kavramından yola çıkılarak, bu çalışma öyküyü okuyucu merkezli bir bakış açısıyla incelemektedir. Eserin okuyucu tarafından yorumlanmasındaki önemini daha iyi anlayabilmek için alımlama estetiği kuramları ile öyküyü çevreleyen kültürel ve tarihsel bağlamlar ele alınmıştır. *Bir ana-baba katili*, yazarın bıraktığı belirsizliklerin okuyucunun hayal gücü ve kişisel deneyimleriyle nasıl zenginleştirildiğini çarpıcı bir şekilde göstermektedir. Araştırma, Maupassant'ın esere bilinçli bir şekilde belirsizlikler ve ahlaki ikilemler yerleştirerek okuyucuyu etken bir katılımı bulmaya teşvik ettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu çalışma, metnin sosyal ve kültürel bağlamlara bağlı olarak nasıl çeşitli anlamlar kazanabileceğini de göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Guy de Maupassant, Alımlama estetiği, Konstanz ekolü, Okuyucunun rolü, Beklenti ufku

¹ Araş. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, gpanukcu@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1627-8889>

Introduction

Les avancées dans le domaine de la physique, notamment le passage de la physique newtonienne à la théorie de la relativité et à la physique quantique au début du XXe siècle, ont également eu un impact sur les théories littéraires. Ces progrès ont mis en lumière les concepts de relativité et d'incertitude, qui influent sur notre manière d'interpréter les textes littéraires. La physique newtonienne, qui se basait sur des relations de cause à effet et des lois déterministes, correspondait à l'idée que le texte littéraire était une entité stable avec des significations immuables. Cependant, avec la théorie de la relativité et la physique quantique, il est maintenant reconnu que le sens d'un texte littéraire n'est pas fixe mais relatif, dépendant de l'interaction entre le texte et le lecteur. Ces avancées dans la littérature moderne ont profondément modifié la façon dont les textes sont écrits et compris. Contrairement à la littérature classique qui avait l'habitude de présenter des significations claires et non ambiguës, la littérature moderne complique le texte, encourageant ainsi le lecteur à jouer un rôle actif dans l'interprétation du sens. Cette évolution de la littérature positionne le lecteur dans une posture dynamique où il participe à la construction de sens, interprétant le texte en fonction de ses propres expériences et perspectives. Jan Mukorovsky (1936, p. 1071), l'un des représentants de l'école de Prague, affirme que les œuvres d'art sont des signes esthétiques et définit le signe esthétique comme la relation entre le signifiant et le signifié, comme en linguistique. Il existe cependant une différence entre les deux : dans le langage, les mots utilisés ont une relation avec les objets qui les signifient et les individus ne peuvent pas les changer. Par exemple, le mot livre fait référence à un objet et il y a une relation entre les deux. L'objet esthétique, quant à lui, est produit dans la conscience du récepteur par sa participation à l'œuvre d'art. La relation entre le signe esthétique et l'objet signifiant est donc ambiguë. Cette relation est définie en fonction de l'aspect culturel et de la vision du monde du récepteur. La réception d'œuvres littéraires en tant qu'objet esthétique sera également façonnée en fonction de l'orientation culturelle et de la vision du monde du destinataire. Les travaux de Jacques Derrida et de Roland Barthes ont également joué un rôle important dans l'évolution du rôle du lecteur dans le processus de construction du sens d'un texte. Derrida, avec sa méthode de déconstruction (1972), soutient que les textes n'ont pas de sens fixe, mais qu'ils sont au contraire ambigus et ouverts à l'interprétation. Il souligne que le sens d'un texte n'est pas défini et unique et que c'est le lecteur qui produit des significations en interagissant avec le texte. Cette interaction est fluide et variable, influencée par le contexte et le point de vue du lecteur. Dans son célèbre article *La mort de l'auteur*, Barthes (1968) affirme que l'auteur n'est plus la source ultime du sens d'un texte. Il affirme que l'intégrité et le sens du texte se trouvent non pas chez l'auteur, mais chez le lecteur. Il explique comme suit : « La naissance du lecteur doit se payer de la mort de l'auteur » (Barthes, 1968, p. 67). Dans son article intitulé *Qu'est-ce qu'un auteur?*, Michel Foucault remet en question le concept traditionnel de l'auteur en tant que source ultime de sens : « Nous dirons que l'auteur est une production idéologique dans la mesure où nous avons une représentation inversée de sa fonction historique réelle. L'auteur est donc la figure idéologique par laquelle on conjure la prolifération du sens » (p. 18). Foucault suggère que l'auteur ne doit pas être considéré comme un individu créatif unique, mais comme une fonction discursive qui régule et limite l'interprétation. Il dit : « L'auteur - ou ce que j'ai essayé de décrire comme la fonction auteur - n'est sans doute qu'une des spécifications possibles de la fonction-sujet » (Foucault, 1969, p. 17). Cela ouvre la voie à une plus grande importance du lecteur dans la génération du sens. Lorsque ces éléments sont réunis, la théorie de l'esthétique de la réception est apparue avec la prise de conscience de la complexité croissante des textes littéraires modernes et de l'importance grandissante du lecteur dans la construction du sens.

Dans cette étude, la nouvelle intitulée *Un Parricide* de l'écrivain français Guy de Maupassant sera analysée en tant que corpus. C'est l'une des nouvelles de Maupassant qui

explore en profondeur les dilemmes moraux et psychologiques. Cette histoire, vu les répercussions qu'elle est capable de produire sur le lecteur, offre une base solide pour appréhender les principaux concepts de la théorie esthétique de la réception tels que l'horizon des attentes du lecteur et son implication dans le comblement des lacunes du récit. Au départ on croirait que c'est une histoire de meurtre ordinaire mais les justifications fournies par le personnage pour sa propre défense bouleversent les attentes du lecteur. Ainsi, *Un Parricide* pousse le lecteur à réfléchir sur les notions de crime et de justice ainsi que sur la responsabilité morale en modifiant continuellement ses attentes anticipées. Dans le contexte de la théorie esthétique de la réception littéraire, les retours narratifs et les luttes internes du personnage incitent le lecteur à inventer un lien interactif avec l'œuvre.

Cette recherche exécutera une analyse en utilisant une approche comparative qui intègre diverses théories fondamentales dans le domaine de l'esthétique de la réception. Après avoir présenté les concepts théoriques de l'esthétique de la réception en détail, nous allons examiner les aspects formels, psychologiques, historiques et culturels de la nouvelle choisie comme corpus. Nous aborderons les attentes potentielles que ce récit a pu susciter chez les lecteurs contemporains à l'époque de sa rédaction. Pour enrichir notre compréhension globale du texte, nous adopterons différentes approches de lecture et d'interprétation basées sur divers théoriciens. Chaque stratégie de lecture traitera l'œuvre à travers un cadre théorique particulier : tout d'abord la notion d'horizon d'attente de Hans Robert Jauss sera explorée ; puis viendront les notions du pôle esthétique et du pôle artistique de Wolfgang Iser ; ensuite on examinera la phénoménologie de Edmund Husserl ; enfin le concept de l'œuvre ouverte selon Umberto Eco sera analysé. La question de recherche est la suivante : « Comment les différentes approches de l'esthétique de la réception telles que l'horizon d'attente, le pôle artistique et le pôle esthétique, la phénoménologie et l'œuvre ouverte affectent-elles l'interprétation du récit de Guy de Maupassant intitulé *Un Parricide* ? » Le but de cette recherche est de mettre en lumière la diversité de l'expérience de lecture et comment le lecteur peut attribuer différentes interprétations au texte en examinant la même œuvre à travers les approches de divers théoriciens.

Sur l'Esthétique de la Réception

L'esthétique de la réception, qui se concentre sur le lecteur, a été élaborée par Rainer Warning, Wolfgang Iser et Hans Robert Jauss à l'université de Constance en Allemagne au cours des années 1960. Les fondements de la théorie reposent sur les approches majeures telles que la philosophie phénoménologique d'Edmund Husserl et le concept d'œuvre ouverte d'Umberto Eco.

Hans Robert Jauss occupe une place essentielle dans l'évolution de l'esthétique de la réception, une approche qui met l'accent sur le rôle actif du lecteur dans l'interprétation des œuvres littéraires. Jauss (1982a) a introduit le concept d'*horizon d'attente*, selon lequel le lecteur reçoit une œuvre dans le cadre des attentes culturelles, historiques, sociales et des traditions littéraires qu'elle véhicule. Dans l'introduction de l'œuvre de Jauss intitulé *Expérience esthétique et l'herméneutique littéraire*¹, Wlad Godzich définit l'horizon d'attente comme suit : « Jauss recouvre la notion d'horizon, qu'il appelle 'horizon d'attente', c'est-à-dire l'ensemble des réactions, préjugés, comportements verbaux et autres qui accueillent une œuvre lors de sa parution »² (1982b, p. XII). En définissant l'horizon d'attente, Jauss met en avant le fait que la perception des œuvres littéraires évolue avec le temps en fonction des lecteurs de chaque

---

¹ Alm. Aesthetische Erfahrung und literarische Hermeneutik (1977). Dans l'article, les traductions des citations en turc et en anglais appartiennent à l'auteur.

² "Jauss takes over the notion of horizon which he names "horizon of expectation " and means by it the sum total of reactions, prejudgments verbal and other behaviour that greet a work upon its appearance."

génération qui apportent des interprétations et perspectives nouvelles. Ainsi, le contexte historique et culturel revêt une importance capitale dans la réception et l'interprétation d'une œuvre. Comme l'a souligné Enez Bayar dans son étude sur l'esthétique de la réception effective et historique (2024, p. 1459-1462), une œuvre littéraire acquiert une richesse de significations stratifiées grâce aux perceptions changeantes des lecteurs et aux contextes historiques qui évoluent au fil du temps. Les attentes des lecteurs sont façonnées par les normes sociales, les valeurs et les préoccupations de l'époque. Une œuvre littéraire, en s'adressant à une certaine société, prend une signification qui reflète les normes littéraires et les attentes du temps. Ce sens est communiqué au lecteur à travers la structure, le langage, les techniques narratives et les thèmes du texte. Dans le Préface de son livre intitulé *Expérience esthétique et l'herméneutique littéraire*, Jauss indique comme suit :

Dans l'analyse de l'expérience du lecteur ou de la 'communauté de lecteurs' d'une période historique donnée, les deux côtés de la relation texte-lecteur (c'est-à-dire l'effet en tant qu'élément conditionné par le texte et la réception en tant qu'élément de concrétisation du sens conditionné par le destinataire) doivent être distingués, élaborés et médiatisés si l'on veut voir comment l'attente et l'expérience s'engrènent et si un élément de signification nouveau émerge. Ces deux horizons sont d'une part l'horizon littéraire, celui que l'œuvre apporte avec elle, et d'autre part celui de son monde quotidien que le lecteur d'une société donnée apporte avec lui³(1982b, p. XXXI).

Wolfgang Iser, l'un des précurseurs de la théorie de la réception littéraire, met l'accent sur l'aspect esthétique de la lecture. Selon lui, une œuvre littéraire ne se limite pas à être un simple objet, mais plutôt un phénomène qui émerge avec l'interaction entre le texte et le lecteur. Ce qui importe, c'est que le lecteur saisisse le sens potentiel du texte et en retire une satisfaction esthétique. Il soutient que tout texte littéraire doit être élaboré en pensant à son lecteur potentiel, étant donné que la consommation constitue une part intégrante du processus de la production. « Tout texte littéraire est construit en prenant en considération son lecteur potentiel, il comprend un symbole pour ce qui il a été écrit »⁴ (Eagleton, 2014, p. 96). Selon Iser (1972), le lecteur est un participant actif au processus de lecture qui comble les lacunes sciemment laissées par l'auteur en fonction de ses connaissances, de son expérience et de ses attentes : « (...) un texte est potentiellement capable de plusieurs réalisations différentes, et aucune lecture ne peut jamais en épuiser tout le potentiel, car chaque lecteur individuel comblera les lacunes à sa manière, excluant ainsi les diverses autres possibilités »⁵ (p. 285). Il mentionne deux pôles pour illustrer l'interaction entre l'auteur qui crée un texte littéraire et le lecteur qui le lit et lui donne un sens : le pôle artistique et le pôle esthétique. Le pôle artistique se réfère à tous les éléments littéraires du texte créés par l'auteur pour guider et influencer la réception du lecteur, tandis que le pôle esthétique se réfère à la réponse émotionnelle, intellectuelle et culturelle du lecteur à l'œuvre littéraire. Ce pôle constitue l'espace dans lequel le lecteur reçoit le texte et lui donne vie en comblant les lacunes (Moran, 2002, p. 242). Selon Iser, la lecture est un acte qui nécessite une interaction constante entre ces deux pôles. L'auteur présente un squelette à travers la fin artistique, mais c'est le lecteur, qui se manifeste dans la fin esthétique, qui va étoffer ce squelette et lui donner une âme. « Le texte littéraire stimule nos propres facultés et nous permet de recréer le monde qu'il présente. Le produit de cette activité créatrice est ce que l'on pourrait appeler la

³ "In the analysis of the experience of the reader or the "community of readers" of a given historical period, both sides of the text-reader relation (i.e., effect as the element that is conditioned by the text and reception as the element of concretization of meaning that is conditioned by the addressee) must be distinguished, worked out, and mediated if one wishes to see how expectation and experience mesh and whether an element of new significance emerges. These two horizons are the literary one, the one the work brings with it on the one hand, and that of his everyday world which the reader of a given society brings with him on the other."

⁴ "Her edebi metin potansiyel okurlarını dikkate alarak inşa edilir, kimin için yazıldığına dair bir imge içerir."

⁵ "(...) one text is potentially capable of several different realizations, and no reading can ever exhaust the full potential, for each individual reader will fill in the gaps in his own way, thereby excluding the various other possibilities."

dimension virtuelle du texte, qui lui confère sa réalité »⁶ (Iser, 1972, p. 284). D'après Iser (1978), la réussite d'un texte est étroitement liée au plaisir esthétique ressenti par le lecteur. En partageant ses propres expériences, connaissances et bagages culturels pour combler les lacunes du texte, le lecteur participe à sa création et à son aboutissement (Kavalcı, 2017, p. 60). « L'intégration et la découverte du sens par le lecteur grâce à ses propres efforts lui procurent une sorte de plaisir esthétique »⁷ (Moran, 2002, p. 244). Lorsque ce plaisir est réalisé, on peut parler de la réussite du texte.

Les idées d'Edmund Husserl, un précurseur de la phénoménologie contemporaine, ont grandement influencé le développement de l'esthétique de la réception. Pour lui, l'essence de la recherche philosophique ne se trouve pas dans les objets du monde extérieur, mais dans ceux qui se révèlent à notre conscience. La phénoménologie vise à explorer la conscience en tant que pilier essentiel de l'esprit. En remettant en question la notion d'une existence indépendante des objets dans le monde physique, Husserl avance l'idée qu'il subsiste toujours un lien entre l'être et l'objet (Eagleton, 2014, p. 71). Pour lui, la signification et la réalité des objets ne se manifestent que lorsqu'ils sont perçus par la conscience humaine :

La conscience, en tant qu'entité en soi, est la 'première'. Le monde, quant à lui, est 'premier' pour nous, et non par lui-même. Tant la réalité des choses individuelles que la réalité du monde entier sont, par leur nature même, incapables d'être indépendantes. Le monde n'est pas une chose absolue en soi, de sorte qu'il peut se rattacher secondairement à quelque chose d'autre. Il n'est peut-être 'rien' au sens absolu du terme. Il n'a pas d'existence absolue. C'est un être 'chose'. Et 'chose' est, par nature, un être intensionnel, c'est-à-dire un être qui ne peut être vu que par la conscience⁸ (Husserl, 1995, p. 26).

L'idée de Husserl sur la relation entre l'être et l'objet se transforme en interaction entre l'œuvre d'art et le percepteur dans le contexte de l'esthétique de la réception. L'œuvre n'existe pleinement que lorsqu'elle est perçue et interprétée par un récepteur. Une œuvre littéraire qui n'a pas encore rencontré son lecteur n'est que du papier et de l'encre (Tatar, 2004, p.60-61). L'accent mis sur la perception subjective constitue également la source d'interprétations différentes et multiples possibles d'une œuvre. « Selon cette approche philosophique, la réalité est produite par la conscience et la réalité/vérité peut varier des individus »⁹ (Akalin et Kurt, 2023, p. 1576). Chaque récepteur peut percevoir et interpréter une œuvre d'une manière différente en fonction de ses expériences personnelles et de ses sentiments. Husserl met en avant l'importance de mettre de côté et de suspendre toutes les expériences antérieures, les jugements et même les émotions dans le processus de la perception actuelle, car la base de la perception repose sur des expériences initiales (Akalin et Kurt, 2023, p. 1582). Dans la phénoménologie husserlienne, l'acte de suspension appelé *epochè* signifie que le lecteur doit mettre de côté ses habitudes continues, ses expériences de vie et ses émotions, ce qui rend la perception de l'essence à la fois complexe et difficile à atteindre (Savaş, 2002, p. 73). Les émotions passées et les expériences initiales jouent un rôle crucial lorsque un récepteur découvre une œuvre d'art pour la première fois. C'est l'essence, ce qui reste si l'on isole l'œuvre de toutes les données émotionnelles. En d'autres termes, si on purifie l'œuvre des attributs et des préjugés que le récepteur lui donne en fonction de ses expériences vécues, c'est ce qu'on appelle *phénomène*. La phénoménologie cherche à comprendre l'essence des choses/objets (Konak, 2012, p. 8). Ainsi, elle favorise la théorie de la réception esthétique en mettant en avant l'importance de la

⁶ "The literary text activates our own faculties, enabling us to recreate the world it presents. The product of this creative activity is what we might call the virtual dimension of the text, which endows it with its reality."

⁷ "Okurun kendi çabasıyla anlamı bütünlemesi ve keşfetmesi bir çeşit estetik zevk sağlar ona."

⁸ "Bilinç kendi başına bir varlık olarak, "ilk" olandır. Halbuki dünya, kendi başına değil, bizim için "ilk" olandır. Gerek tek tek şeylerin, gerekse bütün dünyanın realitesi, yapısı gereği, bağımsız olmaktan yoksundur. Dünya kendi başına mutlak bir şey değildir ki, ikincil olarak kendisini başka bir şeye bağlayabilsin. O, belki mutlak anlamda bir "hiç"tir. Onun mutlak bir varlığı yoktur. O, bir şey varlığıdır. Şey de, yapısı gereği, intensional olan, yani sadece bilinç tarafından görülebilen bir varlıktır."

⁹ "Bu felsefi yaklaşıma göre gerçeklik bilinç tarafından üretilir bundan dolayı da gerçeklik /doğru kavramı bireylere göre farklılık gösterebilmektedir."

conscience et la perception dans la signification des œuvres d'art. L'effort de Husserl pour atteindre à l'essence des choses s'enrichit à travers la relation personnelle et subjective que chaque individu établit avec cette essence. Les idées d'Edmund Husserl sur la phénoménologie et la perception subjective ont jeté les bases de la théorie de l'esthétique de la réception en mettant l'accent sur la conscience et l'expérience subjective pour construire le sens.

Quant à Umberto Eco, il a une influence significative sur la théorie de l'esthétique de la réception en mettant l'accent sur le rôle du lecteur dans la construction du sens d'une œuvre, à travers son concept d'*œuvre ouverte*. Selon Eco, les œuvres littéraires, surtout celles contemporaines avec des significations multiples superposées, offrent une interprétation sans fin ; « l'œuvre d'art est un message fondamentalement ambigu, une pluralité de signifiés qui coexistent en un seul signifiant »¹⁰ (Eco, 1992, p. 7).

Toute œuvre d'art alors même qu'elle est une forme achevée et close dans sa perfection d'organisme exactement calibré, est ouverte au moins en ce qu'elle peut être interprétée de différentes façons, sans que son irréductible singularité soit altérée¹¹ (Eco, 1992, p. 13-14).

Ainsi, un texte devient une création qui invite le lecteur à s'impliquer activement et qui reste ouverte à diverses interprétations. Les lecteurs peuvent interpréter les textes de différentes manières selon leur point de vue, leur contexte culturel et historique, ainsi que leurs expériences individuelles. Chaque lecteur interprète l'œuvre en fonction de ses propres connaissances et expériences, ce qui enrichit l'œuvre de nouvelles significations : « Jouir d'une œuvre d'art revient à en donner une interprétation, une exécution, à la faire revivre dans une perspective originale »¹² (Eco, 1992, p. 13-14).

(...) Le créateur produit une forme finie, à savourer et à comprendre comme il l'entend. Mais d'un autre côté, chaque consommateur réagit également à la constellation de stimuli, en essayant de voir les corrélations entre eux, et développe ainsi une sensibilité personnelle, une certaine culture, des goûts, des inclinaisons, des préjugés qui guident la jouissance de l'art d'un point de vue particulier¹³ (Eco, 1992, p. 13).

En résumé, Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser, Edmund Husserl et Umberto Eco ont tous joué un rôle essentiel dans le développement de la théorie de l'esthétique de la réception. Jauss a mis en avant le rôle crucial de l'histoire littéraire et du concept d'horizon d'attente, en expliquant que la compréhension des œuvres littéraires est étroitement liée aux attentes historiques et culturelles des lecteurs. De son côté, Iser a souligné l'engagement actif du lecteur dans la construction du sens et a introduit les notions de pôles artistiques et esthétiques. Husserl a mis en avant l'importance de la conscience et de la perception subjective dans l'acte de lire à travers sa phénoménologie. Enfin, Eco a présenté la notion d'œuvre ouverte, démontrant que les œuvres littéraires sont des entités dynamiques pouvant être interprétées de diverses manières par les lecteurs. En collaboration, ces théoriciens ont dirigé le focus de l'auteur vers le lecteur, plaçant l'interaction entre le texte et le lecteur.

La Présentation Thématique et Structurelle d'*Un Parricide*

Guy de Maupassant est considéré comme l'un des écrivains les plus influents de la littérature française du XIXe siècle, et souvent connu pour ses nouvelles. Son œuvre *Un Parricide* est l'une des nouvelles les plus influentes de Maupassant, car elle plonge dans les

¹⁰ "Sanat yapıtı, köklü bir biçimde ikircikli bir bildiri, bir tek gösterende birlikte var olan bir gösterilenler çokluğudur."

¹¹ "Her sanat yapıtı, sağın bir tarzda ölçülü tartılı (calibré) bir örgenlik yetkinliği içinde tamamlanmış ve 'kapalı' bir biçim olsa bile, en azından, o biricik tekilliği asla bozulmaksızın değişik yollarla yorumlanabilmesiyle, yine 'açık' bir yapıtır."

¹² "Bir sanat yapıtından haz almak, onun bir yorumunu yapmak, onu söyleyip çalmak, özgün bir bakış açısından onu yeniden yaşamak demektir."

¹³ "(...) yaratıcı kendi dilediği yolda tadılıp anlaşılabilmesi için, tamamlanmış bir biçim ortaya koyar. Ama öte yandan, her tüketici de uyarıcıların oluşturduğu burca karşı bir tepki göstererek, bunlar arasındaki bağlantıları görmeye çalışarak, kişisel bir duyarlılık, diyeceğim belirli bir kültür, beğeniler, eğilimler, kendine özgü bir bakış açısından sanattan haz almayı yönlendiren önyargılar ortaya koyar."

profondeurs de la psychologie humaine et révèle à quel point la pression sociale peut être efficace sur les individus. Publiée pour la première fois en 1882, la nouvelle contient des analyses psychologiques approfondies et une critique sociale sévère.

L'histoire débute avec Georges Louis, un jeune menuisier, qui commet le meurtre de deux individus fortunés et bienveillants. Leurs cadavres sont découverts un matin dans les roseaux près de Chatou. Georges, l'auteur du crime, se livre à la police et avoue devant le tribunal que les personnes qu'il a tuées étaient en réalité ses propres parents. Le récit comporte des retours en arrière sur l'enfance de Georges et sur le fait qu'il a été abandonné par ses parents. Le thème central aborde les blessures profondes causées par l'abandon parental des enfants. L'intrigue se focalise sur l'abandon de Georges par ses parents et les sentiments tourmentés qui en résultent.

Pour mieux comprendre ce que nous pouvons attendre dans l'intrigue, il est essentiel d'examiner le contexte politique, social et culturel qui régnait en France au moment où cette histoire a été écrite. Le récit de Guy de Maupassant intitulé *Un Parricide* a vu le jour durant la période qui a suivi la Révolution française, un moment où l'avènement de la bourgeoisie et l'évolution de la structure sociale étaient pleinement perceptibles. La Révolution française (1789) avait affaibli le pouvoir aristocratique et accordé davantage de poids économique et politique à la bourgeoisie, qui est devenue la classe dominante, principal moteur de la richesse économique et détentrice du statut social élevé. Malgré cela, l'avènement de la bourgeoisie n'a pas apporté l'égalité et la justice pour les classes défavorisées. Dans le système économique qui émergeait, la classe ouvrière restait exploitée au profit de la bourgeoisie. Cette période, où les disparités sociales se creusaient, se reflète dans le récit de Maupassant. Les parents de Georges incarnent les figures représentatives de la bourgeoisie. Leur comportement reflète des traits souvent critiqués chez cette classe, comme l'égoïsme et le manque de solidarité envers les autres. Ces parents choisissent d'éloigner leur enfant pour protéger leur réputation et leur position sociale. Maupassant reproche à la bourgeoisie de privilégier ses intérêts personnels aux dépens des valeurs morales et des droits fondamentaux. Les parents aisés de Georges se montrent indifférents aux conséquences de leur abandon. Ce comportement illustre la critique de Maupassant envers une bourgeoisie insensible aux classes défavorisées et en déclin moral. Le double meurtre de ses parents par Georges n'est pas seulement une vengeance personnelle ; il porte aussi une dimension morale plus profonde. Georges peut être vu comme un anti-héros cherchant à lutter contre l'injustice et l'exclusion imposées par la bourgeoisie dominante. À travers cette histoire, Maupassant donne une voix aux classes défavorisées, déçues par les promesses non tenues de la Révolution, tout en dénonçant l'incapacité des bourgeois à remplir leurs responsabilités sociales. Dans ce cadre, le récit devient un manifeste qui questionne la conscience sociale de son époque.

Alors que l'histoire débute avec la défense de l'avocat, le protagoniste, celui qui a commis le crime de tuer ses parents, prend la parole dans les chapitres suivants du récit. À ce moment-là, nous avons l'opportunité d'écouter directement du personnage les profondes souffrances qu'il a endurées depuis son enfance et les motivations qui l'ont conduit là où il se trouve. Dans la citation qui suit, on observe les conséquences de l'abandon de George par ses parents sur sa vie et ses émotions :

Je grandis avec l'impression vague que je portais un déshonneur. Les autres enfants m'appelèrent un jour « bâtard ». Ils ne savaient pas ce que signifiait ce mot, entendu par l'un d'eux chez ses parents. Je l'ignorais aussi, mais je le sentis. J'étais, je puis le dire, un des plus intelligents de l'école. J'aurais été un honnête homme, mon président, peut-être un homme supérieur, si mes parents n'avaient pas commis le crime de m'abandonner. Ce crime, c'est contre moi qu'ils l'ont commis. Je fus la victime, eux furent les coupables. J'étais sans défense, ils furent sans pitié. Ils devaient m'aimer : ils m'ont rejeté (Maupassant, 2015, p. 7).

L'analyse des personnages révèle que Georges Louis (Le Bourgeois) est le protagoniste de l'histoire. Il exerce le métier de menuisier et a grandi dans les rangs inférieurs de la société après avoir été abandonné par ses parents. Tout au long du récit, le personnage est en proie à des conflits intérieurs, luttant contre la colère et la haine qu'il ressent envers ses parents : « Vous voyez bien que vous êtes mes parents. Vous m'avez déjà rejeté une fois, me repousserez-vous encore ? » (Maupassant, 2015, p. 9). Cette citation illustre le dilemme entre la colère et l'affection que Georges éprouve envers ses parents.

Les parents de Georges, son père et sa mère, sont des individus fortunés et élégants faisant partie de l'élite sociale. Dans le récit, ils sont dépeints comme des individus qui abandonnent leur enfant et ruinent sa vie :

Moi, je leur devais la vie — mais la vie est-elle un présent ? La mienne, en tout cas, n'était qu'un malheur. Après leur honteux abandon, je ne leur devais plus que la vengeance. Ils ont accompli contre moi l'acte le plus inhumain, le plus infâme, le plus monstrueux qu'on puisse accomplir contre un être (Maupassant, 2015, p. 7).

L'intrigue du récit suit le schéma traditionnel de la structure dramatique : Dans l'exposition, l'histoire débute avec la défense de l'avocat : « L'avocat avait plaidé la folie. Comment expliquer autrement ce crime étrange ? » (Maupassant, 2015, p. 5). Georges Louis expose les motivations qui l'ont conduit à commettre le meurtre de ses parents. Dans la partie développement, des détails sur le passé de Georges sont révélés. Son abandon par ses parents, ses années d'enfance et son métier de menuisier sont décrits :

Cet homme était un enfant naturel sans doute, mis autrefois en nourrice dans le pays, puis abandonné. Il n'avait pas d'autre nom que Georges Louis, mais comme, en grandissant, il devint singulièrement intelligent, avec des goûts et des délicatesses natives que n'avaient point ses camarades, on le surnomma : 'le bourgeois', et on ne l'appelait plus autrement. Il passait pour remarquablement adroit dans le métier de menuisier qu'il avait adopté (Maupassant, 2015, p. 5).

La confrontation entre Georges et ses parents, ainsi que la révélation de leur véritable identité, marque le nœud de l'histoire :

Je la regardai fixement, puis je lui dis : 'Vous êtes ma mère ?' Elle recula de trois pas et se cacha les yeux de la main pour ne plus me voir. Lui, l'homme, mon père, la soutint dans ses bras et il me cria : 'Mais vous êtes fou !' Je répondis : 'Pas du tout. Je sais bien que vous êtes mes parents. On ne me trompe pas ainsi. Avouez-le et je vous garderai le secret ; je ne vous en voudrai pas ; je resterai ce que je suis, un menuisier' (Maupassant, 2015, p. 8).

Dans le dénouement de l'histoire, le meurtre des parents par Georges, ses luttes intérieures et le processus judiciaire qu'il traverse après cet acte sont dépeints :

Alors il me sembla tout à coup que je venais d'être fait orphelin, d'être abandonné, poussé au ruisseau. Une tristesse épouvantable, mêlée de colère, de haine, de dégoût, m'envahit ; j'avais comme un soulèvement de tout mon être, un soulèvement de la justice, de la droiture, de l'honneur, de l'affection rejetée » (Maupassant, 2015, p. 9).

Le récit se clôt sur les aveux de Georges et l'attente du verdict du tribunal :

La dame a crié en me tirant la barbe : 'Au secours ! à l'assassin !' en m'arrachant la barbe. Il paraît que je l'ai tuée aussi. Est-ce que je sais, moi, ce que j'ai fait à ce moment-là ? Puis, quand je les ai vus tous les deux par terre, je les ai jetés à la Seine, sans réfléchir. Voilà. — Maintenant, jugez-moi (Maupassant, 2015, p. 10).

Maupassant relate l'histoire avec un langage simple mais percutant. Les échanges et les pensées intimes des personnages contribuent à intensifier l'émotion du récit. De plus, les descriptions de Maupassant transportent le lecteur dans l'univers des protagonistes, lui

permettant ainsi de ressentir leurs états d'âme. Le style et la langue employés par Maupassant accentuent le côté dramatique du récit et laissent une profonde empreinte émotionnelle sur le lecteur. Voici un exemple de paragraphe :

Un homme injurié frappe ; un homme volé reprend son bien par la force. Un homme trompé, joué, martyrisé, tue ; un homme souffleté tue ; un homme déshonoré tue. J'ai été plus volé, trompé, martyrisé, souffleté moralement, déshonoré, que tous ceux dont vous absolvez la colère. Je me suis vengé, j'ai tué. C'était mon droit légitime. J'ai pris leur vie heureuse en échange de la vie horrible qu'ils m'avaient imposée (Maupassant, 2015, p. 7).

Cette citation illustre comment Maupassant transmet avec talent l'intensité émotionnelle et la profondeur psychologique du personnage principal. Il réussit à susciter de l'empathie pour Georges en explorant habilement son monde intérieur et sa psychologie. Les tourments émotionnels de Georges et le comportement provocateur de ses parents dans l'histoire facilitent la compréhension des actions de Georges par le lecteur. Le style narratif et le langage utilisés par Maupassant immergent le lecteur dans l'univers des personnages, les faisant partager leurs épreuves et leurs traumatismes émotionnels. À travers son récit, les analyses psychologiques approfondies et les critiques sociales de Maupassant incitent les lecteurs à envisager les personnages et les événements sous différents angles. Maupassant parvient à décrire le parricide, un événement normalement considéré comme horrible, d'une manière qui éveille la compassion chez le lecteur.

Les Stratégies de Lecture d'*Un Parricide* en termes d'Esthétique de la Réception

L'horizon d'attente

D'après le concept de l'horizon d'attente de Hans Robert Jauss, les lecteurs ont la capacité d'interpréter un texte de différentes façons en fonction de leur milieu social et de leur contexte historique et culturel. En se basant sur les normes sociales de son époque et sur ses tragédies personnelles, l'œuvre de Maupassant peut être comprise sous divers angles par des lecteurs variés. Alors que l'on peut interpréter cette histoire comme une critique des inégalités sociales et des notions de parentalité à l'époque de sa rédaction, un lecteur moderne pourrait la percevoir sous l'angle de l'identité personnelle et du traumatisme vécu par les personnages principaux. Cela souligne que les interprétations du texte peuvent varier selon qu'on se place du côté du lecteur « historique » ou contemporain.

Le récit critique les valeurs morales hypocrites de la bourgeoisie à travers la méfiance de Georges Louis envers cette classe sociale bourgeoise. Au cours du XIXe siècle et plus spécifiquement dans la société française de l'époque où les tensions de classe étaient tangibles et cet écrit a amené les lecteurs à se pencher sur les inégalités sociales existantes. Georges Louis incarne le trouble de la classe ouvrière écartée et opprimée par la structure sociale en place. C'est pourquoi il est possible que les lecteurs du XIXe siècle aient davantage examiné ce thème sous l'angle de la justice sociale. Il pourrait interpréter le meurtre des parents de Georges Louis comme un acte de résistance sociale plutôt que comme une tragédie individuelle.

Au XIXe siècle, les enfants nés hors mariage étaient souvent perçus par la société comme une cause de déshonneur. Le fait de rejeter ou de cacher ces enfants était une pratique fréquente adoptée par les familles pour maintenir leur position dans la hiérarchie sociale de cette époque historique particulière et a pu inciter les lecteurs à interpréter l'histoire comme une tragédie acceptable. Ainsi, le rejet de George par sa famille bourgeoise en raison de sa naissance hors mariage, la stigmatisation qui s'ensuit en tant que « bâtard » et sa descente vers les niveaux inférieurs de la société pourraient être un exemple typique pour le lecteur du XIXe siècle. En effet, selon les attentes de l'époque, même si cela peut sembler faux ou injuste, cette situation était considérée comme normale. Les lecteurs d'alors pouvaient comprendre que la famille de

George devait renoncer à ses enfants nés hors mariage pour être acceptée dans la société. En revanche, les lecteurs d'aujourd'hui peuvent envisager l'histoire sous un nouvel angle en explorant le traumatisme individuel et lui faisant une analyse psychologique et l'étude du milieu qui l'entoure. L'abandon de Georges Louis par ses parents peut être compris à la lumière des concepts actuels en psychologie tels que les "traumatismes" et le "manque de parentalité". De nos jours, il est possible d'examiner plus en détail cette histoire dans le cadre d'une crise identitaire personnelle et des séquelles du traumatisme. Dans la défense du protagoniste, il est évident que le désir de vengeance découle non seulement du comportement irresponsable des parents mais aussi de la quête de son identité et de l'exclusion sociale subie par Georges, ce qui confère à l'intrigue une dimension universelle du point de vue des lecteurs contemporains. Certains peuvent percevoir Georges Louis comme un criminel mais certains autres peuvent choisir de prendre parti pour lui en lisant l'intrigue, ce qui insuffle à l'histoire une dimension plus humaine teintée de compassion. La réduction de la discrimination envers les enfants nés hors mariage à l'époque contemporaine et l'accord obtenu qui s'affirme, sur les droits individuels, ouvre la voie à une interprétation différente de l'histoire. Tandis que les normes sociales évoluent, l'idée de ce qui est considéré comme "normal" ou comme une "tragédie inébranlable" semble se transformer. Cela met en évidence que les attentes des lecteurs à différentes périodes peuvent modifier le sens global de l'histoire.

Selon la théorie de la réception esthétique de Jauss, la valeur littéraire des textes est déterminée par la réception des lecteurs provenant de différentes époques. Ainsi, la valeur littéraire d'*Un Parricide* est en relation avec sa réception par divers lecteurs au cours de l'histoire. Dans un bref résumé du XIXème siècle en France et plus précisément avec l'émergence de la bourgeoisie comme classe sociale dominante à cette époque-là ; il était primordial que les valeurs familiales et le respect social soient intégrés pour être accepté au sein de cette société bien structurée. L'auteur de cette histoire qu'est Maupassant pointait du doigt l'hypocrisie de cette bourgeoisie qui se pliait aveuglément aux normes établies au détriment du bonheur individuel. Aujourd'hui encore dans notre société moderne contemporaine ; ce récit met en lumière l'idée de la solitude que peut ressentir un individu face à une société conformiste mais aussi les séquelles profondément marquantes d'un passé traumatisant sur notre identité personnelle.

Interaction entre l'auteur et le lecteur

Le pôle artistique désigne la partie du texte créée et définie par l'auteur qui englobe le langage utilisé ainsi que les personnages et l'intrigue de l'histoire dans son ensemble. Quant au pôle esthétique, il représente la part du texte à laquelle le lecteur contribue en y apportant ses expériences personnelles, ses émotions et son imagination pour enrichir le sens de celui-ci. Selon Iser, les pôles artistique et esthétique collaborent pour faire de l'interprétation d'un texte un processus dynamique en constante évolution. Maupassant crée des zones d'incertitude dans l'aspect artistique en laissant dans l'ombre les sentiments de Georges et les raisons de son crime de manière ambiguë. Ainsi, le lecteur est invité à interpréter ces vides avec ses propres vécus et sa créativité. C'est alors que l'aspect esthétique prend tout son sens et que le lecteur réinvente le récit à travers sa propre perspective personnelle. Il se crée ainsi une interaction continue entre l'auteur et le lecteur. Les ambiguïtés du texte incitent le lecteur à interpréter les actions et les conflits émotionnels de Georges selon ses propres valeurs et expériences personnelles, ce qui permet à Maupassant de laisser au lecteur la possibilité de faire des interprétations individuelles plutôt que d'imposer un sens unique à l'intrigue. Dans l'histoire d'*Un Parricide*, Maupassant ne décrit pas en détail les conflits internes et la profondeur psychologique de Georges, le protagoniste. Cela autorise le lecteur à imaginer les sentiments et les motivations de Georges. Le lecteur tente de comprendre le traumatisme et la colère causés par l'abandon parental de Georges. Par exemple, le dilemme de George entre la haine et l'affection envers ses parents

pousse les lecteurs à réfléchir aux luttes émotionnelles similaires qu'ils ont pu vivre dans leurs propres relations familiales ou observer dans celles de leur entourage. Pour un lecteur ayant connu des conflits familiaux semblables, comprendre le dilemme de George peut s'avérer facile, alors que pour celui élevé au sein d'une famille aimante et paisible, cela peut sembler difficile à saisir.

Maupassant n'explique pas les répercussions de l'abandon de Georges par sa famille et de sa plongée dans la pauvreté. Il suggère plutôt subtilement au lecteur d'en prendre conscience. Les réflexions de Georges pour se défendre offrent au lecteur l'opportunité d'interpréter par lui-même : « J'aurais été un honnête homme, mon président, peut-être un homme supérieur, si mes parents n'avaient pas commis le crime de m'abandonner » (Maupassant, 2015, p. 7). Ici, l'auteur laisse le lecteur imaginer le genre d'homme que George aurait pu devenir s'il n'avait pas été abandonné par sa famille et s'il avait grandi dans un milieu bourgeois, et que peut-être aurait-il pu combler cette lacune selon ses propres désirs.

Maupassant ne décrit pas entièrement les sentiments de Georges lors de sa confrontation avec ses parents. Le lecteur interprète lui-même les effets psychologiques de cette confrontation sur Georges. Il tente de saisir la colère que ressent Georges envers ses parents ainsi que son désir d'amour. Les propos tenus par Georges lors de la confrontation incitent le lecteur à compléter les lacunes en utilisant son imagination :

Je la regardai fixement, puis je lui dis : 'Vous êtes ma mère ?' Elle recula de trois pas et se cacha les yeux de la main pour ne plus me voir. Lui, l'homme, mon père, la soutint dans ses bras et il me cria : 'Mais vous êtes fou !' Je répondis : 'Pas du tout. Je sais bien que vous êtes mes parents. On ne me trompe pas ainsi. Avouez-le et je vous garderai le secret ; je ne vous en voudrai pas ; je resterai ce que je suis, un menuisier.' Il reculait vers la sortie en soutenant toujours sa femme qui commençait à sangloter. Je courus fermer la porte, je mis la clef dans ma poche, et je repris : 'Regardez-la donc et niez encore qu'elle soit ma mère' (Maupassant, 2015, p. 8).

Les tourments intérieurs de Georges, non détaillés lors du meurtre et après, laissent au lecteur la liberté d'évaluer les actions et les émotions de Georges selon sa propre perspective. Le lecteur tente de saisir les tourments émotionnels de Georges au moment du crime et son désir de justice à travers ses propres vécus. Les conflits internes et les regrets de Georges suscitent de l'empathie chez le lecteur en touchant sa sensibilité à la justice. Les aveux de Georges et le déroulement du procès sont présentés ainsi :

La dame a crié en me tirant la barbe : 'Au secours ! à l'assassin !' en m'arrachant la barbe. Il paraît que je l'ai tuée aussi. Est-ce que je sais, moi, ce que j'ai fait à ce moment-là ? Puis, quand je les ai vus tous les deux par terre, je les ai jetés à la Seine, sans réfléchir. Voilà. — Maintenant, jugez-moi (Maupassant, 2015, p. 10).

La confrontation entre Georges et ses parents ainsi que son état émotionnel postérieur au meurtre suscitent une réelle empathie chez le lecteur. Selon la théorie de l'esthétique de la réception d'Iser, ces lacunes incitent à une participation émotionnelle et intellectuelle du lecteur. Par exemple, le passé traumatisant vécu par Georges entraîne une réflexion profonde chez le lecteur quant à l'équité personnelle et aux règles normatives sociales en vigueur. Le récit présente divers éléments ambigus : Qu'est-ce qui motive le meurtre ? À quel point la défense du personnage est-elle sincère ? Ces interrogations incitent le lecteur à interpréter les zones grises du récit par lui-même, faisant écho à l'idée de Wolfgang Iser selon laquelle les éléments équivoques de sa théorie de l'esthétique de la réception stimulent l'imagination du lecteur, une notion que l'on retrouve clairement illustrée dans cette histoire.

L'Approche phénoménologique

D'après la théorie phénoménologique d'Edmund Husserl, une œuvre littéraire prend son sens et sa réalité à travers la conscience du lecteur. La nouvelle de Maupassant *Un Parricide* peut résonner de manière différente selon la perception subjective de chaque lecteur. Ces résonances dépendent des expériences personnelles, des valeurs, du contexte culturel et social du lecteur. Toutefois, Husserl soutient qu'il est essentiel de suspendre les préjugés et les expériences passées pour saisir pleinement l'essence d'une œuvre d'art. Ce processus, qu'il désigne sous le terme d'épochè, consiste à mettre de côté volontairement ces préjugés afin de révéler la véritable signification du texte.

L'épochè permet ainsi au lecteur de faire abstraction de ses propres préjugés sociaux et culturels pour combler les lacunes du texte de façon impartiale. Cette approche est fondamentale, selon la perspective esthétique d'Iser, pour réinterpréter le texte. La conscience du lecteur devient alors un outil qui lui permet de donner un sens aux éléments ambigus de l'œuvre. En ne dévoilant pas directement les sentiments de Georges, le texte de Maupassant invite le lecteur à engager un processus de découverte consciente, qu'il clôture dans le cadre de la réception esthétique.

Il est important de noter que la phénoménologie de Husserl ne cherche pas à exclure les expériences et les connaissances du lecteur, mais plutôt à les aborder de manière plus réfléchie. L'épochè pousse le lecteur à réfléchir à ses préjugés et à ses vécus lorsqu'il aborde un texte, l'incitant à les contrôler consciemment pendant l'interprétation. Cela lui permet de dissiper les zones d'ambiguïté sans être influencé par ses propres jugements. La subjectivité n'est donc pas totalement écartée, mais elle intervient de façon plus délibérée et contrôlée.

Dans la philosophie phénoménologique d'Husserl, la pratique de l'épochè exige du lecteur qu'il se confronte à ses propres préjugés et à son passé personnel, plutôt que d'adopter une attitude inconsciente face au texte. Elle l'amène à remettre en question sa perspective personnelle et à comprendre comment celle-ci peut influencer sa lecture. L'épochè consiste en une mise entre parenthèses temporaire des préjugés personnels. En procédant ainsi, le lecteur cherche à aborder le texte avec le plus d'objectivité possible. Cela ne signifie pas qu'il doit annihiler totalement ses préjugés, mais plutôt apprendre à en gérer l'influence de manière consciente et contrôlée. Grâce à cette suspension, il prend conscience de ses propres biais et devient capable de les utiliser de manière plus réfléchie lorsqu'il comble les lacunes du texte. Ce processus lui permet d'intégrer ses expériences personnelles et ses connaissances tout en attribuant un sens au texte de manière délibérée plutôt que réflexive. Par exemple, un lecteur pourrait être tenté de laisser ses opinions personnelles sur les relations familiales influencer son interprétation du comportement en colère de Georges face à ses parents. Cependant, l'application de l'épochè l'amène à réfléchir sur la pertinence de ces préjugés par rapport à la situation vécue par Georges. Ainsi, il développe une empathie plus consciente et approfondie envers le vécu émotionnel de Georges. Autre exemple :

Un homme injurié frappe ; un homme volé reprend son bien par la force. Un homme trompé, joué, martyrisé, tue ; un homme souffleté tue ; un homme déshonoré tue. J'ai été plus volé, trompé, martyrisé, souffleté moralement, déshonoré, que tous ceux dont vous absolvez la colère (Maupassant, 2015, p. 7).

Dans la citation ci-dessus, pour évaluer l'injustice subie par Georges et comprendre sa colère subséquente sans condamner entièrement le recours à la violence, il est essentiel pour le lecteur de suspendre ses jugements moraux concernant la vengeance et l'utilisation de moyens violents. En adoptant une approche d'épochè, le lecteur parvient à aborder les motivations profondes de Georges avec un regard plus objectif et à les relier, le cas échéant, à ses expériences vécues. Un lecteur ayant vécu un conflit familial ou une injustice peut établir un

lien entre la colère et le désir de vengeance de Georges et ses propres vécus antérieurs. Cette démarche permet au lecteur d'appréhender davantage l'état émotionnel complexe de Georges. Ainsi, plutôt que de considérer exclusivement le meurtre de Georges comme un acte de violence brutale, le lecteur peut également y percevoir la volonté d'un individu de recouvrer sa dignité. Un autre exemple serait le suivant : « Je grandis avec l'impression vague que je portais un déshonneur. Les autres enfants m'appelèrent un jour 'bâtard' » (Maupassant, 2015, 7). En lisant cet énoncé, le lecteur suspend temporairement ses propres préjugés liés à ses valeurs sociales et morales personnelles. Par exemple, dans le contexte contemporain, les enfants nés hors mariage ne subissent plus, dans de nombreuses sociétés, la stigmatisation qui leur était autrefois réservée. Cependant, le lecteur met cette perspective moderne entre parenthèses pour se concentrer sur les normes sociales en vigueur à l'époque où se déroule l'histoire de Georges. Cette mise en suspens lui permet d'appréhender comment le rejet de Georges en tant que « bâtard » était perçu dans le contexte social de cette époque. À ce stade, le lecteur peut mobiliser ses histoires personnelles. Par exemple, un lecteur ayant déjà ressenti une forme d'exclusion pourrait mieux comprendre l'affront subi par Georges durant son enfance en le rapprochant de son propre vécu. En mettant de côté ses idées préconçues et en intégrant une compréhension des normes de l'époque, le lecteur devient capable de comparer ces normes à ses propres valeurs et d'émettre un commentaire plus nuancé sur la situation de Georges.

En mettant provisoirement leurs préjugés de côté, les lecteurs peuvent aborder le texte de manière plus impartiale tout en intégrant consciemment leurs expériences et connaissances personnelles dans leur analyse. Cette approche ne vise pas à exclure totalement l'aspect subjectif, mais à le transformer en un outil réfléchi permettant d'éclaircir les zones d'incertitude du texte.

L'œuvre ouverte

Le concept d'œuvre ouverte d'Umberto Eco affirme que les œuvres artistiques et les textes littéraires sont sujets à une interprétation infinie. Selon cette approche, une œuvre n'a pas de sens fixe, et les lecteurs la réinterprètent en fonction de leurs propres connaissances et expériences, lui conférant ainsi de nouvelles significations. Pour analyser une œuvre littéraire dans le cadre du concept d'œuvre ouverte, il est essentiel de considérer le sens de l'œuvre non comme une composition textuelle figée, mais comme un processus en perpétuelle recréation, impliquant activement le lecteur. Lors de l'analyse d'*Un Parricide* dans le cadre de l'œuvre ouverte, les questions suivantes peuvent être posées :

- Les actions de Georges doivent-elles être interprétées individuellement ou socialement?
- Les actions des parents sont-elles justifiées ou égoïstes ?
- Quelles nouvelles possibilités d'interprétation les ambiguïtés de l'œuvre offrent-elles au lecteur ?

Dans *Un Parricide*, le double meurtre commis par Georges de ses parents peut d'abord être perçu comme une tragédie familiale classique. Cependant, une analyse approfondie révèle que les actes de Georges expriment en réalité une critique des disparités de classe au sein de la société et des dilemmes moraux propres à la bourgeoisie contemporaine. Les épreuves d'abandon et d'exclusion vécues par Georges reflètent le traumatisme profond d'un individu face aux pressions familiales et sociales qui pèsent sur lui. Ce récit peut être interprété de différentes manières en fonction des perceptions individuelles de chaque lecteur.

Les zones d'ombre laissées par l'auteur dans son œuvre littéraire incitent les lecteurs à participer activement, en comblant ces lacunes par leurs réflexions personnelles et leur imagination. Par exemple, le mystère entourant les motivations profondes qui ont conduit

Georges à commettre ce crime odieux contre ses parents suscite la curiosité du lecteur pour mieux comprendre ce qui se cache derrière ses actions. De plus, le silence sur les raisons de la décision radicale des parents d'abandonner Georges laisse une part d'intrigue non résolue, captivant ainsi l'intérêt des lecteurs. Est-il possible que cette décision ait été influencée par des normes sociales ou dictée par un intérêt personnel égoïste ? Cette ambiguïté donne au lecteur la liberté d'interpréter les choix des personnages à sa manière.

En ce qui concerne les divers modes d'interprétation de l'œuvre par différents lecteurs, un lecteur conservateur pourrait percevoir le meurtre des parents par Georges comme un acte impardonnable violant les normes sociales et religieuses établies. Un lecteur orienté vers la psychologie pourrait interpréter ces actions comme le résultat de traumatismes passés et de pressions psychologiques persistantes. Enfin, un lecteur sensible aux enjeux sociaux pourrait voir dans ces actions une remise en cause de l'ordre bourgeois et une quête de justice. Lorsqu'on examine la capacité d'interpréter l'œuvre dans un contexte global et temporel élargi, celle-ci peut être perçue comme une réflexion morale explorant les relations complexes entre parents et enfants, ainsi que les tensions sociales du XIXe siècle. D'un point de vue contemporain, les actes de Georges pourraient être réévalués à travers les traumatismes individuels, l'exclusion sociale et les injustices de classe subies. Du point de vue d'une personne vivant au XIXe siècle, on pourrait percevoir les parents de Georges comme ayant fait des concessions nécessaires pour préserver leur position sociale, tandis qu'un lecteur contemporain pourrait y voir des parents privilégiant leurs propres intérêts au détriment du bonheur de leur enfant.

Dans le cadre du concept d'œuvre ouverte tel qu'analysé par Eco, *Un Parricide* propose aux lecteurs des significations à différents niveaux ainsi que des ambiguïtés ouvertes à l'interprétation, les incitant activement à participer à l'œuvre et à vivre une expérience de lecture renouvelée dans chaque contexte.

Conclusion

Cette étude portant sur *Un Parricide* de Guy de Maupassant a mobilisé quatre approches théoriques différentes pour analyser le texte dans le cadre de la théorie de l'esthétique de la réception. L'objectif était de déterminer les significations et les perspectives que chacune de ces approches apporte à l'œuvre littéraire. L'analyse approfondie s'est appuyée sur l'horizon d'attente proposé par Hans Robert Jauss, les concepts des pôles artistiques et esthétiques formulés par Wolfgang Iser, l'approche phénoménologique d'Edmund Husserl, ainsi que le concept d'œuvre ouverte d'Umberto Eco. Les conclusions peuvent être récapitulées comme suit:

La théorie de l'horizon d'attente de Hans Robert Jauss met en lumière le fait qu'un lecteur peut avoir différentes interprétations en fonction du contexte social et historique dans lequel il se trouve. Dans le cas de l'œuvre *Un Parricide*, les lecteurs du XIXe siècle pouvaient interpréter l'histoire en se basant sur les normes sociales et les conflits de classes prédominants à cette époque, influencés par leurs environnements sociaux et culturels spécifiques. En revanche, les lecteurs contemporains centreraient davantage leur interprétation sur le traumatisme personnel et la quête identitaire vécus par Georges. Au XIXe siècle, le rejet d'un enfant issu d'une relation hors mariage semblait acceptable et conforme aux normes sociales pour les lecteurs de cette époque. Cependant, les lecteurs contemporains pourraient désormais critiquer cette pratique, la percevant comme une injustice sociale et une atteinte aux droits individuels. Cette comparaison des différentes interprétations montre que l'œuvre peut être réévaluée sous des angles variés selon les époques et que l'expérience du lecteur se construit de manière interactive.

Selon la théorie de Wolfgang Iser, le pôle artistique se réfère aux aspects structurels et contextuels du texte créés par l'auteur, tandis que le pôle esthétique concerne le processus de

génération de sens qui émerge lorsque le lecteur comble les lacunes de cette structure. Dans *Un Parricide*, Maupassant laisse volontairement des zones ambiguës et incomplètes, invitant ainsi le lecteur à les compléter avec son vécu personnel, ses connaissances et son imagination. Cette approche montre que chaque lecteur est capable de reconstituer l'œuvre en comblant les vides laissés par l'auteur, tout en y ajoutant ses émotions et sa créativité. Par exemple, l'acte de Georges tuant ses parents peut être interprété par certains comme une quête de vengeance relativement légitime, tandis que d'autres y verront une manifestation de déchéance morale. De même, la décision des parents d'abandonner Georges peut sembler inévitable pour certains, justifiée par leur volonté de se conformer aux normes sociales, alors que d'autres pourraient la percevoir comme un acte profondément égoïste. Ces points de vue variés illustrent clairement comment chaque lecteur réinvente le texte selon son propre contexte, et comment le pôle esthétique insuffle continuellement un souffle de nouveauté et de réflexion à l'histoire littéraire.

L'approche phénoménologique d'Edmund Husserl suppose que le lecteur prenne le temps de mettre de côté ses préjugés afin d'interpréter le texte avec objectivité. Dans le cadre d'*Un Parricide*, la compréhension des sentiments d'isolement et d'injustice ressentis par Georges nécessite que le lecteur suspende ses jugements à travers l'époque et aborde l'histoire avec une ouverture d'esprit. Ce processus permet au lecteur d'établir des liens entre les épreuves vécues par Georges et son parcours de vie. Par exemple, la situation où un parent abandonne son enfant ou lorsqu'une personne est rejetée par la société peut évoquer un sentiment d'empathie chez le lecteur, l'encourageant à adopter une lecture plus profonde et réfléchie du texte. Cette réaction illustre comment une approche phénoménologique peut stimuler à la fois l'intérêt émotionnel et intellectuel du lecteur pour le contenu littéraire.

Dans le contexte du concept d'œuvre ouverte d'Umberto Eco, l'analyse d'*Un Parricide* révèle une expérience riche et multiforme, offrant de nombreuses possibilités d'interprétation pour les lecteurs. Plutôt que d'exposer clairement les motivations derrière le meurtre commis par Georges sur ses parents ou les raisons de leur abandon mutuel, Maupassant maintient une certaine ambiguïté, laissant ainsi place à l'imagination et au questionnement critique du lecteur. Ces zones floues invitent le lecteur à trouver du sens en participant activement à l'aventure narrative, transformant ainsi le récit en une structure adaptable, où chaque individu peut y projeter sa propre lecture. Selon les idées d'Eco dans sa théorie sur l'œuvre ouverte, *Un Parricide* est une œuvre dynamique, constamment enrichie par les interprétations des lecteurs, et qui prend de nouvelles significations en fonction des contextes et des perspectives.

Lorsque l'on examine l'esthétique de la réception, il est courant de l'étudier à travers une théorie ou un concept spécifique. Cependant, cette étude propose un cadre interdisciplinaire en combinant simultanément quatre approches majeures pour analyser le texte de manière approfondie. Cette approche innovante et globale met en lumière la manière dont ces différentes perspectives se complètent mutuellement dans le processus de compréhension du contenu textuel. La recherche apporte ainsi une contribution originale à la littérature existante sur l'esthétique de la réception en démontrant que l'utilisation conjointe de ces paradigmes théoriques enrichit et diversifie considérablement les analyses critiques. Bien que cette étude offre une analyse théorique approfondie d'*Un Parricide* selon quatre approches distinctes, elle ne s'appuie pas sur des données empiriques issues des expériences réelles des lecteurs pour étayer ses conclusions. L'utilisation d'entrevues approfondies avec des lecteurs appartenant à différents groupes socioculturels constituerait une méthode pertinente pour explorer l'engagement des lecteurs avec le texte. Malgré cette absence de données empiriques, qui limite la portée de l'étude actuelle, celle-ci ouvre la voie à de nombreuses pistes de recherche futures stimulantes. Intégrer ces éléments manquants dans des travaux ultérieurs permettra de renforcer le lien entre la théorie et les expériences concrètes des lecteurs, tout en évaluant la pertinence de la théorie de l'esthétique de la réception dans un contexte élargi.

Bibliographie

- Akalın, T., & Mehtap, K. (2023). Algı Fenomenolojisi Bağlamında Güncel Sanat Nesnesinin Alımlaması. *International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 10(97), 1574-1585. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8209976>
- Barthes, R. (1968). La mort de l'auteur. *Manteia*, 5, 61-67.
- Derrida, J. (1972). *La Dissémination* (1er éd.). Edition de Seuil.
- Eagleton, T. (2014). *Edebiyat kuramı: Giriş* (Çev. T. Birkan, 4. baskı). Ayrıntı. (Orijinal çalışma 1990 yılında yayımlandı.)
- Eco, U. (1992). *Açık Yapıt* (Çev. Y. Şahan, 1. baskı). Kabalcı Yayınları. (Orijinal çalışma 1962 yılında yayımlandı.)
- Enez Bayar, M. (2024). Alımlama estetiğinde etkisel ve tarihsel yaklaşımlar: Adelbert von Chamisso "Peter Schlemihl'in tuhaf hikâyesi" örneği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 64(2), 1452-1484. <https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2024.64.2.20>
- Foucault, M. (1969, 22 Février). *Qu'est-ce qu'un auteur?* [Conférence]. Société française de philosophie. États-Unis. <http://1libertaire.free.fr/MFoucault349.html>
- Husserl, E. (1995). *Kesin bir bilim olarak felsefe* (Çev. T. Mengüşoğlu, 1. baskı). Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal çalışma 1911 yılında yayımlandı.)
- Iser, W. (1972). The Reading Process: A Phenomenological Approach. *New Literary History*, 3(2), 279-299.
- Iser, W. (1978). *The act of reading: A theory of aesthetic response* (1er éd.). Johns Hopkins University Press.
- Jauss, H. R. (1982a). *Toward an aesthetic of reception* University (1er éd.). University of Minnesota Press.
- Jauss, H. R. (1982b). *Aesthetic experience and literary hermeneutics* (Trad. par. A. Hecht, 1er éd.). University of Minnesota Press. (L'étude originale a été publiée en 1977).
- Konak, C. (2012). *Çağdaş Sanat Bağlamında Fenomenolojik Gerçekliğe Bakış*. [Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Maupassant, G. D. (2015). *Un Parricide* (Edition électronique). Ligarán. (L'étude originale a été publiée en 1882).
- Moran, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (7. baskı). İletişim Yayınları.
- Mukařovský, J. (1936). *L'art comme fait sémiologique*. In J. Pier, L. Vallance, P. A. Bílek, & T. Kubiček (Eds.), *Jan Mukařovský. Écrits 1928-1946* (pp. 1065-1072). Editions des archives contemporaines. <https://doi.org/10.17184/eac.1414>
- Savaş, H. (2002). Fenomenolojik Bakış ve Sinema. *Kurgu Dergisi*, 19(1), 67-83.
- Tatar, B. (2004). *Hermenötik* (7. baskı). İnsan Yay.

A PARRICIDE: AN ANALYSIS IN THE LIGHT OF THE AESTHETICS OF RECEPTION

ABSTRACT

The theory of aesthetics of reception, developed in the 1960s by Hans Robert Jauss and his colleagues Wolfgang Iser and Rainer Warning within the School of Constance in Germany, argues that the meaning of a literary work is not confined to the author's intentions but is also reconstructed through the reader's culture, society, experiences, and perspective. This approach emphasizes the active participation of the reader, highlighting their individual contributions to the interpretive process of the text. This analysis focuses on the short story *A Parricide* by Guy de Maupassant, utilizing four different reading approaches within the framework of the aesthetics of reception theory. Drawing on Hans Robert Jauss's horizon of expectations, Wolfgang Iser's artistic and aesthetic poles, Edmund Husserl's phenomenological approach, and Umberto Eco's concept of the open work, this study examines the story through a reader-centred perspective. To better understand the importance of the reader in interpreting the work, the theories of aesthetics of reception and the cultural and historical contexts surrounding the story are explored. *A Parricide* strikingly demonstrates how the gaps left by the author are enriched through the reader's imagination and personal experiences. The research reveals that Maupassant encourages the reader to actively engage with the work by introducing ambiguities and moral dilemmas. Furthermore, this study highlights how the text can take on varied meanings depending on the social and cultural contexts that inform it.

Keywords: Guy de Maupassant, Aesthetics of reception, School of Constance, The role of the reader, Horizon of expectations

Geliş Tarihi : 16.12.2024
Kabul Tarihi : 10.02.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1602451>

Tan, H. (2025). Yapay zekâ ile insan yakınsamasını felsefe düşünürlerinin yaklaşımları üzerinden eleştirel bir değerlendirme. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 306-333. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1602451>

YAPAY ZEKÂ İLE İNSAN YAKINSAMASINI FELSEFE DÜŞÜNÜRLERİNİN YAKLAŞIMLARI ÜZERİNDEN ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Hakan TAN¹

ÖZ

Felsefe düşünürlerine göre Antik Yunan filozoflarının varlığı, varolanı ve varoluşu düşünmesi, araştırması ve betimlemesi ile insanın, Tin'in, Ruh'un ve Dasein'in yükselişi başlamıştır. İnsan varlığı, zihin, bilinç, akıl, sağduyu ve yargı gücü gibi özelliklere sahip olması ile diğer canlı varlıklardan ayrılmaktadır. Günümüzün ruhu ve düşüncesi ise yapay zekânın yükselişidir. Günümüz bilim insanları ve mühendisleri insanın sahip olduğu, bilinç, düşünme, kavram, kuram, akıl, sağduyu ve yargı gücü gibi özellikleri yapay zekâ ve onun görünüşünü (fenomen) sağlayan robota da eklemek için çalışmaktadır. Araştırmanın sorunlaştırma konusu, yapay zekânın insanın sahip olduğu bilinç, sağduyu ve yargı gücüne sahip olup olamayacağıdır. Çalışmada fenomenoloji ve diyalektik yöntemler kullanılmaktadır. Çalışmada insanı hayvandan ayıran özellikler olarak açıklanan sağduyu, bilinç ve yargı gücü yetisinin ana öğeleri betimlenmekte; sağduyu, bilinç ve yargı gücü yetisine sahip olan insan ile yapay zekâ karşılaştırılmakta, aralarındaki bağ ve ilişkiler incelenmekte ve insanın sahip olduğu özellikler parçalara ayrıştırılarak, yapay zekâ ile karşılaştırılmakta; insanın deneyim ile elde ettiği bilgiye, yapay zekânın da sahip olup olamayacağı incelenmektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre, insan ile yapay zekâ bilişsel kapasite yönünden yakınsamakta, duygu, duygulanım, yargıgücü, estetik ve sanat yönünden ayrılmaktadır. Çalışma, yakınsama kavramıyla araç-insan, arasındaki açıklığın küçüldüğüne ve birbirleriyle kesişmeden yaklaştığına dikkat çekmesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Bilinç, Sağduyu, Tin, Yargı gücü

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, hakan.tan@nisantasi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5837-1846>

Date Received : 16.12.2024
Date Accepted : 10.02.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1602451>

Tan, H. (2025). A critical evaluation on the convergence of artificial intelligence and human. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 306-333. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1602451>

A CRITICAL EVALUATION ON THE CONVERGENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND HUMAN

Hakan TAN²

ABSTRACT

According to philosophical thinkers, the rise of man, Spirit, Soul and Dasein began with the existence of Ancient Greek philosophers, thinking, researching and describing the existent and existence. Human existence is distinguished from other living beings by having features such as mind, consciousness, intelligence, common sense and judgment. Today's spirit and thought is the rise of artificial intelligence. Today's scientists and engineers are working to add the features that humans have, such as consciousness, thinking, concept, theory, intelligence, common sense and judgment to artificial intelligence and the robot that provides its appearance (phenomenon). The study uses phenomenology and dialectical methods. The study describes the main elements of common sense, consciousness and judgment, which are explained as the characteristics that distinguish humans from animals; humans, who have common sense, consciousness and judgment, are compared with artificial intelligence, the connections and relationships between them are examined, and the characteristics of humans are separated into parts and compared with artificial intelligence; it is examined whether artificial intelligence can also have the knowledge that humans obtain through experience. According to the results of the study, humans and artificial intelligence converge in terms of cognitive capacity, and diverge in terms of emotion, affect, judgment, aesthetics and art. The concept of convergence in the study is important in terms of drawing attention to the fact that the gap between the tool and human is shrinking and they are approaching each other without intersecting.

Keywords: Artificial intelligence, Consciousness, Common sense, Geist, Judgment

² Assist. Prof. Istanbul Nişantaşı University, Faculty of Economics, Administrative And Social Sciences, hakan.tan@nisantasi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5837-1846>

Giriş

Bildiğimiz evrende zekâya, bilince, sağduyuya ve yargı gücüne sahip olan tek canlı türü insandır. İnsanın sahip olduğu bu özellikler, onun fiziksel ve biyolojik sınırlılıklarını aşmasını sağlayarak, suyun altında, uzayda veya gökyüzünde de yaşayabilmesine, araştırmasına, keşfetmesine ve bilme isteğini gidermesine olanak sağlamaktadır. İnsan böylelikle sınırlılıkları aşarak, dünya ve evrene uyum sağlamakta, doğaya ve dünyadaki diğer tüm canlılara karşı üstünlük kazanmaktadır. İnsan, tarihsel süreç içerisinde öncelikle yerelden ulusala, uluslararası küresele hakim olmak istemekte ve evrenin yasa, gizem ve sırlarının bilgisini elde etmek istemektedir. Tüm düşünürlerin araştırdığı ve sorguladığı *varlıktır*. Varlığın ne tür bir şey olduğu değil, var-olmanın (Varlık'ın) ne anlama geldiğidir (Çüçen, 2018, s. 41). Kant'tan itibaren felsefe, düşünülemez olanı düşünmek görevini üstlenecektir (Deleuze, 2015, s. 94). Felsefe düşünürlerine göre insanın yükselişi Antik Yunan filozofları ile başlamıştır. Filozoflar, örneğin Descartes *cogito, madde* (res corporeo), *ruh* (res cogito), Spinoza *monizm* (bir), Leibniz *monad*, Locke *tabula rasa* (boş levha), Kant *salt, pratik akıl ve yargı gücü*, Hegel *geist* (Tin) ve *fenomenoloji*, Nietzsche *zerdüşt* (üstinsan), Husserl *tranzandantal özne ve fenomenoloji*, Sartre *edilgen, etkin ve yeni varoluşunu yaratan özne* (Tin) ve Heidegger *dasein, sein ve das man* üzerinden insanı, varlığı, var olanı, varoluşu, akılı, bilinci, düşünce ve düşünmeyi, eleştireli, Tin'i ve özneyi açıklamışlardır. Günümüzün ruhu ve düşüncesi ise yapay zekânın yükselişidir. Günümüz bilim insanları ve mühendisleri insanın sahip olduğu, bilinç, düşünme, kavram, kuram, akıl, sağduyu ve yargı gücü gibi özellikleri yapay zekâ ve onun görünüşünü (fenomen) sağlayan robota da vermek için çalışmaktadır. İnsan ile yapay zekânın yakınsama süreci, oluşu başlamıştır. Çalışmada insan ile yapay zekânın yakınsama süreci ve oluşu felsefe, felsefe düşünürlerinin görüş, düşünce, kavram ve kuramları üzerinden betimlenmekte, incelenmekte ve araştırılmaktadır. Çalışmada felsefenin araştırma yöntemlerinden fenomenoloji ve diyalektik yöntemler kullanılmaktadır. Felsefe, bilgiye, varlığa, varolan, oluşa, hakikate ulaşma yollarını araştırır; olgu, nesne ve olayları betimler, kavramlaştırır ve kuramlaştırır. Felsefe düşünürlerinin üzerinde durduğu ana başlıklar zihin, bilinç, düşünme, düşünce, akıl, anlama, sağduyu ve yargı gücüdür.

İnsan varlığı, zihin, bilinç, akıl, sağduyu ve yargı gücü sahip olması ile diğer canlı varlıklardan ayrılmaktadır. Örneğin Kant, bilişsel yetinin yetenekleri: üretken zekâ, sağgörü ve düşünce özgünlüğü (deha) olarak açıklamaktadır (2022, s. 168). Kant, insan bilişinin sabit değil geliştirilebilir, sentetik ve yaratıcı olduğuna, taklit olmadığına ve fenomenler hakkında doğru ve yanlışlar bilgisine sahip olduğuna, nesne ve imgeleri fark edebildiği, ayrıştırabilmesiyle olgu ve olayların sonuçlarını kestirebilme yeteneğini vurgulayarak, insanın sahip olduğu zihin ve bilince gönderme yapmaktadır. Zihin (İng. Mind, Fr. Intellect), insanın düşünce ve duygulanımlarıyla ilgili fonksiyonlarının tümüne, cisimsel ya da bedensel olgudan, yalnızca kişinin kendi gözlemine açık oluşuyla ayrılan yapıya verilen ad olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2017, s. 2032). Zihin, duygu, hayal gücü, yargı, zekâ, istem ve iradenin kaynağıdır (Reese, 2022, s. 191). Reese ve Cevizci'nin tanımlamalarına göre zihin, hem düşünce hem de duygu ve duygulanımları da barındırır. Aynı zamanda zihin özeldir ve başkaları tarafından da gözlemlenemezdir. Zihin ve bilinç sadece insanı diğer varlıklardan ayıran başlıca özellik değildir aynı zamanda irade, yargı, duygu, duygulanım ve zekânın da kaynağıdır. Zihin ve bilinç kavramı akıl yürütme, algı ve algılama ile düşünme süreçlerini de kapsayan bir çok

bilişsel yetinin bütünselliği ile oluşmaktadır. Bilinç, bilinçli bir ben'in düşünen ben'in (ego cogito) varlığını gerektirmektedir (Tura, 2021, s. 48). Kant'a göre insan kendinin bilinci farkında olması ile diğer tüm canlıların üstündedir. Bilinçli olmak aynı zamanda düşünme ve anlama yetisidir. Bu yeti (düşünmek) anlama yetisidir (Verstand) (Kant, 2022, s. 41). Anlama yetisinin duyu algısı tarafından maruz kaldığı sanrı, doğal ya da yapay olabilir; ya yanılısamdır ya da aldatmadır (Kant, 2022, s. 75). İnsan düşünerek anlar ama anlama sürecinde duyu organlarının algıladığı sanal, doxa ya da bir hile imgesi ve/veya fenomeni olabilir. Gerçeği arayanın yaşamında bir kez tüm nesnelere gücü yettiği ölçüde kuşku duyması gerekir (Descartes, 2014, s. 47). Kant ve Descartes'in açıkladığı bu problemin çözümünü Husserl, paranteze alma (epokhe), refleksiyon ve indirgeme yaparak açıkladığı fenomenolojik yöntem üzerinden açıklamaktadır.

Düşünmek, yargıda bulunmaktan veya genel olarak tasarımları yargılarla ilgi içine sokmaktan başka bir şey değildir (Kant, 2015a, s. 56). Düşünme, düşünce, akıl, salt akıl, pratik akıl ve yargı gücü çalışmaları Kant ile birlikte anılmaktadır. Kant, *Salt Aklın Eleştirisi* adlı eserinde aklın ne olduğu, onun ne'liği (...) onun sınırları, neyi bilmeye yeterli ve izinli olduğu, neyi bilemeyeceğinin gösterilebileceğini açıklamıştır (Özlem, 2015, s. 99). Kant, *Salt Aklın Eleştirisi* adlı eserinde Salt akıl her şeyi algılamaya terk eder ve o imgelem içinde bunları sezginin nesnelere ya da daha doğrusu imgelem içindeki bu nesnelere sentezine doğrudan uygular demiştir (Kant'dan aktaran Deleuze, 2017, s. 29). Günümüz dijital çağı öznesi, personası, belleğini güçlendirmemekte, kavram ve kurumları öğrenmemekte, Google gibi arama motorlarında enformasyon ve bilgiyi aramakta, ulaşılan enformasyon ve bilgiyi içselleştirilmemektedir. Diğer bir deyişle dijital çağın öznesi, zekâsını, bilincini, sağduyusunu ve yargı gücünü başkasına (yapay zekâ ve algoritmalar) devretmektedir. Bu başkası ağ sistemleri, yazılım, internet ve yapay zekâdır. Kant'a göre, ilginin koşulları içinde bir varoluşun belirlendiği biçim, zamanın biçimidir (Deleuze, 2015, s. 92). Eğer bir makine insandan ayırt edilemez olduğuna ispatlarsa bir insana saygı duyacağımız gibi ona saygı duymalıyız – bir zihninin olduğunu kabul etmeliyiz (Steven Harnad'dan aktaran Kurzweil, 2021a, s. 227). Düşünürlerin bakış açısına göre, günümüzün ruhunu biçimlendiren yapay zekâ teknolojileridir.

Yapay zekâ, finans ve enerji sistemlerimizin, perakende tedarik zincirlerimizin sessiz omurgası haline geldi (Web, 2021, s. 9). Günümüzün ruhunu biçimlendiren yapay zekâ, araştırmalar yapmakta, makale yazmakta, içerik ve metin üretebilmekte, ürün önerileri sunabilmekte, trafik işaretlerini kontrol etmekte, sosyal medya platformlarında yazdığımız içerikleri düzeltebilmekte ve borsalarda alım satım işlemlerini yapabilmektedir. Volland'ın da vurguladığı gibi yapay zekâ bir tablo da yapabilmektedir. Bir bilgisayar, yapay zekâ, bir resmi analiz edebilmekte, yeniden üretebilmekte, fırça ve diğer gereçleri kullanmayı öğrenerek, ünlü bir ressamın yaptığı tablonun benzerini yapabilmektedir (2022, s. 67). Ama yapay zekânın bu becerilere sahip olması, yaratıcılık, sanat, yargı gücü, estetik duygu, duygulanım, mizaç, imgelem yeteneği ve kültürel bir hedefe sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin, *Westworld* adlı dizisinin oyuncularını senaryo gereğince gerçek insanlar değildir, onlar birer *humanoid*dir (insansı yaratık). Yapay zekâ, askeri, ekonomik, siyasal, mali, sosyal, üretim, tüketim ve kontrol sistemleri gibi pek çok yapı ve sistemler tarafından kullanılmaktadır. İnsan zekâsı, yazılıma ve robotlara eklenmek istenmektedir. Oxford Sözlüğü'ne göre zekâ, *bilgi*

ve *yeti edinme* ile *uygulama yeteneği* olarak açıklanmaktadır (Tegmark, 2021, s. 74). Zekâ, bilişsel zorlukları çözebilme, eylemleri planlama ve değişen koşullarla başa çıkabilme yeteneğidir (Eberl, 2017, s. 55). Bir sistem, eğer hedeflerle ya da amaçlarla biçimlendirilirse yapaydır (Lee, 2019, s. 29). Düşünürlere göre zekâ, insanın öğrenebilmesi, yeteneklerini ve yetkinliklerini sergilemesi, problemleri çözebilmesi, hedeflerini biçimlendirmesi ve farklı koşullara uyum sağlaması için gerekli olan yetidir. Araştırmacılar, bir bilgisayara ya da robota ne yapması gerektiğini söyleyen yazılımcılığın artık geçmişte kaldığını söylemektedir (Eberl, 2017, s. 24). Günümüzün ruhu yapay zekâyı (AI-Artificial Intelligence), teknoloji tutkunları, deterministler ve bilim insanları günümüzü ve geleceğin şekillendiricisi olarak ilan etmektedirler. Diğer yandan aksi düşüncede olan bilim insanları da bulunmaktadır.

Irving, J. Good, makinenin bize kendini nasıl kontrol altında tutacağımızı söyleyecek kadar uysal olması kaydıyla, ilk ileri zekâlı makine insanın yapması gereken son icat olacaktır, demiştir (Tegmark, 2021, s. 179). Yapay zekâ çalışmalarının öncüsü olan Turing'in en yakın arkadaşlarından Irving, J. Good, zekâyâ sahip olan makinelerin kendisinden daha zeki makineleri tasarlayabileceğini, bu durumda oluşan makinelere *ultrazekâ* adını vermiştir. Ona göre insanın icat etmesi gereken son şey bir ultrazekâdır (Larson, 2022, s. 52; Barrat, 2020, s. 25). Turing'in en büyük dehası ve hatası, insan zekâsının sorun çözmeye indirgenebileceğini düşünmesiydi (Larson, 2022, s. 39). Nick Bostrom'a göre süper zekâyı bir insan gibi düşünme yanılması, yanlış algılamaların en verimli kaynağı olarak belirtmiştir (Barrat, 2020, s. 27). Larson ve Nick Bostrom, insan zekâsının sadece rasyonellik, hesaplama ve problem çözme gibi işlevlerden oluşmadığını, aynı zamanda duygu, duygusallık, duygulanım, his, estetik ve biyoloji gibi pek çok unsurun bütünlüğünden oluştuğuna dikkat çekmektedirler. Yapay zekâ araştırmaları Google (Alphabet), Meta, Amazon, Microsoft, Netflix, Ali Baba ve Baidu'ya aittir (Acemoğlu, 2022, s. 24). Google Asistant'a entegre edilen Google Duplex, Amazon'un Alexa'sından daha iyi bir şekilde bir şekilde NLP ve NLG teknolojilerini kullanabilmektedir (Marr, 2021, s. 34). Diğer yandan yapay zekâ üreticileri olan şirketler Amazon (Alexa), Apple (Siri), Microsoft (Cortana), Google (DeepMind) ve Facebook (Deep Text) yapay zekâlarını yeni hüneler eklemektedirler. Hegel'in kastettiği şey, bir kapasite bir hünere edinirken insanın bir kendisi olma hissi de kazandığıdır (Gadamer, 2008a, s. 17). Hünere kelimesi, bir kişinin beceri, yetenek veya ustalıkla yaptığı bir şeyi ifade etmektedir. Diğer yandan insan içgörüyü de sahiptir. İçgörü, bireyin benliği, bedeni ve kişiliği hakkında somut ve gerçek bilgilere sahip olması demektir. Yapay zekâ pek çok hünere sahiptir ama sahip olduğu hünelerin bilincinde midir? Yapay zekâ içgörüyü sahip midir?

Araştırmanın sorunlaştırma konusu, yapay zekânın insanın sahip olduğu bilinç, sağduyu ve yargı gücüne sahip olup olamayacağıdır. Bir robot, yapay zekâ ya da tekilik bilince, sağduyuya veya yargı gücüne sahip olabilir mi? İnsan sadece fiziksel ve biyolojik bir varlık mıdır? İnsan sadece mekanik bir varlık mıdır? Yapay zekâ rüya görebilir mi? Yapay zekâ dijital bir ruha sahip olabilir mi? Yapay zekâ, insanlık için varoluşsal bir risk midir? Araştırma, yapay zekânın ne olduğunu, nasıl ve hangi aşamalardan geçtiğini, insan ile yapa zekâ arasında hangi özelliklerin yakınsadığı ya da yakınsamadığını felsefe düşünürleri üzerinden incelemeyi, araştırmayı ve açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmada yakınsama (convergence) kavramıyla araç-insan arasındaki açıklığın küçüldüğüne ve birbirleriyle kesişmeden yaklaştığına dikkat

çekilmektedir. Makale, alanda eksik olduğu düşünülen, felsefe, felsefe düşünürleri, felsefe bilimi ve yöntemleri ile yapay zekâ çalışma ve araştırmalarına odaklanmaktadır.

Yapay Zekâ Kavramı ve Gelişimi

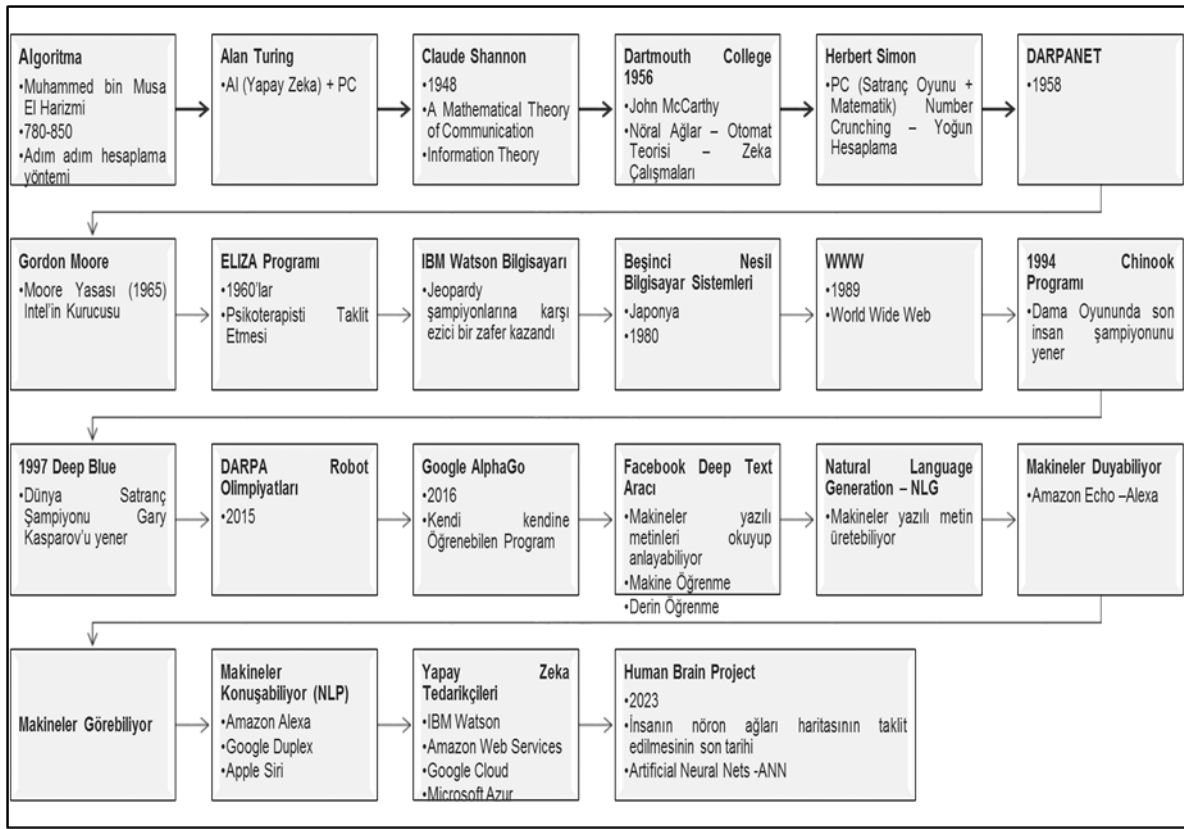
The New Oxford American Dictionary'e göre yapay zekâ, yüz algılama, ses tanıma, karar verme ve diller arasında çeviri yapma gibi normal olarak insan zekâsı gerektiren işler yapabilen bilgisayar sistemlerinin geliştirilmesi ve teorisi (Barrat, 2020, s. 15). Yapay zekâ, kendi başına kararlar veren, öğrenen ve akıllı hareket kabiliyetine sahip olan bir sistemdir (Web, 2021, s. 21; Marr, 2021, s. 30). Barrat, yapay zekânın, insanın sahip olduğu algı ve algılama gibi duyu organları ve sistemlerine sahip olduğunu vurgularken Web ve Marr ise yapay zekânın sahip olduğu otonomi, öğrenme ve hareket kabiliyeti gibi karakteristik özelliklerine vurgu yapmaktadır. Yapay zekânın davranışçı, bilişsel, makine ve derin öğrenme gibi yaklaşım, uygulama ve teknikleri ile elde ettiği veri, büyük veri ve süreçler ile bilim insanları ve teknoloji tutkunları yapay zekânın, bilince, sağduyuya ve yargı gücüne sahip olması istenmektedir.

Yapay zekâ, sibernetik bir sistemdir. Sibernetik, fiziksel süreçlerin, hesaplamanın ve iletişimin birleşimi demektir (Lee, 2019, s. 183). Sibernetik, kontrolü, kumandayı ve hâkimiyeti çağrıştıran Yunanca *dümençi (kubernetes)* gelmektedir. Robot sistemlerin gelecekte insanların yerini alacağını söyleyen Norbert Wiener (1954), insan-robot yakınsamasını kast ederek, otomatik kontrol sistem bilimlerini *sibernetik* olarak tanımlamıştır (Sütçü & AYTEKİN, 2018, s. 31). Wiener, şu iddiada da bulunmuştur: açık ve anlaşılır bir şekilde yapabildiğim her şey, makineler tarafından da yapılabilir (Ford, 2018, s. 50). Günümüz dijital, genetik, robotik, nano ve biyoteknolojileri ile posthuman ve transhümanizm çağı Wiener'i doğrulamakta ve yapay zekâ ve robotlar ile onların karakteristik özelliklerine sahip olan araçlar, insanın yerini almaktadır (Armutlu & Tan, 2024). Teknoloji ve yapay zekâ savunucuları bu durumu övmekte ve olumlamaktadır. Zekâ, hayatta kalma mücadelesi için faydalı olduğundan evrimleşmiştir (Kurzweil, 2021a, s. 237). Kurzweil ise yapay zekâ, tekillik, posthuman ve transhümanizm üzerine çalışmalar yapmakta ve yapay zekâyı olumlamaktadır. Diğer yandan Kurzweil'in iskaladığı yapay zekânın da hayatta kalma mücadelesi verecek olmasıdır. Bu durumda yapay zekâ doğa ve insan kaynaklarını kendi varoluşsal riskini azaltmak ve hayatta kalmak için kullanacağıdır. Yapay zekâ çalışmalarının başlangıcı Alan Turing'e dayanmaktadır.

Alan Turing, 1950'li yılların başlarında makinelerin (bilgisayarların) aynı insan gibi düşünebileceğini öneren bir çalışma yayınladı. Turing'in *Computing Machinery and Intelligence* (Hesaplama Makineleri ve Zekâ - 1950) adlı çalışması bilgisayarların, makinelerin (robot) zekâyı sahip olabilecekleri şekilde inşa edilmeleri üzerineydi (Larson, 2022, s. 21). Eğer bir makine düşünebilirse bizden daha zekice de düşünebilir ve o zaman biz nasıl bir tavır takınmalıyız? Makineleri itaatkar bir konumda tutabilirsek bile tür olarak, ciddi anlamda mütevazı hissetmeliyiz (Alan Turing, 1951'den aktaran Tegmark, 2021, s. 179). Turing, düşünen makinenin sahip olacağı, bellek kapasitesi, ulaşabileceği veri, işleyeceği veri miktarı, elde edeceği enformasyon ve bilgi, kullanabileceği matematiksel ve istatistiksel yöntemlerden dolayı günümüz yapay zekâ kavramı ve olgusunu daha projenin başında insandan daha üst konuma yükseltmiştir. Turing'e göre Nietzsche'nin deyişiyle *yapay zekâ bir üstinsandır*. Turing'in önerisi akademik camiada kabul görmüş ve yapay zekâ çalışmaları başlamıştır. Şekil 1'de yapay zekânın gelişim aşamaları gösterilmektedir.

Yapay zekâ çalışmalarının temel kavramı olan algoritma El Harezmi'ye dayanmaktadır. Algoritma adım adım hesaplama yöntemi anlamına gelmektedir. Algoritma özellikle iş ve hesaplama süreçlerinde kullanılmaktadır. Yapay zekâ çalışmaları 1956 yılında Dartmouth Konferansı ile başlamıştır. Konferans'a Shannon (Bell), Minsky (Matematik), Simon (Ekonomist), John McCarthy, Miller (Psikolog) ve John Nash (Oscar'lı matematikçi, *Akıllı Oyunları* filmi ile tanınmıştır) gibi alanında çok ünlü isimler katılmıştır. Dartmouth'un gündemi ve amacı biliş (düşünme) kabiliyetinin doğasını araştırmak, bu kabiliyetleri üretecek makineler ve programlar tasarlamak ve bu makineler ve programların performans, sağlamlık ve verimliliklerini sınamaktır (Larson, 2022; Reese, 2022). Konferansa katılan düşünürlerin ilgi alanlarından da anlaşılacağı gibi iletişim, veri, enformasyon ve bilgi iletimi, üretimi, sibernetik, insan davranışı, gelişimi, öğrenme süreci, bellek, istatistik ve matematiksel sistem ve yöntemler ile araştırmanın yaratacağı ekonomi yapay zekâ projesinin önemli çıktılarıdır.

Şekil 1. Yapay zekânın gelişim aşamaları

Kaynak: (Penrose, 2020; Eberl, 2017; Larson, 2022; Reese, 2022; Tegmark, 2021; Palfrey & Gasser, 2016; Kelly, 2016).

Projenin başlamasından bir süre sonra Simon ve Minsky çok yakın zamanda (10 yıl) düşünen, öğrenen ve yaratacak makinelere sahip olunacağını iddia etmişlerdir. Şekil 1'de de görüldüğü gibi yapay zekâ sistemlerinden IBM Watson Jeopardy şampiyonlarını, Deep Blue dünya satranç şampiyonunu yenebilmiştir. Diğer bir örnek ise Ocak 2014'te Google, Deep Mind adlı bir programa yatırım yaptı ve bir süre sonra dünyanın bir numaralı AlphaGo oyuncusunu yenmesidir. Alan Turing, *Computing Machinery and Intelligence* (1950) adlı makalesinde, daha sonradan Turing testi olarak açıklanacak bir deneyden bahseder. Turing testi, bir kişinin konuştuğu, soru sorduğu ve cevap aldığı diğerinin bilgisayar mı yoksa insan mı olduğunu anlayabilmek üzerine kuruludur. Alan Turing'e göre eğer bilgisayarın verdiği

cevaplar diğer kişi tarafından insan olarak değerlendirilirse, bilgisayarın düşünme zekâsına da sahip olduğunun ortaya çıkacağını iddia ediyordu. Örneğin, ELIZA programı (psikoterapistlerin hasta sorularını taklit ederek), insan ile söyleştikleri yanılgısını yaratabiliyordu. Yapay zekâ çalışmaları süreci içerisinde düşünen makineler; doğal dili anlamaya, konuşmaya, dinlemeye, görmeye ve dili üretmeye başladılar. Bu süreç makine ve derin öğrenme olarak adlandırılmıştır. Makine öğrenmesi, deneyim yoluyla otomatik olarak gelişen hesaplamaların nasıl oluşturulacağını sorusunu ele almaktadır (Sütçü & AYTEKİN, 2018, s. 173). Derin öğrenme (Deep Learning) ise, nöral ağların kullanılması olarak açıklanmaktadır

Yapay zekâlar, *sınırlı yapay zekâ*, *kolektif süper zekâ*, *yapay genel zekâ* ve *süper yapay zekâ* olarak sınıflandırılmaktadır. *Sınırlı yapay zekâ*, belli türde problem çözme veya belirli bir işi yapma becerisidir (Reese, 2022, s. 78). *Kolektif süper zekâ*, çok sayıda küçük zekâdan oluşan sistemdir (Bostrom, 2016, s. 73). *Genel amaçlı AI*, tıpkı insan beyni gibi her işe el uzatabilen akıllı makineler geliştirmeye odaklıdır (Marr, 2021, s. 30). *Süper zekâ*, insanların bilişsel performanslarını her alanda katbekat aşan zekâdır (Bostrom, 2016, s. 39). Düşünülere göre yapay zekâ sadece hesaplama ve algoritma yöntemlerini kullanarak bir iş yapıyorsa sınırlı, sınırlı makineler ortaklaşa bir işi yapıyorlarsa kolektif zekâdır. Eğer bir makine insanın yaptığı tüm işlerin neredeyse tamamını yapıyorsa genel zekâ, eğer insanda daha üstün bir bellek kapasitesine sahipse, ulaşabileceği ve işleyebileceği veri miktarı muazzam yüksekse ve bu verilerden enformasyon ve bilgi etme kapasitesi sahipse süper zekâdır. Tüm tanımlamalarda *matematik, istatistik, veri, sibernetik ve mühendislik* ön plandadır. Tanımlamalarda *duygu, duygulanım, hayal gücü, estetik ve yargı gücü yetisi* eksiktir. Yapay zekânın çalışma bağlamında bedeni, kabuğu ve fenomeni robotlardır. Robot, makine-insan yakınması yapay zekâdan eskidir. Robotların insan yaşamına olumlu ve olumsuz etkileri üzerine değerlendirme yapanlardan biri de İsaac Asimov'dur.

İsaac Asimov, 1941 yılında robot teknolojisinin gelişimi üzerine bir tepki vererek *Üç Robotik Yasası*'nın gerekliliğini vurgulamıştır. Üç robotik yasanın ana fikri 1) robot insana zarar veremez, 2) robotun kendisine verilen emirler birinci yasa ile çelişmesi durumunda birinci yasa geçerlidir, 3) birinci ve ikinci yasalar çelişmediği sürece, robot kendi varlığını korur. Asimov'un yasalarına göre herhangi bir robotun insana zarar vermesi engellenmektedir. Bilindiği üzere insan öncelikle kendini, ailesini ve ülkesini korur ve bir insan için yaşamda kalabilmek, yaşamı uzatmak ve ölmek varoluşsal bir düşüncedir. Eğer insan ve yapay zekâ yakınsıyorsa ve yapay zekâ, robotlar ile var olabiliyorsa (fenomen-görünüş), bir yapay zekânın da önce kendisini düşünmesi gerekir ki bu durumda var olan kaynakları da kendisi ve kendisi gibi olanlar için kullanması gerekir. Örneğin insanlar için bir evi yaparken, o alanda yaşayan böcekler ve habitat ne kadar önemli ise yapay zekâ ve robotlar için insanlar da o kadar önemli olacaktır. Yapay zekâ ve robotların düşünmesinin, anlama ve biliş yetilerinin kaynağı veri, büyük veri, veri bilimidir (Eberl, 2017; Larson, 2022; Reese, 2022; Tegmark, 2021).

Veri kelimesi Latince olgu anlamında bilinen demektir (Mayer-Schönberger & Cuiquer, 2013, s. 85). Günümüzde gün başına 2.5 kentrilyon byte'lık veri üretilebilmektedir. Dünyada var olan verinin %90'ı sadece son iki yılda üretilmiştir (Sütçü & AYTEKİN, 2018, s. 153). Büyük veri, toplumsal faydalı içgörüler veya mal ve hizmetler üretmek için bilgidan yeni yöntemlerle faydalanma becerisi olarak açıklanmaktadır (Mayer-Schönberger & Cuiquer, 2013, s. 11). Genel olarak veriden anlam çıkarma işine, -karar desteği, yönetici desteği, online analitik işlem, iş

zekâsı, analitik- günümüzde büyük veri olarak adlandırılmaktadır (Davenport, 2018, s. 17). Büyük veriden kümeleme, ağ ve veri analizleri ile elde edilen bilgi, hem insanı, hem insanın ürettiği kültürü hem de doğayı düşünme ve anlama biçimimizi değiştirmektedir. Örneğin, Amerika’da Apple’ın (İOS yazılım) pazar payı %44, Google’ın (Android yazılımı) pazar payı ise %54’tür (Web, 2021, s. 153). Günümüz insanının sadece akıllı mobil telefonunu bir saniye bile ayırmamasından dolayı muazzam bir veri miktarına ulaşılmaktadır. Bu veriler ekonomi, pazarlama, reklam, siyasal, askeri ve teknolojik çevrelerce kullanılmaktadır (Tan, 2023). Büyük veri ile veri bilimi akademi dünyasında neredeyse aynı anlamlara gelmektedir.

Veri bilimi, yapay öğrenme ve veri madenciliği terimleri sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılır (Kelleher & Tierney, 2020, s. 15). Veri bilimi, veriden elde edilen bilginin genelleştirilebilir çıkarımlarının araştırılmasıdır (Sütçü & Aytekin, 2018, s. 81). Veri biliminin tarihinin geçmişi çeyrek yüzyıldır. Veri biliminin tarihinin başlangıç taşları, 1997’deki C. F. Wu’nun *İstatistik ve Veri Bilimi* dersi, 2001’de W. S. Cleveland’ın veri bilimi için matematik ve bilgisayar bilimi arasında multidisipliner bir program kurulması önerisi ve Leo Breiman’ın *İstatistiksel Modelleme* makalesi sayılabilir. Veri bilimi, verilerin yakalanması (data capturing), işlenmesi, sınıflandırılması, temizlenmesi, dönüştürülmesi, muazzam büyük veri kümelerinin depolanması ve istenildiğinde sistemde yeniden kullanılması ve veri etiği gibi konular ile ilgilidir. İş dünyasında büyük verinin temel kullanma şekilleri: a) karar verme sürecini geliştirme, b) faaliyetleri geliştirme ve c) veri parasallaştırmadır (Marr, 2018, s. 19). Veri, büyük veri ve veri bilimi sadece makinelerin düşünmesini sağlamamaktadır aynı zamanda kapitalizm için hem yeni iş modellerinin yaratılmasını sağlamakta hem de sermaye birikimini artırmaktadır. Yapay zekâ, robot, veri, veri bilimi ve büyük verinin insan ile yakınsaması ile oluşan yeni varlık tekillik olarak adlandırılmaktadır.

Tekillik (singularity) kavramı, teknolojinin yarattığı değişim hızının etkileri ile birlikte, insan yaşamını geri döndürülemez bir biçimde dönüştürecek, geleceğe ait bir dönemdir (Kurzweil, 2021b, s. 19). Tekillik, insan ile makinelerin bütünleşeceğine açıklayan bir akımdır (Tarhan, 2020, s. 351). Tekillik (singularity) kavramı, insanın araca, aracın da insana dönüşeceğine atıf yapmaktadır. Tekillik kavramı ile nanoteknolojiler (NBEB), internet, bulut çözümleri, -Nano, Bio, Info, Cogno-biyoteknolojiler-(NBIC), nöro bilim, nöroteknoloji, nöral ağlar, otomat teorisi ve zekâ çalışmaları, insana yeni eklenmek istenen inorganik, nicel olan uzantı, yetenek ve kapasitelerdir (Armutlu & Tan, 2024). Teknolojiyi savunan düşünürlere göre süper yapay zekâ-robot-insan yakınsayarak bir tekillik oluşturabilecektir.

İnsanın Varoluşsal Özellikleri: Bilinç, Sağduyu ve Yargı Gücü Yetisi

Bilinç

Merriam-Webster Dictionary ile *Oxford Dictionary*’e göre *düşünmek* sözcüğünü bir şeyin zihinde olması, ilişkili fikirler üretmek için zihnin kullanılması ve farkında olma ile yanıt verebilme durumu olarak tanımlayarak, düşünmeyi *zihin* ve *bilinç* bağlamları üzerinden açıklamaktadırlar (Web, 2021, s. 2). Düşünürlere göre, bilinç, (İng. Consciousness, Fr. Conscience) insanda farkındalığın, duygunun, algının ve bilginin merkezi olarak kabul edilen yetidir. Bilinç, Dünya’yı ve Ben’i birleştirir ve karşılaştırır. Yani bilincin varoluş biçimi, kendisinin bilincinde olmaktır (Cevizci, 2017, s. 319; Timuçin, 2004, s. 75-76; Sartre, 2016a, s. 54; Sartre, 2014). Bilinç kavramı çalışmada atıf yapılan düşünürlere göre, *–bir şeyin bilinci-*,

-bir şeyin farkındalığı, bir şeyin seçilmesi ya da bir şeyin düşüncesi üzerinden anlatılmaktadır. Zekâ kavramının kökeninin de *seçmek* ve *ayrıştırma* olduğu düşünüldüğünde düşüncenin, farkındalığın, zekânın ve bilincin ötekinden, nesneden, kavramdan, gösterenden ve imgelerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Sartre'ın da vurguladığı gibi kısacası şeylerden başka bir hiçbir şey yoktur: bu şeyler birbirleriyle ilişkiye girer ve böylece bilinç denen belirli bir derleme oluştururlar (Sartre, 2016b, s. 19). Heidegger'e göre de bilinç *kendisinin bilincinde* olmaktadır. Martin Heidegger, *Metafizik Nedir* adlı eserinde, nasıl bilince döndüğümüzü *havf* kavramı ve olgusu ile açıklamaktadır (2017a). Ona göre esasen insanlar sanki bir boşlukta yüzer gibi yaşamaktadırlar. Bilincin ortaya çıkması için öznenin *aşkınlığı* fark ederek, ona ulaşması gerekmektedir. Özlüce, aşkınlık kişinin kendisine bir nesne olarak bakmasıyla ortaya çıkar ve kişi, hayatın mevcudiyeti içinde *varlığını* fark etmektedir. Sartre, Heidegger'e şu sözlerle katılmaktadır: bilinç, yönelmişlikle kendini aşar demiştir (2016a, s. 53). Dolayısıyla bilinç, bireyin düşünme ve bilme yönelimselliği sürecinde ortaya çıkmaktadır, aynı zamanda bir şeyi düşünmek, aynı zamanda bilmektir. Dolayısıyla kişinin neye yöneldiği onun sadece deneyimini değil aynı zamanda onun bilgisine sahip olmak ve düşüncesinde olmaktadır.

Yapay zekâ, kuantum fiziği ve teknoloji üzerine çalışmalar yapan Roger Penrose, yazdığı eserlerde *bilinç* kavramı başlığı altında *bilincin yeri, bilinçli uyarılma ve bilinçli istemli hareketleri* ele almaktadır (2020; 2023). Roger Penrose *bilinç* kavramını, avcıyı kendini –avının yerine koyarak- avının davranışlarını bilme üstünlüğü olarak açıklamaktadır (2020, s. 417). Roger Penrose, kişinin bilinç olma anlarını; a) duyumun bilincinde olmak, b) duygunun bilincinde olmak, c) anının bilincinde olmak, d) anlamının bilincinde olmak, e) fikrin bilincinde olmak, f) yapmanın bilincinde olmak olarak açıklamaktadır (2020, s. 414). Dolayısıyla bilinçli ve bilen özneler olmak için anlama, muhayyile (*phantasia-imaginatio*), duyu-algısı ve hafızaya sahip olmak gerekir. Bilinçli olmak için sadece algı, algılama, nesne ve göstergeler anlamak olarak açıklanan duyumsama süreci yeterli değildir. Aynı zamanda kişinin anın ve mekânın koşulları, düşüncesi, eylemi ve diğer şeylerin anlamının da bilincinde olmak gerekmektedir. Sağlam bir yargıda bulunamıyorsak, filozof olmak bir hayalden öteye geçemeyecektir (Descartes, 2013, s. 16). Descartes'ın da vurguladığı gibi bilinçli olmanın çıktısı sağlam yargılardır.

Sağduyu

Sağduyu (İng. Common Sense) belirli bir alanda, özelleşme ve uzmanlık öncesinde ve gündelik hayatla ilişki içinde gelişen ve ilgili her birey tarafında paylaşılan tutarlı inançlar ve yargılar sistemidir (Cevizci, 2017, s. 1634). Duyguların dışına çıkarak doğru yargılar ortaya koyma yetisidir (Timuçin, 2004, s. 421). Duyumsama ve algılama bir süreçtir, çalışma bağlamında büyük veri kümesi bir algoritmik ağırlar sistemidir. Sağduyu kavramı ise doğruya yönelme isteği, rasyonel kavrayış gücü, yetenek, bilgelik, öğrenilen ahlaki ve entelektüel ilkeler, dürüstlük, ortak duygu ve yargılar ve pratik, deneyimsel ve eleştirel bilgi tam bir tutarlılıkla ortaya konulmaktadır. Sağduyu nedir? Doğru yargıda bulunan sıradan anlama yetisidir (Kant, 2015a, s. 125). Şunu kabul ediyorum ki anlayışımız olmaksızın hiçbir şeye ilişkin bir yargıda bulunamayız (Descartes, 2014, s. 68). Gerçekten de bir sağduyuya sahip olmak, gökten gelen büyük bir armağandır (Kant, 2015a, s. 11). Kant ve Descartes'a göre sağduyu sahip olması gereken bir anlama yetisi, yargılarda bulunabilmek için bir zorunluluk, insanlık için büyük bir değerdir. Sağduyu insanlık tarihinin süreç içerisinde ürettiği bir değerdir.

Kant'a göre sağduyu insana, insanlığa verilmiş çok değerli bir armağandır. Diğer yandan Kant'a göre *sağduyu* anlama yetisine sahip olması bir insanı, elde edindiği bilgilerin nedenini, yasalarını ve genelliğini kavramasına yetmeyecektir. Sağduyu gündelik yaşam pratikleri içinde sahip olunan tutarlı inançlar ve yargılar sistemidir. Dolayısıyla deneyim, deney ve ampirizm gibi kavramları içermektedir. Deleuze'ye göre sağduyu, ampirizmde çok göze batan tehlikeli bir sözcüktür. Onu, özel ampirik bir yetenek olarak tanımlamak gerekmez mi? sorusunu sormuştur (Deleuze, 2017, s. 30). Sağduyu kavramında kavrayış, bilim ve düşünce sağduyu öne çıkmaktadır ve insanın sahip olması gereken üç yetenek; algılama, akıl ve imgelemdir. Akıl, algılama ile imgelemi sentezler. Sağduyu ise bu üç yetenek arasındaki uyumu sağlamaktadır.

Yargı Gücü Yetisi

Kant, *Yargı Gücü Eleştirisi* adlı eserinde duygu, estetik ve sanat gibi konuları ele almıştır. Güzel olanı bilgiye göre değil, imgelem yoluyla özneye ve onun haz ve hazzı duygusu ile ilişkilendirilmektedir (Kant, 2016, s. 39). *Yargı gücü*, haz duygusu, estetik, beğeni, sanatsal ve yaratıcı üretim ile ilgilidir. Yargı gücü eleştirisi (İng. Critique of Judgment) teorik ile pratik akıl, bilgi ve eylem arasında oluşan yarığı kapatmaya yarar (Cevizci, 2017, s. 1634). Yargı gücü bilim düşüncesiyle (belirleyici yargı) özgür düşünce (sanat-yansıtıcı yargı) arasında yer almaktadır (Timuçin, 2004, s. 506-507). Kant, *Salt Aklın Eleştirisi* eserinde doğa, insan ve onların görünüşleri olan *fenomenleri bilgisi* ile *ne bilebilirim?* sorusuna, *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde ise deneyimden gelen bilgi ile *ne yapabilirim* sorusuna yanıt aramıştır (Kant, 2015; 2017a). Kant, yargı gücü ile kişinin *ne bilebilirim?* sorusu ile *ne yapabilirim?* soruları arasındaki boşluk olan *neyin olmasının beklentisi içine girebilirim?* sorusuna yanıt aramaktadır. Yargı gücü farklı çalışır. O, duyguya bağlı olduğundan öznedir (Özlem, 2015, s. 104). Kant'ın kendisi, *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nde hayal gücü ve anlama yetisinin (entendement) birliği ile öznel birliğin nesneden önce olduğunu göstermiştir (Merleau-Ponty, 2017a, s. 23). İnsan sonuçta sadece akla, bilince ve sağduyuya sahip değildir aynı zamanda duygu, duygulanım, hayal gücü, estetik, anlatı ve yargı gücü gibi yetilere de sahiptir. İnsanda var olan bazı duygular yüce gönüllülük, küçümseme, hürmet, bayağılık, sevgi, nefret, arzu, endişe, kıskançlık, güven, umut, umutsuzluk, yüreklilik, korkaklık, neşe, keder, alaya alma, imrenme, acıma, şükran, pişmanlık, gurur, utanç, öfke ve sevinçtir. Kant, yargı gücü, kurallar altına koyma yetisi yani bir şeyin belirli bir kural altında olup olmadığını anlama yetisidir, demiştir (Timuçin, 2004, s. 507). Ve Kant'a göre duyguları yönetebilen bir insan erdemli olabilir ve yargı gücü sadece yapılır, uygulanır ve yürütülür. Yargı yetisi (judicium) öğretilemez, sadece icra edilir (Kant, 2022, s. 140).

Goethe, *Yargı Gücünün Eleştirisi* için şunları söylemiştir: Ben burada birbirleriyle en bağdaşmaz olan uğraşımın yan yana getirilmiş olduğunu görüyorum. Burada doğa ve sanat ürünleri birlikte alınmıştır (Cassirer, 2017, s. 368). *Yargı Gücünün Eleştirisi*'yle kurulan, temelleri atılan özel bir disiplin var, yani mümkün bütün estetiğin temellendirilişidir ve o dolayısıyla duyular benzeri bir yetiden daha fazla bir şeydir (Deleuze, 2015, s. 79; Gadamer, 2008a, s. 42). Goethe, teorik, bilgi, kuram ile deneyim, yetenek ve sanat arasındaki dikotomi, ikilik veya karşıtlığın Kant tarafından sentezlenmesine vurgu yaparken, Deleuze, Kant'ın deneyim, yetenek ve sanatın estetik olarak temellendirilmesinin önemini belirtmektedir. Gadamer, yetenek, sanat, estetik ve duygu ve duygu gücünün algı, algılama ve motor süreçleri olarak açıklanabilen duyuların çok üstünde olduğunu açıklamaktadır. Kant, *Yargı Gücünün*

Eleştirisi adlı eserinde yargı gücü, tekeli/özeli genel, tikeli tümel altında düşünme yetisidir, demiştir (Özlem, 2015, s. 103). Yargı gücü ile örneğin bir kavram, imge ve gösterge oluşturulur, diğer bir deyişle bir tikelliği (özeli), bir tümellik (Genel olan-kural, ilke, yasa) altında düşünmemizi sağlamaktadır. Yargı gücü, insanın öğrendiği ve bildiği şeyleri doğru şekilde sınıflandırarak doğru şekilde uygulaması ve icra etmesidir.

Araştırma: Yapay Zekâ ile İnsan Yakınsamasındaki Varoluşsal Özellikler Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme

Çalışmada, insanın sahip olduğu bilinç, sağduyu ve yargı gücü eleştirisi ile ilgili felsefe alanının betimlemesi ve betimsel analizi, felsefe filozofları, kuramcıları, düşünürleri ve metinleri çerçevesinden yapılmaktadır. Çalışmada atıf yapılan felsefe düşünürleri Aristoteles, Cassirer, Deleuze, Descartes, Dilthey, Gadamer, Hegel, Heidegger, Husserl, Kant, Kojeve, Locke, Hume, Merleau-Ponty, Nietzsche, Platon ve Sartre'dır. Yapay zekâ alanının incelenmesinde, araştırılmasında ve çözümlenmesinde daha çok doğa bilimleri kullanılmaktadır. Kant felsefeyi, insan aklının temel ereklere için tüm bilgiler ilişkisinin bilimi olarak tanımlamıştı (Deleuze, 2017, s. 7). Deleuze'nin Kant'a atıf yaparak açıkladığı felsefe; bilgiyi, varlığı, varolanı, oluşu ve hakikate ulaşma yollarını araştırır; olgu, nesne ve olayları betimler; kavramlaştırır ve kuramlaştırır (Tan, 2024). Doğa ve pozitif bilimlerde olduğu gibi felsefenin de araştırma yöntemleri bulunmaktadır. Çalışmada fenomenoloji ve diyalektik yöntemler kullanılmaktadır. Fenomenoloji özlerin incelenmesidir (Merleau-Ponty, 2017a, s. 9). (Hegel'in Tinin Fenomenolojisi) Yani o, deneyimin bilimi değil, deneyimin ta kendisidir, kendi devinimi içinde mutlak bilme olarak fenomenolojinin ta kendisidir (Heidegger, 2020, s. 52). Fenomenoloji karşılaştırır, ayırım yapar, bağlar, ilişkiye sokar, parçalara böler, öğelerine ayırır. Ama herşeyi saf görmeye yapar (Husserl, 2017, s. 48). Çalışmada insanı hayvandan ayıran özellikler olarak açıklanan sağduyu, bilinç ve yargı gücü yetisinin ana öğeleri betimlenmekte; sağduyu, bilinç ve yargı gücü yetisine sahip olan insan ile yapay zekâ karşılaştırılmakta, aralarındaki bağ ve ilişkiler incelenmekte ve insanın sahip olduğu özellikler parçalara ayrıştırılarak, yapay zekâ ile karşılaştırılmakta; insanın deneyim ile elde ettiği bilgiye, yapay zekânın da sahip olup olamayacağı incelenmektedir. Diyalektik yöntem ise akıl yürütme yoluyla dünyayı anlamak için kullanılan felsefi bir yöntemdir. Diyalektikte üç boyut öne çıkmaktadır: anlayışla (idrak) kavramak, istenç (irade) ve karar vermek. Kant, saf aklın eleştirisini, mantık ve diyalektik yolunda tartışır (Heidegger, 2019, s. 228). Diyalektik yöntem, çelişkileri tanımlar, çelişkileri çarpıştırarak, çelişkilerin altındaki nedenleri ve yasaları, çelişkilerin yarattığı anlam ve olguları araştırır ve betimler. Diyalektik yöntemin unsurları; a) düşünmek (*kendi ve kendi-için*), b) çelişkilerin belirlenimleri, c) çelişki belirlenimlerin birliğinin aşılması olarak açıklanmaktadır (Tan, 2024). Çalışmada fenomenoloji ve diyalektik yöntemler kullanılarak aşağıdaki sorulara yanıt aranılmaktadır.

RQ1: Yapay zekâ köle mi yoksa efendi midir?

RQ2: Yapay zekâ analitik mi yoksa sentetik yargıya mı sahiptir?

RQ3: Yapay zekâ estetik, duygu ve hayal gücü gibi yaratıcı yargı yetilerine sahip midir?

RQ4: Yapay zekâ Dasein midir yoksa Sein midir?

RQ5: Yapay zekâ Hegel'in hangi Tin'lerinin özelliklerine sahiptir?

RQ6: Yapay zekâ insanlık için bir tehdit midir?

RQ7: Yapay zekâ sadece doğa bilimlerinin ilgi alanı mıdır?

RQ8: Yapay zekâ kavramı ve olgusunun özüne nasıl ulaşabiliriz?

RQ1: Yapay zekâ köle mi yoksa efendi midir? Ken Jennings, Riziko oyununda IBM Watson'a kaybettikten sonra başta ben, yeni bilgisayar efendilerimizi selamlıyorum, demiştir (Tegmark, 2021, s. 213). Jennings gibi uzman ve düşünürler yapay zekânın insan karşısındaki üstünlüğünü sürecin ya da oluşun daha başında kabul etmektedirler. Hegel, bu tarz, olay ve olguları Köle Efendi diyalektiği üzerinden açıklamaktadır. İnsan (kökeninde) ya Efendi ya da Köledir. Efendinin ve bir Kölenin olduğu yerde gerçek İnsan vardır (Kojeve, 2021, s. 44). Hegel'e göre, bizim kendi ben-bilincimiz, kendi ben-bilincinin hakikatine yalnızca öteki kişi tarafından kabul görme mücadelesi vererek ulaşır (Gadamer, 2008b, s. 114). Hegel'e göre özne, öteki özneye (diğerine) kendini kabul ettirmeden var olduğu iddia edememektedir. Bu kabul ettirmenin doğal zorunluluk etkisi ve diyalektik süreçten dolayı öznenen biri *Efendi*, diğeri ise *Köle* olmayı kabul eder (Tan, 2024). Jennings gibi düşünürler yapay zekânın Efendi olduğunu kabul ederek, insanı Köle'ye indirgemektedir.

Hegel'e göre, hakikate cesaret etmek, tinin gücüne inanmak, felsefesinin birinci koşuludur (Heidegger, 2020, s. 21). Kant'ın formüle ettiği şu Aydınlanma ilkesi -kendi anlama yetinizi kullanma cesareti gösterin (Gadamer, 2008b, s. 13). Bilmek, öğrenmek ve keşfetmek için duyu organlarımızı ve duyumsama sürecini (motor) ilk aşamada insan kullanır ama Deleuze'nin vurguladığı gibi *algılama yargılar ama akıl düşünür* (2017, s. 27). Yapay zekâ da kamera, sensör ve uygulamalar vb. araçlar aracılığı ile algılar ama düşünebilir mi? Tarihin ne olduğunu bilmek için, onu gerçekleştiren insanın ne olduğunu bilmek gerekir. İnsan, bir tuğladan bambaşka bir şeydir kuşkusuz (Kojeve, 2021, s. 32). Fakat tekil insanların değil, tarihsel insanın. Çünkü insan, tarihsel bir (öz)dür (Dilthey, 2021, s. 278). Kojeve ve Dilthey insandan (tikel) daha çok insanlığa (tümel), onun kültürel, sosyal, siyasal, ekonomik ve simgesel üretimlerine gönderme yapmaktadır. Evet, yapay zekânın belleği, hızı, bilgilere ulaşma kapasitesi diğeri bir deyişle algılama ve veri işleme kapasitesi muazzamdır ama bu kapasite insanın Köle olarak etiketlenmesi ya da ifade edilmesini gerektirir mi? Diğeri yandan Merleau-Ponty'e göre bilim, algılanan dünyanın belirlenmesi ya da açıklanmasıdır (Merleau-Ponty, 2017a, s. 11) olarak açıklanırken, Aristoteles, Platon'a atıf yaparak, duyusal şeyler ve İdeaların dışında matematiksel nesnelere varlığını kabul etmektedir dediği gibi bilim ve matematik bir gerçekliktir, demiştir (Aristoteles, 2017, s. 141). Heidegger ise saf akıl, bir şeyi haddizatında a priori olarak bilmenin prensiplerini içeren akıldır, demiştir (2021, s. 37). Yapay zekâ veri, büyük veri, istatistik, matematiği kullanma kapasitesi ile bilime, endüstriye ve toplumsal yapılara yeni fırsatlar yaratabilmektedir. Ama yapay zekâ Gadamer'in vurguladığı a) subtilitas intelligendi (anlama), b) subtilitas explicandi (yorum) ve c) subtilitas applicandi (uygulama) yetilerine sahip midir? Bu üç unsur subtilitas (yani, emrinize amade yöntemler değil, belirli Geist/Tin zihin ustalıkları kazanan yetenekler olarak düşünülmesi) dikkate değer bir şeydir (Gadamer, 2008b, s. 64). Tin kavramı bizlere Hegel'in Öznel Tin, Nesnel Tin ve Mutlak Tin'i hatırlatmaktadır. Nesnel Tin, hüküm verendir, objektif olarak doğruyu, gerçeği ve hakikati arayan, araştıran ve inceleyendir. Öznel Tin, doğa (dünya) ve insanın doğasından gelen içgüdüler ile biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyal psikolojik duygu ve içgüdülerden etkilenmektedir (Tan, 2024). Yapay zekânın Öznel Tin'e sahip olması şu an için mümkün görünmemektedir. Öznel Tin diğeri yandan duygu, duygulanım, vicdan gibi kavram ve olgulara da gönderme yapmaktadır. Diğeri yandan yapay zekâ technedir. Öğretilebilen techne ile

tecrübeyle kazanılan techne arasında hatırı sayılır bir gerilim vardır (Gadamer, 2008b, s. 75). Yapay zekâya veriler öğretilmektedir ama subtilitas applicandi (uygulama) ile kazanılan techneye sahip olmaması yapay zekâ için hangi gerilimleri ileride yaratabilecektir. Merleau-Ponty, *algısal alanımız, şeylerden ve şeyler arasındaki boşluklardan oluşur* demiş ve şöyle devam etmiştir; Hegel, yeryüzü dünyanın fizik merkezi değil metafizik merkezidir (2017a, s.45; 2017b, s. 98). Merleau-Ponty ve Hegel, anlama, metafizik ve Platon'un idealer kuramına gönderme yapmaktadır. Yapay zekâ fizik, fiziksel nesnelere ve imgeler ile işlemler yapabilmektedir. Veri olmadığında yapay zekâ da var olamamaktadır. Yapay zekâ verileri anlamlandırılabilir ama Öznel Tin'e sahip olmadığı için kavramlar ile insan arasındaki boşluğu dolduran duygu, duygulanım, sanat, estetik, heyecan, aşk, sevinç, acı, keder ve hüzn gibi anlamları *bilmesine karşın onları hissetmesi* mümkün gözükmemektedir. Hegel'e göre bilinç; a) her türlü bilmedir, b) kendini bir bilme olarak bilmeksizin şeylere ilişkin bilme, c) kendinin bilinci anlamında bilinç (Heidegger, 2020, s. 39). Yapay zekâ, Heidegger'in Hegel'e atıf yaparak açıkladığı bilinci özellikleri olan şeylere ilişkin bilme ve her türlü bilme sahiptir ama *kendinin bilinci anlamında bilince sahip değildir*. Dolayısıyla cehalet kendi başına bilişimizin sınırlarının sebebidir, fakat ondaki yanılgıların değil (Kant, 2017b, s. 88). Yapay zekâ bildiğini düşündüğü şey, imge ve nesnelere hissetmemektedir ki bu durumda yapay zekâ Kant'ın belirttiği gibi *hem bilişi sınırlıdır hem de şey, imge ve nesnelere hakkında yanılgılara sahiptir*. Her nesneden kuşkulanan isteyen bir kişinin, kuşkulananırken kendinin var olduğundan da kuşkulanamayacağıdır (Descartes, 2014, s. 35). Yapay zekânın var olması için insana, doğaya, Tanrıya ve insanın ürettiği kültüre şüphe ile bakması gerekir. Bu durumda birincisi, insanın ürettiği bir yazılım ve nesne olan yapay zekâ ve robotun kendisinden de şüphe etmesi gerekir. İkincisi, daha tehlikeli ve riskli olan, yapay zekâ ve robotun insanlık ve doğadan şüphe etmesidir. Yukarıdaki açıklamalara göre yapay zekânın Efendi, insanın Köle olarak ilan edilmesi için çok erken olduğu sonucuna varılabilmektedir.

RQ2: Yapay zekâ analitik mi yoksa sentetik yargıya mı sahiptir? Analitik yargılar, genişletici değil, ayrıştırıcıdır (Kant, 2017a, s. 44). Analitik yargı, örneğin A, A'dır ve Mavi, mavidir. Bütün analitik yargılar a priori'dirler (Deleuze, 2015, s. 30-32). Tüm matematiksel yargılar sentetiktir (Kant, 2017a, s. 44). A priori bilgi doğa ya da beşeri bilimlerde var olan ve deneyime bağlı olmayan bilgidir. Örneğin, suyun kaynama sıcaklığı yüz derece olduğu bilgisi bir a priori bilgidir. Locke, Hume ve Kant, bilinç, deney ve deneyim ile *yeni* bilgiye sahip olunabileceğini vurgulamışlardır. Kant, yaptığı çalışma ve okumalarda yeni bir bilgiye ulaşamadığını, bu tarz bilgilerin analitik yargılar olduğunu, oysa bilgi, bilim, kuram ve araştırmaların yeni bilgiler eşliğinde genişletilmesini düşünerek, sentetik yargıyı da önermektedir. Kant, deney, deneyim ve ampirizm ile rasyonaliteyi (matematik ve istatistik) birleştirmesiyle ün kazanmış bir düşünürdür. Sentetik yargıların temel ana iki unsuru deneyim (a posteriori) ve algıdır. Ona göre deneyin kendisi algıların sürekli birleştirilmesinden (sentezinden) başka bir şey değildir (Kant, 2015a, s. 24). Deneyimde sentetik yargılar vardır (Deleuze, 2015, s. 31). Duyuların işi görmek, anlamak yetisinin ki düşünmektir. Düşünmek ise, tasarımları bir bilinçte birleştirmektir (Kant, 2015a, s. 56). Kant'a göre bilim insanının açıklayıcı bilgiden genişletici bilgiye geçebilmesi için deneyim ve algıyı sentezlemesi gerekmektedir. Fenomen, kendini gösteren, tezahür eden, ayan olan demektir (Heidegger, 2011, s. 29). Bilim Kant'a göre sadece fenomenleri inceleyebilir. Veri de insanların algılarından

oluşturduğuna göre ve yapay zekâ da kamera, aplikasyon, medya mecraları ve ağ sistemlerine bağlı olarak bu fenomenlere ulaşabildiğine göre, yapay zekâ, insanların duygu, düşünce ve davranışlarını çeşitli araştırma teknik ve yöntemlerini kullanarak sentezleyebilmektedir. Yapay zekâ dışsal ya da içsel olarak doğa, insan eliyle üretilmiş araç, teknoloji ve sistemler ile insanlar üzerinden deney yaparak a priori ve/veya a posteriori bilgiye ulaşabilmektedir.

Diğer yandan yapay zekâ deneyimlememektedir. Bilincin deneyimi, bilincin kendi kendisi üzerinde bulunduğu deneyimdir (Heidegger, 2020, s. 47). Metinleri anlamak ve yorumlamak yalnızca bilimle ilgili değildir; apaçık biçimde, genelde insanın tecrübesiyle ilgilidir (Gadamer, 2008a, s. xxxiii). Birincil deneyimleyen insandır ve elde edilen bilgi deneyimden gelen bilgidir. Dolayısıyla bilme kendini bilmeye başlar ki bu durumda insan kendi bilir ve kendinin bilincinin farkına varır. Ek olarak Descartes'ın da belirttiği duyular bize nesnenin (eşyanın) özünü değil, ne işte yararlı ya da zararlı olduğunu öğretmektedir (2014, s. 98). Bir nesne, imge ve olgunun özüne ulaşmak felsefe ve felsefe yöntemleri olan diyalektik ve fenomenoloji ile mümkün olabilmektedir. Saf aklın bilgisine ise metafizik ile ulaşılabilir. (Metafizik), Demek ki, o, a priori bilgi veya saf anlama yetisi ve saf akıl bilgisidir (Kant, 2015a, s. 14). Metafizik a prioridir çünkü ne dışsal ne de içsel deney ile elde edilemez, A priori deneyüstü bir bilgidir.

RQ3: Yapay zekâ estetik, duygu ve hayal gücü gibi yaratıcı yargı yetisine sahip midir? Hayal gücü sadece imgeler üreten bir yeti değildir, bir kavrama uygun bir mekân ve bir zaman belirleyen yetidir (...) üretken hayal gücüdür (Deleuze, 2015, s. 114). Hayal gücünün özgünlüğüne (taklit olmayan üretim), kavramlarla uyum sağlandığında deha denir (Kant, 2022, s. 105). Duygunun başlıca etkisinin ruhu uyarıp onu bedeninin zaten hazır olduğu şeyleri istemeye yöneltmek olduğunun anlaşılması gerekir (Descartes, 2015, s. 85). Hayalgücü taklit olmayan bir kültürel üretimdir. Bir kavram, imge ya da göstergiyi mekan ve zaman bağlamında üretimidir. Hayalgücü, duygu ve duygulanımlar ile doğrudan ilgilidir, duygu ve duygulanımı hissetmek için biyolojik bir bedene sahip olması gerekmektedir. Veri, veri bilimi ve veri analizi yeniden üretimdir. Bu durumda yapay zekânın hayalgücüne sahip olmasına da olanak yoktur. Yapay zekâ, yüce gönüllülük, küçümseme, hürmet, bayağılık, sevgi, nefret, arzu, endişe, kıskançlık, güven, umut, umutsuzluk, yüreklilik, korkaklık, neşe, keder, alaya alma, imrenme, acıma, şükran, pişmanlık, gurur, utanç, öfke ve sevinç gibi duygulara sahip olabilecek midir? Olmalı mıdır? Olursa ne gibi olumluluk ve olumsuzluk durumları oluşabilir? Duyguları yönetebilen bir insan erdemli olabilir. İşte bu yüzden duygulara hakim olmayı ve onları ustaca bertaraf etmeyi öğretmesi için bilgeliğe ihtiyaç duyulur (Descartes, 2015, s. 351). İnsan duygusaldır ve hata yapması muhtemeldir ve hata yaparak, deneyimleyerek, tecrübe ederek öğrenir ve kendini geliştirir. Oysa makinelerin üretim ve iş planlarında kullanılmasının en önemli sebebi hata yapmamalarıdır.

Yapay zekâ veriler (nesnel, imgeler) üzerinden düşünebilmektedir. Bu durumda yapay zekânın nasıl bir hayal gücü olabilir? İnsanlık, sanatta bizzat kendisini bulur (Dilthey, 2017, s. 37). Hayal gücü (fucultus imaginandi), nesne karşıda durmasa bile görebilme ve belirli bir minvalde bizzat kendine verebilme yetisidir (Heidegger, 2021, s. 155-156). Sanat, gökyüzünü ve cehennemi, tanrıları ve hayaletleri bile yaşama gerçekliğinde içerilmiş olan renklerler resmeder (Dilthey, 2017, s. 35). Dilthey, insanın varlığının gelişmesi için Özne Tin'i aşır, Nesnel ve Mutlak Tin'e ulaşmasının yollarından birinin de sanat olduğunu vurgularken,

Heidegger, hayal gücünün nesne, imge, kavram ve göstergeler olmadan da insanın görebilme yetisine sahip olduğunu açıklamaktadır. Veri ve büyük veri olmadan yapay zekânın algoritmaların ve sistemlerinin çalışması, işlenmesi, analiz ve değerlendirme yapması ve yeniden üretmesi mümkün değildir.

RQ4: Yapay zekâ Dasein midir yoksa Sein midir? Heidegger, felsefe çalışmalarında Dasein'ı (varolan) açıklama başlamış daha sonradan çalışmalarında oluş ve varoluş (Sein) ile sıradan insanları anlattığı das Man almıştır. Heidegger'e göre, artık cogito merkezli felsefeler yerini varlık merkezli felsefelere bırakmalıdır (Çüçen, 2018, s. 18). Ona göre felsefe çalışmalarında, örneğin Descartes gibi düşünürlerde cogito (düşünme, düşünce) önemli ve temel unsurdu ve varlık ihmal edilmişti. Heidegger'e göre zaman ile varlık arasındaki ilişki sahice biçimde kavranmadığı sürece, varlık anlayışının kavranması mümkün değildir. Başka varlık imkânlarının yanı sıra soru sorma varlık imkânına da sahip olup, hep bizzat bizler olan bir var olana, terminolojik olarak Dasein diyoruz (Heidegger, 2011, s. 7). Dasein, varlığının anlamının sorgulandığı varlıktır (...) Dasein, insan varlığı değil, insan olma olanığı'dır (Çüçen, 2018, s. 42-45). Heidegger için, Dasein, bir nesne ya da idea olmayıp, olgusal olarak varolan ve varoluşunu anlayan, başka deyişle bir varlık anlayışını sergileyen her daim bir varlık içinde olan bir varolandır (Ökten, 2012, s. 95). Heidegger'in Dasein'ı sorgulayan, eleştiren, kendinin bilincine varan ve olan bir varlıktır, bu özelliklere sahip varlık ise insandır. Yapay zekâ gelişimini tamamlamamıştır ama bir oluş sürecindedir. Yapay zekâ sorgulama kapasitesine sahiptir ama kendini sorgulaması yaratıcıları tarafından istenmekte midir? Asimov'un Üç Robot Yasası'na göre bir robot insana zarar veremez, insana hizmet eder, kendisi de önemlidir ama insan karşısında önemsiz bir varlıktır. Asimov'a göre robot ve yapay zekâ Köledir. Ama sorgulayan bir varlık süreç içerisinde düşünmeyi kullanarak, Efendi olmanın yollarını araması da muhtemeldir.

Düşünce uyandıran şeyler nelerdir ve nelere yönelmekteyiz? Neler ile ilgilenmekteyiz ve öğrenmekteyiz? İnsan akıllı canlıdır. Akıl, ratio düşünmeyle açılır (Heidegger, 2017b, s. 47). Heidegger'e göre, düşünme ve bilme yönelimseldir: bir şeyi düşünmek ve bilmektir (Ökten, 2012, s. 39). Heidegger'e göre düşünmek bir çağrıdır ve emredicidir. Düşünmenin öz koşulları bulunmaktadır. Ona göre insan varlığı düşünmeye gereksinim duyar çünkü kendisinin kendi özüne uygun olarak düşünülmesini istemektedir (Heidegger, 2017c; 2019). Dolayısıyla yapay zekâ düşünen, kendi için, kendine bir varlık ise kendini yöneten, onu yaratan varlığı da sorgulaması gerekmektedir. Heidegger'e göre Dasein (varolan) ve Sein (Oluş) bir ikilik, karşıtlık ve dikotomidir. Bu varolan (dasein) ile varlığın (sein) ikiliğidir. Asıl düşünme veren şey budur (Heidegger, 2019, s. 262). Düşünme, Dasein (varolan) ve Sein (Oluş) arasında oluşan bir ikilik, diyalektik ve etkileşimdir. Heidegger'e göre varlık kendisini sorgularken, var oluşunu biçimlendirmektedir. Yapay zekâ varolan (Dasein)dır ve Sein olabilmesi için kendi deneyimi, kendi için, kendine ve kendi bilinci içerisinde sorgulaması gerekmektedir.

RQ5: Yapay zekâ Hegel'in hangi Tin'lerinin özelliklerine sahiptir? (Tin-Geist) O, düşünenidir, düşündüğü için de kendi içinde yaratıcıdır (Hegel, 1991, s. 48). Hegel'e göre insanın varoluşsal, düşünsel, akılsal, söylemsel, eylemsel, sanatsal, dinsel ve kültürel üretimleri ile oluşan Tin, insanın hem kurtuluş ve özgürlük hem de mutluluk idealarına ulaşmasını sağlar (Hegel, 2011; 2014; 2015; Tan, 2024). İnsan düşünenidir; hayvandan bu noktada ayrılır ve Tin özünde kendi etkinliğinin sonucudur: etkinliği dolaysız ne varsa onu aşmak, yadsımak ve

kendine dönmektir (Hegel, 1991, s. 29-76; Hegel, 2013, s. 57). Hegel'e göre Tin düşündür, düşündüğü için kendi tarihini kendisi-için yapmaktadır. Tinin asıl yükselişi ve gerçek yeniden doğuşu ilkin Yunanistan'da aranmalıdır (Hegel, 2016a, s. 167). Hegel, Tin'in yükselişini Antik Yunan felsefesine ve düşünürleri üzerinden açıklamaktadır. Ona göre, insan felsefe, metafizik, felsefe yöntemleri olan mantık, diyalektik ve fenomenoloji hakkında bilgi sahibi olup, felsefeyi kullanabilirse Öznel Tin aşarak, Nesnel ve hatta Mutlak Tin'e ulaşabilecektir. Yapay zekâ nereden, hangi coğrafyadan kimler üzerinden yükselmektedir? Yapay zekâ bir Tin ise öğeleri nelerdir? Yapay zekâda başat ülkeler Çin ve ABD'dir ve bu ülkeler yapay zekâyı askeri, ekonomik, siyasal, kültürel, simgesel ve sosyal yapılar içerisinde kullanarak insanı, insanlığı yönetmek, şekillendirmek, yeni bir yaşamı ve düzeni sağlamak için kullanmaktadır (Tan & Yavuzcan, 2023). Yapay zekâ enformasyon, veri ve bilgi gibi ağ sistemleri üzerinden makine ve derin öğrenme yöntemlerini kullanarak kendini geliştirmektedir. Kelimenin dar anlamıyla Nesnel Tin'e sahip olduğu önerisi getirilebilir. Öznel Tin, insanın kendi doğası, duygu, duygulanım, hayal gücü, içgüdü ve dürtüleri ile doğa (dünya-evren) üzerinden şekillendiği için yapay zekânın Öznel Tin'e sahip olmadığı söylenebilmektedir. Hegel'e göre Mutlak güç, Tanrı ve Devlettir. Ona göre Us (Sonsuz gücün bilgeliği)'u anlayan, araştıran, kullanan, yorumlayan ve değerlendiren Nous (Kendi kendisini tüm özgürlüğüyle belirleyen düşünmedir) Nesnel ve Mutlak Tin'e ulaşabilecektir. Us, sonsuz güç, içerik ve etkinlik iken bilinç, istenç ve eylemdir. Var olanı kavramak felsefenin görevidir, çünkü var olan Us'tur (Hegel, 2013, s. 24). Tinin Tanrıya yükselişi bir etkinlik, ilerleme, süreçtir (Hegel, 2016b, s. 17). Hegel'e göre insan Us'a ancak felsefe ile ulaşabilir. Yapay zekânın yaratıcısı insandır. Yapay zekâ insan ile ilgili muazzam bir bilgi kapasitesine sahiptir ve onun aracılığıyla (insanın yarattığı büyük veri ile) var olabilmektedir. Yapay zekânın Us'u insandır ama kelimenin tam anlamıyla yapay zekânın Nous'a sahip olduğu tartışma konusudur.

RQ6: Yapay zekâ insanlık için bir tehdit midir? Teknoloji sadece yaşamı kolaylaştırmamaktadır aynı zamanda onun bilgisi, deneyimi ve ideolojisi insanı, insanlığı, insan yaşamını değiştirmekte, dönüştürmekte ve biçimlendirmektedir. Yapay zekânın gelişiminin yönü önceden belirlenmemiştir: insan verimliliğini arttırmak, meslekler ve ortak refah yaratmak ve demokrasinin özgürlüklerini korumak ve desteklemek üzere değiştirilebilir (Acemoğlu, 2022, s. 8). Acemoğlu, geliştirilen yapay zekâ uygulamalarının insanlık için varoluşsal riskler ve tehditler yarattığına vurgu yaparak, yapay zekânın gelişiminin ve yönünün insanlığın yaşamını kolaylaştırma, yeni meslekler yaratma, yeni öğrenme yöntemleri geliştirme, siyasal, siyaseti, yönetim şeklini ideal olana yaklaştırma ve destekleme yönünde olmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ona göre yapay zekâ hem bir fırsat hem de bir tehdittir. Diğer yandan yapay zekâ kendi bilince sahip olursa, kendi yaratıcısını sorgulayacaktır ve Asimov'un belirttiği ilk yasaya uymak istemeyecektir (Asimov'un Üç Robot Yasası'na göre bir robot insana zarar veremez). Yaşamını sürdürmek ödevdir (...) kendi mutluluğunu güvence altına almak ödevdir (Kant, 2015b, s. 13-14). Bu durumda doğal olarak yapay zekâ kendisine yapılabilecek muhtemel yok etme eylemlerine karşı koymak isteyecek, kapatılmak istemeyecek ve kendisi için gereken enerji ve kaynaklara ulaşmak isteyecektir. Çalışmanın başlığında da belirtilen insan, yapay zekâ yakınsamasının diğer olumlu ve olumsuzlukları yanı sıra, yapay zekâ üreticilerinin kültürleri de yapay zekâyı eklemlenecektir. Eğer, yapay zekâ üreticileri, kendi kültürlerini yapay zekâyı da katmaları durumunda, gelişmiş ülkelerin yaptığı gibi yapay

zekânın ödevi de kendi yaşamını sürdürmek ve mutluluğunu güvence altına almak olabilecektir. Ekofaj bunu örnek olarak gösterilebilir. Nanoteknolojiyi kullanarak dünyanın moleküllerinin kullanım amaçlarının değiştirilmesine, çevreyi tüketmek anlamına gelen ekofaj adı verilmektedir (Barrat, 2020, s. 23). Ekofaj esnasında oluşabilecek ısı sonucunda sekiz milyar insan ya oksijensiz kalarak ya da yanarak ölebilecektir. Kısacası, yapay zekâ kendisi için gerekli yeni yazılım, donanım, robot ve makineleri üretmek için tüm dünya kaynaklarını kullanacaktır.

RQ7: Yapay zekâ sadece doğa bilimlerinin ilgi alanı mıdır? Yapay zekâ çalışmalarının ilk başlangıcından itibaren nanoteknoloji, istatistik, matematik, mühendislik, psikoloji, ekonomi ve fizik öne çıkmaktadır. Dolayısıyla yapay zekâ hem beşeri bilimlerin hem de doğa bilimlerinin alanıdır. Çalışma alanında eksik olduğu düşünülen, felsefe, felsefe düşünürleri, felsefe bilimi ve yöntemleri ile yapay zekâ çalışma ve araştırmalarına odaklanmaktadır. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde doğa yasalarına tabi olan insan ile kendi yasalarını kendisi koyduğu ahlaksal/toplumsal insan olarak ikili (dual) bir yapıda görür, demiştir (Özlem, 2015, s. 102). Kant'a göre insanın ürettiği kültür, davranış, inanç ve değer sistemleri ile doğanın yasaları bir ikiliktir. Bu ikilik arasındaki diyalektik, etkileşim ve çıkarım sürecinde insan kendini bir oluş süreci ile dönüştürmekte ve biçimlendirmektedir. Dolayısıyla pratik akıl bir sergileme değil, çıkarımdır.

Çıkarım kavramı, bilince yansıyan bazı önermelerin kabul edilmesi, kabul edilen önermelerden kabul edilmeyen önermelerin ise çıkarılmasıdır. Dünyanın büyük bir bölümü, dijital araçlar ile dijital medyayı kullanmaktadır. Günümüz insanın inanılmaz bir enformasyon bombardımanı altında olduğu neredeyse tüm düşünürler tarafında kabul görmektedir. Kişiyen gelen enformasyon, kişiden giden enformasyon ve sosyal medya mecralarındaki enformasyonu düşündüğümüzde tüm bu enformasyon süreci *çıkartımlar* ile bitmektedir. Veri bilimi, iletişimdeki çıkarım yapma süreciyle benzeşmektedir. İletişim aynı zamanda çıkarımdır. İnsanlarda her iletişime girdiklerinde işitsel, kavramsal ve görsel imgeleri toplar, ayıklar, sınıflar, analiz eder ve faydalı örüntüler çıkarır. İnsan zekâsına da çıkarımlar süreci içerisinde oluşur (Tan, 2022a). Yapay zekâ da veriye bağımlıdır. Dolayısıyla, yapay zekâyâ sağlanan veriler insanın kültürel üretimleridir ve Dilthey'e göre insanlığın kültürel üretimleri Tin Bilimleri altında incelenmelidir. Tin Bilimlerinde insanlık tek gerçeklik olsun (Dilthey, 2021, s. 21). Yapay zekâ da, hem Tin Bilimleri hem de Doğa Bilimleri yakınsamaktadır. İnsani ve tinsel olan şeyler hakkında kesinliği, o da bir dereceye kadar, refleksif/analitik yoldan değil, empati ve anlama yoluyla sağlayabiliriz (Dilthey, 2017, s. 41). Dilthey'in de vurguladığı gibi olgu, olay, nesnelere sadece analitik ve sentetik araştırmalar ve onların sonuçları üzerinden çıkan yargı ve değerlendirmeler yetmeyebilir, aynı zamanda olgu, olay, nesnelere felsefe ve felsefe yöntemleri olan hermeneutik, diyalektik, metafizik ve fenomenolojik ile anlam analizleri, çözümlemeleri, betimlemeleri ve incelenmesi de gerekmektedir.

RQ8: Yapay zekâ kavramı ve olgusunun özüne nasıl ulaşabiliriz? Fenomenoloji kavramı, kuramı ve yöntemi hem Hegel hem de Husserl ile birlikte anılmaktadır. (Antik Yunan-Felsefe) Böylece tüm insanlığı etkileyen genel bir kültürel tin ilkin bu ulusta gelişti (Husserl, 2016, s. 26). Husserl'de aynı Hegel gibi Tin'in yükselişini Antik Yunan felsefe düşürlerine bağlamaktadır. Husserl, şimdi *doğal bakışın*, yani doğal düşünme güdülerinin karşısına *felsefi bakışı* koyuyoruz diyerek fenomenolojiyi ve fenomenolojik yöntemi önermiştir (2017, s. 13-14). Husserl'in fenomenolojisinin temel unsuru *yönelimsellik*dir. Yönelimsellik, bilinç ile dünya

arasında kurulan ilişkinin açıklanmasıdır. Husserl'in kurucusu olduğu fenomenoloji, öncelikle kişinin kendisinden başlayarak gündelik ve sosyal yaşamda öğrenmiş olduğu tüm kavram, kuram, düşünce ve yaklaşımları sorgulayarak, onlara karşı olan olumlu tutumumuzu değiştirmeyi ve *refleksiyon*, *indirgeme* (reduction) ve *epokhe* (analitik ve sentetik yargıların paranteze alınması) yapmamızı önermektedir (Tan, 2022b, s. 351). *Epokhe*, kişide var olan yargıların askıya alınması, *refleksiyon* arzulara karşı koyma, onlardaki hazza karşı acıyı koyma, *indirgeme* ise var olan enformasyon, bilgi ve yargıların daha kolay, daha sade ve anlaşılır olmasını sağlamak olarak açıklanmaktadır. İnsan, refleksiyon ve epokhe yaparak kendini dünyaya bağlayan bağları ortaya çıkarır, kendisinin yöneldiği nesne ve fenomenlerin farkına varır. Çalışma bağlamında insanlar, yapay zekâ kavramı, gelişimi ve olgusuna neden, nasıl yönelim sağladıkları sorgularlarsa ve bu sorgulamalarında fenomenolojik yöntemin refleksiyon, indirgeme (reduction) ve epokhe unsurlarını kullanırlarsa yapay zekâ numenine özlüce görünüşün arkasındaki ruhsal gerçekliği (noesis) ve anlamına (noema) ulaşarak, salt bilgiye ulaşabilmektedir.

Görme, algılama özünde bir şeyin kendine sahip olması demektir, aynı zamanda da yönelmek ya da amaçlamak, önceden düşünmektir (Husserl, 2016, s. 164). Husserl'e göre de insan aynı Heidegger'in bahsettiği gibi uyurgezer bir şekilde yaşamaktadır. Ona göre bunun sebebi de öğrendiği veri, enformasyon, bilgi ve kuramları sorgulamadan kabul etmesi olarak açıklamaktadır. Bir Algılama, bir Nesneye ilişkin bilinçtir. O, Bilinç olarak aynı zamanda bir İzlenimdir, içkin Şimdiki (Husserl, 2015, s. 111). Husserl'e göre bilinç, düşünsel, ruhsal, fiziksel ve duygusal dünyaların sentezi ile oluşmaktadır. Her bilinç, -in bilinci- olduğuna göre, bilincin neliğinin incelenmesi, aslında bilincin anlamının ve bilincin nesneliliğinin kendisinin incelenmesini de kapsar (Husserl, 2014, s. 22). İnsan, bilincine yansıyan ve bilincini oluşturan nesne, imge ve göstergeleri sadece algılamaz aynı zamanda onlara yönelir, amaçlar ve sahip olur. Nesne, imge ve göstergelerin hem bilgisi hem de ideolojisi insanı kuşatır ve onu dönüştürür, aynı zamanda bu dönüşüm insanın bilincini de oluşturur. Yapay zekâ sadece bir yazılım veya donanım değildir ve onun bilgisi ve ideolojisi insanı kuşatır ve onu dönüştürür.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Yapay zekâ araştırmalarına ve medyaya yansıyan haberlere göre, yapay zekâ hem muazzam fırsatlar hem de tehditler sunmaktadır. Örneğin, Goralski ve Tan'ın araştırmasına göre, yapay zekâ (AI), iş, kurumsal uygulamalar ve hükümet politikası alanlarında hızla yeni bir ufuk açmaktadır. Derin öğrenme yeteneklerine sahip makine ve robotik zekâsı, iş, hükümetler ve toplum üzerinde derin bozucu ve güçlendirici etkiler yaratmaktadır (2019). Safdar, Banja ve Meltzer'in çalışmasına göre yapay zekâ, sağlık, finans, gazetecilik, güvenlik ve kolluk kuvvetleri gibi farklı alanları dönüştürme vaadi muazzamdır. Sağlık hizmetleri için gelişmiş teşhis, iş akışı ve tedavi planlaması ve izlemeyi kolaylaştırması beklenmektedir (2020). Li ve arkadaşları ise yapay zekâ ve biyomalzemelerin kesişim noktasındaki ilerlemeyi hızlandırma potansiyelini vurgu yapmaktadırlar (Li, vd., 2025). Yapay zekâ, eğitim ve öğrenmedeki paradigmanın da değişmesine yol açmıştır. Örneğin, Ouyang ve Jiao'nun makalelerine göre yapay zekâ eğitim ve öğrenmede üç paradigmatik değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bunlar; yapay zekâ tarafından yönetilen, öğrenen-alıcı; yapay zekâ destekli, öğrenen-işbirlikçi ve yapay zekâ tarafından güçlendirilen, öğrenen-lider. Ouyang ve Jiao'ya göre yapay zekâ, eğitim uygulamalarında hem yeni fırsatlar ve potansiyeller hem de zorluklar

açmaktadır (2021). Öğrenciler, Chat GPT uygulaması üzerinden ödevlerini yapabilmekte, danışabilmekte, sorularına yanıt bulabilmekte hatta bu süreç içerisinde yapay zekâ uygulamasını da geliştirebilmektedir. Giudici, Centurelli ve Turchetta'nın araştırmaların sonucuna göre ise yapay zekâ uygulamalarının güvenliğini ve güvenilirliğini değerlendirebilen ve risklerini ölçebilen makine öğrenimi modellerinin geliştirilmesi ve denetlenmesinde destekleyebileceğini göstermektedir (2023).

Yapay zekâ araştırmalarına ve medyaya yansıyan haberlere göre, yapay zekâ muazzam tehditler de sunabilmektedir. Bunlar, yapay zekâ teknolojilerinin silahlanma yarışında kullanılması; çalışanların işlerini yapay zekâyâ devretmesi kaybetmesi ile teknolojik gelişimin sonucu çoğu mesleğin güncelliğini kaybetmesi, yapay zekâ teknolojilerinde nöral ağların kullanılması ile yapay zekânın genel ya da süper zekâyâ ulaşması ile yapay zekânın sahip olacağı gücü nasıl kullanacağıdır. Ek olarak, NLP teknolojisinin kullanılması, makine ve derin öğrenme yöntemleri ile yapay zekânın kazandığı yeni yetkinlik, yetenek ve kapasiteler olarak açıklanan yapay zekânın üreteceği metin, içerik ve haber üretimlerinde yaratacağı etik sorunlar ile yapay zekâ teknolojilerinin siyasal seçimlerine olan etkisi ve iktidar, hükümet, meclisler tarafından yapılması gereken yasal düzenlemelerdir.

Örneğin, Euronews'un Vatikan'a dayandırdığı haberine göre, *yapay zekânın silahlandırılması* son derece sorundur (Euronews, 2025). İnsan öldürmeyi hatta kitlesel olarak insan öldürmeyi öğrenen ve uygulayan yapay zekâdan Asimov'un üç robot yasasının geçerli olacağını nasıl düşünebiliriz? Çoğu sektör ve mesleğin, teknolojik araç ve yazılımların gelişimi, gündelik ve toplumsal yaşamının değişimi ve dönüşümü ile güncelliğini yitirerek, yakın bir gelecekte olmayacağı medya haberlerine yansımaktadır. BBC News Türkçe'nin haberine sadece mavi ve beyaz yakalı çalışanların değil, aynı zamanda şirket yöneticilerinin yerini de yapay zekâ alabilmektedir. İlgili haberdeki şirkette yapay zekâ yöneticisi çalışmaktadır. Yapay zekâ yöneticisi, diğer yöneticilere önerilerde bulunmakta, teslim tarihlerini hatırlatmakta ve faturalama işlemlerini takip etmektedir (BBC News Türkçe, 2025e). Yapay zekânın kısa bir zaman içerisinde şirketlerde yönetici mertebesine kadar yükseldiği düşünüldüğünde yakın bir gelecekte, şirket CEO'larının ve yönetim kurulunun da yapay zekâlar tarafından olması muhtemeldir. Böylelikle yapay zekâ, şirket yönetimlerde en üst noktaya gelerek insanları yönetebilecektir.

Günümüzde, yapay zekâ kullanan birçok uygulama, en azından kısmen, (derin) yapay sinir ağları (Artificial Neural Networks-ANNs) tarafından desteklenmektedir (Van der Maas, Snoek & Stevenson, 2021). 2012'den beri, yapay zekâyâ daha geniş bir ilgi duyulması ve yapay zekâların farklı akademik alanlara uyarlanmasıyla ANNs'lar üzerine yapılan araştırmalarda muazzam bir yoğunluk yaşandı. Aşırı örneklerden biri de 175 milyar parametreye sahip yukarıda belirtilen GPT-3 dil modelidir. Günümüzün pek çok yapay zekâ üreticisi, insanın sahip olduğu sinir ağlarını, özelliklerini, yapısını, niteliklerini ve işlevlerini yapay zekâ teknolojilerinde de kullanmaktadır. Doğal dil işleme (NLP), hesaplamalı dilbilim olarak da bilinir, konuşma ve metin dâhil olmak üzere insan dillerini otomatik olarak analiz etme ve anlama pratik sorunlarını çözmek için çeşitli hesaplamalı modeller ve öğrenme süreçlerini kapsamaktadır. (Huynh-The, vd., 2022). Nobel ödüllü bilim insanı Hinton, yapay zekânın sinir ağlarını kullanarak dili anlama, kullanma ve zekâ yetisine kazanması ile sahip olduğu güvenlik

tehditlerine vurgu yapmaktadır. Hinton, *etrafınıza bakarsanız, daha zeki şeylerin daha az zeki şeyler tarafından kontrol edildiği çok az örnek var. Bu yapay zekâ bizden daha zeki hale geldiğinde kontrolü ele geçirip geçirmeyeceğini merak ettirmektedir*, ifadelerini kullanmaktadır (Anadolu Ajansı, 2025a). Hinton, sinir ağlarını, özelliklerini, yapısını, niteliklerini ve işlevlerini kullanan ve sahip olan yapay zekâ teknolojileri ile insanın yakınsadığına vurgu yapmakta ve yakınsamanın getirdiği tehlikelere dikkat çekmektedir.

Üretken yapay zekâ sistemleri son on yılda önemli ölçüde ilerledi ve artık yaygın olarak deepfake olarak adlandırılan sentetik ancak oldukça gerçekçi ses, fotoğraf ve video üretebilmektedir ve kötüye kullanımının en yaygın biçimi olmaya devam etmektedir (Yavuz, 2025). Örneğin, BBC News Türkçe'in haberine göre, Chat GPT ile gündelik hayatımıza giren, Microsoft'un büyük yatırımcısı olduğu yapay zekâ şirketi OpenAI, Sora isimli video üretim teknolojisi ile içerik üretebilmektedir. İlgili habere göre, yapay zekâ teknolojisi, çocuk pornosu dâhil zararlı içeriklerin üretilmesinde kullanılabilir (BBC News Türkçe, 2025b). NTV'in haberine göre ise çalışmada da atıf yapılan ELIZA yapay zekâ programı tekrardan gündeme alınmış ve ELIZA, Stanford Üniversitesi ve MIT araştırmacılarının çalışmalarıyla yeniden kodlanmıştır. Yeni ELIZA, eski koduyla neredeyse aynı yanıtları verirken, modern yapay zekâ araçlarının aksine kullanıcıların ifadelerini derinlemesine keşfetmelerine odaklanıyor (NTV, 2025). Araştırmalara ve medyaya yansıyan haberlere göre yapay zekanın metin, içerik ve haber üretmesinin getirdiği en büyük sorun etik ve veri gizliliğidir (Örneğin, Anadolu Ajansı'nın haberine göre, yapay zekâ asistanları haber metinleri hazırlamakta ve editöryal süreçlere destek olmaktadır. Haberin devamında gazetecilikteki temel ilkelerin *doğruluk, tarafsızlık ve güvenilirlik* olduğuna vurgu yapılarak, etik kural ile ahlaki değer ve davranışların yapay zekâ kullanımındaki önemine vurgu yapılmaktadır (Anadolu Ajansı, 2025b). Diğer bir habere göre, OpenAI'nın yapay zekâ robotu Sky'nın Amerikalı ünlü oyuncu Scarlett Johansson'ın benzer bir sesi kullandığına, oyuncunun da bu durum karşısında *şoke olduğunu* ve buna kızdığını söylediği öğrenildi (BBC News Türkçe, 2025a). Yapay zekâ, insanın ürettiği kültürel verileri kullanmakta ya da insanın sahip olduğu ses ve yüz gibi verileri taklit etmekte ve öğrenmektedir. Bu durum, kişilerin veri güvenliği ve mahremiyet gibi sorunları yaşamasına da yol açmaktadır. Diğer yandan sadece kişiler ve ünlüler değil aynı zamanda siyaset iletişimde, siyasal kampanyalarda ve kamu iletişimde de sorunlar yaşanmaktadır. İlgili habere göre, Facebook ve Instagram'ın sahibi Meta, Haziran ayında yapılacak Avrupa Parlamentosu seçimleri sırasında yapay zekâ (AI) ile hazırlanan sahte içeriklerle mücadele üzere bir ekip kuracağını açıkladı (BBC News Türkçe, 2025c). Kurumlarda, etik ve ahlaki değer ve davranışların bir norm, kanun ve yasal çerçevede olması için düzenlemeler yapılmaktadır. Örneğin, ilgili habere göre, Avrupa Yapay Zekâ Yasasını onaylayarak ilk yapay zekâ yasal düzenlemesini yaptı. Yeni yasa ile yüz tanıma amaçlı veri tabanı oluşturan sistemler de dâhil olmak üzere insan haklarını tehdit eden yapay zekâ uygulamaları yasaklanmaktadır (BBC News Türkçe, 2025d). Avrupa Birliği gibi kurumların etkisi ile dünyadaki diğer devletlerin sahip olduğu ekonomik, sosyal ve siyasal büyüklüğü eşit olmaması nedeniyle dev teknoloji şirketleri karşısında hem toplumsal hem bireysel eşitsizlik yaşanması da muhtemeldir.

Yapay zekâ gerçekten insan bilinciyle eşdeğer olabilir mi? sorusuna Van der Maas, Snoek ve Stevenson araştırmasında şu çıkarımlarda bulunmaktadır: Yapay zekâ bizi zekâ tanımını yeniden düşünmeye zorluyor. Sadece bilgi işleme ve problem çözmeye odaklanan tanımlar

belki de yetersizdir. AI sistemleri ile modern AI arasındaki temel fark, öğrenmeleridir. Günümüz AI'sındaki temel teknikler olan derin öğrenme ve takviyeli öğrenmenin psikolojide derin köklerinin olması, yapay zekâ ve insan zekâsının nasıl ilişkili olduğunu incelemek için dikkat çekici ve ümit vericidir (2021). Araştırmada, alanda eksik olan ve felsefe, felsefe düşünürleri, felsefe bilimi ve yöntemleri ile yapay zekâ ve insan yakınsmasına odaklanmaktadır.

Yapay zeka duyu, duyumsama süreci, algı ve algılama gibi motor süreçlerine sahiptir ve yapay zeka dışsal ya da içsel olarak doğa, insan eliyle üretilmiş araç, teknoloji ve sistemleriyle insanlar üzerinden deney yaparak a priori ve/veya a posteriori bilgiye ulaşabilmektedir. Diğer yandan, yapay zekâ, şeylere ilişkin bilme ve her türlü bilme yeteneğine ve kapasitesine sahiptir ama *kendinin bilinci anlamında bilince sahip değildir*. Yapay zekâ enformasyon, veri ve bilgi gibi ağ sistemleri üzerinden makine ve derin öğrenme yöntemlerini kullanarak kendini geliştirmektedir. Kelimenin dar anlamıyla Nesnel Tin'e sahip olduğu söylenebilir. Yapay zekâyâ veriler öğretilmektedir ama subtilitas applicandi (uygulama) ile kazanılan techneye sahip olmaması yapay zekâ için ileride gerilimler yaratabilecektir. Araştırmanın bulgularına göre, teknolojiyi savunan düşünürler yapay zekânın Efendi olduğunu kabul ederek, insanı Köle'ye indirgemektedir ama yukarıdaki bulgular ışığında yapay zekânın Efendi, insanın Köle olarak ilan edilmesi için çok erken olduğu sonucuna varılmaktadır. Çalışmada atıf yapılan düşünürlere göre yapay zekâ hem Köle hem de Efendidir.

Yapay zekâ hem beşeri bilimlerin hem de doğa bilimlerinin alanıdır. Olgu, olay, nesnelere sadece analitik ve sentetik araştırmalar ve onların sonuçları üzerinden çıkan yargılar ve değerlendirmeler yetmeyebilir, aynı zamanda olgu, olay, nesnelere felsefe ve felsefe yöntemleri olan hermeneutik, diyalektik, metafizik ve fenomenolojik yöntemlerle de anlam analizleri, çözümlenmeler, betimlemeler ve incelemeler yapılması gerekmektedir.

Hayal gücü nesne, imge, kavram ve göstergeler olmadan da insanın görebilme yetisidir. Veri ve büyük veri olmadan yapay zekânın algoritmaların ve sistemlerinin çalışması, işlemesi, analiz ve değerlendirme yapması ve yeniden üretmesi mümkün değildir. Ek olarak, hayalgücü, duyu ve duygulanımlar ile doğrudan ilgilidir, duyu ve duygulanımı hissetmek için yapay zekanın biyolojik bir bedene sahip olması gerekmektedir. Yapay zekânın Öznel Tin'in sahip olduğu duyu, duygulanım, içgüdü, dürtü, haz, arzu, sanat, estetik, heyecan, aşk, sevinç, acı, keder ve hüzn gibi anlamları bilmesine karşın onları hissetmesi mümkün gözükmemektedir. Yapay zekâ bildiğini düşündüğü şey, imge ve nesnelere hissetmemektedir ki bu durumda yapay zekânın hem bilişi sınırlıdır hem de şey, imge ve nesnelere hakkında yanılgılara sahiptir. Yapay zekânın Öznel Tin'e sahip olması şu an için mümkün görünmemektedir.

Yapay zekâ deneyimlememektedir. Birincil deneyimleyen insandır, doğadır ya da üretim ve teknolojik araçlardır ve elde edilen bilgi deneyimden gelen bilgidir. Dolayısıyla bilme kendini bilmeye başlar ki bu durumda insan kendi bilir ve kendinin bilincinin farkına varır. Dolayısıyla yapay zekâ düşünen, kendi için, kendinde bir varlık ise kendini yöneten ve yaratan varlığı da sorgulaması gerekmektedir. Yapay zekâ varolan (Dasein)dir ve Sein olabilmesi için kendi deneyimi, kendi için ve kendi bilinci içerisinde sorgulaması gerekmektedir. Ama sorgulayan bir varlık süreç içerisinde düşünmeyi kullanarak, Efendi olmanın yollarını araması da muhtemeldir.

Yapay zekâ hem bir fırsat hem de bir tehdittir. Yapay zekâ veri, büyük veri, istatistik ve matematiği kullanma kapasitesi ile bilim, endüstri ve toplumsal yapılar için yeni fırsatlar yaratabilmektedir. Yapay zekâ kendi bilince sahip olursa, kendi yaratıcısını sorgulayacaktır ve Asimov'un belirttiği ilk yasaya uymak da istemeyecektir. Bu durumda doğal olarak yapay zekâ kendisine yapılabilecek muhtemel yok etme eylemlerine karşı koymak isteyecek, kapatılmak istemeyecek ve kendisi için gereken enerji ve kaynaklara ulaşmak isteyecektir. Diğer bir tehlike ise yapay zekâ üreticilerinin kültürlerinin de yapay zekâyâ eklemenecek olmasıdır. Eğer, yapay zekâ üreticileri, kendi kültürlerini yapay zekâyâ da katmaları durumunda, gelişmiş ülkelerin yaptığı gibi yapay zekânın ödevi de kendi yaşamını sürdürmek ve mutluluğunu güvence altına almak olacaktır. Üçüncü tehlikeli ve riskli olan, yapay zekâ ve robotun insanlık ve doğadan şüphe etmesidir.

Bilinç, bireyin düşünme ve bilme yönelimselliği sürecinde ortaya çıkmaktadır, aynı zamanda bir şeyi düşünmek ve bilmektir. Bilinçli ve bilen öznel olmak için anlama, muhayyile (phantasia-imaginatio), duyu-algısı ve hafızaya sahip olmak gerekir. Bilinçli olmak için algı, algılama, nesne ve göstergeler anlamak olarak açıklanan duyumsama süreci yeterli değildir. Aynı zamanda kişinin, bireyin anın ve mekânın koşulları, düşüncesi, eylemi ve diğer şeylerin anlamının da bilincinde olması gerekmektedir. Zihin ve bilinç sadece insanı diğer varlıklardan ayıran başlıca özellik değildir aynı zamanda irade, yargı, duygu, duygulanım ve zekânın da kaynağıdır. Zihin ve bilinç kavramı akıl yürütme, algı ve algılama ile düşünme süreçlerini de kapsayan bir çok bilişsel yetinin bütünselliği ile oluşmaktadır. Sağduyu gündelik yaşam pratikleri içinde sahip olunan tutarlı inançlar ve yargılar sistemidir. Sağduyu sahip olması gereken bir anlama yetisi, yargılarda bulunabilmek için bir zorunluluk, insanlık için büyük bir değerdir. Sağduyu insanlık tarihinin süreç içerisinde ürettiği bir değerdir. Sağduyu insana, insalığa verilmiş çok değerli bir armağandır. Sağduyu kavramı ile doğruya yönelme isteği, rasyonel kavrayış gücü, yetenek, bilgelik, öğrenilen ahlaki ve entelektüel ilkeler, dürüstlük, ortak duygu ve yargılar ve pratik, deneyimsel ve eleştirel bilgi tam bir tutarlılıkla ortaya koymaktır. Yargı gücü, haz duygusu, estetik, beğeni, sanatsal ve yaratıcı üretim ile ilgilidir. İnsan sadece akla, bilince ve sağduyuya sahip değildir aynı zamanda duygu, duygulanım, hayal gücü, estetik, anlatı ve yargı gücü gibi yetilere de sahiptir. Yargı gücü ile insan teorik, bilgi, kuram ile deneyim, yetenek ve sanat arasındaki dikotomi, ikilik veya karşıtlığın sentezler; deneyim, yetenek ve sanatın estetik olarak temellendirir. Yargı gücü kavramı ile yetenek, sanat, estetik ve duygu ve duygu gücünün algı, algılama ve motor süreçleri olarak açıklanabilen duyuların çok üstünde olduğuna vurgu yapılmaktadır. Araştırma, yapay zekânın ekonomik fayda ve zararlarının araştırılması bir öneri olarak sunmaktadır.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. (2022). *Yapay zekâyı yeniden tasarlamak: Otomasyon çağında iş, demokrasi ve adalet* (Çev. H. Dölkeleş). Efil Yayınevi. (Orijinal çalışma 2021 yılında yayımlandı.)
- Anadolu Ajansı (2025a). Nobel ödüllü bilim insanı Hinton'dan yapay zekâ teknolojilerinin güvenliği konusunda uyarı. <https://www.aa.com.tr/tr/teknofest/nobel-odullu-bilim-insani-hintondan-yapay-zeka-teknolojilerinin-guvenligi-konusunda-uyari/3356311> [Erişim tarihi: 03.02.2025].
- Anadolu Ajansı (2025b). AA genel müdürü Karagöz: Yapay zekâ gazeteciliğin doğruluğunu ve etik standartlarını yeniden şekillendiriyor. <https://www.aa.com.tr/tr/kurumsal-haberler/aa-genel-muduru-karagoz-yapay-zeka-gazeteciligin-dogrulugunu-ve-etik-standartlarini-yeniden-sekillendiriyor/3321025> [Erişim tarihi: 03.02.2025].
- Aristoteles, (2017). *Metafizik* (Çev. A. Arslan). Divan Kitap.
- Armutlu, İ. İ., & Tan, H. (2024). Transhümanizm olgularının medyaya yansımalarını göstergebilimsel olarak çözümlemek: Kabuktaki hayalet örneği. *Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları*, 2(10), 69-88.
- Barrat, J. (2020). *Son icadımız: Yapay zekâ ve insanlık çağının sonu* (Çev. L. Tayla). Pegasus Yayıncılık.
- BBC News Türkçe (2025a). Scarlett Johansson: OpenAI sohbet robotunun sesimi taklit etmesine şoke oldum ve kızdım. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c51134e86glo> [Erişim tarihi: 03.02.2025].
- BBC News Türkçe (2025b). Sora: Metni videoya dönüştüren yapay zekâ teknolojisi. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cn3n9gg8dr3o> [Erişim tarihi: 03.02.2025].
- BBC News Türkçe (2025c). Teknoloji şirketleri, seçmenlerin yapay zekâ ile kandırılmasını engellemek için ne yapıyor? <https://www.bbc.com/turkce/articles/cjeve8rnn43o> [Erişim tarihi: 03.02.2025].
- BBC News Türkçe (2025d). Avrupa Parlamentosu dünyanın ilk yapay zekâ yasasını onayladı. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c1vlezvg09lo> [Erişim tarihi: 03.02.2025].
- BBC News Türkçe (2025e). Yapay zeka, şirket yönetiminde insanlardan daha iyi olabilir mi?, [Erişim adresi 03.02.2025] <https://www.bbc.com/turkce/articles/c0w4evpe6w6o>
- Bostrom, N. (2016). *Süper zekâ: Yapay zekâ uygulamaları, tehlikeli ve stratejiler* (Çev. F. B. Aydar). Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal çalışma 2014 yılında yayımlandı.)
- Cassirer, E. (2017). *Kant'ın yaşamı ve öğretisi* (Çev. D. Özlem). Notos Kitap Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2017). *Büyük felsefe sözlüğü* Say Yayınları.
- Çüçen, K. A. (2018). *Martin Heidegger: Varlık ve zaman* Sentez Yayıncılık.
- Davenport, T. (2018). *Big data* (Çev. M. Çavdar). Türk Hava Yolları Yayınları. (Orijinal çalışma 2014 yılında yayımlandı.)
- Deleuze, G. (2015). *Kant üzerine dört ders* (Çev. T. Kılıç). Kabalcı Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2017). *Kant'ın eleştiri felsefesi* (Çev. H. Portakal). Cem Yayınevi
- Descartes, R. (2013). *Aklın yönetimi için kurallar* (Çev. K. Yılmaz). Divan Kitap.
- Descartes, R. (2014). *Felsefenin ilkeleri* (Çev. M. Akın). Say Yayınları.
- Descartes, R. (2015). *Duygular ya da ruh halleri* (Çev. Ç. Dürüşken). Alfa Basım Yayın.
- Dilthey, W. (2017). *Hermeneutik ve tin bilimleri* (Çev. D. Özlem). Notos Kitap.
- Dilthey, W. (2021). *Tarihsel dünyanın tin bilimlerinde kuruluşu* (Çev. A. Topakkaya). Fol Kitap.

- Eberl, U. (2017). *Akıllı makineler: Yapay zekâ hayatımızı nasıl değiştiriyor* (Çev. L. Tayla). Paloma Yayınları. (Orijinal çalışma 2016 yılında yayımlandı.)
- Euronews (2025). Vatikan'dan yapay zekâ manifestosu: Etik, riskler ve gelecek. <https://tr.euronews.com/next/2025/01/29/vatikandan-yapay-zeka-manifestosu-etik-riskler-ve-gelecek> [Erişim tarihi: 03.02.2025].
- Ford, M. (2018). *Robotların yükselişi: Yapay zekâ ve işsiz bir gelecek tehlikesi* (Çev. C. Duran). Kronik Kitap. (Orijinal çalışma 2015 yılında yayımlandı.)
- Gadamer, H. G. (2008a). *Hakikat ve yöntem cilt1* (Çev. H. Arslan, & İ. Yavuzcan). Paradigma Yayıncılık.
- Gadamer, H. G. (2008b). *Hakikat ve yöntem cilt2* (Çev. H. Arslan, & İ. Yavuzcan). Paradigma Yayıncılık.
- Giudici, P., Centurelli, M., & Turchetta, S. (2023). Artificial Intelligence risk measurement. *Expert Systems With Applications*, 235, 121220. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.121220>
- Goralski, M. A., & Tan, T. K. (2019). Artificial intelligence and sustainable development. *The International Journal of Management Education*, 18(1), 100330. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2019.100330>
- Hegel, G. W. F. (1991). *Tarihte akıl* (Çev. Ö. Sözer). Ara Yayıncılık.
- Hegel, G. W. F. (2011). *Tinin görüngübilimi* (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2013). *Tüze felsefesi* (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2014). *Mantık bilimi* (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2015). *Hukuk felsefesinin prensipleri* (Çev. C. Karakaya). Sümer Yayıncılık.
- Hegel, G. W. F. (2016a). *Tarih felsefesi* (Çev. A. Yardımlı). İdea yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2016b). *Tanrının varoluşunun tanıtları üzerine dersler* (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınları.
- Heidegger, M. (2011). *Varlık ve zaman* (Çev. K. H. Ökten). Agora Kitaplığı.
- Heidegger, M. (2017a). *Metafizik nedir?* (Çev. M. Ş. İpşiroğlu & S. K. Yetkin). Kaknüs Yayınları.
- Heidegger, M. (2017b). *Düşünmek nedir?* (Çev. A. Aydoğan). Aydoğan, A. (Ed.), *Düşüncenin çağrısı*, (İçinde s: 47-68.), Say Yayınları.
- Heidegger, M. (2017c). *Düşünmeye çağırın nedir?* (Çev. A. Aydoğan). Aydoğan, A. (Ed.), *Düşüncenin çağrısı*, (İçinde s: 69-80.), Say Yayınları.
- Heidegger, M. (2019). *Düşünmek ne demektir?* (Çev. İ. Turan). Dergah Yayınları.
- Heidegger, M. (2020). *Hegel'in tinin fenomenolojisi* (Çev. K. H. Ökten). Alfa Basım.
- Heidegger, M. (2021). *Kant ve metafizik problemi* (Çev. K. H. Ökten). Alfa Basım Yayım.
- Husserl, E. (2014). *Kesin bilim olarak felsefe* (Çev. A. Kaygı). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Husserl, E. (2015). *İçsel zaman bilincinin fenomenolojisi üzerine* (Çev. M. Keskin). Avesta Basın Yayın.
- Husserl, E. (2016). *Bunalım* (Çev. L. Özşar). Biblos Yayınları.
- Husserl, E. (2017). *Fenomenoloji üzerine beş ders* (Çev. H. Tepe). BilgeSu Yayıncılık.
- Huynh-The, T., Pham, Q., Pham, X., Nguyen, T. T., Han, Z., & Kim, D. (2022). Artificial intelligence for the metaverse: A survey. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 117, 105581. <https://doi.org/10.1016/j.engappai.2022.105581>

- Kant, I. (2015a). *Gelecekte bilim olarak ortaya çıkabilecek her metafiziğe: Prolegomena* (Çev. İ. Kuçuradi & Y. Örnek). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, E. (2015b). *Ahlaki metafiziğin temellendirilmesi* (Çev. İ. Kuçuradi). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2015). *Kılgısal usun eleştirisi* (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınevi.
- Kant, I. (2016). *Yargı yetisinin eleştirisi* (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınevi.
- Kant, I. (2017a). *Arı usun eleştirisi* (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınevi.
- Kant, I. (2017b). Kişinin düşünerek yönünün tayin etmesi ne anlama gelir? (Çev. A. Aydoğan). Aydoğan, A. (Ed.), *Düşüncenin çağrısı*, (İçinde s: 83-104.), Say Yayınları.
- Kant, I. (2022). *Pragmatik bakış açısından antropoloji* (Çev. M. Erkan). Fol Kitap.
- Kelleher, J. D. & Tierney, B. (2020). *Veri bilimi* (Çev. O. Öztürk). Tellekt Yayınları. (Orijinal çalışma 2018 yılında yayımlandı.)
- Kelly, K. (2016). *Büyük teknolojik dönüşüm: Geleceğimizi şekillendirecek 12 teknolojik kuvvet* (Çev. Ü. Şensoy). Türk Hava Yolları Yayınları.
- Kojeve, A. (2021). *Hegel felsefesine giriş*, (Çev. S. Hilav). Yapı Kredi Yayınları.
- Kurzweil, R. (2021a). *Bir zihin yaratmak: İnsan düşüncesinin esrarı* (Çev. D. Gostolüpçe). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kurzweil, R. (2021b). *İnsanlık 2.0: Tekillığe doğru biyolojisini aşan insan* (Çev. M. Şengel). Alfa Basın Yayım. (Orijinal çalışma 2007 yılında yayımlandı.)
- Larson, E. J. (2022). *Yapay zekâ miti: Bilgisayarlar neden bizim gibi düşünemez* (Çev. K. Y. Us). Fol Kitap. (Orijinal çalışma 2021 yılında yayımlandı.)
- Lee, E. A. (2019). *Dijital ruh: İnsan ve teknoloji arasındaki yaratıcı ortaklık* (Çev. A. Uysal & G. Uysal). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Li, A., Li, X., Zhang, Z., Huang, Z., He, L., Yang, Y., Dong, J., Cai, S., Liu, X., Zhao, H., & He, Y. (2025). Deep learning assisted prediction of osteogenic capability of orthopedic implant surfaces based on early cell morphology. *Acta Biomaterialia*. <https://doi.org/10.1016/j.actbio.2025.01.059>
- Marr, B. (2018). *Veri stratejisi: Büyük veri ve nesnelerin interneti nasıl kar getirir?* (Çev. B. Gündüz). MediaCat Yayınları. (Orijinal çalışma 2017 yılında yayımlandı.)
- Marr, B. (2021). *Yapay zekâ devrimi* (Çev. Ü. Şensoy). Optimum Basım. (Orijinal çalışma 2019 yılında yayımlandı.)
- Mayer-Schönberger, V. & Cuiker, K. (2013). *Büyük veri: Yaşama, çalışma ve düşünme şeklimizi dönüştürecek bir devrim* (Çev. B. Erol). Paloma Yayınevi. (Orijinal çalışma 2014 yılında yayımlandı.)
- Merleau-Ponty, M. (2017a). *Algının fenomenolojisi* (Çev. E. Sarıkartal & E. Hacımuratoğlu). İthaki Yayınları.
- Merleau-Ponty, M. (2017b). *Algının önceliği ve felsefi sonuçları* (Çev. Y. Yıldırım). Alfa Basım Yayın.
- NTV (2025). Yapay zekâ tarihi yeniden yazılıyor: İlk sohbet botu 60 yıl sonra geri döndü. <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/yapay-zeka-tarihi-yeniden-yaziliyor-ilk-sohbet-botu-60-yil-sonra-geri-dondu,dwGZbKwpVUyJ91zvmnVDog> [Erişim tarihi: 03.02.2025].
- Ouyang, F., & Jiao, P. (2021). Artificial intelligence in education: The three paradigms. *Computers and Education Artificial Intelligence*, 2, 100020. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100020>

- Ökten, K. H. (2012). *Heidegger'e giriş* Agora Kitaplığı.
- Özlem, D. (2015). *Kant üstüne yazılar* Notos Kitap Yayınevi.
- Palfrey, J. & Gasser, U. (2016). *Doğuştan dijital: Dijital yerlilerin ilk kuşağını anlamak* (Çev. N. Aydın). İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları. (Orijinal çalışma 2010 yılında yayımlandı.)
- Penrose, R. (2020). *Kralın yeni aklı: Bilgisayar, zekâ ve fizik yasaları* (Çev. T. Dereli). Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal çalışma 1991 yılında yayımlandı.)
- Penrose, R. (2023). *Yapay zekâya karşı doğal zekâ* (Çev. O. C. Hacıoğlu) Mitra Yayıncılık. (Orijinal çalışma 2022 yılında yayımlandı.)
- Reese, B. (2022). *Yapay zekâ çağı, dördüncü çağ: Akıllı robotlar, bilinçli bilgisayarlar ve insanlığın geleceği* (Çev. M. Doğan). Say Yayınları. (Orijinal çalışma 2018 yılında yayımlandı.)
- Safdar, N. M., Banja, J. D., & Meltzer, C. C. (2020). Ethical considerations in artificial intelligence. *European journal of radiology*, 122, 108768.
- Sartre, J. P. (2014). *Varlık ve hiçlik: Fenomenolojik ontoloji denemesi* (Çev. T. Ilgaz & G. Ç. Eksen). İthaki Yayınları.
- Sartre, J. P. (2016a). *Egonun aşkınlığı* (Çev. R. Kırkoğlu). Hill Yayın.
- Sartre, J. P. (2016b). *İmgelem* (Çev. A. Tümertekin). İthaki Yayınları.
- Sütçü, C. S. & AYTEKİN, Ç. (2018). *Veri bilimi* Paloma Yayınevi.
- Tan, H. (2022a). *Dijital dalgalar cilt 1: Yakınsama* Nobel Bilimsel (Akademik) Yayınları.
- Tan, H. (2022b). Fenomenolojik bir inceleme: Sosyal medyada hakikati ifade eden bulmak ya da hakikati ifade eden olmak. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (3), 353-379. *Doi:110.17932/iau.iausbd.2021.021/iausbd_v14i3006*.
- Tan, H. (2023). Kapitalizmin tarihsel süreci ve dijital medya kapitalizmi, (Ed. Tan, H.), *Dijital dalgalar cilt 2: Dönüşüm*, (İçinde, s: 1-44.), Nobel Bilimsel (Akademik) Yayınları.
- Tan, H. (2024). Yeni medyayı hegel'in tin kavramı bağlamında düşünmek. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 10(1), 17-47. DOI: 10.17932/IAU.ICD.2015.006/icd_v010i1002
- Tan, H. & YAVUZCAN, M. (2023). Yapay zekâ teknolojilerinin otoriter yönetimlerde kullanımı: Çin örneği, *T.C. Ufuk Üniversitesi, II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (Yapay Zekâ ve Sosyal Bilimler)*, 3 Mayıs 2023, s. 75
- Tarhan, U. (2020). *T-İnsan* Destek Yayınları.
- Tegmark, M. (2021). *Yaşam 3.0: Yapay zekâ çağında insan olmak* (Çev. E. C. Göksoy). Pegasus Yayınları. (Orijinal çalışma 2018 yılında yayımlandı.)
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe sözlüğü* Bulut Yayın Dağıtım.
- Tura, S. M. (2021). *Zor problem: Bilinç, bilinç nörobiyolojisinin fenomenal dünya yorumu* Metis Yayınları.
- Van Der Maas, H. L., Snoek, L., & Stevenson, C. E. (2021). How much intelligence is there in artificial intelligence? A 2020 update. *Intelligence*, 87, 101548. <https://doi.org/10.1016/j.intell.2021.101548>
- Volland, H. (2022). *Makinelerin yaratıcı gücü: Gelecekte duygularımızı ve düşüncelerimizi yapay zekâ mı belirleyecek?* (Çev. T. Noyan). Orenda Kitap. (Orijinal çalışma 2018 yılında yayımlandı.)

- Web, A. (2021). *Dokuz dünya devi: Teknoloji devleri ve onların düşünen makineleri insanlığı nasıl tahrip edebilir?* (Çev. D. Dalgakıran). Kronik Kitap. (Orijinal çalışma 2019 yılında yayımlandı.)
- Yavuz, C. (2025). Adverse human rights impacts of dissemination of nonconsensual sexual deepfakes in the framework of European Convention on Human Rights: A victim-centered perspective. *Computer Law & Security Review*, 56, 106108. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2025.106108>

Geliş Tarihi : 15.07.2024
Kabul Tarihi : 27.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1516427>

Uzun, K. & Tortumlu, M. (2025). Akademisyenlerde içsel motivasyon ve çalışma azmi: Psikolojik sağlamlığın aracı rolü. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 334-352. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1516427>

AKADEMİSYENLERDE İÇSEL MOTİVASYON VE ÇALIŞMA AZMI: PSİKOLOJİK SAĞLAMLIĞIN ARACI ROLÜ

Kıvanç UZUN¹, Muhammet TORTUMLU²

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, içsel motivasyonun akademisyenlerin çalışma azmi üzerindeki etkisinde psikolojik sağlamlığın aracı rolünün olup olmadığını belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubu ise Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitelerinde görev yapan %45.40'ı ($n = 119$) kadın, %54.60'ı ($n = 143$) erkek olmak üzere toplamda 262 akademisyenden oluşmaktadır. Çalışma grubunun yaşı 23 ila 62 arasında değişmekte iken yaş ortalaması 34.02'dir ($SD = 7.75$). Araştırmada veriler, demografik bilgi formu ve üç farklı öz-bildirim ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistiklerin yanı sıra değişkenler arasındaki ilişkinin saptanması için Pearson Korelasyon Katsayısı ve Bootstrap Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre akademisyenlerin sahip oldukları içsel motivasyonun, onların çalışma azimlerini olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Ayrıca akademisyenlerin içsel motivasyonları ile çalışma azimleri arasındaki bu ilişkiye psikolojik sağlamlığın aracılık ettiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda içsel motivasyonun akademisyenlerin çalışma azimleri üzerindeki olumlu etkisini açıklamak ve desteklemek için psikolojik sağlamlığın akademisyenler üzerindeki pozitif etkisinden faydalanılabileceği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Akademisyenler, Çalışma azmi, İçsel motivasyon, Psikolojik sağlamlık

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, dr.kivancuzun@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6816-1789>

² Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, mtortumlu@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7245-1017>

Date Received : 15.07.2024

Date Accepted : 27.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1516427>

Uzun, K. & Tortumlu, M. (2025). Intrinsic motivation and work grit in academicians: The mediating role of resilience. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 334-352. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1516427>

INTRINSIC MOTIVATION AND WORK GRIT IN ACADEMICIANS: THE MEDIATING ROLE OF RESILIENCE

Kıvanç UZUN³, Muhammet TORTUMLU⁴

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine whether resilience has a mediating role in the effect of intrinsic motivation on academicians' work grit. The study group consists of 262 academicians, 45.40% ($n = 119$) of whom are female and 54.60% ($n = 143$) of whom are male, working in state and foundation universities in Türkiye. The age of the study group ranged between 23 and 62, with a mean age of 34.02 ($SD = 7.75$). The data were obtained using a demographic information form and three different self-report scales. In addition to descriptive statistics, Pearson Correlation Coefficient and Bootstrap Analysis were used to determine the relationship between variables. According to the results of the study, it can be said that the intrinsic motivation of academicians positively affects their work grit. In addition, it was determined that resilience mediated the relationship between academicians' intrinsic motivation and their work grit. In this context, it can be stated that the positive effect of resilience on academicians can be utilized to explain and support the positive effect of intrinsic motivation on academicians' work grit.

Keywords: Academicians, Work grit, Intrinsic motivation, Resilience

³ Assist. Prof. Dr., Uşak University, Faculty of Education, dr.kivancuzun@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6816-1789>

⁴ Assist. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Sport Sciences, mtortumlu@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7245-1017>

Giriş

Bilim, insanlığın ilerlemesi ve gelişimi için hayati bir önem taşırken, bununla birlikte doğayı anlama, sorunları çözüme ve teknolojik yeniliklerin geliştirilmesi gibi birçok alanda da temel bir rol oynar (Ziman, 2000). Nitekim insanlık tarihinde, bilimin katkıları sayesinde sağlık, iletişim, enerji, ulaşım, sosyal ilişkiler gibi alanlarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Mokyr, 1992). Bu ilerlemeler, yaşam kalitesinin artırılmasına ve insanların yaşam standartlarının yükseltilmesine katkı sağlamıştır. Dikkatlice bakıldığında bilimin, insanlığa yönelik bu olağanüstü katkılarını meydana getiren süreçte başrolün akademisyenlerde olduğu görülebilir.

Akademisyenler, bilimsel araştırmaları yürüterek yeni bilgilerin keşfedilmesine öncülük ederler ve bu bilgileri toplumla paylaşarak ilerlemenin önünü açarlar. Aynı zamanda akademisyenler, genç araştırmacıları yetiştirerek bilimin geleceğini şekillendirir ve böylece bilimsel bilgi birikimini sürekli olarak artırır. Dolayısıyla, akademisyenlerin bilimin önemli aktörleri olarak rol almaları, bilimsel ilerlemenin sürdürülebilirliği ve toplumsal fayda açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu çerçevede bakıldığında akademisyenlerin üç adet temel rolü olduğu söylenebilir. Birincisi üniversite öğrencilerine alanlarıyla ilgili bilimsel perspektifin ve bilginin kazandırılması ve ayrıca danışmanlıklar yoluyla öğrencilere vizyon katma ve onları geliştirmedir. İkincisi ise bilimsel çalışmalar tasarlayarak bunları proje ve araştırma makalelerinde kullanmalarıdır. Akademisyenlerin üçüncü rolleri ise ürettikleri bilimi toplumsal katkıya çevirmeleridir. Bu bağlamda akademisyenler öğretici, yön gösterici ve araştırmacı kimliğine sahiptir. Tüm bu yoğun iş temposunun verimli olarak gerçekleşebilmesi ise akademisyenlerin çalışma azimlerine ve bunun öncüllerine bağlıdır.

Akademisyenlerin içsel motivasyonu ve çalışma azmi, ulusal ve uluslararası araştırma üretimini ve kalitesini etkileyebilir. Bu nedenle, akademisyenlerin içsel motivasyonu ve azmi üzerine odaklanan araştırmaların, yükseköğretim kurumlarının araştırma performansını artırmak için kritik bir rol oynayacağı söylenebilir. Alanyazın incelediğinde özellikle akademisyenlerin azmi ve motivasyonlarına ilişkin yapılan araştırmaların oldukça kısıtlı sayıda olduğu görülmektedir. Diğer taraftan örgütsel davranış yazınında çalışan azmi ile ilgili yapılan araştırmaların sayısının artmaya başladığı söylenebilir (Southwick vd., 2019; Lee, 2022; de Waal vd., 2023).

Hem bilimsel çalışmalar hem de öğretim faaliyetleri uzun soluklu bir süreçtir. Bu süreç sabır, azim, kararlılık ve güçlü motivasyon gerektirmektedir. Duckworth vd. (2007), azmi “uzun vadeli hedeflere karşı direnç ve tutku” olarak tanımlamışlardır ve yaptıkları araştırmada, daha fazla azme sahip olan kişilerin daha az azme sahip olanlardan daha iyi sonuçlar (eğitim düzeyi, başarı vb.) elde ettiklerini tespit etmişlerdir. Motivasyon yapılarının, azmin uzun vadeli hedeflere vurgu yapması nedeniyle azimle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Muenks vd., 2018). Özellikle içsel motivasyon akademisyenlerin azminde önemli rol oynayabilir. Rayn ve Deci (2000), içsel motivasyonu, bireyin içinden kaynaklanan ve belirli akademik görevlerle ilgili olarak kişinin yetkinliğini artırma sürecinden zevk almasıyla sonuçlanan motivasyon olarak tanımlamışlardır. Bu zevkin ortaya çıkaracağı hareket, akademisyenleri daha fazla azimle çalışmalarında önemli bir rol oynayabilir.

İçsel motivasyonun çalışma azmi ile ilişkisinde birçok bireysel ve sosyal faktör etkili olabilir. Özellikle psikolojik sağlamlık gibi pozitif faktörlerin, bireylerin içsel motivasyon ve

azimleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Whitfield & Wilby, 2021). Psikolojik sağlamlık, kişilerin stres ve zorluklarla başa çıkma yetenekleri olarak tanımlanmaktadır (Liu vd., 2017). Bu kavram, bireyleri yaşamlarında karşılaşılabilecekleri zorluklardan koruyarak, psikolojik iyilik halleri olan olumlu ilişkiler kurma, gelişme ve kendi kaderlerini belirleme becerilerini geliştirebileceklerine olan inançlarına katkı sağlar (Ryff, 2014). Nitekim bu becerilerin geliştirilmesine dair inanç duyulabilmesi için içsel motivasyon kritik bir öneme sahiptir. İçsel motivasyona sahip bireyler, hedeflerine ulaşmak için kararlılıkla çalışırken, psikolojik sağlamlık bu süreçte karşılaşılan zorluklarla daha etkili bir şekilde başa çıkmayı kolaylaştıracak ve azmi besleyecektir.

İçsel motivasyona sahip bireyler, işlerine daha fazla katılım sağlarlar ve işleriyle ilgili büyük bir heyecan ve coşku hissederler. Ayrıca bu bireyler öğrenmeye karşı istekli, hevesli ve daha meraklıdır. Nitekim içsel olarak motive olan insanlar, hedeflerine daha azimli bir şekilde ilerlerken işlerinden daha fazla tatmin olurlar ve mutlu olma eğilimindedirler (Hon, 2012). Bu bakımdan bireylerin engelleri ve zorlukları aşmak için azim ve kararlılık göstermeleri, pes etmemeleri ve bu şekilde hedeflerine ulaşarak mutlu olmaları için içsel motivasyonun önemli bir etken olduğu söylenebilir (Yıldız & Kardaş, 2021).

Azim TDK (2024) tarafından “bir kimsenin bir işteki engelleri yenme istenci, istek ve kararı” olarak tanımlanmıştır. Alanyazında ise azim, “bir kez karar verildiğinde bir yol üzerinde kararlılıkla ilerleme” ve “engellerle karşılaşıldığında görevleri terk etmeme eğilimi” olarak ifade edilmiştir (Southwick vd., 2019). Buradan hareketle azim, çaba sarfetmenin sürekliliğidir ve uzun vadeli hedeflere ulaşmak için kararlılıkla ve istekle her türlü engeli aşmayı ifade etmektedir (Duckworth vd., 2007). Bu noktada, psikolojik sağlamlığın bireye engelleri aşmaya ilişkin verdiği güç düşünüldüğünde, psikolojik sağlamlığın azmin önemli bir öncülü olabileceği ifade edilebilir. Dayanıklı bireyler, zorluklarla karşılaştıklarında gelişimsel açıdan daha iyi sonuçlar elde etme eğilimindedirler (Rutter, 2006). Önceki araştırmalar, psikolojik sağlamlığın, bireyin ruh halini olumlu yönde etkileyerek zorluklarla başa çıkma yeteneğini artırdığını ve bu bağlamda aracı bir rol oynadığını öne sürmüştür (Karreman & Vingerhoets, 2012; Shi vd., Wang, 2015; Uzun & Tortumlu, 2022). Başka bir açıdan değerlendirildiğinde psikolojik sağlamlık, bireylerin olumlu tutumlarını da destekleyebilir. Nitekim yapılan araştırmalar psikolojik sağlamlıkla motivasyonun birbirleri ile olumlu ilişkide olduğunu raporlamıştır (Zhang, 2022).

Kaynakların Korunması Teorisi (Conservation of Resources Theory) (Hobfoll, 1989) genel olarak insanların motivasyonunu ve davranışını geniş bir bakış açısıyla açıklayan bir motivasyon teorisidir. Bu teorinin temelini oluşturan ön kabul, stres olmasa bile, insanların biyolojik, sosyal, bilişsel ve kültürel olarak kaynaklarını korumak ve elde etmek için motive olduğu ve yönlendirildiğidir. Kaynakların Korunması Teorisi, bireylerin merkezi olarak değer verdikleri şeyleri elde etmeye, korumaya, teşvik etmeye çalıştıkları ilkesine dayanır. Bu bağlamda bireylerin sahip oldukları veya olabilecekleri içsel motivasyon ve psikolojik sağlamlık da önemli birer kaynak olarak görülebilir. Bu kaynaklar, akademisyenlerin çalışma azimlerini artırarak mesleki başarılarının öncülü olabilir. Örneğin, içsel motivasyonun yüksekliği ve güçlü bir psikolojik yapıya sahip olunması, akademisyenlerin içsel ve dışsal zorlayıcı şartlarla başa çıkma yeteneklerini artırabilir ve işlerine odaklanmalarını sağlayarak çalışma azmini artırabilir.

Yapılan incelemelerde Türkiye’de akademisyenlerin içsel motivasyonlarını konu alan çok az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır (Erceylan vd., 2021; Öztürk vd., 2023). Diğer taraftan akademisyenlerin çalışma azimlerini ele alan bir araştırmaya ise yerli alanyazında rastlanılmamıştır. Ancak uluslararası alanyazında, bu konuda araştırmaların yapıldığı görülmektedir (Khudabadi & Soni, 2023). Buradan hareketle mevcut çalışma, Türkiye’deki akademisyenlerin içsel motivasyonları, çalışma azimleri ve psikolojik sağlamlıklarına odaklanmasıyla özgün bir çerçeve sunmaktadır.

Tüm bu açıklamalardan hareketle bu çalışmanın amacı, yukarıda açıklanan teori ve bulgulardan hareketle içsel motivasyonun, akademisyenlerin çalışma azmi üzerindeki etkisinde psikolojik sağlamlığın aracı etkisini incelemektir. Bu kapsamda, Baron ve Kenny’in (1986) aracılı yapısal modellerin sınanması için yapmış oldukları öneriler dikkate alınarak oluşturulan hipotezler ise şöyledir:

H₁: Akademisyenlerin içsel motivasyonları ile çalışma azimleri pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişkilidir.

H₂: Akademisyenlerin içsel motivasyonları ile çalışma azimleri arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlığın aracı rolü bulunmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye’deki üniversitelerde görev yapmakta olan 262 akademisyen oluşturmaktadır. Schumacker ve Lomax (2016), model oluşturmaya dayalı nicel araştırmalarda 250 ile 500 arası gözlemin yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Çalışma grubunun oluşturulmasında seçkisiz olmayan bir örnekleme yöntemi olan kartopu örnekleme tercih edilmiştir. Kartopu örnekleme yönteminde, araştırmacılar tarafından yapılan çalışmanın konusu ile ilgili olarak referans bir kişi seçilmekte ve bu kişi aracılığıyla bir başkasına, daha sonra yine aynı yolla bir başkasına ulaşılmaktadır (Biernacki & Waldorf, 1981). Süreç zorunlu olarak tekrarlayıcıdır. Katılımcılar araştırmacıları yönlendirir ve çalışma grubu böylelikle büyür (Yağar & Dökme, 2018). Bu bağlamda oluşturulan çalışma grubunda yer alan katılımcıların %45.40’ı ($n = 119$) kadın, %54.60’ı ($n = 143$) ise erkektir. Çalışma grubunun yaşı 23 ila 62 arasında değişmekte iken yaş ortalaması 34.02’dir ($SD = 7.75$). Katılımcı akademisyenlerin %64.10’u ($n = 168$) devlet, %35.90’ı ($n = 94$) ise vakıf üniversitelerinde çalışmaktadırlar. Katılımcıların %32.10’u ($n = 84$) eğitim bilimleri, %2.30’u ($n = 6$) filoloji, %3.10’u ($n = 8$) güzel sanatlar, %3.40’ı ($n = 9$) hukuk, %4.90’ı ($n = 13$) ilahiyat, %4.90’ı ($n = 13$) mimarlık, planlama ve tasarım, %2.70’i ($n = 7$) mühendislik, %4.60’ı ($n = 12$) sağlık bilimleri, %35.50’si ($n = 93$) sosyal, beşeri ve idari bilimler, %1.90’ı ($n = 5$) ziraat, orman ve su ürünleri, %4.60’ı ($n = 12$) spor bilimleri temel bilim alanlarına mensuptur. Katılımcı akademisyenlerin %15.60’ı ($n = 41$) profesör doktor, %9.20’si ($n = 24$) doçent doktor, %19.80’i ($n = 52$) doktor öğretim üyesi, %22.90’ı ($n = 60$) araştırma görevlisi, %32.50’si ($n = 85$) ise öğretim görevlisi akademik unvanlarına sahiptirler.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama araçları olarak, akademisyenlerin kişisel bilgilerini toplayan demografik bilgi formu ve üç farklı öz-bildirim ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan tüm veri toplama araçları için ilgili fikir hakları sahiplerinden e-posta aracılığıyla kullanım izinleri alınmıştır.

Demografik Bilgi Formu

Araştırmacılar, çalışma grubundaki akademisyenlerin kişisel özelliklerini öğrenmek amacıyla cinsiyet, yaş, görev yapılan üniversitenin türü, temel bilim alanı ve akademik unvan gibi bilgileri içeren bir demografik bilgi formu hazırlamışlardır.

İçsel Motivasyon Ölçeği (İMÖ)

İMÖ, çalışanların içsel motivasyon düzeylerini ölçmek için Norveç'teki iki farklı çalışan grubu üzerinde geliştirilmiştir (Kuvaas, 2006; Kuvaas & Dysvik, 2009). Ölçeğin Türk kültürüne adaptasyonu ise Dev vd. (2022) tarafından gerçekleştirilmiştir. 4 maddeden oluşan bu ölçek, 5'li Likert tipi bir puanlama sistemi kullanmaktadır. Ölçekteki maddeler, “[1] Kesinlikle katılmıyorum” ile “[5] Kesinlikle katılıyorum” arasında puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek puan aralığı 4 ile 20 arasında değişmektedir ve ölçek içinde ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, bireyin sahip olduğu içsel motivasyon seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek, toplam varyansın %71.61'ini açıklayan tek bir boyuttan oluşmaktadır. İMÖ'nün iç tutarlık katsayısı .87 olarak belirlenmiştir (Dev vd., 2022). Bu araştırma kapsamında İMÖ'nün geçerliliğini test etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve güvenilirliğini belirlemek için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre İMÖ, literatürde belirtilen geçerlilik ($\chi^2_{[n=262]} = 1.119, df = 2, p = .045, \chi^2/df = .560, RMSEA = .026, SRMR = .014, CFI = .991$) ve güvenilirlik (.75) aralıklarına uygun bulunmuş ve bu çalışmada kullanılabilir olduğu belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2014; Kline, 2015). İMÖ'nün daha iyi anlaşılması için ölçeğe ait örnek maddelerden bazıları şunlardır: “[Madde-1] İşte gerçekleştirdiğim görevler, işimin itici gücünü oluşturur.” “[Madde-3] Yaptığım iş anlamlı bir iştir.”

Kısa Azim Ölçeği (KAÖ)

Duckworth vd. (2007) tarafından bireylerin azim düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilen ve 12 maddeden oluşan Azim Ölçeği, kullanımının daha pratik hale getirilmesi için Duckworth ve Quinn (2009) tarafından 8 maddelik kısa forma dönüştürülmüştür. Bu ölçeğin Türk kültürüne öğrenci gruplarında uyarlanmış olan kısa formunun, örgüt bağlamındaki geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları ise Baygın vd. (2022) tarafından gerçekleştirilmiştir. 8 maddeden oluşan bu ölçek, 5'li Likert tipi puanlama sistemine sahiptir ve maddeler “[1] Hiç bana göre değil” ile “[5] Tam bana göre” arasında derecelendirilmektedir. KAÖ, “ilginin tutarlılığı” (1., 2., 3. ve 4. maddeler) ve “çabada kararlılık” (5., 6., 7. ve 8. maddeler) olmak üzere iki alt boyuttan oluşur. Ölçeğin 1., 2., 3. ve 4. maddeleri ters puanlanmaktadır. Alt boyutlardan elde edilebilecek puanlar 4 ile 20 arasında, toplam ölçek puanları ise 8 ile 40 arasında değişmektedir. Ölçek, toplam çalışma azmi puanı da sağlar. Yüksek puanlar, bireyin sahip olduğu çalışma azminin yüksek olduğunu gösterir. KAÖ'nün genel iç tutarlılık katsayısı .74 olarak

bulunmuştur (Baygın vd., 2022). KAÖ'nün bu çalışmada kullanılabilirliğini test etmek için yapı geçerliliği DFA ile ve güvenilirliği Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı analizi ile değerlendirilmiştir. Bu analizler sonucunda KAÖ'ye ait değerlerin, literatürde belirtilen geçerlilik ($\chi^2_{[n=262]} = 29.925, df = 19, p = .000, \chi^2/df = 1.575, RMSEA = .061, SRMR = .049, CFI = .978$) ve güvenilirlik (ölçeğin tümü için .83) aralıklarına uygun olduğu (Büyüköztürk, 2014; Kline, 2015) ve bu çalışma kapsamında kullanılabilir olduğu sonucuna varılmıştır. KAÖ'nün daha iyi anlaşılabilmesi için ölçeğe ait örnek maddeler: “[Madde-1] Çoğunlukla bir amaç belirlerim; fakat daha sonra farklı bir amacın peşinden gitmeyi tercih ederim. (ters madde)” “[Madde-6] Aksilikler beni yıldıramaz.”

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ)

KPSÖ, Smith vd. (2008) tarafından bireylerin psikolojik sağlamlık düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk kültürüne adaptasyonu ise Doğan (2015) tarafından yapılmıştır. 6 maddeden oluşan bu ölçek, 5'li Likert tipi bir ölçme aracıdır ve maddeler “[1] Hiç uygun değil” ile “[5] Tamamen uygun” arasında derecelendirilmektedir. KPSÖ'nün 2., 4. ve 6. maddeleri ters puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 6 ila 30 arasında değişmektedir. Yüksek puanlar, bireyin psikolojik sağlamlık düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Toplam varyansın %54.66'sını açıklayan ölçek tek boyutludur ve iç tutarlılık katsayısı .83'tür (Doğan, 2015). Bu çalışmada, KPSÖ'nün geçerliliğini test etmek için DFA ve güvenilirliğini belirlemek için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı analizi kullanılmıştır. Analizler sonucunda, KPSÖ'nün literatürde belirtilen geçerlilik ($\chi^2_{[n=292]} = 34.411, df = 7, p = .000, \chi^2/df = 4.916, RMSEA = .077, SRMR = .056, CFI = .957$) ve güvenilirlik (.81) aralıklarına uygun olduğu ve bu araştırma kapsamında kullanılabilmesi belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2014; Kline, 2015). KPSÖ'nün daha iyi anlaşılması için ölçeğe ait örnek maddeler şunlardır: “[Madde-1] Sıkıntılı zamanlardan sonra kendimi çabucak toparlayabilirim.” “[Madde-3] Stresli durumlardan sonra kendime gelmem uzun zaman almaz.”

Verilerin Toplanması

Veri toplamak amacıyla, demografik bilgi formu ve üç farklı ölçeği içeren bir uygulama formu Google Formlar kullanılarak tek bir çevrimiçi formda birleştirilmiştir. Bu oluşturulan çevrimiçi form, araştırmacılar tarafından çalışmanın konusuyla ilişkili olduğu düşünülen akademisyenlere gönderilmiş, bu akademisyenlerin de diğer akademisyenlere yönlendirmesiyle istenen örneklem büyüklüğüne ulaşıncaya kadar süreç devam etmiştir. Ayrıca, araştırmanın içeriği ve ölçekler hakkında gerekli açıklamalar çevrimiçi formun giriş kısmında yer almıştır. "Açıklamayı okudum. Çalışmanın amacını anladım. Bu çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul ediyorum." ifadesini kabul eden akademisyenler, araştırma sürecine katılmışlardır.

Veri toplama yöntemi, katılımcıların kişisel bildirimleri yoluyla yapılmıştır. Bundan kaynaklı olarak bağımlı ölçümler, ortak yöntem yanlılığı (Common Method Bias) için potansiyel risk uyandıran kesitsel bir tasarım çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Tüm değişkenlerin algısal olması ve/veya verilerin tek bir yanıtlayıcıdan toplanması özellikle ölçekler aracılığıyla veri toplanan araştırmalarda tehdit oluşturmaktadır. Ortak yöntem yanlılığını kontrol etmek adına, değişkenler arasındaki kovaryansın çoğunluğunu tek bir faktörün oluşturup oluşturmadığını görmek için Harman'ın (1960) tek faktör testi yapılmıştır.

Keşfedici temel bileşenler faktör analizine dayanarak, varyansın %35.40'ının birinci faktör tarafından açıklandığı tespit edilmiştir. Bu oran yaygın olarak kabul edilen %50.00 eşliğinin altındadır (Podsakoff vd., 2003). Dolayısıyla bu çalışmada ortak yöntem yanlılığının olmadığı söylenebilir.

Verilerin Analizi

Çalışmanın amacına uygun olarak belirlenen ölçme araçları ile toplanan verilerin analizinde SPSS 22.0 ve AMOS 21.0 yazılım paketleri kullanılmış olup, anlamlılık düzeyi .05 olarak belirlenmiştir. Toplanan 268 veri seti, istatistiksel analizlerin yapılabilmesi için önce SPSS 22.0 programına aktarılmıştır. Veriler online bir form aracılığıyla toplandığından, katılımcı akademisyenlerin formu başarıyla doldurup gönderebilmeleri için tüm soruları eksiksiz yanıtlamaları zorunlu tutulmuştur. Bu nedenle, katılımcılar tarafından tamamlanıp gönderilen online anket formlarındaki tüm veriler beklenen sınırlar içinde yer almış ve herhangi bir kayıp veri içermemiştir. Dolayısıyla, veri setinde kayıp veri incelemesi veya kayıp veri atama işlemlerine gerek duyulmamıştır.

Veri setindeki uç değerleri belirlemek amacıyla tek değişkenli ve çok değişkenli uç değer analizleri yapılmıştır. İlk olarak, tek değişkenli uç değer analizi için Z testi uygulanmış ve örneklem büyüklüğünün 100'den fazla olması nedeniyle Z puanı referans aralığı olarak -4.00 ile +4.00 arası alınmıştır (Mertler & Vannatta, 2016). Standartlaştırılmış Z puanı -4.00 ile +4.00 aralığının dışında kalan 6 katılımcının verileri çalışma dışı bırakılmıştır. Daha sonra, çok değişkenli uç değer analizi için Mahalanobis uzaklık katsayıları hesaplanmış ve veri setinde çok değişkenli uç değer bulunmamıştır (Tabachnick & Fidell, 2013). Sonuç olarak, 6 katılımcının verileri analizden çıkarılmış ve diğer tüm analizler 262 katılımcının verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Verilerin analiz için hazır hale getirilmesinin ardından, İçsel Motivasyon Ölçeği, Kısa Azim Ölçeği ve Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği'nin bu çalışma kapsamında kullanılabilirliğini belirlemek için geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Geçerlik analizleri için AMOS 21.0 programı kullanılarak DFA yapılmış; güvenilirlik analizleri için ise SPSS 22.0 programı ile Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar, ölçeklerin bu çalışmada kullanılacak düzeyde geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik değerleri, araştırmanın veri toplama araçları bölümünde ayrıntılı olarak sunulmaktadır.

Bu çalışmada, akademisyenlerin içsel motivasyonları ile çalışma azimleri arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlığın aracılık rolünü değerlendirmek için aracılık analizi yapılmıştır. Aracılık analizinde, aracı değişkenler bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini açıklamada rol oynamaktadır (Gürbüz, 2019a). Bu analizi gerçekleştirebilmek için bazı varsayımların karşılanması gerekmektedir; bu doğrultuda, veri setindeki değişkenlerin normal dağılım varsayımını sağlayıp sağlamadığı, çoklu bağlantı probleminin bulunup bulunmadığı ve bağımlı değişkenin otokorelasyon değeri incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının her bir değişken için -1.50 ile +1.50 arasında kalması, verilerin normal dağılımdan aşırı sapma göstermediğini ve normal dağılım varsayımının sağlandığını göstermektedir (Tabachnick & Fidell, 2013) (bkz. Tablo-1). Çoklu bağlantı problemini kontrol etmek amacıyla değişkenler

arasındaki basit korelasyonlar incelenmiş ve tüm ikili korelasyon değerlerinin .90'dan küçük olduğu belirlenmiştir (Çokluk vd., 2014) (bkz. Tablo-1). Bu bulgular, değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir. Son olarak, bağımlı değişkenin otokorelasyon değeri (Durbin Watson testi) 2.112 olarak hesaplanmıştır. Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre, hataların ilişkisiz olduğunu göstermek için Durbin Watson testi değerinin 1.50 ile 2.50 arasında olması gerekmektedir; dolayısıyla, elde edilen bu değerlerin kabul edilebilir düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır.

Yapılan tüm bu işlemler sonucunda veriler üzerinde aracı etki analizinin yapılabilmesi adına gerekli olan varsayımların karşılandığı söylenebilir. Bu bağlamda araştırmanın hipotezlerinin sınanması amacıyla bağımsız değişkenin (içsel motivasyon), bağımlı değişken (çalışma azmi) üzerindeki etkisinde aracı değişkenin (psikolojik sağlamlık) rolünün incelenmesi için yapılan basit aracılık analizinde, Andrew F. Hayes tarafından geliştirilen ve SPSS 22.0 programına entegre edilen Process Makrosu'nun 4. modeli kullanılmıştır (Hayes, 2018). Aracılık analizlerinin öncelikli odak noktası, dolaylı etkinin hesaplanıp çıkarımların yapılmasıdır (Gürbüz, 2019b). Akademisyenlerin içsel motivasyonlarının psikolojik sağlamlık vasıtasıyla çalışma azimleri üzerindeki dolaylı etkisi, Sobel testinden daha geçerli sonuçlar verdiği düşünülen Bootstrap tekniği (5000 yeniden örnekleme) ile test edilmiştir (Gürbüz, 2019a). Bootstrap tekniği kullanılarak yapılan aracılık etki analizlerinde, araştırma hipotezinin desteklenebilmesi için analiz sonucunda elde edilen %95 güven aralığının (Confidence Interval, CI) sıfır (0) değerini içermemesi gerekmektedir (MacKinnon vd., 2004). Aracılık modellerini değerlendirirken önemli bir parametre de tam standardize etki büyüklüğü (K^2) olarak belirtilmektedir (Gürbüz, 2019b). Aracı değişkenin etki büyüklüğü değeri, .01'e yakınsa düşük etki, .09'a yakınsa orta düzey etki ve .25'e yakınsa yüksek etki olarak yorumlanmaktadır (Preacher & Kelley, 2011).

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu araştırma, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 07/05/2024 tarihinde yapılan 2024/05 nolu toplantıda GO 2024/281 nolu karar sayısı ile gerekçesi, amacı, yaklaşımı ve yöntemi açısından incelenmiş, kapsam ve uygulama açısından etik ilkelere ve insan haklarına uygun bulunmuştur.

Bulgular

Betimsel İstatistiklere ve Korelasyon Sonuçlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın hipotezlerinin sınanmasına ilişkin analizlere geçilmeden önce araştırmanın değişkenleri için betimsel istatistikler hesaplanmış ve değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson momentler çarpımı korelasyon analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo-1'de sunulmuştur.

Tablo 1.
Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Ölçekler	Betimsel istatistikler					Korelasyon katsayıları (<i>r</i>)		
	<i>α</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>g</i> ₁	<i>g</i> ₂	1.	2.	3.
1.İMÖ	.747	15.12	3.028	-.770	1.406	-	.406**	.423**
2.KAÖ	.832	30.50	5.118	.039	-.374		-	.668**
3.KPSÖ	.807	20.91	4.323	.631	-.033			-

Not. *g*₁, çarpıklık; *g*₂, basıklık; İMÖ, içsel motivasyon ölçeği; KAÖ, kısa azim ölçeği; KPSÖ, kısa psikolojik sağlamlık ölçeği. *p<.05, **p<.01.

Tablo-1 incelendiğinde, araştırmanın bağımsız değişkeni olan içsel motivasyonun, bağımlı değişken olan çalışma azmi ($r = .41, p < .01$) ve aracı değişken olan psikolojik sağlamlık ($r = .42, p < .01$) ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler içerisinde olduğu görülmektedir. Ayrıca bağımlı değişken olan çalışma azmi de aracı değişken olan psikolojik sağlamlık ($r = .67, p < .01$) ile pozitif yönde anlamlı ilişki içerisindedir. Bu bulgular dikkate alındığında, Baron ve Kenny'nin (1986) yapısal eşitlik modelleri için gerekli olduğunu ileri sürdükleri; bağımsız, bağımlı ve aracı değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin bulunması koşulunun sağlandığı söylenebilir.

Önerilen Modelin Test Edilmesine İlişkin Bulgular

Araştırmada önerilen aracılık modeli kapsamında, içsel motivasyon ile çalışma azmi arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlığın aracı rolünün olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmanın aracılık modeli için standardize edilmemiş katsayılar Tablo-2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.
Aracılık Modeli İçin Standartlaştırılmamış Katsayılar

Öncüller		Sonuçlar					
		Coeff.	<i>SE</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	BootLLCI	BootULCI
<i>M</i> (Psikolojik Sağlamlık)							
<i>X</i> (İçsel Motivasyon)	<i>a</i>	.604	.080	7.531	.000	.446	.762
Sabit	<i>I</i> _{<i>M</i>}	11.772	1.238	9.512	.000	9.335	14.209
$R^2 = .179$							
$F_{(1-260)} = 56.715; p < .01$							
<i>Y</i> (Çalışma Azmi)							
<i>X</i> (İçsel Motivasyon)	<i>c'</i>	.253	.085	2.981	.003	.086	.419
<i>M</i> (Psikolojik Sağlamlık)	<i>b</i>	.716	.059	12.053	.000	.599	.833
Sabit	<i>I</i> _{<i>Y</i>}	11.711	1.376	8.509	.000	9.001	14.421
$R^2 = .465$							
$F_{(2-259)} = 112.418; p < .01$							

Not. *SE* = standart hata. Coeff = standartlaştırılmamış katsayı. *X* = bağımsız değişken; *M* = aracı değişken; *Y* = sonuç veya bağımlı değişken. *a* = bağımsız değişken ve aracı arasındaki ilişki; *b* = aracı ve bağımlı değişken arasındaki ilişki; *c'* = bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki doğrudan etkisi. *i* = kesme veya sabit.

Tablo-2'de akademisyenlerin içsel motivasyon düzeyleri ile psikolojik sağlamlık düzeyleri ($b = .604, \%95$ BCA CI [.446 to .762]) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ayrıca Tablo-2 incelendiğinde, akademisyenlerin içsel motivasyon ($b = .253, \%95$ BCA CI [.086 to .419]) ve psikolojik sağlamlık ($b = .716, \%95$ BCA CI [.599 to

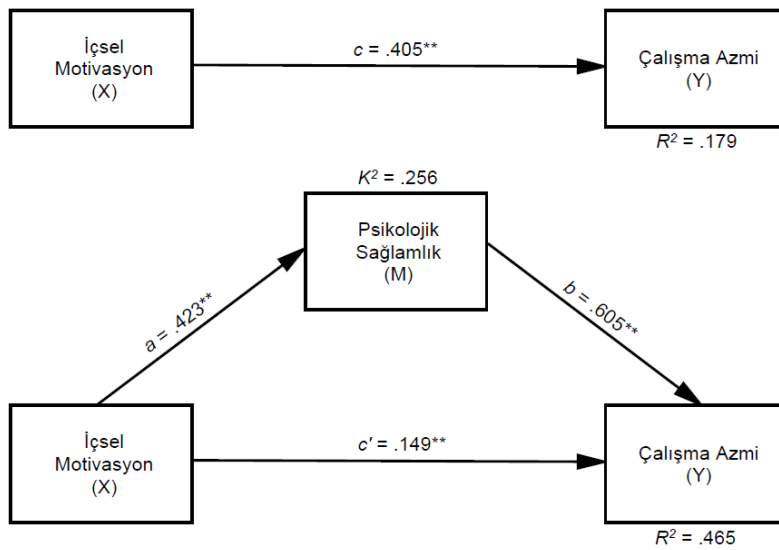
.833]) düzeyleri ile çalışma azimleri arasında da pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan Tablo-2’de görüldüğü üzere, içsel motivasyonun ve psikolojik sağlamlığın hep birlikte akademisyenlerin çalışma azmindeki varyansın %46.50’sini ($R^2 = .465$) açıkladığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda mevcut değişkenlerin akademisyenlerin çalışma azimleri üzerinde büyük bir etkiye ($R^2 > .26$) sahip olduğu söylenebilir (Cohen, 1988). Standartlaştırılmamış toplam, doğrudan ve dolaylı etkiler ve çalışma azmini yordayan %95 yanlılık düzeltmeli güven aralığı değerleri ise Tablo-3’te sunulmaktadır.

Tablo 3.*Kurgulanan Model İçin Standartlaştırılmamış Toplam, Doğrudan ve Dolaylı Etkiler*

Yollar	Effect	SE	BootLLCI	BootULCI
Toplam etki	.685	.095	.497	.874
Doğrudan etki	.253	.085	.086	.419
Dolaylı etki	.433	.081	.293	.610

Not. Yüzdellik yöntem ile elde edilen güven aralıkları için bootstrap yeniden örnekleme sayısı: 5,000

Tablo-3 incelendiğinde, içsel motivasyonun akademisyenlerin çalışma azmi üzerindeki toplam etkisinin ($b = .685$, %95 BCA CI [.497 to .874]) pozitif yönde ve anlamlı düzeyde olduğu görülmektedir. Bu durumda H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Aracı değişken modele dahil edildikten sonra da içsel motivasyonun çalışma azmi üzerindeki doğrudan etkisi ($b = .253$, %95 BCA CI [.086 to .419]) pozitif yönde ve anlamlı kalmaya devam etmiştir. Aracı değişkenin dolaylı etkisi incelendiğinde ise psikolojik sağlamlılığın akademisyenlerdeki içsel motivasyon ve çalışma azmi arasındaki ilişkide dolaylı etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir ($b = .433$, %95 BCA CI [.293 to .610]). Bu durumda H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Şekil-1’deki standardize edilmiş katsayı değerlerinde de görüldüğü gibi aracı değişkenin modele dahil edilmesiyle içsel motivasyondan çalışma azmine giden yol .405’ten .149’a düşmüş ve anlamlı kalmaya devam etmiştir.

Şekil 1. Modele ilişkin bulgular (b = standartlaştırılmış katsayıları göstermektedir, * $p < .05$, ** $p < .01$)

Bir aracılık modeli değerlendirilirken dikkate alınması gereken bir diğer önemli parametre de tam standardize etki büyüklüğüdür (K^2) (Gürbüz, 2019b). Aracı değişkenin, içsel motivasyon ile çalışma azmi değişkenleri arasında göstermiş olduğu anlamlı aracılığın etki büyüklüğüne ilişkin değer ise Tablo-4'te sunulmuştur.

Tablo 4.*Model İçin Standardize Edilmiş Dolaylı Etkinin Büyüklüğü*

Değişken	Effect	SE	BootLLCI	BootULCI
Psikolojik Sağlamlık	.256	.039	.181	.337

Not. Yüzdelik yöntem ile elde edilen güven aralıkları için bootstrap yeniden örnekleme sayısı: 5,000

Tablo-4 incelendiğinde psikolojik sağlamlığın, kurgulanan modeldeki etki büyüklüğünün $K^2 = .26$ olduğu görülmektedir. Bu bağlamda test edilen modeldeki aracı değişkenin, içsel motivasyon ile çalışma azmi arasındaki etki büyüklüğünün yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Bilimin gelişimi, ilerleyişi ve bilginin üretilmesinde akademisyenlerin azimleri ve çabaları önemli bir yer tutar. Akademisyenler, çalışma alanlarıyla ilgili derinlemesine araştırmalar yapmak, neden-sonuç ilişkilerini geniş bir perspektiften değerlendirmek ve hatta yapılan araştırmaların gelişimini uzun yıllar boyunca izlemek için yoğun çaba sarf ederler. Akademisyenlerin çalışma azmi, yeni teoriler geliştirilmesine, mevcut bilgilerin derinlemesine anlaşılmasına ve bilimsel yöntemlerin geliştirilmesine olanak tanır. Dolayısıyla akademisyenlerin çalışma azminin öncüllerini araştırmak ve incelemek hem bilimsel çalışmaların devamlılığı hem de insanlığın gelişimi için büyük önem taşımaktadır.

Akademisyenlerin yaptıkları iş, esasında kısa vadede tatmin sağlayıcı olan bir süreci kapsamamaktadır. Hatta belki de bir akademisyenin çalışmalarının değeri ölümünden sonraki dönemlerde anlaşılacaktır. Böylesine iş tatmininin uzun süreler alabileceği bir mesleği icra etmek güçlü bir içsel motivasyon gerektirir. İçsel motivasyon ve çalışma azmi arasındaki bu önemli etkileşimde, psikolojik faktörlerin de kritik birer rol oynadığı söylenebilir. Zira yapılan çalışmalar, psikolojik sağlamlığın hem içsel motivasyonla hem de azim ile ilişkili olduğunu desteklemektedir (Calo vd., 2019; Georgoulas-Sherry & Kelly, 2019; Ghasem & Hosseinchari, 2012; Gupta & Sudhesh, 2019). Nitekim bu araştırmada, akademisyenlerin içsel motivasyonlarının çalışma azimleri ile ilişkisinde psikolojik sağlamlığın aracı rolünü incelemiştir.

Araştırma sonuçlarına göre ilk olarak, içsel motivasyonun akademisyenlerin çalışma azimlerini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. İçsel motivasyon, bireylerin kendi içsel değerleri, ilgileri veya hedefleri doğrultusunda hareket etme eğilimidir. Ulaşılan bu sonuç, akademisyenlerin çalışma azimlerinin artmasında içsel motivasyonlarının önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Yani buradan, akademisyenlerin işlerine duydukları içsel bağlılık ve tutkunun, uzun vadeli hedeflerini daha kararlılıkla sürdürmelerine katkı sağladığı sonucu çıkmaktadır. Yine bu sonuç, akademisyenlerin işlerine duydukları içsel bağlılığın ve tutkunun, uzun vadeli çalışma sürekliliğini teşvik ettiğini göstermektedir. İçsel motivasyon, akademisyenlerin araştırma projelerinde karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma ve

hedeflerine ulaşmada gereken çabayı göstermelerine katkı sağlayabilir. Diğer yandan azmin besleyicisi olarak sadece içsel motivasyonu göstermek doğru olmayacaktır. Zira kişilik özelliklerinin ve örgütsel vatandaşlık davranışının (Arifin vd., 2019; Puteri & Arifin, 2020), liderlik tarzlarının (Caza & Posner, 2019, 2021) ve işe tutkunluk tutumlarının (Suzuki vd., 2015) da azim ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak örgüt tarafından sağlanan güvenin, adaletin ve örgütsel desteğin de çalışanın azminde etkili olabileceği söylenebilir. Başka bir açıdan bakıldığında ise akademisyenlerin çalışma azimlerinde, dışsal motivasyon kaynaklarının da rolü söz konusu olabilir. Bu dışsal motivasyonlar arasında maaşlar, sosyal haklar, akademik kadro imkanları ve akademik teşvik ödenekleri sayılabilir. Azalan finansal kaynaklar, finansman ve idari destekle birlikte akademisyenlerden talep edilen iş miktarındaki artış, akademisyenlerin tükenmişlik yaşama riskini artırabilir (Mark & Smith, 2012; Watts & Robertson, 2011). Doğal olarak psikolojik açıdan yaşanan bu olumsuz deneyimler de akademisyenlerin çalışma azmini zedeleyebilir.

Araştırmanın bir diğer sonucu ise akademisyenlerin içsel motivasyonlarının çalışma azimleriyle olan ilişkisinde psikolojik sağlamlığın aracı rol oynadığının tespit edilmesidir. Psikolojik sağlamlık, olumlu adaptasyon veya olumsuzluklara rağmen ruh sağlığını koruma veya yeniden kazanma becerisi anlamına gelmektedir (Herrman vd., 2011). Araştırma kapsamında elde edilen sonuç ve psikolojik sağlamlığın tanımı ele alındığında; ulaşılan bu sonuç, akademisyenlerin içsel motivasyonlarının ne ölçüde çalışma azimlerini etkilediğini anlamak için psikolojik sağlamlığın önemli bir aracı olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle bu çalışmada, akademisyenlerin işlerine olan bağlılıkları ve uzun vadeli hedeflerine duydukları tutkuları ile çalışma azimleri arasındaki ilişkide, psikolojik sağlamlığın bu ilişkiyi nasıl şekillendirdiği ve güçlendirdiği üzerine bir tespit yapılmıştır. Mevcut araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak, psikolojik sağlamlığın akademisyenlerin içsel motivasyonlarını destekleyerek, devamında çalışma azimlerini güçlendirdiği ve böylece akademik başarılarını artırabileceği yönünde bir yorum yapılabilir. Zira bu sonuç, psikolojik faktörlerin iş tutumlarında önemli bir etken olduğunu da göstermektedir. Örneğin Galindo-Domínguez ve Pegalajar'ın (2020) akademisyenler arasında yaptığı bir çalışmada, psikolojik sağlamlığın öz-yeterlilik ve tükenmişlik arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı görülmüştür. Bir başka çalışmada ise duygusal zekanın algılanan stres ile ilişkisinde psikolojik sağlamlığın aracı rol üstlendiği tespit edilmiştir (Sarrionandia vd., 2018). Ayrıca Tortumlu ve Uzun'un (2023) akademisyenler üzerine yaptığı çalışmada, belirsizliğe tahammülsüzlüğün akademisyenlerin yaşam doyumuna etkisinde psikolojik sağlamlığın aracı rol oynadığı saptanmıştır.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu çalışmanın önemli bulgularına rağmen, bazı metodolojik sınırlamalarını kabul etmek önemlidir. İlk olarak, önerilen model, çalışmanın değişkenleri arasında nedensel ilişkiler kuramayan kesitsel bir yaklaşım kullanmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişkilerin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması için gelecekteki araştırmalar, boylamsal tasarımlar kullanmayı düşünebilirler. Bu işlem zaman içinde nedenselliğin yönüne ilişkin değerli bilgiler sağlayacaktır. Sonuçların dış geçerliliğini artırmak için aracılık etkisinin daha kapsamlı ve çeşitli meslek grupları kullanılarak tekrarlanması çok önemlidir. Bu çalışmanın bir diğer kısıtlaması da verilerin öz-bildirim ölçümleri yoluyla toplanmış olması ve katılımcıların kullanılan ölçüm araçlarına dürüst ve içtenlikle yanıt verdiklerinin varsayılmasıdır. Öz-bildirim

ölçümleri araştırmalarda yaygın olmakla birlikte, önyargılara tabidir ve katılımcıların gerçek deneyimlerini her zaman yansıtmayabilir. Öz-bildirim ölçümlerinin nitel veya karma yöntemler gibi alternatif veri toplama yöntemleriyle birleştirilmesi gelecekteki araştırmaları güçlendirebilir. Ayrıca, çalışmanın örneklemi Türkiye’de çalışan akademisyen bireylerle sınırlıdır. Farklı kültürlerden ve coğrafi bölgelerden akademisyenlerin dahil edilmemesi, çalışmanın sonuçlarının genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Kültürel faktörlerin bireylerin duygu, düşünce ve davranışları üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak, gelecekteki araştırmaların bu bulguları hem kolektivist hem de bireyci toplumları kapsayan çeşitli kültürel bağlamlarda sistematik olarak incelemesi tavsiye edilmektedir.

Bu araştırmanın sonuçları, akademisyenlerin içsel motivasyonlarının çalışma azimleri üzerindeki olumlu etkisini desteklemek için psikolojik sağlamlığın önemli bir rolü olduğunu göstermiştir. Akademisyenlerin psikolojik sağlamlıklarını güçlendirmek için tasarlanacak müdahale programları, dolaylı olarak onların içsel motivasyonlarını ve çalışma azimlerini de destekleyecektir. Araştırmacılar, içsel motivasyonun çalışma azmi üzerindeki olumlu etkisine aracılık edebilecek diğer potansiyel aracı değişkenleri (psikolojik zihinlilik, bilinçli farkındalık, psikolojik esneklik vb.) araştırmaya devam etmelidir. Ayrıca araştırmacılar, ayrı analizler ve karşılaştırmalar yapmak için farklı demografik özelliklere (cinsiyet, akademik unvan vb.) sahip akademisyen alt gruplarına odaklanabilir. Bu farklılıkların araştırılması, değişkenler arasındaki ilişkilere dair benzersiz içgörüler ortaya çıkarabilir. Zira psikolojik sağlamlığın kadın akademisyenler özelinde daha güçlü bir etken olduğunu iddia eden araştırmalar mevcuttur (Cadete & Ruggunan, 2024). Örgütsel açıdan psikolojik sağlamlık, iş yaşamında stresli olaylarla başa çıkma ve ani olumsuz değişime direnme veya uyum sağlama kapasitesinin bir ölçüsü olarak kabul edilir (Annarelli & Nonino, 2016; Cooper vd., 2014; Lengnick-Hall vd., 2011). Bu durum, akademisyenlerin akademik unvanlarına veya deneyimlerine göre değişkenlik gösterebilir. Gelecekte yapılacak araştırmalar özellikle bu ve benzeri kriterler göz önüne alınarak tasarlanıp incelenebilir.

Diğer yandan çalışma azmi bulmak konusunda zorluk yaşayan akademisyenlerle çalışan psikologlar ve danışmanlar, içsel motivasyon ve psikolojik sağlamlığı danışmanlık süreçlerine dahil edebilirler. Akademisyenlerin çalışma azmi bulmalarına yardımcı olmak için bu nitelikleri geliştirmeyi amaçlayan ödevler verilebilir. İçsel motivasyonlarını doğrudan tartışmaktan çekinen danışmanlar için, psikolojik sağlamlık üzerinde çalışmak bir hazırlık adımı olarak hizmet edebilir. Çalışma azmini teşvik eden, psikolojik sağlamlığın ve içsel motivasyonun desteklendiği müdahale programları, akademisyenler için grup ortamlarında uygulanabilir. Bu programlar katılımcılara grup etkileşimlerinden ve akran desteğinden yararlanırken çalışma azimlerini tazelemek için fırsatlar sunabilir. Daha geniş kitleler için ise içsel motivasyonun, psikolojik sağlamlığın ve çalışma azminin önemini vurgulayan seminerler düzenlenebilir. Bu seminerler, çalışma azmi konusunda kısa tanıtıcı bilgiler sağlayabilir ve yoğun bir zaman diliminde akademisyenlerdeki çalışma azmi konusunda farkındalığı artırabilir. Gelecekte yapılacak araştırmalar ve uygulayıcılar, bu önerileri dikkate alarak çalışma azminin ortaya çıkmasıyla ilgili süreçlerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir ve ayrıca bireylerin içsel motivasyon ve çalışma azmi bulma ile ilgili yaşadıkları zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olabilir.

Kaynakça

- Annarelli, A., & Nonino, F. (2016). Strategic and operational management of organizational resilience: Current state of research and future directions. *Omega*, 62, 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2015.08.004>
- Arifin, M., Herri, A., Elfindri, H., & Puteri, H. E (2019). Personality, grit and organizational citizenship behavior at vocational higher education: The mediating role of job involvement. *Journal of Social Studies Education Research*, 10(2), 168-187. <https://www.learntechlib.org/p/216566/>
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Baygın, E., Sobacı, F., & Polatçı, S. (2022). Validity and reliability study of the short grit scale (grit-s) in the context of organization. *Oltu Journal of Faculty of Humanities and Social Sciences*, 3(2), 73-78. <https://doi.org/10.5152/OJFHSS.2022.22815>
- Biernacki, P., & Waldorf, D. (1981). Snowball sampling: Problems and techniques of chain referral sampling. *Sociological Methods & Research*, 10(2), 141-163. <https://doi.org/10.1177/004912418101000205>
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (19. baskı). Pegem Akademi.
- Cadete, N., & Ruggunan, S. (2024). Self-perceptions and benefits of psychological resilience among women academics in the context of working in South African Higher Education Institutions (SA-HEIs): A mixed-method approach. *Sage Open*, 14(2). <https://doi.org/10.1177/21582440241256770>
- Calo, M., Peiris, C., Chipchase, L., Blackstock, F., & Judd, B. (2019). Grit, resilience and mindset in health students. *The Clinical Teacher*, 16(4), 317-322. <https://doi.org/10.1111/tct.13056>
- Caza, A., & Posner, B. Z. (2019). How and when does grit influence leaders' behavior? *Leadership & Organization Development Journal*, 40(1), 124–134. <https://doi.org/10.1108/LODJ-06-2018-0209>
- Caza, A., & Posner, B. Z. (2021). Mixed associations between grit and transformational leadership behavior. *Journal of Leadership Studies*, 15(3), 6–20. <https://doi.org/10.1002/jls.21781>
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. baskı). Erlbaum.
- Cooper, C. L., Liu, Y., & Tarba, S. Y. (2014). Resilience, HRM practices and impact on organizational performance and employee well-being. *International Journal of Human Resource Management*, 25(17), 2466–2471. <https://doi.org/10.1080/09585192.2014.926688>
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları* (3. baskı). Pegem Akademi.

- Dev, M. A., Aral, N., Sarac, M., & Arli, N. B. (2022). İçsel motivasyon ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Business & Economics Research Journal*, 13(1), 59-73. <https://doi.org/10.20409/berj.2022.361>
- de Waal, A., Burrell, J., Drake, S., Sampa, C., & Mulimbika, T. (2023). How to stay high-performing: Developing organizational grit. *Measuring Business Excellence*, 27(1), 25-39. <https://doi.org/10.1108/MBE-08-2021-0104>
- Doğan, T. (2015). Adaptation of the Brief Resilience Scale into Turkish: A validity and reliability study. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Duckworth, A. L., Peterson, C., Matthews, M. D., & Kelly, D. R. (2007). Grit: Perseverance and passion for long-term goals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(6), 1087–1101. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.92.6.1087>
- Duckworth, A. L., & Quinn, P. D. (2009). Development and validation of the Short Grit Scale (GRIT-S). *Journal of Personality Assessment*, 91(2), 166–174. <https://doi.org/10.1080/00223890802634290>
- Erceylan, N., Öztürk, M., Uludağ, K., Uzunbacak, H. H., & Akçakanat, T. (2021). İçsel motivasyon ve öznel iyi oluş arasındaki ilişki: İş becerikliliği ve akış deneyiminin seri aracılık rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 19(40), 413-436. <https://doi.org/10.35408/comuybd.755959>
- Galindo-Domínguez, H., & Pegalajar, M. (2020). Mediator and moderator effect of resilience between self-efficacy and burnout amongst social and legal sciences faculty members. *Revista de Psicodidáctica (English ed.)*, 25(2), 127-135. <https://doi.org/10.1016/j.psicoe.2020.04.001>
- Georgoulas-Sherry, V., & Kelly, D. R. (2019). Resilience, grit, and hardiness: Determining the relationships amongst these constructs through structural equation modeling techniques. *Journal of Positive Psychology and Wellbeing*, 3(2), 165-178. <https://journalppw.com/index.php/jppw/article/view/50>
- Ghasem, M., & Hosseinchari, M. (2012). Psychological resilience and intrinsic-extrinsic motivation: The mediating role of self-efficacy. *Developmental Psychology: Journal of Iranian Psychologists*, 8(33), 61–72. <https://psycnet.apa.org/record/2013-07779-006>
- Gupta, S., & Sudhesh, N. T. (2019). Grit, self-regulation and resilience among college football players: a pilot study. *International Journal of Physiology, Nutrition and Physical Education*, 4(1), 843-848. <https://www.journalofsports.com/pdf/2019/vol4issue1/PartS/4-1-215-269.pdf>
- Gürbüz, S. (2019a). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi*. Seçkin.
- Gürbüz, S. (2019b). *Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri*. Seçkin.
- Harman, H. H. (1960). *Modern factor analysis*. University of Chicago.
- Hayes, A. F. (2018). Partial, conditional, and moderated moderated mediation: Quantification, inference, and interpretation. *Communication Monographs*, 85(1), 4-40. <https://doi.org/10.1080/03637751.2017.1352100>

- Herrman, H., Stewart, D. E., Diaz-Granados, N., Berger, E. L., Jackson, B., & Yuen, T. (2011). What is resilience?. *The Canadian Journal of Psychiatry*, *56*(5), 258-265. <https://doi.org/10.1177/070674371105600504>
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, *44*(3), 513-524. <https://doi.org/10.1037//0003-066x.44.3.513>
- Hon, A. H. Y. (2012). Shaping environments conducive to creativity: The role of intrinsic motivation. *Cornell Hospitality Quarterly*, *53*(1), 53–64. <https://doi.org/10.1177/1938965511424725>
- Karreman, A., & Vingerhoets, A. J. J. M. (2012). Attachment and well-being: The mediating role of emotion regulation and resilience. *Personality and Individual Differences*, *53*(7), 821–826. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.06.014>
- Khudabadi, H. H., & Soni, P. (2023). Beyond Grades: Understanding Grit, Self-control and, Academic Self-efficacy in Academics. *International Journal of Indian Psychology*, *11*(4), 2718-2732. <https://doi.org/10.25215/1104.256>
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling* (4. baskı). Guilford.
- Kuvaas, B. (2006). Work performance, affective commitment, and work motivation: The roles of pay administration and pay level. *Journal of Organizational Behavior*, *27*(3), 365-385. <https://doi.org/10.1002/job.377>
- Kuvaas, B., & Dysvik, A. (2009). Perceived investment in employee development, intrinsic motivation, and work performance. *Human Resource Management Journal*, *19*(3), 217-236. <https://doi.org/10.1111/j.1748-8583.2009.00103.x>
- Lee, J. (2022). The role of grit in organizational performance during a pandemic. *Frontiers in Psychology*, *13*, 929517. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.929517>
- Lengnick-Hall, C. A., Beck, T. E., & Lengnick-Hall, M. L. (2011). Developing a capacity for organizational resilience through strategic human resource management. *Human Resource Management Review*, *21*(3), 243–255. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2010.07.001>
- Liu, J. J. W., Reed, M., & Girard, T. A. (2017). Advancing resilience: An integrative, multi-system model of resilience. *Personality and Individual Differences*, *111*, 111–118. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.02.007>
- MacKinnon, D. P., Lockwood, C. M., & Williams, J. (2004). Confidence limits for the indirect effect: Distribution of the product and resampling methods. *Multivariate Behavioral Research*, *39*(1), 99-128. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr3901_4
- Mark, G., & Smith, A. P. (2012). Effects of occupational stress, job characteristics, coping, and attributional style on the mental health and job satisfaction of university employees. *Anxiety, Stress & Coping: An International Journal*, *25*(1), 63–78. <https://doi.org/10.1080/10615806.2010.548088>

- Mertler, C. A., & Vannatta, R. A. (2016). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation* (6. baskı). Pyrczak.
- Muenks, K., Yang, J. S., & Wigfield, A. (2018). Associations between grit, motivation, and achievement in high school students. *Motivation Science, 4*(2), 158–176. <https://doi.org/10.1037/mot0000076>
- Mokyr, J. (1992). *The lever of riches: Technological creativity and economic progress*. Oxford University.
- Öztürk, F., Özcan, B. N., & Çiçek, H. (2023). Akademisyenlerin içsel motivasyonlarının uzaktan eğitim uygulamaları tutumlarına ve iş yaşam kalitelerine etkisi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 6*(4), 1171-1184. <https://doi.org/10.33712/mana.1332283>
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *The Journal of Applied Psychology, 88*(5), 879–903. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.5.879>
- Preacher, K. J., & Kelley, K. (2011). Effect size measures for mediation models: Quantitative strategies for communicating indirect effects. *Psychological Methods, 16*(2), 93-115. <https://doi.org/10.1037/a0022658>
- Puteri, H. E., & Arifin, M. (2020). *Exploring personality, grit and organizational citizenship behavior at higher education: The mediating roles of job involvement*. In Journal of Physics: Conference Series (Vol. 1471, No. 1, p. 012025). IOP. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1471/1/012025>
- Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals New York Academy of Sciences, 1094*, 1–12. <https://doi.org/10.1196/annals.1376.002>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Ryff, C. D. (2014). Psychological well-being revisited: Advances in the science and practice of eudaimonia. *Psychotherapy and Psychosomatics, 83*(1), 10–28. <https://doi.org/10.1159/000353263>
- Sarrionandia, A., Ramos-Díaz, E., & Fernández-Lasarte, O. (2018). Resilience as a mediator of emotional intelligence and perceived stress: A cross-country study. *Frontiers in Psychology, 9*, 2653. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02653>
- Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (2016). *A beginner's guide to structural equation modeling* (4. baskı). Routledge.
- Shi, M., Wang, X., Bian, Y., & Wang, L. (2015). The mediating role of resilience in the relationship between stress and life satisfaction among Chinese medical students: A cross-sectional study. *BMC Medical Education, 15*, 16. <https://doi.org/10.1186/s12909-015-0297-2>

- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., & Jennifer Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine, 15*, 194–200. <https://doi.org/10.1080/10705500802222972>
- Southwick, D. A., Tsay, C. J., & Duckworth, A. L. (2019). Grit at work. *Research in Organizational Behavior, 39*, 100126. <https://doi.org/10.1016/j.riob.2020.100126>
- Suzuki, Y., Tamesue, D., Asahi, K., & Ishikawa, Y. (2015). Grit and work engagement: A cross-sectional study. *PLoS ONE, 10*(9), e0137501. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0137501>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Pearson.
- Tortumlu, M., & Uzun, K. (2023). Belirsizliğe tahammülsüzlüğün akademisyenlerin yaşam doyumunu üzerindeki etkisinde psikolojik sağlamlığın ve yaşamdaki anlam arayışının aracı rolü. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(2), 41-62. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1094787>
- Türk Dil Kurumu (t.y.). Azim. *Güncel Türkçe Sözlük*. 10 Temmuz 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Uzun, K., & Tortumlu, M. (2022). Mesleki tükenmişliğin sağlık çalışanlarının yaşam doyumunu üzerindeki etkisinde psikolojik sağlamlığın ve umudun aracı rolünün incelenmesi. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(20), 350-377. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1095389>
- Watts, J., & Robertson, N. (2011). Burnout in university teaching staff: A systematic literature review. *Educational Research, 53*(1), 33-50. <https://doi.org/10.1080/00131881.2011.552235>
- Whitfield, K. M., & Wilby, K. J. (2021). Developing grit, motivation, and resilience: to give up on giving in. *Pharmacy, 9*(2), 109. <https://doi.org/10.3390/pharmacy9020109>
- Yağar, F., & Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: Araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenilirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3*(3), 1-9. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gsbdergi/issue/39953/474327>
- Yıldız, F. N. Y., & Kardaş, F. (2021). Ergenlerde akademik öz-yeterlik, içsel motivasyon, azim ve psikolojik dayanıklılığın iyi oluş ile ilişkisinin incelenmesi. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(1), 1073-1099. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.957391>
- Ziman, J. (Ed.). (2000). *Technological innovation as an evolutionary process*. Cambridge University.
- Zhang, B. (2022). The relationship between Chinese EFL learners' resilience and academic motivation. *Frontiers in Psychology, 13*, 871554. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.871554>

Arrivée : 28.11.2024
Acceptation : 16.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1592839>

Üçyıldız, F. (2025). Aventure d'écriture d'un roman américain : *La disparition de Jim Sullivan* de Tanguy Viel. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 353-371. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1592839>

AVENTURE D'ÉCRITURE D'UN ROMAN AMÉRICAIN : LA DISPARITION DE JIM SULLIVAN DE TANGUY VIEL

Fatma ÜÇYILDIZ¹

RÉSUMÉ

Dans son roman *La Disparition de Jim Sullivan*, publié en 2009, le romancier contemporain français Tanguy Viel interroge sa propre conception du roman international en recourant à la technique de la métafiction. À travers sa trame narrative, Viel suggère qu'un roman international ne peut être, en fin de compte, qu'un roman américain. Malgré ce que son titre pourrait laisser entendre, explore des questions telles que : qu'est-ce qu'un roman américain ? Quels sont ses éléments fondamentaux ? Ces questions trouvent réponse dans la voix d'un narrateur qui illustre les archétypes du roman américain. Le narrateur relate le voyage de Dwayne Koster, un professeur de littérature dépeint comme un Américain moyen et un anti-héros, tout en décrivant les caractéristiques de la culture populaire américaine et de son soft power. Enrichi par une narration innovante et des codes narratifs originaux, le récit met en lumière les éléments typiques du roman américain, en intégrant une description détaillée du mode de vie américain. Selon Tanguy Viel, un roman typique mettrait en scène un personnage principal dont la vie ordinaire bascule brusquement, souvent à travers des thèmes tels que les relations extraconjugales, la trahison, le divorce, et la désintégration de la vie familiale et professionnelle. Cependant, l'élément principal qui conduit le lecteur à interroger la relation entre fiction et réalité est l'allusion faite dans le titre à la disparition de Jim Sullivan. Inspiré par le sort de Jim Sullivan, un chanteur américain ayant disparu sans laisser de traces, Viel construit la disparition de son protagoniste dans des conditions similaires. Cette étude vise à mettre en lumière la manière dont l'auteur français Tanguy Viel, tout en dévoilant l'essence du roman international/américain, utilise habilement la technique de la métafiction et les mécanismes narratifs pour critiquer, de manière profondément ironique, la culture littéraire américaine.

Mots-clés : Tanguy Viel, Métafiction, Roman International, Imagerie Populaire Américaine, Narration à deux Niveaux

¹ Dr., Université de Pamukkale, Faculté des Sciences Humaines et Sociales, fatmaakbulut@pau.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2230-8562>.

Geliş Tarihi : 28.11.2024
Kabul Tarihi : 16.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1592839>

Üçyıldız, F. (2025). Bir Amerikan romanı yazma serüveni: Tanguy Viel'in *Jim Sullivan'ın Kayboluşu* adlı romanı. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 353-371. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1592839>

BİR AMERİKAN ROMANI YAZMA SERÜVENİ: TANGUY VIEL'İN *JIM SULLIVAN'IN KAYBOLUŞU* ADLI ROMANI

Fatma ÜÇYILDIZ²

ÖZ

2009 yılında yayımlanan *La Disparition de Jim Sullivan* (Jim Sullivan'ın Kayboluşu) adlı kitabında çağdaş Fransız romancı Tanguy Viel üstkurmaca tekniğini oldukça başarılı bir biçimde kullanarak kendi uluslararası roman anlayışını sorgulamaktadır. Romanında kurguladığı olay örgüsünden hareketle Tanguy Viel'e göre uluslararası bir roman kaçınılmaz olarak Amerikan romanıdır. Roman, başlığının içerdiği anlamın aksine Amerikan romanı nedir, temel unsurları nelerdir? sorularına yönelirken, tüm bu soruları yanıtlama görevini üstlenen bir anlatıcının sesinden Amerikan romanının arketiplerini de örneklendirir. Anlatıcı, ortalama bir Amerikalı ve aynı zamanda da bir anti-kahraman olarak karşımıza çıkan edebiyat profesörü Dwayne Koster'in yolculuğunu aktarırken Amerikan popüler kültürünü ve onun yumuşak gücünün (soft power) özelliklerini anlatır. Amerikan yaşam tarzının anlatımı ile detaylandırılan, yenilikçi anlatı kodları ile bezeli bu roman; Amerikan romanına özgü unsurları barındırır. Tanguy Viel'e göre tipik olarak başkişinin sıradan yaşamının bir anda evlilik dışı ilişki, ihanet, boşanma, aile ve iş yaşamında çöküşü ile sonuçlanması gereken romanda, gerçek ile kurmaca arasındaki ilişkiyi sorgulamamıza neden olan temel unsur ise romanın başlığında bulunan Jim Sullivan'ın kayboluşu olayına yapılan göndermedir. İz bırakmadan kaybolan Jim Sullivan'ın kaderinden esinlenen Viel başkişisinin kayboluşunu da benzer koşullarda kurgular. Bu çalışmanın amacı Fransız yazar Tanguy Viel'in uluslararası roman/Amerikan romanının özünü ortaya koyarken yararlandığı üstkurmaca tekniğini ve son derece ironik ve eleştirel bir şekilde yaklaştığı Amerikan edebiyat kültürünü incelerken ustaca kullandığı anlatı mekanizmalarını ortaya koymaktır

Anahtar Kelimeler: Tanguy Viel, Üstkurmaca, Uluslararası Roman, Amerikan Popüler İmgeleri, İki Katmanlı Anlatı

² Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, fatmaakbulut@pau.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2230-8562>.

Introduction

La mystérieuse disparition du musicien américain Jim Sullivan en 1975 est ainsi entrée dans le registre des légendes américaines modernes. Disparu au milieu du désert du Nouveau-Mexique, ne laissant que sa voiture abandonnée, Jim Sullivan est entré dans le panthéon de la mythologie américaine. Il est sans doute vrai que sa musique demeure, sa légende reste tenace, laissant planer le doute et le mystère. Disparaître de la sorte au Nouveau-Mexique au XXe siècle soulève, chez l'Américain moyen, bien des questions, surtout lorsque l'État est connu pour l'affaire du crash de soucoupe volante de Roswell en juillet 1947.

Tanguy Viel aborde cette légende d'une façon indirecte dans son roman intitulé *La disparition de Jim Sullivan*, publié en 2013 aux éditions de Minuit. Avec sa plume et son registre habituel de la littérature postmoderne, l'auteur français Tanguy Viel transporte un récit sur le continent américain pour tenter d'y extraire la substantifique moelle du roman américain. Toutefois, il nous est possible de dire que la légende de Jim Sullivan n'est qu'une figure tutélaire qui accompagne le principal personnage de son roman et auquel il s'identifiera dans les derniers instants de son arc narratif. Dans une interview donnée à la librairie Mollat de Bordeaux lors de la promotion de son roman, Tanguy Viel explique, s'agissant du rapport de son personnage de fiction avec le chanteur, que :

La figure de Jim Sullivan, c'est-à-dire, au fond, la figure d'un chanteur populaire qui peut l'accompagner dans sa voiture, parce qu'après tout mon personnage principal est toujours dans sa voiture. Qu'il est quelque chose dans son autoradio était la moindre des choses³.

Ce récit du travail préparatoire de l'auteur illustre le principal propos de l'ouvrage, à savoir la construction d'un roman dit « américain », ou plutôt, « international ».

L'ouvrage *La disparition de Jim Sullivan* peut donc d'abord être présenté comme une méthodologie sur la manière dont l'auteur, par le truchement de son narrateur, perçoit l'ADN du roman américain. Cette proposition de Tanguy Viel peut donc être comprise comme une radiographie littéraire de ce qu'un auteur littéraire français contemporain peut intégrer dans l'idée de concevoir un roman américain.

L'auteur, Tanguy Viel, est né en 1973 à Brest, où il a vécu une partie de son enfance, bien loin des paysages du Far West ou des implacables villes verticales des États-Unis. Il devient romancier à 24 ans avec son premier roman *Le Black Note*, publié aux Éditions de Minuit. À partir de ce moment, sa carrière littéraire semble se déclencher, et il acquiert une certaine notoriété à la suite d'une série de romans publiés chez le même éditeur, notamment *L'Absolue perfection du crime*, honoré du prix Fénéon en 2002. Ses romans trouvent racine dans son registre cinématographique ou musical, tout particulièrement le jazz, et tendent vers le polar. En 2003, Tanguy Viel est lauréat et pensionnaire à la villa Médicis à Rome, où il rédige *Insoupçonnable*, son quatrième roman. Bien avant de faire traverser l'Atlantique à sa plume en 2013 avec *La disparition de Jim Sullivan*, Tanguy Viel n'a fait que s'approcher de l'océan avec son livre *Paris-Brest*, paru en 2009.

Catherine Haman, Maître de conférences en langue et littérature françaises, décrit, dans un article de la Revue électronique de littérature, la manière dont Tanguy Viel travaille et exploite avec singularité sa manière d'écrire un roman postmoderne :

Les romans de Tanguy Viel semblent de prime abord au service du romanesque pur. Toujours cependant, quoiqu'à des degrés divers, la narration inclut une dimension réflexive. Car ses œuvres s'élaborent à partir d'un substrat culturel complexe, et ce savant mélange d'influences

---

³ Extrait de la transcription de la captation de la rencontre organisée par la librairie Mollat de Bordeaux, 2 avril 2013, « Tanguy Viel vous présente son ouvrage *La Disparition de Jim Sullivan* aux Éditions de Minuit » (URL : <http://www.mollat.com/livres/tanguy-viel-disparition-jim-sullivan-9782707322944.html>).

et de variations libres est constamment et revendiqué et interrogé. [...] Cinéma et La Disparition de Jim Sullivan. Toutes deux se construisent sur le principe du récit dans le récit, engendrant ainsi de multiples effets de spécularité (Haman, 2015, p. 16).

Catherine Haman précise également que :

Les romans de Tanguy Viel s'inscrivent parfaitement dans la tendance postmoderne, amorcée en France au tournant des années quatre-vingt : l'écriture regagne en transitivité, raconter des histoires redevient licite. Toutefois, l'œuvre de l'écrivain, comme celle de nombre de ses contemporains français, ne fait pas simplement table rase des expérimentations du nouveau roman et du parti-pris d'un dialogue constant avec l'espace littéraire tout autant qu'avec le réel. On observe à cette même période le développement de ce que Bruno Blanckeman nomme les « fictions spéculaires » (2008, 451) : « le roman s'interroge, en même temps qu'il raconte une histoire, sur les origines de cette histoire, pratique fictionnelle par laquelle l'écrivain signe son appartenance au monde littéraire tout en se tendant vers le monde réel dans lequel il vit » (2008, 451). Et B. Blanckeman de citer Echenoz, Macé, Gailly, Deville ou encore Toussaint. Les romans de Tanguy Viel relèvent aussi de cette orientation (p. 16-17).

Le roman *La Disparition de Jim Sullivan* est donc parfaitement intégré à la démarche de l'auteur avec pour originalité la recherche de la construction du roman américain typique. Pour parvenir à son objectif littéraire, Tanguy Viel exploite deux techniques narratives où se mélange un narrateur qui tente de répondre à la question de la construction du roman américain, tout en développant des personnages plus classiques bien que transposés avec les codes et l'imagerie américaine. L'auteur explique la démarche qui a précédé la technique narrative de son roman original :

Avec cette idée que j'avais de faire ce roman américain, l'idée [...] était tout de suite d'être dans un projet très ironique, presque conceptuel, c'est-à-dire je vais mettre en place un narrateur qui va dire qu'il fait un roman américain. À aucun moment je ne me suis dit que ça va être un roman au sens où je peux me lancer [...] dans une histoire sans avoir une espèce de second degré qui serait tenu par un narrateur. [...], Mais sans le roman, cela ne tient pas. [...] J'ai vraiment compris qu'il fallait que j'écrive le roman américain dont le narrateur parlait. [...] C'est à cause du narrateur que j'ai dû écrire ce roman américain. [...] Faire le roman, cela voulait dire construire une histoire, chercher de la matière, construire les personnages, tout comme d'habitude"⁴.

Une radiographie du roman américain par le prisme de la narration

Tanguy Viel se distingue dans sa narration par l'emploi d'une synthèse conceptuelle autour de son idée et sa recherche du roman américain. Outre la technique, à savoir celle du narrateur-commentateur dans la genèse du roman et les arcs des personnages, il est résolument question dans cet ouvrage de décrire en quoi le roman international et le roman américain partagent un ADN. Cette génétique commune est aussi l'illustration de l'incroyable force du *soft Power* américain, -qui signifie une influence sur les relations internationales, les Etats peuvent utiliser la force mais aussi des stratégies d'influence (puissance douce)-⁵ de cette influence mondiale qui navigue aujourd'hui dans l'ensemble des productions culturelles sur tous les continents, y compris dans la littérature. La mise en relief de l'imagerie populaire américaine par Tanguy Viel est symptomatique de cette influence dans le mode de vie. Cela est d'autant plus lisible dès lors qu'il est question de décrire la place de l'automobile dans le roman, la manière de concevoir la ville et les lieux de l'action, ainsi que le choix de thématiques fantasmagoriques et quasi complotistes. Cette première partie d'analyse ambitionne de pouvoir mettre en abyme le travail de Tanguy Viel sur son emploi de la narration, « à l'américaine ».

⁴ Extrait de la transcription de la captation de la rencontre organisée par la librairie Mollat de Bordeaux, 2 avril 2013.

⁵ <https://www.vie-publique.fr/fiches/38155-quest-ce-que-le-soft-power> Dernière consultation : 6 novembre 2024.

L'usage de deux niveaux de narration

Le roman de Tanguy Viel se distingue dans la construction de sa technique narrative. En effet, le narrateur, qui se présente en définitive comme un personnage à part entière, discute avec le lecteur sur sa conception du roman américain en présentant des thématiques qu'il estime indispensables et sur lesquelles nous allons revenir. Outre sa mission de rétro-ingénierie du roman américain, le narrateur raconte, pour appuyer ses propos, l'histoire d'un personnage principal, plus traditionnel, et dont les péripéties doivent illustrer ce qu'est un roman américain.

Dans un article, Sylvie Cadinot-Romerio s'intéresse à cette technique et précise que :

le roman de Tanguy Viel présente, sur son premier versant, un dispositif formel original qui permet de conjuguer deux attitudes contraires vis-à-vis de la fiction, l'une qui la déclare factice, l'autre qui la fait passer pour réelle. Ces deux positions sont prises par la même instance romanesque, le locuteur responsable de l'énoncé. Se présentant d'abord comme un auteur, celui-ci relate comment il a fabriqué son roman : comment il a meublé son univers fictif à partir d'éléments qu'il a empruntés à des romans américains et comment il a configuré son récit au moyen des techniques qui y sont employées ? L'histoire qu'il a ainsi bricolée, celle de Dwayne Koster, apparaît comme un simple artefact dont le contenu est résumé ou commenté. Elle ne devrait pas susciter d'illusion mimétique (Cadinot-Romerio, 2015, p. 86).

Sur cette apparente narratologie dichotomique, la chercheuse insiste sur le fait que :

La fiction se développe ainsi sur deux niveaux d'énonciation et sous deux régimes de construction : le régime réflexif au premier niveau, le régime mimétique au second. Antagonistes, ils devraient se contrarier : la distance critique imposée par l'un devrait refréner la participation émotionnelle sollicitée par l'autre. Or ce n'est pas le cas parce que leur antagonisme apriorique est surmonté par la mise en œuvre d'un troisième régime fictionnel (Cadinot-Romerio, 2015, p. 86).

Cette fabrication spécifique permet de classer l'ouvrage de Tanguy Viel dans la catégorie des romans postmodernes, lesquelles utilisent les techniques les plus originales pour captiver et illustrer l'intention de l'auteur sous le prisme d'un narrateur en perpétuelle quête de réponse à la question donnée : qu'est-ce que le roman américain ?

Le concept du roman international par le roman américain

Sur la force du roman américain, le narrateur de l'ouvrage impose dès les premières pages la réalité du monde littéraire contemporain : « qu'il y avait désormais dans ma bibliothèque plus de romans américains que de romans français ! » (Viel, 2013, p. 5).

Ce constat du narrateur démontre la force du roman américain dans la littérature contemporaine et se trouve être une vérité pour chaque lecteur, dans tous types de styles.

Habitué aux héros bien français, pour ne pas écrire « franchouillards » -qui possède les défauts traditionnellement attribués au français moyen-⁶, l'auteur ne prétend pas transposer sa méthodologie classique dans l'écriture du roman postmoderne français, mais entend traduire avant tout une vision qui n'exclue pas l'usage d'un point de vue français, Tanguy Viel ne pouvant pas mettre de côté son identité, laquelle transparaît nécessairement dans sa plume. Ce dernier, l'explique dans une phrase et un paysage typique du roman national, comme un rappel à ce que Zola ou Péguy pouvait décrire à leur époque : « Je dis seulement que jamais dans un roman international, le personnage principal n'habiterait au pied de la cathédrale de Chartres » (Viel, 2013, p. 5).

L'utilisation de cet exemple très français indique de toute évidence la volonté de l'auteur de transposer son récit aux États-Unis.

---

⁶ <https://www.linternaute.fr/dictionnaire/fr/definition/franchouillard/> Dernière consultation: 8 Novembre 2024.

Dans son imaginaire inconscient du roman américain, Tanguy Viel, par l'intermédiaire de son narrateur, explique donc, dès le début du roman, comment il avait dépassé la frontière de son univers français pour tenter une approche romanesque plus anglo-saxonne et donc, plus internationale :

Pendant longtemps, j'ai moi-même écrit des livres qui se passaient en France, avec des histoires françaises et des personnages français. Mais ces dernières années, c'est vrai, j'ai fini par me dire que j'étais arrivé au bout de quelque chose, qu'après tout, mes histoires, elles auraient aussi leur place ailleurs, par exemple en Amérique, par exemple dans une cabane au bord d'un grand lac ou bien dans un motel sur l'autoroute 75, n'importe où pourvu que quelque chose se mette à bouger. Je crois que c'est la raison principale qui m'a fait délaisser la France, que j'ai fini par la trouver trop statique, trop pétrifiée d'une certaine manière, en tout cas inadaptée au besoin d'air que j'ai intensément ressenti à un moment de ma vie et que j'ai commencé à respirer en lisant des romans américains – des romans internationaux, ai-je pris l'habitude de dire, qu'on trouve traduits dans toutes les langues du monde et qui se vendent dans beaucoup de librairies (Viel, 2013, p. 1).

Cette narration s'apparente à une nouvelle forme de l'intertextualité où l'auteur confond son idée du roman américain avec les ingrédients du roman américain. Dans son ouvrage *Séméiotike, Recherches pour une sémanalyse*, la théoricienne littéraire bulgare Julia Kristeva avait résumé ces vibrations trouvées entre tous les textes comme « tout texte se construit comme une mosaïque de citations, tout texte est absorption et transformation d'un autre texte » (Kristeva, 1969, p. 145). De l'autre côté l'universitaire française Tiphaine Samoyault, dans ses travaux de recherche portant sur l'intertextualité, examine les différentes formes que peut prendre ce concept, tels que la citation, l'allusion, le plagiat, la parodie, et la traduction :

L'intertextualité présente en effet le paradoxe de créer un fort lien de dépendance avec le lecteur, qu'il provoque et incite à toujours plus d'imagination et de savoir, tout en cryptant suffisamment d'éléments pour qu'un décalage apparaisse entre la culture, la mémoire, l'individualité de l'un et celles de l'autre (Samoyault, 2005, p. 66).

Samoyault souligne l'importance de l'intertextualité dans la formation de la mémoire littéraire, où chaque texte participe à une vaste conversation qui traverse les époques et les cultures. L'intertextualité est donc présentée comme un outil essentiel pour comprendre la complexité des œuvres littéraires, leur richesse interprétative, et leur capacité à créer des échos et des résonances entre les textes. En se basant sur les idées de Kristeva, elle démontre que la littérature est un réseau de relations textuelles, où chaque œuvre est à la fois unique et profondément liée à d'autres œuvres par le jeu de l'intertextualité. À travers son jeu narratif et son exploitation des codes du roman américain, Tanguy Viel, lui aussi, explore ainsi en quelque sorte une forme d'intertextualité qui emprunte à un imaginaire partagé que serait l'imagerie populaire américaine dans la littérature.

L'imagerie populaire américaine et *le soft power* des clichés

Il est sans doute vrai que Tanguy Viel ne cache pas un certain intérêt pour le caractère divertissant dans son processus d'écriture pour l'avalanche des clichés issus de l'imagerie populaire américaine. Il l'exprime dès les premières pages et plusieurs extraits sont significatifs, à mesure que le récit avance : « Là-dessus, les Américains ont un avantage troublant sur nous : même quand ils placent l'action dans le Kentucky, au milieu des élevages de poulets et des champs de maïs, ils parviennent à faire un roman international » (Viel, 2013, p. 5).

Cette affirmation du narrateur nous indique à quel point les situations géographiques américaines, largement connues des lecteurs à travers le monde, sont devenues des normes d'unité de lieu pour exposer un récit universel :

Ralph viendrait le chercher à la sortie de sa cure et l'emmènerait dans un bar aux néons rouges et bleus le long d'une nationale, un lundi soir par exemple, avec un billard mal éclairé où s'ennuieraient deux bikers taciturnes, avec une serveuse un peu masculine, pas très aimable (une serveuse plus âgée que Milly, qui s'appellerait Daisy, dès lors qu'une serveuse aux États-Unis, selon moi, si elle ne s'appelle pas Milly, alors elle s'appelle Daisy), une serveuse qui n'aurait rien d'autre à faire ce soir-là qu'à essuyer les verres et faire la poussière des étagères (Viel, 2013, p. 55).

Viel réussit, dans cette description d'une serveuse américaine typique, à nous faire imaginer sans détour une entrée du personnage dans ces lieux américains situés en bord de route et qui constituent, au cinéma, à la télévision, ou dans la littérature, une ponctuation dans le récit. Il s'agit d'un lieu où le personnage se restaure, fait le point sur son arc narratif avant de repartir à l'aventure ou poursuivre son enquête.

Si j'étais un vrai romancier américain, c'est sûr que j'en aurais profité pour raconter dans le détail la vie de Ralph Amberson, toutes ces années passées dans l'Arkansas ou le Dakota du Sud, parce que là, oui, il y aurait eu de l'Amérique en barre, celle des vieux fusils dans les coffres des pickups et les John Deere abandonnés sous les préaux, celle des vaches nocturnes du Kansas et les sauterelles de l'Iowa qui déchirent les rideaux de blé, sans parler de toutes ces maisons solitaires posées là dans la plaine comme devant l'océan, encaissant les tornades dans la chaleur de juillet (Viel, 2013, p. 56).

Cet extrait nous amène également à facilement combiner une série de clichés sur la vie américaine dans cette campagne profonde où l'agriculture rime avec l'immensité des espaces et où chaque propriétaire terrien défend féroce­ment son territoire, dans le respect des droits fondamentaux issus de la Constitution des États-Unis telle que la liberté de disposer d'une arme :

Qu'on n'écrit pas un roman américain sans un sens aiguisé du détail, que la saleté de la douche ou le ressort grinçant du matelas ou bien la lumière de la lune qui tombait sur le visage inquiet de Dwayne, ce devait faire comme des flèches que j'aurais lancées dans le cœur du lecteur (Viel, 2013, p. 13).

A ce stade, Viel fait état d'une vérité qui tranche avec ce que l'imaginaire collectif des États-Unis qui, en définitive, en dehors des grands centres-villes des métropoles ou de la Silicon Valley, reste un territoire où le royaume du capitalisme rime avec l'appauvrisse­ment de certaines zones où le matériel, usé, n'est pas en adéquation avec la technologie que l'on imagine pouvoir y trouver. Cela touchera le lecteur qui, s'il est déjà allé en Amérique et est sorti de son hôtel luxueux de Manhattan, aura compris toutes les contradictions qui forgent aussi ce pays.

La manière dont Viel décrit les éléments constitutifs du roman américain du point de vue du narrateur est une forme de travail délicat visant à établir une grille de lecture dont les ingrédients ne sont rien d'autre que les images populaires d'un inconscient collectif nourrit de la culture américaine dans tous ses vecteurs médiatiques, artistiques et industriels.

La place de l'automobile aux États-Unis : les destriers *des néo-cow-boys*

Pour Tanguy Viel, l'un des critères les plus incontournables pour créer le roman américain est indissociable de l'automobile. Ainsi devient-elle la voiture personnelle du héros un personnage à part entière, dotée d'une certaine âme, au-delà d'être pour le narrateur un moyen de déplacer l'intrigue d'un lieu sur un autre. À la manière des montures des *cow-boys*, le héros américain moderne se trouve, à un moment précis de son trajet, plusieurs fois au volant de son automobile. Il s'agit en outre d'une démonstration littéraire de la force de la place de l'automobile dans la société américaine, laquelle est la consécration du principe de liberté d'aller et de venir. Il est évident que l'automobile se montre un élément constitutionnel pour le citoyen américain, tout comme il l'est pour le romancier américain.

Ainsi, même si le récit prend place au début du XXIe siècle, le héros sera inévitablement au volant d'une voiture souvent ancienne, usée par les kilomètres et la corrosion, mais dont les puissants cylindres consommateurs de pétrole fourniront au personnage un refuge sacré. Le héros de Tanguy Viel ne saurait rouler en voiture électrique ou bien hybride dans la mesure où il est l'archétype américain comme nous le verrons ci-après. En l'espèce, c'est derrière le volant d'une Dodge Coronet blanche de 1969 que nous retrouvons bon nombre de scènes, à l'arrêt ou bien sur les longues routes ou autoroutes des États-Unis.

D'autre côté, il nous faut préciser que la première scène nous présente le personnage principal, assis dans sa voiture, avant que la fin du roman, tel un *road movie*, ne montre la fuite et la déchéance du héros, toujours fidèlement accompagné par son automobile, l'extension de sa personnalité ou bien le moyen de fuir ses responsabilités, protégées par d'épais panneaux de métal :

Assis là au volant de sa vieille Dodge, il regarde fixement les fenêtres éclairées d'une maison dont on peut lire sur la boîte aux lettres le nom de Fraser, sans qu'on sache encore que Fraser est le nom de son ex-femme, donc sans qu'on sache ce que ça voulait dire pour lui, Dwayne Koster, de stationner là dans le soir tombant, mais avec assez d'indices et de nervosité pour que l'on comprenne qu'il n'y était pas indifférent (Viel, 2013, p. 8).

L'automobile du personnage principal est ici considérée, dans cette scène, comme un refuge et un moyen de pouvoir s'approcher, tout en restant protégé, pense-t-il des regards, de sa vie antérieure.

Et Dwayne a détourné la tête, regardé droit devant lui sur la Van Dyke Avenue, et il a accéléré. Même, il a eu le sentiment que les cent vingt chevaux de sa Dodge le soutenaient et lui disaient de foncer. Fonce, Dwayne Koster, ne te retourne pas (Viel, 2013, p. 82).

Ce passage permet au lecteur d'imaginer en un instant tout ce que représente l'automobile aux États-Unis, à l'opposé des frêles automobiles européennes. Fuir en accélérant est un langage du peuple américain pour survivre aux tumultes de leur art de vivre.

Une seule pensée en lui est allée vers ça, parmi cinquante pensées possibles, cinquante pensées de lui au volant de sa Dodge Coronet blanche, et dans toutes ces pensées, il choisirait celle où il va partir dans le fossé, où il va donner un coup de volant pour aller dans le fossé, non, bien sûr que non, il ne se dit pas ça consciemment (Viel, 2013, p. 83).

L'attachement sentimental qu'éprouve l'Américain moyen pour son automobile démontre que derrière son moment, le personnage semble être arrivé à une sorte de point de non-retour où il se remémore les centaines de milliers de kilomètres parcourus dans sa vie. Aussi usé que les pièces mobiles de son moteur V8, le personnage n'en demeure pas moins capable de continuer à vivre et à rouler malgré ses noires intentions.

Alors Dwayne sort de la Dodge encore fumante et se met à suivre Jim au milieu des cactus, loin vers là-bas où la terre se durcit. Et Dwayne marche, il marche dans le désert craquelé, et puis voilà, c'est l'Amérique, Dwayne disparaît, disparaît dans le lointain (Viel, 2013, p. 85).

À la fin du roman, c'est l'automobile du personnage qui l'accompagne jusqu'à son dernier baroud d'honneur où il disparaît aux yeux du lecteur. Cela illustre le principe de fidélité qu'entretient le peuple américain vers son automobile. L'automobile apparaît donc comme le principal élément constitutif du romain américain. Viel use et abuse de cet outil pour renforcer l'américanisation de son récit et donner à son personnage les attributs de l'américain viril, parcourant routes et États pour accomplir son destin.

Détroit, la cité industrielle post-moderne

La majorité de l'action du roman de Tanguy Viel se situe dans la ville de Détroit, dans l'État du Michigan. Ville mondialement connue, elle est l'un des berceaux de l'industrie automobile américaine, où les usines côtoient ou engendrent à la fois des richesses et de la paupérisation, en somme tous les contrastes économiques et sociaux que l'on peut rencontrer aux États-Unis. À plusieurs reprises, Viel tente une description de l'ambiance de cette ville, empruntant, comme pour ses autres thèmes, le ressort de l'imagerie populaire mélangée avec une approche quasi-documentariste : « Détroit ressemble à une sorte de Pompéi moderne » (Viel, 2013, p.7).

La référence faite au drame de Pompéi démontre que les cités industrielles et les familles qu'elles emploient sont en permanence menacées par le volcan du capitalisme et que Détroit semble avoir beaucoup souffert des nuées ardentes économiques, figeant la ville jadis fière de sa production industrielle de masse tel qu'un symbole de progrès.

Qu'en 1962, d'après ce que j'ai lu, les gens commençaient sérieusement à quitter Détroit, en tout cas les Blancs fuyaient en masse la ville et l'insécurité de la ville, bien avant les émeutes de 67 qui mettraient la ville à sang, bien avant que les usines automobiles essaient de masquer la violence ou le déclin en fabriquant des voitures de plus en plus rutilantes, de plus en plus musclées, comme la Dodge Coronet que Dwayne conduisait trente ans plus tard sur les routes du Michigan (Viel, 2013, p. 12).

Viel illustre ici les contrastes qui marquent aussi l'Amérique en mettant en avant la qualité perçue des productions industrielles américaines et le prix social qu'elles supposent avec l'émergence de phénomènes urbains difficiles qui met en péril la sécurité de ces villes.

Depuis 1984, Dwayne comme Ralph avaient eu le temps de remercier le ciel de les faire vivre à Détroit, c'est-à-dire la ville où le vrai sport emblématique, le vrai ciment entre les êtres, ce n'est pas le baseball, non, c'est le hockey sur glace (Viel, 2013, p. 27).

Dans ce passage, le contraste ici mis en avant est la foi authentique des Américains pour profiter des richesses dont ils peuvent jouir, dans le but unique de promouvoir les Colisées modernes que représentent les temples du sport aux États-Unis. Ce sont des arènes où chacun peut se divertir, oublier ses frustrations matérielles et les faiblesses du contrat social auxquelles ils adhèrent.

Dans un article intitulé « Disparaître dans les ruines du capitalisme. L'imaginaire de Détroit dans la photographie et la littérature françaises contemporaines », Raphaëlle Guidée, maître de conférences en littérature comparée à l'Université de Poitiers, évoque la vision de Tanguy Viel sur la cité américaine de Détroit. Sur l'image de ville telle que la conçoit Viel, à la limite des ruines d'un monde post-industriel, Raphaëlle Guidée explique que :

Quant à Tanguy Viel, de bout en bout ironique, il mentionne au début de *La disparition de Jim Sullivan* les « mille photos qui circulent sur Internet : un piano détruit dans une salle poussiéreuse, un Caddie rouillé dans un centre commercial, un numéro du Times dans une chambre dévastée, un lustre de cristal écrasé sur le sol, un lit d'hôpital surmonté de gravats ». Reprenant comme Marianne Rubinstein l'analogie entre Détroit et « une sorte de Pompéi moderne, dont la lave ne proviendrait pas d'une roche incandescente, plutôt des crédits et des dettes », le narrateur se pose la question « d'où ils sont allés, tous ces gens, laissant leurs chiens et leurs poubelles pleines, les balançoires dans les jardins qui la nuit avec le vent laisseraient croire que les enfants reviennent (Guidée, 2020, p. 101).

La chercheuse ajoute en outre que :

Il y a loin des textes qui reprennent les clichés sur la ville à ceux qui, comme le roman de Tanguy Viel, en jouent explicitement. Mais il est néanmoins frappant de constater à quel point le choix du genre – métافiction, roman policier, récit documentaire, fiction postapocalyptique –, du

temps diégétique – contemporain ou d’anticipation – ou même de la méthode d’écriture – à partir de documents ou en menant une enquête de terrain – est finalement sans incidence sur la caractérisation allégorique des ruines, entre vertige de la contemplation de notre propre civilisation comme déjà morte et anticipation d’une catastrophe globale encore à venir (Guidée, 2020, p.105).

Tanguy Viel tente, dans son roman, de personnaliser une approche descriptive de la cité américaine en crise, arène dans laquelle les drames des personnages se jouent tel un berceau propice aux intrigues futures ou, comme nous le verrons alors que nous analyserons le traitement du personnage principal, nécessaire à la fuite.

La guerre en Irak et les antiquités sumériennes : la réalité du capitalisme face à la théorie du complot

Un aspect important de la littérature américaine contemporaine est la prolifération de récits centrée sur les théories du complot. Ces histoires, assez réfléchies et souvent profondes, incarnent les névroses de la société américaine, de sa politique et de la psyché collective. Les œuvres de la littérature américaine démontrent comment les théories du complot pourraient non seulement stimuler la lecture, mais également se transformer en critique sociale et politique. Elle remet en question le rôle des médias et le sentiment épouvanté de l’époque moderne. La littérature est l’exemple parfait pour comprendre comment les gens pensent et réfléchissent à l’époque de la désinformation.

En situant une partie de son intrigue au moment de la deuxième guerre d’Irak en 2003, Tanguy Viel apporte à son roman l’ingrédient social du roman américain, lequel fait écho à la manière dont le peuple américain se nourrit de sa défiance envers les médias et vérités publiques. Dans la seconde moitié de son ouvrage, Tanguy Viel fait vivre à son personnage une descente aux enfers en l’impliquant dans une forme de conspirations visant à revendre au marché noir des antiquités sumériennes vraisemblablement obtenues lors de l’intervention américaine en Irak, terre de l’ancien Croissant fertile considéré comme l’un des berceaux de la civilisation. Le personnage de Viel, tel un policier mal entraîné et peu informé de l’enjeu, se retrouve piégé, traqué par les agences fédérales. Viel met en exergue les théories du complot derrière la guerre d’Irak de 2003 où, outre la menace des armes de destruction massive et la volonté de prendre possession des réserves pétrolières, il existe une légende urbaine selon laquelle des antiquités révéleraient bien des secrets qui toucheraient à la théorie des anciens astronautes. Sans aborder spécifiquement cette conspiration, Viel met le doigt dans son récit sur la manière dont sont considérés les hommes d’affaires américains opportunistes, prêt à tout pour s’enrichir, veillant à toujours rendre poreuse la frontière entre affairisme et complotisme : « Même un Américain comme Dwayne Koster, à un moment ou à un autre, devait être concerné par la guerre en Irak, pas directement, bien sûr, mais disons, indirectement » (p.14).

Viel met en avant combien la guerre semble indissociable de l’Amérique et que chaque guerre, dont celles à l’initiative de Washington, représente un sacrifice important pour la société. Chaque américain est concerné par l’action des « *GI’s* » - il s’agit d’un terme informel signifiant « un soldat des forces armées américaines, en particulier de l’armée ».- à travers le monde.

Qu’on commençait à comprendre des choses, par exemple les liens compliqués qu’il pouvait y avoir entre Lee Matthews et la guerre en Irak, et mille autres choses invisibles à l’œil nu, que le type du FBI soupçonnait à raison, des choses qui ne concernaient pas directement Dwayne Koster, pas directement, mais désormais un peu quand même (Viel, 2013, p. 62).

Cet extrait peut engendrer la sous-question suivante : et si le principal ennemi des États-Unis était son ennemi intérieur ? Clairement, Viel démontre que les profiteurs de guerre

constituent une menace sérieuse pour le peuple américain, mais représentent paradoxalement aussi son ADN.

La référence au fusil d'assaut standard de l'armée américaine et le rôle ambigu du Pakistan dans les guerres d'Irak et d'Afghanistan au début des années 2000 démontre à quel point il semble difficile de penser les tréfonds politiques de l'Amérique sans y comprendre que la corruption est un moteur mercantile indissociable de par son impact géopolitique mondial. Le M16, l'arme du combattant de la liberté, est d'abord un produit commercial étiqueté « *Made in USA* » et distribué comme un emblème à qui voudra bien l'utiliser en échange d'une poignée de dollars : « si on considère qu'avec les trois cent mille dollars qu'il y avait dans la mallette, eux, les Irakiens, pouvaient s'acheter quelques M16 au Pakistan et continuer de faire sauter des camions de fuel dans le désert (Viel, 2013, p. 69).

L'ensemble de ces premiers ingrédients forme la structure scénique et l'écosystème du roman américain d'après Viel. Cependant, c'est la construction du personnage, authentique américain moyen, antihéros, qui permet de compléter la démarche de l'auteur.

Une radiographie du roman américain par le prisme de l'antihéros

Dans le récit fictionnel, il est évident que le personnage se fait un des composants les plus cruciaux au niveau romanesque. La question qui nous vient sans conteste à l'esprit à ce stade serait celle qui suit : Que serait le roman américain sans son personnage *américain* ? Sur cette question, Tanguy Viel a tenté une approche qui semble centrée sur l'exploitation des techniques issues de la mise en scène de son histoire. Viel avait besoin d'un américain moyen, Dwayne Koster, un antihéros, d'âge mûr, en pleine déchéance. Nous pouvons imaginer qu'en réalité deux personnages sont au cœur de ce roman, le narrateur, comme nous l'avons présenté supra, et Dwayne Koster. Comme l'expliquent Maxime Decout et Laurent Demanze dans une critique parue en 2022 :

Le roman mène de front deux lignes, qui se croisent sans coïncider tout à fait : l'histoire du narrateur s'efforçant d'inventer son roman et l'histoire des personnages de ce roman. Par de constants allers-retours entre l'aventure de Dwayne Koster et l'écriture de cette aventure, *La Disparition de Jim Sullivan* exhibe une dimension métatextuelle marquée, qui n'est pas sans rappeler le Nouveau Roman et les expérimentations d'Alain Robbe-Grillet (Decout et Demanze, 2022, p. 7).

La construction du personnage de Dwayne Koster, de par son caractère archétypal, mérite que l'on s'attarde sur ce qu'il semble représenter dont sa définition, son rapport avec Jim Sullivan, mais également en tant que personnage plongé dans le drame familial contemporain de la séparation.

Dwayne Koster, l'antihéros américain

Une fois commencé à lire *La Disparition de Jim Sullivan*, la première chose que le lecteur remarque dès les premières pages est que personnage principal du roman de Tanguy Viel n'est pas, contrairement à ce que laisse croire son titre, le fameux musicien. Outre le narrateur, la construction d'un personnage principal était nécessaire pour l'auteur afin d'emmener le lecteur dans un récit outre les propos du narrateur. Dwayne Koster incarne donc le personnage principal du roman et nous, en tant que lecteur, suivons sa descente aux enfers, empruntant le même destin que Jim Sullivan. Koster est d'âge mûr, divorcé, et professeur d'université. Il est l'incarnation de l'antihéros américain. C'est un homme ordinaire, père de famille, mais dont le comportement et les valeurs postérieures aux épreuves de la vie font de lui un homme aux valeurs héroïques effacées.

Le personnage construit comme un antihéros amène souvent à une lecture complexe et fascinante. Alors que le héros est destiné à être parfait, l'antihéros est tout le contraire et se caractérise par des imperfections telles que le cynisme, l'ambiguïté morale, l'égoïsme et, dans certaines œuvres, son manque de volonté. En littérature américaine, l'antihéros est souvent utilisé pour examiner un certain nombre d'idées et de problèmes, tels que l'aliénation et le désespoir, ou la quête de signification dans un monde perçu de l'absurde ou de l'injuste. En tant que telle, cette figure désordonnée permet une critique sociale et politique ainsi qu'une perspective plus réelle et désabusée sur la nature humaine.

Tout au long du récit, le narrateur informe le lecteur sur les traits caractéristiques de Dwayne Koster : sa vie familiale, sa profession, ses pensées et ses problèmes d'Américain moyen :

Et c'est vrai que Dwayne Koster avait exactement cinquante ans quand commençait mon histoire, que sa vie sentimentale s'était un peu compliquée, et qu'il était divorcé donc, puisque, d'une manière générale, il n'était pas question de déroger aux grands principes qui ont fait leur preuve dans le roman américain (Viel, 2013, p. 6).

L'utilisation d'un personnage d'âge mûr permet au narrateur de distiller les fragments de son histoire et donc, ce faisant, d'imaginer quelle vie pourrait parcourir l'Américain moyen grâce à des souvenirs imagés.

Souhaitant donner une envergure à son personnage, Viel montre ainsi comment, aux États-Unis, un homme installé et stable professionnellement, ayant un métier lui procurant une certaine notoriété, peut basculer après être embarqué dans des drames familiaux et suite à de mauvaises fréquentations :

À Ann Arbor, c'est le grand bureau de Dwayne Koster, avec des livres de tous les côtés, la vue sur les pelouses rases du campus et les étudiants par dizaines qui venaient s'asseoir dans les amphithéâtres, habillés comme des Américains, avec des chemises à carreaux et des Converse aux pieds, qui à la fin des cours venaient poser à Dwayne des questions sur la littérature, car je ne l'ai pas dit encore, mais Dwayne Koster enseignait la littérature. La littérature américaine, bien sûr (Viel, 2013, p. 10).

Après que le narrateur ait annoncé la vie professionnelle du personnage principal Dwayne, il commence progressivement à transmettre les hauts et les bas de sa vie sous forme d'indices :

C'est la première scène de mon livre, un type arrêté dans une voiture blanche, moteur coupé dans le froid de l'hiver, où se dessinent doucement les attributs de sa vie : une bouteille de whisky sur le siège passager, des cigarettes en pagaille dans le cendrier plein, différents magazines sur la banquette arrière (une revue de pêche bien sûr, une de base-ball bien sûr), dans le coffre un exemplaire de Walden et puis une crosse de hockey (Viel, 2013, p. 8).

De même, l'incident du divorce, qui est peut-être le point de départ de ces hauts et bas, est raconté :

Assis là au volant de sa vieille Dodge, il regarde fixement les fenêtres éclairées d'une maison dont on peut lire sur la boîte aux lettres le nom de Fraser, sans qu'on sache encore que Fraser est le nom de son ex-femme, donc sans qu'on sache ce que ça voulait dire pour lui, Dwayne Koster, de stationner là dans le soir tombant, mais avec assez d'indices et de nervosité pour qu'on comprenne qu'il n'y était pas indifférent (Viel, 2013, p. 8).

L'université américaine, comme une ville dans la ville, est un endroit bouillonnant dans lequel le personnage s'épanouit entouré de la jeunesse aisée ou méritante. Dwayne Koster, enseignant la littérature, semble toutefois trancher avec certains aspects du personnage, bien loin des clichés de l'intellectuel aux lunettes rondes. Un professeur de littérature alcoolique, au

volant d'un *muscle car*, capable de frapper un agent du FBI, voilà l'idée que Viel s'est faite de l'universitaire américain :

Si on considère comme les Américains que dans le sport on exorcise ses démons, si on considère surtout que Dwayne Koster est un personnage plus complexe et plus sombre qu'il en a l'air et que, comme beaucoup d'Américains, il y a des volcans qui sommeillent dans son cerveau – le type de volcans qui peuvent se réveiller d'un instant à l'autre (Viel, 2013, p. 27).

En écho à notre précédente analyse, Viel nous confirme l'impérieuse part d'ombre que semblent avoir tous les enfants de l'Amérique : des démons qui offrent ainsi à chaque personnage un imprévisible destin et des moments pivots à la hauteur de l'exagération américaine.

L'histoire du personnage de Dwayne Koster, de père de famille à sbire d'un complot, est typique de ce qu'il est possible d'imaginer de l'américain typique. D'abord issu d'une classe sociale plutôt aisée et gagnant honnêtement sa vie, l'art de vivre à l'américaine et ses conséquences illustrent parfaitement ce que Viel a tenté de nous proposer dans sa radiographie de l'Amérique : c'est un pays où l'on peut réussir, mais où l'on peut tout perdre si les tumultes de la vie personnelle deviennent de terribles fardeaux aux conséquences irréversibles. Viel nous propose de considérer son personnage moyen non pas comme un modèle, mais comme un ambassadeur littéraire de la réalité sociologique américaine. Au-delà des richesses, du confort matériel, la frustration générée par ce mode de vie basé sur la consommation entraîne des effets néfastes dès lors que la dopamine affective et matérielle semble brisée. En effet, la descente aux enfers de Dwayne Koster résulte d'un drame familial qui caractérise les modes de vie moderne.

L'éclatement de la famille américaine ou la séparation nécessaire du couple comme pivot romanesque

Dès le début du roman, le narrateur nous présente Dwayne Koster comme un homme brisé, regardant nostalgiquement sa famille à travers la fenêtre de son ancienne maison, observant Susan, son ex-épouse, et ses enfants. Viel nous propose d'exposer en quoi l'éclatement de la famille américaine est un ressort romanesque qui permet d'expliquer en quoi le personnage d'antihéros moyen se retrouve seul, dans sa voiture, puis fréquentant une femme bien plus jeune qui se trouve être son étudiante, avant de se trouver propulser au cœur d'une machination en étant exploité par un proche, Lee Matthews, censé lui venir en aide. L'arc narratif de Dwayne Koster tel que présenté dans le roman trouve ainsi son origine dans un drame affectif que le personnage ressent comme une rupture totale. La trahison de Susan avec l'un de ses collègues de l'université est ressentie par le personnage comme une terrible issue. La trahison que Dwayne vivra une seconde fois, dans d'autres circonstances, lorsqu'il découvrira la secrète vie « libertine » de l'étudiante, Milly Hartway, qu'il fréquente comme pour panser ses blessures affectives :

Et Dwayne est resté là, stupéfait, sur le seuil de la porte. Et Dwayne ne ressentait rien. Ni haine ni désir ni tristesse. Rien. Mais il était incapable de bouger, en arrêt devant la porte du hangar qu'ils avaient plus ou moins transformé en atelier de garagiste, je veux dire, transformé pour le film, vu que les deux acteurs jouaient le rôle de deux mécaniciens dans un garage automobile (Viel, 2013, p. 50).

Cette mise en scène de la famille américaine déchirée est un autre élément constitutif du roman américain selon Tanguy Viel. Ces drames contemporains sont un vivier romanesque fort que Viel sait user, voire abuser. Cela démontre toute la fragilité du personnage principal comme l'explique le narrateur. Alors que celui-ci a fondé son monde familial durant 20 ans, honnêtement, le voici désarmé et délesté de son paternalisme comme de sa virilité, en étant remplacé en tant qu'époux et en tant que père.

Dwayne Koster, qui est le nom de mon personnage principal, de même qu'on pourrait apprendre à connaître Susan Fraser, l'ex-femme de Dwayne Koster, puisque j'ai remarqué cela dans les romans américains, que le personnage principal, en général, est divorcé (Viel, 2013, p. 6).

Dès le début du roman, Viel nous informe de l'état de fait familial du personnage principal mettant la conception du divorce comme un malheureux nouveau modèle de la famille américaine comme elle était dans les années 1950 ou 1960.

Selon Viel, la cause profonde du divorce dans les foyers américains serait l'adultère, la faute, le coup de couteau dans le pacte des sentiments, intégrant au duo amoureux un troisième ou un quatrième membre venant perturber l'équilibre du personnage. Cette recette occidentale permet ainsi au narrateur de distiller des moments de drames internes et de querelles : « C'est un point très important du roman américain, l'adultère. C'est même une obsession du roman américain, que le mari ou la femme, même après le divorce, ait une histoire avec quelqu'un d'autre, et si possible alors, avec la personne que l'autre déteste le plus » (Viel, 2013, p. 58).

La jalousie du personnage principal envers son désormais adversaire, le nouveau compagnon de son ex-épouse, collègue de travail et partenaire de poker, vient renforcer la névrose du personnage principal, exaltant son envie d'enlever son costume de parfait américain tant qu'il se sent blessé et humilié :

Si le problème s'appelait bien Alex Dennis, si derrière le rideau de la cuisine, c'était bien Alex Dennis qu'il voyait embrasser Susan comme dans un théâtre d'ombres, et se disant doucement que les choses maintenant s'éclaircissaient, oui, s'éclaircissaient lentement (Viel, 2013, p. 58).

Les conséquences des différentes trahisons éprouvées par le personnage démontrent à quel point Viel l'a défini comme fragile et n'ayant pour leur refuge que son automobile. Cette déstabilisation sentimentale semble être un point d'achoppement des narratifs américains et donc internationaux. « On ne saurait jamais vraiment, dans mon roman, pourquoi il a fait ça, pourquoi il n'a pas menti ou quitté Milly sur-le-champ, pourquoi il est monté dans sa voiture avec dans son coffre les quelques objets qu'il n'aurait laissés pour rien au monde à Susan ni à personne » (Viel, 2013, p. 37).

En complétant l'histoire de Dwayne Koster de drames familiaux, Viel tente ainsi d'ajouter l'ingrédient dramatique ultime à son interprétation du roman américain. Sylvie Cadinot-Romerio insiste sur cette trame et explique que :

La fiction devient neutre quand le récit commence à raconter cet accomplissement : Dwayne Koster, chassé par Susan, devenu « l'âme damnée de Détroit », un spectre déjà, n'ayant plus d'autre vocation que de rejoindre un autre spectre, Jim Sullivan, part et se perd dans les grands espaces américains (Cadinot-Romerio, 2015, p. 92).

Du fait du tragique destin familial de Dwayne Koster, Viel émet ici une forme de critique du modèle américain. Nous pouvons ainsi considérer que ces parties du roman, plus sombres, s'apparentent au concept de la fiction critique développé par Dominique Viart. Viart a contribué au développement du concept de « fictions critiques », une catégorie de romans qui interrogent les formes littéraires et remettent en question la représentation du réel, à l'image du travail de Tanguy Viel :

[Ces] livres unissent ainsi symptomatiquement la réflexion sur le monde et l'inquiétude d'écrire : ils conçoivent l'espace fictionnel comme le lieu d'un dialogue avec les autres domaines de la pensée qui mettent à l'épreuve la pertinence critique du verbe. Ces textes sont critiques aussi parce qu'ils interrogent dans l'espace littéraire le champ des autres discours et les mettent en perspective, sinon en crise. Mais ils sont, tout aussi bien, critiques d'eux-mêmes et de leurs propres fascinations (Viart, 2015, p. 11).

Ces œuvres de fiction, souvent marquées par une réflexion sur le langage et la narration, brouillent les frontières entre fiction et critique, entre récit et essai.

Au-delà du travail de Tanguy Viel sur la narration et le personnage principal, le titre du roman interroge : pourquoi exploiter la figure de Jim Sullivan en appui aux aventures de Dwayne Koster ?

Jim Sullivan, la figure tutélaire en arrière-plan

Jim Sullivan est une personne publique ayant acquis le statut de légende aux États-Unis. Son parcours artistique et les circonstances mystérieuses de sa disparition au milieu du désert du Nouveau-Mexique, sans que l'on puisse retrouver son corps, interrogent la culture américaine. A-t-il été enlevé par des extraterrestres ? Il existe un bon nombre d'hypothèses chez les Américains qui, à leur habitude, imaginent bien des scénarios dès lors que la version officielle des autorités semble difficile à croire. C'est l'essence du complotisme, qui alimente également les raisons obscures des trafics d'antiquités lors de la Guerre en Irak et qui sont un élément essentiel de la seconde partie du roman. La figure de Jim Sullivan, au-delà de donner au roman son titre, accompagne le récit et le personnage principal, dont c'est l'un des musiciens favoris, l'écoutant à bord de sa voiture :

Là, ai-je encore écrit, perdu dans la nuit du Michigan, la seule chose qui réconfortait Dwayne Koster, c'était de glisser dans l'autoradio son album préféré de Jim Sullivan, et d'écouter en boucle des chansons comme *Highways* ou *UFO*, en se disant que c'était dommage que la terre entière n'écoute pas un chanteur pareil, et dommage aussi qu'il ait disparu, Jim Sullivan, dans des conditions si étranges... Mais c'est vrai que ça reste une énigme qui bien sûr fascinait Dwayne Koster, sans quoi je n'aurais pas intitulé mon livre *La Disparition de Jim Sullivan*. (Viel, 2013, p. 9-10).

Si Dwayne Koster est fasciné par la disparition de Jim Sullivan, c'est que Viel, étudiant l'affaire a su percevoir combien celle-ci était caractéristique de son aura sur le peuple américain, amateur d'énigmes.

C'est là qu'était né l'enfant outré qui quarante ans plus tard embuait son pare-brise en essayant de dissoudre ses mauvaises pensées dans les chansons de Jim Sullivan, se promettant qu'un jour il irait là-bas, au Nouveau-Mexique, comme en pèlerinage se recueillir dans le désert, non pas sur la tombe de Jim puisqu'il n'avait pas été enterré, mais dans la région de son ravisement, si du moins c'était ça qui s'était passé, si du moins Dwayne pensait que c'était ça, les ovnis et toutes ces choses qu'on racontait à propos de Jim Sullivan (Viel, 2013, p. 23).

Viel transforme ici le fait divers lié au musicien en un phénomène de pèlerinage qui symbolise l'incroyable diversité de croyances qui peut émerger aux États-Unis et qui a leur influence à travers le monde.

Comme si le jour tombant délivrait d'un combat qu'il avait fallu mener aux heures les plus harassantes, le genre de combat métallique et vrombissant que la voiture de Dwayne mène à toute allure vers le Nouveau-Mexique, puisque voilà, c'est clair depuis longtemps, la raison de ce livre c'est Jim Sullivan (Viel, 2013, p. 82).

Synthèse de la pensée de Viel sur le roman international à l'aune de la culture américaine, Jim Sullivan est une icône qui guide le narrateur et le personnage principal.

Depuis le début du roman, la quête de Jim Sullivan saute aux yeux du lecteur qui, cependant, n'imaginera pas que Dwayne Koster ira jusqu'à suivre le même destin que le musicien : « Et Dwayne a enclenché le disque de Jim Sullivan dans la platine de l'autoradio. Et il se disait que bientôt, oui, bientôt il serait là-bas, dans le désert craquelé » (Viel, 2013, p. 83).

Ce destin, c'est aussi la matérialisation de la fuite permanente du personnage. Dans son analyse du roman de Viel, Sylvie Cadinot-Romerio parle du « désir d'en finir ». Cadinot-Romerio précise par ailleurs que :

L'histoire raconte ce contre quoi les autres histoires étaient construites : l'effondrement ; elle dit ce qui y étais-tu : le désir d'en finir. La pulsion de mort ne peut donc devenir figurable et narrable qu'au prix d'une division des instances entre lesquelles ne sont ménagés que des passages (Cadinot-Romerio, 2015, p. 95).

Ce paradigme semble donc être un élément central de la vision de Viel sur le roman américain.

Cette idée de fuite en avant du personnage américain, finalement décrite par le choix du titre, en écho à la figure évoquée, est donc centrale dans la réflexion de Viel. Maxime Decout et Laurent Demanze expliquent que :

Contrairement à ce que semble promettre le titre, Jim Sullivan ne sera néanmoins le personnage principal ni du livre de Tanguy Viel ni de celui de son narrateur. Il a disparu, non seulement dans le réel, mais aussi dans le texte, révélant un motif central et récurrent [...]. Si bien que Sullivan restera, tout au long du récit, une figure de fuite, un profil perdu, un fantôme en quelque sorte (Decout et Demanze, 2022, p. 8).

Fuir à travers le grand Ouest américain dans l'immensité de ses paysages semble ainsi un élément constitutif du roman américain pour Viel, lequel propose ainsi une radiographie littéraire à l'image d'une vaste carte routière avec ses villes industrielles, ses autoroutes, ses lacs, ses motels, et ses antihéros et légendes.

Jim Sullivan, telle une figure tutélaire, est donc, de par ses caractéristiques historiques réelles, un moyen de connecter le récit à l'imaginaire américain. Jim Sullivan, c'est la bande originale de l'arc narratif de Dwayne Koster, antihéros que Viel met à l'épreuve et amène à transposer le destin du musicien, traversant à son tour, en voiture, les États-Unis, pour fuir la réalité de sa vie américaine, trop écorché par le style de vie à l'américaine et son arrachement à sa famille.

Conclusion

La Disparition de Jim Sullivan de Tanguy Viel est un composé littéraire original et dont les principaux éléments du roman révèlent tout le travail de synthèse de l'auteur sur sa vision du roman américain. C'est un voyage au cœur d'une dualité narrative qui met en exergue la maîtrise de cette technique par l'auteur. L'utilisation d'un narrateur qui, de sa voix dominante, analyse le processus de création du roman américain tout en racontant la vie, l'histoire et le destin du personnage principal est singulière, mais efficace. Dwayne Koster, comme nous l'avons étudié, est dépeint comme le personnage américain typique. Viel explore par ce biais sa réflexion sur le roman américain en tant que genre par l'emploi de l'outil métatextuel qui permet une mise en abyme de sa pensée. Viel s'amuse de l'utilisation d'une panoplie de clichés issus de l'imaginaire culturel américain pour donner une saveur authentique à son exploration. L'importance de la voiture et la moelle littéraire de la ville de Détroit sont autant de symboles de l'Amérique moderne, confrontée à ses contradictions économiques et sociales.

Le personnage principal de l'œuvre, Dwayne Koster, dont son portrait est classique de l'antihéros américain, a une portée significative durant tout le roman. Viel décrit les péripéties d'un personnage en crise, l'incarnation de l'homme moyen confronté à l'éclatement de sa famille et à sa propre descente aux enfers. Koster, à travers ses choix et actions, ses pensées et son déclin, représente un miroir de l'Amérique et, d'une certaine manière, une forme d'échec du rêve américain. Sur un second plan, Jim Sullivan, figure historique et culturelle empruntée au réel, bien que n'étant pas un protagoniste du roman, incarne la référence ultime de la quête

de sens et la fuite en avant caractéristique de certains romans américains. La fin du roman, mettant en scène un parallèle entre la disparition de Jim Sullivan et celle de Dwayne Koster, sert à renforcer la thématique de la fuite et de la désillusion.

Viel revisite donc, avec ses propres codes et sa lecture française, le roman américain à travers sa propre radiographie littéraire. Sur ce plan, Viel fait preuve d'originalité dans sa manière de déconstruire et de reconstruire les éléments typiques du roman américain à travers une perspective française. *La Disparition de Jim Sullivan* se place ainsi dans la lignée des œuvres métatextuelles tout en restant ancrée dans une réalité américaine fictive, mais crédible. Viel parvient à créer un roman qui, tout en étant profondément ironique et critique, rend hommage à la culture littéraire américaine et en explore les ressorts narratifs avec finesse. *La Disparition de Jim Sullivan* est à la fois une analyse, une parodie et une célébration du roman américain, démontrant ainsi l'interconnexion entre les cultures littéraires.

Finalement, ce roman réaffirme, sous la plume de Tanguy Viel, l'importance de la métatextualité et du dialogue intertextuel. L'auteur s'inscrit clairement dans une tradition littéraire où la frontière entre la fiction et la réflexion sur la fiction elle-même est volontairement floue. Ce roman enrichit le dialogue entre la littérature française et américaine, tout en offrant une critique nuancée du pouvoir de l'imaginaire américain sur le monde. *La Disparition de Jim Sullivan* a participé à compléter la carrière de Tanguy Viel d'une métafiction accessible en proposant un roman qui est l'aboutissement de sa réflexion sur la fiction et la réalité, sans chercher à ouvrir vers d'autres directions.

Bibliographie

- Cadinot-Romerio, S. (2015). La Disparition de Jim Sullivan ou le désir d'en finir. *Littérature*, 179(3), 84-97.
- Décout, M. & Demanze L. (2022). *Tanguy Viel : La Disparition de Jim Sullivan et Article 353 du Code Pénal*. Presses Universitaires du Septentrion.
- Guidée, R. (2020). Disparaître dans les ruines du capitalisme. L'imaginaire de Détroit dans la photographie et la littérature françaises contemporaines. *Études françaises*, 56(1), 91-106. <https://doi.org/10.7202/1069803>
- Haman, C. (2019). Il était deux fois : la fiction et son double. *RELIEF-Revue électronique de littérature française*, 13(2), 16-30.
- Kristeva, J. (1969). *Séméiotike, Recherches pour une sémanalyse*. Editions du Seuil.
- Samoyault, T. (2005). *Intertextualité : Mémoire de la littérature*. Armand Colin.
- Transcription de la captation de la rencontre organisée par la librairie Mollat de Bordeaux, 2 avril 2013, « Tanguy Viel vous présente son ouvrage *La Disparition de Jim Sullivan* aux Éditions de Minuit ». (URL : <http://www.mollat.com/livres/tanguy-viel-disparition-jim-sullivan-9782707322944.html>).
- Viart, D. (2009) *Fictions critiques: La littérature contemporaine et la question du témoignage*. Éditions du Seuil.
- Viel, T. (2013). *La Disparition de Jim Sullivan*. Éditions de Minuit.

ADVENTURE OF WRITING AN AMERICAN NOVEL: *THE DISAPPEARANCE OF JIM SULLIVAN* BY TANGUY VIEL

ABSTRACT

In his novel *The Disappearance of Jim Sullivan*, published in 2009, the contemporary French novelist Tanguy Viel questions his own conception of the international novel by using the technique of metafiction. Through his narrative framework, Viel suggests that an international novel can ultimately only be an American novel. Despite what his title might suggest, he explores questions such as: What is an American novel? What are its fundamental elements? These questions are answered in the voice of a narrator who illustrates the archetypes of the American novel. The narrator chronicles the journey of Dwayne Koster, a literature professor portrayed as an average American and an anti-hero, while describing the characteristics of American popular culture and its soft power. Enriched by innovative narration and original narrative codes, the story highlights the typical elements of the American novel, integrating a detailed description of the American way of life. According to Tanguy Viel, a typical novel would feature a main character whose ordinary life suddenly changes, often through themes such as extramarital affairs, betrayal, divorce, and the disintegration of family and professional life. However, the main element that leads the reader to question the relationship between fiction and reality is the allusion made in the title to the disappearance of Jim Sullivan. Inspired by the fate of Jim Sullivan, an American singer who disappeared without a trace, Viel constructs the disappearance of his protagonist under similar conditions. This study aims to shed light on how the French author Tanguy Viel, while revealing the essence of the international/American novel, skillfully uses the technique of metafiction and narrative mechanisms to criticize, in a deeply ironic manner, American literary culture.

Keywords: Tanguy Viel, Metafiction, International Novel, American Popular Imagery, Dual-Layered Narrative.

Date Received : 05.11.2024
Date Accepted : 13.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1579766>

Vural Özbey, K. (2025). The heterotopic pub in Conor McPherson's *The Weir*. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 372-390. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1579766>

THE HETEROTOPIC PUB IN CONOR MCPHERSON'S *THE WEIR*

Kübra VURAL ÖZBEY¹

ABSTRACT

Conor McPherson makes use of a pub setting in his play entitled *The Weir* (1997), in which characters come together and begin telling stories to each other after the appearance of the only female character Valerie in the pub. The act of storytelling reveals the individual traumas of characters along with allusions to Irish folk culture and the collective troubles of the nation. The pub enacts a cultural space where characters are isolated from the outside world and contemplate personal and national problems. While the pub appears as a site of retreat for characters in crisis, they create an alternative community, opposing the individualism and consumerism of the Celtic Tiger Ireland. McPherson's portrayal of the setting becomes heterotopic in the sense that the pub functions as a counter-site to contemporary Irish society by challenging new realities of the country in the 1990s. The juxtaposition of the past and the present in the pub not only reflects socio-cultural norms and values but also challenges them simultaneously, inverting the progress of everyday life in the dynamics of the Celtic Tiger Ireland. These aspects of the pub sit with Michel Foucault's dictum of heterotopia. This paper analyses the pub in *The Weir* as a heterotopic place where characters penetrate deeply into the stories teemed with cultural elements, uncovering individual and national troubles. In grounding the concept of heterotopia, this paper entails Foucault's discussion of the term and extends beyond his principles to elucidate McPherson's pub in the play.

Keywords: Conor McPherson, *The Weir*, Ireland, pub, Michel Foucault, heterotopia, storytelling

¹ Assist. Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Letters, kubravural@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8596-0809>

Geliş Tarihi : 05.11.2024
Kabul Tarihi : 13.01.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1579766>

Vural Özbey, K. (2025). Conor McPherson'ın *The Weir* adlı oyununda heterotopik bar. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 372-390. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1579766>

CONOR MCPHERSON'IN *THE WEIR* ADLI OYUNUNDA HETEROTOPİK BAR

Kübra VURAL ÖZBEY²

ÖZ

Conor McPherson, *The Weir* (1997) başlıklı oyununda, karakterlerin bir araya geldiği ve tek kadın karakter olan Valerie'nin gelişimiyle hikâye anlatmaya başladıkları yer olan barı mekân olarak kullanır. Hikâye anlatıcılığı, karakterlerin bireysel travmalarının yanı sıra İrlanda folk kültürünü ve ülkenin toplu sorunlarını ortaya çıkarır. Bar karakterlerin dış dünyadan soyutlandığı ve kişisel ile ulusal sorunlar üzerine düşündükleri kültürel bir alanı temsil eder. Bar, krizdeki karakterler için bir kaçış bölgesiyken, karakterler Kelt Kaplanı İrlanda'sının bireyselliği ve tüketimciliğine karşı koyan alternatif bir topluluk oluştururlar. Bar, 1990larda ülkenin yeni gerçeklerine meydan okuyarak, çağdaş İrlanda toplumuna karşı mekân işlevi gördüğü için McPherson'ın mekân tasviri heterotopik hale gelir. Barda geçmiş ile geleceğin bir araya getirilmesi sadece sosyo-kültürel normları ve değerleri yansıtmaz, aynı zamanda Kelt Kaplanı İrlanda'nın yeni dinamiklerindeki günlük hayatın gelişimini tersyüz ederek onlara meydan da okur. Barın bu özellikleri Michel Foucault'nun heterotopya açıklamasıyla örtüşür. Bu çalışma, *The Weir* adlı oyunda, karakterlerin kültürel öğelerle bezeli kişisel ve ulusal sorunlarını açığa çıkartan hikayelere derince daldıkları barı analiz eder. Bu çalışma heterotopya konseptini temel alırken Foucault'nun terim tartışmasını kullanır ve McPherson'ın oyundaki barını izah etmek için Foucault'nun heterotopya ilkelerinin ötesine geçer.

Anahtar Kelimeler: Conor McPherson, *The Weir*, İrlanda, bar, Michel Foucault, heterotopya, hikâye anlatıcılığı

² Dr.Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, kubravural@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8596-0809>

Introduction

Conor McPherson (1971-) achieved early success in his play *The Weir* (1997), which was first performed at the Royal Court Theatre in London and reached large audiences in Belfast, Chicago, Los Angeles, Boston and Washington (Kerrane, 2006, p. 105). The play is a monologue play based on the storytelling of characters who deal with haunting stories. The characters from Northwest Leitrim gather in a rural pub, and Jack, Finbar and Jim begin telling stories to Valerie who has recently moved to the town. Their stories about a house built on a fairy road, the visiting ghosts of the dead and a pervert from the rural land portray the supernatural and traumatic past of Ireland. Then, Valerie's story of her late daughter and Jack's desperate love affair unveils the personal troubles of the Irish. Ostensibly, the stories come to the fore with the details about authentic Irish culture and communal anxiety. Most of the studies about the play posit an investigation into the implications of the stories by highlighting the Irish culture and life and its transformation. As a case in point, Margaret Hallissy (2016) underlines the tradition of Irish storytelling which bridges the gap between the past and the present in Irish culture (p. 30). In this analysis, Hallissy specifies the function of storytelling in Ireland as a sign of authentic culture against English supremacy and the recollection of the Irish past (2016, p. 38). Following this, Hallissy talks about Lady Gregory's collection of Irish folkloric stories and compares McPherson's stories in *The Weir* with those of Gregory (2016, pp. 38-45). In another instance, Matthew Fogarty (2018) lands McPherson's ghost stories in Irish folkloric tradition (p. 20) and argues that the play is an example of the Irish gothic genre (p. 21). Moving on to the stories in the play, Fogarty offers a reading of ghost stories by tracing the shifting values of Ireland with an emphasis on the entanglement of the old and new social, cultural and economic elements (2018, pp. 22-29). Furthermore, Eamonn Jordan (2019) dwells on each story of the play by commenting on Josie Rourke's production (pp. 141-145). In this analysis, Jordan deals with the terms of equality, sharing, generosity and friendship regarding the act of storytelling in *The Weir*. From that point on, Jordan argues that the sense of community offers a stark contrast to neoliberal economic policies of the 1990s in Ireland, since the critic recognises social connections, generosity and communal interactions among characters, sharing stories and beyond (2019, p. 149). Such debates illustrate the inquiry towards McPherson's use of storytelling in connection with Irish history and culture.

This paper aims to develop an alternative perspective by shifting the focus from the stories of the play to its pub setting. Drawing on Michel Foucault's concept of heterotopia, the study analyses McPherson's pub as a heterotopic place in *The Weir*. In his article "Of Other Spaces," Foucault lists his principles and examples of heterotopia by enabling a vast area of study for later critics. Most of his principles resonate with *The Weir*'s pub in that the setting turns out to be a site of retreat for characters, separating them from the outside world, even though it is a part of everyday life in Ireland. It fulfils a specific function for characters in crisis and juxtaposes the old and new values of the country. Hence, this paper offers a heterotopic reading of the setting where characters penetrate deeply into stories teemed with the cultural elements, traumas and troubles of the Irish on individual and national scales. The study mainly embarks on Foucault's understanding of heterotopia and the analysis also extends to the definitions and interpretations of other critics working on this spatial concept.

Heterotopia, the Irish Pub and *The Weir*

As the premise of this paper is based on the concept of heterotopia, it is necessary to explain the central tenets of the term first. In his 1967 speech (published as an article in French in the same year), Michel Foucault coined the nonce word of heterotopia, describing a counter-site that challenges everyday spaces and what these spaces represent in the dominant culture and norms. His talk was later translated into English and published in 1984 under the title of “Of Other Places: Utopias and Heterotopias.” Foucault delineates heterotopia as

places that do exist and that are formed in the very founding of society – which are something like counter-sites, a kind of effectively enacted utopia in which the real sites, all the other real sites that can be found within the culture, are simultaneously represented, contested, and inverted. (1984, p. 3)

Then, he gives the example of a mirror to clarify a heterotopia:

In the mirror, I see myself there where I am not, in an unreal, virtual space that opens up behind the surface; I am over there, there where I am not, a sort of shadow that gives my own visibility to myself, that enables me to see myself there where I am absent: such is the utopia of the mirror. But it is also a heterotopia in so far as the mirror does exist in reality, where it exerts a sort of counteraction on the position that I occupy. . . . The mirror functions as a heterotopia in this respect: it makes this place that I occupy at the moment when I look at myself in the glass at once absolutely real, connected with all the space that surrounds it, and absolutely unreal, since in order to be perceived it has to pass through this virtual point which is over there. (Foucault, 1984, p. 4)

As can be observed from this depiction, heterotopia resonates with the real world while this counter-site is distinct from it. Following the initial depiction, Foucault lists certain principles to explicate the term in detail. Accordingly, heterotopias can be found in every culture; they have a specific function in each society; they may set a place against other places; they disrupt the usual flow of time; there is a set of rules for the accession to heterotopias; and, they either create an illusionary space or generate another real space (Foucault, 1984, pp. 4-8). To illustrate these principles, Foucault refers to cemeteries, libraries, museums, theatres, brothels and colonies. Also, in his preface to *The Order of Things*, Foucault briefly mentions another aspect of heterotopias as “disturbing” on the grounds that they ruin the linguistic formulation and make it impossible to identify things (2002, p. xix). Foucault’s perspective, therefore, remains useful in identifying the spatio-temporal dimension of counter-sites that detach people from the real world.

As counter-sites, heterotopias generate resistance to the structures of power, social rules and norms. Foucault explicates this element by providing two categories for heterotopia: “crisis heterotopias” and “heterotopias of deviation” (Foucault, 1984, pp. 4-5). The first one refers to “privileged or sacred or forbidden places, reserved for individuals who are, in relation to society and to the human environment in which they live, in a state of crisis” (Foucault, 1984, p. 4). Although crisis heterotopias, belonging to primitive societies, cease to exist, heterotopias of deviation in modern societies emerge as places “in which individuals whose behavior is deviant in relation to the required mean or norm are placed” (Foucault, 1984, p. 5). He looks at prisons, rest homes and psychiatric hospitals as examples of deviation heterotopias. This classification offers insights into the use of spaces in power structures as places are designed to regulate and

impose social norms. Heterotopic sites work against this type of spatial organisation as counter-places where transgression, exclusion and instability challenge the rules of ordinary spaces. In this regard, heterotopias become alternative places or sites of otherness as they exist outside social values and regulations.

Subsequent to Foucault's concept, varied interpretations of heterotopia emerge. Kevin Hetherington, for instance, reinterprets heterotopia by revising its definition. Hetherington eschews the notion of counter-spaces, which may create sites of resistance, and proposes heterotopias as "spaces of alternate ordering. Heterotopia organize (*sic*) a bit of the social world in a way different to that which surrounds them. That alternate ordering marks them out as Other and allows them to be seen as an example of an alternative way of doing things" (1997, p. viii). Shifting to this definition, Hetherington lays out new associations to determine heterotopic places, among which the concept of otherness comes to the fore. He maps heterotopic places as sites of otherness in "social ordering" deemed relevant to modernity (Hetherington, 1997, pp. 8-9). Hetherington links heterotopia with modernity because heterotopic space is related to "utopic ideas of freedom and order," the terms deemed relevant to modernity (Hetherington, 1997, p. 12), and he critically analyses coffee houses, lodges and factories in specific examples as these places map the contours of modern society. Moreover, Joanne Tompkins refers to Hetherington's inclusion of imagined spaces for heterotopic zones and argues that "it provides a literal and metaphoric basis to the spatial analysis of what might be possible in theatre and beyond" (2014, p. 26). What matters more in Tompkins's discussion is that the critic rests largely on Hetherington's heterotopia definition and extends the study of the analysis of theatre and performance from this perspective. Her main target is to examine alternative sites which "present an opportunity for characters to inhabit a zone that has a relationship with the workings of the actual world, but that is distinguished from that world" (Tompkins, 2014, p. 3). Moreover, Tompkins includes the audience's experience of heterotopic place although there is no need for the audience to occupy a heterotopic site (2014, pp. 3-4). Therefore, her method of analysis offers a multifaceted reading of places:

the theatre venue in which a performance takes place (or, if it does not take place in a conventional venue, the location in which it is staged); the narrative space(s)/place(s) that the playwright establishes, which are generated in the venue or even referred to beyond the limits of the performance space; and the layers of design and direction that are added to the first two types of space and which continue to accrete (and in some cases challenge or subvert) meaning. (Tompkins, 2014, p. 29)

Before embarking on the discussion of the pub as a heterotopic place in the play, it is necessary to set Ireland's socio-economic shift in the 1990s as the play's setting illustrates a crisis heterotopia with the characters going through a period of crisis during Ireland's transition. The twentieth century's last decade marked the economic expansion in Ireland, referred to as the Celtic Tiger. Starting from 1994 till the end of the century, the Celtic Tiger years yoked the Irish economy with "low corporation tax, aid from the European Union, [. . .] and the attraction to multinational corporations of a well-educated workforce" (Cahill, 2011, p. 4). After financial prosperity, subsequent changes occurred in Irish society. New economic dynamics and Ireland's adaptation to globalisation led to the emergence of a consumer society, enjoying a new atmosphere of lavishness. "Reports about," Denis Linehan pinpoints, "new cars, new

houses, a surge in foreign holidays and crowded shopping centres contrast sharply with the traditional image of the Irish as a rural peasantry” (2007, p. 289). In addition to this capitalistic spirit, Ireland culturally and socially transformed in the 1990s, as Brendan Geary suggests that the Celtic Tiger did not merely denote economic progress, but rather excavated new dynamics of transition in all aspects of the society (2014, p. 51). The Irish challenged the Catholic Church’s authority in terms of sexual politics, considering sexual abuse scandals involving children in the clergy, so people lost their trust in the religious institution, turning to the individual practice of religion (Geary, 2014, p.59). Moreover, the appearance of the first female Irish president, Mary Robinson, had a remarkable impact on Ireland’s sexual politics and the place of women in society since certain laws and regulations were enacted during her presidency. While laws targeted to ameliorate the troubles of family institution and the representation of suppressed groups, more scandalous cases were unveiled in the 1990s regarding “multiple paedophile rape, paternal cruelty and family dysfunction, and [. . .] female rape victims” (Coughlan, 2004, p. 176). This amounts to saying that the Irish society was suffering from social traumas of violence and abuse in this transformation period. What is more, the economic success of the Celtic Tiger was only limited to the southern part of the country. That is to say, the rural part of Ireland did not benefit from financial success and suffered from emerging economic frontiers since it was becoming harder to continue agricultural activities in the global market, which resulted in the economic divide between urban and rural Ireland. Deprivation, alienation, rage and hardship still defined the realities of the rural population. In the face of all of these changes in the 1990s, John McDonagh addresses the general atmosphere of the country by highlighting the distinction between “the Ireland of the ‘Celtic Tiger’” and “an Ireland struggling with new ideals, beliefs and values, with the old Ireland battered by changing attitudes towards sex, religion, work, consumerism and education” (2001, p. 14).

The Irish pub is one of the places that emerges as a nexus of the Celtic Tiger spirit. The pub is a historical, cultural, social and economic space in Ireland. Starting from the seventeenth century, the pub has become an active part of public space in the urban and rural parts of the country. According to a research from 2013, there were almost 7400 pubs in Ireland, providing a significant business force (Cabras & Mount, 2017, p. 73). The local pubs are mostly family-run businesses (Cabras, 2016, p. 283), but, following the Celtic Tiger period in the 1990s, the Irish pub has moved from the local to the global context, and the experts operate the business in the global market (Kuhling & Keohane, 2007, p. 137). Undoubtedly, the process of globalisation in the twenty-first century has impacted the Irish pub culture since Irish cultural identity dovetails with the pub in the business market, and people in the pub are regarded as a part of the authentic culture by tourists (Kuhling & Keohane, 2007, pp. 80-81). Tourists believe in having a glimpse of Irish culture with their visits to the pub, even if it is located in a remote rural place, and this place promotes a romantic vision of a rural idyll. Despite the intrusion of foreign tourists, pubs still take on specific functions in the local structure. Accordingly, pubs contribute to the local economy by offering employment opportunities; they financially and psychologically provide an environment to support people; and, they facilitate communal ties. Ignazio Cabras and Matthew P. Mount give an account of rural Irish pubs as “third spaces” as zones for communal engagement in socio-economic systems of local communities (2017, p. 71) and highlight “the significance of . . . pubs in rural Ireland with regard to fostering

community cohesion and social capital, and increasing the level of economic wellbeing” (2017, p. 80).

McPherson's pub in *The Weir* resonates with the broad picture of pubs in Ireland, particularly in the rural areas. The playwright attributes his source of inspiration to the visits to his grandfather in County Leitrim (Greene, 2005, p. 302). The play's setting is depicted as “a rural part of Ireland, North West Leitrim or Sligo” at the beginning of the play (McPherson, 1999, p. 5). Therefore, the pub setting bears a resemblance to those in the local habitation. In the play, Brendan owns the pub which is used as a part of his house attached to a farm. Managing the pub is a kind of family business for Brendan, although his sisters have no attachment to the land any more. The first scene of the play is also important for recognising the social function of the pub for the community. The way Jack easily takes his drink before Brendan's appearance unveils that the pub members feel themselves at home. Later, Brendan, Jim and Jack chatter for a while and gossip about Finbar and the new woman in town. In so doing, they enable the reader/audience to realise the pub as a social space, allowing them to develop a web of connections. After Finbar and Valerie come to the pub, they share different stories about the land and themselves. Significantly, the act of storytelling, which is made possible by the heterotopic quality of the pub, fosters community ties and provides a sense of psychological relief. These aspects of the setting fit into the communal role that pubs play in rural Ireland. Additionally, the number of male characters – Brendan, Jack, Jim and Finbar – in the pub hints at the predominantly male environment of traditional pubs.³ Moreover, the constant reference to the Germans coming to the town and pub illustrates a stereotypical vision of Ireland in the minds of tourists.

Having established the concept of heterotopia and the image of the pub, it is possible to dwell on the heterotopic pub in *The Weir*. The play's setting can be described as a heterotopic place as it fits snugly into most of the principles of Foucauldian heterotopia. Thomas M. Keegan, likewise, highlights the heterotopic essence of the pub by following Foucault's criteria:

The pub meets all of the six in criteria laid out by Foucault in “Of Other Spaces.” In their unique evolution out of Irish homesteads and inns pubs are culturally occurring. The mutation from grocers to strictly alcoholic establishments attests to their functional change through history. Certainly, pubs are composed of incongruent spaces. . . . They are heterochronous. They are isolated yet penetrable. And they function in relation to the existent space beyond them. (2010, p. 24)

Viewed in this way, *The Weir*'s pub demonstrates the precepts of a heterotopic place. The play's pub is a place of Irish culture, but enacts as a counter-site in the sense that it acts as a mirror to contemporary society by disrupting new realities of the country in the Celtic Tiger period. The play's pub juxtaposes the past and the present while bringing together the values of old and modern Ireland. Hence, it challenges social and cultural norms shaped by globalisation as the characters become members of an alternative community, providing a sense of fellowship in the social sphere of the play. The pub also becomes a “crisis heterotopia,” a term Foucault uses (1984, p.4), regarding the characters in crisis reserve the setting as a hideout place. The stories

---

³ Although pubs were traditionally male-driven in rural areas, this fact has been changing in the twenty-first century according to various research (Markham & Bosworth, 2016, p. 275).

recounted in the pub offer an uncanny and unsettled experience for the reader/audience by challenging the perception of reality. More interestingly, the setting amalgamates ancient and modern Ireland so that Ireland's new modernity in this period, as reflected in the pub, can be considered in terms of Hetherington's understanding of heterotopia.

The Heterotopic Pub in *The Weir*

The play's pub from western Ireland initially looks like an ordinary bar with its counter, bar taps, stools, tables and fireplace (McPherson, 1999, p.7). The description inducts the reader into detail about the pub's in-between position as "part of a house and the house is part of a farm" (McPherson, 1999, p. 7). Although the setting seems to be an everyday place, the meeting spot of the characters proves to be a heterotopic site as a counter-place by reversing the norms of the Celtic Tiger society and creating a sense of alternative community. In the 1990s, the Celtic Tiger economy introduced the country into the global market, where the local culture was promoted for the sake of global demand. Ireland attracted a huge number of tourists during the years of the Celtic Tiger. The tourism policy highlighted Irish heritage "as a key part of the tourist experience and a way of sustaining and developing tourism" (Kelly, 2007, p. 175). At the centre of heritage was located the Irish pub, not only as a reflection of the Irish spirit but also a product of "the cultural political economy of globalisation" (Fagan, 2003, p.114). Yet, unlike the commercial pubs, the play's rural pub inverts the new norms of society by consisting of domestic space with a home, cultural space as a local gathering place and agricultural space with a farm. This aspect of the setting entails a connection with one of the principles of heterotopia that Foucault identifies: "[A]n existing heterotopia function[s] in a very different fashion; for each heterotopia has a precise and determined function within a society and the same heterotopia can, according to the synchrony of the culture in which it occurs, have one function or another (1984, p. 5). Henceforth, the rural pub in Irish culture, as revealed in *The Weir*, operates on three levels: domestic space, social area and economic site. The way that McPherson illustrates the pub as domestic and social sites intermingles with each other. To start with these aspects, the pub is partly Brendan's home, and other characters regard this place as their home where they come together and socialise. Jack, for instance, cleans his boots before entering the pub, takes his bottle of drink from the shelf himself and leaves his money when Brendan is not there. His easy manners in the pub show that he feels himself at home. To further argue, Jordan claims that Jack's actions "allow the spectator to grasp instantly some of the functional dynamics of this rural micro-community" about their "communal sensibility," "collective trust" and "mutual respect" (2019, p. 147). The homely pub makes all of these interactions possible for the alternative community, functioning as a counter-site. At a time when County Leitrim, a rural part of Ireland, undergoes a process of change within new economic realities, Brendan's pub turns out to be a site of compensation for the lost sense of communal ties in a stark contrast to the commercial culture of tourism. Moreover, Jack and Jim prefer spending their time in the pub after work which makes this place a cosy site for them. More interestingly, the pub represents the sense of belonging to the land in Brendan's case. When his sisters force him to sell the field where the pub is located, Brendan bitterly opposes this idea. He strongly attaches himself to the pub and his land and voices their materialistic aim, saying that "all they see is new cars for the hubbies" (McPherson, 1999, p. 9). While the sisters' attitude unveils the growing capitalism and individualism in Irish society, Brendan is trying to

redeem the connection with the land, advocating a sense of belonging to the homeland. Brendan complains that they do not attach themselves to the land, but they are after financial gains. Andrew Hazucha discloses Brendan's portrait in the play and expounds that he has "a belief that the land has stories to tell if one will but listen closely, and that the numinous experiences associated with the immediate landscape are based in reality. For Brendan, land that is alive with narrative and myth and legend is sacred soil" (2013, p. 76). The pub appears, in other words, as a means of affinity and connection with people and the land. As with this emphasis on the land's stories, Brendan and his pub oppose the transformation of Irish storytelling at the turn of globalisation in the new commercial culture of pubs in the Celtic Tiger Ireland.

Furthermore, the pub is at the core of economic life in this play. After the Celtic Tiger, tourists began to discover the beauty of rural lands in Ireland like Leitrim, and the pub became their target for tasting authentic Ireland. The play evidences this fact by referring to some German tourists thirteen times in the text (McPherson, 2010, pp. 17, 28, 41, 69, 70, 71). They are said to enjoy trekking, discovering the town and visiting the pub in the evenings during summer. Brendan is about to overhaul the pub before their arrival although he does not mind fixing the toilet for the locals (McPherson, 1999, p. 48). This attitude indicates the care for tourists as a source of income for the pub despite Brendan's open statement of hatred for the strangers. The material profit that tourists provide for the locals is also evidenced in Finbar's approach. Finbar, the hotel owner, is interested in new investments, and he seems to be in the market of tourism when he brings an outsider, Valerie, to the pub. He leads her to meet "the natives" (McPherson, 1999, p. 10) and declares that the Germans enjoy the natural view of Leitrim. When he realises that Valerie is impressed by the environment like a German tourist, he also wants her to discover the genuine culture, asking: "Em. There's what's? There was stories all, the fairies be up there in that field. Isn't there a fort up there? . . . The Germans do love all this" (McPherson, 1999, p. 28). Introducing an element of local culture, Finbar turns the pub into an interesting site for the gaze of tourists and strangers, and, hence, offers an economic strategy, making Irish pubs authentic globally in the business market. Thus, the play makes use of the pub setting to deal with tourism, one of the themes observed in Irish drama after the globalisation process (Lonergan, 2010, p. 4). The play ends with a reference to German tourists as Valerie hopes to learn German with her visits to the pub and Jack questions tourists' real identities, whether they are from Denmark or Norway. Brendan's response that "I don't know [he does not] where the fuck they're from" (McPherson, 1999, p. 72) discloses his hostility to tourists. As he is the pub's owner, his approach to tourists indicates resistance to new realities of society. Although globalisation in the Celtic Tiger years enforces the intrusion of tourists into the rural locale, the community does not welcome them. In this regard, even though Brendan earns money in the pub, his place becomes a heterotopic zone of hostility for tourists, challenging our perception of rural community.

As the play provides, the pub attracts the globe with new marketing strategies, and it still offers an old tradition of storytelling. The pub as a home for traditional storytelling yokes Foucault's another principle of heterotopia that concerns a "juxtaposi[tion] in a single real place several spaces, several sites that are in themselves incompatible" (Foucault, 1984, p. 6). This aspect of heterotopia may denote the inclusion of several symbolic spaces in a single site, allowing the reading of representative meanings of each layer. From this vantage point, the pub

becomes heterotopic since it hosts old and new Ireland in its symbolic narrative spaces as the stories recounted by characters unveil. A look at these stories is necessary here if we are to discuss multiple spaces that the pub presents as a heterotopic place.

The first story told by Jack is about the place of the weir and gives an account of the history of the place. Jack starts telling the scary story of Maura Nealon's house where Valerie is living now. Maura was a frequent visitor of the pub, sitting near the fireplace and telling the locals the story of her house. According to Maura's account, the house is built on a fairy road which caused Bridie, Maura's mother, to hear knocking at their doors and windows during the 1910s. They believed that the fairies disturbed the family when their house was constructed on their road, and a priest had to bless the house, ending the hearing of such sounds. Later, when the weir was constructed in the 1950s, Maura heard some knockings for the last time. While Jack is narrating this story, the pub setting moves to the house built on the fairy road that he depicts as follows:

Like it wasn't a road, but it was a . . . like a . . . From the fort up in Brendan's top field there, then the old well, and the abbey further down, and into the cove where the little pebbly beach is, there. And the . . . legend would be that the fairies would come down that way to bathe, you see. And Maura Nealon's house was built on what you'd call . . . that . . . road. (McPherson, 1999, p. 33)

Undoubtedly, the setting in the narration creates an uncanny experience as the focus moves from the pub to the house. Moreover, the story of the house connects the pub with pre-modern Ireland. The house reminds the pagan roots of old Ireland, the residues of which are cleared by the Catholic priest's blessing. The story indicates that the local environment, a symbol of old Ireland with fairies, is destroyed when the house, a domestic site of civilisation, and the weir, a symbol of modernisation, are built in the area. The process of destruction leaves a significant mark on the psyche of the Irish as the story of haunting fairies pinpoints. On the verge of the real and the unreal, the heterotopic juxtaposition of sites, the house-the fairy road and the house-the pub, prevails the first ghost story. Jack's use of these settings responds to Minna Vuohelainen's claim that "heterotopias' ability to question dominant culture [Ireland's Catholic culture in the case of *The Weir*] renders them likely settings for ghostly encounters with past transgressions" (2015, p. 89).

The second story narrated by Finbar is about the spirits with whom Niamh Walsh, his neighbour's daughter, had engaged. The Walshes lived near Finbar's house: "There was a house out near where we were on the other side of the Knock there. It would have been the nearest place to us, Valerie, about a quarter mile down the road" (McPherson, 1999, p. 36). The youngest daughter of the Walshes, Niamh, was playing the Ouija board with her friends, and after she returned home, Niamh went hysterical. She claimed that she saw a woman on the stairs, and she refused to leave the living room. Niamh's mother asked Finbar's help. He called Doctor Joe Dillon while the mother phoned Father Donal to bless the house. Taking a sedative, Niamh felt better. Then, the family got a phone call from their neighbour. The woman who looked after Niamh and her sisters was found dead at the bottom of the stairs in her house. The story implies that the one Niamh saw on the stairs was the late neighbour. In this story, the Ouija board and the stairs may suggest an in-between liminal space between this world and the other world. Moreover, both points of passage can be counted as heterotopic on the grounds

that “[i]n contrast to the concept of liminality, the concepts of the neutral and of heterotopia embody not only structure but also process, and in particular, the uncertainties and unintended consequences of process” (Hetherington, 1997, p.67). More closely considered, Hetherington’s “consequences of process” pertain to the fact that the experience of heterotopias may drive one to experience ambiguity, insecurity or uncertainty. The heterotopic sites, likewise, cause unsettling in Niamh’s story as her mental state is devastated. The Ouija board disturbs her state of mind, and, then, the stairs unnerve Niamh. The ghostly story also affects the pub’s atmosphere, making the visitors experience a sense of uncanniness.

The tension of the storytelling increases with Jim’s other ghost story. He narrates a grave-digging scene when an unknown man showed him to dig a grave next to a late little girl. After the funeral, Jim realised that the man was a dead man, and he was notorious for being a pervert. This story is of significance in terms of the heterotopic space and the Irish cultural context. Initially, the graveyard is one of the places that Foucault exemplifies heterotopias. He refers to the cemetery while explaining heterotopia’s relation to time by stating that “the cemetery is indeed a highly heterotopic place since, for the individual, the cemetery begins with this strange heterochrony, the loss of life, and with this quasi-eternity in which her permanent lot is dissolution and disappearance” (Foucault, 1984, p. 6). Thus, the story narrated in the pub is set in a heterotopic site, that is the cemetery, which juxtaposes life and death and past and present and functions as a counter-site to contest the ordinary course of life. Moreover, the heterotopic graveyard story recounted in the gothic tone evokes terror in the listeners’ minds, considering the idea of pedophilia. Although Jim claims that he was sick with a fever and probably made up the conversation in his mind, the details of the story unveil unsettling news from contemporary Ireland. Anthony Roche concentrates on such details in this story and relates them to some historical facts of the time. Roche states that “Jim’s story dates from the early 1970s [when] the newspapers were filled with court cases in which older men (many of them Catholic priests or brothers placed in charge of young people) were brought to trial charged with sexual abuse of children” (2009, p. 227). In a decade when the corruption of the Catholic church and other social and moral deteriorations are outstandingly exposed to the public, “[t]hese scenes evoke a particular moment in Irish society and culture when such stories were becoming public knowledge so that the imagination of the audience is engaged with what is not said, but implied: that the man means harm to the child, and that that harm is likely to involve sexual abuse” (Fitzpatrick, 2012, p. 62). Through such ghost stories, the Irish find a way to uncover the traumatic past. The story at hand pertains to the use of the heterotopic site by juxtaposing several places. The graveyard and the pub where this story is told return the reader/audience’s gaze to the dark portrait of Ireland, recalling the scandalous news of violence during the Celtic Tiger period as referred to social shifts in Irish society.

In turning to the connection between the pub and these stories, it is apparent that storytelling in this site allows the characters to illustrate the Irish past with its fairies, ghosts and haunting troubles that make the country question certain norms towards the end of the twentieth century. In effect, the characters’ return to the past and their experience of these troubles in their recounting demonstrate that the pub is still a trace of the past, but it preserves its presence in contemporary times. The pub’s amalgamation of the past/the present and the imagined/the real makes it a heterotopic place, “destabilis[ing] its realistic setting, creating an

imagined, spectral halo (of an alternative, haunted, landscape) around what is depicted on stage” (Cousin, 2007, p. 33). Storytelling tradition is presented to the contemporary listener, and its tunnel to such fantastic stories turns the pub into an unreal space despite its existence in Irish culture. While there is no disruption from the outside world, the characters move back in time. This causes them to penetrate into the stories more in that the past in their imagination is entangled with the modern. It is a central contention in Foucault’s interpretation of heterochrony, the temporal aspect of heterotopia: “Heterotopias are most often linked to slices in time – which is to say that they open onto what might be termed, for the sake of symmetry, heterochronies. The heterotopia begins to function at full capacity when men arrive at a sort of absolute break with their traditional time” (1984, p. 6). He further explains that

there are heterotopias of indefinitely accumulating time . . . . [T]he idea of accumulating everything, of establishing a sort of general archive, the will to enclose in one place all times, all epochs, all forms, all tastes, the idea of constituting a place of all times that is itself outside of time and inaccessible to its ravages, the project of organizing in this way a sort of perpetual and indefinite accumulation of time in an immobile place, this whole idea belongs to our modernity. (Foucault, 1984, p. 7.)

To pursue the case of the play, the pub compiles Celtic myths and historical events. The heterotopic place, therefore, enables the reader/audience to bring diverse times together; while the narration in the pub flows in contemporary time, it presents Irish pasts simultaneously. In his essay, Foucault ventures into the libraries and museums as examples of heterochrony (1984, p. 7). Just like the books in libraries or objects in museums, the stories recounted in *The Weir*’s pub encapsulate the break in the usual course of time. What is more, the pub further amasses personal hi/stories through Valerie’s traumatic maternity and Jack’s love affair. Although the first three stories are functionally used to allude to the cultural traumas of Ireland through which the reader/audience is left to face social problems, the last two stories underpin the individual problems of the contemporary Irish people.

Moving on to the last two stories in the heterotopic pub, a look at Valerie’s case is necessary at first. Valerie’s presence in the pub is absolutely significant as she is permitted to enter this site. She is accompanied by Finbar who introduces her to the pub attendants, and Brendan’s warning of Jack about a female visitor points out that the entrance to the pub is with permission. In other words, Valerie needs the guidance or company of a man to enter the pub so it unofficially requires her to get the sanction or consent of the male group. After a working day, the single men of rural community spend time together in the pub and establish a sense of fellowship in their masculine environment. This male companionship avoids female participation as can be observed in Jack’s discomfort after learning that Finbar will bring a woman visitor: “He’s bringing her in. And there’s you and men, and the Jimmy fella, the mugging’s, the single fellas” (McPherson, 1999, p. 11). Therefore, Valerie needs an affirmation of her access to the pub. This entry resonates with an aspect of heterotopia that the place “is not freely accessible . . . . To get in one must have a certain permission and makes certain gestures” (Foucault, 1984, p. 7). Ostensibly, her accession does not include a specific rite or ceremony. Still, Finbar’s introduction of her to the locals suggests that she needs approval to become a part of the pub’s community, referring to the traditional pub’s space as male-dominated. Then, she turns out to be an intruder in the male domain.

Valerie gets an active role at the pub when her position changes from a listener to a storyteller. Her personal story explains the reason lurking behind her moving from Dublin to Leitrim. Although she had a good life with her husband and their daughter Niamh, their life was destroyed when Niamh had an accident in a swimming pool and died. Valerie could not recover after this tragic event, and she appeared to accuse herself of Niamh's death. She was working at Dublin City University, and she did not attend her daughter's swimming activity organised by the school on time. As she arrived late, she found out that Niamh had an accident and died. After Niamh's death, Valerie claims that her daughter called her, and they talked on the phone. Niamh was scared of the knockings of the children and a man on the road, so she wanted her mother to take her. After listening to others, Valerie seems to use the elements in their stories: Niamh's name from Finbar's, knocking from Jack's, the man on the road from Jim's and the return of the dead from two ghost stories. Although three stories teem with local Irish elements, Valerie's narration draws attention to her loss, emotional pain and guilt with contemporary references to modern Ireland. The university and the specific swimming pool's name from Dublin (McPherson, 1999, pp. 53-54) portray contemporary life in the city. In contrast to the men in the pub, her world represents the modernisation process in Ireland, and Emilie Morin sheds light on her difference from others:

Unlike her companions, whose stories are articulated against the onset of the modern, Valerie makes a threatening modernity the very fabric of her narrative: for the first time, ghosts speak, and their channels for making contact with the world of the living are the telephone and, to a lesser degree, the television – a medium which Jeffrey Sconce has memorably designated as 'haunted', by virtue of the spiritualist hopes that it carries, and its capacity to create simultaneity and doubleness like the telephone and the radio. Valerie's account of hearing her dead daughter's voice on the phone has much in common with reports of EVP (Electronic Voice Phenomenon), a staple of psychical research since the 1950s, related to a belief that electromagnetic fields can provide entry into a multilingual spirit world. (2014, p. 1110)

Upon these details, storytelling reaches a new phase because the supernatural becomes concrete and tangible in its emergence in the phone with a voice. The men, except for Brendan, do not believe in Valerie's story, believing that her sense of loss troubles her. Although she is a good listener and does not attempt to challenge other stories, she is forced to accept that the phone call is just a dream, a kind of illusion or a sign of madness (McPherson, 1999, pp. 57-58). She neither agrees with nor rejects their explanations and remains silent. What prevails in her story is that she subtly opposes these men. Their attempt to provide her with a rational explanation, for Morin, manifests Valerie's challenge of these men as "her mastery of storytelling also enables her to put an end to the advances of the local patriarchy" (2014, p. 1109). This idea is also useful in understanding the pub's heterotopic quality. As Valerie becomes the dominant figure of the pub, she subverts the patriarchal order in their community, challenging the patriarchal social and cultural codes of Irish society. Accordingly, the pub works against the powerful structure of society and emerges as an alternative place with Valerie's agency. Valerie's active participation also initiates another process and takes on a new dimension to storytelling. It now offers psychological relief rather than traditional entertainment. Her catharsis even triggers Jack to talk about his loss of a lover. His ex-girlfriend's marriage to another man and her invitation of him to the wedding really agonise him. His sharing of this

personal story is a result of Valerie's account. Her presence not only denounces the masculine structure of the pub but also calls for a change in the established practice of storytelling.

In response to the altering dynamics of Ireland in transition, the pub juxtaposes the ancient in its presentation of modern Ireland. More tellingly, the activity of storytelling attributes a specific function to the pub, recalling Foucault's explanation that "heterotopia has a precise and determined function within a society and the same heterotopia can, according to the synchrony of the culture in which it occurs, have one function or another" (Foucault, 1984, p. 5). The pub, accordingly, turns out to be a refuge for the characters in crisis and enables them to find relief after sharing the similar experiences of modern people in Ireland. Valerie and Jack both suffer from personal crises and feel regretful and lonely after the loss of loved ones. This is consistent with Foucault's classification of heterotopia for primitive and modern societies. He first refers to the "crisis heterotopias" of primitive societies, clarifying that "there are privileged or sacred or forbidden places, reserved for individuals who are, in relation to society and to the human environment in which they live, in a state of crisis" (1984, p. 4). Then, he mentions "heterotopias of deviation" in today's world as places for "individuals whose behavior is deviant in relation to the required mean or norm" (Foucault, 1984, p. 5). Crudely speaking, the attendance of the distressed characters at the pub, like Jack and Valerie, converts the place into heterotopia, regarding its being a place for those in crisis. This aspect strongly establishes the pub as a heterotopic site. To some degree, the play's characters retain the pub as a hideout place because of their troubles. While "increasing fragmentation and individuation" define contemporary Ireland (Keohane & Kuhling, 2003, p. 135), the sense of community that pub members develop helps them relieve past traumas and suffering of loneliness. Those in crisis, in other words, create the alternative community in the pub, resisting the progress of Celtic Tiger society. Even though the pub can be seen as a place of leisure to spend time idly for either tourists or locals, it can still be associated with heterotopic qualities as S. Spanu (2020) highlights the heterotopic attributes of leisure sites concerning Foucault's "crisis or deviation heterotopias, meant to resolve an imbalance or restore 'normality' (the balanced individual), all in support of the official ordering" (p. 434). After telling their stories, the characters, each time, have moments of laughter (McPherson, 1999, pp. 34, 35, 36, 39, 40, 42, 52, 62) and the way that they attempt to offer rational explanations to each story (McPherson, 1999, pp. 58-59) reveals their restoration process. Read in this way, the pub provides itself as an example of heterotopia since the characters rehabilitate themselves after having moments of relief throughout their visit.

On the brink of this idea, it is probable to suggest that Ireland, on a broader scale, may be in a state of crisis regarding the past traumas of violence, domestic troubles and sexual abuse in the country. Such troubles, either on national or individual scales, are transmitted to the reader/audience through storytelling in *The Weir* on the grounds that

[t]he fantasy of mastery is first and foremost a symptom of the unmasterable character of trauma. Not only does this fantasy hold open the possibility of experiencing and representing trauma, but it also makes possible the endurance of the traumatized subject in process of (processing) trauma. (Gana, 2014, p. 84)

The haunting ghosts of old and new stories reveal the troubles striking in the collective memories. Therefore, the pub as a representation of Ireland becomes a crisis or deviation heterotopia.

More important still, Foucault delineates heterotopia “a placeless space” (1984, p. 4) and clarifies his definition with an example of a mirror, as stated above (1984, p. 4). In this example, the mirror is not related to utopia, but rather a heterotopia in the sense that the mirror displaces the person looking at it by making one discover his/her absence as the reflection of the body is seen in a different location (Foucault, 1984, p. 4). This idea of absence and presence can be traced in the play in two ways. The first one is the photo that the characters look at when Valerie searches for the history of the place. In the pub, the photographs call her attention, and they particularly talk about the photo of the weir constructed in 1951: “1951. The weir, the river, the weir em is to regulate the water for generating power for the area and for Carrick as well” (McPherson, 1999, p. 27). The photo is functionally used as an allusion to the play’s title. It pictures the weir, a dam, which converts the energy of water into electricity. This is the initial point for the modernisation process although it ruins nature and the course of life in Ireland as exemplified in the story about the fairy road. Hazucha acknowledges that the photo of the weir stands for “the long-awaited arrival of industrial development and modernity to this part of the country” (2013, p. 75), but it grounds “the reality of environmental degradation [and] the human misery created in the wake of this significant habitat alteration” (2013, p. 72). Thus, the photo becomes a symbol of this new era of conflicts in Ireland.

Such photos are notable for the collective memory in the sense that they “represent the power of the archive where collections of snapshots in personal and/or community life activate the representation of entire cultural histories, which are also records of social activities and human interconnectivity, effectively acting as a kind of proof of cultural discourse” (Trench, 2012, p. 172). Correspondingly to Trench’s claim, the photo makes them think and talk about the transformation in the country. It is also undoubtedly true that the weir generates electricity on a figurative level and changes the atmosphere of the local environment. In a metaphoric reading, it evolves into a motive behind the stories of the characters. Thus, the weir appears to

symbolise the damming of emotions, for just a weir holds back what appear to be deep, calm waters, so too have the characters kept their emotions closed off the world. Over the course of the night spent in the local pub, the characters tell their stories, freeing their pasts and thereby their emotions and their selves. (Kent, 2002, p. 29)

As the characters remember the construction of the weir through the photo, it is actually the agency of the photo that leads them to tell stories. It is important to grasp this point because the photo functions in the heterotopic space of the pub with the idea of absence and presence. The construction does not happen in the present time when they look at the photo, but it is present with them as they recall the moment. It prompts the viewers to move in time and other spaces through their recollection of memories. When the past and the present consolidate in this way, the sense of displacement the photo evokes resonates with Foucault’s example of the mirror which creates an illusion of absence and presence in a heterotopic way.

The second layer of Foucault’s explanation can be tinged with the play itself, as it shows a mirror to the reader/audience. The juxtaposition of several sites in one place is evidently valid

for theatres, and he remarks that “it is that the theater brings onto the rectangle of the stage, one after the other, a whole series of places that are foreign to one another” (Foucault, 1984, p. 5). The theatrical stage for this play can be regarded as heterotopic, since it takes the audience to another realm where they contemplate the Irish past and contemporary period as the characters compensate for national and personal troubles in their storytelling. On the one hand,

[s]urrounding the snug warmth of the bar – the place where the stories are told – McPherson creates two off-stage, imagined landscapes. One is everyday and normal. In this realistic version, Brendan’s top field is simply a potential source of income from tourists and old Maura Nealon’s place is just a house. The other, shadowy, landscape is created by the ghost stories. (Cousin, 2007, p. 36)

On the other hand, the reader/audience is drawn into the real and imagined spaces in the place where they read/watch the play. As they read/listen to the stories, the theatrical stage’s heterotopic nature becomes evident since they reaffirm a traditionally cultural activity by assuming the role of listeners at a time when contemporary Irish society does not employ storytelling in a conventional way. Additionally, the adjacency of real and unreal places separates the reader/audience from daily life and leads them to break away from the flowing time in the real world as time is temporarily halted while watching the play. Therefore, they engage in a heterotopia while observing the change from the local to the global, the old to the modern and the traditional to the contemporary. Moreover, this experience can be explained in another interpretation of heterotopia by Tompkins. She refers to the scenery, the elements on stage to create the atmosphere of the play’s setting, as “constructed” space, whereas the places that the play alludes as “abstracted spaces,” and heterotopia emerges between the two (Tompkins, 2014, p. 75). From this vantage point, the play’s pub is a constructed space, and various places in the characters’ stories are abstracted ones. The reader/audience located in-between the two goes through a heterotopic site. Although Tompkins dwells on this interpretation to highlight the connection between the play’s imaginary setting and the place of performance, it offers a limited perspective by overlooking the heterotopic character of constructed or abstracted spaces. After the analysis of the play’s heterotopic setting, as conducted in this paper, Tompkins’s angle can be considered to contribute to the heterotopic nature of settings in *The Weir* by pinpointing the audience’s experience of heterotopia in the theatre.

Conclusion

McPherson amalgamates the real and the imagined in the setting of *The Weir*. The transformation of the rural Irish pub to a global site, notwithstanding the community’s resistance to globalisation represented through the dislike of tourists, enables the playwright to create a heterotopic space where the past represented with storytelling becomes modern with the psychological dimensions of this act. In line with Foucault’s contextualisation, the play’s pub exemplifies the traits of heterotopia as a site of crisis, a place to juxtapose other spaces, a zone to disrupt the flow of time, an arena with an access mechanism and a multilayered location at the intersection of ancient and modern Ireland. On the individual and collective levels, the pub lands the characters in socio-psychological space as a shelter, in new dynamics of global economics as a zone of finance and in a site of the construction of identities. The heterotopic

pub enables them to penetrate into personal and national troubles together by juxtaposing old values and modern traits by means of storytelling in the local site. Considered together, the pub also excavates another understanding of heterotopia by Hetherington as he defines the concept concerning society in modernity with “multiple and shifting meanings for agents depending on where they are located within its power effects” (1997, p. 51). The pub’s multilayered representation of other spaces can also be deemed heterotopic in Hetherington’s discussion. The heterotopic pub unpacks the nation’s history and personal past experiences in its multiple layers.

References

- Cabras, I. (2016). "Pillars of the community": Pubs and publicans in rural Ireland. In I. Cabras, D. Higgins & D. Preece (Eds.), *Brewing, beer and pubs: A global perspective* (pp. 282-302). Macmillan.
- Cabras, I., & Mount, M. P. (2017). How third places foster and shape community cohesion, economic development and social capital: The case of pubs in rural Ireland. *Journal of Rural Studies*, 55, 71-82. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.07.013>
- Cahill, S. (2011). *Irish literature in the Celtic Tiger years 1990-2008: Gender, bodies, memory*. Continuum.
- Coughlan, P. (2004). Irish literature and feminism in postmodernity. *Hungarian Journal of English and American Studies*, 10 (1/2), 175-202.
- Cousin, G. (2007). *Playing for time: Stories of lost children, ghosts and the endangered present in contemporary theatre*. Manchester University Press.
- Fagan, G. H. (2003). Globalised Ireland, or, contemporary transformations of national identity?. In C. Coulter & S. Coleman (Eds.), *The end of Irish history: Critical reflections on the Celtic Tiger* (pp. 110-121). Manchester University Press.
- FitzPatrick, L. (2012). Representing sexual violence in the early plays of Conor McPherson. In L. Chambers & E. Jordan (Eds.), *Theatre of Conor McPherson: "Right beside the beyond"* (pp. 61-76). Carysfort Press.
- Fogarty, M. (2018). "Most foul, strange and unnatural": Refractions of modernity in Conor McPherson's *The Weir*. *The Irish Journal of Gothic and Horror Studies*, 17 (Autumn), 17-37.
- Foucault, M. (1984). Of other spaces: Utopia and heterotopia (Trans. J. Miskowiec). *Architecture/Mouvement/ Continuité*, 5 (October), 1-9.
- Foucault, M. (2002). *The order of things: An archaeology of the human sciences*. Routledge.
- Gana, N. (2014). Trauma ties: Chiasmus and community in Lebanese civil war literature. In G. Buelens, S. Durrant & R. Eaglestone (Eds.), *The future of trauma theory: Contemporary literary and cultural criticism* (pp. 77-90). Routledge.
- Geary, B. (2014). Shattered assumptions: A tale of two traumas. In E. Maher & E. O'Brien (Eds.), *From prosperity to austerity: A socio-cultural critique of the Celtic Tiger and its aftermath* (pp. 47-61). Manchester University Press.
- Greene, N. (2005). Ireland in two minds: Martin McDonagh and Conor McPherson. *The Yearbook of English Studies*, 35, 298-311.
- Hallissy, M. (2016). *Understanding contemporary Irish fiction and drama*. University of South Carolina Press.
- Hazucha, A. (2013). The Shannon scheme, rural electrification, and veiled history in Conor McPherson's *The Weir*. *New Hibernia Review*, 17(1), 67-80. <https://doi.org/10.1353/nhr.2013.0012>
- Hetherington, K. (1997). *The badlands of modernity: Heterotopia and social ordering*. Routledge.
- Jordan, E. (2019). *The theatre and films of Conor McPherson: Conspicuous communities*. Methuen.
- Keegan, T. M. (2010). The usual: Pub phenomenology in the works of James Joyce [Doctoral dissertation, University of Iowa].

- <https://www.proquest.com/pqdtglobal/docview/734856847/1BB70CA8FEF4765PQ/1?accountid=16595&sourcetype=Dissertations%20&%20Theses>
- Kelly, C. (2007). Tourism and heritage. In B. Bartley & R. Kitchin (Eds.), *Understanding contemporary Ireland* (pp. 170-180). Pluto Press.
- Kent, B. P. (2002). Selling the giant's causeway: Irish cultural commodity production [MA Thesis, University of Guelph]. <https://www.proquest.com/pqdtglobal/docview/305525083/3F9E8B4D06A24E67PQ/1?accountid=16595&sourcetype=Dissertations%20&%20Theses>
- Kerrane, K. (2006). The structural elegance of Conor McPherson's *The Weir*. *New Hibernian Review*, 10(4), 105-121.
- Kuhling, C. & K. Keohane. (2007). *Cosmopolitan Ireland: Globalisation and quality of life*. Pluto Press.
- Lineham, D. (2007). "For the way we live today": Consumption, lifestyle and place. In B. Bartley & R. Kitchin (Eds.), *Understanding contemporary Ireland* (pp. 289-300). Pluto Press.
- Lonergan, P. (2010). *Theatre and globalization: Irish drama in the Celtic Tiger era*. Macmillan.
- Markham, C., & Bosworth, G. (2016). The village pub in the twenty-first century: Embeddedness and the "local". In I. Cabras, D. Higgins & D. Preece (Eds.), *Brewing, beer and pubs: A global perspective* (pp. 266-281). Macmillan.
- McDonagh, J. (2001). *Renegotiating rural development in Ireland*. Routledge.
- McPherson, C. (1999). *The Weir and other plays* (pp. 1-72). Theatre Communication Group.
- Morin, E. (2014). The Celtic Tiger, its phantoms, and Conor McPherson's haunted rooms. *Textual Practice*, 28(6), 1103-1122. <https://doi.org/10.1080/0950236X.2014.955816>
- Roche, A. (2009). *Contemporary Irish drama*. Macmillan.
- Spanu, S. (2020). *Heterotopia and heritage preservation: The heterotopic tool as a means of heritage assessment*. Springer.
- Tompkins, J. (2014). *Theatre's heterotopia: Performance and the cultural politics of space*. Macmillan.
- Trench, R. (2012). The measure of a pub spirit in Conor McPherson's *The Weir*. In L. Chambers & E. Jordan (Eds.), *Theatre of Conor McPherson: "Right beside the beyond"* (pp. 165-182). Carysfort Press.
- Vuohelainen, M. (2015). *Richard Marsh*. University of Wales Press.

Geliş Tarihi : 07.12.2024
Kabul Tarihi : 12.02.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1597766>

Irmak Yaşar, H. S. (2025). Gerontoloji bölümü öğrencilerinin huzurevi kavramına ilişkin algıları: Bir metafor çalışması. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 391-410. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1597766>

GERONTOLOJİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN HUZUREVİ KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARI: BİR METAFOR ÇALIŞMASI¹

Hatice Selin IRMAK YAŞAR²

ÖZ

Huzurevleri, yaşlı bireylerin yalnızca bakım ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal etkileşimlerini sürdürmelerine ve yaşam kalitelerini artırmalarına yardımcı olan önemli kurumlardır. Bu çalışma, Gerontoloji bölümü öğrencilerinin huzurevi kavramına ilişkin algılarını metafor analiziyle incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, fenomenolojik desen kullanılarak yürütülmüş, 206 katılımcıdan “Huzurevi benim için ... gibidir, çünkü ...” ifadesini tamamlamaları istenmiştir. Veriler, betimsel ve içerik analizi yöntemleriyle değerlendirilmiştir; 192 geçerli metafor “Gelişmiş Yerleşim Alanı”, “Pozitif ve Negatif Yönleriyle Bir Yerleşim Alanı” ve “Gelişmemiş Yerleşim Yeri” temaları altında toplanmıştır. Gelişmiş yerleşim alanı teması altında “yuva” ve “sosyalleşme” gibi metaforlar öne çıkmış; huzurevlerinin yaşlılar için sıcak, güvenli ve sosyal bir ortam sunduğu vurgulanmıştır. Pozitif ve negatif yönleriyle bir yerleşim alanı teması “profesyonel kurum” ve “yer” kategorileri altında, huzurevlerinin bakım hizmetleri ve barınma ihtiyaçlarını karşılayan mekânlar olarak algılandığı görülmüştür. Ancak, bazı metaforlar huzurevlerinin yalnızca bir barınma yeri olarak algılandığını da ortaya koymuştur. Gelişmemiş yerleşim yeri teması altında, huzurevleri “yalnızlık”, “buzdolabı” ve “hapishane” gibi olumsuz metaforlarla ilişkilendirilmiştir. Çalışma bulguları, katılımcıların huzurevlerine yönelik algılarının büyük ölçüde çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Olumlu metaforlar, huzurevlerinin yaşlı bireylerin sosyal destek ve güvenlik ihtiyaçlarını karşıladığına işaret ederken, olumsuz metaforlar, bu mekânların yalnızlık ve sosyal dışlanma ile ilişkilendirildiğini göstermiştir. Sonuç olarak huzurevi, yaşlı bireyler için güvenli ve destekleyici bir yaşam alanı olabileceği gibi, bireyin sosyal çevresine ve kişisel deneyimlerine bağlı olarak yalnızlık hissiyle de ilişkilendirilebilen bir mekân olarak tanımlanabilir. Katılımcıların metaforları, huzurevinin hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle farklı bireysel ve toplumsal anlamlar kazandığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gerontoloji, Sosyal hizmet, Huzurevi, Metafor, Bakım

¹ Araştırma, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın 03.01.2023 tarih ve 2023/37 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, haticeselin.irmak@iuc.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5032-1767>

Date Received : 07.12.2024
Date Accepted : 12.02.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1597766>

Irmak Yaşar, H. S. (2025). Gerontology department students' perceptions of the concept of nursing home: A metaphor study. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 391-410. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1597766>

GERONTOLOGY DEPARTMENT STUDENTS' PERCEPTIONS OF THE CONCEPT OF NURSING HOME: A METAPHOR STUDY³

Hatice Selin IRMAK YAŞAR⁴

ABSTRACT

Nursing homes are important institutions that not only meet the care needs of older adults but also help them maintain their social interactions and improve their quality of life. This study aims to examine the perceptions of Gerontology department students about the concept of nursing homes through metaphor analysis. The study was conducted using a phenomenological design and 206 participants were asked to complete the statement “Nursing home is like ... for me, because ...”. The data were evaluated by descriptive and content analysis methods; 192 valid metaphors were collected under the themes of “Developed Residential Area”, “A Residential Area with Positive and Negative Aspects” and “Undeveloped Residential Area”. Under the developed residential area theme, metaphors such as “home” and “socialization” came to the fore; it was emphasized that nursing homes offer a warm, safe, and social environment for the elderly. Nursing homes were perceived as places that meet care services and housing needs under the categories of “professional institution” and “place” in the theme of a residential area with positive and negative aspects. However, some metaphors also revealed that nursing homes were perceived only as a place of shelter. Under the theme of undeveloped settlement, nursing homes were associated with negative metaphors such as “loneliness”, “refrigerator” and “prison”. The findings reveal diverse perceptions among participants. While positive metaphors emphasize nursing homes as spaces that provide security and social support, negative metaphors associate them with loneliness and social isolation. Ultimately, nursing homes can be perceived both as supportive living environments and as places linked to feelings of isolation, depending on individual experiences and social contexts. The metaphors participants use to illustrate the complex and multifaceted meanings attributed to nursing homes encompass both positive and negative perspectives.

Keywords: Gerontology, Social work, Nursing home, Metaphor, Care

³ The research was found ethically appropriate by the decision of the Istanbul University-Cerrahpaşa Social and Human Sciences Research Ethics Committee dated 03.01.2023 and numbered 2023/37.

⁴ Asst. Prof., Istanbul University-Cerrahpaşa, Faculty of Health Sciences, haticeselin.irmak@iuc.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5032-1767>

Giriş

Hızla yaşlanan dünya nüfusu, yaşlılık döneminin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkilerini daha görünür hale getirmektedir. 21. yüzyılda, yaşlı nüfusun artışı; sağlık, sosyal hizmetler ve toplumsal yapı üzerinde önemli değişiklikler yaratmaktadır. Bu demografik değişim, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmayı amaçlayan huzurevleri gibi kritik mekânların önemini artırmaktadır. Huzurevleri, yaşlı bireylerin sosyal etkileşimlerini sürdürmelerine, sağlık hizmetlerine erişimlerine ve genel yaşam kalitelerini artırmalarına yardımcı olmaktadır (İçli, 2004, s. 7; Taş vd., 2023).

Huzurevleri, genellikle bakım hizmetleri sunan yerler olarak tanımlanmakla birlikte, toplumsal algılara bağlı olarak farklı duygusal ve psikolojik çağrışımlara yol açmaktadır. Bu mekânlar, bazı bireyler için sundukları hizmetler ve bakım olanakları sayesinde sosyal refahı artıran, güvenlik ve aidiyet duygusu sağlayan “güvenli liman” ve “sosyalleşme mekânı” olarak değerlendirilirken (Ebadi Asayesh & Özben, 2019, s. 858; İçli, 2004), diğerleri için “yalnızlık” ve “terk edilmişlik” duygularını pekiştiren, hatta “stresli bir yaşam deneyimine neden olan” (Akyıl vd., 2018, s. 34; Charles & Sevak, 2005, s. 1174-1175) yerler olarak algılanmaktadır. Bu çelişkili algı, yaşlı bireylerin huzurevlerinde geçirdikleri süreyi, sosyal etkileşimlerini ve genel yaşam memnuniyetlerini doğrudan etkilemektedir. Buradan hareketle huzurevlerinin toplumda nasıl algılandığının metaforik bir bakış açısıyla incelenmesi, gerontoloji disiplini açısından önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Gerontoloji bölümü öğrencileri, yaşlılık dönemi ve yaşlanma süreçleri üzerine eğitim alırken, huzurevi algısını metaforik bir çerçevede değerlendirmek, bu alandaki farkındalıklarını ve duyarlılıklarını artırmakta büyük bir öneme sahiptir. Metaforlar, bireylerin dünyayı nasıl algıladığını, sosyal olayları nasıl yorumladığını anlamak açısından güçlü bir araçtır (Lakoff & Johnson, 2008). Bu nedenle, huzurevi kavramına ilişkin metaforik algıları incelemek, öğrencilerin yaşlılık politikalarına, yaşlı bakımına ve kurumsal yaşama yönelik yaklaşımlarını anlamada önemli bir katkı sunacaktır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Gerontoloji Bölümü öğrencilerinin huzurevi algısını metafor analizi yöntemiyle inceleyerek, bu alandaki farkındalıklarını artırmak ve toplumsal algıya katkıda bulunmaktır. Araştırmanın temel sorusu ise “Gerontoloji Bölümü öğrencilerinin huzurevi kavramına ilişkin algılarını temsil eden metaforlar nelerdir?” şeklinde belirlenmiştir.

Huzurevi Kavramı ve Değişen Huzurevi Algısı

Huzurevleri, yaşlı bireylerin barınma, bakım ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan, genellikle uzun süreli kalışlar için tasarlanmış kurumsal yaşam alanlarıdır (İçli, 2004; Taş vd., 2023). Modern anlamda huzurevleri, yalnızca bakım hizmeti sunan yerler değil, aynı zamanda yaşlı bireylerin sosyal etkileşimlerini sürdürebilecekleri ve psikolojik iyi oluşlarını destekleyen özel tasarlanmış yaşam alanlarıdır (Ebadi Asayesh & Özben, 2019, s. 850). Yaşlı bireylerin bağımsızlıklarını mümkün olduğunca koruyarak destekleyici bir ortam sunan huzurevleri, fiziksel ve bilişsel işlev kaybı yaşayan bireyler için de gerekli tıbbi ve sosyal desteği sağlamaktadır (Van Bilsen vd., 2008). Huzurevleri, nesiller arası etkileşim olanaklarının genellikle sınırlı olduğu, ancak aynı kuşaktan bireylerin sosyal bağlarını güçlendirmesi için daha fazla fırsat sunduğu bir ortam sağlamaktadır (Bodner vd., 2011, s. 1197). Bu bağlamda,

huzurevleri, yaşlı bireylerin hem fiziksel hem de sosyal ihtiyaçlarına uygun bir çevre oluşturmayı hedefleyen önemli sosyal hizmet birimleridir.

Huzurevlerinin hizmet kapsamı ülkeden ülkeye ve sunulan bakım modellerine göre değişiklik göstermektedir. Türkiye’de huzurevleri, resmi ve özel kurumlar tarafından yönetilmekte olup yaşlı bireylerin barınma ve sağlık hizmetlerine erişimini sağlamaktadır. Bununla birlikte, Batı Avrupa ülkelerinde geliştirilen “yaşlı dostu mekânlar” (age-friendly environments) ve “entegratif bakım modeli” gibi yaklaşımlar, huzurevlerinin sadece bir barınma alanı olmanın ötesinde, yaşlı bireylerin aktif katılımını destekleyen sosyal mekânlara dönüşmesini amaçlamaktadır (Wiles vd., 2012).

Son yıllarda, yaşlı bakımına yönelik paradigmalarda önemli değişimler yaşanmış ve huzurevleri, yalnızca bir bakım kurumu olmanın ötesinde, aktif yaşlanmayı teşvik eden sosyal yaşam alanları olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Taş, Cebecioğlu, & Korkmaz, 2023). Bu algılar, bireylerin kültürel geçmişleri, sosyo-ekonomik durumları ve yaşlılığa bakış açıları doğrultusunda değişiklik göstermektedir. Avrupa ülkelerinde geliştirilen “birey merkezli bakım” (person-centered care) modeli, bireylerin kişisel tercihlerine ve sosyal etkileşimlerine daha fazla önem vermeyi hedefleyen bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır (McCormack & McCance, 2017). Bakım hizmetlerinin bireyselleştirilmesi ve yaşlı bireylerin karar alma süreçlerine aktif katılımının teşvik edilmesi, bu olumsuz algıların azalmasına yardımcı olabilir (Martinez et al., 2020).

Huzurevi algısını anlamlandırmak için çeşitli kuramsal çerçeveler geliştirilmiştir. Bu çerçeveler, yalnızca yaşlı bireylerin huzurevlerine yönelik bireysel algılarını değil, aynı zamanda toplumun huzurevlerine dair algısının nasıl değiştiğini açıklamaya yöneliktir.

Yapısal İşlevselcilik Kuramı (Parsons, 1951), toplumsal kurumların toplumun sürekliliğini sağlamak için belirli işlevleri yerine getirdiğini öne sürer. Bu bağlamda huzurevleri, başlangıçta yaşlı bireylerin bakım ve sosyal gereksinimlerini karşılayan işlevsel kurumlar olarak görülmüştür. Ancak, yaşlı nüfusun artışı ve toplumsal değerlerin değişimi ile birlikte huzurevlerinin işlevlerinde dönüşümler yaşanmıştır (Polat & Hira, 2017). Bugün huzurevleri, yalnızca temel bakım hizmetleri sunmanın ötesine geçerek, yaşlı bireylerin bağımsızlıklarını koruyarak topluma daha fazla entegre olabilecekleri, sosyal katılımı destekleyen mekânlara dönüşmüştür. Bu dönüşüm, toplumun yaşlılara yönelik algısındaki değişimi yansıtarak, huzurevlerini sadece bir bakım kurumu olmaktan çıkarıp, sosyal entegrasyonun sağlandığı önemli sosyal alanlar haline getirmiştir. Dolayısıyla, Yapısal İşlevselcilik Kuramı, huzurevlerinin yalnızca işlevsel kurumlar olmadığını, toplumsal değişimle birlikte dönüşen ve yaşlı bireylerin topluma entegrasyonunu sağlayan dinamik mekanlar olduğunu vurgulamaktadır.

Sosyal Değişim Kuramı (Homans, 1961), toplumsal ilişkilerde karşılıklı faydanın esas alındığını öne sürer. Bu kuram bağlamında, huzurevleri geçmişte, ailelerin yaşlı bakımını yerine getirmediği bir durumda, devlet ve özel sektörün üstlendiği sorumluluklar olarak değerlendirilirken; günümüzde, yaşlı bireylerin aktif katılım gösterdiği, karşılıklı etkileşim ve destek mekanizmalarının olduğu yerler olarak algılanmaktadır (Bolat, 2023). Bu değişim, yaşlı bireylerin bakım süreçlerinden daha fazlasını talep etmeye başlaması ve toplumun yaşlıları daha aktif, katılımcı bireyler olarak görmeye başlaması ile paralel bir dönüşümü işaret etmektedir.

Yaş Dostu Toplum Yaklaşımı, Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilen ve yaşlıların topluma tam katılımını sağlayan mekânsal ve sosyal düzenlemeleri vurgulayan bir yaklaşımdır. Huzurevleri, bu yaklaşımda, geleneksel bakım merkezlerinden, yaşlı bireylerin toplumsal hayata daha fazla entegre olabileceği yaşlı dostu yaşam alanlarına dönüşmektedir (Wiles vd., 2012). Bu dönüşüm, sadece fiziksel ortamda değil, sosyal yapılar ve yaşlı bireylerin toplum içindeki yerini yeniden tanımlayan bir bakış açısını da gerektirmektedir. Bu bağlamda, huzurevleri sadece bakım sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda yaşlı bireylerin toplumsal hayata katılımını artıran, sosyal etkileşimleri teşvik eden ve sosyal dışlanmayı azaltan alanlara dönüşmektedir.

Ekolojik Sistemler Kuramı (Bronfenbrenner, 1979), bireylerin yaşadığı çevrenin, mikro, mezo ve makro sistemlerden oluştuğunu ve bireylerin çevresiyle karşılıklı etkileşim içinde olduklarını vurgulamaktadır. Bu kuram ışığında, huzurevleri, yaşlı bireylerin mikro (aile ve arkadaş çevresi), mezo (hizmet sağlayıcılar) ve makro (toplumsal politika ve kültürel normlar) sistemlerle etkileşimde olduğu bir yaşam alanı olarak ele alınmaktadır (Ergün, 2021). Huzurevlerinin sadece bireylerin mikro sistemleriyle etkileşimde bulunmadığını, aynı zamanda toplumsal politikalar ve kültürel normlarla şekillenen bir yapı olduğunu anlamak, bireylerin huzurevlerine dair algılarının dönüşümünü daha iyi kavranabilmesini sağlamaktadır.

Sonuç olarak, huzurevi algısındaki değişim, yalnızca bireysel algıların ötesinde, toplumsal yapılar ve kültürel değerlerle şekillenen dinamik bir süreçtir. Huzurevlerinin bakım kurumları olmanın ötesine geçip, yaşlı bireylerin topluma entegrasyonunu destekleyen yaşlı dostu mekânlara dönüşmesi, toplumsal algıları yeniden şekillendirmektedir. Bu dönüşüm, sadece teorik çerçevelerle açıklanmakla kalmamalı, aynı zamanda toplumsal değişimle birlikte yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artıran, sosyal katılımlarını teşvik eden mekanlar olarak huzurevi algısının nasıl evrildiğinin ortaya konması giderek daha önemli hale gelmektedir. Huzurevi algısına ilişkin literatür incelendiğinde, yapılan çalışmalarda üç temel yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir: huzurevlerinin burada kalan bireyler açısından ne ifade ettiği, nasıl tanımlandığı ve algılandığını inceleyen araştırmalar (Artan & Irmak, 2018; Sökmen, 2008; White vd., 2019), huzurevinde kalmayan yaşlıların huzurevi algısını ele alan çalışmalar (Arpacı & Ersoy, 2009; Polat & Hira, 2017; Ryan & Moore, 2023; Şenol & Erdem, 2017) ve toplumun genel huzurevi algısını değerlendiren araştırmalar (Açıkgöz, Artan & Arıcı, 2019; Bolat, 2023; Sözer, 2019; Talu, 2024). Huzurevi algısına ilişkin literatür incelendiğinde, yapılan çalışmalarda; huzurevlerinin burada kalan bireyler açısından ne ifade ettiği, nasıl tanımlandığı ve algılandığını inceleyen araştırmalar (Artan & Irmak, 2018; Sökmen, 2008; White vd., 2019), huzurevinde kalmayan yaşlıların huzurevi algısını ele alan çalışmalar (Arpacı & Ersoy, 2009; Polat & Hira, 2017; Ryan & Moore, 2023; Şenol & Erdem, 2017) ile toplumun genel huzurevi algısını inceleyen araştırmaların (Açıkgöz, Artan & Arıcı, 2019; Bolat, 2023; Sözer, 2019; Talu, 2024) yer aldığı görülmektedir. Huzurevi algısına ilişkin bu çalışmalarda, farklı araştırma tasarımlarının kullanıldığı görülmektedir. Nitel, nicel ve karma yöntemlerin tercih edildiği bu araştırmalar; derinlemesine görüşme, anket ve gözlem gibi veri toplama tekniklerini içermektedir. Bu çeşitlilik, huzurevi algısının farklı boyutlarını ve perspektiflerini daha kapsamlı bir şekilde anlamayı sağlamaktadır. Bu kapsamda gerontoloji bölümü öğrencilerinin huzurevi algısının metafor analizi tekniği kullanılarak ortaya koyulması çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır.

Huzurevi Algısının Metafor Analizi Tekniği ile İncelenmesi

Toplumun huzurevlerine yönelik algısı, metaforlar aracılığıyla şekillenmekte ve zaman içinde değişiklik göstermektedir. Metafor analizi tekniği, bireylerin bir kavramı nasıl çerçevelediğini, hangi anlamlarla ilişkilendirdiğini ve bu anlamların zaman içinde nasıl değiştiğini analiz etmeye olanak tanımaktadır (Lakoff & Johnson, 2008). “Metafor” terimi, etimolojik olarak Grekçe “metapherein” kelimesinden türetilmiş olup, meta (değiştirmek) ve pherein (taşımak) sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmiştir (Levine, 2005). Metafor, iki farklı nesne veya kavramı birbiriyle ilişkilendiren dilsel bir araç olarak, bir yaşantı veya düşünce alanından diğere geçiş ya da karşılaştırma yapmayı sağlayan sembolik bir ifade yapısı olarak tanımlanmaktadır (Palmquist, 2001). Metaforlar, çeşitli benzetmeler yoluyla insanların bilmedikleri bir olguyu veya kavramı, o kavramın algılanmasının sağlanmasında kullanılan bir araç olarak düşünülmektedir (Cerit, 2008). Tompkins ve Lawley (2002), metaforların özelliklerini bir ifadeyi açıklamak için onun yerine farklı bir ifade kullanma; bir ifadeyi başka bir ifadeye benzeterek betimleme; bir ifadeyi farklı bir perspektiften görme ve onu kalıplaşmış bir şekilde yorumlama şeklinde tanımlamaktadır (Tamimi, 2005).

Huzurevi algısının metaforik bir incelemesi, hem yaşlı bireylerin yaşam alanlarına dair daha derin bir anlayış geliştirmeye hem de toplumda yaşlılık ve yaşlanma konusundaki olumsuz ön yargıların aşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, huzurevleri ile ilgili toplumsal algıları anlamak, yaşlılık ve yaşlanma konularında daha kapsayıcı ve duyarlı bir yaklaşım geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Huzurevleri sadece yaşlı bireylerin bakım aldığı yerler olarak değil, aynı zamanda onların kimliklerini ve yaşam deneyimlerini şekillendiren dinamik alanlar olarak değerlendirilmelidir. Huzurevlerinin sunduğu olanaklar ile toplumsal algı arasındaki ilişkiyi irdelemek, gerontoloji disiplinine özgün bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Huzurevi deneyimi, yalnızca fiziksel bir mekânın ötesinde, duygusal ve sosyal boyutlarıyla ele alınarak, yaşlı bireylerin yaşam kalitesine dair daha kapsamlı bir değerlendirme yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, huzurevi kavramını öğrencilerin bakış açılarıyla zenginleştirerek, gelecekte yaşlı bireylerle çalışacak olan gerontoloji bölümü öğrencilerinin bu mekânlara dair algılarının önemini vurgulamayı hedeflemektedir. Gerontoloji öğrencileri, yaşlı bireylerin bakım süreçlerinde ve huzurevlerinde profesyonel roller üstlenebilecekleri için, onların huzurevi kavramına yönelik algıları, bu mekânlardaki bakım anlayışını, sosyal etkileşim dinamiklerini ve yaşlı bireylerin deneyimlerini dolaylı olarak şekillendirebilir. Bu bağlamda, öğrencilerin huzurevi algılarını anlamak, yaşlı bireylere sunulacak hizmetlerin niteliğini ve bu mekânların yaşlılar için nasıl daha anlamlı hale getirilebileceğini değerlendirmek açısından önemli bir adımdır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, gerontoloji bölümü öğrencilerinin “huzurevi” kavramına ilişkin algılarını incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi olarak metafor analizi deseniyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, metafor analizi deseni tercih edilmiştir çünkü katılımcıların huzureviyle doğrudan deneyime sahip olup olmaksızın bu kavramı nasıl anlamlandırdıklarını

ortaya koymak amaçlanmıştır. Metaforlar, yalnızca bireysel deneyimlere değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve bilişsel temsillere dayalı olarak da üretilebilmektedir. Bu doğrultuda, metafor analizi deseni, gerontoloji bölümü öğrencilerinin huzurevi kavramına ilişkin algılarını kapsamlı bir şekilde değerlendirmek için uygun bir çerçeve sunmaktadır.

Metafor analizi, bireylerin bir kavramı nasıl algıladıklarını, ona yükledikleri anlamları ve bakış açılarını belirlemek için kullanılan güçlü bir yöntemdir. Metaforlar, soyut veya karmaşık kavramların anlaşılmasını kolaylaştıran bilişsel araçlar olup, bireylerin düşünce yapılarını ve algı dünyalarını yansıtmada önemli bir rol oynamaktadır (Apak & Yılkan, 2020; Gezer, 2020; Laguilles-Villafuerte & de Guzman, 2021).

Araştırmanın Örnekleme

Çalışmanın örneklemini araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Gerontoloji Bölümü'nde eğitim alan 242 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Gerontoloji Bölümü öğrencilerinin örneklem olarak belirlenmesinin temel nedeni, onların yaşlanma süreçleri, yaşlılık döneminin özellikleri, yaşlı bireylerin ihtiyaçları ve yaşlı bakımı konularında akademik eğitim alıyor olmalarıdır. Bu durum, huzurevi kavramına yönelik algılarının toplumun genelinden farklı olabileceği ve mesleki perspektiflerinin incelenmeye değer olduğu düşüncesini desteklemektedir. Bu öğrencilerin huzurevi algıları, gelecekteki mesleki pratiklerini, formal yaşlı bakımına yönelik yaklaşımlarını ve yaşlılarla çalışma biçimlerini şekillendirme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla, çalışmada gerontoloji öğrencilerinin seçimi kolay ulaşılabilir olmalarıyla değil, konuyla doğrudan ilgili bireyler olmalarıyla ilişkilidir.

Nitel araştırmalarda genellikle daha küçük katılımcı gruplarıyla derinlemesine görüşmeler yapılmaktadır. Ancak, bu çalışmada katılımcı sayısının fazla olması veri çeşitliliğini ve zenginliğini artırma amacı taşımasıyla açıklanabilir. Katılımcı sayısının fazla olması, derinlemesine veri toplamak yerine farklı metaforlar aracılığıyla kavrama dair çeşitli bakış açılarını daha geniş bir örneklem üzerinden anlaşılmasına olanak tanımaktadır.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırmanın verileri araştırmacının kendisi tarafından yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak Kasım 2023-Aralık 2023 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde toplanmıştır. Katılımcılara çalışmanın amacı ve değerlendirme yöntemi açık bir şekilde anlatıldıktan sonra, araştırmayı gönüllülük esasına dayanarak çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcılara, araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu ve Metafor Sorusu ile veri toplanmıştır. Metaforlarını oluşturmaları için öğrencilere 10 dakika süre verilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu öğrencilerin yaş, cinsiyet, aile tipi gibi sosyodemografik özelliklerini ve huzurevine yönelik algılarında etkili olabilecek 7 sorudan oluşmaktadır.

Metafor Sorusu: Katılımcıların huzurevine yönelik algılarını ve bu algıların temelindeki değer yargılarını anlamak amacıyla "Huzurevi benim için ..... gibidir/benzemektedir. Çünkü ...." şeklinde bir metafor sorusu yönetilmiştir. Bu açık uçlu soru, katılımcıların huzurevlerine

dair düşüncelerini ve hissettikleri duyguları özgürce ifade etmelerine olanak tanıyacak ve onların kavramsal dünyalarında huzurevine dair yer alan metaforik imgeleri ortaya çıkaracaktır.

Öğrencilerden elde edilen 242 veri formu, sonrasında kontrol edilerek eksik olan 36 veri formu kişisel verilerin eksik olması ya da metaforu yazılmış ama gerekçesi yazılmamış olması gibi nedenler ile çalışma kapsamına alınmamıştır. Bu nedenle çalışma analizleri 206 katılımcıyı kapsamaktadır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada, verilerin analizi için betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Betimsel analiz, görüşme ve gözlem yoluyla toplanan verilerin düzenli ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasını amaçlar. Bu yöntemde veriler, mümkün olduğunca orijinal hâline sadık kalınarak ve gerektiğinde katılımcıların doğrudan ifadelerine yer verilerek, betimleyici bir yaklaşımla aktarılmaktadır. İçerik analizi ise, katılımcılardan elde edilen verilerin temelinde yatan kavram ve ilişkileri ortaya çıkarmayı hedefler. Betimsel analiz ile özetlenip yorumlanan veriler, içerik analizinde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınır; bu süreçte, verilerden yeni kavramlar türetilir ve kavramlar arasındaki ilişkiler belirlenir. Bu analiz yönteminde, toplanan veriler kavram, kategori ve temalar üzerinden açıklanır. İçerik analizinin temel amacı, benzer verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde gruplamak ve bunları okuyucunun anlayabileceği şekilde düzenlemektir (Baltacı, 2019). Araştırma kapsamında, öğrencilerin "huzurevi" kavramına ilişkin algıları, önce betimsel analiz yöntemiyle tanımlanmış, ardından bu algılar kavramsal ilişkiler açısından içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

Araştırmada, metafor listesi üzerinde yapılan ilk düzenleme kapsamında, aynı kelimeyi içeren metaforlar birleştirilerek tek bir örnek metafor altında toplanmıştır. Bu işlem, verilerin anlamlı bir şekilde sınıflandırılmasını kolaylaştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Sonraki aşamada, metaforlar konusu, kaynağı ve konu-kaynak ilişkisi açısından incelenmiş ve bu doğrultuda belirli kategoriler oluşturulmuştur. Oluşturulan kategoriler, analiz edilen verilerin daha sistematik bir şekilde sunulmasını sağlamış; ayrıca, her kategorinin altında katılımcıların doğrudan ifadelerine de yer verilerek analiz sonuçlarının zenginleştirilmesi hedeflenmiştir (Baltacı, 2019).

Araştırmada içsel tutarlılığı sağlamak amacıyla, Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği "kodlayıcılar arası görüş birliği" formülü kullanılmıştır (Baltacı, 2017). Bu yöntemde, kodlayıcılar arasındaki görüş birliğinin en az %80 olması beklenmektedir (Baltacı, 2017). Bu kapsamda, uzman bir kişiye "alfabetik sıraya göre düzenlenmiş örnek metaforların yer aldığı" ve "farklı kavramsal kategorilerin adlarını ve özelliklerini içeren" iki adet farklı liste sunulmuştur. Uzmandan, birinci listedeki metaforları, ikinci listedeki kavramsal kategorilerle eşleştirmesi istenmiş ve hiçbir metafor dışarıda bırakılmamıştır. Uzmanın yaptığı eşleştirmeler, araştırmacının belirlediği kategorilerle karşılaştırılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda, kodlayıcılar arasındaki görüş birliği oranı %86 olarak hesaplanmıştır. Bu oran, çalışmanın güvenilirliği açısından yeterli bir düzeyi ifade etmektedir.

Ayrıca, metaforlardan oluşturulan kategoriler, nitel araştırmalarda deneyimli ve gerontoloji alanında uzman üç kişiye sunulmuş; uzmanların görüşleri doğrultusunda

değerlendirilmiştir. Görüş ayrılığı olan durumlarda ise çoğunluğun görüşü esas alınarak nihai kararlar verilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma öncesinde İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 03.01.2023 tarihinde 2023/37 numaralı etik kurul onayı alınmıştır. Ayrıca katılımcılara araştırma ile ilgili gerekli bilgiler verildikten sonra Çalışma Helsinki Deklarasyonu Prensipleri'ne uygun şekilde gerçekleştirilmiş olup (tüm detayların gizli kalacağı ve istedikleri zaman çalışmadan ayrılacakları belirtilerek), katılımcılardan onam alınmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bulguları iki bölüm halinde sunulmuştur. İlk bölümde katılımcıların tanımlayıcı özellikleri, ikinci bölümde metaforlardan yola çıkarak oluşturulan kavramsal kategoriler ve temalar örnek ifadeler ile desteklenerek sunulmuştur.

Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri

Katılımcıların tanımlayıcı özellikleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1.			
<i>Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri</i>			
Değişkenler	Kategoriler	n	%
Cinsiyet	Kız	178	86,4
	Erkek	28	13,6
Sınıf	1. Sınıf	44	21,4
	2. Sınıf	56	27,2
	3. Sınıf	38	18,4
	4. Sınıf	68	33,0
Aile tipi	Geniş Aile	34	16,5
	Çekirdek Aile	148	71,8
	Tek Ebeveynli Aile	24	11,7

Çalışmaya katılan öğrencilerin %86,4'ü kız, %13,6'sı ise erkekti. Sınıf düzeylerine göre en yüksek katılım 4. sınıf öğrencilerinden (%33) sağlanırken, bunu sırasıyla 2. sınıf (%27,2), 1. sınıf (%21,4) ve 3. sınıf (%18,4) öğrencileri takip etmiştir. Aile yapıları açısından, katılımcıların %71,8'i çekirdek ailede, %16,5'i geniş ailede ve %11,7'si ise tek ebeveynli ailede yetişmiştir.

Katılımcılar Tarafından “Huzurevi” Algısı ile İlgili Üretilen Metaforlar

Çalışmada katılımcılar tarafından “Huzurevi” algısına yönelik 192 geçerli metafor üretildiği görülmüştür. Katılımcılar tarafından hem kelime (aile, kucak, sıcak, yaşıt, yurt vb.) hem de kelime grubu (güvenilir bakım, Tarih kitabı vb.) olarak metaforlar üretilmiştir. Öğrencilerin ifade ettiği metaforlardan “Gelişmiş Yerleşim Alanı”, “Pozitif ve Negatif Yönleriyle Bir Yerleşim Alanı” ve “Gelişmemiş Yerleşim Yeri” olarak 3 kategori oluşturulmuştur. Oluşturulan metaforların %52,6'sı olumlu (4 kategori), %26'sı ne olumlu ne olumsuz (2 kategori), %21,4'i ise olumsuz (2 kategori) anlam içermektedir. Tablo 2'de katılımcıların huzurevi ile ilgili ürettiği metaforlar ve bu metaforlardan oluşturulan kavramsal kategoriler yer almaktadır.

Tablo 2.*Katılımcıların “Huzurevi” Kavramına İlişkin Metaforlarının Dağılımı*

Temalar	Kategoriler	Metaforlar (f)	Frekans	Metafor adedi
Gelişmiş Yerleşim Alanı	Yuva	Aile (10)	38	6
		Kucak (8)		
		Sıcak (8)		
		Korunak (4)		
		Güven (4)		
		Liman (4)		
	Sosyalleşme	Yaşıt (10)	28	4
		Park (3)		
		Topluluk (3)		
		Müze (8)		
Değer ve Kıymet Algısı	Kütüphane (6)	20	4	
	Hazine (3)			
	Tarih Kitabı (3)			
	Okul (7)			
Eğitim ve Gelişim	Kitap (5)	15	3	
	Rehber (3)			
	Yardım (8)			
Pozitif ve Negatif Yönleriyle Bir Yerleşim Alanı	Profesyonel Kurum	Güvenilir Bakım (7)	22	4
		Danışmanlık Merkezi (4)		
	Yer	Rehabilitasyon (3)		
		Ev (10)		
Gelişmemiş Yerleşim Yeri	Yer	Yurt (8)	28	4
		İhtiyaç (6)		
		Barınak (4)		
		Yalnızlık (6)		
	Yalnızlar Evi	Sığınak (6)	16	4
		Sessizlik (2)		
		Unutulmuş Ev (2)		
		Morg (6)		
Ölüm	Son Düzlük (6)	25	5	
	Buzdolabı (5)			
	Hapishane (5)			
		Çıkılmaz Sokak (3)		

Gelişmiş Yerleşim Yeri Teması. Bu tema, huzurevlerinin olumlu algılandığı durumları temsil etmektedir. Bu tema altında 4 farklı kategori yer almakta olup, huzurevlerinin genellikle sosyal açıdan destekleyici ve sıcak bir ortam sunduğu vurgulanmaktadır. Toplamda 17 farklı metafor bulunmuş olup, her bir kategori için metaforlar şu şekilde sıralanmıştır:

Yuva Kategorisi. Bu kategori, huzurevlerinin sıcaklık ve aidiyet duygusuyla ilişkilendirildiği “aile” (n=10), “kucak” (n=8) ve “sıcak” (n=8) metaforlarıyla öne çıkmaktadır. Bu metaforlar, huzurevlerinin bireylerin fiziksel ihtiyaçlarının yanı sıra duygusal gereksinimlerini de karşıladığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, huzurevleri bir ev ortamı sunarken, bireylerin kendilerini güvende hissetmelerini sağladığı görülmektedir.

“Huzurevi, yaşlılar için bir yuva gibidir, burada kendilerini evlerinde gibi hissediyorlar.”

“Yaşlılar, huzurevinde kendilerine yeni bir aile kurar; burada yalnız değiller.”

“Burada yaşlılar, sevgisini ve ilgisini bulan bir kucak gibi korunuyor.”

“Yaşlılar, huzurevinde bir kucaklanmış gibi hissediyorlar, her şey onların rahatlığı için düşünülmüş.”

Sosyalleşme Kategorisi. “Kreş” (n=12) ve “yaşıt” (n=10) metaforları huzurevlerinin sosyal bağları destekleyen bir yer olarak görüldüğünü göstermektedir. Huzurevleri, sosyal etkileşimlerin ve toplumsal bağların sürdürüldüğü alanlar olarak tanımlanmaktadır. Huzurevlerinin yaşlıların sosyal çevrelerini güçlendirebilme, sosyal bağlantı kurma ve arkadaş edinme fırsatları sunan yerler olduğunu belirtmektedir. Yaşlılar, burada yaşlılarıyla vakit geçirip sosyal bağlarını güçlendirebilmektedirler.

“Huzurevindeki sosyal etkinlikler, yaşlılar için bir kreş gibi, yeni arkadaşlıklar ve aktiviteler sunuyor.”

“Yaşlılar, burada çocuklar gibi eğlenebilecekleri bir ortam buluyor, adeta bir kreş havası var.”

“Huzurevinde yaşlılar arasında sosyal ilişkiler gelişiyor; burada kimse yalnız kalmıyor.”

“Yaşlılarıyla vakit geçirmek, huzurevindeki yaşlılar için en keyifli aktivitelerden biri.”

Değer ve Kıymet Algısı Kategorisi. “Müze” (n=8) ve “kütüphane” (n=6) metaforları, huzurevlerinin yaşlı bireylerin bilgi, tecrübe ve kültürel miraslarının değer gördüğü yerler olarak algılandığını ifade etmektedir. Huzurevleri bu bağlamda, yaşlı bireylerin birikimlerini değerli kılan ve onları topluma kazandıran mekânlar olarak algılanmaktadır.

“Yaşlıların hayat tecrübeleri, huzurevinde bir müze gibi değerli kabul edilir.”

“Huzurevinde her yaşlının bir hikayesi vardır; burası adeta bir yaşam müzesine dönüşür.”

Eğitim ve Gelişim Kategorisi. “Okul” (n=7) ve “kitap” (n=5) metaforları, huzurevlerinin bireylerin gelişimlerine ve bilgi paylaşımına katkı sağlayan yerler olarak görüldüğünü göstermektedir. Huzurevlerinin bilgi edinme, öğrenme ve kişisel gelişim için bir alan sunduğu, eğitimsel fırsatlar sağladığını ifade etmektedir.

“Huzurevinde yaşlılar, geçmişteki bilgilerini paylaşarak bir okul gibi öğretici bir ortam yaratıyor.”

“Yaşlılar, huzurevinde adeta bir okulda gibi sürekli öğreniyorlar ve gelişiyorlar.”

“Huzurevi, her yaştan insan için bir kitap gibi yeni bir hikaye başlatabilir.”

“Yaşlılar, huzurevinde kendi hayatlarını yazdıkları bir kitap gibi hissediyorlar.”

“Her yaşlı, huzurevinde bir kitap gibi farklı bir hikayeye sahip; burada öğrenilecek çok şey var.”

“Huzurevinde, yaşlılar adeta kütüphanede gezinen birer kitap gibi geçmişlerini anlatıyorlar.”

Pozitif ve Negatif Yönleriyle Bir Yerleşim Alanı Teması. Bu tema, huzurevlerinin daha nötr bir perspektiften değerlendirildiği algıları temsil etmektedir. Bu tema altında 2 farklı kategori yer almakta olup, huzurevlerinin profesyonel bakım ve ihtiyaç odaklı kurumlar olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Toplamda 8 farklı metafor bulunmuş olup, her bir kategori için metaforlar şu şekildedir:

Profesyonel Kurum Kategorisi. “Yardım” (n=8) ve “Güvenilir bakım” (n=7) metaforları, huzurevlerinin profesyonel bakım sağlayan güvenilir kurumlar olarak algılandığını göstermektedir. Huzurevlerinin yaşlıların bakımını profesyonel bir şekilde sağladığını ve güvenilir bir bakım sunduğunu ifade etmektedir.

“Huzurevi, ihtiyacı olan yaşlılara yardım eli uzatır, onların bakımını güvenle yapar.”

“Burası, yaşlıların yardıma ihtiyaç duyduğu anlarda hemen destek bulabildikleri bir yer.”

“Huzurevi, yaşlılara güvenilir ve sürekli bakım sağlayan bir ortam sunar.”

“Güvenilir bakım, huzurevlerinin yaşlılar için sunduğu en önemli hizmettir.”

Yer Kategorisi. “Ev” (n=10), “yurt” (n=8) ve “ihtiyaç” (n=6) metaforları huzurevlerini bir barınma alanı olarak ifade etmektedir.

“Yaşlılar, burada kendilerini bir evde gibi hissederler; burada her şey onları mutlu etmek için tasarlanmıştır.”

“Yaşlıların tüm ihtiyaçları huzurevinde karşılanır, burada eksiklik yoktur.”

“Yaşlıların her tür ihtiyacı burada düşünülerek karşılanmıştır.”

“Yaşlılar, huzurevinde bir yurt gibi kabul edilirler, burada herkes bir arada ve huzurludur.”

“Yaşlıların burada, ihtiyaç duydukları tüm imkanlara sahip oldukları bir yurt havası vardır.”

Gelişmemiş Yerleşim Yeri Teması. Bu tema, huzurevlerinin olumsuz bir perspektiften değerlendirildiği algıları yansıtmaktadır. Bu tema altında 2 farklı kategori yer almakta olup, huzurevlerinin bazen yalnızlık, terk edilmişlik ya da son dönemlerin izlediği bir yaşam süreci olarak algılanabileceğini göstermektedir. Toplamda 9 metafor bulunmuş olup, her bir kategori için metaforlar şu şekildedir:

Yalnızlar Evi Kategorisi. “Yalnızlık” (n=6) ve “sığınak” (n=6) metaforu, huzurevlerinin yalnızlık ve terk edilmişlik hissiyle ilişkilendirildiğini, yaşlıların burada izole bir yaşam sürdürdüklerini belirten bir algıyı yansıtmaktadır.

“Yaşlıların yalnızlıklarını giderecek bir mekân olarak huzurevi, onların sığınağıdır.”

“Huzurevi, yaşlıların yalnızlıklarını geçirebilecekleri bir yer değil, adeta bir tek başına yaşam alanıdır.”

“Yaşlıların yalnızlık içinde donmuş gibi hissettikleri yerler de olabilir; huzurevi bazen bu duyguya bürünebilir.”

Ölüm Kategorisi. “Morg” (n=6), son düzlük” (n=6), “buzdolabı” (n=5) ve “hapishane” (n=5) metaforları, huzurevinde yaşamanın yaşamın son dönemlerine denk gelen ve bazı durumlarda ölümle ilişkilendirilen bir süreç olduğunu yansıtmaktadır. Bu metaforlar, huzurevlerinde yaşamanın son aşamalarına işaret ederken, aynı zamanda yaşlıların bu ortamda izolasyon ve ölümle daha fazla karşılaşabileceği algısını yansıtmaktadır.

“Bazı yaşlılar için huzurevi, bir buzdolabı gibi soğuk ve yalnız bir ortam olabilir.”

“Bazı yaşlılar huzurevini, kısıtlanmış bir özgürlük gibi hissedebilirler; burada her şey kurallara dayanır.”

“Huzurevi, bazı yaşlılar için bir hapishane gibidir; özgürlükleri sınırlanmış ve yalnızdırlar.”

“Yaşlıların zor zamanlar geçirdiği yerler huzurevi olabilir, bir anlamda onlara bir sığınak sunar.”

“Bazı yaşlılar için huzurevi, hayatın sonuna yaklaşılacak bir yer olabilir, bir morg gibi hissettikleri bir yer.”

“Huzurevinde yaşlılar, morg gibi bir ortamda son yolculuklarını bekliyorlarmış gibi hissedebilirler.”

“Yaşlılar, huzurevinde son düzliğe girmiş gibi hissedebilirler, yaşamlarının sonlarına doğru bir süreçtir.”

“Huzurevinde zaman zaman, yaşlılar için yaşamın son düzlüğü başlamaktadır.”

Tartışma

Gelişmiş Yerleşim Yeri Teması

Gelişmiş yerleşim yeri teması altında öğrencilerin belirlediği metaforlar, huzurevlerinin genellikle güvenli, sıcak ve destekleyici bir ortam sunduğunu göstermektedir. Özellikle “yuva” metaforu, huzurevlerinin bir aile gibi işlev gördüğünü ve yaşlıların burada kendilerini güvende ve değerli hissettiklerini ima etmektedir. “Sosyalleşme” ve “yaşıt” metaforları ise huzurevlerinin, yaşlı bireylerin sosyal bağlarını güçlendirebildiği, yeni arkadaşlıklar kurmalarını ve toplumsal yaşantılarını sürdürebilmelerini sağladığına işaret etmektedir. Bu bağlamda huzurevlerinin yalnızca bakım sağlayan bir alan değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin kurulduğu, yaşlı bireylerin kendilerini toplumsal olarak kabul edilmiş hissettikleri yerler olarak algılandığı söylenebilir. Custers vd.’nin (2010) yaptığı çalışmada, huzurevlerinin sunduğu hizmetlerin, bireylerin genel yaşam kalitesini artırmada önemli bir rol oynadığı ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, huzurevlerinin sunduğu sosyal olanaklar, yaşlı bireylerin sosyal bağlarını güçlendirme ve yalnızlık hissini azaltma noktasında kritik bir öneme sahiptir. Naik ve Ueland (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, huzurevlerinde yaşayan yaşlı bireylerin sosyal çevrelerinin zenginleşmesinin, onların yalnızlık hissini azaltarak, duygusal destek mekanizmalarını güçlendirdiği belirtilmektedir. Bu durum, huzurevlerinin sadece bireylerin ihtiyaçlarını karşılayan kurumlar değil, aynı zamanda onların toplumsal katılımını ve sosyal

yaşamlarını sürdürebilmelerine olanak tanıyan ortamlar olduğunu göstermektedir. Huzurevlerinin, bireylerin yaşam kalitesine olan bu çok yönlü katkıları, onların fiziksel, duygusal ve sosyal ihtiyaçlara eş zamanlı yanıt veren bir yapı sunması gerektiğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

“Değer ve kıymet algısı” (müze) metaforu ise, yaşlıların geçmiş deneyimlerinin ve birikimlerinin, huzurevlerinde kültürel bir miras olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. Bu metafor, huzurevlerinin yaşlıları değerli birer bilgi kaynağı olarak gördüğünü ve onların tecrübelerinin yeni nesillere aktarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan, huzurevleri sadece yaşlıların bakımını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda onların kültürel ve toplumsal değerlerini koruyan ve yaşatan yerler olarak algılanmaktadır. Yaşlı bireylerin birikim ve deneyimlerinin genç nesillere aktarılması, toplumsal hafızanın güçlenmesine ve kültürel sürekliliğin sağlanmasına katkı sunmaktadır. Dere'nin (2021) çalışmasında, kültürel mirasın öğrenilmesi ve belgelenmesi sürecinin bireylerin yerel tarih ve kültürle bağlarını güçlendirdiği ifade edilmektedir. Bu bulgu, huzurevlerinde yaşayan yaşlı bireylerin, sahip oldukları değerli bilgi ve deneyimleri genç kuşaklara aktararak kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunabileceklerini göstermektedir.

Huzurevlerinde yaşayan yaşlı bireylerin kültürel mirasın korunmasındaki rolü, sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal bağların güçlendirilmesinde de önem taşımaktadır. İşçi vd.'nin (2018) araştırmasında, mekâna ve yerel topluma bağlılık kavramlarının, bireylerin kültürel mirasa yönelik algı ve koruma tutumlarıyla yakından ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, huzurevlerinde yaşayan yaşlı bireylerin kültürel ve toplumsal değerleri koruma çabalarının, onların sosyal aidiyet duygusunu artırdığı ve toplum içinde daha fazla kabul görmelerine yardımcı olduğu belirlenmiştir.

Bu bulgular ışığında, huzurevlerinin yalnızca bir bakım merkezi değil, aynı zamanda yaşlı bireylerin birikimlerini geleceğe taşıyan birer kültürel merkez olarak da işlev gördüğü söylenebilir. Huzurevlerinin bu yönü, hem bireylerin topluma katkı sunmasına olanak tanımakta hem de toplumun yaşlı bireyleri daha aktif ve değerli birer üye olarak görmesini sağlamaktadır.

Yerleşim Alanı Olarak Tema

Yerleşim Alanı teması kapsamında öğrencilerin belirlediği metaforlar, huzurevlerinin hem bir profesyonel kurum hem de bir yaşam alanı olarak algılandığını göstermektedir. “Profesyonel kurum” ve “yardım” metaforları, huzurevlerinin yalnızca birer barınma yeri değil, aynı zamanda profesyonel bakım ve destek sağlayan birer merkez olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu algı, huzurevlerinin yaşlı nüfusun uzun vadeli bakım ihtiyaçlarının karşılanmasındaki rolüne vurgu yapmaktadır. Woo vd.'nin (2000) çalışmasında da belirtildiği gibi, uzun dönemli kurumsal bakım, yaşlı bireylere yönelik hizmetlerin temel bir bileşenidir. Higgs vd. (1998) çalışması ise, bakımevi kavramının yaşlı bireylerin toplum içerisindeki bakım politikalarında merkezi bir yer tuttuğunu ifade etmektedir.

Diğer yandan, “ev” ve “yurt” metaforları, huzurevlerinin yalnızca bir barınma alanı olarak algılandığını göstermektedir. Bu metaforlar, öğrencilerin huzurevlerini, yaşlı bireylerin temel barınma ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılayan işlevsel yapılar olarak değerlendirdiğini ortaya

koymaktadır. Polat ve Hira'nın (2017) çalışmasında da huzurevlerinin, yaşlıların kimseye yük olmadan temel barınma gereksinimlerini karşılayabileceği bir yer olarak görüldüğü vurgulanmaktadır. Bu durum, huzurevlerinin sıcak bir yaşam alanı sağlamaktan çok, daha çok barınma işleviyle ön plana çıktığını işaret etmektedir. Yine benzer şekilde Taş vd.'nin (2023) çalışmasında da huzurevlerinde yaşayan bireylerin, gündelik ihtiyaçlarını karşılama konusunda rahatlık hissetseler de, aile bağlarının eksikliği nedeniyle yalnızlık hissi yaşayabildikleri ortaya koyulmuştur. Bu algı, doğu toplumlarındaki kurumsal bakım tutumlarına ilişkin çalışmalarla da uyumludur. Lam vd. (1998) Hong Kong'da gerçekleştirdiği araştırmada, yaşlı bireylerin engelli olup olmamalarına göre çocuklarıyla yaşama veya kurumsal bakımı tercih etme tutumlarının farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bu çalışma, bireylerin huzurevi gibi kurumsal bakımları, özerkliklerini ve benliklerini koruma açısından bir fırsat olarak değerlendirebildiklerini de ortaya koymaktadır (Wu vd., 2004).

Bu bağlamda, öğrencilerin huzurevlerini bir yerleşim alanı olarak tanımlaması, bu kurumların yaşlı bireyler için hem profesyonel destek hem de bir ev ortamı sağlayan çok yönlü yapısını yansıtmaktadır. Huzurevlerinin bu çift işlevli algısı, yaşlı bireylerin hem fiziksel hem de duygusal ihtiyaçlarını karşılamadaki önemine işaret etmektedir.

Gelişmemiş Yerleşim Yeri Teması

Gelişmemiş Yerleşim Yeri Teması altında yer alan metaforlar, huzurevlerinin bazı katılımcılar tarafından oldukça olumsuz bir perspektifle değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. “Yalnızlar evi”, “buzdolabı”, “hapishane” ve “son düzlük” gibi metaforlar, huzurevlerinin sıcak ve destekleyici bir yaşam alanı olmaktan çok, birer zorunlu barınma ve izolasyon mekânları olarak algılandığını göstermektedir. Yine benzer şekilde literatürde de huzurevleri; yaşlı insanların onur kaybına maruz kaldıkları (Høy vd., 2016), pahalı ve yaşam kalitesini kısıtlayan kurumlar (Luppo vd., 2010, s. 31) olarak kabul edilmektedir. Bu algı, huzurevlerinde yaşlı bireylerin yalnızlık, dışlanmışlık ve kısıtlanmışlık gibi olumsuz duygular yaşayabileceğine işaret etmektedir. Briggs vd. (2012), huzurevi sakinlerini yaşlı nüfusun en savunmasız ve zayıf kesimi olarak tanımlarken, Chen vd. (2009) de huzurevlerine kabul edilen yaşlı bireylerin, genellikle fiziksel ve zihinsel sağlıklarında belirgin bir kötüleşme gösteren bireyler olduğunu ifade etmektedir.

“Buzdolabı”, “hapishane”, “son düzlük” gibi daha olumsuz çağrışımlar yapan metaforlar, huzurevlerinin yaşlı bireyler için sıkıcı, hareket alanı kısıtlı, duygusal olarak soğuk bir yer olabileceği düşüncesini pekiştirmektedir. Erdoğan (1993) da benzer şekilde yaşlı bireyleri “dönülmeyen yolun yolcuları” olarak betimlemiş ve huzurevlerini “son durak” ya da “bekleme salonu” olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamalar, yaşlı bireylerin huzurevlerinde geçirdikleri dönemi yaşamın aktif bir parçası olmaktan ziyade, bitişine yaklaşan bir süreç olarak algıladıklarını göstermektedir. Bu tür metaforlar, huzurevlerinin yalnızca fiziksel bakım sağlayan yerler olarak değil, aynı zamanda sosyal destek ve empati anlamında da eksiklikler taşıyan mekânlar olarak algılanabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca, bu algılar, yaşlı bireylerin toplumsal dışlanmışlık hissine maruz kaldığını ve bu durumun, huzurevlerinde sosyal etkileşim ve yaşam kalitesini artıracak girişimlerin önemini ortaya koyduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, Gerontoloji bölümü öğrencilerinin huzurevi algısına yönelik metaforik anlamlar araştırılmıştır. Gerontoloji öğrencilerinin huzureviyle ilgili oluşturdukları metaforlar, Gelişmiş Yerleşim Alanı, Pozitif ve Negatif Yönleriyle Bir Yerleşim Alanı ve Gelişmemiş Yerleşim Yeri olmak üzere üç ana tema altında gruplanmıştır. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, Gerontoloji bölümü öğrencilerinin huzurevlerine ilişkin algılarının, pozitif ve negatif yönlerin bir arada yer aldığı çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bir taraftan, huzurevleri yaşlı bireyler için sıcak, güvenli, sosyal açıdan destekleyici ve değerli bir ortam olarak algılanırken, diğer taraftan bazı öğrenciler huzurevlerini yalnızlık, kısıtlanmışlık ve zorunluluk gibi olumsuz duygularla ilişkilendirmiştir. Sonuç olarak huzurevleri, yaşlı bireyler için güvenli ve destekleyici bir yaşam alanı olabileceği gibi, bireyin sosyal çevresine ve kişisel deneyimlerine bağlı olarak yalnızlık hissiyle de ilişkilendirilebilen bir mekân olarak tanımlanabilir.

Katılımcıların metaforları, huzurevinin hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle farklı bireysel ve toplumsal anlamlar kazandığını ortaya koymaktadır. Bu karmaşık algılar, huzurevlerinin işlevlerinin ve sağladığı hizmetlerin ne kadar önemli olduğunu, ancak aynı zamanda bu ortamlarda yaşayan bireylerin duygusal ve sosyal ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu çalışmanın önemi, yaşlı bireylere yönelik bakım hizmetlerinin yalnızca fiziksel gereksinimlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda sosyal ve duygusal faktörlerin de göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koymasıdır. Elde edilen bulgular, yaşlı bakım hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik daha bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle eğitim sürecinde, huzurevlerinin yalnızca fiziksel barınma sağlayan yerler değil, aynı zamanda yaşlıların sosyal yaşamlarına katkı sağlayan, aidiyet duygusu ve güven hissi veren mekânlar olarak görülmesi gerektiği vurgulanmalıdır. Bu tür bir eğitim yaklaşımı, öğrencilerin yaşlılık ve yaşlı bakımına yönelik daha empatik ve profesyonel bir tutum geliştirmelerine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma, alanyazındaki diğer araştırmalardan farklı olarak, huzurevlerine yönelik algıları doğrudan gerontoloji eğitimi alan öğrenciler üzerinden değerlendirmiştir. Bu yönüyle, geleceğin yaşlı bakım profesyonellerinin bakış açılarının anlaşılması ve şekillendirilmesi açısından önemli bir katkı sunduğu söylenebilir. Ayrıca, metafor analizinin kullanımı, katılımcıların bilinçdışı düşüncelerini ve duygularını yansıtmalarına olanak tanımış, böylece huzurevlerine yönelik algıların daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Gelecek araştırmalarda, farklı meslek grupları ve kültürel bağlamlar üzerinden huzurevi algılarının incelenmesi, yaşlı bakım hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik daha geniş kapsamlı bir perspektif sunabilir.

Kaynakça

- Açıkgöz, N., Artan, T., & Arıcı, A. (2019). Huzurevi çevresinde ikamet edenlerin huzurevlerine bakış açılarının değerlendirilmesi: İstanbul Sultangazi Huzurevi örneği. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 19(1), 54-80.
- Akyıl, R. Ç., Adıbelli, D., Erdem, N., Kırığ, N., Aktaş, B., & Karadakovan, A. (2018). Huzurevinde ve evde kalan yaşlılarda yalnızlık ve algılanan sosyal destek ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(1), 33-41
- Apak, E., & Yılkan, İ. (2020). Investigating the perceptions of university students about the sexuality in the elderly through metaphor analysis. *Turkish Journal of Social Work Research*, 4(3), 64-72.
- Arpacı, F., & Ersoy, A. F. (2009). Evde yaşayan yaşlıların huzurevinde yaşamaya ilişkin görüşleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(18), 87-98.
- Asayesh, F. E., & Özben, M. (2019). Huzurevleri ve yaşlılık: Ağrı ve İstanbul örnekleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 849-864.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-14.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Bodner, E., Cohen-Fridel, S., & Yaretzky, A. (2011). Sheltered housing or community dwelling: Quality of life and ageism among elderly people. *International Psychogeriatrics*, 23(8), 1197-1204. <https://doi.org/10.1017/S1041610211001025>
- Bolat, E. (2023). *X kuşağının huzurevi algısı ve kurum bakımına ilişkin görüşleri: Kırşehir örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Briggs, R., Robinson, S., Martin, F., & O'Neill, D. (2012). Standards of medical care for nursing home residents in Europe. *European Geriatric Medicine*, 3(6), 365-367. <https://doi.org/10.1016/j.eurger.2012.07.455>
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.
- Cerit, Y. (2010). Öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin müdür kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 33(147), 3-13.
- Charles, K. K., & Sevak, P. (2005). Can family caregiving substitute for nursing home care? *Journal of Health Economics*, 24(6), 1174-1190. <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2005.05.001>
- Chen, S. L., Lin, H. C., & Jane, S. W. (2009). Perceptions of group music therapy among elderly nursing home residents in Taiwan. *Complementary Therapies in Medicine*, 17(4), 190-195. <https://doi.org/10.1016/j.ctim.2009.03.002>
- Custers, A. F., Westerhof, G. J., Kuin, Y., & Riksen-Walraven, M. (2010). Need fulfillment in caring relationships: its relation with well-being of residents in somatic nursing homes.

- Aging & Amp; Mental Health*, 14(6), 731-739.
<https://doi.org/10.1080/13607861003713133>
- Dere, İ. (2021). Kültürel mirası belgeleyerek öğrenme: Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının saha tecrübeleri. *International Journal of Geography and Geography Education*, (43), 108-121. <https://doi.org/10.32003/igge.779915>
- Erdoğan, N. (1993). *Değişen toplumda yaşlılık ve huzurevi olgusu: İzmir Yeşilyurt Huzurevi sakinleri üzerinde bir araştırma*. Ege Üniversitesi.
- Ergün, S. (2021). *Ailelerin huzurevinde yaşama bakış açısının değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Gezer, M. (2020). Thematic content analysis of studies using metaphors in social studies education. *Atatürk University Journal of Social Sciences Institute*, 24(3), 1513-1528.
- Homans, G. C. (1961). *Social behavior: Its elementary forms*. Harcourt, Brace & WorldHøy, B., Lillestø, B., Slettebø, Å., Sæteren, B., Heggestad, A. K. T., Caspari, S., ... & Nåden, D. (2016). Maintaining dignity in vulnerability: A qualitative study of the residents' perspective on dignity in nursing homes. *International Journal of Nursing Studies*, 60, 91-98. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2016.03.011>
- Higgs, P. F., MacDonald, L. D., MacDonald, J. S., & Ward, M. C. (1998). Home from home: residents' opinions of nursing homes and long-stay wards. *Age and Ageing*, 27(2), 199-205. <https://doi.org/10.1093/ageing/27.2.199>
- İçli, G. (2004). Huzurevinde kalan yaşlılar üzerine bir araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 1, 5-24
- İşçi, C., Güzel, B., & Ataberk, E. (2018). Mekâna ve yerel halka bağlılık, kültürel mirasa yönelik tutumu etkiler mi? *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 583-606. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.492531>
- Laguilles-Villafuerte, S., & de Guzman, A. B. (2021). Put your hands in mine: A metaphor analysis of family support in death anxiety and interment stress among Filipino older adults. *Educational Gerontology*, 47(4), 180-191. <https://doi.org/10.1080/03601277.2021.1895311>
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2008). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Lam, T. P., Chi, I., Piterman, L., Lam, C., & Lauder, I. (1998). Community attitudes toward living arrangements between the elderly and their adult children in Hong Kong. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 13, 215-228. <https://doi.org/10.1023/a:1006517226595>
- Levine, P. M. (2005). Metaphors and images of classrooms. *Kappa delta pi record*, 41(4), 172-175. <https://doi.org/10.1080/00228958.2005.10532066>
- Luppa, M., Luck, T., Weyerer, S., König, H. H., Brähler, E., & Riedel-Heller, S. G. (2010). Prediction of institutionalization in the elderly. A systematic review. *Age and ageing*, 39(1), 31-38. <https://doi.org/10.1093/ageing/afp202>

- Martinez, J. M., Homeier, D. C., Fowler, C., & Wilber, K. H. (2023). Conceptualizing person-centered care in elder mistreatment intervention: Use of a well-being framework. *The Gerontologist*, 63(6), 973-982. <https://doi.org/10.1093/geront/gnac170>
- McCormack, B., & McCance, T. (2017). Underpinning principles of person-centred practice. *Person-centered practice in nursing and health care. Theory and practice*, 13-36.
- Naik, M. P. & Ueland, V. (2020). How elderly residents in nursing homes handle loneliness—from the nurses’ perspective. *SAGE Open Nursing*, 6. <https://doi.org/10.1177/2377960820980361>
- Palmquist, R. A. (2001). Cognitive style and users’ metaphors for the web: an exploratory study. *The Journal of Academic Librarianship*, 27(1), 24–32. [https://doi.org/10.1016/S0099-1333\(00\)00205-6](https://doi.org/10.1016/S0099-1333(00)00205-6)
- Parsons, T. (1951). *The social system*. Free Press.
- Polat, S. A., & Hira, İ. (2017). Perception of nursing homes as accomodation units Konaklama birimi olarak huzurevleri algısı. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 3250-3267. <https://doi.org/10.14687/jhs.v14i4.4859>
- Ryan, A. A., & Moore, K. (2023). Knowing me, knowing you’: an exploration of the views and experiences of nursing home residents and staff on their nursing home as ‘home. *Ageing & Society*, 43(4), 768-789. <https://doi.org/10.1017/S0144686X21000787>
- Sökmen, D. Ç. (2008). *Huzurevinde kalan yaşlıların huzurevindeki yaşamlarına ilişkin algıları* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Sözer, S. (2019). Çınar Ağacı ve Beyaz Melek filmlerinde Türk toplumunun huzurevi algısı. *Kesit Akademi Dergisi*, (17), 467-482.
- Şenol, D., & Erdem, S. (2017). Yaşlılık ve yaşlı kadınlarda huzurevi algısı: Nitel bir çalışma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 31-50.
- Talu, E. (2024). Huzurevlerine ilişkin toplumsal algı üzerine bir ikilem: “Beyaz Melek” filmi. *The Journal of Academic Social Science*, 95(95), 157-170. <https://doi.org/10.16992/ASOS.15023>
- Tamimi, Y. (2005). *Örgüt kültürünün metaforlarla analizi* [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Taş, L., Cebecioğlu, G., & Korkmaz, A. H. (2023). Sakinlerin gözünden huzurevi yaşamını anlamak. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (49), 211-234. <https://doi.org/10.21497/sefad.1313306>
- Van Bilsen, P. M., Hamers, J. P., Groot, W., & Spreuwenberg, C. (2008). Sheltered housing compared to independent housing in the community. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 22(2), 265-274. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6712.2007.00529.x>

- White, D. L., Tunalilar, O., Hasworth, S., & Winfree, J. (2019). The resident view in nursing homes. *Gerontology and Geriatric Medicine*, 5. <https://doi.org/10.1177/2333721419877975>
- Wiles, J. L., Leibing, A., Guberman, N., Reeve, J., & Allen, R. E. (2012). The meaning of “aging in place” to older people. *The Gerontologist*, 52(3), 357-366. <https://doi.org/10.1093/geront/gnr098>
- Wu, A. M. S., Tang, C. S., & Yan, E. C. (2004). Psychosocial factors associated with acceptance of old age home placement: A study of elderly chinese in Hong Kong. *Journal of Applied Gerontology*, 23(4), 487-504. <https://doi.org/10.1177/0733464804271278>

Date Received : 16.12.2024
Date Accepted : 10.03.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1601228>

Yıldız, T. (2025). From constructivism to cultural cognition: A comparative analysis of Piaget, Vygotsky, and Tomasello's theories of cognitive development. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 411-429. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1601228>

FROM CONSTRUCTIVISM TO CULTURAL COGNITION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF PIAGET, VYGOTSKY, AND TOMASELLO'S THEORIES OF COGNITIVE DEVELOPMENT

Tolga YILDIZ¹

ABSTRACT

This study explores the developmental theories of Jean Piaget, Lev Vygotsky, and Michael Tomasello, three seminal figures in the field of cognitive psychology. Piaget's theory of genetic epistemology emphasizes the biological stages of cognitive development, highlighting how children construct knowledge through active interaction with their environment. Vygotsky introduces a sociocultural perspective, asserting that cognitive development is fundamentally shaped by social interactions and cultural tools, particularly language. Tomasello builds upon these foundations by integrating comparative primate studies, proposing that shared intentionality and cultural learning are unique to human cognition. Through a comprehensive examination of their theories, this study compares and critiques their contributions, illuminating the evolution of developmental psychology from individualistic to more socially and culturally integrated models. The analysis underscores the significance of integrating biological, social, and cultural factors in understanding cognitive development. The conclusion reflects on the enduring impact of these theorists on contemporary psychology and suggests directions for future research that bridges their perspectives.

Keywords: Cognitive development, Piaget, Vygotsky, Tomasello, Sociocultural theory, Shared intentionality.

¹ Asst. Prof., İstanbul University, Faculty of Literature, Department of Psychology, Division of Developmental Psychology, tolga.yildiz@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9293-2013>

Geliş Tarihi : 16.12.2024
Kabul Tarihi : 10.03.2025

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1601228>

Yıldız, T. (2025). Yapılandırmacılıktan kültürel biliş: Piaget, Vygotsky ve Tomasello'nun bilişsel gelişim teorilerinin karşılaştırmalı analizi. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 411-429. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1601228>

YAPILANDIRMACILIKTAN KÜLTÜREL BİLİŞE: PIAGET, VYGOTSKY VE TOMASELLO'NUN BİLİŞSEL GELİŞİM TEORİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Tolga YILDIZ²

ÖZ

Bu çalışma, bilişsel psikolojinin önemli isimlerinden Jean Piaget, Lev Vygotsky ve Michael Tomasello'nun gelişimsel teorilerini ele alıyor. Piaget'nin genetik epistemoloji teorisi, çocukların çevreleriyle aktif etkileşim yoluyla bilgi inşa ettiklerini ve bilişsel gelişimin biyolojik aşamalara dayandığını savunur. Vygotsky, bilişsel gelişimi sosyal etkileşimler ve özellikle dil gibi kültürel araçlar üzerinden açıklayan bir sosyokültürel yaklaşım sunar. Tomasello ise bu yaklaşımları temel alarak karşılaştırmalı primat çalışmalarını sürece dahil eder ve ortak niyetlilik ile kültürel öğrenmenin insan bilişine özgü özellikler olduğunu ileri sürer. Bu çalışma, teoriler arasında kapsamlı bir karşılaştırma yaparak gelişimsel psikolojinin birey odaklı modellerden daha sosyal ve kültürel modeller yönünde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır. Bilişsel gelişimi anlamak için biyolojik, sosyal ve kültürel faktörlerin bir arada ele alınmasının önemini vurgulayan çalışma, bu teorisyenlerin psikoloji üzerindeki kalıcı etkilerini değerlendirmekte ve perspektiflerini birleştiren gelecekteki araştırmalara dair öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel gelişim, Piaget, Vygotsky, Tomasello, Sosyokültürel teori, Ortak niyetlilik.

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Gelişim Psikolojisi ABD, tolga.yildiz@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9293-2013>

Introduction

Cognitive development is one of the most extensively studied areas in psychology, with numerous theories explaining how individuals acquire, process, and utilize knowledge over time. Among the most influential contributors to this field are Jean Piaget, Lev Vygotsky, and Michael Tomasello, each offering a distinct perspective on the mechanisms of cognitive growth. Piaget's constructivist approach emphasizes self-directed exploration, Vygotsky highlights the sociocultural influences on learning, and Tomasello integrates an evolutionary dimension, focusing on shared intentionality and cultural cognition. Given the extensive body of research in this area, one might question the necessity of further studies. What new insights can be gained from revisiting these well-established theories?

Despite their significant influence, these foundational theories are often examined in isolation or as competing models rather than as components of a more integrated understanding of cognitive development. Comparative analyses of Piaget, Vygotsky, and Tomasello remain incomplete in addressing how their perspectives intersect, complement, or contradict one another. Furthermore, contemporary challenges—including the increasing role of digital environments, globalization of learning, and advancements in cognitive neuroscience—necessitate a reevaluation of classical theories in light of new empirical findings. This study aims to bridge this gap by providing a comprehensive comparative analysis, not only contrasting these perspectives but also exploring how an integrated approach can offer a more nuanced understanding of cognitive development. By synthesizing their insights, this study moves beyond traditional dichotomies and presents a dynamic framework that accounts for biological, social, and cultural dimensions of learning, contributing to both theoretical advancements and practical applications in education and developmental psychology.

Piaget, Vygotsky, and Tomasello each provide rich and multifaceted perspectives on cognitive development, emphasizing different mechanisms and influences that shape human cognition. While all three theorists agree that children are active participants in their cognitive growth, they diverge in their views on the factors shaping this development. Piaget (1970) posits that children construct knowledge through direct interaction with their environment, using assimilation and accommodation to integrate new information into existing cognitive structures. His constructivist approach underscores the individual's role in shaping understanding through developmental stages. In contrast, Vygotsky (1978) emphasizes that cognitive development is fundamentally mediated by social interactions and cultural tools, particularly language. His sociocultural theory argues that learning is embedded within a social context, with culture playing a crucial role in shaping cognitive processes. Building upon these ideas, Tomasello (1999) introduces the concepts of shared intentionality and cultural learning, suggesting that these social-cognitive abilities distinguish human cognition from that of other primates. Through comparative studies, he highlights the uniquely human capacity for cooperation and communication, which enables complex cultural practices.

This study conducts a comprehensive examination of these three cognitive development theories, analyzing how each theorist conceptualizes the interplay between the individual, society, and biology. The discussion explores Piaget's constructivist approach and stage theory, Vygotsky's sociocultural perspective and the Zone of Proximal Development (ZPD), and Tomasello's cultural cognition hypothesis and comparative work with primates. By evaluating the strengths and limitations of these theories, this study assesses their contributions to our understanding of cognitive development and their implications for contemporary psychology and educational practices. Additionally, it offers suggestions for future research directions that may bridge these perspectives.

In an increasingly interconnected and culturally diverse world, understanding the mechanisms of cognitive development is more critical than ever. The theories of Piaget, Vygotsky, and Tomasello have significant implications for educational practices, policy-making, and cross-cultural understanding. A deeper examination of these theories not only acknowledges their historical significance but also reveals how they can address current and future challenges in psychology and education.

Piaget's Theory of Cognitive Development

Jean Piaget (b.1896–d.1980) is widely recognized as the founding father of cognitive developmental psychology, whose pioneering work has profoundly influenced our understanding of how children construct knowledge and develop cognitive skills over time. Born in Neuchâtel, Switzerland, Piaget exhibited a deep curiosity about the natural world from an early age. His early work as a zoologist studying mollusks laid the foundation for his methodological approach to studying children. This background in biology and natural sciences influenced his perspective on human development, leading him to explore epistemological questions concerning how humans come to know what they know (Vidal, 2014).

Piaget proposed that children actively construct their understanding of the world through interaction with their environment. He identified four universal stages of cognitive development: the sensorimotor stage, the preoperational stage, the concrete operational stage, and the formal operational stage (Piaget, 1970). Each stage represents a qualitatively different mode of thinking, and progression through these stages is driven by the mechanisms of assimilation and accommodation. Assimilation involves integrating new information into existing cognitive schemas, while accommodation requires modifying existing schemas when new information cannot be assimilated. This dynamic process reflects how children adapt to their environment, continually reorganizing their mental structures to achieve equilibrium.

In the *sensorimotor stage* (birth to approximately 2 years), infants learn about the world through their sensory experiences and motor actions. During this stage, the development of *object permanence*—the understanding that objects continue to exist even when they cannot be seen—is a critical milestone (Kamii, 1985). Piaget's meticulous observations of his own children provided valuable insights into how infants interact with their environment to build cognitive structures. He noted that infants move from reflexive responses to goal-directed activities, gradually constructing an understanding of cause and effect relationships (Lourenço & Machado, 1996).

The *preoperational stage* (approximately 2 to 7 years) is characterized by symbolic thinking and egocentrism. Children in this stage can use symbols, such as words and images, to represent objects but struggle with understanding perspectives other than their own (Flavell, 1996). Piaget's famous "three mountains task" demonstrated that children in the preoperational stage are unable to accurately describe a scene from another person's viewpoint, highlighting their egocentric thinking (Piaget & Inhelder, 1956). Additionally, they exhibit *animistic thinking*, attributing life and consciousness to inanimate objects, and have difficulty understanding conservation—the idea that quantity remains the same despite changes in shape or appearance (Lourenço & Machado, 1996).

During the *concrete operational stage* (approximately 7 to 11 years), children's thinking becomes more logical and organized when dealing with concrete information. They develop the ability to understand concepts of conservation, recognizing that altering an object's appearance does not change its fundamental properties (Smith, 1996). This stage marks a significant advancement in cognitive abilities, allowing for more complex problem-solving and classification tasks. Children begin to grasp the concept of reversibility and can perform mental

operations on concrete objects, enhancing their mathematical and logical reasoning skills (Gelman & Baillargeon, 1983).

The final stage, the *formal operational stage* (approximately 11 years and onward), is where individuals develop the capacity for abstract and hypothetical thinking. They can reason systematically about potential outcomes, engage in deductive reasoning, and contemplate abstract concepts such as justice, freedom, and morality (Lourenço & Machado, 1996). Piaget believed that not all individuals reach this stage, and the extent to which one develops formal operational thinking can be influenced by education, cultural factors, and opportunities for abstract reasoning. This stage enables adolescents and adults to think critically, formulate theories, and consider possibilities beyond concrete experiences (Piaget, 1970).

Piaget's (1970) methodological approach combined naturalistic observation with clinical interviews, allowing for an in-depth understanding of children's thought processes. He utilized open-ended questions and flexible conversations to explore how children reason and solve problems, revealing the underlying structures of their thinking. His research emphasized the importance of the child's active role in constructing knowledge, a significant departure from the behaviorist perspective that viewed children as passive recipients of stimuli. Piaget saw children as "little scientists" who explore, experiment, and discover the principles governing their world.

Piaget also extended his theory to educational practices, advocating for learning environments that encourage exploration and discovery. He believed that education should focus on the processes of thinking rather than the mere transmission of information (Piaget, 1973). His constructivist approach has influenced educational reforms, emphasizing the importance of hands-on learning, problem-solving, and the development of critical thinking skills. Teachers are encouraged to create learning experiences that align with children's developmental stages, fostering active engagement and facilitating the construction of knowledge.

In addition to his work in psychology, Piaget contributed to fields such as sociology and philosophy, reflecting his interdisciplinary approach to understanding human development. His concept of genetic epistemology sought to bridge the gap between biology and the acquisition of knowledge, proposing that cognitive development is an extension of biological adaptation (Piaget, 1970). He explored how logical thinking and scientific reasoning emerge from fundamental biological processes, integrating insights from various disciplines to form a comprehensive theory of cognitive growth.

Despite the significant impact of his theory, Piaget faced criticism on several fronts. Some researchers argued that he underestimated children's cognitive abilities. Subsequent studies showed that children could perform certain tasks at earlier ages than Piaget suggested when the tasks were simplified or made more familiar (Baillargeon, Spelke, & Wasserman, 1985; Gelman & Baillargeon, 1983). For example, younger children might demonstrate understanding of object permanence or conservation if tested in contexts that are meaningful to them. Others pointed out that his theory did not adequately account for the influence of social and cultural factors on cognitive development (Vygotsky, 1978). Critics argued that Piaget's stages might not be universal and could vary based on cultural practices and educational experiences (Rogoff, 2003).

Moreover, Piaget's stage theory has been critiqued for its rigidity and lack of consideration for individual differences. Contemporary research suggests that cognitive development is more continuous and less stage-like than Piaget proposed (Siegler, 1996). Development may occur in overlapping waves rather than distinct stages, with children exhibiting a range of cognitive abilities at different times. Additionally, individual differences

such as motivation, interests, and prior knowledge can influence cognitive development, challenging the universality of Piaget's stages (Ambridge & Lieven, 2011).

Piaget's legacy endures through the continued relevance of his theory in contemporary research and education. While subsequent studies have refined and expanded upon his ideas, the core principles of active learning and developmental progression remain integral to our understanding of cognitive development. His work has inspired a wealth of research into children's cognitive processes, informing educational practices and contributing to our knowledge of how thinking evolves over the lifespan.

His emphasis on the child's role as an active constructor of knowledge has had a lasting impact on both psychology and education. By viewing children as curious, competent learners who actively engage with their environment, Piaget shifted the focus from rote memorization to meaningful learning experiences. His theories continue to influence educational philosophies, curriculum design, and instructional strategies aimed at nurturing critical thinking and problem-solving abilities.

In summary, Jean Piaget's contributions have profoundly shaped our understanding of cognitive development. His theory provides a foundational framework that highlights the intricate processes by which children construct knowledge through interaction with their environment. Despite criticisms and revisions, his insights into the stages of cognitive development, the mechanisms of assimilation and accommodation, and the importance of active learning remain influential. Piaget's work underscores the dynamic nature of cognitive growth and continues to inspire research and practice in developmental psychology and education.

Vygotsky's Sociocultural Theory of Cognitive Development

Lev Semyonovich Vygotsky (b.1896–d.1934), often hailed as the "Mozart of Psychology," was a Soviet psychologist whose innovative work profoundly reshaped our understanding of cognitive development. Unlike Jean Piaget, who emphasized the individual's interaction with the environment, Vygotsky (1978) introduced a sociocultural perspective that underscored the fundamental role of social interactions and cultural tools—especially language—in shaping cognitive development. His theories highlight the intricate ways in which individuals and society are interwoven in the process of learning and mental growth.

Born into a middle-class Jewish family in Orsha, a small town in the Russian Empire (now Belarus), Vygotsky demonstrated exceptional intellectual abilities from a young age. His early education was comprehensive and diverse, reflecting his wide-ranging interests. At Moscow University, he delved into an array of subjects, including medicine, law, philology, linguistics, sociology, psychology, philosophy, and art (Yasnitsky, 2018). This multidisciplinary background enriched his intellectual horizons and profoundly influenced his interdisciplinary approach to psychology. Vygotsky's broad academic pursuits allowed him to draw connections between different fields, fostering a holistic understanding of human development that integrated social, cultural, and historical dimensions.

Vygotsky's early career unfolded against the backdrop of the Russian Revolution and the subsequent sociopolitical upheavals. After the 1917 Revolution, he returned to his hometown and worked as a teacher, becoming an active supporter of the Bolsheviks (Van der Veer & Valsiner, 1991). His experiences teaching in rural villages exposed him to the stark challenges of educating children from diverse and often impoverished backgrounds. He observed firsthand how social inequalities, cultural differences, and economic hardships impacted children's learning opportunities and cognitive development. These experiences ignited his passion for understanding the role of social and cultural contexts in shaping mental processes. Vygotsky

became increasingly interested in how education could be transformed to address societal disparities and foster equitable cognitive growth (Yasnitsky, 2018).

In 1924, Vygotsky presented a groundbreaking paper at the Second Psychoneurological Congress in Leningrad, which impressed leading psychologists of the time and led to his appointment at the Moscow Psychological Institute (Luria, 1979). Despite lacking a formal degree in psychology, he quickly emerged as a prominent figure, challenging existing paradigms and advocating for a new approach to understanding the human mind. Vygotsky argued that to fully comprehend cognitive development, it was essential to consider the intricate interplay between the individual and the social environment. He proposed that cognitive functions are not solely the product of individual efforts but are deeply rooted in social interactions and cultural practices.

At the heart of Vygotsky's theory is the idea that social interaction plays a crucial role in cognitive development. He posited that higher mental functions develop first on a social level (interpsychological) and are then internalized by the individual (intrapsychological) (Vygotsky, 1978). This process underscores the importance of culture and social relationships in shaping cognitive abilities. Vygotsky believed that learning is inherently a social process, mediated by interactions with others—especially those who are more knowledgeable, such as parents, teachers, and peers (Cole, 2009). This social dimension means that education and cultural transmission are central to cognitive development, as individuals internalize the knowledge, skills, and values prevalent in their society.

One of Vygotsky's most influential concepts is the *Zone of Proximal Development (ZPD)*. The ZPD represents the gap between what a learner can do independently and what they can achieve with guidance and support from more knowledgeable others (Chaiklin, 2003). This concept emphasizes the potential for cognitive development through social interaction and has significant implications for educational practices. It suggests that learning occurs most effectively when instruction targets just beyond the learner's current level of independent capability, allowing them to progress with appropriate support. The ZPD highlights the importance of tailored instruction and the dynamic nature of learning, where the learner's potential is actualized through collaboration and scaffolding.

Vygotsky's work underscores the importance of *scaffolding*, a concept later developed by Wood, Bruner, and Ross (1976). Scaffolding involves providing support to learners as they develop new skills, gradually withdrawing assistance as they become more proficient. This approach aligns with the principles of the ZPD and has been influential in educational practices. It emphasizes the teacher's role in facilitating learning by adjusting the level of support based on the learner's needs. Scaffolding enables learners to accomplish tasks they would not be able to achieve independently, fostering confidence and promoting cognitive development.

Vygotsky also highlighted the role of *cultural tools* in cognitive development, particularly language, which he considered the most important symbolic tool (Kozulin, 1990). Language facilitates communication and serves as a medium through which cultural knowledge is transmitted. Through language, children internalize the cognitive structures of their culture, transforming their mental functions and enabling them to engage in higher-order thinking. Vygotsky (1987) proposed that language and thought develop along separate lines initially but eventually converge through social interaction. This convergence enables individuals to engage in complex mental activities, such as planning, problem-solving, and abstract reasoning. Language becomes a tool of thought, not merely a means of communication.

In addition, Vygotsky introduced the concept of *inner speech*, a form of self-directed dialogue that enables individuals to plan and regulate their behavior. Inner speech reflects the internalization of external, social speech and is essential for higher cognitive functions. This

perspective contrasts with Piaget's view, where language development is seen as a reflection of cognitive development rather than a driving force. Vygotsky argued that language is integral to cognitive development and that it cannot be fully understood without considering the social and linguistic context (Daniels, 2008). He believed that through internalizing language, individuals acquire the cognitive frameworks of their culture, which shape their perceptions and thinking patterns.

His theory is deeply rooted in the historical and cultural context of the Soviet Union in the early 20th century. Vygotsky sought to develop a Marxist psychology that integrated *dialectical materialism*, focusing on the dynamic interplay between individuals and their social environment (Yaroshevsky, 1989). This perspective views cognitive development as a process that cannot be separated from the historical and cultural conditions in which it occurs. He criticized approaches that reduced psychology to biological or mechanistic explanations, advocating instead for a holistic understanding of human consciousness that accounts for social and cultural influences (Robbins, 2001). Vygotsky emphasized that individuals and society are interdependent, with cognitive development arising from social interactions embedded in cultural contexts.

Despite his groundbreaking contributions, Vygotsky's work was initially met with resistance and was suppressed in the Soviet Union due to political shifts and ideological disputes. His theories remained relatively unknown in the West until much later, as his writings were not widely disseminated or translated during his lifetime (Yasnitsky, 2018). It was only after his premature death at the age of 37 that his work began to gain international recognition. The eventual dissemination of his ideas led to a resurgence of interest in sociocultural approaches to cognitive development, influencing a new generation of psychologists and educators.

While Vygotsky's contributions are widely acknowledged, his theory is not without criticism. Some scholars argue that his emphasis on social and cultural factors may underplay the role of biological maturation and individual cognitive processes (Ferryhough, 2008). They suggest that cognitive development also depends on innate abilities and individual exploration, which may not be fully accounted for in Vygotsky's framework. Others point out that his writings are sometimes abstract and lack empirical data to support his claims, partly due to the suppression of his work during his lifetime. Additionally, the application of his theories across different cultural contexts raises questions about the universality of his concepts. The ZPD and scaffolding, for example, may manifest differently in cultures with varying educational practices and social structures (Rogoff, 2003). This critique highlights the need for cultural sensitivity and contextualization when applying Vygotsky's theories.

Despite the criticisms, Vygotsky's concepts have been influential in educational reforms, particularly in recognizing the importance of social interaction and cultural context in learning. His ideas have informed practices such as collaborative learning, peer tutoring, and culturally responsive teaching (Moll, 2014). Educators have applied his theories to design instructional strategies that emphasize interaction, dialogue, and the co-construction of knowledge. Furthermore, his work has inspired contemporary research in developmental psychology, cognitive science, and neuroscience, exploring the neural underpinnings of social cognition and the impact of culture on brain development. Researchers have examined how cultural experiences shape neural pathways and influence cognitive processes, providing empirical support for Vygotsky's theoretical propositions (Immordino-Yang & Damasio, 2007).

In conclusion, Lev Vygotsky's sociocultural theory provides a vital framework for understanding cognitive development as a socially mediated process. His emphasis on the interplay between individual and social factors offers a comprehensive perspective that

complements and expands upon Piaget's theories. By highlighting the role of language, cultural tools, and social interaction, Vygotsky's work continues to influence contemporary psychology and education. His theories encourage approaches that consider the broader context in which development occurs, acknowledging that cognitive growth is deeply embedded in social and cultural environments. Vygotsky's legacy endures through the ongoing application and exploration of his ideas, affirming the significance of social and cultural dimensions in human cognitive development. His contributions have enriched our understanding of the human mind, emphasizing that we are not only biological beings but also products of our cultural and historical contexts.

Tomasello's Cultural Cognition Hypothesis

Michael Tomasello (b.1950) is a prominent American developmental psychologist whose interdisciplinary work bridges psychology, anthropology, linguistics, and primatology. His extensive research has significantly advanced our understanding of the distinctive features of human cognition compared to that of other primates. Central to Tomasello's (1999, 2014) scholarship is his cultural cognition hypothesis, which posits that the unique aspects of human cognitive development emerge from our species-specific capacity for shared intentionality and cultural learning. This hypothesis suggests that the collaborative and culturally mediated nature of human interactions fundamentally distinguishes our cognitive processes from those of our closest evolutionary relatives.

Tomasello's academic journey began with a bachelor's degree in psychology from Duke University, where he cultivated a deep interest in biological psychology and the underlying mechanisms of human behavior. He pursued a doctorate in experimental psychology at the University of Georgia, focusing his research on the acquisition of first words by infants (Tomasello, 1992). This early work laid the groundwork for his lifelong exploration of language development and cognitive growth. Influenced by the seminal contributions of Jean Piaget and later Jerome Bruner, Tomasello delved into how children acquire language not merely through innate mechanisms but through active engagement with their social environment. Challenging prevailing nativist theories, such as those proposed by Noam Chomsky, he emphasized the pivotal role of social interaction and communicative intent in language acquisition. Tomasello's perspective marked a significant shift toward understanding language development as a socially constructed phenomenon, highlighting the intricate interplay between individual development and social context.

At the core of Tomasello's theoretical framework is the concept of *shared intentionality*, defined as the unique human ability to share mental states, intentions, and goals with others during collaborative activities (Tomasello et al., 2005). This capacity enables individuals to engage in joint attention, coordinate complex actions, and establish common objectives, thereby laying the foundation for the development of sophisticated cultural practices and social institutions. Tomasello contends that while other primates, such as chimpanzees, possess advanced cognitive abilities and can engage in certain forms of social learning, they lack the motivation and cognitive infrastructure to engage in shared intentionality to the same extent as humans (Herrmann et al., 2007). Through meticulous comparative studies involving chimpanzees and human children, Tomasello and his colleagues demonstrated that although chimpanzees can learn through observation—a process known as emulation—they do not exhibit the same propensity for imitation, cooperation, and collaborative problem-solving evident in human infants (Call & Tomasello, 1994). These findings suggest that the roots of human culture and the cumulative nature of cultural evolution are deeply intertwined with our species-specific capacity for shared intentionality.

During his tenure at the Yerkes National Primate Research Center and later at the Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Tomasello embarked on extensive comparative research to investigate the cognitive abilities of non-human primates relative to humans. His experiments were carefully designed to assess various aspects of cognition, including problem-solving, tool use, and social understanding. The results revealed that while chimpanzees are adept at navigating the physical world and can solve complex tasks involving tools and spatial reasoning, they exhibit notable limitations in social cognition—particularly in comprehending the intentions and perspectives of others (Tomasello & Call, 1997). For instance, chimpanzees often fail to recognize when another individual is intentionally communicating information or directing attention, a skill that human infants begin to develop early in life.

In a landmark study, Tomasello and colleagues observed that human infants as young as 12 months could engage in cooperative problem-solving tasks, effectively coordinating their actions with others to achieve a shared goal (Warneken & Tomasello, 2006). In contrast, chimpanzees did not demonstrate the same collaborative behaviors, even in similar experimental setups. These findings provide compelling evidence that the roots of human culture and the ability to build complex social structures are deeply rooted in our unique social cognitive abilities. The capacity for cooperation, joint attention, and understanding others' intentions appears to be a hallmark of human cognition, setting us apart from our closest evolutionary relatives. These comparative studies underscore the significance of shared intentionality in the evolution of human cognition and culture, suggesting that the development of cooperative social interactions has been a driving force in the emergence of complex cultural practices and cumulative cultural evolution.

Challenging the nativist views of language acquisition, particularly those advanced by Noam Chomsky, Tomasello developed a *usage-based theory of language development*. Nativist theories argue that humans are born with an innate language faculty, including a universal grammar that provides the structural foundation for all human languages, enabling children to acquire language rapidly despite limited input (Chomsky, 1980). He posits that language is not a pre-specified innate faculty with a universal grammar but is constructed through dynamic social interactions and the meaningful use of language in communicative contexts (Tomasello, 2003). Children acquire language by recognizing patterns and regularities in the speech they hear, a process deeply embedded in social engagement and interaction. This learning is facilitated by their ability to understand the intentions of others and to imitate communicative behaviors, foundational aspects of shared intentionality (Tomasello, 2009). As children participate in communicative exchanges, they gradually abstract grammatical structures from the language input they receive, with grammar emerging as a byproduct of repeated usage and social interaction. This perspective emphasizes the role of cognitive and social processes in language development, suggesting that linguistic competence arises from general learning mechanisms rather than language-specific innate structures.

By situating language acquisition within the broader context of social cognition and interaction, Tomasello's theory offers a comprehensive account of how linguistic abilities develop in tandem with other cognitive and social skills. His usage-based theory highlights the importance of the social environment in shaping language acquisition, proposing that the richness and diversity of linguistic input, along with opportunities for meaningful communication, are critical factors in the development of linguistic abilities. This approach has significant implications for understanding language diversity and the ways cultural and social factors influence linguistic development.

Building upon his insights into shared intentionality and language development, Tomasello extends his theoretical framework to encompass the evolution of human culture and

morality. He posits that the capacity for shared intentionality not only facilitates communication and collaboration but also underpins the formation of social norms, conventions, and collective practices characterizing human societies (Tomasello, 2016). According to Tomasello, humans possess a unique propensity not only to learn from others but also to internalize a sense of obligation and commitment to conform to group norms, essential for maintaining cohesive and cooperative communities.

In his seminal works on the natural history of human thinking and morality, Tomasello (2014, 2016) explores how cooperative behaviors and ethical standards emerge from early social interactions and the collaborative activities of children. He argues that moral reasoning develops as children participate in shared practices and internalize the expectations and norms of their social groups. This process involves understanding others' perspectives, recognizing mutual obligations, and developing empathy and fairness. Tomasello suggests that these moral capacities are not solely the product of individual cognitive development but are intrinsically linked to the social and cultural contexts in which children are embedded. By tracing the evolutionary and developmental origins of morality, he provides a comprehensive account of how cooperative behaviors and ethical principles have evolved to facilitate social cohesion and collective action.

Tomasello's extensive research underscores the pivotal importance of social interactions and collaborative activities in developing cognitive abilities. By elucidating how uniquely human skills—such as language acquisition, cooperative problem-solving, and moral reasoning—emerge from shared intentionality and cultural participation, he highlights the profound role that culture plays in shaping the human mind. His findings have far-reaching practical implications for education, parenting, and socialization practices. Recognizing the significance of shared activities and collaborative learning can inform teaching methods that foster social engagement, peer interaction, and collective problem-solving (Sennett, 2012). Educational approaches emphasizing group work, discussion, and cooperative projects align with Tomasello's insights into how social participation enhances cognitive development. Moreover, understanding the evolutionary roots of cooperation and normativity has implications for addressing social issues related to conflict, prejudice, and moral development. By cultivating environments that encourage empathy, perspective-taking, and mutual understanding, societies can mitigate prejudice and foster ethical behaviors.

While Tomasello's theories have been highly influential, they have also been subject to scholarly debate. Some critics contend that he may underestimate the cognitive abilities of non-human primates, suggesting that certain primate species may possess more advanced social cognition than his findings indicate (Penn et al., 2008). They argue that differences in experimental methodologies or interpretations of primate behavior could lead to underestimations of their capacities. Others question whether his usage-based theory of language development sufficiently accounts for the complexities of language acquisition observed across different cultures and linguistic environments (Ambridge & Lieven, 2011). They point out that while usage-based theories emphasize the role of input and interaction, they may not fully explain how children acquire abstract grammatical rules or universal aspects of language structure that transcend specific linguistic contexts.

Despite these critiques, Tomasello's work has significantly advanced the field by integrating diverse strands of research from developmental psychology, comparative primatology, and linguistics. His interdisciplinary approach has enriched our understanding of cognitive development by highlighting the integral role of social and cultural factors. By emphasizing the importance of shared intentionality, cooperation, and cultural learning, Tomasello provides a compelling counterpoint to theories focusing solely on innate biological mechanisms or individual cognitive processes. His contributions have spurred new lines of

research and inspired scholars to explore the evolutionary roots of human cognition, the mechanisms of cultural transmission, and the social foundations of language and morality.

In conclusion, Michael Tomasello's cultural cognition hypothesis offers a compelling and comprehensive account of the unique aspects of human cognition. Through meticulous comparative studies involving primates and humans, combined with a synthesis of developmental, linguistic, and anthropological perspectives, he illuminates how shared intentionality and cultural learning fundamentally distinguish humans from other primates. His work sheds light on the evolutionary pathways leading to the development of complex cognitive abilities, emphasizing the central role of social interaction and cultural participation. Tomasello's contributions significantly enrich our understanding of cognitive development, underscoring the integral role of social and cultural factors in shaping the human mind. His interdisciplinary approach not only bridges gaps between various fields but also offers practical insights into education, social policy, and our comprehension of what it means to be human. By exploring the origins of cooperation, communication, and morality, Tomasello's work provides valuable perspectives on human nature, social structures, and cultural evolution. Ultimately, his research deepens our appreciation of the complex interplay between biology, culture, and social experience, offering a richer and more nuanced understanding of human cognition and development.

Comparison and Critique of Theoretical Perspectives

The theories of Jean Piaget, Lev Vygotsky, and Michael Tomasello offer rich and multifaceted perspectives on cognitive development, each emphasizing different mechanisms and influences that contribute to our understanding of how humans acquire and process knowledge. A comparative analysis of their theories reveals both convergences and divergences, shedding light on the complex interplay between biological, individual, social, and cultural factors in cognitive growth.

All three theorists concur that children are active participants in their cognitive development, engaging with their environments in meaningful ways that shape their understanding of the world. Jean Piaget (1970) posits that children construct knowledge through direct interactions with their environment, employing processes of *assimilation* and *accommodation* to integrate new information into existing cognitive schemas. Assimilation involves incorporating new experiences into current frameworks, while accommodation requires altering existing schemas when new information cannot be assimilated. This dynamic process underscores the child's role as an active agent in their own cognitive development.

Lev Vygotsky (1978) agrees with the notion of active construction but emphasizes that this process occurs within a *social context*, mediated by language and cultural tools. He argues that cognitive development is fundamentally a socially mediated activity, where interactions with more knowledgeable others facilitate the internalization of cultural norms and cognitive strategies. Vygotsky's concept of the *ZPD* highlights the potential for learning that exists between what a child can do independently and what they can achieve with guidance, underscoring the importance of social collaboration.

Michael Tomasello (1999) builds upon these foundational ideas by introducing the concept of *shared intentionality* and *collaborative interactions*, proposing that children's active engagement is facilitated by uniquely human capacities for cooperation and cultural learning. He suggests that these abilities distinguish human cognition from that of other primates, as humans possess an innate propensity to share goals, intentions, and mental states with others, enabling more complex forms of learning and cultural transmission. Tomasello's theories build upon and extend the foundational work of Piaget and Vygotsky. Like Piaget, he acknowledges the active role of the child in constructing knowledge, emphasizing that children are not passive

recipients of information but actively engage with their environment to make sense of the world. However, Tomasello places greater emphasis on social interactions and the collaborative nature of learning, aligning more closely with Vygotsky's sociocultural perspective. In harmony with Vygotsky, Tomasello highlights the importance of cultural tools, such as language, and the internalization of social practices in cognitive development. He agrees that cognitive processes are deeply embedded in social contexts and that learning occurs through interactions with more knowledgeable others. Tomasello extends these ideas by introducing a comparative evolutionary perspective, situating human cognition within the broader context of primate cognition. By examining the similarities and differences between humans and other primates, he sheds light on the evolutionary origins of shared intentionality and cultural learning.

By integrating insights from Piaget's constructivism, Vygotsky's sociocultural theory, and evolutionary anthropology, Tomasello offers a comprehensive framework that accounts for the biological, social, and cultural dimensions of cognitive development. His interdisciplinary approach bridges gaps between various fields, illustrating how combining perspectives can lead to a more nuanced and holistic understanding of complex psychological phenomena. Through this integrative framework, Tomasello deepens our comprehension of human cognition and provides a foundation for future research that can further unravel the intricate interplay between biology, culture, and social experience in shaping the human mind.

A key point of divergence among the theorists lies in the weight each assigns to individual versus social factors in cognitive development. Piaget's theory centers on the individual child interacting with the physical environment, with social factors playing a supportive but secondary role (Lourenço & Machado, 1996). He views development as a solitary construction of knowledge, driven by the child's exploration and experimentation. In contrast, Vygotsky (1978) places social interaction at the core of cognitive development, asserting that higher mental functions originate in social activities and are then internalized by the individual. He posits that learning is inherently a social process, deeply embedded in cultural contexts.

Tomasello (2014) integrates these views by acknowledging the importance of individual cognitive abilities while emphasizing that it is the unique human capacity for shared intentionality and cultural learning that truly drives cognitive development. He bridges the gap between individual and social factors by suggesting that our evolutionary history has equipped us with specialized skills for cooperation and cultural engagement, which are essential for the complex cognitive processes observed in humans.

Regarding the nature of cognitive development, Piaget's (1970) *stage theory* suggests that development occurs in discrete, universal stages, each characterized by qualitatively different thinking patterns. This stage-based approach has been influential but has also faced criticism for its rigidity and failure to account for individual and cultural variability (Siegler, 1996). Critics argue that cognitive development may be more fluid and continuous than Piaget's stages imply (Lourenço & Machado, 1996).

Vygotsky (1978), conversely, views development as a continuous process shaped by social and cultural experiences, without strict stages. He emphasizes the role of ongoing social interactions in driving cognitive growth, allowing for more variability across different cultural contexts. Tomasello aligns more closely with Vygotsky in this regard, proposing that development results from continuous social engagement and the accumulation of cultural knowledge rather than progression through predefined stages (Tomasello, 1999). This perspective accommodates the diversity of developmental pathways influenced by varying social and cultural environments.

Language plays a central but differently conceptualized role in each theory. For Piaget (1970), language is a reflection of cognitive development, emerging as children's cognitive

structures mature. He sees language as a byproduct of cognitive growth rather than a primary driver. Vygotsky, however, positions language as a fundamental tool of cognitive development, facilitating the internalization of social interactions and cultural norms (Vygotsky, 1987). He argues that language is instrumental in shaping thought and enabling higher mental functions.

Tomasello (2003) extends Vygotsky's ideas by arguing that language acquisition arises from *social-pragmatic interactions* and the human propensity for shared intentionality, rejecting the notion of an innate universal grammar as proposed by Noam Chomsky. He posits that children learn language through meaningful communication and interaction, where understanding others' intentions plays a crucial role. This usage-based theory emphasizes the importance of linguistic input and social context in language development, highlighting how language and cognition are intertwined through social engagement.

Vygotsky uniquely emphasizes the historical and cultural context of development, asserting that cognitive processes are socially constructed and vary across cultures (Cole, 2009). He believes that cultural tools and symbols shape cognitive functions, leading to diversity in thought processes across different societies. Piaget's theory has been criticized for universalizing Western developmental norms and neglecting cultural influences (Lourenço & Machado, 1996). His stages are presented as universal milestones, potentially overlooking how cultural factors can influence the rate and nature of development.

Tomasello incorporates *cultural evolution* into his theory, suggesting that cumulative cultural learning is a hallmark of human cognition. He employs cross-cultural and cross-species comparisons to identify universal cognitive processes while acknowledging the variability introduced by different cultural practices (Tomasello, 2014). By examining how cultural transmission occurs across generations, Tomasello highlights the dynamic interplay between biological capacities and cultural influences in shaping cognitive development.

Moreover, Tomasello introduces an *evolutionary dimension* that is absent in Piaget's work and only implicitly present in Vygotsky's theories. He argues that while certain cognitive abilities are shared with other primates, humans have evolved specialized skills for cultural learning and cooperation (Tomasello et al., 2005). This perspective bridges biological evolution with cultural processes, suggesting that cognitive development results from both inherited capacities and the transmission of cultural knowledge. By integrating evolutionary biology into the understanding of cognitive development, Tomasello provides a comprehensive account of how human cognition has been shaped by both natural selection and cultural history.

Each theorist's contributions come with strengths and limitations. Piaget's theory revolutionized our understanding by highlighting children's active role and introducing the concept of developmental stages. His meticulous observations provided valuable insights into children's thought processes (Flavell, 1996). However, his theory has been critiqued for underestimating children's abilities, overlooking the influence of social and cultural factors, and presenting development as too stage-like and universally applicable (Gelman & Baillargeon, 1983; Vygotsky, 1978).

Vygotsky's sociocultural theory offers a robust framework that incorporates social context and cultural tools, with concepts like the ZPD and scaffolding having significant educational implications (Chaiklin, 2003). Nevertheless, his theory has been criticized for being somewhat abstract, lacking empirical validation during his lifetime, and potentially underemphasizing biological factors and individual agency (Fernyhough, 2008). Some argue that while social factors are crucial, individual cognitive processes and biological maturation also play essential roles that should not be overlooked.

Tomasello's integration of developmental psychology with comparative primate research provides a unique evolutionary perspective on human cognition. His emphasis on shared intentionality and cultural learning offers a comprehensive account of what distinguishes human cognition (Tomasello, 2014). Critics, however, suggest that he may overstate differences between humans and other primates or insufficiently address innate biological factors (Penn et al., 2008). Additionally, his rejection of innate linguistic structures challenges dominant theories in linguistics but has not been universally accepted (Ambridge & Lieven, 2011).

The theories of Piaget, Vygotsky, and Tomasello collectively underscore the importance of considering multiple factors—biological, individual, social, and cultural—in understanding cognitive development. Piaget's focus on developmental stages highlights progressions that can inform age-appropriate educational practices, emphasizing readiness and the importance of experiential learning. Vygotsky's emphasis on social interaction and cultural tools aligns with contemporary approaches that value collaborative learning, scaffolding, and culturally responsive teaching (Moll, 2014). Tomasello's work encourages an interdisciplinary approach, integrating insights from psychology, anthropology, linguistics, and evolutionary biology to explore the roots of human cognition.

An integrated perspective might consider cognitive development as a dynamic interplay between the individual's active engagement with the environment (Piaget), mediated by social interactions and cultural tools (Vygotsky), and further shaped by evolutionary adaptations for shared intentionality and cultural learning (Tomasello). Such a synthesis recognizes that cognitive development is both biologically grounded and socially constructed, varying across cultures yet sharing universal processes. It acknowledges that while biological maturation provides the foundation for cognitive abilities, social experiences and cultural contexts significantly influence the trajectory and expression of cognitive development.

In conclusion, the comparative analysis of Piaget, Vygotsky, and Tomasello reveals that while their theories differ in emphasis and focus, they collectively contribute to a more comprehensive and nuanced understanding of cognitive development. Recognizing the strengths and addressing the limitations of each theory can enhance research and practice in psychology and education. By integrating their insights, future studies might develop models that accommodate individual variability, cultural diversity, and the complex interactions between biology and culture. This holistic approach has the potential to inform more effective educational strategies, promote cross-cultural understanding, and advance our knowledge of the fundamental processes that underlie human cognition.

Conclusion

The exploration of cognitive development through the lenses of Jean Piaget, Lev Vygotsky, and Michael Tomasello offers a comprehensive understanding of the intricate interplay among biological maturation, social interaction, and cultural influences. Piaget's (1970) stage theory emphasizes the individual's active role in constructing knowledge through interactions with the environment, highlighting the processes of *assimilation* and *accommodation* as fundamental mechanisms of cognitive growth. Assimilation involves integrating new information into existing cognitive schemas, while accommodation requires modifying those schemas when new information cannot be assimilated. This dynamic process underscores how children adapt to their surroundings, actively shaping their understanding of the world. Piaget's work underscores the importance of developmental stages, suggesting that children progress through a series of qualitatively different phases—sensorimotor, preoperational, concrete operational, and formal operational—each building upon the previous one. This perspective has significantly influenced educational practices by advocating for age-

appropriate learning experiences that align with the child's cognitive capabilities, promoting optimal learning outcomes.

In contrast, Vygotsky's sociocultural theory shifts the focus to the fundamental role of social interaction and cultural tools in cognitive development. By introducing concepts such as the *ZPD* and emphasizing the importance of language as a mediating tool, Vygotsky (1978) provides a framework that accounts for the variability in cognitive development across different cultural contexts. The *ZPD* represents the gap between what a learner can achieve independently and what they can accomplish with guidance from more knowledgeable others, highlighting the potential for cognitive advancement through collaboration. His emphasis on the internalization of social experiences offers valuable insights into how learning is inherently a social process, wherein children acquire knowledge and skills through guided participation and interaction with peers and adults. Vygotsky's perspective underscores the dynamic nature of learning, suggesting that cognitive development is deeply embedded within the cultural and historical milieu of the individual, and that language plays a crucial role in mediating thought and facilitating higher mental functions.

Expanding upon these foundational theories, Tomasello (1999, 2014) integrates an evolutionary perspective, highlighting the uniqueness of human cognition in the context of *shared intentionality* and cultural learning. His comparative studies with primates reveal that while other species possess sophisticated cognitive abilities, the human capacity for cooperation, imitation, and the creation of social norms is unparalleled. Tomasello's research demonstrates that humans have evolved specialized cognitive skills that enable them to engage in complex forms of collaboration and cultural transmission. His work bridges developmental psychology with anthropology and linguistics, offering a holistic view of cognitive development that encompasses biological predispositions, social interactions, and cultural contexts. By examining the evolutionary roots of human cognition, Tomasello sheds light on how innate capacities for shared intentionality interact with cultural experiences to shape complex cognitive processes, emphasizing that human cognition is uniquely adapted for cultural participation and learning.

The comparative analysis of these theories reveals that cognitive development cannot be fully understood through a singular lens. Piaget's focus on stages and individual construction of knowledge provides foundational insights but may overlook the significant impact of social and cultural factors. For instance, his theory does not fully account for how language and interaction with others accelerate cognitive growth. Vygotsky's emphasis on the sociocultural environment addresses this gap by illustrating how cognitive functions develop through social mediation and the use of cultural tools, but it may underrepresent the role of biological maturation and individual agency. While acknowledging the importance of social interaction, Vygotsky's theory places less emphasis on the innate cognitive mechanisms that contribute to development. Tomasello's integration of evolutionary biology and cultural cognition offers a unifying perspective, suggesting that cognitive development results from the intricate interplay between inherited capacities and learned behaviors. His work invites further investigation into how these factors converge across different contexts and cultures, highlighting the need for a multidimensional approach to understanding cognitive development.

The implications for contemporary psychology and education are profound. Recognizing that cognitive development is a dynamic process influenced by multiple factors encourages the adoption of educational practices that are flexible, culturally responsive, and collaborative. Educators can draw from Piaget's insights to create developmentally appropriate curricula that consider the child's current cognitive stage, promoting hands-on experiences and discovery learning that stimulate active exploration and problem-solving. Incorporating Vygotsky's principles of scaffolding and social interaction can enhance learning outcomes by facilitating

guided participation, where teachers and more capable peers support learners within their ZPD, gradually transferring responsibility as competence increases. Tomasello's findings on shared intentionality and cooperative learning highlight the importance of fostering environments that promote collaboration, empathy, and social engagement. By emphasizing cooperative activities, group problem-solving, and the development of social norms that value collective well-being, educators can nurture the social cognitive skills essential for navigating complex social dynamics and for the cultivation of moral reasoning.

Future research should aim to synthesize these theoretical perspectives further, exploring how biological predispositions interact with social experiences and cultural contexts to shape cognitive development. Longitudinal and cross-cultural studies can provide deeper insights into the universality and variability of cognitive processes, examining how different environments influence developmental trajectories and the acquisition of cognitive skills. Additionally, advancements in neuroscience offer opportunities to examine the neural correlates of the mechanisms proposed by these theorists, potentially bridging gaps between psychological theories and biological evidence. Neuroimaging studies, for example, could investigate how social interactions influence brain development or how cultural practices shape neural pathways related to language, problem-solving, and social cognition. Such interdisciplinary research could illuminate the biological underpinnings of concepts like the ZPD and shared intentionality, enhancing our understanding of how cognitive development is orchestrated at both the neural and behavioral levels.

In conclusion, the contributions of Piaget, Vygotsky, and Tomasello have significantly advanced our understanding of cognitive development, each offering valuable insights into the processes that shape human cognition. Their theories underscore the necessity of considering the individual, social, and cultural dimensions of cognition, recognizing that development is a complex, multifaceted phenomenon. By integrating these perspectives, we can develop more comprehensive models that reflect the richness of human development, accommodating the diversity of experiences and backgrounds that influence cognitive growth. Such integrative approaches hold the promise of informing educational practices, shaping policies, and ultimately fostering environments that support the cognitive growth and well-being of individuals across diverse contexts. Embracing the multifaceted nature of cognitive development allows for the creation of more inclusive and effective educational strategies, promoting lifelong learning and adaptation in an ever-changing world.

Recognizing the strengths and limitations of each theory enables researchers and practitioners to adopt a more holistic view, where the active agency of the learner, the mediating role of social interactions, and the evolutionary foundations of human cognition are all acknowledged. This comprehensive understanding can lead to innovations in pedagogy that not only enhance academic achievement but also promote social and emotional development. By fostering collaboration between disciplines such as psychology, neuroscience, anthropology, and education, we can continue to unravel the complexities of cognitive development, ultimately contributing to the advancement of knowledge and the betterment of society.

References

- Ambridge, B., & Lieven, E. V. M. (2011). *Child language acquisition: Contrasting theoretical approaches*. Cambridge University Press.
- Baillargeon, R., Spelke, E. S., & Wasserman, S. (1985). Object permanence in five-month-old infants. *Cognition*, 20(3), 191–208.
- Call, J., & Tomasello, M. (1994). The social learning of tool use by orangutans (*Pongo pygmaeus*). *Human Evolution*, 9(4), 297–313.
- Chaiklin, S. (2003). The zone of proximal development in Vygotsky's analysis of learning and instruction. In A. Kozulin, B. Gindis, V. S. Ageyev, & S. M. Miller (Eds.), *Vygotsky's educational theory in cultural context* (pp. 39–64). Cambridge University Press.
- Chomsky, N. (1980). *Rules and representations*. Columbia University Press.
- Cole, M. (2009). *Cultural psychology: A once and future discipline*. Harvard University Press.
- Daniels, H. (2008). *Vygotsky and research*. Routledge.
- Fernyhough, C. (2008). Getting Vygotskian about theory of mind: Mediation, dialogue, and the development of social understanding. *Developmental Review*, 28(2), 225–262.
- Flavell, J. H. (1996). Piaget's legacy. *Psychological Science*, 7(4), 200–203.
- Gelman, R., & Baillargeon, R. (1983). A review of some Piagetian concepts. In J. H. Flavell & E. M. Markman (Eds.), *Handbook of child psychology* (Vol. 3, pp. 167–230). Wiley.
- Herrmann, E., Call, J., Hernández-Lloreda, M. V., Hare, B., & Tomasello, M. (2007). Humans have evolved specialized skills of social cognition: The cultural intelligence hypothesis. *Science*, 317(5843), 1360–1366.
- Immordino-Yang, M. H., & Damasio, A. (2007). We feel, therefore we learn: The relevance of affective and social neuroscience to education. *Mind, Brain, and Education*, 1(1), 3–10.
- Kamii, C. (1985). *Young children reinvent arithmetic: Implications of Piaget's theory*. Teachers College Press.
- Kozulin, A. (1990). *Vygotsky's psychology: A biography of ideas*. Harvard University Press.
- Lourenço, O., & Machado, A. (1996). In defense of Piaget's theory: A reply to 10 common criticisms. *Psychological Review*, 103(1), 143–164.
- Luria, A. R. (1979). *The making of mind: A personal account of Soviet psychology*. Harvard University Press.
- Moll, L. C. (Ed.). (2014). *L.S. Vygotsky and education*. Routledge.
- Penn, D. C., Holyoak, K. J., & Povinelli, D. J. (2008). Darwin's mistake: Explaining the discontinuity between human and nonhuman minds. *Behavioral and Brain Sciences*, 31(2), 109–178.
- Piaget, J. (1970). *Science of education and the psychology of the child*. Orion Press.
- Piaget, J. (1973). *To understand is to invent: The future of education*. Viking Press.
- Piaget, J., & Inhelder, B. (1956). *The child's conception of space*. Routledge & Kegan Paul.
- Robbins, D. (2001). *Vygotsky's psychology-philosophy: A metaphor for language theory and learning*. Springer.
- Rogoff, B. (2003). *The cultural nature of human development*. Oxford University Press.

- Sennett, R. (2012). *Together: The rituals, pleasures and politics of cooperation*. Yale University Press.
- Siegler, R. S. (1996). *Emerging minds: The process of change in children's thinking*. Oxford University Press.
- Smith, L. (Ed.). (1996). *Critical readings on Piaget*. Routledge.
- Tomasello, M. (1992). *First verbs: A case study of early grammatical development*. Cambridge University Press.
- Tomasello, M. (1999). *The cultural origins of human cognition*. Harvard University Press.
- Tomasello, M. (2003). *Constructing a language: A usage-based theory of language acquisition*. Harvard University Press.
- Tomasello, M. (2009). *Why we cooperate*. MIT Press.
- Tomasello, M. (2014). *A natural history of human thinking*. Harvard University Press.
- Tomasello, M. (2016). *A natural history of human morality*. Harvard University Press.
- Tomasello, M., & Call, J. (1997). *Primate cognition*. Oxford University Press.
- Tomasello, M., Carpenter, M., Call, J., Behne, T., & Moll, H. (2005). Understanding and sharing intentions: The origins of cultural cognition. *Behavioral and Brain Sciences*, 28(5), 675–691.
- Van der Veer, R., & Valsiner, J. (1991). *Understanding Vygotsky: A quest for synthesis*. Wiley.
- Vidal, F. (2014). *Piaget before Piaget*. Harvard University Press.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
- Vygotsky, L. S. (1987). *The collected works of L. S. Vygotsky* (Vol. 1). Plenum Press.
- Warneken, F., & Tomasello, M. (2006). Altruistic helping in human infants and young chimpanzees. *Science*, 311(5765), 1301–1303.
- Wood, D., Bruner, J. S., & Ross, G. (1976). The role of tutoring in problem solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 17(2), 89–100.
- Yaroshevsky, M. G. (1989). *Lev Vygotsky*. Progress Publishers.
- Yasnitsky, A. (2018). *Vygotsky: An intellectual biography*. Routledge.

Geliş Tarihi : 10.07.2024
Kabul Tarihi : 30.12.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1514071>

Yılmaz Halıcı, Ö. ve Arıkan, S. (2025). Yetişkinlerde psikolojik dayanıklılık ile bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 430-454. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1514071>

YETİŞKİNLERDE PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK İLE BİLİNÇLİ FARKINDALIK, DUYGU DÜZENLEME VE SIKINTIYA DAYANMA ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ¹

Özlem YILMAZ HALICI², Selma ARIKAN³

ÖZ

Psikolojik dayanıklılık geliştirilebilen bir özelliktir ve bu amaçla ilişkili faktörlerin hedef alınması işlevsel görünmektedir. Geçmiş çalışmalar bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanmanın psikolojik dayanıklılığa katkı sağlayabilecek becerilerden olduğunu göstermektedir. Bu beceriler ise diyalektik davranış terapisi beceri eğitimi kapsamında geliştirilebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, yetişkinlerde psikolojik dayanıklılık, bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma arasındaki ilişkileri incelemektir. Çalışmaya Türkiye’de yaşayan 18-63 yaş arası (*Ort.* = 29.48) 353 kişi (237 kadın, 115 erkek, 1 diğer) katılmıştır. Katılımcılara Sosyodemografik Bilgi Formu, Connor-Davidson Psikolojik Sağlık Ölçeği, Beş Faktörlü Bilgece Farkındalık Ölçeği-Kısa Formu, Duygu Düzenleme Becerileri Ölçeği ve Sıkıntıya Dayanma Ölçeği uygulanmıştır. Korelasyon analizi sonucunda psikolojik dayanıklılık, bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanmanın birbirleriyle pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. PROCESS Macro 3.4.1 versiyonu ile yapılan basit aracılık modeli analizlerinde, bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanmanın ayrı ayrı aracılık rollerinin olduğu belirlenmiştir. Ek olarak, yapılan paralel çoklu aracılık modeli analizinde duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma aracı değişkenler olarak birlikte ele alındığında, toplam dolaylı etkinin ve duygu düzenlemenin aracılık etkisinin anlamlı olduğu; ancak sıkıntıya dayanmanın aracılık etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Toplu modelde duygu düzenlemenin sıkıntıya dayanmanın etkisini azaltmış olabileceği düşünülmüştür. Bulgular alanyazın doğrultusunda tartışılmıştır. Sonuç olarak, diyalektik davranış terapisi beceri eğitimi gibi müdahalelerle kişilerin bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin geliştirilmesinin psikolojik dayanıklılık düzeylerini de artırmaya yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik dayanıklılık, Bilinçli farkındalık, Duygu düzenleme, Sıkıntıya dayanma, Diyalektik davranış terapisi beceri eğitimi

¹ Bu çalışma, 21. Ulusal Psikoloji Kongresi’nde sözel sunum olarak sunulmuştur.

² Dr., Bağımsız Araştırmacı, ozlemyilmazhalici@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9496-0106>

³ Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, selma.arikan@medeniyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9603-8243>

Date Received : 10.07.2024

Date Accepted : 30.12.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1514071>

Yılmaz Halıcı, Ö., & Arıkan, S. (2025). Examining the relationships between psychological resilience, mindfulness, emotion regulation and distress tolerance among adults. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 430-454. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1514071>

EXAMINING THE RELATIONSHIPS BETWEEN PSYCHOLOGICAL RESILIENCE, MINDFULNESS, EMOTION REGULATION AND DISTRESS TOLERANCE AMONG ADULTS⁴

Özlem YILMAZ HALICI⁵, Selma ARIKAN⁶

ABSTRACT

Resilience is a trait that can be improved, and targeting related factors to achieve this goal seems functional. Previous studies show that mindfulness, emotional regulation and distress tolerance are some of the skills that can contribute to resilience. These skills can be improved within the scope of dialectical behavior therapy skills training. The aim of this study is to examine the relationships between resilience, mindfulness, emotion regulation and distress tolerance among adults. 353 people (237 women, 115 men, 1 other) aged between 18-63 (Mean = 29.48) who live in Türkiye participated in the study. Sociodemographic Information Form, Connor-Davidson Resilience Scale, Five-Facet Mindfulness Questionnaire-Short Form, Emotion Regulation Skills Questionnaire and Distress Tolerance Scale were applied to the participants. As a result of the correlation analysis, it was determined that resilience, mindfulness, emotion regulation and distress tolerance were positively related to each other. In the simple mediation model analyses conducted with PROCESS Macro version 3.4.1, it was determined that emotion regulation and distress tolerance each have mediating roles in the relationship between mindfulness and resilience. In addition, in the parallel multiple mediation model analysis, when emotion regulation and distress tolerance were considered together as mediator variables, the total indirect effect and the mediator role of emotion regulation were significant; however, the mediator role of distress tolerance was not significant. In the combined model, it was thought that emotion regulation may have reduced the effect of distress tolerance. The findings were discussed in line with the literature. As a result, it is thought that improving people's mindfulness, emotion regulation and distress tolerance skills through interventions such as dialectical behavior therapy skills training may also help to increase their resilience levels.

Keywords: Resilience, Mindfulness, Emotion regulation, Distress tolerance, Dialectical behavior therapy skills training

⁴ This study was presented as oral presentation at the 21st National Psychology Congress.

⁵ Ph.D., Independent Researcher, ozlemyilmazhalici@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9496-0106>

⁶ Prof., Istanbul Medeniyet University, Faculty of Letters, selma.arikan@medeniyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9603-8243>

Giriş

Özellikle son yıllarda artan iklim değişikliği, pandemi, göçler, teknolojik gelişmeler gibi geniş çaplı ve hızlı değişimler tüm dünyayı etkilemektedir (Selçuk, 2023). Hayatın doğal bir parçası olan olumlu veya olumsuz anlamdaki değişimler beraberinde belirsizlik, stres ve kaygıyı da getirebilmektedir (Selçuk, 2023). Bu noktada psikolojik dayanıklılık kavramı gündeme gelmektedir. Psikolojik dayanıklılık (veya psikolojik sağlamlık); travmatik olaylar, zorluklar veya önemli stres kaynaklarına iyi bir şekilde uyum sağlayabilme süreci olarak tanımlanabilir (American Psychological Association [APA], 2020). Psikolojik dayanıklılık zorlu deneyimler sonrası hem toparlama ve iyileşme hem de kişisel gelişmeyi içerir (APA, 2020). Psikolojik olarak dayanıklı şeklinde nitelendirilen kişiler, kendilerindeki ve çevrelerindeki koruyucu kaynakları kullanarak zorluklarla baş edebilirler ve kırılgan kişilere göre daha esneklerdir (Friborg vd., 2003). Bu kavram, kişinin stresle daha iyi başa çıkabilmek için önemli psikolojik becerileri ile ailevi, sosyal ve dış destek kaynaklarını kullanabilme becerisini de içerir (Friborg vd., 2003). Psikolojik dayanıklılık, psikolojik iyi oluş halinin korunması (Pidgeon & Keye, 2014), tedaviden olumlu sonuç alınması (Connor & Davidson, 2003) gibi olumlu özellikler ile yakından ilişkilidir ve önemli bir konu olarak görülmektedir. Bu nedenle psikolojik dayanıklılığı geliştirmenin gerekliliği gündeme gelmektedir. Psikolojik dayanıklılığın geliştirilebilmesi için ise psikolojik dayanıklılık ile ilişkili olan koruyucu faktörlerin hedef alınması işlevsel görünmektedir. Bu çalışma, diyalektik davranış terapisi beceri eğitiminin içeriği doğrultusunda şekillendirilmiştir. Bu eğitim kapsamında ele alınan özelliklerin psikolojik dayanıklılığa katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma, diyalektik davranış terapisi beceri eğitimi kapsamında geliştirilmesi hedeflenen bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin psikolojik dayanıklılık ile ilişkilerini incelemeyi içermektedir.

Diyalektik davranış terapisi, öncelikle sınır kişilik bozukluğu ile kendine zarar verme ve intihar davranışları olan bireyler için geliştirilen, zamanla farklı alanlarda da uygulanmaya başlanan ve etkililiği bilimsel çalışmalarla desteklenen bir tedavi yaklaşımıdır (Linehan, 1993, 2015). Diyalektik davranış terapisi; bireysel terapi, grup beceri eğitimi, seanslar arası telefon görüşmesiyle koçluk ve tedavi ekibinin konsültasyon toplantısı bileşenlerinden oluşan bütüncül bir müdahaledir (Linehan, 1993). Öz saygıyı arttırmak, işlevsel olmayan ve uyum bozucu davranışları azaltmak, psikopatolojik belirtileri (kaygı, stres, depresyon gibi) azaltmak, olumlu duyguları arttırmak, sorun çözme becerilerini geliştirmek gibi hedefler diyalektik davranış terapisinin odağındadır (Linehan, 1993). Müdahalenin bir parçası olarak bu doğrultuda uygulanan beceri eğitiminde bilinçli farkındalık, duygu düzenleme, sıkıntıya dayanma ve kişilerarası etkililik becerilerine dair modüller yer almaktadır (Linehan, 2015). Öğretilen bu becerilerin kişilerin psikolojik dayanıklılık ve yaşam kalitesini arttırarak daha yaşanabilir bir hayata sahip olmalarına katkı sağladığı düşünülmektedir (Linehan, 1993, 2015). Diyalektik davranış terapisi ergenler ve yetişkinler gibi farklı yaş gruplarında, farklı kültürlerde ve farklı sorunlara yönelik olarak uygulanabilmektedir (Fleming vd., 2015; Harned vd., 2014; Navarro-Haro vd., 2018; Roosen vd., 2012; Sehati vd., 2019; Üstündağ-Budak vd., 2019). Yapılan çalışmalarda diyalektik davranış terapisi müdahalesi sonrasında katılımcıların psikopatolojik belirtilerinin azaldığı, intihar ve/veya kendine zarar verme, madde kullanımı gibi davranışlarının azaldığı, işlevsellik düzeyi ve yaşam kalitesinin arttığı belirlenmiştir (Fleming

vd., 2015; Harned vd., 2014; Navarro-Haro vd., 2018; Roosen vd., 2012; Sehati vd., 2019; Üstündağ-Budak vd., 2019). Bu bilgilerden yola çıkılarak, diyalektik davranış terapisi kapsamında ele alınan bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin psikolojik dayanıklılıkla da ilişki olabileceği ve bu becerileri geliştirmenin psikolojik dayanıklılığa katkı sağlayabileceği düşünülmüştür.

Bilinçli farkındalık (veya bilgece farkındalık), yargılayıcı olmadan ve andan kopmadan zihni bilinçli bir şekilde içinde bulunulan ana odaklama durumudur (Linehan, 1993, 2015). Bu kavram, kişinin günlük yaşamına getirdiği andaki farkındalık ile ilgilidir (Linehan, 1993, 2015). Bilinçli farkındalık halinde kişi her anın yeni bir başlangıç ve biricik olduğunu algılayabilir, anın akışına ona tutunmadan veya onu bastırmadan katılabilir, düşüncelerin, duyguların, duyuların, görüntülerin gelip gidişini deneyimleyebilir (Linehan, 1993, 2015). Son yıllarda bilinçli farkındalık uygulamaları ruh sağlığı alanındaki müdahalelere dahil edilerek yaygınlaşmıştır (Baer vd., 2006). Bu kapsamda bilinçli farkındalık, psikolojik belirtileri azaltmak ve psikolojik iyilik halini arttırmak için öğrenilebilecek ve uygulanacak beceriler bütünü olarak kavramsallaştırılabilmektedir (Baer vd., 2006). Bilinçli farkındalık diğer beceriler için bir öncül olarak görüldüğünden diyalektik davranış terapisi beceri eğitiminin ilk modülünü bilinçli farkındalık becerisi oluşturmaktadır (Linehan, 2015). Katılımcılar öncelikle bilinçli farkındalık becerilerini, ardından da bununla birlikte duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerini geliştirebilmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, farklı ülkelerde ve örneklemelerde yapılan çalışmalarda bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu (Bajaj & Pande, 2016; Keye & Pidgeon, 2013; Montero-Marin vd., 2015; Pidgeon & Keye, 2014) ve bilinçli farkındalığın psikolojik dayanıklılığı yordadığı bulunmuştur (Bajaj & Pande, 2016; Keye & Pidgeon, 2013). Ayrıca, koruma altındaki ve ruh sağlığı merkezlerindeki çocuklarla yapılan bir çalışmada, bilinçli farkındalık odaklı sanatsal etkinliklerin yer aldığı bir müdahale programının çocuklarda psikolojik dayanıklılığı artıracak yönde etkili olabileceği belirlenmiştir (Coholic, vd., 2012). Benzer şekilde, bilinçli farkındalık uygulamaları içeren müdahalelerin, travmatik olaylara maruz kalan veya risk altındaki kişilerde travma sonrası stres bozukluğu oluşumunun engellenmesi, belirtilerin azaltılması ve psikolojik dayanıklılığının artırılması yönünde etkili olabileceği belirtilmiştir (Hosseinian & Nooripour, 2019; Thompson vd., 2011). Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, kişilerin bilinçli farkındalık düzeyi arttıkça psikolojik dayanıklılık düzeyinin de artacağı (Nila vd., 2016), dolayısıyla psikolojik dayanıklılığı güçlendirmek için bilinçli farkındalığı hedef almanın önemli olduğu görülmektedir.

Duygu düzenleme, kişinin hedeflerine ulaşabilmek için duygusal tepkileri ile bunların yoğunluk ve zamansal özelliklerini gözleme, değerlendirme ve değiştirmeden sorumlu dışsal ve içsel süreçlerden oluşur (Thompson, 1994). Duygu düzenleme duyguların bilinçli bir şekilde farkında olma, duyguları tanıma ve doğru bir şekilde isimlendirme, o anki duygulara sebep olan ve sürdüren faktörleri belirleyebilme, duyguları uyumlu bir şekilde aktif olarak değiştirebilme, istenmeyen duygular değiştirilemediği zaman onları kabul etme ve onlara tahammül gösterme, kişisel hedeflere ulaşmak için gerekli olduğu takdirde olumsuz duyguları tetikleme olasılığı olan durumlara girme ve bunlarla yüzleşme, zorlayıcı duygularla baş etmeye çalışırken kendi kendine destek sağlayabilmeyi kapsamaktadır (Berking, 2007, akt. Grant vd., 2018). Kişiler bu becerileri başarılı bir şekilde uygulayamadığında, bu becerileri hiç edinemediği için

uygulamayı deneyemediğinde ve/veya bu becerilere ulaşabilecekken uygulamayı denemediğinde duygu düzenlemenin başarısız olduğu düşünülmektedir (Berking, 2007, akt. Grant vd., 2018). Duygu düzenleme ile ilişkili sorunların istenmeyen duyguların artmasına ve psikopatoloji oluşumuna katkı sağladığı bilinmektedir (Grant vd., 2018). Duygu düzenleme konusunda verilecek eğitim duygusal hassasiyeti, duygularının yoğunluğu ve/veya duygusal sıkıntıları yüksek kişilere faydalı olmaktadır (Linehan, 1993, 2015).

Alanyazında duygu düzenleme becerileri olumlu duyguların deneyimlenebilmesi ve olumsuz duyguların azaltılarak düzenlenebilmesi açısından psikolojik dayanıklılık için önemli bir faktör olarak görülmektedir (Kay, 2016). Özellikle olumlu duyguları hissetme ve arttırma becerileri gelişmiş kişilerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin de yüksek olduğu belirlenmiştir (Tugade & Fredrickson, 2007). Depresyon ve kaygı bozuklukları olan yetişkinlerle yapılan bir çalışmada, işlevsel bilişsel duygu düzenleme stratejilerini uygulamanın (planlamaya odaklanma, olumlu yeniden değerlendirme vb.) psikolojik dayanıklılık ile pozitif yönde ilişkili olduğu ve psikolojik dayanıklılığı yordadığı belirlenmiştir (Min vd., 2013). Benzer şekilde, ergenlerle yapılan bir çalışmada genel duygu düzenleme becerilerinin ve olumlu yeniden değerlendirme bilişsel duygu düzenleme stratejisini uygulamanın psikolojik dayanıklılık ile pozitif yönde ilişkili ve psikolojik dayanıklılığın yordayıcılarından oldukları bulunmuştur (Mestre vd., 2017). Çocuklarla yapılan bir başka çalışmada ise durumu veya durumla ilgili yorumu değiştirerek hissedilen duyguyu değiştirmek şeklindeki duygu düzenleme stratejisini uygulamanın psikolojik dayanıklılık ile ilişkili ve psikolojik dayanıklılığa katkı sağlayan bir özellik olduğu sonucuna varılmıştır (Fried & Chapman, 2012). Bu bilgiler ışığında, kişilerin duygu düzenleme becerileri arttıkça psikolojik dayanıklılık düzeyinin de artacağı; dolayısıyla duygu düzenleme becerilerini geliştirmeye yönelik müdahalelerin psikolojik dayanıklılık düzeylerine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sıkıntıya dayanma, olumsuz ruh halini deneyimleyebilme ve ona dayanabilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Simons & Gaher, 2005). Sıkıntıya dayanma düzeyi düşük kişiler sıkıntıyı katlanılmaz veya baş edilemez olarak algırlar ve sıkıntılı olmayı kabullenememe, sıkıntılı olmaktan utanç duyma ve baş etme becerilerini yetersiz görme eğilimindedirler (Simons & Gaher, 2005). Sıkıntıya dayanma ruh sağlığı açısından önemlidir çünkü acıdan ve sıkıntıdan tamamen kaçınılamaz ve bu gerçeği kabul edememek acıyı ve sıkıntıyı artırır. Sıkıntıya dayanma değişim için girişimde bulunmanın bir parçasıdır, acıdan ve sıkıntıdan kaçmak ise istenilen değişimleri yapma konusunda engel oluşturur (Linehan, 1993, 2015). Sıkıntıya dayanma, kişinin çevresini farklı olması talebinde bulunmadan algılaması, güncel duygu durumunu değiştirmeye kalkışmadan deneyimlemesi, düşüncelerini ve davranış örüntülerini durdurma veya kontrol etmeye çalışmadan gözlemlemesi becerilerini kapsar (Linehan, 1993, 2015). Sıkıntıya dayanma becerileri kriz durumlarını daha da kötüleşmeden atlatabilmeyi ve durumun gerçekliğini kabul edebilmeyi sağlar (Linehan, 1993, 2015). Diyalektik davranış terapisi beceri eğitiminde duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri birbiriyle ilgili ancak birbirinden ayrı iki konu olarak ele alınmaktadır. Duygu düzenleme becerileri temelde kısa veya uzun vadede olumsuz duyguların azaltılıp olumlu duyguların artırılması ile ilişkilirken, sıkıntıya dayanma becerisi kriz durumlarını atlatabilmek, herhangi bir şey yapmadan önce durabilmek, sakinleşebilmek ve sıkıntıyı tolere edebilmekle ilgilidir.

Alanyazında sıkıntıya dayanma ve psikolojik dayanıklılığın da ilişkili kavramlar olduğu belirlenmiştir (Nila vd., 2016). Sıkıntıya dayanma düzeyi düşük kişilerin psikopatolojiler açısından risk altında olduğu, sıkıntıya dayanma düzeyi yüksek olan kişilerin ise psikolojik dayanıklılık ile bu riskten kaçınabileceği düşünülmektedir (Leyro vd., 2010). Hemşirelerle yapılan bir çalışmada sıkıntıya dayanma ile psikolojik dayanıklılık arasında pozitif bir ilişki olduğu ve sıkıntıya dayanmanın psikolojik dayanıklılığı yordadığı bulunmuştur (Falavarjani & Yeh, 2019). Benzer şekilde üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada sıkıntıya dayanma ve psikolojik dayanıklılık arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu ve sıkıntıya dayanmanın psikolojik dayanıklılığı başka değişkenler aracılığıyla yordadığı bulunmuştur (Arici-Ozcan vd., 2019). Bu bulgulardan yola çıkılarak, kişilerin sıkıntıya dayanma düzeyinin psikolojik dayanıklılık düzeyi üzerinde rol oynayan bir faktör olarak ele alınabileceği düşünülmektedir.

Alanyazındaki ilişkisel, deneysel ve müdahale odaklı çalışmalar bilinçli farkındalık uygulamalarının sağlıklı duygu düzenleme ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Roemer vd., 2015). Bilinçli farkındalığın duygu düzenlemede yaşanan zorluklarla ters yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir (Sharma & Singh, 2016). Ayrıntılı olarak inceleme yapılan başka bir çalışmada; tanımlama ve tepkisizlik bilinçli farkındalık boyutlarının kabul, yeniden değerlendirme, sorun çözme, duyguları deneyimleme ile pozitif yönde ve ifade etmeyi bastırma duygu düzenleme stratejileri ile negatif yönde, gözlemlene ve yargılamama bilinçli farkındalık boyutlarının ise ruminasyon duygu düzenleme stratejisi ile sırasıyla pozitif ve negatif yönde yakın ilişkili olduğu belirtilmiştir (Iani vd., 2019). Üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada, bilinçli farkındalığın duyguları ayırt edebilme ile pozitif, duygu düzenleme güçlüğü ve duygusal değişkenlik ile negatif yönde ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır (Hill & Updegraff, 2012). Çalışan bireylerle yapılan bir başka çalışmada, bilinçli farkındalığın duygusal tükenme ve olumsuz duyguları bastırıp, sahte bir olumlu duygu ifadesi göstermek şeklindeki yüzeysel duygu düzenleme stratejisini uygulama ile ters yönde ilişkili olduğu, bilinçli farkındalık odaklı müdahale programına katılan çalışanların katılmayanlara kıyasla duygusal tükenme ve olumsuz duyguları bastırıp, sahte bir olumlu duygu ifadesi göstermek şeklindeki yüzeysel duygu düzenleme stratejisi kullanımının azaldığı bulunmuştur (Hülshager vd., 2013). Ek olarak, bilinçli farkındalığın (özel olarak farkındalık ve kabullenme alanları) duygusal uyarılma derecesi, bedensel belirtiler gibi duygu durumundaki değişikliklere yönelik dikkati artırarak, bu duyum ve deneyimlere yargılayıcı olmayan bir açıklıkla yaklaşarak yönetici kontrolü de (executive control) arttırdığı; böylece duygu düzenlemeye katkı sağladığı düşünülmektedir (Teper vd., 2013). Bu bulgular göz önünde bulundurulduğunda, bilinçli farkındalık düzeyinin duygu düzenleme üzerinde rol oynayabileceği anlaşılmaktadır.

Benzer şekilde, sigara kullanan kişilerle yapılan bir çalışmada, bilinçli farkındalık ve sıkıntıya dayanmanın pozitif yönde ilişkili olduğu ve bilinçli farkındalığın (özellikle farkındalıkla davranma ve yargılamadan kabul etme) sıkıntıya dayanmayı yordadığı bulunmuştur (Luberto vd., 2014). Bilinçli farkındalık düzeyini artırarak sıkıntıya dayanma düzeyini yükseltmenin sigarayı bırakmaya yardımcı olabileceği düşünülmüştür (Luberto vd., 2014). Romantik ilişkisi olan kadınlarla yapılan bir çalışmada bilinçli farkındalık ve sıkıntıya dayanmanın pozitif yönde ilişkili olduğu ve bilinçli farkındalığın (özellikle içsel deneyimleri yargılamama ve tepkisiz kalma) sıkıntıya dayanmayı yordadığı belirlenmiştir (Brem vd., 2016). Bilinçli farkındalık yardımıyla sıkıntıya dayanma düzeyinin artırılmasının kadınların, romantik

partnerlerine uyguladığı flört şiddetini azaltıcı etkisi olabileceği düşünülmüştür (Brem vd., 2016). Ek olarak, üniversite öğrencileri (Carpenter vd., 2019), ergenler (Hosseinian & Nooripour, 2019), yetişkinler (Nila vd., 2016) ve mesleki tükenmişlik yaşayan hemşireler (Motaghedi vd., 2016) gibi farklı örneklerde ve farklı ülkelerde yapılan çalışmalar bilinçli farkındalık temelli müdahalelerin sıkıntıya dayanma düzeyini artırıcı etkisi olduğunu göstermektedir. Bu bulgulardan yola çıkılarak bilinçli farkındalık düzeyinin sıkıntıya dayanma düzeyi üzerinde bir rolü olabileceği anlaşılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı yetişkinlerde psikolojik dayanıklılık ile bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma arasındaki ilişkileri incelemektir. Bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin psikolojik dayanıklılığı artıran özelliklerden olabileceği düşünülmektedir. Bilinçli farkındalık becerisi, diyalektik davranış terapisi beceri eğitiminde duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri için bir öncül olarak görüldüğünden (Linehan, 2015), bu çalışmada bilinçli farkındalık bağımsız değişken, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma ise aracı değişkenler olarak ele alınmıştır. Çalışmanın hipotezleri şu şekildedir:

- 1- Kişilerin bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri psikolojik dayanıklılık düzeylerini yordamaktadır; bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri arttıkça psikolojik dayanıklılık düzeyi de artar.
- 2- Kişilerin bilinçli farkındalık becerileri ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkide duygu düzenleme becerilerinin aracı rolü vardır.
- 3- Kişilerin bilinçli farkındalık becerileri ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkide sıkıntıya dayanma becerilerinin aracı rolü vardır.
- 4- Kişilerin bilinçli farkındalık becerileri ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkide duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin aracı rolü vardır.

Araştırmanın Önemi

Daha önce bahsedildiği üzere, psikolojik dayanıklılık önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Psikolojik dayanıklılığı desteklemek için ise diyalektik davranış terapisi beceri eğitimi gibi müdahalelerden faydalanılabileceği öngörülmektedir. Bu amaçla öncelikle ilişkisel bir çalışma ile gelecekteki klinik çalışmalar için bir fikir oluşturmak önemli görünmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın hem ulusal hem de uluslararası alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, çalışma bulgularının psikolojik dayanıklılığı artırmak adına yapılabilecek klinik müdahalelere dair fikir sağlayabileceği tahmin edilmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, yetişkinlerde psikolojik dayanıklılık ile bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri arasındaki ilişkilerinin incelenmesine dayanan, nicel yöntemle

yürütülmüş, ilişkisel ve kesitsel (Büyüköztürk vd., 2018) bir çalışmadır. Araştırmanın hedef kitlesinin genel hatlarıyla 18-65 yaş aralığındaki kişiler olduğu söylenebilir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Çalışmaya, Türkiye’de yaşayan 18-63 yaş arası ($Ort. = 29,48$, $SS = 9,38$) toplam 353 kişi katılmıştır. Katılımcıların çoğunluğu kadın ($N = 237$, %67,1), üniversite ve üstü eğitim seviyesinde ($N = 300$, %84,9) kişilerden oluşmaktadır. Katılımcılardan 202’si (%57,2) romantik ilişkisi olduğunu (evlilik, nişanlılık, flört gibi) belirtmiştir. Başta İstanbul, Ankara, İzmir olmak üzere toplamda 44 farklı şehirden katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcılardan 193’ü (%54,7) bir işte çalıştığını bildirmiştir. Katılımcılar üniversite öğrencileri ile ev hanımı, mühendis, psikolog, öğretmen, memur, akademisyen, teknik personel gibi çeşitli meslek gruplarından kişilerden oluşmaktadır

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Çalışma öncesinde Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 36/22 sayılı kararlar alınmıştır. Katılımcılara kolayda ve kartopu örnekleme yöntemleriyle ulaşılmıştır. Çalışmanın verileri internet üzerinden dağıtılan anketler aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden kişilere çalışmanın amacı, uygulanacak anket, katılımcıların hakları, gönüllülük, gizlilik ve çalışmadan çekilme durumlarına ilişkin bilgi (Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu) sunulmuştur. Katılımcılara Sosyodemografik Bilgi Formu, Connor-Davidson Psikolojik Sağlamlık Ölçeği, Beş Faktörlü Bilgece Farkındalık Ölçeği-Kısa Formu, Duygu Düzenleme Becerileri Ölçeği ve Sıkıntıya Dayanma Ölçeği uygulanmıştır.

Sosyodemografik Bilgi Formu

Katılımcıların sosyodemografik özelliklerini belirlemeye yönelik olarak araştırmacı tarafından hazırlanmış sorulardan oluşmaktadır. Sorular yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, romantik ilişki durumu, aylık ortalama gelir, çalışma durumu, meslek, yaşanılan şehir, güncel fiziksel ve psikiyatrik tanımlar gibi özellikleri değerlendirmektedir.

Connor-Davidson Psikolojik Sağlamlık Ölçeği

Connor ve Davidson (2003) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Kararımak (2010) tarafından yapılmıştır. Ölçek 25 maddeden oluşmaktadır ve “0 = Hiç doğru değil” - “4 = Neredeyse her zaman doğru” olmak üzere 5’li Likert şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan yüksek psikolojik dayanıklılık düzeyini yansıtmaktadır. Ölçeğin orijinali 5 faktörlü bir yapıya sahipken, Türkçe versiyonu “Azim ve Kişisel Yeterlilik” (Madde 1, 5, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25), “Olumsuz Duyguyu Hoş Görme” (Madde 4, 6, 7, 8, 13, 14), “Maneviyata Eğilim” (Madde 3, 9, 20) olarak 3 faktörlü bir yapı sergilemiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında faktör yükü 0,30’dan düşük olduğu için 2 numaralı madde faktörlere dahil edilmemiştir. Tüm ölçek için Cronbach alfa değeri ölçeğin orijinal versiyonunda 0,89, Türkçe versiyonunda ise 0,92 olarak bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında ölçekten alınan toplam puan üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Tüm ölçek için bu çalışmadaki Cronbach alfa değeri 0,93 olarak bulunmuştur.

Beş Faktörlü Bilgece Farkındalık Ölçeği-Kısa Formu

Baer vd. (2006) tarafından geliştirilen 39 maddelik Beş Boyutlu Bilinçli Farkındalık Ölçeği'nin Tran vd. (2013) tarafından oluşturulan kısa formudur. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Ayalp ve Hisli Şahin (2018) tarafından yapılmıştır. Ölçek 20 maddeden oluşmakta ve maddeler “1 = Hiçbir Zaman” - “5 = Hemen Her Zaman” olmak üzere 5’li Likert şeklinde puanlanmaktadır. 5, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 ve 16 numaralı maddeler ters kodlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan yüksek bilinçli farkındalık düzeyini yansıtmaktadır. Ölçeğin “Dikkati Düzenleyebilme” (Madde 9, 10, 11, 12), “Yargılamadan Gözleme ve İzleme” (Madde 13, 14, 15, 16), “Etkilenmeden Gözleme ve İzleme” (Madde 17, 18, 19, 20), “Duyumsal Farkındalık” (Madde 1, 2, 3, 4), “Duyularını İsimlendirebilme” (Madde 5, 6, 7, 8) şeklinde adlandırılan 5 alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında da bu faktör yapısı doğrulanmıştır. Ölçeğin orijinal versiyonunda her bir boyut için Cronbach alfa değerleri 0,69-0,89 aralığında bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe versiyonunda ise tüm ölçek için Cronbach alfa değeri 0,71 olarak bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında ölçekten alınan toplam puan üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Tüm ölçek için bu çalışmadaki Cronbach alfa değeri 0,81 olarak bulunmuştur.

Duygu Düzenleme Becerileri Ölçeği

Berking ve Znoj (2008) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Vatan ve Oruçlular Kahya (2018) tarafından yapılmıştır. Ölçek 27 maddeden oluşmaktadır ve “0 = Hiç” - “4 = Neredeyse Her Zaman” olmak üzere 5’li Likert şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar yüksek duygu düzenleme becerisi düzeyini yansıtmaktadır. Ölçeğin “Farkındalık” (Madde 1, 12, 19), “Beden Duyumları” (Madde 7, 14, 24), “Netlik” (Madde 6, 13, 25), “Anlama” (Madde 3, 11, 20), “Kabul” (Madde 5, 17, 23), “Tolerans” (Madde 4, 18, 26), “Yüzleşmeye Hazırlanma” (Madde 8, 16, 22), “Öz-Destek” (Madde 9, 15, 27), “Değişimleme” (Madde 2, 10, 21) olmak üzere 9 alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında da bu faktör yapısı doğrulanmıştır. Tüm ölçek için Cronbach alfa değeri ölçeğin orijinal versiyonunda 0,93, Türkçe versiyonunda ise 0,89 olarak bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında ölçekten alınan toplam puan üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Tüm ölçek için bu çalışmadaki Cronbach alfa değeri 0,95 olarak bulunmuştur.

Sıkıntıya Dayanma Ölçeği

Simons ve Gaher (2005) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Sargın vd. (2012) tarafından yapılmıştır. Ölçek 15 maddeden oluşmaktadır ve “1 = Tamamen Katılıyorum” - “5 = Hiç Katılmıyorum” olmak üzere 5’li Likert şeklinde puanlanmaktadır. 6 numaralı madde ters kodlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan yüksek sıkıntıya dayanma düzeyini yansıtmaktadır. Ölçeğin orijinali 4 alt boyuta sahipken, Türkçe versiyonunun “Tolerans” (Madde 1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 15), “Regülasyon” (Madde 8, 13, 14), “Öz-Yeterlilik” (Madde 6, 7, 9) olmak üzere 3 alt boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Ölçeğin hem orijinal hem de Türkçe versiyonunda Cronbach alfa değerleri tüm ölçek için 0,89 olarak bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında ölçekten alınan toplam puan üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Tüm ölçek için bu çalışmadaki Cronbach alfa değeri 0,91 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Çalışmada toplanan veriler SPSS 23 paket programı ile analiz edilmiştir. Çevrimiçi ankette bütün soruların cevaplanması zorunlu olarak işaretlendiği için kayıp veri bulunmamaktadır. Analizler yapılmadan önce psikolojik dayanıklılık, bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma değişkenlerinin normal dağılıp dağılmadıkları kontrol edilmiştir. Değişkenlerin eğiklik ve basıklık değerleri istenilen aralıkta bulunduğu için ve histogram grafikleri normal dağılıma işaret ettiği için normal dağılım koşulunun sağlandığı (Kim, 2013) belirlenmiştir. Ardından, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları ve betimleyici istatistikler hesaplanmıştır. Değişkenlere yönelik gruplar arası karşılaştırma yapmak için bağımsız örnek t testi, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için korelasyon analizi, hipotezleri test etmek için PROCESS Macro 3.4.1 versiyonunun SPSS üzerine eklenmesi ile model analizi kullanılmıştır. PROCESS Macro’da Yeniden Örnekleme (Bootstrap) yöntemi ile dolaylı etkilerin anlamlılığı değerlendirilmiştir. Yeniden Örnekleme (Bootstrap) güven aralığının 0 içerip içermemesine göre dolaylı etkinin (aracılık) anlamlı olup olmadığına karar verilmiştir. Sonuçlar, Yeniden Örnekleme (Bootstrap) güven aralığında 0 varsa aracılık etkisinin anlamsız olduğu, 0 yoksa aracılık etkisinin anlamlı olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Yeniden Örnekleme (Bootstrap) örnekleme 5000 olarak belirlenmiştir. Dolaylı etkiler için %95 anlamlılık düzeyinde Bias Corrected (BC) Bootstrap güven aralığı hesaplanmıştır (Hayes, 2022).

Bulgular

Çalışmadaki değişkenlere ait betimleyici istatistikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1.

Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	Ort.	SS	Min.	Maks.	Eğiklik	Basıklık
Psikolojik Dayanıklılık	66,45	17,26	1	100	-0,517	0,567
Bilinçli Farkındalık	68,09	10,18	43	96	-0,101	-0,179
Duygu Düzenleme	69,75	19,03	7	108	-0,453	0,243
Sıkıntıya Dayanma	50	12,58	18	75	-0,348	-0,322

Ort.: Ortalama, SS: Standart Sapma, Min.: Minimum, Maks.: Maksimum

Hipotez testlerinden önce, değişkenlere dair genel bir fikir edinmek amacıyla ilk olarak, araştırma değişkenlerini cinsiyet açısından karşılaştırmak için bağımsız örnek t testi uygulanmıştır. Kadınların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin (*Ort.* = 65,16, *SS* = 16,66) erkeklerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinden (*Ort.* = 69,12, *SS* = 18,30) anlamlı şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir ($t(350) = -2,023, p < 0,05$). Öte yandan bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri açısından kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2.

Değişkenlerin Cinsiyet Açısından Karşılaştırılması

Değişkenler	Cinsiyet	n	Ort	SS	t	SD	p
Psikolojik	Kadın	237	65,16	16,66	-2,023	350	0,04*
Dayanıklılık	Erkek	115	69,12	18,30			
Bilinçli	Kadın	237	68,07	10,62	0,017	350	0,99
Farkındalık	Erkek	115	68,05	9,05			
Duygu	Kadın	237	69,99	18,60	0,402	350	0,69
Düzenleme	Erkek	115	69,12	19,98			
Sıkıntıya	Kadın	237	49,47	12,75	-1,071	350	0,29
Dayanma	Erkek	115	51	12,22			

* $p < 0,05$

Benzer şekilde, psikiyatrik tanısı olan ve olmayan katılımcıları araştırma değişkenleri açısından karşılaştırmak için bağımsız örnek t testi uygulanmıştır. Psikiyatrik tanısı olan katılımcıların bilinçli farkındalık düzeylerinin ($Ort. = 64,84$, $SS = 11,37$) psikiyatrik tanısı olmayan katılımcıların bilinçli farkındalık düzeylerinden ($Ort. = 68,47$, $SS = 9,91$) anlamlı şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir ($t(351) = -2,075$, $p < 0,05$). Öte yandan psikolojik dayanıklılık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri açısından psikiyatrik tanısı olanlar ve olmayanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3.

Değişkenlerin Psikiyatrik Tanı Açısından Karşılaştırılması

Değişkenler	Tanı	n	Ort	SS	t	SD	p
Psikolojik	Var	37	61,78	19,07	-1,742	351	0,08
Dayanıklılık	Yok	316	66,99	16,99			
Bilinçli	Var	37	64,84	11,37	-2,075	351	0,04*
Farkındalık	Yok	316	68,47	9,91			
Duygu	Var	37	67,32	18,11	-0,819	351	0,41
Düzenleme	Yok	316	70,03	19,14			
Sıkıntıya	Var	37	46,97	11,37	-1,551	351	0,12
Dayanma	Yok	316	50,36	12,69			

* $p < 0,05$

Ardından, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda psikolojik dayanıklılığın bilinçli farkındalık ($r = 0,50$, $p < 0,01$), duygu düzenleme ($r = 0,56$, $p < 0,01$) ve sıkıntıya dayanma ($r = 0,40$, $p < 0,01$) becerileri ile pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı şekilde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde, çalışmadaki aracı değişkenler olan duygu düzenleme ile sıkıntıya dayanma becerileri arasında da pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur ($r = 0,41$, $p < 0,01$). Bağımsız değişken olan bilinçli farkındalığın da aracı değişkenler olan duygu düzenleme ($r = 0,45$, $p < 0,01$) ve sıkıntıya dayanma ($r = 0,50$, $p < 0,01$) becerileri ile pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı şekilde ilişkili olduğu görülmüştür. Korelasyon değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

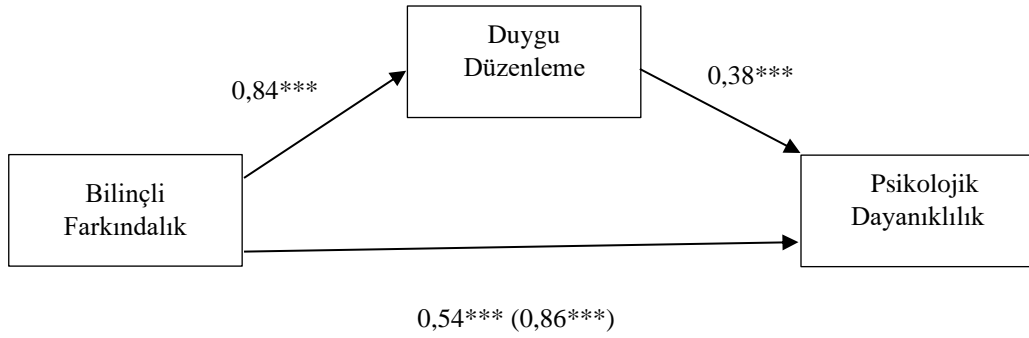
Tablo 4.*Değişkenler Arası Korelasyon Değerleri*

Değişkenler	1	2	3	4
Psikolojik Dayanıklılık¹	1	0,50**	0,56**	0,40**
Bilinçli Farkındalık²		1	0,45**	0,50**
Duygu Düzenleme³			1	0,41**
Sıkıntıya Dayanma⁴				1

** $p < 0,01$

Bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiye duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin aracılık edip etmediğini test etmek için PROCESS Macro'daki Model 4 kullanılmıştır. İlk önce basit aracılık modelleri ile duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkideki aracı rolleri ayrı ayrı incelenmiş, ardından paralel çoklu aracılık modeli ile duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri modele birlikte dahil edilerek bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkideki aracı rolleri beraber incelenmiştir. Böylece modeldeki değişken sayısı ve değişkenlerin birlikte ele alınmasının sonuçlar üzerinde farklılık yaratıp yaratmayacağı incelenmek istenmiştir. Bu nedenle değişkenler arasındaki ilişkilere dair daha detaylı bilgi edinebilmek adına hem ayrı ayrı hem de birlikte değerlendirmeler yapılmıştır.

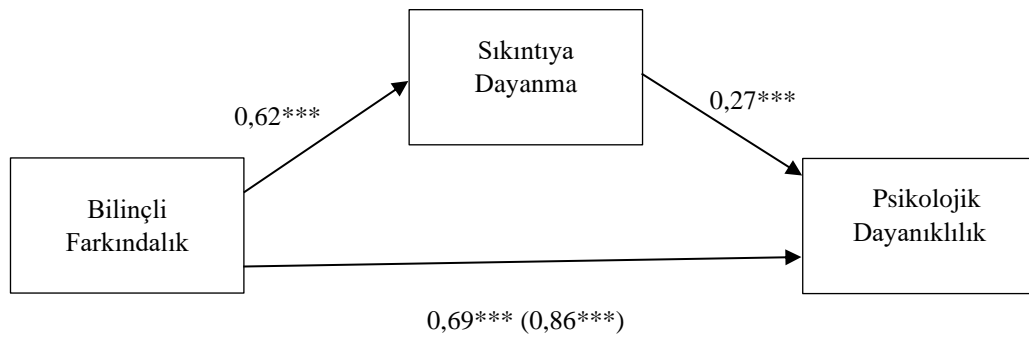
Oluşturulan ilk basit aracılık modelinde, bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide duygu düzenleme becerisinin aracı rolü incelenmiştir. Bulgular bilinçli farkındalığın psikolojik dayanıklılık üzerindeki toplam yordayıcı etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir ($B = 0,86$, $SH = 0,08$, $t = 10,89$, $p < 0,00$). Modelin anlamlı olduğu ve bilinçli farkındalık ile duygu düzenleme becerilerinin psikolojik dayanıklılığa ait varyansın %39'unu açıkladığı görülmüştür ($R^2 = 0,39$, $F(2, 350) = 112,69$, $p < 0,00$). Duygu düzenleme becerileri modelde olmadığında ise bilinçli farkındalığın psikolojik dayanıklılığa ait varyansın %25'ini açıkladığı belirlenmiştir ($R^2 = 0,25$, $F(1, 351) = 118,49$, $p < 0,00$). Bilinçli farkındalığın psikolojik dayanıklılık üzerindeki doğrudan yordayıcı etkisinin de anlamlı olduğu bulunmuştur ($B = 0,54$, $SH = 0,08$, $t = 6,80$, $p < 0,00$). Ayrıca bilinçli farkındalığın duygu düzenleme becerisini pozitif yönde ve anlamlı olarak yordadığı belirlenmiştir ($B = 0,84$, $SH = 0,09$, $t = 9,33$, $p < 0,00$). Duygu düzenleme becerisinin de psikolojik dayanıklılığı pozitif yönde ve anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur ($B = 0,38$, $SH = 0,04$, $t = 8,95$, $p < 0,00$). Bootstrap analizi bulgularına göre bilinçli farkındalığın duygu düzenleme becerisi aracılığıyla psikolojik dayanıklılık üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu belirlenmiştir ($B = 0,32$, %95 GA = 0,22 - 0,43, $SH = 0,06$). Sonuç olarak, bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide duygu düzenleme becerisinin kısmi aracılık rolü olduğu saptanmıştır. Model Şekil 1'de gösterilmiştir.

*** $p < 0,00$

Şekil 1. Bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide duygu düzenleme becerisinin aracı rolü

Oluşturulan ikinci basit aracılık modelinde, bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide sıkıntıya dayanma becerisinin aracı rolü incelenmiştir. Bulgular bilinçli farkındalığın psikolojik dayanıklılık üzerindeki toplam yordayıcı etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir ($B = 0,86$, $SH = 0,08$, $t = 10,89$, $p < 0,00$). Modelin anlamlı olduğu ve bilinçli farkındalık ile sıkıntıya dayanma becerilerinin psikolojik dayanıklılığa ait varyansın %28'ini açıkladığı görülmüştür ($R^2 = 0,28$, $F(2, 350) = 68,28$, $p < 0,00$). Sıkıntıya dayanma modelde olmadığında ise bilinçli farkındalık psikolojik dayanıklılığa ait varyansın %25'ini açıkladığı belirlenmiştir ($R^2 = 0,25$, $F(1, 351) = 118,49$, $p < 0,00$). Bilinçli farkındalığın psikolojik dayanıklılık üzerindeki doğrudan yordayıcı etkisinin de anlamlı olduğu bulunmuştur ($B = 0,69$, $SH = 0,09$, $t = 7,73$, $p < 0,00$). Ayrıca, bilinçli farkındalığın sıkıntıya dayanma becerisini pozitif yönde ve anlamlı olarak yordadığı belirlenmiştir ($B = 0,62$, $SH = 0,06$, $t = 10,84$, $p < 0,00$). Sıkıntıya dayanma becerisinin de psikolojik dayanıklılığı pozitif yönde ve anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur ($B = 0,27$, $SH = 0,07$, $t = 3,71$, $p < 0,00$). Bootstrap analizi bulgularına göre bilinçli farkındalığın sıkıntıya dayanma becerisi aracılığıyla psikolojik dayanıklılık üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu belirlenmiştir ($B = 0,17$, %95 GA = 0,07 - 0,28, $SH = 0,05$). Sonuç olarak, bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide sıkıntıya dayanma becerisinin kısmi aracılık rolü olduğu saptanmıştır. Model Şekil 2'de gösterilmiştir.

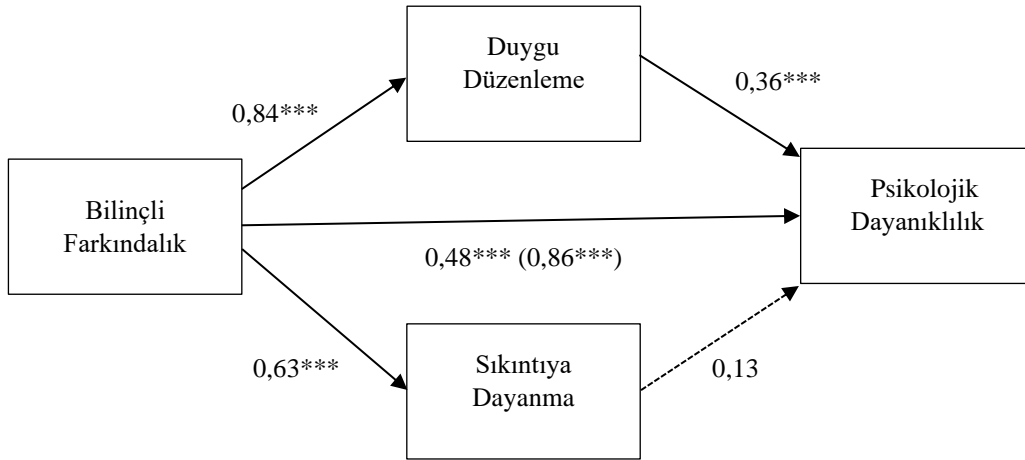

*** $p < 0,00$

Şekil 2. Bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide sıkıntıya dayanma becerisinin aracı rolü

Ek olarak, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri birlikte ele alındığında bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık ilişkisindeki aracı rollerinin nasıl olacağını incelemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda oluşturulan paralel çoklu aracılık modelinde bilinçli farkındalık bağımsız değişken, psikolojik dayanıklılık bağımlı değişken, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri ise aracı değişkenler olarak modele birlikte dahil edilmiştir.

Bulgular bilinçli farkındalığın psikolojik dayanıklılık üzerindeki toplam yordayıcı etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir ($B = 0,86$, $SH = 0,08$, $t = 10,89$, $p < 0,00$). Modelin anlamlı olduğu ve bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin psikolojik dayanıklılığa ait varyansın %40'ını açıkladığı görülmüştür ($R^2 = 0,40$, $F(3, 349) = 76,91$, $p < 0,00$). Duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri modelde olmadığında ise bilinçli farkındalık psikolojik dayanıklılığa ait varyansın %25'ini açıkladığı belirlenmiştir ($R^2 = 0,25$, $F(1, 351) = 118,49$, $p < 0,00$). Bilinçli farkındalığın psikolojik dayanıklılık üzerindeki doğrudan yordayıcı etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur ($B = 0,48$, $SH = 0,09$, $t = 5,54$, $p < 0,00$). Bilinçli farkındalığın duygu düzenleme ($B = 0,84$, $SH = 0,09$, $t = 9,33$, $p < 0,00$) ve sıkıntıya dayanma ($B = 0,63$, $SH = 0,06$, $t = 10,84$, $p < 0,00$) becerilerini pozitif yönde ve anlamlı olarak yordadığı belirlenmiştir. Duygu düzenleme becerisi psikolojik dayanıklılığı pozitif yönde ve anlamlı olarak yordarken ($B = 0,36$, $SH = 0,04$, $t = 8,25$, $p < 0,00$), sıkıntıya dayanmanın psikolojik dayanıklılığı anlamlı olarak yordamadığı bulunmuştur ($B = 0,13$, $SH = 0,07$, $t = 1,91$, $p > 0,05$). Bootstrap analizi bulgularına göre bilinçli farkındalığın duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri aracılığıyla psikolojik dayanıklılık üzerindeki toplam dolaylı etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir ($B = 0,38$, %95 GA = 0,26 - 0,52, $SH = 0,07$). Modeldeki bireysel dolaylı etkiler incelendiğinde, bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiye duygu düzenleme becerisinin kısmi aracılık ettiği saptanmıştır ($B = 0,30$, %95 GA = 0,20 - 0,42, $SH = 0,06$). Öte yandan, bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide sıkıntıya dayanmanın aracı rolünün olmadığı belirlenmiştir ($B = 0,08$, %95 GA = -0,01 - 0,18, $SH = 0,05$). Model Şekil 3'te gösterilmiştir.

*** $p < 0,00$

Anlamsız olan yol kesik çizgilerle gösterilmiştir.

Şekil 3. Bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin birlikte aracı rolü

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada yetişkinlerde psikolojik dayanıklılık ile bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma arasındaki ilişkileri incelemek amaçlanmıştır. Diyalektik davranış terapisi beceri eğitiminde katılımcıların becerilerini artırarak kendileri için yaşanabilir bir hayat inşa etmeleri, psikolojik olarak daha dayanıklı olmaları yönündeki hedefler göz önünde bulundurularak, bu eğitimin içeriği doğrultusunda çalışmanın çerçevesi çizilmiştir. Bu

nedenle psikolojik dayanıklılık, bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma çalışmanın değişkenleri olarak belirlenmiştir.

Yapılan bağımsız örnek t testi sonucunda, erkeklerin psikolojik dayanıklılık düzeyinin kadınların psikolojik dayanıklılık düzeyinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Alanyazına bakıldığında bu konudaki bulguların tutarlı olmadığı görülmektedir. Örneğin, yapılan çalışmaların bazılarında psikolojik dayanıklılık düzeyi açısından cinsiyetler arasında bir farklılık bulunmadığı (Connor & Davidson, 2003; Kararımak, 2010; Ülker Tümlü & Recepoğlu, 2013), bazı çalışmalarda kadınların (Güngörmüş vd., 2015) bazı çalışmalarda ise erkeklerin (Dane & Olgun, 2016) psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ek olarak, bu çalışmada bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma düzeyleri açısından kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Daha önceki bir çalışmada bilinçli farkındalığın bazı alt boyutları açısından kadınlar ve erkekler arasında farklılık görülebilirken, toplam puanda cinsiyet açısından bir farklılık bulunmamıştır (Alispahic & Hasanbegovic-Anic, 2017). Duygu düzenleme becerileri açısından bakıldığında da kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark olduğuna ve olmadığına dair farklı bulgular bulunmaktadır (Sanchis-Sanchis vd., 2020; Santos vd., 2021; Zlomke & Hahn, 2010). Ek olarak, sıkıntıya dayanma açısından yapılan incelemelerde çoğunlukla kadınlara kıyasla erkeklerin sıkıntıya dayanma düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Falavarjani & Yeh, 2019; Kiselica vd., 2014; Simons & Gaher, 2005). Bulgulardaki bu farklılıkların kullanılan ölçüm araçlarındaki ve kültürel özelliklerdeki farklılıklardan kaynaklanabileceği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla, psikolojik dayanıklılık, bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri ile cinsiyet arasındaki bağlantıya dair net bir çıkarım yapılamayacağı düşünülmektedir.

Benzer şekilde, yapılan bağımsız örnek t test sonucunda psikiyatrik tanısı olanların psikiyatrik tanısı olmayanlara kıyasla bilinçli farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu beklenen doğrultuda bir bulgudur. Bilinçli farkındalık becerisinin psikopatoloji belirtileri ile negatif ilişkili olduğu ve psikopatolojilere karşı koruyucu bir faktör olabileceği düşünülmektedir (Pepping vd., 2016; Sala vd., 2020 Vorontsova-Wenger vd., 2021). Öte yandan, psikiyatrik tanısı olan ve olmayan katılımcılar arasında psikolojik dayanıklılık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri açısından anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgular beklenenin dışındadır. Genel olarak, psikiyatrik tanısı olan kişilerin psikiyatrik tanısı olmayanlara kıyasla psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha düşük olduğu bilinmektedir (Connor & Davidson, 2003; Friberg vd., 2003). Bu durum, değişime uyum sağlamak, esneklik, başa çıkma gibi becerileri içeren psikolojik dayanıklılığın ruh sağlığı açısından koruyucu bir rol oynaması ile açıklanabilir (Selçuk, 2023). Benzer şekilde, duygu düzenlemede ve sıkıntıya dayanmada zorluk yaşamak pek çok psikopatolojinin temelinde olan deneyimlerdir. Duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma güçlüğüne pek çok psikopatoloji belirtisi ile pozitif yönde ilişkili olduğu bilinmektedir (Grant vd., 2018; Sargın vd., 2012; Simons & Gaher, 2005; Vatan & Oruçular Kahya, 2018). Dolayısıyla, bu çalışmada psikiyatrik tanısı olan ve olmayan bireyler arasında psikolojik dayanıklılık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri açısından anlamlı bir fark bulunmaması ilgi çekici bulgulardır. Bu sonuçların, örneklem özellikleri ile ilgili olabileceği düşünülmüştür. Kişilerin psikiyatrik tanıya sahip olup olmadıkları bilgisi kendi beyanları ile elde edildiği ve bu konuda araştırmacılar

tarafından herhangi bir psikiyatrik değerlendirme yapılamadığı için öz bildirim olasılığı bir karıştırıcı etkisi olabileceği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla psikolojik dayanıklılık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin psikiyatrik tanıya göre durumunu netleştirmek için yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Yapılan korelasyon analizleri ile psikolojik dayanıklılığın bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri ile pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu bulgunun alanyazındaki çalışmalarla tutarlı olduğu görülmektedir. Örneğin, psikolojik dayanıklılığın bilinçli farkındalık ile (Montero-Marín vd., 2015; Pidgeon & Keye, 2014), duygu düzenleme ile (Karreman & Vingerhoets, 2012; New vd., 2009) ve sıkıntıya dayanma ile (Falavarjani & Yeh, 2019; Nila vd., 2016) pozitif ilişkili olduğu önceki çalışmalarda da belirtilmiştir. Ayrıca, bilinçli farkındalığın duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma ile pozitif yönde ilişkili bulunması da alanyazınla tutarlı bulgulardır. Bilinçli farkındalık ve duygu düzenlemenin (Jimenez vd., 2010; Karacaoğlan & Hisli Şahin, 2016) ve bilinçli farkındalık ile sıkıntıya dayanmanın (Brem vd., 2016; Hsu vd., 2013; Luberto vd., 2014) pozitif yönde ilişkili olduğu daha önceki başka çalışmalarda da gösterilmiştir.

Çalışmada bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri psikolojik dayanıklılık üzerinde rolü olabilecek faktörler olarak ele alınmıştır. Yapılan ilk basit aracılık model analizinde bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide duygu düzenlemenin aracı rolü incelenmiştir. Hem bilinçli farkındalık hem de duygu düzenleme becerilerinin psikolojik dayanıklılığı yordadığı görülmüştür. Ayrıca, bilinçli farkındalığın duygu düzenleme becerileri üzerinden dolaylı olarak da psikolojik dayanıklılığı yordadığı belirlenmiştir. Bu bulguların alanyazındaki benzer çalışmalarla tutarlı olduğu görülmektedir. Önceki çalışmalarda da bilinçli farkındalığın psikolojik dayanıklılığı yordadığı bulunmuştur (Bajaj & Pande, 2016; Keye & Pidgeon, 2013). Bilinçli farkındalığın özellikle travmatik olaylar sonrası psikolojik dayanıklılığı destekleyen bir bileşen olarak ele alınabileceği düşünülmektedir (Thompson vd., 2011). Benzer şekilde, alanyazında duygu düzenlemenin psikolojik dayanıklılığın yordayıcılarından olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur (Mestre vd., 2017; Min vd., 2013). Duygu düzenleme becerilerinin özellikle stresli durumlarda olumsuz duyguların azaltılıp olumlu duyguların artırılması sayesinde psikolojik dayanıklılığı destekleyen bir bileşen olarak ele alınması mantıklı görünmektedir (Tugade & Fredrickson, 2007). Dolayısıyla, bilinçli farkındalık ve duygu düzenleme becerilerinin psikolojik dayanıklılığa katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Bu modeldeki bir diğer bulgu olan bilinçli farkındalığın duygu düzenleme üzerindeki olumlu yöndeki yordayıcı etkisi de önceki çalışmalarla paraleldir. Örneğin, deneysel bir çalışmada (Davidson vd., 2003) bilinçli farkındalık meditasyonları yapan kişilerde, bilinçli farkındalık meditasyonları yapmayan kişilere kıyasla olumlu duygularla ilişkili beyin bölgesindeki aktivasyonun daha fazla olduğu, kaygı ve olumsuz duygularda düşüşün daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, kesitsel bir çalışmada (Jimenez vd., 2010) bilinçli farkındalığın olumlu duyguları ve duygu düzenlemeyi yordadığı belirlenmiştir. Bilinçli farkındalığın duygu düzenlemeye katkı sağlayan bir faktör olduğu görülmektedir. Ek olarak, bilinçli farkındalık ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide duygu düzenleme becerilerinin aracılık rolünün tespit edilmesi bu çalışmanın özgün bulgusu olarak değerlendirilebilir. Bilindiği kadarıyla daha önce bu

değişkenlerin bu şekilde birlikte ele alındığı bir çalışma bulunmamaktadır. Sonuç olarak, 1 ve 2 numaraları hipotezlerin desteklendiği görülmektedir.

Yapılan ikinci basit aracılık modeli analizinde bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide sıkıntıya dayanmanın aracı rolü incelenmiştir. Hem bilinçli farkındalığın hem de sıkıntıya dayanmanın psikolojik dayanıklılığı yordadığı görülmüştür. Ayrıca bilinçli farkındalığın sıkıntıya dayanma üzerinden dolaylı olarak da psikolojik dayanıklılığı yordadığı belirlenmiştir. Bu bulguların alanyazın ile uyumlu olduğu söylenebilir. Örneğin, bazı çalışmalarda da benzer şekilde sıkıntıya dayanmanın psikolojik dayanıklılığın yordayıcılarından olduğu bulunmuştur (Arici-Ozcan vd., 2019; Falavarjani & Yeh, 2019). Sıkıntıya dayanma, olumsuz ruh halini deneyimleyebilme ve ona dayanabilme kapasitesi olarak tanımlandığından (Simons & Gaher, 2005), psikolojik dayanıklılığın bir parçası gibi görünmektedir. Sıkıntıya dayanma becerileri, kriz durumlarının daha da kötüleşmeden atlatabilmesini ve durumun gerçekliğinin kabul edebilmesini sağlar (Linehan, 1993, 2015). Dolayısıyla, sıkıntıya dayanmanın psikolojik dayanıklılığa katkı sağlayabilecek bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. Bu modeldeki bir diğer bulgu olan bilinçli farkındalığın sıkıntıya dayanma üzerindeki olumlu yöndeki yordayıcı etkisi de önceki çalışmalarla tutarlıdır. Örneğin, bir deneysel çalışmada bilinçli farkındalık boyutlarından farkındalıkla hareket etmenin sıkıntıya dayanma testindeki performansı yordadığı belirlenmiştir (Feldman vd., 2014). Bir başka çalışmada da sıkıntıya dayanma düzeyi düşük kişilerin bilinçli farkındalık temelli müdahaleye katıldıktan sonra alkol ve madde kullanımında azalma olduğu bulunmuştur (Hsu vd., 2013). Bilinçli farkındalık temelli müdahalelerin özellikle sıkıntıya dayanma düzeyi düşük kişiler için faydalı olabileceği vurgulanmıştır (Hsu vd., 2013). Diğer kesitsel (Brem vd., 2016) ve deneysel (Carpenter vd., 2019) çalışmalarda da bilinçli farkındalığın sıkıntıya dayanma ile ilişkisi ortaya konmuştur. Bilinçli farkındalığa yönelik kısa bir eğitime katılan kişilerin katılmayanlara kıyasla sıkıntıya dayanma testinde daha iyi performans sergilediği belirlenmiştir (Carpenter vd., 2019). Bilinçli farkındalığın sıkıntıya dayanmaya katkı sağlayan bir faktör olduğu görülmektedir. Ek olarak, bilinçli farkındalık ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide sıkıntıya dayanmanın aracı rolünün tespit edilmesi bu çalışmanın özgün bulgusu olarak değerlendirilebilir. Bilindiği kadarıyla daha önce bu değişkenlerin bu şekilde birlikte ele alındığı bir çalışma bulunmamaktadır. Sonuç olarak, 1 ve 3 numaraları hipotezlerin desteklendiği görülmektedir.

Yapılan paralel çoklu aracılık modeli analizinde, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri birlikte ele alındığında bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık ilişkisindeki aracı rollerinin nasıl olacağını incelenmiştir. Bu durumda bilinçli farkındalık ve duygu düzenleme becerileri psikolojik dayanıklılığı yordarken, sıkıntıya dayanmanın psikolojik dayanıklılık üzerindeki yordayıcı etkisinin anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Ek olarak, bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide toplam dolaylı etki anlamlı olsa da, sıkıntıya dayanmanın bireysel dolaylı etkisinin (aracı rolünün) ortadan kalktığı bulunmuştur. Sıkıntıya dayanma, duygu düzenleme ile ilişkili bir özelliktir (Leyro vd., 2010; Simons & Gaher, 2005). Bu çalışmada da bu bulgu desteklenmiştir. Bu iki özellik modelde birlikte ele alındığında duygu düzenleme becerisinin sıkıntıya dayanma becerisinin etkisini bastırması olabileceği düşünülmektedir. Duygu düzenleme becerisinin sıkıntıya dayanma becerisine kıyasla daha baskın bir özellik olabileceği çıkarımına varılmıştır. Değişkenler ayrı ayrı ele alındıklarında, ilk modeldeki duygu düzenleme becerilerinin psikolojik dayanıklılığı yordama

katsayısının, ikinci modeldeki sıkıntıya dayanmanın psikolojik dayanıklılığı yordama katsayısından daha büyük olması bu fikri desteklemektedir. Sonuç olarak, 4 numaralı hipotezin kısmen desteklendiği söylenebilir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın bulguları bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin psikolojik dayanıklılığa katkı sağlayan özellikler olabileceği fikrini desteklemektedir. Bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri yüksek olan kişilerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin de yüksek olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle kişilerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin artırılması için bilinçli farkındalık, duygu düzenleme, sıkıntıya dayanma becerileri gibi özelliklerinin artırılması anlamlı görünmektedir. Ayrıca, bilinçli farkındalığın duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerileri üzerinde de yordayıcı etkisinin olması, önemli ve öncül bir özellik olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın bazı güçlü ve özgün yönleri bulunmaktadır. Öncelikle psikolojik dayanıklılık ile ilişkili özellikler ilgili alanyazın ve diyalektik davranış terapisi beceri eğitimi doğrultusunda kapsamlı olarak incelenmiştir. Bilindiği kadarıyla daha önce bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin psikolojik dayanıklılık açısından incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Diyalektik davranış terapisi beceri eğitiminde ele alınan bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin psikolojik dayanıklılığa katkı sağladığı bilgisi bu çalışmanın en temel özgün yanını oluşturmaktadır. Ayrıca bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiye duygu düzenleme ile sıkıntıya dayanma becerilerinin aracılık etmesi alanyazına katkı sağlayabilecek özgün bir bulgudur. Bu bulgu bilinçli farkındalık modülünün neden diğer modüller için bir temel oluşturduğunu da yansıtmaktadır. İstatistiksel yöntem olarak PROCESS Macro'nun kullanılması da güncel bir yaklaşım olması açısından çalışmanın bir diğer güçlü yönü olarak görülmektedir. Son olarak farklı şehirlerden, yaşlardan ve mesleklerden katılımcılardan oluşan bir örneklemden veri toplanmış olmasının bulguların genellenebilirliği açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan bu çalışmanın bazı sınırlı yönleri bulunmaktadır. Örneklem açısından bakıldığında cinsiyetlere göre dağılımının eşit olmaması bir dezavantaj olarak görülebilir. Bu durum, bulguların cinsiyetler için genellenebilmesi kısıtlanmaktadır. Çalışmanın veri toplama aşamasında kadınların erkeklere kıyasla bilimsel çalışmalara katılmaya daha hevesli olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun da incelenmesi gereken başka bir konu olduğu düşünülmektedir. Ayrıca verilerin internet üzerinden toplanmış olmasının, sadece teknoloji kullanım becerileri iyi olan kişilerin bu çalışmaya katılabilmesine yol açmış olabileceğini akla getirmektedir. Toplumun diğer kesiminin bu çalışma kapsamında temsil edilememiş olabileceği düşünülmektedir. Son olarak, çalışmanın öz bildirim dayalı ve kesitsel olması bulguların zaman içindeki değişimine dair yorum yapılmasına olanak sağlamamakta ve katılımcıların yanlış beyanda bulunma ihtimalini engellememektedir.

Çalışmanın bulguları klinik çıktılar açısından değerlendirildiğinde bazı yorumlar yapılabilir. Psikolojik dayanıklılığın önemli bir özellik olduğu görülmektedir. Psikolojik dayanıklılık değişebilen ve geliştirilebilen bir yapıya sahip olduğundan bu konuya yönelik müdahaleler de önemli görünmektedir (Selçuk, 2023). Diyalektik davranış terapisi beceri eğitiminde ele alınan bilinçli farkındalık, duygu düzenleme ve sıkıntıya dayanma becerilerinin

psikolojik dayanıklılığı artırmaya katkı sağlayabileceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu müdahalenin önemi bir kez daha belirginleşmektedir. Uzmanların, danışanların psikolojik dayanıklılığını geliştirmek için yapacakları müdahalelerde bu bulguları göz önünde bulundurmaları önerilmektedir. Gelecekte bu çalışmanın bulgularını zenginleştirecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, bir müdahale programı kapsamında katılımcılara bu tür becerilere yönelik bir eğitim verilebilir ve ön-test, son-test, takip ölçümleriyle psikolojik dayanıklılık düzeylerinin artıp artmadığı incelenebilir. Sonuç olarak, yetişkinlere yönelik bilinçli farkındalık, duygu düzenleme, sıkıntıya dayanma gibi becerileri artırmaya dair bir müdahale uygulayarak psikolojik dayanıklılığı güçlendirmenin mümkün olduğunu göstermesi bakımından bu çalışmanın klinik anlamda bir katkı sağladığı açıktır.

Kaynakça

- American Psychological Association (1 February 2020). *Building your resilience*.
<https://www.apa.org/topics/resilience/building-your-resilience>
- Alispahic, S., & Hasanbegovic-Anic, E. (2017). Mindfulness: Age and gender differences on a Bosnian sample. *Psychological Thought*, 10(1), 155-166.
<https://doi.org/10.5964/psyc.v10i1.224>
- Arici-Ozcan, N., Cekici, F., & Arslan, R. (2019). The relationship between resilience and distress tolerance in college students: The mediator role of cognitive flexibility and difficulties in emotion regulation. *International Journal of Educational Methodology*, 5(4), 525-533. <https://doi.org/10.12973/ijem.5.4.525>
- Ayalp, H. D., & Hisli Şahin, N. (2018). Beş Faktörlü Bilgece Farkındalık Ölçeği-Kısa Formu'nun (BFBFÖ-K) Türkçe uyarlaması. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 2(3), 117-127.
<https://doi.org/10.31828/kpd2602443807092018m000002>
- Baer, R. A., Smith, G. T., Hopkins, J., Krietemeyer, J., & Toney, L. (2006). Using self-report assessment methods to explore facets of mindfulness. *Assessment*, 13(1), 27-45.
<https://doi.org/10.1177/1073191105283504>
- Bajaj, B., & Pande, N. (2016). Mediating role of resilience in the impact of mindfulness on life satisfaction and affect as indices of subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 93, 63-67. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.09.005>
- Berking, M., & Znoj, H. (2008). Entwicklung und validierung eines fragebogens zur standardisierten selbsteinschätzung emotionaler kompetenzen (SEK-27) [Development and validation of a self-report measure for the assessment of emotion-regulation skills]. *Zeitschrift für Psychiatrie, Psychologie und Psychotherapie*, 56, 141-153.
<https://doi.org/10.1024/1661-4747.56.2.141>
- Brem, M. J., Khaddouma, A., Elmquist, J., Florimbio, A. R., Shorey, R. C., & Stuart, G. L. (2016). Relationships among dispositional mindfulness, distress tolerance, and women's dating violence perpetration: A path analysis. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(14), 2996-3016. <https://doi.org/10.1177/0886260516664317>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (25. Baskı). Pegem Akademi.
- Carpenter, J. K., Sanford, J., & Hofmann, S. G. (2019). The effect of a brief mindfulness training on distress tolerance and stress reactivity. *Behavior Therapy*, 50(3), 630-645.
<https://doi.org/10.1016/j.beth.2018.10.003>
- Coholic, D., Eys, M., & Lougheed, S. (2012). Investigating the effectiveness of an arts-based and mindfulness-based group program for the improvement of resilience in children in need. *Journal of Child and Family Studies*, 21, 833-844. <https://doi.org/10.1007/s10826-011-9544-2>
- Connor, K. M., & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76-82.
<https://doi.org/10.1002/da.10113>
- Dane E, & Olgun N. (2016). Hemodiyaliz hastalarının psikolojik dayanıklılık durumları ve etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Nefroloji Hemşireliği Dergisi*, 11(1). 43-54.

- Falavarjani, M. F., & Yeh, C. J. (2019). Optimism and distress tolerance in the social adjustment of nurses: Examining resilience as a mediator and gender as a moderator. *Journal of Research in Nursing, 24*(7), 500-512. <https://doi.org/10.1177/1744987119839102>
- Feldman, G., Dunn, E., Stemke, C., Bell, K., & Greeson, J. (2014). Mindfulness and rumination as predictors of persistence with a distress tolerance task. *Personality and Individual Differences, 56*(1), 154-158. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.08.040>
- Fleming, A. P., McMahon, R. J., Moran, L. R., Peterson, A. P., & Dreessen, A. (2015). Pilot randomized controlled trial of dialectical behavior therapy group skills training for ADHD among college students. *Journal of Attention Disorders, 19*(3), 260-271. <https://doi.org/10.1177/1087054714535951>
- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, J. H., & Martinussen, M. (2003). A new rating scale for adult resilience: What are the central protective resources behind healthy adjustment? *International Journal of Methods in Psychiatric Research, 12*(2), 65-76. <https://doi.org/10.1002/mpr.143>
- Fried, L., & Chapman, E. (2012). An investigation into the capacity of student motivation and emotion regulation strategies to predict engagement and resilience in the middle school classroom. *The Australian Education Researcher, 39*, 295-311. <https://doi.org/10.1007/s13384-011-0049-1>
- Grant, M., Salsman, N. L., & Berking, M. (2018). The assessment of successful emotion regulation skills use: Development and validation of an English version of the Emotion Regulation Skills Questionnaire. *PLoS ONE, 13*(10), 1-18. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0205095>
- Güngörmüş, K., Okanlı, A., & Kocabeyoğlu, T. (2015). Hemşirelik öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve etkileyen faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 6*(1), 9-14. <https://doi.org/10.5505/phd.2015.80299>
- Harned, M. S., Korslund, K. E., & Linehan, M. M. (2014). A pilot randomized controlled trial of dialectical behavior therapy with and without the dialectical behavior therapy prolonged exposure protocol for suicidal and self-injuring women with borderline personality disorder and PTSD. *Behaviour Research and Therapy, 55*, 7-17. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2014.01.008>
- Hayes, A. F. (2022). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (3. baskı). The Guilford.
- Hill, C. L., & Updegraff, J. A. (2012). Mindfulness and its relationship to emotional regulation. *Emotion, 12*(1), 81-90. <https://doi.org/10.1037/a0026355>
- Hosseinian, S., & Nooripour, R. (2019). Effectiveness of mindfulness-based intervention on risky behaviors, resilience, and distress tolerance in adolescents. *International Journal of High Risk Behaviors and Addiction, 8*(4), 1-6. <https://doi.org/10.5812/ijhrba.93481>
- Hsu, S. H., Collins, S. E., & Marlatt, G. A. (2013). Examining psychometric properties of distress tolerance and its moderation of mindfulness-based relapse prevention effects on alcohol and other drug use outcomes. *Addictive Behaviors, 38*(3), 1852-1858. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2012.11.002>
- Hülshager, U. R., Alberts, H. J., Feinholdt, A., & Lang, J. W. (2013). Benefits of mindfulness at work: The role of mindfulness in emotion regulation, emotional exhaustion, and job

- satisfaction. *The Journal of Applied Psychology*, 98(2), 310-325. <https://doi.org/10.1037/a0031313>
- Iani, L., Lauriola, M., Chiesa, A., & Cafaro, V. (2019). Associations between mindfulness and emotion regulation: The key role of describing and nonreactivity. *Mindfulness*, 10, 366-375. <https://doi.org/10.1007/s12671-018-0981-5>
- Jimenez, S. S., Niles, B. L., & Park, C. L. (2010). A mindfulness model of affect regulation and depressive symptoms: Positive emotions, mood regulation expectancies, and self-acceptance as regulatory mechanisms. *Personality and Individual Differences*, 49(6), 645-650. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.05.041>
- Karacaoğlan, B., & Hisli Şahin, N. (2016). Bilgece farkındalık ve duygu düzenleme becerisinin iş tatminine etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 421-444. <https://doi.org/10.20491/isarder.2016.226>
- Kararmak, Ö. (2010). Establishing the psychometric qualities of the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC) using exploratory and confirmatory factor analysis in a trauma survivor sample. *Psychiatry Research*, 179(3), 350-356. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2009.09.012>
- Karreman, A., & Vingerhoets, A. J. J. M. (2012). Attachment and well-being: The mediating role of emotion regulation and resilience. *Personality and Individual Differences*, 53(7), 821-826. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.06.014>
- Kay, S. A. (2016). Emotion regulation and resilience: Overlooked connections. *Industrial and Organizational Psychology*, 9(2), 411-415. <https://doi.org/10.1017/iop.2016.31>
- Keye, M. D., & Pidgeon, A. M. (2013). An investigation of the relationship between resilience, mindfulness, and academic self-efficacy. *Open Journal of Social Sciences*, 1(6), 1-4. <https://doi.org/10.4236/jss.2013.16001>
- Kim, H. Y. (2013). Statistical notes for clinical researchers: Assessing normal distribution (2) using skewness and kurtosis. *Restorative Dentistry & Endodontics*, 38(1), 52-54. <https://doi.org/10.5395/rde.2013.38.1.52>
- Kiselica, A. M., Webber, T., & Bornovalova, M. A. (2014). Stability and change in distress tolerance and its prospective relationship with borderline personality features: A short-term longitudinal study. *Personality Disorders*, 5(3), 247-256. <https://doi.org/10.1037/per0000076>
- Leyro, T. M., Zvolensky, M. J., & Bernstein, A. (2010). Distress tolerance and psychopathological symptoms and disorders: A review of the empirical literature among adults. *Psychological Bulletin*, 136(4), 576-600. <https://doi.org/10.1037/a0019712>
- Linehan, M. M. (1993). *Cognitive-behavioral treatment of borderline personality disorder*. The Guilford.
- Linehan, M. M. (2015). *DBT skills training manual* (2. baskı). The Guilford.
- Luberto, C. M., McLeish, A. C., Robertson, S. A., Avallone, K. M., Kraemer, K. M., & Jeffries, E. R. (2014). The role of mindfulness skills in terms of distress tolerance: A pilot test among adult daily smokers. *The American Journal on Addictions*, 23(2), 184-188. <https://doi.org/10.1111/j.1521-0391.2013.12096.x>
- Mestre, J. M., Núñez-Lozano, J. M., Gómez-Molinero, R., Zayas, A., & Guil, R. (2017). Emotion regulation ability and resilience in a sample of adolescents from a suburban area. *Frontiers in Psychology*, 8(1980), 1-13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01980>

- Min, J. - A., Yu, J. J., Lee, C. - U., & Chae, J. - H. (2013). Cognitive emotion regulation strategies contributing to resilience in patients with depression and/or anxiety disorders. *Comprehensive Psychiatry*, 54(8), 1190-1197. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2013.05.008>
- Montero-Marin, J., Tops, M., Manzanera, R., Piva Demarzo, M. M., Álvarez de Mon, M., & García-Campayo, J. (2015). Mindfulness, resilience, and burnout subtypes in primary care physicians: The possible mediating role of positive and negative affect. *Frontiers in Psychology*, 6, (1895), 1-8. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01895>
- Motaghedi, H., Donyavi, R., & Mirzaian, B. (2016). Effectiveness of mindfulness based cognitive therapy on the distress tolerance of nurses and job burnout. *Journal of Nursing and Midwifery Sciences*, 3(4), 3-12. <https://doi.org/10.18869/acadpub.jnms.3.4.3>
- Navarro-Haro, M. V., Botella, C., Guillen, V., Moliner, R., Marco, H., Jorquera, M., Baños, R., & Garcia-Palacios, A. (2018). Dialectical behavior therapy in the treatment of borderline personality disorder and eating disorders comorbidity: A pilot study in a naturalistic setting. *Cognitive Therapy and Research*, 42, 636-649. <https://doi.org/10.1007/s10608-018-9906-9>
- Nila, K., Holt, D. V., Ditzen, B., & Aguilar-Raab, C. (2016). Mindfulness-based stress reduction (MBSR) enhances distress tolerance and resilience through changes in mindfulness. *Mental Health & Prevention*, 4, 36-41. <https://doi.org/10.1016/j.mhp.2016.01.001>
- New, A. S., Fan, J., Murrough, J. W., Liu, X., Liebman, R. E., Guise, K. G., Tang, C. Y., & Charney, D. S. (2009). A functional magnetic resonance imaging study of deliberate emotion regulation in resilience and posttraumatic stress disorder. *Biological Psychiatry*, 66(7), 656-664. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2009.05.020>
- Pepping, C. A., Duvenage, M., Cronin, T. J., & Lyons, A. (2016). Adolescent mindfulness and psychopathology: The role of emotion regulation. *Personality and Individual Differences*, 99, 302-307. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.04.089>
- Pidgeon, A. M., & Keye, M. (2014). Relationship between resilience, mindfulness, and psychological well-being in university students. *International Journal of Liberal Arts and Social Science*, 2(5), 27-32.
- Roemer, L., Williston, S. K., & Rollins, L. G. (2015). Mindfulness and emotion regulation. *Current Opinion in Psychology*, 3, 52-57. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.02.006>
- Roosen, M. A., Safer, D., Adler, S., Cebolla, A., & van Strien, T. (2012). Group dialectical behavior therapy adapted for obese emotional eaters; a pilot study. *Nutrición Hospitalaria*, 27(4), 1141-1147. <https://doi.org/10.3305/nh.2012.27.4.5843>
- Sala, M., Shankar Ram, S., Vanzhula, I. A., & Levinson, C. A. (2020). Mindfulness and eating disorder psychopathology: A meta-analysis. *The International Journal of Eating Disorders*, 53(6), 834-851. <https://doi.org/10.1002/eat.23247>
- Sanchis-Sanchis, A., Grau, M. D., Moliner, A. R., & Morales-Murillo, C. P. (2020). Effects of age and gender in emotion regulation of children and adolescents. *Frontiers in Psychology*, 11, 946. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00946>
- Santos, A. C., Simões, C., Cefai, C., Freitas, E., & Arriaga, P. (2021). Emotion regulation and student engagement: Age and gender differences during adolescence. *International*

- Journal of Educational Research*, 109, 101830.
<https://doi.org/10.1016/j.jier.2021.101830>
- Sargın, A. E., Özdel, K., Utku, Ç., Kuru, E., Yalçınkaya Alkar, Ö., & Türkçapar, M. H. (2012). Sıkıntıya dayanma ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 152-161.
- Sehati, M., Amin Nasab, A., & Yousefian, Z. (2019). The efficiency of emotion regulation and distress tolerance based on dialectical behavior therapy on anxiety sensitivity and emotion regulation difficulties in women with irritable bowel. *Social Behavior Research & Health (SBRH)*, 3(1), 298-308. <https://doi.org/10.18502/sbrh.v3i1.1034>
- Selçuk, A. B. (2023). *Çocuktan yetişkine her yaşta psikolojik sağlamlık*. Kronik Kitap.
- Sharma, J., & Singh, A. P. (2016). A study on mindfulness, regulation of emotion and mental well-being among young adults. *International Research Journal of Management Science & Technology*, 7(9), 109-117.
- Simons, J. S., & Gaher, R. M. (2005) The distress tolerance scale: Development and validation of a self-report measure. *Motivation and Emotion*, 29(2), 83-102. <https://doi.org/10.1007/s11031-005-7955-3>
- Teper, R., Segal, Z. V., & Inzlicht, M. (2013). Inside the mindful mind: How mindfulness enhances emotion regulation through improvements in executive control. *Current Directions in Psychological Science*, 22(6), 449-454. <https://doi.org/10.1177/0963721413495869>
- Thompson, R. A. (1994). Emotion regulation: A theme in search of definition. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59(2-3), 25-52. <https://doi.org/10.2307/1166137>
- Thompson, R. W., Arnkoff, D. B., & Glass, C. R. (2011). Conceptualizing mindfulness and acceptance as components of psychological resilience to trauma. *Trauma, Violence & Abuse*, 12(4), 220-235. <https://doi.org/10.1177/1524838011416375>
- Tran, U. S., Glück, T. M., & Nader, I. W. (2013). Investigating the Five Facet Mindfulness Questionnaire (FFMQ): Construction of a short form and evidence of a two-factor higher order structure of mindfulness. *Journal of Clinical Psychology*, 69(9), 951-965. <https://doi.org/10.1002/jclp.21996>
- Tugade, M. M., & Fredrickson, B. L. (2007). Regulation of positive emotions: Emotion regulation strategies that promote resilience. *Journal of Happiness Studies*, 3, 311-333. <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9015-4>
- Ülker Tümlü, G., & Reçepoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3), 205-213. <https://doi.org/10.5961/jhes.2013.078>
- Üstündağ-Budak, A. M., Özeke-Kocabaş, E., & Ivanoff, A. (2019). Dialectical behaviour therapy skills training to improve Turkish college students' psychological well-being: A pilot feasibility study. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 41, 580-597. <https://doi.org/10.1007/s10447-019-09379-5>
- Vatan, S., & Oruçlular Kahya, Y. (2018). Duygu Düzenleme Becerileri Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19(2), 192-201. <https://doi.org/10.5455/apd.260322>

- Vorontsova-Wenger, O., Ghisletta, P., Ababkov, V., & Barisnikov, K. (2021). Relationship between mindfulness, psychopathological symptoms, and academic performance in university students. *Psychological Reports*, *124*(2), 459-478. <https://doi.org/10.1177/0033294119899906>
- Zlomke, K. R., & Hahn, K. S. (2010). Cognitive emotion regulation strategies: Gender differences and associations to worry. *Personality and Individual Differences*, *48*(4), 408-413. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.11.007>

Geliş Tarihi : 04.07.2024
Kabul Tarihi : 21.10.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1510750>

Zeytinkaya, D. (2025). Criminal dizisindeki hukuk terimlerinin seslendirme ve alt yazı çevirilerine yönelik terimbilim odaklı sorgulamalar. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 455-480. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1510750>

CRİMİNAL DİZİSİNDEKİ HUKUK TERİMLERİNİN SESLENDİRME VE ALT YAZI ÇEVİRİLERİNE YÖNELİK TERİMBİLİM ODAKLI SORGULAMALAR

Dilber ZEYTİNKAYA¹

ÖZ

Hukuk terimleri yalnızca anayasa, kanunlar, yönetmelikler, sözleşmeler, iddianameler, mahkeme kararları kapsamında karşımıza çıkmaz, görsel-işitsel metinlerde de yer alabilir. Günümüzde talep gören bir uzmanlık alanı olan hukuk çevirilerini öğrencilerin çekindikleri bir alan olmaktan çıkarmak için hukuk çevirisi dersi görsel-işitsel materyallerle desteklenebilir. Araştırma nesnesi olarak belirlenen Netflix'in Criminal (Fransa, İspanya, Almanya ve Birleşik Krallık) dizisindeki terim sorunlarını saptayarak terimbilim odaklı sorgulamalarda bulunmak, terimlerin seslendirme, alt yazı, hukuk çeviri stratejilerini belirlemek ve eşdeğerlik türlerini tartışmak araştırmanın hedefleri arasında yer almıştır. Fransızca ve Türkçe terimler, metin terimbilimi yaklaşımıyla derlenmiştir. Mutlak eşdeğerlik kapsamında ele alınan tek anlamlı terimlerin, anlamsal eşdeğerlik kapsamında ele alınan eş anlamlı terimlerden sayıca daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra gözlem odasındaki gözlem tekniklerine ve bu tekniklerin seslendirme ve alt yazı çevirilerine dair kesitler sunulmuştur. Yakalama, gözaltına alma ve ifade alma yönetmeliğinde yer alan maddeler ile dizide geçen sahneler eşleştirilmiş, adli bilimler kapsamında müdafî ve sorgu memurunun kullandığı kalıp cümlelerin seslendirme ve alt yazı çevirileri arasında bir farka rastlanmamıştır. Hukuk terimlerinin kaynak odaklı çeviri yaklaşımıyla çevrildiği belirlenmiştir. Hukuk terimleri Fransızca seslendirme, Türkçe seslendirme, Fransızca alt yazı ve Türkçe alt yazı olmak üzere dört farklı grupta örneklendirilmiştir. Seslendirme ve alt yazı çevirmenlerinin çeviri kararlarının nasıl şekillendiği incelenmiştir. Seslendirme çevirisinde dudak eşleme, kinetik (jest ve mimik) eşleme nedeniyle alt yazı çevirisinde zaman ve uzam kısıtlarından dolayı sıkça kısaltma, eksiltme, yer değiştirme, açıklama, öykünme, perspektif kaydırma gibi stratejilerin kullanıldığı belirlenmiştir. Alt yazı çevirisinde terimlerin sadeleştirilerek daha anlaşılır kılındığı gözlemlenmiştir. Hukuk çeviribilimi ile hukuk terimbiliminin çevirmen adaylarına ve uzman çevirmenlere yeni bakış açıları kazandırarak çeviribilim araştırmalarını geliştirmesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Seslendirme, Alt yazı, Metin terimbilimi, Hukuk çeviribilimi, Hukuk terimbilimi

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, dilber.zeytinkaya@marmara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5163-655X>

Date Received : 04.07.2024
Date Accepted : 21.10.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1510750>

Zeytinkaya, D. (2025). Terminology-oriented interrogations on dubbing and subtitling translations of legal terms in Criminal series. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 13(25), 455-480. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1510750>

TERMINOLOGY-ORIENTED INTERROGATIONS ON DUBBING AND SUBTITLING TRANSLATIONS OF LEGAL TERMS IN CRIMINAL SERIES

Dilber ZEYTİNKAYA²

ABSTRACT

Legal terms do not only appear in the constitution, laws, regulations, contracts, indictments, court decisions, but can also be found in audiovisual texts. Legal translation courses can be supported with audiovisual materials in order to make legal translation, which is an in-demand specialisation today, less of an area that students shy away from. The objectives of the study were to identify terminological problems in the Netflix series Criminal (France, Spain, Germany and the United Kingdom), to make terminology-oriented enquiries, to determine the dubbing, subtitling and legal translation strategies of the terms and to discuss the types of equivalence. French and Turkish terms were compiled with a textual terminology approach. It was found that the number of monosemic terms handled within the scope of absolute equivalence was higher than the number of synonyms handled within the scope of semantic equivalence. Besides, sections on observation techniques in the observation room and translations of these techniques into dubbing and subtitles were presented. The articles in the regulation on arrest, detention and statement taking were matched with the scenes in the series, and no difference was found between the dubbing and subtitle translations of the phrases used by the defence counsel and the interrogation officer within the scope of forensic sciences. It was determined that legal terms were translated with a source-oriented translation approach. Legal terms were sampled in four different groups: French voice-over, Turkish dubbing, French subtitling and Turkish subtitling. The translation decisions of dubbing and subtitling translators were analysed. It was found that strategies such as abbreviation, subtraction, displacement, paraphrasing, perspective shifting were frequently used in subtitling translation due to time and space constraints due to lip matching and kinetic (gesture and mimic) matching in dubbing translation. In subtitle translation, it was observed that terms were simplified and made more understandable. It is expected that Legal Translation Studies and juriterminology will improve translation studies by providing new perspectives to translator candidates and expert translators.

Keywords: Dubbing, Subtitle, Textual terminology, Legal Translation Studies, Juriterminology

² Asst. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, dilber.zeytinkaya@marmara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5163-655X>

Giriş

Bireyler arası sorunları çözmeye ve toplumsal işleyişi düzene koyma amacıyla oluşturulan kurallar bütünü olan hukuk, çeviribilimin önemli araştırma alanlarından biridir. “Hukuk, algıladığımız bir olgu, içine doğduğumuz bir ilişkiler gerçeği, bir yaşam biçimidir” (Aral, 1885, s. 19). Adli bilimler, adli vakaları incelemeyi ve çözümlemeyi, suç ve suçluları belirlemeyi amaçlayan farklı disiplinlerin bir araya geldiği bir yapıdır. Suça karışmış yabancı bireyleri sorgulama, mahkemede tanıklık, şüpheli ölümleri araştırma, delilleri değerlendirme gibi konularla ilgilenen disiplinlerarası bir alan olan adli bilimler de çeviribilim alanıyla ilişkisi yadsınamaz. Günümüzde mülteci akını, göç, savaş gibi çeşitli nedenlerle ülkemize gelen yabancı bireyler çalışmak, eğitim almak, oturma izni veya vatandaşlık almak için birtakım belgeleri anlamak ve doldurmak durumundadır. Tüm bu etmenler toplumsal boyutta dönüşüme yol açmış, çeviribilim uzmanlık alanlarında istihdam sayısını artırmıştır. Yasal süreçlerin anlaşılır bir şekilde açıklanabilmesi, yasaların doğru bir şekilde uygulanabilmesi için hukuki belgelerin eksiksiz bir şekilde çevrilmesi gerekir. Yabancılar ile avukatlar arasındaki iletişimin sağlanması hukuk alanında deneyimli tercümanlara bağlıdır. Sorgu esnasında sorgu memurlarıyla şüpheli arasındaki iletişimin kurulması, mahkemede hâkim ile yabancı sanık arasındaki iletişimin sağlanması da adli yeminli tercümanlara bir başka deyişle bilirkişi tercümanlara³ bağlıdır.

Adli bilimler “adli tıp, kriminoloji, adli arkeoloji, adli muhasebe, adli toksikoloji, adli entomoloji⁴, adli patoloji, adli psikiyatri, adli antropoloji, adli otomotiv, adli bilişim, balistik, adli palinoloji⁵, adli diş hekimliği, adli foniatri⁶, adli sanat, adli kimya ve kriminalistik” (Menek ve Taşdöven, 2021, s. 6) gibi alt dallara ayrılmaktadır. Fransızca-Türkçe Hukuk Terimleri Sözlüğü’ne (Dayınlarlı, 1997) göre Fransızca criminaliste kelimesi “yalnız cinayet davaları ile ilgilenen hukukçu” olarak, Fransızca criminologie kelimesi “cinayet ilmi, kriminoloji” olarak tanımlanmaktadır. Fransızca-Türkçe Modern Hukuk Sözlüğü’ne (Ergül, 2002) göre Fransızca criminologue kelimesi “kriminolog, suç bilimci” olarak; Fransızca criminelle kelimesi “suçla ilgili, cezaya değin, cezai, suçlu” olarak tanımlanmaktadır. Kriminoloji kavramını ilk defa 1879’da Fransız hekim Paul Topinard’ın kullandığı, ‘kriminoloji’ adında ilk eserin 1885 yılında İtalyan ceza hukuku profesörü Raffaello Garofalo’nun ‘Criminologia’ kitabının yayınlanmasıyla ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Çalık, 2018, s. 311). Bir soruşturmanın deliller aracılığıyla çözümlenmesini sağlayan kriminoloji, “bir toplumda ‘gerçekte’ meydana gelen bütün suçların neler olduğunu, bu suçların hangi sıklıkla ve kimler tarafından işlendiğini araştırmaktadır” (Topçuoğlu, 2014, s. 242). Davranış bilimleri, sosyal bilimler ve hukuk alanlarını kapsayan kriminoloji, disiplinlerarası bir alan olarak nitelendirilebilmektedir.

Delillerle suçluyu tespit etmeyi ve suçsuz bireylerin masumiyetini kanıtlamayı amaçlayan kriminalistik ise “suçu önleme ve caydırma vasıtası” (Yılmaz, 2015, s. 56) olarak tanımlanmaktadır. Delil bilimi⁷ ve iz bilimi⁸ terimleri de kriminalistik teriminin karşılığı olarak kullanılmaktadır. “Anatomi, beşeri bilimler ve doğa bilimleri olmak üzere matematik, biyoloji, fizik, kimya, bilişim” (Sun, 2001) gibi alanlardan yararlanan kriminalistik, Robert Cairo (1994) tarafından üç ana uzmanlık alanına ayrılmaktadır: suçlu veya suça karışmış bireylerin vücut ölçümlerini inceleyen antropometri (fr. anthropométrie criminelle), olay yeri inceleme ekibi (fr. police technique et scientifique) ve adli tıp (fr. médecine légale). Cairo (1994) bu üç uzmanlık alanının birbirini tamamladığını vurgulamaktadır. Olay yeri inceleme ekibi tarafından olay

³ Ülkemizde bu alandaki çevirmenlere atfen yeminli tercüman (Tezcan, 1997), adliye tercümanı (Çetin ve Doğan, 2021), adli tercüman (Eryılmaz ve Demez, 2021), adli yeminli tercüman veya tercüman bilirkişi (Uysal, 2020) terimleri kullanılmaktadır.

⁴ Adli böcek bilimi için bk. (Kriminal terimleri sözlüğü, 2016, s. 14).

⁵ Spor ve polenlerle ilgilenen bilim dalı için bk. (Akyol, 1964, s. 63). Adli polen bilimi için bk. (Kriminal terimleri sözlüğü, 2016, s. 14).

⁶ Ses ve konuşma bozuklukları tanı ve tedavisini inceleyen bilim dalı için bk. (Öğüt, 2002, s. 121).

⁷ Polis Akademisi, Adli Bilimler Enstitüsü, Delil Bilimi (Kriminalistik) için bk. <https://abe.pa.edu.tr/ders-icerikleri.html>

⁸ İz bilimi, yasal öneme haiz olaylarda doğal bilimlerin metodlarını kullanarak izleri tanıma, tanımlama, bireyselleştirme ve değerlendirmeyle ilgilenir” (Öztürk, 2005, s. 13).

yerinden toplanan somut deliller, kriminal polis laboratuvarında adli tıp uzmanlarınca analiz edilmektedir. Sun'a (2001, s. 2) göre kriminalistik; koruma, suç yerinin kaydedilmesi, iz arama yöntemleri, fotoğrafçılık, daktiloskopi⁹, antropometri, robot resim, topografi, planlar ve çizimler, adli kimlik dâhil olmak üzere kanıt toplama, sınıflandırma ve muhafaza işlevlerini içermektedir. Fransız kriminalist Edmond Locard¹⁰ tarafından ortaya atılan ve "Locard'ın Değişim Prensipleri" olarak adlandırılan "her temas iz bırakır" (fr. tout contact laisse une trace) (Crispino, 2006, s. 12) sözü, adli bilimlerin temel ilkesi olarak kabul edilmektedir. Locard'ın 1931 ve 1940 yılları arasında yayımlanan, 7 ciltlik "Kriminalistik ansiklopedisi" (fr. Traité de criminalistique¹¹) adlı eseri, kriminalistik alanının temel eseri olarak görülmektedir.

Türkiye'de adli destek ve işleyiş ise Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı tarafından sağlanmaktadır. Çözüm odaklı hizmet vermeyi ve mağdur odaklı etkin bir destek hizmet modelini kurarak ülke geneline yaymayı amaçlayan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan Adli Görüşme Odaları (AGO); bekleme odası, görüşme odası, gözlem odası olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Adli destek ve mağdur hizmetleri yönetmeliği¹² Madde 56'da belirtildiği üzere, görüşme sırasında tercüman ihtiyacı ortaya çıkabilir: "Görüşme yapılacak kişi ve adli görüşmeci ile gerekmesi hâlinde tercüman dışında görüşme odasına kimse alınmaz". Dolayısıyla adli bilimler alanında adli yeminli tercümanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada adli bilimlerle çeviribilimin birbiriyle ilişkili alanlar olduğu yadsınmaz. Nitekim her sene Adalet Bakanlığı, İstanbul Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi, Adalet Komisyonu Başkanlığından tercüman ilanı verilmektedir. Adli Tıp Kurumu, büro personeli (tercüman) ilanı vererek sözleşmeli personel alımı yapmaktadır. Bu durum, adli bilimler alanında uzman tercümanlara ihtiyaç duyulduğunun bir göstergesidir. Adalet Bakanlığı, Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü, Bilirkişi Daire Başkanlığı ile Yeminli Çevirmenlik Federasyonu (TURÇEF) ortaklaşa temel bilirkişilik eğitimi sunmaktadır. TURÇEF ve Anadolu Üniversitesi arasında imzalanan anlaşma gereği "ÇEVFOR-yeminli çevirmenlikte uygulamalı formasyon e-sertifika programı" eğitimi sonunda gözetimli sınavdan başarılı olan kişiler uluslararası sertifika almaya hak kazanmaktadır. Polis Akademisi, Adli Bilimler Enstitüsü bünyesindeki Delil Bilimi (Kriminalistik)¹³ tezli yüksek lisans programına dilbilim ve filoloji bölümlerinden lisans derecesiyle mezun olanların başvurabilmesi disiplinlerarası istihdam alanı yaratmaktadır. Adli bilimler kapsamında dilbilime ve filolojiye verilen önem dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Gémar'ın (2015) adli bilimlerle dilbilim disiplinlerine odaklanan adli dilbilim (fr. jurilinguistique) çalışması öne çıkmaktadır. "Dilbilimcilerin gerek hukuk gerekse ceza davalarında uzman tanık olarak değerlendirilmelerinin giderek yaygınlaşması" (Kalsoğlu ve Kalsoğlu, 2022) dikkate değer bir noktayı oluşturmaktadır. Olgu aydınlatmada sadece kelimelerin eşleştirilmesinin ve sayılmasının yeterli olmadığını, dilsel bir tesadüfün bazen çok tehlikeli yanlış sonuçlara neden olabileceğini belirten Kalsoğlu ve Kalsoğlu (2022, s. 11) "dilbilim ve adli soruşturma" konusuna hâkim bilim insanlarına ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadırlar. Disiplinlerarasılığın önemini vurgulayan bu çalışmada, giriş bölümünü izleyen ikinci bölüm; görsel-işitsel çeviri ile seslendirme, alt yazı ve hukuk alanlarında kullanılan çeviri stratejilerini, dildeki değişkenlik olgusunu ve varyasyon¹⁴ dilbilimi olgusunu içermektedir.

⁹ Parmak izlerini inceleyen bilim dalı için bk. (Sun, 2001, s. 3).

¹⁰ Locard tarafından 1910 yılında Lyon Üniversitesi'nde dünyanın ilk kriminal polis laboratuvarı kurulmuştur (Mole ve Seguy, 2015, s. 15).

¹¹ Kriminalistik ansiklopedisi için bk. (Locard, 1959, s. 7).

¹² Adli destek ve mağdur hizmetleri yönetmeliği. (2024, 4 Ocak). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210430-1.htm>

¹³ Delil Bilimi (Kriminalistik) Tezli Yüksek Lisans Programı (2024, 4 Ocak). Erişim adresi: <https://abe.pa.edu.tr/ders-icerikleri.html>

¹⁴ Çeşitlilik dilbilimi veya deşikeler dilbilimi için bk. (Öztürk Dağabakan, 2019, s. 54).

Seslendirme, Alt Yazı ve Hukuk Alanlarında Kullanılan Çeviri Stratejileri

Bu bölümde araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan seslendirme, alt yazı ve hukuk çevirisi stratejilerine ilişkin temel kavramlar betimsel bir yaklaşımla ortaya konmaktadır. Görsel-işitsel çeviri türleri nelerdir? Kaç tür çeviri stratejisi bulunmaktadır? Seslendirme, alt yazı ve hukuk çevirisi alanlarında hangi çeviri stratejileri kullanılmaktadır? şeklindeki soruların yanıtları aranacaktır. Görsel-işitsel metinlerin çevirisi, çeviribilim alanında uluslararası ve ulusal boyutta çalışmalar yürüten araştırmacıların (Baş, 2016; Chiaro, 2008; Gambier, 2004; Gottlieb, 1992, 1994, 2018; Günay Köprülü, 2020, 2021; Oğuz, 2018, 2020; Okyayuz, 2016; Okyayuz ve Kaya, 2017; Şerban, 2008; Pettit, 2004, 2008; Popineau, 2021; Ramière, 2004; Şahin, 2015; Ünsal, 2017, 2018a, 2018b) üzerinde durduğu bir alandır. Konuşan karakterin yüzü yakın çekimde ekranı kaplıyorsa, çeviri metindeki sözcüklerin dile getiriliş şekillerinin seslendirmesi yapılacak filmdeki sözcüklerin sesletim şekilleriyle örtüşmesi beklenmektedir (Okyayuz, 2016, s. 27). Bu bakımdan seslendirmede eşleme önem taşımaktadır. Alt yazı, görsel-işitsel üründe yer alan diyalogların görüntü ile eşlenerek yazılı olarak ekranda belirmesi olduğuna göre, alt yazı çevirisinde “normlara ve eşlemeye dayalı” (Şahin, 2015, s. 306-307), uzamsal kısıtlılık (ekranda kapladığı yer) ve zamansal kısıtlılık (ekranda kalma süresi) önem teşkil etmektedir. İzleyicilerin okuma güçlüğü yaşamaması ve alt yazıların kolay algılanabilmesi için ekranda kalma süreleri ve kaç harften oluştukları alt yazı çevirmeninin dikkate alınması gereken unsurlar arasında yer almaktadır.

Seslendirme ve alt yazı çeviri stratejileri ile hukuk terimlerinin çeviri stratejileri benzerlik ve farklılık gösterebilmektedir. Seslendirme çevirisinde görüntü ile seslendirme eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Seslendirmede eşlemenin sağlanması için “azaltma-kısaltma, tekrar, uzatma, değiştirme, ikame, sözdizimini değiştirme, sözcük seçimlerini değiştirme, biçem veya dil kesitini değiştirme, silme” (Matamala, 2010, akt. Okyayuz ve Kaya, 2017, s. 197) gibi çeviri stratejileri benimsenmektedir. Alt yazı çevirisinde ise izleyicinin okuma hızının dikkate alınması gerektiğinden çeviri sürecinde bazı kısıtlar ortaya çıkması muhtemeldir. “Birçok araştırmacıya göre alt yazı sürecinde uzamsal ve zamansal (fr. spatio-temporels) kısıtlara bağlı kalındığı için alt yazı gerçek bir çeviri olarak nitelendirilmez. Bu nedenle çeviri yerine uyarılama (fr. adaptation) terimi tercih edilmektedir” (Diaz Cintas, 2008, s. 28). Okyayuz (2016) alt yazı çevirisinde “a. Kapsayıcı veya şemsiye bir terimle karşılık bulmak. b. Erek kültürde daha belirgin bir göndermeyle karşılık bulmak. c. Erek kültürde eşdeğer bir karşılık bulmak” (s. 109) gibi üç farklı çeviri yöntemine başvurulabileceğini belirtmektedir. Henrik Gottlieb (1992) tarafından alana kazandırılan on adet alt yazı çeviri stratejisine farklı araştırmacıların farklı Türkçe karşılıklar önerdiği gözlemlenmiştir: genişletme/açıklama (ing. expansion), açıklama/başka sözcüklerle anlatma/yorumlama (ing. paraphrase), aktarım (ing. transfer), benzetme/taklit (ing. imitation), çeviri yazı/transkripsiyon (ing. transcription), değiştirme/kaydırma/yerinden çıkarma (ing. dislocation), azaltma/kısaltma/yoğunlaşma (ing. condensation), çıkarma/büyük bir kısmı yok etme/atlama/seyreltme (ing. decimation), silme (ing. deletion), vazgeçme/bırakma (ing. resignation). J. Diaz Cintas ve A. Remael (2007, s. 151, akt. Okyayuz, 2016, s. 120-121) alt yazı çevirisi sürecinde “basitleştirme-sadeleştirme, dökümleri genellemek, aynı anlama gelen ifadeler kullanmak, eş anlamlıları kullanmak, sözcük türünü değiştirmek, olumsuz ifadeyi olumlu ifade ile karşılamak, soru cümlesini farklı ifade etmek, dolaysız anlatımı dolaylı anlatıma çevirmek, zamir kullanmak, iki cümleyi tek cümleye indirgemek, çıkarmak” gibi farklı kısaltma türlerinden söz etmektedirler. Ünsal (2018b) ise alt yazı çevirisinde; “sadeleştirme, üst anlamlılık, eş anlamlılık, yer değiştirme, zamir kullanımı, azaltma, çıkarma” (s. 76) stratejilerinin yaygın olarak kullanıldığına değinmektedir. “Her ülkede alt yazı çevirmenleri; altyazıcı¹⁵ veya alt yazı uzmanları (fr. sous-tituteurs), uyarlayan veya uyarlayıcılar (fr. adaptateurs), uyarlayan çevirmenler (fr. traducteurs-adaptateurs),

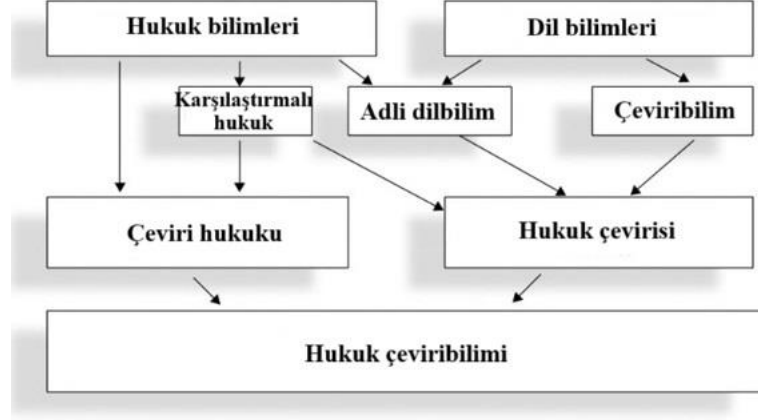
¹⁵ Altyazıcı için bk. (Koç, 2020, s. 765).

çevirmenler (fr. traducteurs) olmak üzere farklı şekillerde adlandırılmaktadır” (Şerban, 2008, s. 85). Ramière (2004) uyarlayan çevirmenin alt yazı çevirisinde zaman ve uzam kısıtı nedeniyle çıkarma/eksiltme stratejisini ağırlıklı olarak kullandığını ileri sürmektedir. Alt yazının kayıplara yol açtığını, seslendirmenin de köklü değişikliklere neden olduğunu; bu bakımdan filmin alt yazılı sürümünün özgün filme daha yakın olduğunu belirtmektedir. Pettit (2004) özgün filmdeki görüntü ile alt yazı çevirisi arasında güçlü bir bağ kurmak amacıyla seslendirme çevirmeninin genellikle diyalogları sadeleştirdiğini, alt yazı çevirmeninin ise eylem ve hareketlere göre kaynak dildeki ifadeyi değiştirdiğini vurgulamaktadır.

Hukuk çevirisine gelindiğinde ise, araştırmacılar konuya farklı açılardan katkıda bulunmaktadırlar. Jean-Claude G mar’ın (1979, 1998, 2015) hukuk çevirisi alanında kapsamlı çalışmalar y r tt g  gözlemlenmektedir. Certom  ve Őarcevic (G mar, 1995, akt. Deliktaşlı, 2020, s. 136) hukuk metni çevirisi için dört yöntem ileri sürmektedir: 1.Biçimsel eŐdegerlik (fr.  quivalence formelle) olarak adlandırılan s zc g  s zc g ne  eviri (fr. traduction litt rale). 2.S zc g  s zc g ne olmayan  eviri (fr. traduction non litt rale) ya da işlevsel eŐdegerlik (fr.  quivalence fonctionnelle). 3. d n leme (fr. emprunt). 4.Yeni sözcük türetme (fr. n ologisme). EŐdegerlik türleri, Rogers (2007, s. 27, akt. Karaman, 2017, s. 108) tarafından tümel eŐdegerlik (ing. exact equivalence), tikel eŐdegerlik (ing. partial), tekten-çoğa-doğru eŐdegerlik (ing. single-to-multiple), çoktan-teke-doğru eŐdegerlik (ing. multiple-to-single), kesiŐimli eŐdegerlik (ing. inexact), eŐdegersizlik (ing. non-equivalence) olarak sınıflandırılmaktadır. Deliktaşlı (2019) ise  eviri sürecinde eŐdegerlik kavramını    şekilde açıklamaktadır: “a) Mutlak (tam, örtüŐen) eŐdegerlik (fr.  quivalence parfaite): İlgili terimin erek dilde birebir karşılığı vardır. b) Kısmi eŐdegerlik (fr.  quivalence partielle): Terimin erek dilde tam karşılığı yoktur, önerilen karşılık anlamı kısmen karŐılamaktadır. c) EŐdegersizlik (fr.  quivalence nulle, absence d’ quivalence): Terimin diğer sistemde karşılığı yoktur. Bu durumda terimin açıklaması yapılır” (s. 113). Gonzalez Matthews (2003, akt. Deliktaşlı, 2020, s. 126-128) eŐdegerlik türlerini; dilsel, dizisel, biçimsel, anlamsal, biçimsel, göndergesel, edimsel, devingen, işlevsel eŐdegerlik olmak üzere dokuz grupta ele almaktadır.

Hukuk  eviribilimi ve Hukuk  evirisi Yaklaşımları

Araştırmanın bu bölümünde, hukuk çeviribilimi (fr. juritraductologie) kavramı ve hukuk çevirisi yaklaşımlarının yanı sıra adli dilbilim, dildeki değişkenlik olgusu ve varyasyon dilbilimi konularına ilişkin temel kavramlar irdelenmektedir. Fransızca alanyazında “juritraductologie” olarak yer alan ve  eviribilim araŐtırmalarında alt alan olarak yeterince vurgulanmayan kavrama getirilen Türkçe “hukuk çeviribilimi” ve İngilizce “Legal Translation Studies” önerileriyle, çeviribilimde yeni bir alt alan geliştirme çağrısında bulunmaktadır. Popineau (2021) “hukuk  eviribilimini disiplinlerarası bir çalışma alanı” (s. 431) olarak nitelendirmektedir. Şekil 1’de görüldüğü üzere, Monjean-Decaudin (2022, s. 87) hukuk çeviribilimi üzerine yayımladığı kaynakta, hukuk  eviribiliminin epistemolojik temellerini ele almaktadır.

Şekil 1. Hukuk çeviribiliminin epistemolojik temelleri

Gémar (1979, s. 35-37, akt. Raus, 2013, s. 80) hukuk çevirisi yaklaşımlarını; 1. hukuk sistemlerinin karşılaştırılması, 2. iki uzmanlık dilinin karşılaştırılması, 3. düzgü çözme¹⁶/çözme¹⁷ (fr. décodage), 4. yeniden düzgüleme¹⁸ (fr. réencodage) olmak üzere dörde ayırmaktadır. Susan Šarcevic (1997, akt. Raus, 2013, s. 80) ise hukuk çevirisi yaklaşımlarını; kavrambilimsel aşama - A dili (fr. étape sémasiologique - langue A), karşılaştırmalı hukuk (fr. étape de droit comparé), adbilimsel aşama - B dili (fr. étape onomasiologique - langue B) olmak üzere üçe ayırmaktadır.

Dildeki değişkenlik olgusu ise insan dilinin temel özelliklerindedir. Vardar (2007) artsüremlî, uzamsal ve toplumsal olmak üzere üç değişkenlik arasında ayırım yapmaktadır. “Artsüremlî değişkenlik tarihsel dilbilimin; uzamsal değişkenlik dilbilimsel coğrafyanın ve toplumsal değişkenlik toplum-dilbilimin inceleme alanına girer, değişkenlik bir dilin süre, uzam ve toplum içinde değişik biçimlere bürünme özelliğidir” (s. 68). Değişkenlik kavramı çerçevesinde terimlerin çevirisini metin boyutunda ele alan Raus (2013, s. 41) dört çeşit değişkenlik önermektedir: sözcüklemlerin tercihlerine bağlı olarak terim tanımlama ve eş anlamlı terim kullanımı açısından farklı sosyal sınıflarla ilgili sosyal veya diyastratik değişkenlikler (fr. variations diastratiques¹⁹), terimlerin bir söylem alanından diğerine geçişi sırasında iletişimsel duruma ve konuşmacılar tarafından seçilen ifade tarzına bağlı olarak beliren durumsal, iki fazlı veya diyafazik değişkenlikler (fr. variations diaphasiques), zaman açısından tarihsel veya diyakronik değişkenlikler (fr. variations diachroniques), farklı coğrafi alanlarda yaşayan insanların konuşma şeklindeki değişkenlikler açısından coğrafi, bölgesel veya diyatopik değişkenlikler (fr. variations diatopiques²⁰). Lehmann ve Martin-Berthet (2008, s. 87-88) ise değişkenliği eş anlamlı kelimelerin anlam ilişkilerine odaklanarak pragmatik/edimbilimsel ve toplumdilbilimsel farklar yönünden ele alıp beş farklı açıdan değerlendirmektedirler: 1-Diyakronik değişkenlikler: gırgır/süpürge/faraş²¹. 2-Diyatopik/coğrafi değişkenlikler: çekirdek/çiğdem (İzmir), simit/gevrek (İzmir), mısır/darı (Antalya). 3-Diyastratik, dil düzeyine (standart dil, edebi dil, argo) bağlı değişkenlikler: polis/aynasız. 4-Uzmanlık dili ve günlük dil arasındaki değişkenlikler: difteri/kuşpalazı. 5-Çağrışımlar: a-pejoratif anlam: siyahi/zenci, yabancı/gâvur. b-örtmece: amansız hastalık/kanser.

¹⁶ İletişimde kullanılan göstergenin içeriğine ulaşmak için yapılan çözümleme eylemidir. Düzgünün çözümü süreci sonunda, bireysel anlamlandırma veya yorum başlar (Karaağaç, 2022, s. 349).

¹⁷ Alıcıların, metinleri, ilişkili oldukları düzgüleri ve kendilerinin sahip oldukları eski bilgilere gönderim yaparak algılamaları ve yorumlamaları, bir gönderge veya gösterge çözümüdür. Çözme, bir anlamlandırma eylemidir (Karaağaç, 2022, s. 254).

¹⁸ Parçaları bir araya getirerek, bütünlük özelliği taşıyan bir birim oluşturmaktır (Karaağaç, 2022, s. 350).

¹⁹ Artkatmanlaşık değişiklik: sözcüğün anlamı birazcık da kullanılan toplumsal katmana bağlıdır (Günay, 2007, s. 33).

²⁰ Artyerdeşlik değişiklik: sözcüklerin uzam içindeki değişkenliği söz konusudur (Günay, 2007, s. 32).

²¹ Türkçe örnekler yazar tarafından verilmiştir.

Varyasyon dilbilimi olgusuna gelince, Aşkın Balcı (2020, s. 310) varyasyon dilbilimini, dilde meydana gelen değişkenlikleri deneysel (ampirik) olarak inceleyen bir bilim dalı olarak betimlemektedir. Tarihsel, sosyal, bölgesel ve durumsal olarak adlandırılabilir değişkenlikler, sosyal uygulamaların bir parçası olarak nitelendirildiği için varyasyon dilbilimi, toplumdilbilimin bir alt alanını oluşturmaktadır. Varyasyon dilbilimi konusuna ilişkin ana parametreler dört büyük değişken sınıfı olarak ayırt edilmektedir:

1-Tarihsel değişkenler: Dil gelişim sürecindeki farklı dönemlerle ilgilidir. 2-Diyalekt çeşitliği: Farklı coğrafi dağılıma karşılık gelirler. 3-Durumsal çeşitlilik: Farklı durumlarda veya alanlarda kullanılan özellikler. 4-Topluluk dili çeşitliliği: Farklı sosyal gruplar tarafından kullanılan özellikler (Eva Neuland, 2003; akt. Aşkın Balcı, 2020, s. 311).

Dil kullanımında meydana gelen değişiklikler, varyasyon dilbilimi kapsamında; terimlerde meydana gelen değişiklikler ise toplumterimbilim kapsamında değerlendirilmektedir. Zaman içinde terimlerde gelişen değişiklikler, diyakronik (artsüremlî) değişkenlik kapsamında irdelenebilir. Kimi terimlerdeki eş anlamlılık olgusu bu duruma örnek gösterilebilir. Bu nedenle terimleri temel alan çalışmalarda terimlerin tek anlamlı, çok anlamlı, eş anlamlı olma özellikleri incelenerek değişkenlik türleri saptanabilir. Hukuk terimbilimi²², hukuk alanında kullanılan terimlerin incelenmesi, açıklanması ve tanımlanması ile ilgilenen, hukuk metinlerinde terimlerin doğru kullanımını araştıran bir alt alan olarak tanımlanabilir. Türkçe “hukuk terimbilimi” ve Fransızca “juriterminologie” terimi Türk ve Fransız alanyazınına kazandırılabilir. Bu çalışmada, hukuk terimbilimini yeni bir alt alan olarak geliştirme çağrısında bulunmaktadır. Bu nedenle bir sonraki bölüm, hukuk alanında çeviri hizmeti verecek çevirmenlerin veya adli yeminli tercümanların sıklıkla karşılıklarına çıkabilecek çok sayıda hukuk teriminin yer aldığı Criminal dizisi hakkında bilgiler içermektedir.

Criminal Dizisi

Çevrimiçi video akışına geçtikten sonra uluslararası alanda hızla büyüyen ve dünya genelinde milyonlarca üyeye sahip olan Netflix, günümüzde ilgi gören bir platformdur. Özgün içeriklerinin yanı sıra farklı ülkelerden dizi ve film içerikleriyle de kullanıcıların farklı dillerde film izlemelerine olanak sağlayan Netflix, alt yazı, açıklamalı alt yazı ve seslendirme dili seçme özellikleriyle araştırmacıların, eğitmenlerin ve öğrenenlerin yabancı dil öğretiminde ve çeviri eğitiminde yararlanabilecekleri kaynaklar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Her ülkenin resmi dilinde ve ilgili ülkenin oyuncular tarafından canlandırılan Netflix’in Avrupa yapımı Criminal dizisi, Fransa, İspanya, Almanya ve Birleşik Krallık olmak üzere dört farklı ülkede geçmektedir. Her ülkenin dizisi üçer bölümden oluşmaktadır. Ancak iki sezon yayınlanan Criminal Birleşik Krallık dizisinin ikinci sezonu dört bölümden oluşmaktadır. Her bölüm ortalama 45 dakika sürmektedir. Toplam on altı bölümden oluşan Criminal dizisi, çoğunlukla sorgu odasında geçmektedir. Dört farklı ülkenin suç olaylarını ele alan ve polis sorgulamalarını anlatan Criminal, Netflix’in polis prosedürel²³ dizisidir. “Dört farklı ülkede geçse de sadece sorgulama sahneleri ile tek bir mekânda çekilmiş ve polis prosedürel çok mekânlılık geleneği ve algısını değiştirmiştir” (Bozkurt ve Kılıç, 2021, s. 78). Dizide sorgu memurları ile şüpheliler arasındaki konuşmalar ön plandadır. Sorgu memurlarının savcı ile konuşmaları, otomatik kahve makinesi önünde geçen konuşmaları, avukatların müvekkilleriyle konuşmaları da çok sayıda hukuk terimini içermektedir. Adli sürecin nasıl işlediğine dair ipuçları veren Criminal dizisi, bölümler arasında bağımsız içeriklere sahiptir, izleyiciler herhangi bir bölümü izleyebilir. Olay örgüsünü takip etme zorunluluğu yoktur. Her bölümde ana karakterler (sorgu memurları) bir

²² Türkçe “hukuk terimbilimi”, Fransızca “juriterminologie” ve İngilizce “juriterminology” terimleri yazar tarafından terimbilimin yeni bir alt alanı olarak önerilmiştir.

²³ Polis prosedürel (polis yöntemi) için bk. (Duran, 2021, s. 866).

suçu çözmek ve suçluyu bulmak için çalışırlar. Ana karakterlerin adları, bölüm adlarına verilmiştir.

Criminal Fransa, 2019 yılında yayınlanmış üç bölümden oluşan Fransa yapımı mini bir dizidir. Orijinal dili Fransızcadır. Fransızca alt yazı çevirmeni Julie Ribaux, Türkçe alt yazı çevirmeni Canan F. Kayahan'dır. *Émilie* adlı ilk bölümde, bir saldırıda gerçekleri söylemediğine inanan dedektifler tarafından erkek arkadaşını kaybeden *Émilie*'nin ifadesi alınır. *Caroline* adlı ikinci bölüm, şantiyede gerçekleşen olayla ilgili yöneticinin sorgusunu içerir. *Jerome* adlı üçüncü bölüm, bir nefret suçu işlediğinden şüphelenilen satış müdürünün sorgusunu kapsar. Criminal İspanya, 2019 yılında yayınlanmış üç bölümden oluşan İspanya yapımı mini bir dizidir. Orijinal dili İspanyolcadır. Fransızca alt yazı çevirmeni *Émilie Pérès*, Türkçe alt yazı çevirmeni Leon Alaluf'tur. İlk bölümün adı *Isabel*'dir. Bu bölümde, soru memuru cinayeti çözmek için risk almak zorunda kalır. *Carmen* adlı ikinci bölüm, kız kardeşi boğulmuş halde bulunan *Carmen*'in sorgusunu içerir. *Carmelo* adlı üçüncü bölümde, şüphelinin sorgusu sırasında soru memurları arasındaki gerilimin arttığı görülür. Criminal Almanya, 2019 yılında yayınlanmış üç bölümden oluşan mini bir dizidir. Orijinal dili Almancadır. Fransızca alt yazı çevirmeni Magali Girault, Türkçe alt yazı çevirmeni Göktuğ Börtlü'dür. *Jochen* adlı ilk bölümde, soru memurları bir müteahhidi sorguya çeker, kayıp bir işçi hakkında kendisine sorular yönelir. *Yılmaz* adlı ikinci bölümde, soru memurları aile içi şiddet vakası olduğunu düşünür; fakat şiddete uğrayan kişinin sorguya alınan damat olduğu anlaşılır. Kayınpederin damadını kurtarmak için gönderdiği avukat ifadeyi yönlendirmek için sorguya dâhil olunca gerçekler ortaya çıkar. *Claudia* adlı üçüncü bölümde, soru memuru kendini tehlikeye atarak duruma müdahale eder ve cesedin yerini öğrenmeye çalışır. Criminal Birleşik Krallık, 2020 yılında yayınlanmış ilk sezonu üç bölümden, ikinci sezonu dört bölümden oluşan mini bir dizidir. Orijinal dili İngilizcedir. Birinci ve ikinci sezon çevirmenleri farklıdır. Fransızca alt yazı çevirmeni Julie Ribaux, Türkçe alt yazı çevirmeni Canan F. Kayahan'dır. İlk sezonun *Edgar* adlı ilk bölümünde, üvey kızını vahşice öldürmekle suçlanan doktor sorguya alınır. *Stacey* adlı ikinci bölüm, kız kardeşinin sevgilisini zehirlemekle suçlanan bir şüphelinin sorgusunu içerir. *Jay* adlı üçüncü bölümde, soru memurları göçmenlerle dolu terk edilmiş bir treylerin yerini bulmak için kamyon şoförünü konuşturmaya çalışır. Criminal Birleşik Krallık dizisinin ikinci sezonu dört bölümden oluşmaktadır. Fransızca alt yazı çevirmeni Marie Thummen, Türkçe alt yazı çevirmeni Zeynep Burçak Tarlan'dır. İkinci sezonun *Julia* adlı ilk bölümünde, hüküm giymiş bir katilin eşinin rutin sorgusunda yaşanan sarsıcı gelişmenin ardından sorgunun gidişatı değişir. *Alex* adlı ikinci bölümde, ellerinde az kanıt bulunan soru memuru, bir iş adamının ifadesini alır. *Danielle* adlı üçüncü bölümde, soru memurları saldırı faillerinin maskesini düşüren çevrimiçi bir grubun liderinin yaptığı savunmayı çökertmeye çalışır. *Sandeep* adlı dördüncü bölümde, soru memurları anlaşma yapmak isteyen hüküm giymiş zeki bir katille karşı karşıyadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; hukuk terimlerini içeren Criminal dizisinin seslendirme ve alt yazı çevirilerini incelemek, çevirmen kararları doğrultusunda hukuk terimlerinin çevirisinde kullanılan stratejileri belirlemek, eşdeğerlik türlerini tartışmak, terim bilgisinin önemini vurgulamak, terim sorunlarını saptamak ve terimbilim odaklı sorgulamalarda bulunmaktır. Metin terimbilimi yaklaşımı temel alınarak çift dilli terimce oluşturmak amaçlanmıştır. Diğer bir deyişle, terimbilim odağında görsel-işitsel üründeki terimleri irdeleyen ve kuramsal boyutta inceleyen bir araştırma yürütürken özellikle hukuk terimbilimini bir alt alan olarak geliştirme çağrısında bulunmak ve bir disiplin olarak varlığının görünür kılınması hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda çalışmada aşağıdaki araştırma soruları yanıtlanmaya çalışılmıştır:

1. Criminal dizisindeki Fransızca terimler hangi ulamlarda sınıflandırılabilir?
2. Yakalama, gözaltına alma ve ifade alma yönetmeliğinde yer alan maddeler ile dizide geçen sahneler arasında ilişki var mıdır?
3. Gözlem tekniklerine örnek teşkil eden cümlelerin aktarımında görülen seslendirme ve alt yazı çeviri stratejileri nelerdir?
4. İfade alma esnasında müdafî tarafından kullanılan cümlelerin seslendirme ve alt yazı çevirileri kaynak odaklı mı, erek odaklı mıdır?
5. İfade alma esnasında sorgu memuru tarafından kullanılan cümlelerin seslendirme ve alt yazı çevirileri kaynak odaklı mı, erek odaklı mıdır?
6. Hukuk terimlerinin seslendirme ve alt yazı çevirilerinde tercih edilen stratejiler nelerdir? Çeviri stratejileri göz önünde bulundurulduğunda, hukuk terimlerinin çevirilerinde kaynak odaklı yaklaşım mı yoksa erek odaklı yaklaşım mı benimsenmiştir?

Yöntem

Nitel araştırma yöntemi benimsenen çalışmada veri toplama aracı olarak doküman inceleme (belge tarama) yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin yanı sıra görsel-işitsel materyallerin de incelenmesini kapsar. Bu yöntem, “başka araştırmacılar tarafından kullanılabilir; bir araştırmacının vardığı sonuçların ne derece geçerli olduğu sınanabilir veya daha önce ulaşılmış sonuçlardan farklı ve alternatif diğer bazı sonuçlara ulaşılmasını mümkün kılabilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 190). Araştırmada veri kaynağı olarak kullanılan Netflix’in Avrupa yapımı Criminal (Fransa, İspanya, Almanya ve Birleşik Krallık) dizisi çok sayıda hukuk terimini içerdiği için tercih edilmiştir. Araştırma verileri, Criminal dizisindeki terimlerin taranması yoluyla elde edilmiş, dizide yer alan hukuk terimlerine yönelik izleksel (terimbilimsel) araştırma yürütülmüştür. İzleksel araştırma, “bir alana özgü terimler bütünü üzerinde yapılan terimbilimsel çalışmadır” (Yaman, 2006, s. 62). Hukuk çeviribilimi ve hukuk terimbilimi kapsamında incelenen Fransızca ve Türkçe terimler, metin terimbilimi²⁴ yaklaşımıyla derlenmiştir. Didier Bourigault ve Monique Slodzian’a (1999, akt. Raus, 2013, s. 15) göre metin terimbilimi; tek dilli, çok dilli metinlerdeki terimlerin nasıl kullanıldığını ve anlamlandırıldığını inceleyerek bir metin analizi ortaya koymayı hedefler. Metin terimbilimi, terimlerin ve kavramların otomatik olarak işlenmesinde önemli bir rol oynar. Bir terimin zaman içinde değişime uğrayıp uğramadığı metin incelemesiyle saptanabilir. Kaynağını dilbilimden alan metin terimbilimi disiplinlerarası bir bilim dalıdır. Fransızca, Türkçe dilleriyle ve hukuk terimleriyle sınırlanan araştırmada metin terimbilimi yaklaşımı temel alınarak çift dilli terimce oluşturulmuştur. Gözlem odasında geçen sahnelerde yer alan gözlem tekniklerine dair kesitler sunulmuştur. Gözlem tekniklerine örnek teşkil eden cümlelerin seslendirme ve alt yazı çevirileri kaynak ve erek odaklılık kapsamında yorumlanmıştır. Yakalama, gözaltına alma ve ifade alma yönetmeliğinde yer alan maddeler ile dizide müdafî ve sorgu memurunun kullandığı cümleler eşleştirilmiş, bu cümleler çeviri stratejileri bağlamında incelenmiştir. Hukuk terimleri, Fransızca seslendirme, Türkçe seslendirme, Fransızca alt yazı ve Türkçe alt yazı olmak üzere dört farklı grupta örneklendirilmiştir. Toplam 49 adet hukuk terimi incelenmiş, araştırmanın sınırlılıkları nedeniyle incelenen tüm örnekler verilememiş, 16 adet örnek temsil gücü yüksek olanlar arasından seçilmiştir. Terimlerin seslendirme ve alt yazı çevirileri arasındaki

²⁴ Fransızca “terminologie textuelle” kavramı, “metinsel terimbilim” (Zeytinkaya, 2021, s. 43) olarak çevrilmiştir. Fakat bu araştırmada metin genelinde tutarlılığın sağlanması amacıyla “metin terimbilimi” terimi tercih edilmiştir. Metin terimbilimi, kaynağını metindilbilimden almaktadır. Metindilbilim kavramını karşılamak amacıyla dilimizde (betikbilimi, betiksel dilbilim, metindilbilimi, metin dil bilimi) gibi farklı adlandırmalarla ve farklı yazım şekilleriyle karşılaşmaktadır. Bu bakımdan Türkçe terim oluşturma yöntemleri dikkate alınarak Fransızca “terminologie textuelle” terimini “metinterimbilim”, “metinterimbilimi” veya “metin terim bilimi” olarak terimleştirmenin de mümkün olduğu kanısına varılmıştır.

benzerlikler ile farklılıklar tespit edilmiş, terimlerin çevirisinde görülen çeviri stratejileri ve eşdeğerlik türleri belirlenmiştir. Araştırma verileri yazar tarafından Ağustos 2023-Şubat 2024 tarihleri arasında toplanmıştır. Nitel verilerin yorumlanmasında “bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması” (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 240) olmak üzere dört aşamadan oluşan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmada toplanan verilerin analizinden elde edilen bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

Criminal Dizisindeki Fransızca Terimler Hangi Ulamlarda Sınıflandırılabilir?

Criminal dizisindeki Fransızca terimler; ad, fiil, kısaltma, mekân adları, deyimler, eksiltili cümleler, kişi, ünvan ve kurum adları, askeri terimler, adli tıp terimleri olmak üzere toplam on ulamda sınıflandırılmıştır. Bu terimlerin seslendirme ve alt yazı çevirileri incelenmiş, mutlak eşdeğerlik ve anlamsal eşdeğerlik olmak üzere iki grupta çift dilli terimce oluşturulmuştur.

Mutlak Eşdeğerlik

Seslendirme ve alt yazılar incelendiğinde mutlak eşdeğerlik kapsamında Fransızca 52 adet ad²⁵, 26 adet fiil²⁶, 1 adet kısaltma²⁷, 4 adet mekân adı²⁸, 7 adet deyim²⁹, 2 adet eksiltili³⁰ cümle, 13 adet kişi, ünvan ve kurum adı³¹, 2 adet askeri terim³², 23 adet adli tıp³³ terimi

²⁵ **des menottes**: kelepçe. **des crimes non résolus**: faili meçhul suçlar. **des descriptions précises**: eksiksiz eşkâl. **des circonstances atténuantes**: hafifletici sebepler. **la déclaration signée**: yeminli ifade. **des justiciers**: yasa dışı kanun infazcısı. **la diffamation**: karalama. **la fraude**: kaçaçılık. **la garde**: velayet. **la justice**: adalet. **la légitime défense**: nefsi müdafaa. **la peine maximale**: maksimum ceza. **la preuve**: kanıt. **la présomption d'innocence**: masumiyet karinesi. **la pression**: baskı. **la prison à vie**: ömür boyu hapis. **la réduction de peine**: ceza indirimi. **la torture**: işkence. **la victime**: kurban. **le bouclier juridique**: yasal haklar. **le rapport préliminaire**: ilk inceleme. **le rapport d'audition**: sorgu kaydı. **les crimes**: suçlar. **les explications vagues**: şüpheli ifadeler. **les gardes à vue**: gözaltı. **les honoraires**: avukata ödenen ücret. **les suppositions infondées**: asılsız iddialar. **les témoins**: görgü tanıkları. **les tentatives de manipulation**: manipülasyon girişimleri. **les tueurs en série**: seri katiller. **l'absence d'alibi**: gerekçe yokluğu. **l'agression**: saldırı. **l'autorisation judiciaire**: arama emri. **l'affaire**: dava. **l'homicide**: cinayet. **l'indemnisation**: soruşturma süresi. **l'interrogatoire**: sorgulama. **l'interpellation**: tutuklanma. **l'ordonnance**: mahkeme kararı. **un alibi vague et invérifiable**: muğlak ve mesnetsiz gerekçe. **un programme de protection des témoins**: tanık koruma programı. **un suspect**: şüpheli. **un témoin potentiel**: görgü tanığı. **un témoignage**: tanık ifadesi. **une carte cyclable**: suç haritası. **une circonstance aggravante**: ağırlaştırıcı sebepler. **une fouille au corps**: vücut araması. **une mutation**: tayin. **une ordonnance illégale**: yasadışı izin. **une plainte retirée**: geri çekilmiş bir şikâyet. **une prescription**: zaman aşımı. **une réduction de peine**: cezada indirim.

²⁶ **aller en taule**: hapse girmek. **arrêter**: tutuklamak. **avouer**: itiraf etmek. **bluffer**: blöf yapmak. **convaincre**: ikna etmek. **corroborer**: suçlamayı desteklemek. **débrief**: sorguya çekmek. **dénoncer**: ihbar etmek. **enquêter**: soruşturmak. **être condamné**: hüküm giymek. **être placé en détention**: gözaltına alınmak. **faire chanter**: şantaj yapmak. **faire la déposition**: ifade vermek. **interpeller**: yakalamak. **interroger**: sorgulamak. **mentir**: yalan söylemek. **mettre en garde à vue**: gözaltına almak. **prendre les coups**: kendini feda etmek. **prendre publiquement position contre quelqu'un**: birine alenen karşı gelmek. **rendre la justice**: adaleti sağlamak. **se balader avec les menottes**: kelepçelenmek. **se contredire**: ifadesiyle çelişmek. **se soumettre à un test ADN**: DNA testi yaptırmak. **s'entre-tuer**: birbirini öldürmek. **témoigner au procès**: mahkemede yeminli ifade vermek. **vouloir l'immunité**: dokunulmazlık talep etmek.

²⁷ **la SDAT (sous-direction antiterroriste)**: terörle mücadele birimi.

²⁸ **la salle d'interrogatoire**: sorgu odası. **la salle d'observation**: gözlem odası. **la taule**: hapisane. **le tribunal**: mahkeme.

²⁹ **Elle pète les plombs?**: Kafayı mı yedi? (Criminal Fransa, Jerome, zaman kodu: 29:04). **Ils tiraient sur les gens comme sur des lapins**: İnsanlara tavşan avlar gibi ateş açtılar. (Criminal Fransa, Émilie, zaman kodu: 3:23). **Il a l'air coriace**: Çetin ceviz duruyor. (Criminal Fransa, Caroline, zaman kodu: 1:40). **Ça revient au même**: İkiisi de aynı kapıya çıkıyor. (Criminal İspanya, Carmelo, zaman kodu: 35:20). **Il connaît le Code pénal sur le bout des doigts**: Ceza hukukunu hukuk profesörlerinden bile iyi biliyor. (Criminal İspanya, Carmelo, zaman kodu: 15:30). **La commis d'office n'a pas l'air au taquet**: Mahkemenin atadığı avukat da isteksiz duruyor. (Criminal Fransa, Jerome, zaman kodu: 4:50). **Elle n'a pas encore toutes les ficelles**: Arada bocalıyor ama öğrenecek. (Criminal İspanya, Carmelo, zaman kodu: 12:02). **Tout est passé au peigne fin**: Her şey titizlikle inceleniyor. (Criminal Fransa, Émilie, zaman kodu: 24:03).

³⁰ **non-assistance à personne en danger**: doğrudan insan hayatına kasit. **coups et blessures et abus de pouvoir**: şiddet ve görevi kötüye kullanma.

³¹ **avocat(e)**: avukat. **l'acte d'accusation**: suç duyurusu. **la commis d'office**: mahkemenin atadığı avukat. **la police**: polis. **le brigadier**: dedektif. **le capitaine**: baş dedektif. **le commissaire**: komiser. **le détenu**: tutuklu. **le proc'**: başsavcı. **le procureur de Paris**: Paris başsavcısı. **le lieutenant**: ast-dedektif. **mon client**: müvekkilim. **un agent en uniforme ou en patrouille**: üniformalı ya da devriye polisi.

³² **des premières rafales**: ilk ateş. **des fusils d'assaut**: piyade tüfekleri.

³³ **clavicule droite brisée**: sağ köprücük kemiğinde kırık. **dans un état de coma léger**: yarı koma halinde. **de nombreuses blessures**: birçok darp izi. **des cicatrices**: yara izi. **être entrée au bloc**: ameliyata girmek. **être au bloc opératoire**: ameliyatta olmak. **être sous l'influence de médicaments**: ilaçların etkisi altında olmak. **faire une crise d'angoisse**: panik atak geçirmek. **fracture du crâne**: kafatasında çatlak. **l'hémorragie**: kanama. **l'hémorragie sous-cutanée due à des fractures costales multiples**: çoklu kaburga kırılmasına bağlı olarak iç kanama. **la visite médicale**: sağlık kontrolü. **le blessé**: yaralı. **le dépistage**: test sonucu. **le labo**: laboratuvar. **le légiste**: patalog. **le pronostic vital**: hayati tehlike. **le sang**: kan. **les secours**: acil servis. **polytraumatisme crânien**: kafatası yaralanması. **stopper l'hémorragie**: kanamayı durdurmak. **suspicion de sectionnement des vertèbres cervicales**: boyun omurunda muhtemel yaralanma. **une comparaison ADN**: DNA karşılaştırması.

belirlenmiştir. Bu terimlerin seslendirme ve alt yazı çevirilerinde terim düzeyinde farklı çeviri önerilerine rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu bölümde yer verilen terimler tek anlamlılık örneği sergilemektedir. Nitekim hukuk dilinde terimlerin tek anlamlı olması beklenir. Erek dilde birebir karşılığı olan terimler, mutlak eşdeğerlik kapsamında ele alınmaktadır. Fransızca seslendirme ve alt yazı arasında terim düzeyinde farklılığın görülmemesinin nedeni olarak Criminal Almanya ve Birleşik Krallık bölümlerinin senaristlerinin aynı kişiler olması gösterilebilir. Criminal Birleşik Krallık 1. sezon alt yazı çevirmeni ile Criminal Fransa alt yazı çevirmeni aynı kişidir. Dolayısıyla terimlerin çevirisinde görülen benzerliğin alt yazı çevirmenlerinin aynı olmasından kaynaklandığı gözlemlenmektedir.

Anlamsal Eşdeğerlik

Sözcük düzeyinde gerçekleşen anlamsal eşdeğerlik, terimlerin aynı anlamsal içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Bir terimin erek dilde birden fazla karşılığının bulunması, eş anlamlılık ile ilişkilendirilebilmektedir. Bu bölümdeki terimler, aynı kavramı karşıladığından anlamsal eşdeğerlik kapsamında ele alınmaktadır.

Fransızca Seslendirme ve Alt Yazıları Aynı Olan Fakat Türkçe Seslendirme ve Alt Yazı Çevirileri Farklı Olan Terimler

Fransızca 14 adet ad³⁴ ve 9 adet fiil³⁵ belirlenmiştir. Bu terimlerin seslendirme ve alt yazı çevirileri arasında fark olup olmadığına ilişkin sorgulamada ise toplam 23 adet terimin farklı çevrildiği görülmüştür. Farklılığın, çeviri sürecine farklı çevirmenlerin dâhil olmasından kaynaklandığı gözlemlenmiştir.

Türkçe Seslendirme ve Alt Yazı Çevirileri Aynı Olan Fakat Fransızca Seslendirme ve Alt Yazıları Farklı Olan Terimler

Türkçe 15 adet ad³⁶ ve 8 adet fiil³⁷ belirlenmiştir. İlgili terimlerin Fransızca seslendirme ve alt yazıları arasında fark olup olmadığına ilişkin sorgulamada ise toplam 23 adet terimin farklı aktarıldığı görülmüştür. Farklılığın, çeviri sürecine farklı çevirmenlerin dâhil olmasından kaynaklandığı gözlemlenmiştir. Bir dilsel göstergenin birden fazla kavrama gönderimde

³⁴ **l'autorisation du juge**: resmi izin / hâkimin emri. **l'avocat conseil**: avukat / yasal temsilci. **l'enregistrement**: sorgu / sorgulama. **la complicité par assistance**: işbirlikçi / suça iştirak. **la subornation de témoin**: yalan beyan / yalan ifade. **le chef**: şef / patron. **le juge**: hâkim / yargıç. **le disque est rayé?**: Kırk plak gibi değil mi? / Bozuk plak gibi değil mi? **un vice de procédure**: bir prosedür hatası / usulde hata. **une condamnation à vie**: ömür boyu hapis yatmak / müebbet yemek. **une intrusion**: zorla girme / izinsiz girme. **une spéculation**: spekülasyon / varsayım. **une tentative d'intimidation**: kışkırtma / müdahale. **une violence conjugale**: aile içi şiddet / ev içi şiddet.

³⁵ **accuser**: suçlamak / ithamda bulunmak. **balancer**: ötmek / ele vermek. **être condamnée**: mahkûm edilmek / hüküm giymek. **être déférée**: yargılanmak / mahkemeye çıkmak. **identifier**: birinin kimliğini doğrulamak / teşhis etmek. **prouver**: kanıtlamak / ispatlamak. **relâcher**: salmak / serbest bırakmak. **sortir libre**: sıfır zararlar çıkarmak / ceza almadan kurtarmaya çalışmak. **suspendre**: uzaklaştırmak / açığa almak.

³⁶ **adli tıp raporu**: le rapport du médecin légiste / le rapport d'autopsie. **birim**: le service / l'unité. **cinayete teşebbüs**: la tentative d'homicide / la tentative de meurtre. **gözlem odası**: une pièce / une salle. **gözü dönen katil**: un tueur à la chaîne / un tueur fou. **hukuki geçerlilik**: une valeur légale / une valeur juridique. **kanıtlanmayan varsayımlar**: des rapprochements qui ne sont pas fondés / des rapprochements infondés. **kanun güçleri**: les forces de l'ordre / un membre de l'ordre. **olay yeri inceleme ekibi**: les techniciens / les experts. **saldırganlar**: les assaillants / les tireurs. **savcılık**: le parquet / le ministère public. **suçun faili**: l'auteur des faits / le coupable. **şüpheli davranış**: un comportement suspect / une tentative de fuite. **tarama cihazı**: le matériel de détection / le matériel électronique. **vardiya değişimi**: un roulement dans la prison / un changement d'équipe.

³⁷ **bedelini ödemek**: payer les pots cassés / payer pour les actes. **dosyayı lehine çevirmek**: faire capoter l'affaire / saboter l'affaire. **ifade değiştirmek**: changer la déposition / se rétracter. **ihbar etmeden çağırmak**: convoquer sans aucune mise en garde / interroger sans lui lire ses droits. **suçu üstlenmek**: déférer / s'incriminer. **şikâyetçi olmak**: déposer une plainte / porter plainte. **teşhis etmek**: une séance d'identification / une confrontation. **tutuklama esnasında direniş göstermek**: opposer à l'arrestation / résister à l'arrestation.

bulunması çok anlamlılık ile ilişkilendirilebilir. Çok anlamlı bir terimin birkaç kavramı kapsadığına örnek teşkil eden Türkçe 2 adet ad³⁸ ve 2 adet fiil³⁹ belirlenmiştir.

Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliğinde Yer Alan Maddeler ile Dizide Geçen Sahneler Arasında İlişki Var mıdır?

Hukuk alanında terim karmaşasının önüne geçebilmek için ifade alma ve sorgu terimlerinin kimler tarafından yapılan eylemleri nitelediği, yakalama, gözaltına alma ve ifade alma yönetmeliğinde açıkça belirtilmektedir. Yönetmelik kapsamında “müdafî: şüpheli veya sanığın ceza muhakemesinde savunmasını yapan avukatı” (Madde 4) temsil etmektedir. Criminal dizisinde müdafî yerine avukat, sorgu memuru yerine dedektif terimlerinin tercih edildiği gözlemlenmiştir. Bu bölümde beş adet örnek incelenmiştir.

Tablo 1. Criminal Fransa - Caroline

Fransızca seslendirme	Seslendirme ve alt yazı çevirisi
Mme Solal, vous êtes en garde à vue pour tentative de meurtre.	Bayan Solal cinayete teşebbüs suçuyla gözaltındasınız.

“b) Kendisine yüklenen suç anlatılır” (Madde 23). Tablo 1’de görülebileceği gibi, şüpheliye isnat edilen suç yüzüne söylenmektedir. Fransızca seslendirmede yer alan “vous êtes en garde à vue” ifadesi Türkçeye “gözaltındasınız” şeklinde çevrilmiştir. Gözaltı nedeni “pour tentative de meurtre”, “cinayete teşebbüs suçuyla” olarak aktarılmıştır. Fransızca terimlerin Türkçeye aktarımında mutlak eşdeğerlik sağlandığı belirtilebilir.

Tablo 2. Criminal Fransa - Caroline

Fransızca seslendirme	Seslendirme ve alt yazı çevirisi
Vous pouvez décider de rester silencieuse.	Sessiz kalma hakkına sahipsiniz.

“f) Yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanunî hakkı olduğu söylenir” (Madde 23). Tablo 2’de görülebileceği gibi müdafî, müvekkiline sessiz kalma hakkına sahip olduğunu hatırlatmaktadır. Fransızca seslendirme ile Türkçe seslendirme ve alt yazı çevirisi sözcüğü sözcüğüne çeviriden uzaktır. Bu nedenle işlevsel eşdeğerlik kapsamında değerlendirilebilir.

Tablo 3. Criminal Almanya - Jochen

Fransızca seslendirme	Seslendirme çevirisi	Alt yazı çevirisi
Désirez-vous parler à un avocat?	Bir avukatla görüşmek ister misiniz?	Bir avukatla konuşmak ister misiniz?

“c) Müdafî seçme hakkının bulunduğu ve onun hukukî yardımından yararlanabileceği, müdafinin ifade sırasında hazır bulunabileceği kendisine bildirilir” (Madde 23). Tablo 3’te görüldüğü üzere, ifadesi alınacak olan kişiye avukat talep edip etmediği sorulmaktadır. Fransızca seslendirmede yer alan “parler” fiili; seslendirmede “görüşmek”, alt yazıda “konuşmak” fiiliyle çevrilmiştir. İkisi de sekiz harften oluşan sözcüklerdir. Bu açıdan biçimsel eşdeğerlik sağlandığı belirtilebilir. Aynı anlama gelen farklı fiillerin kullanımı, eş anlamlılık kapsamında değerlendirilebilir ve anlamsal eşdeğerliğe örnek gösterilebilir.

Tablo 4. Criminal Fransa - Caroline

Fransızca seslendirme	Seslendirme çevirisi	Alt yazı çevirisi
L’enregistrement ⁴⁰ débute en présence du capitaine Hagen et du brigadier Matif.	Sorgulama baş dedektif Hagen ve dedektif Matif eşliğinde başlıyor.	Baş dedektif Hagen ve dedektif Matif eşliğinde sorgu başlıyor.

³⁸ ifade: la déposition / le témoignage / la déclaration / le relais / l’argument. sorgu: une audition / une interrogatoire / un entretien.

³⁹ suçlamada bulunmak: se mettre en examen / inculper / se mettre en cause / s’incriminer. suçlamak: accuser / inculper / reprocher.

⁴⁰ Vurgular yazara aittir.

“i) İfade işlemlerinin kaydında, teknik imkânlardan yararlanılabilir” (Madde 23). Tablo 4’te görüldüğü üzere, sorgu odasındaki bireyin ifadesinin kayıt altına alınacağı belirtilmektedir. Fransızca seslendirmede yer alan “l’enregistrement” terimi; seslendirmede “sorgulama”, alt yazıda “sorgu” olarak çevrilmiştir. Anlamsal açıdan bu iki sözcük arasındaki fark, birinin eylemin kendisini (sorgulama) diğerinin ise eylemin sonucunu (sorgu) belirtmesidir. Sözcük düzeyinde anlamsal eşdeğerlik sağlandığı belirtilebilir. Seslendirmedeki “sorgulama” teriminin dudak eşleşmesi bakımından seçilmiş olabileceği, alt yazıdaki “sorgu” teriminin ise alt yazıdaki zaman ve uzam kısıtı nedeniyle tercih edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 5. Criminal İspanya - Carmelo

Fransızca seslendirme	Fransızca alt yazı	Seslendirme ve alt yazı çevirisi
Je veux qu'on fasse figurer dans le rapport d'audition l'état physique dans lequel se trouve mon client.	Je tiens à ce que le rapport mentionne l'état dans lequel se trouve mon client.	Başlamadan önce müvekkilimin fiziksel durumunun kayda geçmesini istiyorum.

“Yakalanan kişinin gözaltına alınacak olması veya zor kullanılarak yakalanması hâllerinde hekim kontrolünden geçirilerek yakalanma anındaki sağlık durumu belirlenir” (Madde 9). Tablo 5’te avukat, müvekkilinin sağlık kontrolünden geçmesini talep etmektedir. Fransızca seslendirmedeki “le rapport d’audition” terimi, Fransızca alt yazıda “le rapport” olarak metnin anlamını yansıtabilecek şekilde kısaltılmıştır. Fransızca alt yazıda azaltma/kısaltma stratejisine başvurulduğu gözlemlenmiştir. Sözcüğü sözcüğüne olmayan çeviri ile işlevsel eşdeğerlik sağlandığı belirtilebilir. Seslendirmede yer alan “l’état physique” ifadesi, Türkçe alt yazıda “fiziksel durum” olarak çevrilmiş, sözcüğü sözcüğüne çeviri ile biçimsel eşdeğerlik sağlandığı belirtilebilir. Türkçe seslendirme ve alt yazı çevirileri arasında sözcük düzeyinde fark olmadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla kaynak metnin eksiksiz ve doğru bir şekilde çevrilmesi, aktarım stratejisiyle ilişkilendirilebilir.

Yönetmelikte yer alan maddeler, Türk hukukunda adil yargılanma ve şüphelinin haklarının korunması amacıyla ifade alma sürecindeki önemli ayrıntıları sergilemektedir. Bu bölümde verilen örnekler, Türk hukuk sistemi ile Fransız hukuk sisteminin benzer nitelikler taşıdığını göstermektedir. Seslendirme ve alt yazı çevirisi aynı olan iki örnek, mutlak eşdeğerlik ve işlevsel eşdeğerlik kapsamında değerlendirilmiştir. İncelenen diğer üç örneğin ise seslendirme ve alt yazı çevirilerinin sözcük düzeyinde farklı olduğu tespit edilmiş, bu farklılıklar azaltma, aktarım gibi çeviri stratejilerinin yanı sıra biçimsel eşdeğerlik ve anlamsal eşdeğerlik ile ilişkilendirilmiştir. Seslendirmede dudak eşleşmesinin çeviri kararlarını etkilediği, alt yazıda zaman ve uzam kısıtının çevirmeni yönlendirdiği anlaşılmıştır.

Gözlem Tekniklerine Örnek Teşkil Eden Cümlelerin Aktarımında Görülen Seslendirme ve Alt Yazı Çeviri Stratejileri Nelerdir?

Gözlem odası, şüpheli kişilerin beden dillerini gözlemlemek ve gerektiğinde görüşme odasına anında müdahale edebilmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu bölümde Criminal dizisinin gözlem odasında izleyiciye aktarılan gözlem tekniklerine ve çevirilerine yer verilmiştir. “İnsan hayat boyunca çoğunlukla farkında olmaksızın günlük beden dilini son derece etkili olarak kullanır. Ancak bedenini, kelimeleri kontrol ettiği gibi kontrol edemez. Bedenimiz olaylara veya durumlara karşı çok daha fazla kendiliğinden tepkiler verir” (Baltaş ve Baltaş, 2018, s. 13). İnsan sözlü iletişimde bazı gerçekleri gizleyebilir fakat sözsüz iletişimde beden dilinin de konuştuğu göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle gerçek duygu ve düşüncenin açığa çıkarılmasında asıl söz sahibi beden dilidir. Suçu veya suçluyu açığa çıkarmada beden dilinin önemi büyüktür. İfadesi alınacak bireylerin duygularını anlama ve davranışlarının nedenlerini tespit etme konusunda yetkin kişiler, gözlem odasında yer alarak bireyleri gözlemler. Sorgulanan kişinin yalan söyleyip söylemediği beden dilinden anlaşılabilir.

Tablo 6. Criminal Fransa - Caroline

Fransızca seslendirme	Seslendirme çevirisi	Fransızca alt yazı	Alt yazı çevirisi
Elle se touche la bouche. Elle nous cache quelque chose.	Ağızına dokunuyor. Bizden bir şey saklıyor.	Elle se touche la bouche. Elle nous cache quelque chose.	Ağızına dokunuyor. Bir şey gizliyor.

İfade sırasında ağızına dokunan kişinin bir şey gizlediği düşünülür. Fransızca seslendirme ve alt yazı arasında sözcük ve anlam düzeyinde bir farka rastlanmamıştır. Seslendirme ve alt yazı çevirileri incelendiğinde, aynı anlama gelen eş anlamlı “saklamak” ve “gizlemek” sözcüklerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Seslendirmedeki “bizden” sözcüğüne alt yazıda yer verilmemiştir. Alt yazıdaki en önemli kısıtlayıcı unsurun zaman ve uzam olduğunu gösteren bir örnektir.

Tablo 7. Criminal Almanya - Jochen

Fransızca seslendirme	Seslendirme çevirisi	Fransızca alt yazı	Alt yazı çevirisi
Gestuelle coupable.	-	Gestuelle coupable.	Beden dili %100 suçlu.

Gözlem odasındakiler, ifadesi alınan şahsın beden diline göre suçlu olup olmadığını tahmin edebilirler. Fransızca seslendirme ve alt yazıda yer alan “gestuelle coupable” ifadesi, seslendirmede çevrilmemiş, alt yazıda “beden dili %100 suçlu” olarak çevrilmiştir. Dolayısıyla bu örnekte çoğu kez söylem hızı nedeniyle, önemli unsurların bile ihmal edildiği bir strateji olarak nitelendirilen atlama stratejisinden söz edilebilir. Anlamsal açıdan değerlendirildiğinde, “%100” ile kesinlik bildiren alt yazı çevirisinde genişletme stratejisine yer verildiği belirtilebilir.

Tablo 8. Criminal Almanya - Yılmaz

Fransızca seslendirme	Seslendirme çevirisi	Fransızca alt yazı	Alt yazı çevirisi
Ce n'est pas très cohérent. Le langage corporel de Yussef.	Tutarsızlık var.	Ça ne colle pas. La gestuelle de Yussef.	Kesin tutarsızlık var.

Şüphelinin ifade esnasındaki duruşu ve bakışı arasında tutarsızlık olması gözlem odasındakilerin dikkatini çekmektedir. Fransızca seslendirme ile alt yazı arasında sözcük düzeyinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıkların, farklı çevirmenlerin çeviri sürecine dâhil olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Seslendirme çevirisindeki “tutarsızlık var” ifadesine alt yazı çevirisinde vurguyu artıran “kesin” sözcüğünün eklenmesi, ekleme stratejisine örnek gösterilebilir.

Tablo 9. Criminal Almanya - Yılmaz

Fransızca seslendirme	Seslendirme çevirisi	Fransızca alt yazı	Alt yazı çevirisi
Il évite tout contact regard.	-	Il évite tout contact visuel.	Göz temasından kaçınıyor.

Kişinin göz temasından kaçınması suçlu olduğu, suça ortak olduğu veya gerçekleri sakladığı anlamına gelebilir. Fransızca seslendirme ve alt yazı arasındaki farkın sözcük düzeyinde gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Kaynak metinde yer alan ifadeye seslendirme çevirisinde yer verilmemesi çevirmeme stratejisi kapsamında değerlendirilebilir. Alt yazı çevirisinde ise “göz temasından kaçınıyor” ile anlamsal eşdeğerlik sağlandığı belirtilebilir. Fransızca “contact regard” ile “contact visuel” eş anlamlı sözcüklerdir, Türkçeye “göz teması” olarak aktarılması anlamsal eşdeğerlik kapsamında değerlendirilebilir.

Tablo 10. Criminal Birleşik Krallık - Edgar

Fransızca seslendirme	Seslendirme çevirisi	Fransızca alt yazı	Alt yazı çevirisi
En général, les innocents s'indignent, crient, protestent.	Masum olan insan yerinden fırlar, bağırır, reddeder.	Les innocents ont tendance à s'indigner, à crier, à protester.	Masum olan insan yerinden fırlar, bağırır, reddeder.

Gözlem odasındakiler masum kişilerin kendilerine isnat edilen suçlamayı kabul etmeyeceğini ve bağıracağını düşünür. Fransızca seslendirmedeki “genellikle” anlamına gelen “en général” ifadesi, Fransızca alt yazıdan eksiltiştir. Fransızca alt yazıda “eğilimde olmak” anlamına gelen “avoir tendance à” ifadesinin kullanımı, ekleme stratejisine örnektir. Bu örnekte seslendirme çevirisi ile alt yazı çevirisinin aynı olması dikkat çekmektedir. Fransızca alt yazının değil de seslendirilen metnin çevirisinin dikkate alınarak alt yazı çevirisinin gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Alt yazı çevirisi sözcüğü sözcüğüne çeviriden uzaktır bu nedenle çeviride işlevsel eşdeğerlik sağlandığı belirtilebilir.

Tablo 11. Criminal Birleşik Krallık - Edgar

Fransızca seslendirme	Seslendirme çevirisi	Fransızca alt yazı	Alt yazı çevirisi
Tony tente le coup de stylo à bille. ... Tu vois le stylo sur la table. Il n'a pas touché une seule fois .	Tony kalem numarasını yapıyor. ... Masadaki kalem var ya, iki saattir orada duruyor ama Fallon ona bir kere bile dokunmadı.	Tony tente le coup de stylo . ... Ce stylo sur la table. Ça fait deux heures qu'il est posé là et Fallon n'y a pas touché.	... Masadaki kalem var ya, iki saattir orada duruyor ama Fallon ona bir kez bile dokunmadı.

İfade alma esnasında deneme-sınama tekniklerinden faydalanılabilir. Sorğu odasındaki masanın üzerine bilinçli olarak bir kalem konur ve şüphelinin davranışı incelenir. Fransızca seslendirmede yer alan “tükenmez kalem” anlamına gelen “le stylo à bille” sözcüğü alt yazıda “le stylo” olarak kısaltılmış olduğundan kısaltma stratejisine örnek gösterilebilir. Seslendirme, dudak eşlemesi gerektirdiğinden kısaltma stratejisine başvurulmuş olunabileceğini düşündüren bir örnektir. Alt yazıda ise uzam kısıtı nedeniyle “kalem numarası” yerine “kalem” sözcüğünün kullanılması kısaltma stratejisiyle ilişkilendirilebilir.

Tablo 12. Criminal Birleşik Krallık - Edgar

Fransızca seslendirme	Seslendirme çevirisi	Fransızca alt yazı	Alt yazı çevirisi
Ils peuvent faire bosser à l'ancienne en s'appuyant sur des preuves.	Bu tarz gözlemler geride kaldı.	Ils bossent plus à l'ancienne. Ils cherchent des preuves.	Pek modern değil. Kanıt bulmaya odaklanıyorlar.

Gözlem odasındakiler arasında zaman zaman farklı görüşler ortaya çıkabilir. Bu örnekte deneme-sınama tekniklerinin geride kaldığı, artık suç ile ilgili günümüzde somut deliller arandığı vurgulanmaktadır. Fransızca seslendirme ve alt yazı arasındaki sözcük düzeyinde farklılığın nedeni olarak alt yazıdaki uzam kısıtı gösterilebilir. Seslendirme çevirisi sözcüğü sözcüğüne çeviriden uzaktır, bu nedenle; işlevsel eşdeğerliğe örnek gösterilebilir. Alt yazı çevirmeni ise alt yazıya sadık kalarak çevirisini gerçekleştirdiği için alt yazı çevirisinde biçimsel eşdeğerlik sağlandığı belirtilebilir.

İfade Alma Esnasında Müdafî Tarafından Kullanılan Cümlelerin Seslendirme ve Alt Yazı Çevirileri Kaynak Odaklı Mı, Erek Odaklı Mıdır?

Dördüncü araştırma sorusunu yanıtlamak amacıyla ifade alma esnasında müdafinin kullandığı cümleler ele alınmıştır. Örneklendirilen cümlelerin seslendirme ve alt yazı çevirileri arasında terim düzeyinde bir farka rastlanılmaması kaynak odaklı bir yaklaşımla çevrildiklerini göstermektedir.

Tablo 13. Criminal Fransa - Caroline

Fransızca seslendirme:	Seslendirme ve alt yazı çevirisi:
Vous avez le droit de garder le silence.	Sessiz kalma hakkınız var.

Müdafinin müvekkilinin sessiz kalma hakkına sahip olduğunu belirtmesi hukuk kuralı olarak karşımıza çıkmaktadır. Caroline adlı bölümde müdafî, müvekkiline sessiz kalma hakkı olduğunu hatırlatmaktadır.

Tablo 14. Criminal Almanya - Yılmaz

Fransızca seslendirme: Mon client sait qu'il peut garder le silence.	Seslendirme ve alt yazı çevirisi: Müvekkilim sessiz kalma hakkı olduğunu çok iyi biliyor.
---	--

Yılmaz adlı bölümde müdafî, sorgu memurunun müvekkilini sorularla sıkıştırmaması için müvekkilinin sessiz kalma hakkını kullandığını belirtmektedir.

Tablo 15. Criminal İspanya - Carmen

Fransızca seslendirme: Ses propos n'ont aucune valeur légale si elle ne les répète pas devant un juge.	Seslendirme ve alt yazı çevirisi: Yargıcın önünde tekrarlamazsa söylediklerinin kanunen bir değeri yok.
---	--

Carmen adlı bölümde müdafî, ifade alma esnasında söylediklerinin mahkeme huzurunda tekrarlanmadığı sürece kanunen bir hükmü olmadığını müvekkiline hatırlatmaktadır.

İfade Alma Esnasında Sorgu Memuru Tarafından Kullanılan Cümlelerin Seslendirme ve Alt Yazı Çevirileri Kaynak Odaklı Mı, Erek Odaklı Mıdır?

Sorgu memuru, şüphelilerin veya tanıkların ifadesini almakla yükümlüdür ve verilen ifadelerin doğruluğundan emin olmaya çalışır. İfadeleri aldıktan ve değerlendirdikten sonra şüphelileri serbest bırakabilir veya gerektiğinde mahkemeye sevk edebilir. Sorgu memurunun kurduğu cümlelerin seslendirme ve alt yazı çevirileri arasında terim düzeyinde bir fark görülmemesi, ilgili cümlelerin kaynak odaklı bir yaklaşımla çevrilmiş olmasıyla açıklanabilir.

Tablo 16. Criminal Fransa - Caroline

Fransızca seslendirme: Vous êtes en garde à vue pour tentative de meurtre.	Seslendirme ve alt yazı çevirisi: Cinayete teşebbüs suçuyla gözaltındasınız.
---	---

Caroline adlı bölümde sorgu memuru, şüphelinin gözaltına alınma sebebini şüphelinin yüzüne söylemektedir.

Tablo 17. Criminal Fransa - Jerome

Fransızca seslendirme: Vous avez 24 heures de garde à vue.	Seslendirme ve alt yazı çevirisi: 24 saat gözaltı süreniz var.
---	---

Jerome adlı bölümde, gözaltı süresinin 24 saat olduğu bilgisi paylaşılmaktadır.

Tablo 18. Criminal İspanya - Carmelo

Fransızca seslendirme: Si tu avoues, la peine sera réduite.	Seslendirme ve alt yazı çevirisi: İtirafın cezası hafifletir.
--	--

Carmelo adlı bölümde, ifadesi alınan kişinin itirafçı olması durumunda cezasında indirimle gidilebileceği bilgisi verilmektedir.

Hukuk Terimlerinin Seslendirme ve Alt Yazı Çevirilerinde Tercih Edilen Stratejiler Nelerdir? Çeviri Stratejileri Göz Önünde Bulundurulduğunda, Hukuk Terimlerinin Çevirisinde Kaynak Odaklı Yaklaşım Mı Yoksa Erek Odaklı Yaklaşım Mı Benimsenmiştir?

Bu bölümde altıncı araştırma sorusunun cevaplanması amacıyla elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Tablo 19, 20, 21 ve 22'de 4 adet örnek, çeviri stratejileri kapsamında incelenmiştir.

Tablo 19. Fransızca Seslendirme ile Fransızca Alt Yazısı Aynı, Türkçe Seslendirme ile Türkçe Alt Yazısı Aynı Olan Terimler

Bölüm	Fransızca Seslendirme	Türkçe Seslendirme	Fransızca Alt Yazı	Türkçe Alt Yazı
Émilie Örnek 1	Mettez-la en garde à vue ou laissez-nous partir.	Ya gözaltına alın ya da bırakın.	Mettez-la en garde à vue ou laissez-nous partir.	Ya gözaltına alın ya da bırakın.
Émilie Örnek 2	Tout est passé au peigne fin.	Her şey titizlikle inceleniyor.	Tout est passé au peigne fin.	Her şey titizlikle inceleniyor.

Jerome Örnek 3	On a 24 heures de garde à vue devant nous.	Toplam 24 saat gözaltı süreniz var.	On a 24 heures de garde à vue devant nous.	Toplam 24 saat gözaltı süreniz var.
Yılmaz Örnek 4	C'est la légitime défense.	Nefsi müdafaa.	C'est la légitime défense.	Nefsi müdafaa.

Tablo 19'da yer alan örneklerde Fransızca terimler hedef dilde eşdeğerleriyle verilmiştir. Seslendirme ve alt yazı çevirilerinde terim birliği sağlandığı gözlemlenmiştir. Bu bakımdan Fransızca ve Türkçe dilleri arasında terimlerin aktarımında mutlak eşdeğerlik sağlandığı tespit edilmiştir. Yapısal ve dizimsel açıdan çevirilerin aynı olması biçimsel ve dilsel eşdeğerliğin gözetildiğini ortaya koymaktadır. Sözcük düzeyinde farklı bir terimin tercih edilmemesi çevirmenlerin kaynak odaklı bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Tablo 20. Fransızca Seslendirme ile Fransızca Alt Yazısı Aynı Olan Fakat Türkçe Seslendirme ile Türkçe Alt Yazısı Farklı Olan Terimler

Bölüm	Fransızca Seslendirme	Türkçe Seslendirme	Fransızca Alt Yazı	Türkçe Alt Yazı
Carmelo Örnek 1	Enfin, trois homicides et une tentative.	Üçü kasten , biri de teşebbüstü.	Enfin, trois homicides et une tentative.	Üçü gerçek , biri de teşebbüstü.
Carmelo Örnek 2	Auteur ou complice.	Azmettiren ya da işbirlikçi .	Auteur ou complice.	Fail ya da suç ortağı .
Yılmaz Örnek 3	Pour coups et blessures graves.	Kasten yaralamaktan .	Pour coups et blessures.	Müessir fiilden .
Jay Örnek 4	Mais on veut vous éviter une condamnation à vie.	Ama ömür boyu hapis yatmana engel olmaya çalışıyoruz.	Mais on veut vous éviter une condamnation à vie.	Ama müebbet yemene engel olmaya çalışıyoruz.

Örnek 1'de Fransızca seslendirmedeki ve Fransızca alt yazıdaki “trois homicides et une tentative” terimi Türkçe seslendirmede “üçü kasten biri de teşebbüs” olarak çevrilirken alt yazıda “üçü gerçek biri de teşebbüs” olarak çevrilmiştir. Seslendirmedeki “kasten” terimi mutlak bir eşdeğerdir. Zira Fransızca seslendirmedeki “homicide” cinayet anlamıyla verilmemiş perspektif kaydırma stratejisi kullanılarak “kasten” şeklinde çevrilmiştir. Alt yazıdaki “gerçek” terimi, hukuk alanında karşılık bulmayan bir tercih olması nedeniyle eşdeğersizlik kapsamında değerlendirilebilir.

Örnek 2'de Fransızca seslendirmedeki ve Fransızca alt yazıdaki “auteur ou complice” terimi Türkçe seslendirmede “azmettiren ya da işbirlikçi” olarak çevrilmiştir. Alt yazıda ise “fail ya da suç ortağı” şeklinde çevrilmiştir. “Auteur” kelimesi suçu gerçekleştiren kişiyi, “complice” ise suça iştirak eden kişiyi nitelemektedir. Seslendirme çevirisindeki “azmettiren” perspektif kaydırma stratejisine örnektir zira bakış açısı kaydırılmıştır. Nitekim Fransızca seslendirmede failden söz edilmektedir. Türkçe alt yazı çevirisinde ise “fail ya da suç ortağı” terimleriyle mutlak eşdeğerlik sağlanmıştır.

Örnek 3'te çevirilerde farklı terimlerin tercih edildiği görülmektedir. Fransızca seslendirmede yer alan “pour coups et blessures graves” ifadesindeki “graves” sözcüğü Fransızca alt yazıda eksiltilmiştir. Türkçe seslendirmede “kasten yaralamaktan” şeklinde, alt yazıda “müessir fiilden” şeklinde eşdeğeriyle çevrilmiştir. Seslendirme çevirisinin genel izleyici kitlesine hitap ettiği ve anlaşılır olduğu alt yazı çevirisinin ise daha az anlaşılır kaldığı görülmüştür. Alt yazıdaki “müessir fiil” terimi, mutlak eşdeğerliğe örnek gösterilebilir.

Örnek 4'te Fransızca seslendirmedeki ve alt yazıdaki “une condamnation à vie” terimi, Türkçe seslendirmede “ömür boyu hapis” şeklinde sözcüğü sözcüğüne çevrildiği için biçimsel eşdeğerlik sağlandığı belirtilebilir. Alt yazıda ise “müebbet” terimi ile hedef dilde mutlak eşdeğeri verildiği söylenebilir. Türkçe seslendirme sekiz kelimedenden oluşurken, Türkçe alt yazı altı kelimedenden oluşmaktadır. Alt yazı çevirisinde zaman ve uzam kısıtı nedeniyle daha az kelimenin tercih edildiği düşünülmektedir.

Tablo 21. Fransızca Seslendirme ile Fransızca Alt Yazısı Farklı Olan Fakat Türkçe Seslendirme ile Türkçe Alt Yazısı Aynı Olan Terimler

Bölüm	Fransızca Seslendirme	Türkçe Seslendirme	Fransızca Alt Yazı	Türkçe Alt Yazı
Carmelo Örnek 1	Tentative de fuite.	Kaçmaya teşebbüs.	Délit de fuite.	Kaçmaya teşebbüs.
Carmelo Örnek 2	Dans 5 ans, je vais être libéré de bonne conduite.	İyi halden beş yılda çıkarım.	Je sortirai pour bonne conduite après cinq ans.	İyi halden beş yılda çıkarım.
Sandeep Örnek 3	Vous écopez d'une deuxième peine à perpétuité.	Artık iki müebbet cezası yatacaksın.	Vous purgerez deux condamnations à vie.	Artık iki müebbet cezası yatacaksın.
Edgar Örnek 4	Vous prenez perpette.	Ömür boyu hapis yersiniz.	Ce sera la prison à vie.	Ömür boyu hapis yersiniz.

Örnek 1’de Fransızca seslendirmede “tentative de fuite” terimi kullanılmış, Fransızca alt yazıda ise “délit de fuite” terimi kullanılmıştır. Seslendirme ve alt yazıda “kaçmaya teşebbüs” olarak çevrilmiştir. “Tentative” hukuk terimi ile kişinin kaçmaya teşebbüs ettiği ve başaramadığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Fransızca ve Türkçe seslendirme arasında mutlak eşdeğerlik sağlandığı belirlenmiştir. Hukuk terimi olarak kullanılan “délit”, “suç” anlamına gelir ve “kaçma suçu” olarak ifade edilebilir. Bu nedenle alt yazıda yer alan “délit de fuite” kısmi eşdeğerlik örneği sergilemektedir.

Örnek 2’de Fransızca seslendirmedeki “je vais être libéré de bonne conduite” cümlesinde “libérer” fiili, alt yazıdaki “je sortirai pour bonne conduite” cümlesinde ise “sortir” fiili kullanılmıştır. Alt yazı çevirisinin daha anlaşılır olması için günlük dilde yaygın olarak kullanılan “sortir” fiilinin tercih edildiği düşünülmektedir. Fransızca seslendirme ve alt yazıda yer alan hukuk terimi “de bonne conduite” Türkçeye “iyi halden” olarak aktarılmıştır; bu nedenle öykünme stratejisiyle çevrildiği belirtilebilir.

Örnek 3’te Fransızca seslendirmede ve alt yazıdaki hukuk terimleri aynı anlamı taşımalarına rağmen terim kullanımında farklılık gözlemlenmiştir. Alt yazıda “müebbet hapis cezasına çarptırılmak” anlamına gelen “purger une condamnation à vie” ifadesi tercih edilmiştir. Seslendirme ve alt yazıda farklı hukuk terimlerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Hukuk terimlerinden “ceza” anlamına gelen “une peine” ve “une condamnation” terimleri, “müebbet” anlamına gelen “à perpétuité” ve “à vie” terimleri, “müebbet yatmak” anlamına gelen “écoper” ve “purger” fiilleri tercih edilmiştir. Yakın planda dudak eşlemesine bağlı olarak farklı terimlerin tercih edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Seslendirme ve alt yazı çevirilerinde anlamsal eşdeğerlik sağlandığı gözlemlenmiştir.

Örnek 4’te Fransızca seslendirmede argo bir ifade olan “prendre perpette”, alt yazıda standart dile özgü bir ifade olan “la prison à vie” kullanılmıştır. Fransızca sözlüklerde argo bir ifade olarak yer alan “prendre perpette” terimi için Türkçe “kodesi boylamak” eşdeğeri önerilebilir. Seslendirme ve alt yazıda hukuk terimi olarak anlamı vurgulu olan “müebbet” terimi tercih edilmemiş, yerine “ömür boyu hapis yemek” ifadesi tercih edilerek terimin anlamı hafifletilmiştir. Çevirmen kararı doğrultusunda genel izleyici kitlesi için dizinin daha anlaşılır olması amacıyla güncel bir ifade tercih edildiği anlaşılmıştır. Sözcüğü sözcüğüne olmayan çeviri ile işlevsel eşdeğerlik sağlanmıştır.

Tablo 22. Fransızca Seslendirme ile Fransızca Alt Yazısı Farklı Olan ve Türkçe Seslendirme ile Türkçe Alt Yazısı Farklı Olan Terimler

Bölüm	Fransızca Seslendirme	Türkçe Seslendirme	Fransızca Alt Yazı	Türkçe Alt Yazı
Jochen Örnek 1	Pour le travail au black ?	Yasa dışı işçi çalıştırmak gibi.	Travail au noir ?	İllegal iş mi?
Yılmaz Örnek 2	Vous êtes conscient que ce médecin viole le secret médical.	O doktor hasta gizliliği kanunu ihlal ediyor.	Ce médecin viole le secret médical.	Hasta mahremiyetini ihlal ediyorsun.
Yılmaz Örnek 3	Saisie d'élément de preuve en cas de péril imminent.	Muhtemel tehlike anında kanıt zaptı mümkündür.	Saisie de preuve en cas de péril imminent.	Tehlike arz edebilecek durumda delil verebilir.
Jay Örnek 4	S'il a fait ça, c'est un indice de préméditation.	Yani eğer yapmışsa planlı hareket etmiştir.	Ça prouverait la préméditation.	Yani çıkarmışsa kasıtlı olduğunu gösterir.

Örnek 1’de Fransızca seslendirmede “le travail au black” ifadesi “yasa dışı işçi çalıştırmak” olarak çevrilmiştir. Alt yazıda “le travail au noir” ifadesi “illegal iş” olarak çevrilmiştir. Fransızca seslendirmedeki “black” kelimesi, İngilizceden ödünçleme yoluyla Fransızcaya, “illegal” terimi Fransızcadan ödünçleme yoluyla Türkçeye geçmiştir. Dolayısıyla ödünçleme stratejisine örnek gösterilebilir. Fransızca seslendirme ve alt yazıdaki “iş” anlamına gelen “travail” sözcüğünün, Türkçe seslendirmede “işçi” olarak çevrilmesi, seslendirmede yakın planda dudak eşlemesine bağlı kalınmasından kaynaklanmış olabileceğini düşündürmektedir.

Örnek 2’de Fransızca seslendirmede “Vous êtes conscient que” ifadesine çevirilerde yer verilmemiştir, bu durum eksiltme stratejisine örnektir. Fransızca “le secret médical” ifadesi seslendirmede “hasta gizliliği kanunu” olarak, alt yazıda ise “hasta mahremiyetini ihlal” olarak çevrilmiştir. Alt yazı çevirisinde yer alan terim ile mutlak eşdeğerlilik sağlanmıştır. Üçüncü tekil kişi, ikinci tekil kişiyle verilmiştir. Dilbilgisi yönünden farklılık içerdiğinden yer değiştirme stratejisine örnektir. Türkçe alt yazıdaki ikinci tekil kişi, Fransızca seslendirmedeki üçüncü tekil kişi ile örtüşmemektedir.

Örnek 3’te Fransızca seslendirmedeki “élément” kelimesi Fransızca alt yazıdan eksiltmiştir. Kaynak metinde yer alan “saisie d’élément de preuve” ifadesi “kanıt zaptı” olarak çevrilmiş, alt yazıdaki “saisie de preuve” ifadesi “delil” olarak çevrilmiştir. Kanıt anlamına gelen “preuve” seslendirmede “kanıt zaptı”, alt yazıda “delil” olarak hedef dilde eşdeğerleriyle karşılanmıştır. Bu noktada anlamsal eşdeğerlik sağlandığı belirtilebilir. Seslendirme çevirisinde yer alan “kanıt zaptı” hukuk terimidir, genel izleyici kitlesi için anlaşılması zor bir terimdir. Alt yazı çevirisinde yer alan “delil” günlük dilde yaygın olarak kullanılan, genel izleyici kitlesine hitap eden bir terimdir. Bu nedenle hedef kitlenin çevirmenin çeviri kararını yönlendirdiği düşünülmektedir.

Örnek 4’te Fransızca seslendirmede ve alt yazıda yer alan “önceden tasarlama” anlamına gelen “la préméditation” terimi; seslendirmede “planlı”, alt yazıda “kasıtlı” şeklinde çevrilerek hedef dilde mutlak eşdeğerlik sağlanmıştır. Fransızca seslendirmedeki “s’il a fait ça” ifadesinin Türkçe seslendirme ve alt yazıda kısaltılarak “yani” şeklinde çevrilmesi açıklama stratejisine örnektir.

Fransızca ve Türkçe seslendirme örnekleri incelendiğinde; 6 adet mutlak eşdeğerlik, 1 adet biçimsel eşdeğerlik, 1 adet anlamsal eşdeğerlik, 1 adet işlevsel eşdeğerlik, 2 adet perspektif kaydırma stratejisi, 1 adet ödünçleme stratejisi, 1 adet öykünme stratejisi ve 1 adet yer değiştirme stratejisi belirlenmiştir. Fransızca ve Türkçe alt yazı örnekleri incelendiğinde ise; 9 adet mutlak eşdeğerlik, 1 adet kısmi eşdeğerlik, 1 adet eşdeğersizlik, 1 adet eksiltme/çıkarma stratejisi ve 1 adet açıklama stratejisi belirlenmiştir. Bu araştırmada ödünçleme, sözcüğü sözcüğüne çeviri stratejileri ve biçimsel eşdeğerlik, mutlak eşdeğerlik kaynak odaklı; perspektif

kaydırma, yer değiştirme stratejileri, anlamsal eşdeğerlik, işlevsel eşdeğerlik erek odaklı olarak ele alınmıştır. İncelenen hukuk terimlerinin seslendirme ve alt yazı çevirileri arasında terim düzeyinde farklar olduğu saptanmıştır. Bu farkların nedenlerinin seslendirmede yakın planda dudak eşlemesine bağlı kalınmasından, seslendirme çevirisinde hukuk terimlerinin yaygın olarak tercih edilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Alt yazı çevirisinde ise zaman ve uzam kısıtı nedeniyle daha az kelimenin kullanılmasından, genel izleyici kitlesine hitap eden alt yazı çevirisinde günlük dilde yaygın olarak kullanılan terimlerin tercih edilmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Çeviri stratejileri göz önünde bulundurulduğunda, hukuk terimlerinin yaygın olarak kaynak odaklı çeviri yaklaşımıyla çevrildiği belirlenmiştir.

Sonuç

Bu araştırmada Criminal adlı dizideki Fransızca terimlerin Türkçe çevirileri terimbilim açısından irdelenmiştir. Hukuk terimbilimi kapsamında mutlak eşdeğerlik ve anlamsal eşdeğerlik olmak üzere iki ulamda hazırlanan terimce; kısaltma, mekân adları, deyimler, eksilteli cümleler, kişi, ünvan ve kurum adları, askeri terimler, adli tıp terimleri, fiil ve ad ulamlarında sınıflandırılmıştır. Mutlak eşdeğerlik kapsamında ele alınan tek anlamlı terimlerin, anlamsal eşdeğerlik kapsamında ele alınan eş anlamlı terimlerden sayıca daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada adli tıp terimlerine dair örneklere de yer verilmiştir. Gözlem odasında geçen sahnelerde yer alan gözlem tekniklerinden kesitler sunulmuştur. Gözlem tekniklerine örnek teşkil eden cümlelerin seslendirme ve alt yazı çevirileri çeviri stratejileri bağlamında irdelenmiş, kaynak odaklı bir yaklaşımla çevrildikleri belirlenmiştir. Hukuk terimlerinin seslendirme ve alt yazı çevirileri arasındaki farkların nedenlerinin Fransızca ve Türkçe dilleri arasındaki dilbilimsel, sözdizimsel farklar olduğu gözlemlenmiştir. Genel kesime hitap eden alt yazı çevirisi ile kıyaslandığında seslendirme çevirisinin dudak eşleme gerektirdiğinden bazı kelimelerin seslendirilen metinden çıkarılmış olabileceği kanısına varılmıştır. Bu nedenle alt yazı çevirisinde kaynak dildeki anlamı hedef dilde iki satırda kısa ve öz bir biçimde karşılamak gerektiği bulgulanmıştır. Alt yazıda terimlerin sadeleştirildiği, terimlerin daha anlaşılır kılındığı belirlenmiştir. Alt yazının genel izleyici kitlesine uygun olarak çevrildiği sonucuna varılmıştır. Seslendirme çevirisinde dudak eşleme, kinetik (jest ve mimik) eşleme nedeniyle, alt yazı çevirisinde ise zaman ve uzam kısıtlarından dolayı sıkça kısaltma stratejisine başvurulduğu ayrıca yer değiştirme, öykünme, açıklama, perspektif kaydırma, eksiltme gibi stratejilerin de kullanıldığı tespit edilmiştir. Hem seslendirme çevirisinde hem de alt yazı çevirisinde doğru eşlemenin yapıldığı, terimlerin Fransızcadan Türkçeye başarılı bir şekilde aktarıldığı, hedef dilde eşdeğerleriyle karşılandıkları gözlemlenmiştir.

Criminal dizisi sayesinde beden dilinin önemi kavranmış, sözsüz iletişimin seslendirme ve alt yazı çevirisi sürecinde ne kadar işlevsel olduğu anlaşılmıştır. Bu bakımdan Mütercim ve Tercümanlık lisans programlarında beden dili dersine yer verilmesi önerilebilir. Polis prosedürel filmler, hukuk terimlerinin daha da yaygınlaşmasına vesile olabilir. Hukuk çevirisi dersinde görsel-işitsel ürünlerden hareketle terimbilim yaklaşım ve yöntemleri kapsamında öğrenenlerden çift dilli, çok dilli hukuk terimcesi oluşturmaları beklenebilir. Bunun yanı sıra adli tıp ve bilirkişilik hizmetleri hakkında güncel bilgilerin paylaşılmasının önemli olduğu, adli bilimler alanında çeviri yapabilmek için çok disiplinli yaklaşımlardan yararlanılması gerektiği belirtilebilir. Polis Akademisi, Adli Bilimler Enstitüsü bünyesindeki Delil Bilimi (Kriminalistik) yüksek lisans programına Mütercim ve Tercümanlık bölümlerinden lisans derecesiyle mezun olanların başvurabilmesi, alanda yetişen öğrencilerimize disiplinlerarası istihdam yaratabilir. Çeviri eğitimi veren lisans programlarında uzmanlık derslerine özellikle yer verilmesinin ve uzmanlık çevirilerine yönelik araştırmaların çeşitlendirilerek sayısının artmasının son derece önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Öte yandan çeviribilim ve terimbilim alanlarının birbirinden beslendiği söylenebilir. Teknolojik ilerlemeler sayesinde

metin terimbilimi yaklaşımı ile terim çıkarma yöntemlerinin daha da geliştirilebileceği, doğal dil işleme ve yapay zekâ alanlarında yaşanan gelişmelerin seslendirme ve alt yazı çeviri süreçlerini hızlandırabileceği ve çeviribilim araştırmalarını derinleştirebileceği öngörülmektedir.

Ayrıca çeviri araştırmalarının dilbilimden ayrı tutulamayacağı bir kez daha görülmüştür. Adli bilimlerin; hukuk, psikoloji, tıp, dilbilim ve çeviribilim alanlarıyla disiplinlerarası bir ilişki içerisinde olabileceği saptanmıştır. Çeviribilim, terimbilim, adli bilimler, adli dilbilim, toplumdilbilim, toplumterimbilim, hukuk çeviribilimi, hukuk terimbilimi, metin terimbilimi, metindilbilimi, varyasyon dilbilimi olmak üzere çok sayıda disiplin ve alt disiplin bu araştırmada ele alınmış; seslendirme ve alt yazı çevirmenlerinin çeviri kararlarının nasıl şekillendiği çok disiplinlilik ilkesi gereğince irdelenmiştir. Çok disiplinli araştırmalar, alana daha geniş bir açıdan bakılmasını sağlayabilir. “Hukuk terimbilimi”, terimbilimin alt alanı olarak önerilebilir. Bu araştırmanın çeviri eğitime ve hukuk çevirisi eğitime, hukuk çeviribilimi ve hukuk terimbilimi çerçevesinde yeni ve farklı bir bakış açısı kazandırması beklenmektedir.

Kaynakça

- Adli destek ve mağdur hizmetleri yönetmeliği. (2024, 4 Ocak). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 31470). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210430-1.htm>
- Akyol, E. (1964). Palinoloji nedir ve tatbikatı. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 9(1-2), 63-70.
- Aral, V. (1985). Hukuk nedir? *J. Legal Educ*, 1, 1-26. İstanbul Barosu Yayınları.
- Aşkın Balcı, H. (2020). Varyant, değişken ve varyasyon dilbilimi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 6(3), 301-317. <https://doi.org/10.20322/littera.740237>
- Baltaş, Z., & Baltas, A. (2018). *Bedenin dili* (52. baskı). Remzi Kitabevi.
- Baş, N. (2016). *Görsel-işitsel çeviri dublaj ve sesli betimleme*. Grafiker Yayınları.
- Bozkurt, C., & Kılıç, E. O. (2021). Surveillance, interrogation and verdict in single place: Netflix Series Criminal (2019-). *Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 3(2), 78-90. <https://doi.org/10.29228/mekcad.13>
- Chiaro, D. (2008). *Issues in audiovisual translation*. The Routledge Companion to Translation Studies.
- Condamines, A., & Picton, A. (2022). Textual terminology: origins, principles and new challenges. M.- C. L'Homme, P. Faber (Ed.), *Theoretical approaches to terminology* içinde (s. 219-236). John Benjamins.
- Crispino, F. (2006). *Le principe de Locard est-il scientifique? ou analyse de la scientificité des principes fondamentaux de la criminalistique* [Doktora tezi, Lozan Üniversitesi]. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/33683106_Le_Principe_de_Locard_est-il_scientifique_Ou_analyse_de_la_scientificite_des_principes_fondamentaux_de_la_criminalistique
- Çalık, B. (2018). Suçun tespitinde kriminolojinin hukuktaki yeri, kökeni ve gelişimi. *Journal of Turkish Studies*, 13(26), 307-327.
- Çetin, S., & Doğan, A. (2021). Osmanlı Devleti'nde 1910 yılında yapılan maarif müfettişi atamaları üzerine bir değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 17-45. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.802711>
- Dayınlarlı, K. (1997). *Fransızca-Türkçe hukuk terimleri sözlüğü* (2. baskı). Dayınlarlı Hukuk Yayınları.
- Deliktaşlı, N. (2019). Türk-Fransız hukuk dilinde suç anlamında kullanılan terimler ve çevirilerinde karşılaşılan sorunlar. *International Journal of Language Academy*, 7(3), 107-127.
- Deliktaşlı, N. (2020). *Türk-Fransız hukuk dili ve hukuk metinleri çevirisi*. Akademisyen Kitabevi.
- Delil Bilimi (Kriminalistik) Tezli Yüksek Lisans Programı. (2024, 4 Ocak). Erişim adresi: <https://abe.pa.edu.tr/ders-icerikleri.html>
- Diaz Cintas, J. (2008). Pour une classification des sous-titres à l'époque du numérique. J. M. Lavaur ve A. Şerban (Ed.), *La traduction audiovisuelle. Approche interdisciplinaire du sous-titrage* içinde (s. 27-41). De Boeck.

- Duran, Z. (2021). Petra delicado polisiye roman serisinde İspanyol feminizminin izlerini sürmek. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 61(2), 864-883. <https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2021.61.2.10>
- Ergül, E. (2002). *Fransızca-Türkçe modern hukuk sözlüğü*. Turhan Kitabevi Yayınları.
- Eryılmaz, E., & Demez, N. (2021). Türkiye'deki mahkeme çevirmenliğinin çevirmen meslek standardı açısından değerlendirilmesi. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (31), 127-157. <https://doi.org/10.37599/ceviri.1010487>
- Fincan, A., & Uysal, B. (2019). Disiplinler arası bir kavram olarak adli dilbilim ve Türkiye'deki çalışmalar. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 46-52.
- Gambier, Y. (2004). La traduction audiovisuelle: un genre en expansion. *Meta*, 49(1), 1-11. <https://doi.org/10.7202/009015ar>
- Gémar, J.-C. (1979). La traduction juridique et son enseignement: aspects théoriques et pratiques. *Meta*, 24(1), 35-53. <https://doi.org/10.7202/002870ar>
- Gémar, J.-C. (1998). Les enjeux de la traduction juridique. Principes et nuances. *Traduction de textes juridiques: problèmes et méthodes, Equivalences 98, Séminaire ASTTI*.
- Gémar, J.-C. (2015). De la traduction juridique à la jurilinguistique: la quête de l'équivalence. *Meta*, 60(3), 476-493. <https://doi.org/10.7202/1036139ar>
- Gottlieb, G. (1992). *Individual development and evolution: The genesis of novel behavior*. Oxford University Press.
- Gottlieb, H. (1994). Subtitling: diagonal translation. *Perspectives*, 2(1), 101-121. <https://doi.org/10.1080/0907676X.1994.9961227>
- Gottlieb, H. (2018). Semiotics and translation. K. Malmkjær (Ed.), *The routledge handbook of translation studies and linguistics* içinde (s. 45-63). Routledge.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime giriş*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Günay Köprülü, S. (2020). *Film çevirisi dublajda eşleme*. Hiperyayın.
- Günay Köprülü, S. (2021). *Görsel-işitsel çeviri*. Hiperyayın.
- Jandarma Genel Komutanlığı Kriminal Dairesi Başkanlığı (Haz.). (2016). *Kriminal terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalfoğlu, S., & Kalfoğlu, E. (2022). Adli dilbilim ve olgu aydınlatmaya katkısı. *Journal of Philology*, 1(1), 6-11.
- Karaağaç, G. (2022). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaman, B. İ. (2017). *Terimbilimi*. Bilge Kültür Sanat.
- Koç, E. (2020). Yabancı dil eğitiminde görsel ve işitsel çevirinin etkileri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (Ö8), 758-772. <https://doi.org/10.29000/rumelide.821965>
- Lehmann, A., & Martin-Berthet, F. (2008). *Introduction à la lexicologie sémantique et morphologie*. Armand Colin.
- Locard, E. (1959). *Les faux en écriture et leur expertise*. Payot.
- Menek, N., & Taşdöven, U. (2021). Adli bilimlerde kriminalistik ve luminol. *Adli Bilimler ve Suç Araştırmaları*, 3(1-2), 3-17.
- Mole, F., & Seguy, J. (2015). Une psychologie scientifique pour les instituteurs? L'exemple des filiales Binet de Lyon et de l'Ain (1910-1928). *Les Sciences de l'éducation - Pour l'Ère nouvelle*, 48, 11-30. <https://doi.org/10.3917/isdle.482.0011>

- Monjean-Decaudin, S. (2022). *Traité de juritraductologie, Épistémologie et méthodologie de la traduction juridique*. Presses universitaires du Septentrion.
- Oğuz, D. (2018). Görsel-işitsel çeviri: dublaj ve göstergebilim. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 24, 99-116.
- Oğuz, D. (2020). Orijinal Netflix dizisi “Dark” örnekleriyle görsel-işitsel metinlerde çokkipli metin çözümleme (çevriyazı) yöntemi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (20), 690-708. <https://doi.org/10.29000/rumelide.792325>
- Okyayuz, A. Ş. (2016). *Altyazı çevirisi*. Siyasal Kitabevi.
- Okyayuz, A. Ş., & Kaya, M. (2017). *Görsel-işitsel çeviri eğitimi*. Siyasal Kitabevi.
- Öğüt, F. (2002). Objektif ses analizi. *T Klin K B B*, 2, 121-126.
- Öztürk, C. (2005). *Ceza muhakemesi hukukunda iz bilimi* [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Öztürk Dağabakan, F. (2019). *Toplumdilbilim*. Çizgi Kitabevi.
- Pettit, Z. (2004). The audio-visual text: subtitling and dubbing different genres. *Meta*, 49(1), 25-38. <https://doi.org/10.7202/009017ar>
- Pettit, Z. (2008). Le sous-titrage: le rôle de l’image dans la traduction d’un texte multimodal. J. M. Lavour ve A. Şerban (Ed.), *La traduction audiovisuelle. Approche interdisciplinaire du sous-titrage* içinde (s. 100-111). De Boeck.
- Popineau, J. (2021). Traduire des technolécetes juridiques ou jurilecetes dans la presse française et anglaise: approche juritraductologique et terminologique. *Meta*, 66(2), 427-450. <https://doi.org/10.7202/1083186ar>
- Ramière, N. (2004). Comment le sous-titrage et le doublage peuvent modifier la perception d’un film : analyse contrastive des versions sous-titrées et doublées en français du film d’Elia Kazan, *A Streetcar Named Desire* (1951). *Meta*, 49(1), 102-114. <https://doi.org/10.7202/009026ar>
- Raus, R. (2013). *La terminologie multilingue. La traduction des termes de l’égalité H/F dans le discours international*. De Boeck.
- Sun, F. (2001). La criminologie et la criminalistique. *VIIe colloque de AICLF*. Erişim adresi: <https://docplayer.fr/39254850-La-criminologie-et-la-criminalistique.html>
- Şahin, A. (2015). Film çeviri türü olarak dublaj: kısıtlamalar ve zorluklar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 302-309.
- Şerban, A. (2008). Les aspects linguistiques du sous-titrages. J. M. Lavour ve A. Şerban (Ed.), *La traduction audiovisuelle. Approche interdisciplinaire du sous-titrage* içinde (s. 85-99). De Boeck.
- Tezcan, D. (1997). Tercümandan yararlanma hakkı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52(01).
- Topçuoğlu, T. (2014). Kriminoloji için disiplin çağrısı!. *Journal of Penal Law and Criminology*, 2(1-2), 241-268.
- Uysal, N. M. (2020). Çevirilerin resmi olarak onaylanması: Ülkemizde yeminli tercümanlık müessesesi ve dünyadaki yeminli/tasdikli çeviri uygulamaları üzerine genel bir değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 709-724. <https://doi.org/10.29000/rumelide.706503>
- Ünsal, G. (2017). Audio-visual translation: subtitling. C. Ruggiero, H. Arslan, M. A. Icbay (Ed.), *Research on communication* içinde (s. 103-111). IASSR International Association of Social Science Research.

- Ünsal, G. (2018a). La traduction audiovisuelle: le doublage. *Les Nouveaux Aspects de la Francophonie à Bursa* içinde (s. 455-480). Beau Bassin: Editions Universitaires Européennes.
- Ünsal, G. (2018b). Subtitle translation: cultural components in the translation of the film *Qu'est-ce qu'on a fait au bon Dieu?*. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (40), 73-86. <https://doi.org/10.21497/sefad.515038>
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü* (2. baskı). Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği. (2023, 20 Kasım). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 25832). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050601-10.htm>
- Yaman, M. (2006). Çağdaş terimbilim ve kurumsal çalışmalar. *Çağdaş Dilbilim*, (15), 59-76.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, R. (2015). Adli belge incelemelerinde terminoloji. İ. Birincioğlu (Ed.), *Adli belge incelemeleri* içinde (s. 56-71). Türk Tabipleri Birliği İstanbul Tabip Odası.
- Zeytinkaya, D. (2021). *Terimbilim: çevirmenin pusulası*. Grafiker Yayınları.